

BØRN OG UNGE I DANMARK VELFÆRD OG TRIVSEL 2018

MAI HEIDE OTTOSEN
ASGER GRAA ANDREASEN
KAREN MARGRETHE DAHL
ANNE-DORTHE HESTBÆK
METTE LAUSTEN
SIGNE BOE RAYCE

BØRN OG UNGE I DANMARK – VELFÆRD OG TRIVSEL 2018

Undersøgelsens følgegruppe

Bente Boserup, Børns Vilkår

Jimmie Gade, VELUX FONDEN

Jan Kampmann, Roskilde Universitet

Jørgen Elm Larsen, Københavns Universitet

Mikkel Nedergaard, Bikubenfonden

Niels Ploug, Danmarks Statistik

ISBN: 978-87-7119-589-7

e-ISBN: 978-87-7119-588-0

Layout: Hedda Bank

Oplag: 500

Tryk: Rosendahls a/s

© 2018 VIVE – Viden til Velfærd

Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

Herluf Trolles Gade 11

1052 København K

www.vive.dk

INDHOLD

5	Forord
6	Sammenfatning
10	Undersøgelsens baggrund og formål
DEL 1: DANSKE BØRN OG UNGE I TAL	
28	Domæne 1: Materiel velfærd
46	Domæne 2: Globalisering, boligforhold og lokalområdet
60	Domæne 3: Helbred
78	Domæne 4: Dagtilbud, pasning og skole
98	Domæne 5: Sociale relationer
132	Domæne 6: Sundheds- og risikoadfærd
154	Domæne 7: Fritid og medborgerskab
184	Domæne 8: Subjektiv trivsel
208	Udviklingstræk fra 2009 til 2017
DEL 2: I DYBDEN PÅ UDVALGTE OMRÅDER	
222	Udviklingen i unges følelse af ensomhed over tid
234	Fra teenager til ung voksen: Psykisk mistrivsel i et forløbsperspektiv
246	Skilsmissebørns trivsel – hvilken rolle spiller samværsordningen?
264	Hvor bør de udsatte børn og unge?
274	Udvikling i børnevelværd 1986-2016

FORORD

Børn og unge i Danmark – Velfærd og trivsel 2018 er en statistisk baseret panelundersøgelse om den danske børnebefolknings tilstand. Den giver indblik i, hvordan den brede del af børnepopulationen trives på forskellige livsområder. Samtidig bidrager den også med viden om kategorier af børn og unge, som har det særligt vanskeligt og derfor kan have brug for børnesociale indsatser.

Børn og unge i Danmark følger børnebefolkningen over tid. Der ved overvåger den bevægelser og udviklingstræk i børns trivsel og opvækstbetingelser. Første udgave af undersøgelsen udkom i 2010 og den anden i 2014. Denne undersøgelse er den tredje i rækken.

Undersøgelsen er designet som en indikatorundersøgelse og anvender både registerbaserede data fra Danmarks Statistik og data fra en omfattende survey-undersøgelse, som i 2017 blev gennemført blandt 7.697 børn og unge i aldersgrupperne 3, 7, 11, 15 og 19 år. Der skal rettes en meget stor tak til de mange interviewpersoner, som tog sig tid til at deltage i undersøgelsen. Besvarelserne fra dem udgør det helt grundlæggende fundament for den viden, som undersøgelsen her har frembragt.

I forbindelse med undersøgelsens tilrettelæggelse og gennemførelse blev der nedsat en følgegruppe. Følgegruppen, som har givet forskerne værdifuldt input i forskellige faser af undersøgelsen, skal takkes mange gange. Yderligere takkes professor emeritus Per Schultz Jørgensen, der omhyggeligt læste det næsten færdige manuskript og gav konstruktive kommentarer.

Seniorforsker Mai Heide Ottosen har været undersøgelsens leder og har sammen med projektholdet stået for undersøgelsens tilrettelæggelse, bearbejdning og afrapportering. Projektholdet har bestået af analytiker Asger Graa Andreasen, senioranalytiker Karen Margrethe Dahl, seniorforsker Anne-Dorthe Hestbæk, seniorforsker Mette Lausten (undersøgelsens data manager) og seniorforsker Signe Boe Rayce. Stud.polit. Julie Marie Nielsen har bidraget med at frembringe undersøgelsens kvantitative data, mens stud.scient.pol. Kasper Winther har været knyttet til undersøgelsen som specialestuderende.

I forbindelse med denne tredje undersøgelsesrunde har VELUX FONDEN sammen med Bikubenfonden finansieret undersøgelsen. En meget stor tak skal rettes til begge fonde for, at det blev muligt at realisere den tredje dataindsamling og efterfølgende analyse.

København, december 2018

Forfatterne og forsknings- og analysechef Kræn Blume
VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

SAMMENFATNING

UNDERSØGELSENS FORMÅL

Børn og unge i Danmark – Velfærd og trivsel 2018 er en statistisk baseret indikatorundersøgelse, som beskriver den danske børnebefolknings tilstand. Den giver indblik i, hvordan den brede del af børnepopulationen trives på forskellige livsområder. Samtidig bidrager den også med viden om kategorier af børn og unge, som har det særligt vanskeligt og derfor kan være genstand for børnesociale indsatser.

Børn og unge i Danmark følger børnebefolkningen over tid. Derved overvåger den bevægelser og udviklingstræk i børns trivsel og opvækstbetingelser. Den første udgave af undersøgelsen udkom i 2010 og den anden i 2014. Denne 2018-undersøgelse er den tredje i rækken.

Børn og unge i Danmark består af to dele: En beskrivende del 1, som kortlægger børnebefolkningens tilstand i forhold til otte velfærdsdomæner, og en analyserende del 2, som består af fem specialkapitler, der går i dybden på udvalgte områder.

Den første og mest omfangsrige del af rapporten præsenterer resultaterne fra en empirisk undersøgelse om velfærd og trivsel i den danske børnebefolkning. Den blev i 2017 gennemført blandt fem årgange i alderen fra 3-19 år. Med udgangspunkt i en række centrale indikatorer på trivsel og velfærd leverer undersøgelsen over 120 små statistiske beretninger, fordelt over otte kapitler, der dækker hvert sit velfærdsdomæne. I undersøgelsen belyser vi fx børns materielle velfærd, deres helbredsmæssige trivsel, deres sociale relationer samt børns og unges fritidsliv m.m. Undervejs i rapporten udarbejder vi synteser for at vurdere børnebefolkningens trivsel inden for de enkelte velfærdsdomæner. Til

slut vurderer vi, om der er sket ændringer i børns velfærd og trivsel, siden undersøgelsen blev gennemført for første gang (2009).

RESULTATER

ALDER, KØN OG FAMILIEBAGGRUND

Som udgangspunkt kan man ikke forvente, at der sker meget store ændringer i børnebefolkningens trivsel på 8 år. Særligt mekanismer, der knytter sig til strukturelle forhold, fx børnefamiliernes socioøkonomiske ressourcer, ændrer sig langsomt. Derfor ser vi heller ikke de helt store forandringer fra 2009 til 2017, når det handler om betydningen af barnets alder, køn og familiebaggrund.

Når det drejer sig om *aldersbetingede* variationer, viser undersøgelsen, at de fleste yngre børn er i god trivsel, men i takt med at barnet vokser til, bliver livet mere komplekst. Teenagere er således hyppigere mere udsatte end yngre børn.

Der er ingen gennemgående *kønsbetingede* trivselsforskelle i de tidlige år, men fra teenagealderen ser vi tegn på, at unge drenge hyppigere end jævnaldrende piger markerer sig negativt ved at have en usund livsstil eller udadreagerende adfærd, som kan skade dem selv eller deres omgivelser. Unge piger, derimod, vender hyppigere tingene indad. Undersøgelsen finder, at ganske mange unge piger udviser tegn på psykiske trivselsproblemer.

Børn og unge med *indvandrerbaggrund* er betydeligt mere udsatte end deres majoritetsdanske jævnaldrende. Det skyldes især, at de vokser op under ringere materielle og bolig-mæssige rammer. Børn og unge med etnisk minoritetsbaggrund er fire gange så hyppigt som danske jævnaldrende indkomstfattige og lever i

familier med lav velstand. Påfaldende er det også, at 4 ud af 10 etniske minoritetsbørn og -unge lever i familier, hvor ingen voksne er i beskæftigelse; blandt børn af dansk herkomst er den tilsvarende andel 8 pct. Desuden bor børn med anden etnisk oprindelse markant hyppigere til leje og lever i overbefolkede boliger.

Børn med anden herkomst end dansk deltager sjældnere på de sociale arenaer, som børn af dansk oprindelse ellers hyppigt færdes i, fx dagpasning, SFO/klub og sportsforeninger. Men der er også tegn på øget inklusion: For eksempel er forskellen mellem børn af dansk og anden herkomst, der går til sport, blevet mindre over tid. Henover undersøgelsens 8 år kan vi også iagttage en øget sproglig integration, når det handler om, hvilket sprog man taler derhjemme. Og vi kan se, at lidt flere familier med indvandrerbaggrund har fået råd til at flytte i ejerbolig.

Også *familietyper* gør en forskel: Ressourcerne er færre i eneforsørgerfamilier end i kernefamilierne, og der er på flere områder indikationer på, at børn, der har oplevet familiebrud, hyppigere er involveret i risikoadfærd og også oftere er mere udsatte. Det kommer bl.a. til udtryk ved, at de i højere grad udviser tegn på psykisk mistrivsel og ensomhed. En af de helt store forandringer siden 2009 er imidlertid, at langt flere skilsmissebørn nu lever i deleordninger, hvor de bor stort set lige meget hos begge forældre. I et af rapportens særkapitler belyser vi, hvem der bor i deleordninger, og hvordan børnene trives med det.

På næsten alle velfærdsdomæner er forekomsten af udsathed større blandt børn og unge fra familier med få *socioøkonomiske ressourcer* (dvs., hvor forældrene ingen erhvervsuddannelse har, ikke er i beskæftigelse eller er fattige) i forhold til børn fra de

socioøkonomisk mest privilegerede familier (lang videregående uddannelse, højere socialklasse, ikke-fattige). Børn fra de mindst privilegerede lag har fx oftere en dårligere sundhedstilstand og rapporterer i højere grad om psykiske trivselsproblemer. De har også hyppigere en usund livsstil og er oftere involveret i risikoadfærd. Børn fra de mest privilegerede lag er, ud over at være beskyttet for disse risikofaktorer, også oftere genstand for en mere grænsesættende opdragelsespraksis derhjemme, og deres forældre lægger bl.a. vægt på at overføre social og kulturel dannelse til dem. Der er ikke tegn på større ændringer mellem de socioøkonomiske grupperinger fra 2009 til 2017.

SOCIALE POLARISERINGSTENDENSER

Gennem de sidste 8 år er der, finanskrisen til trods, ikke overordnede tegn på, at børns materielle opvækstbetingelser har ændret sig til det værre: Andelen af børn, der lever under fattigdomsgrænsen og med et lavt velstandsniveau, har været næsten uændret, mens andelen, der lever i en husholdning uden en beskæftiget voksen, er steget en anelse fra 10 til 12 pct. Samtidig har børns forældre i stigende grad fået en længerevarende uddannelse; især er andelen af børn med forældre, der har en lang videregående uddannelse, vokset.

Når man dykker dybere ned i undersøgelsesmateriale, er der imidlertid en række tegn på, at der har fundet en social polariseringsproces sted gennem de år, hvor vi har fulgt udviklingen. De børnefamilier, der har det svært og har få ressourcer, er blevet mere udsatte i forhold til, hvad de var 8 år tidligere. Vores fund tyder på, at udviklingen ikke kun sætter sig spor i forhold til børns materielle opvækstvilkår, men også kan påvirke de udsatte børns mulighed for deltagelse fx i det organiserede fritidsliv.

Social udsathed og polarisering er også i centrum for to af rapportens specialkapitler. I det ene kapitel, som fokuserer på børnevelfærd over en længere tidshorisont, fra 1986-2016, viser vi bl.a., hvordan fravær af uddannelse hos forældrene i stigende grad er blevet en markør på social marginalisering. I et andet kapitel, som undersøger sammenhænge mellem geografi og social udsathed, lokaliserer vi, hvor i landet de socioøkonomisk mest udsatte børn og unge bor. I forlængelse heraf undersøger vi, om der er sammenhæng mellem unges selvrapporterede trivsel og det at bo i et udsat område. Resultaterne viser, at land/by-problematikken og graden af udsathed i et område kun betyder lidt for unges oplevede trivsel.

DALENDE SKOLETRIVSEL

Undersøgelsen rummer flere spørgsmål, som kaster lys på, hvordan børn og unge trives med skolen eller det uddannelsessystem, de færdes i. Hen over undersøgelsens tre måletidspunkter kan vi registrere tegn på en dalende skoletrivsel. Det kommer for det første til udtryk ved, at flere, der har skiftet skole, oplyser, at skoleskiftet er sket, fordi de trives dårligt. Trenden ses især blandt de ældre piger. For det andet rapporterer flere børn og unge om et eller flere problemer i skolen, fx konflikter med lærere eller kammerater. For det tredje har der siden 2009 været et fald i andelen, der virkelig godt kan lide skolen. Og endelig kan vi se et fald i andelen, der selv vurderer, at de klarer sig fagligt godt. Problemerne forekommer at være mest udtalt blandt undersøgelsens ældste årgange på 15 og 19 år, men også blandt de 7-årige ser vi et fald i skoleglæden. Undersøgelsen kan ikke klarlægge, hvad baggrunden for disse forandringer er, men peger på, at der kan være flere forklaringstyper.

OMGANGSFORMER OG RISIKOADFÆRD

Gennem de sidste 8 år har vi set en bemærkelsesværdig udvikling i børns sociale samvær med andre børn. De har markant mindre fysisk samvær og markant mere virtuelt samvær med deres venner. Som helhed er der ikke tegn på, at den sociale kontakt eller fortroligheden mellem børn og deres venner er blevet mindre,

men den har ændret form. Danske børn er ifølge internationale sammenligninger blandt dem, der er mindst sammen med deres venner rent fysisk.

I samme periode er der også sket andre påfaldende adfærd ændringer blandt de unge: For det første kan vi se, at de unge, især pigerne, flytter senere hjemmefra. For det andet er der sket et fald i unges risikoadfærd: Hen over undersøgelsesperioden er alkoholforbruget fx blevet mindre; den seksuelle debutalder er blevet højere, og unges erfaringer med kriminalitet (såvel udøvere som ofre) er gennemgående også blevet færre.

Vi har undersøgt, om der er en kobling mellem disse forandringsprocesser. Hænger den faldende risikoadfærd sammen med, at unge i højere grad i dag opholder sig bag skærmen derhjemme (eller bliver boende i barndomshjemmet længere) frem for at hænge fysisk ud sammen med andre unge? Overordnet set kan vores analyser ikke støtte den hypotese. Det synes at være andre processer, der driver unges i dag mindre risikobetonede adfærd; processer, som formodentlig er svære at teste empirisk.

PSYKISK MISTRIVSEL BLANDT UNGE

Siden undersøgelsens start har vi haft en særlig interesse for at følge den mentale sundhed blandt børn og unge. Vi anvender en række indikatorer, der belyser forskellige aspekter ved psykisk (mis)trivsel, især blandt undersøgelsens 11-, 15- og 19-årige. Mens de 11-årige gennemgående ser ud til at være i god psykisk trivsel, så begynder problemerne at melde sig, når de unge når ind i teenageårene. Som andre undersøgelser viser vores også, at piger på næsten alle områder hyppigere rapporterer om gener med helbredet og psykiske mistrivselssymptomer i forhold til drenge.

Gennem de seneste 8 år er udviklingstendenserne gået i retning af, at flere unge har fået det værre. Det ser vi både for de 15-årige og for de 19-årige. Psykisk mistrivsel er et komplekst fænomen, som derfor også har komplekse årsagsforklaringer. I to af rap-

portens specialkapitler graver vi dybere i emnet. Det ene, som vil tilvejebringe en bedre forståelse af unges ensomhedsproblemer, viser, at både gode relationer til venner og et harmonisk familieliv spiller en afgørende rolle for at afbøde følelsen af ensomhed over tid. Det andet kapitel forfølger, hvordan det går med de psykisk sårbare unge på den længere bane. Det viser, at psykisk mistrivsel i ungdomsårene ser ud til at øge risikoen eller er tidlig indikator for social marginalisering tidligt i voksenlivet. De 15- og 19-årige, der tidligere har deltaget i *Børn og unge i Danmark*, og som dengang rapporterede om flere symptomer på psykisk mistrivsel, har øget risiko for at have fået en psykiatrisk diagnose, at være på overførselsindkomst og for ikke at have fået en uddannelse, når de er midt i 20'erne.

For yderligere og mere detaljeret sammenfatning af undersøgelsens resultater henviser vi til det sammenfattende og konkluderende kapitel 'Udviklingstræk fra 2009 til 2017'.

PERSPEKTIVER

Undersøgelsens mange forskelligartede resultater leder ikke samme sted hen. Ikke desto mindre tegner undersøgelsen samlet set det overordnede indtryk, at udviklingen på en række områder synes at gå i den rigtige retning. På nogle områder er tilstanden status quo, mens der visse steder er tale om en forværring.

Vi har peget på tre områder, hvor der ud fra undersøgelsens forskellige resultater især synes at være sket en forværring i løbet af de sidste 8 år: de sociale polariseringstendenser, den faldende skoletrivsel og den psykiske mistrivsel blandt unge. Vi vil anbefale, at man i det børnesociale arbejde skærper opmærksomheden i forhold til disse områder. Men samtidig er det vores vurdering, at der er behov for mere uddybende viden for at kunne kvalificere, hvordan man bedst sætter ind med indsatser.

UNDERSØGELSENS DATAGRUND OG METODER

Vi har lagt vægt på, at der skal være en genkendelighed mellem denne undersøgelse og andre tilsvarende, internationale indika-

torundersøgelser om børnevelfærd. Derfor har andre undersøgelser inspireret vores analysemodel. Vi har imidlertid også lagt stor vægt på, at undersøgelsen skal reflektere karakteristika ved netop den danske børnebefolkning, og vi har i forhold til andre indikatorundersøgelser haft mulighed for at arbejde væsentligt mere facetteret med, hvad der konstituerer børns og unges velfærd og trivsel.

Alt i alt indgår der i denne undersøgelse otte velfærdsdomæner, som tilsammen dækker 34 komponenter og 123 indikatorer. De otte velfærdsdomæner er:

- Materiel velfærd
- Globalisering, boligforhold og lokalområdet
- Helbred
- Dagtilbud, pasning og skole
- Sociale relationer
- Sundheds- og risikoadfærd
- Fritid og medborgerskab
- Subjektiv trivsel.

Undersøgelsen er designet som en panelundersøgelse, fordi den skal kunne gentages med mellemrum. Det indebærer, at det er de samme respondenter, som medvirker i dataindsamlingerne fra gang til gang. Danske børn og unge er i undersøgelsen repræsenteret ved fem aldersgrupper: de 3-, 7-, 11-, 15- og 19-årige. Vi anvender både survey-data og registerbaserede data. I surveyundersøgelsen, som fandt sted i 2017, deltog 7.697 respondenter fra de fem årgange. For de 3- og 7-årige deltog børnenes mødre som interviewpersoner, mens de 11-, 15- og 19-årige selv besvarede surveyundersøgelsens spørgsmål. Når undersøgelsen anvender registerbaserede informationer, ser vi på forholdene for hele befolkningen i de fem årgange, i alt godt 327.000 individer.

Undersøgelsen er finansieret af VELUX FONDEN og Bikuben-fonden.

Anne-Dorthe Hestbæk, Mai Heide Ottosen & Asger Graa Andreassen

INDLEDNING

UNDERSØGELSENS BAGGRUND OG FORMÅL

Det er nu over 10 år siden, Bikubenfonden første gang henvendte sig til det daværende SFI med forslaget om at tilvejebringe et overblik over den danske børnebefolknings tilstand i tal. Dette overblik kunne bl.a. danne grundlag for at igangsætte mere målrettede aktiviteter på det børnesociale område i kraft af en mere detaljeret viden om børns og unges udfordringer. Dengang blev det besluttet at iværksætte et projekt ud fra helt nye data frem for at stykke måske ikke helt opdateret viden sammen fra forskellige kilder. Det blev samtidig besluttet at designe undersøgelsen sådan, at dataindsamlingen kunne gentages, så man over tid kan følge udviklingen i børnebefolkningen. Den første rapport fra *Børn og unge i Danmark* udkom i 2010, den næste i 2014, og den foreliggende rapport er således tredje bølge af resultater på 8 år fra denne forløbsundersøgelse. Spørgeskemadata til den aktuelle undersøgelse blev indsamlet i 2017.

Børn og unge i Danmark har tre formål: For det første skal undersøgelsen tilvejebringe et solidt vidensgrundlag om den danske børnebefolknings velfærd og trivsel i almindelighed. Der er udvalgt en række centrale indikatorer på velfærd, som dækker børns forskellige livsområder. Der er indsamlet data om disse indikatorer, som efterfølgende er analyseret og fremstillet i en overskuelig form. Undersøgelsen interesserer sig særligt for, hvordan velfærd og trivsel fordeler sig i den danske børnepopulation: Hvad betyder fx køn, alder, familieforhold og en række sociale baggrundsforhold for børns og unges levevilkår og for, hvordan de trives?

For det andet er formålet at tilvejebringe en indsigt, som kan fungere som vidensplatform for det børnesociale arbejde. Undersøgelsen interesserer sig særligt for at identificere kategorier af børn og unge, som har det vanskeligt: På hvilke områder er børn og unge særligt udsatte, hvor mange drejer det sig om, og hvilke sociale karakteristika har de? På den måde kan fx både kommuner og frivillige organisationer, der opererer på børneområdet, få viden om karakteren af helt aktuelle udfordringer og omfanget af dem.

For det tredje kan undersøgelsen betragtes som et monitoringsværktøj: Den er designet, så man kan følge børnebefolkningens velfærd over tid, ikke kun på årgangsniveau, men også på individniveau, dvs. at man i anonymiseret form kan følge de enkelte årgange af børn gennem livsforløbet. Dette får en særlig betydning denne gang, hvor vi har fulgt børnene over 8 år. De yngste grupper, der deltog som 3-, 7- og 11-årige i 2009, er nu ved interview i 2017 fyldt hhv. 11, 15 og 19 år.

Nogle af de indikatorer på velfærd og trivsel, som vi anvender i undersøgelsen, er anvendt i andre danske undersøgelser. Det er fx indikatorer på børns og unges sundhedsadfærd (fx Rasmussen, Pedersen & Due, 2015) og psykisk trivsel (fx Hestbæk & Egelund, 2007; Lausten, 2018; Olsen & Lausten, 2017; Ottosen et al., 2012), den kulturelle kapital i hjemmet (fx Jæger, 2007), erfaringer med udsathed, kriminalitet (Lausten & Jørgensen, 2017) eller selvskadende adfærd (fx Karmsteen, 2016; Zøllner, 2008). Andre indika-

torer er – ofte inspireret af den internationale forskning – udviklet særligt til *Børn og unge i Danmark*. Det gælder fx i forhold til familiers opdragelsespraksis eller visse erfaringer med udsathed. Det særlige er ikke kun, at undersøgelsen opdaterer ældre resultater om børns levevilkår. Nok så afgørende er, at en række informationer om børn og unge, som hidtil kun har været tilgængelig i mere atomiseret form, nu er samlet under én hat. Det skaber overblik og giver mulighed for at få øje på nye mønstre og sammenhænge, når al information er tilgængelig i ét og samme værk.

Undersøgelsen ønsker også at skabe mulighed for, at man kan perspektivere den danske børnebefolknings velfærd og trivsel til internationale forhold: Hvordan klarer danske børn og unge sig i forhold til lande, vi plejer at sammenligne os med? For at tilvejebringe sammenlignelige målestokke, har vi skelet til internationale indikatorundersøgelser, og flere steder i rapporten perspektiverer vi til den internationale forskning.

INDIKATORUNDERSØGELSER GIVER INDBLIK OG OVERBLIK

En indikatorundersøgelse kan bruges til at give offentligheden indblik i og overblik over trivselsbilledet i den danske børnebefolkning her og nu. Den kan være med til at aflive myter om, hvor slemt man tror, det står til, eller kaste lys på nye, uberørte problemområder. I og med at *Børn og unge i Danmark* nu er gennemført for tredje gang, kan den også bidrage til at identificere udviklingstræk i børnebefolkningen på makroplan. Vi håber, at

undersøgelsen vil blive anvendt som et opslagsværk af de professionelle, der arbejder med børn og unge, fx frontmedarbejdere, beslutningstagere og undervisere. Vi håber desuden, at børn og unge selv kan bruge den til at få viden om dem selv og andre børn. Undersøgelsen kan imidlertid også bruges som et strategisk redskab for offentlige og private instanser, der beskæftiger sig med børnesocialt arbejde.

DEN FORSKNINGSMÆSSIGE KONTEKST: DET DANSKE FORSKNINGSFELT

Dansk socialforskning har gennem årtier interesseret sig for børns opvækstbetingelser og har historisk set ofte haft et dobbelt perspektiv ved både at sætte fokus på både de "almindelige" og de socialt udsatte dele af børnebefolkningen (Nord-Larsen, 1977; Ploug 2005, 2017; Vedel-Petersen et al., 1968). Denne dobbelthed har også karakteriseret den nyere børneforskning ved VIVE (tidligere SFI og KORA), fx SFI's Børneforløbsundersøgelse, der blev igangsat i 1996, og som har fulgt 6. 000 børn fra årgang 1995 gennem barn- og ungdommen, senest afrapporteret, da de unge fyldte 18 år (Thomsen, 2016). Samtidig har Børneforløbsundersøgelsen fået særlige knopskydninger: Dels et sample af børn med anden etnisk oprindelse end dansk (fx Liversage & Christensen, 2017); dels en undersøgelsesdel, hvori indgår samtlige børn fra 95-årgangen, som på et eller andet tidspunkt i tilværelsen var anbragt uden for hjemmet (fx Lausten, 2018; Lausten et al., 2015). Analyser fra Børneforløbsundersøgelsen har ført til langt over hundrede publiceringer gennem årene, og både politikere, prak-

tikere og beslutningstagere refererer ofte til resultater herfra. Et vigtigt og gennemgående resultat er, at langt de fleste danske børn vokser op under gode forhold og med god trivsel – det gælder også for børn med anden etnisk oprindelse, skønt de hyppigere kommer fra ressourcetsvage hjem. Et mindretal af børnene og de unge trives ikke helt så godt, og en lille andel er decideret udsatte og i mistrivsel. Som gruppe skiller børn, der har været anbragt, sig markant ud med relativt dårligere levevilkår, dårligere helbred og kompetencer, der giver en oversandsynlighed for en negativ virkning både i barndommen og ind i voksenlivet.

Blandt andet denne erkendelse har været medvirkende til igangsættelsen af TABU-studiet – en forløbsundersøgelse af trivsel hos anbragte børn og unge. TABU-studiet kan ses som den forskningsmæssige pendant til *Børn og unge i Danmark* på anbringelsesområdet. Undersøgelsen rummer både generelle spørgsmål, der er udviklet til *Børn og unge i Danmark*, og den belyser trivsel og udvikling specifikt hos anbragte børn og unge i alderen 11-17 år med spørgsmål, der er vigtige for anbragte. Hvordan trives barnet på anbringelsesstedet? Hvor megen kontakt er der med familien? I hvilket omfang oplever de forløb, der henholdsvis bryder sammen eller er kontinuert? Undersøgelsen har bl.a. vist, at en meget stor del af børnene og de unge ikke føler sig informeret om, hvorfor de overhovedet er anbragt. Samtidig har de første rapporteringer også indikeret, at der ser ud til at være en positiv udvikling i gang, hvad angår anbragte børns skolegang, hvor flere føler sig positivt udfordret i skolen (Lausten & Jørgensen, 2017; Ottosen et al., 2015).

Også andre danske forskningsmiljøer har bidraget til at tilvejebringe en bred belysning af børnebefolkningens trivsel. Det gælder fx Skolebørnsundersøgelsen, som er en del af det internationale *Health Behaviour in School-aged Children (HBSC)* – a

WHO Collaborative Research Project (Currie et al., 2012). HBSC-undersøgelsen blev igangsat i 1983/84 i Danmark og er siden blevet gentaget med regelmæssige mellemrum, senest i 2014. Den undersøger sundhed (i bred forstand) blandt børn og unge på 11, 13 og 15 år og afvikles som en spørgeskemaundersøgelse i skoleregi, hvor der til hver dataindsamling udvælges nye skoleklasser. Via denne undersøgelse er der frembragt vigtig ny viden om børns sundhedsadfærd og trivsel (fx Rasmussen, Pedersen & Due, 2015). Undersøgelsens styrke er, at den over en længere år-række har været gennemført på samme måde, og derfor kan man følge udviklingen over tid via tværsnitsdata om de 11-15-årige. En særlig styrke er, at tilsvarende undersøgelser gennemføres i mange lande, således at man kan danne sig et billede af danske børn i en international kontekst. Skolebørnsundersøgelsen har været inspirationskilden bag flere af spørgsmålene i *Børn og unge i Danmark*.

Siden forrige dataindsamling i 2013 er der kommet en ny, "landsdækkende" undersøgelse til, nemlig Ungeprofilundersøgelsen. Dataindsamlingen foregår på klasseniveau blandt unge på ungdomsuddannelser, og de mange tusinde informanter, primært i alderen 16-20 år, er udvalgt af de deltagende kommuner. Da de har brugt forskellige kriterier ved udvælgelsen, er data dog ikke repræsentativt for unge på ungdomsuddannelser generelt.

INTERNATIONALE INDIKATORUNDERSØGELSER OM BØRNEVELFÆRD

Børn og unge i Danmark placerer sig i et internationalt forskningsfelt, *child indicators research*, der for alvor er vokset frem gennem de sidste 15-20 år, hvor en række nationale eller komparativt anlagte "state-of-the-child"-undersøgelser har set dagens lys.

Blandt undersøgelser fra de senere år kan fx nævnes UNICEFs serie af Innocente-rapporter om *Child Well-being in Rich Countries*, (Martorano, 2013a, 2013b; UNICEF, 2016, 2017), Englands undersøgelser om *Well-being of the Child* (Bradshaw, 2011); *The US Child Well-Being Index* (Foundation for Child Development, 2013) og *US Kids Count data book* (The Annie E. Casey Foundation, 2014). Selvom flere af de nævnte internationale undersøgelser er udviklet og gennemført parallelt og uden indbyrdes berøring, er udviklingen gået i retning af øget vidensdeling og mere mainstreaming.

Som i anden forskning om børn er også dette felt påvirket af det perspektivskifte, som fandt sted i barndomsforskningen for omkring 25 år siden (Ben-Arieh; 2010; McAuley, 2012; McAuley & Rose, 2010). Det indebærer for det første, at FN's Børnekonvention udgør en underliggende normativ ramme i de nyere indikatorundersøgelser. Man interesserer sig ikke kun for, om børns basale behov og fysiske overlevelse er sikret, men ser børn i et rettighedsperspektiv som medborgere, der har ret til at være inkluderet i samfundet og har ret til at blive hørt og respekteret. Forståelsen af børnevelfærd bliver derved mere multidimensional, og det er nødvendigt at gøre sig overvejelser om, hvad velfærd og livskvalitet betyder for børn og unge (se eksempel i Hestbæk, 2018).

Et andet karakteristika er, at man forstår børns liv i et udviklingskologisk perspektiv. Ifølge det teoretiske perspektiv har familien stor betydning for børns opvækstbetingelser, men børns liv og udvikling bliver påvirket af andre domæner på forskellige systemiske niveauer. Det er ikke mindst daginstitutionen, skolen, lokalmiljøet og gruppen af jævnaldrende etc. (Bronfenbrenner & Morris, 1998).

For det tredje anerkendes barndommen i sin egen ret. Det er ikke tilstrækkeligt udelukkende at inddrage indikatorer, der er rettet mod barnets fremtidige livschancer; man må også belyse, hvad de vilkår, som børn lever under, betyder for barnet her og nu. I praksis vil der dog ofte være et sammenfald, da det, der er vigtigt for børns aktuelle velfærd, også ofte vil have betydning for deres fremtidige livschancer.

For det fjerde er der tendenser til, at en negativ forskningsoptik, der mest har haft opmærksomheden rettet mod mangler, risikofaktorer og negativ adfærd, efterhånden afløses af et mere afbalanceret perspektiv. Det beror bl.a. på, at forskning om risiko- og beskyttelsesfaktorer har vist, at fravær af risikofaktorer ikke nødvendigvis er sikre indikationer på, at et barn vil udvikle sig succesfuldt og omvendt. Nogle undersøgelser inddrager derfor også positive mål på børns tilfredshed og trivsel. En sådan optik kan tilvejebringe en bedre balance mellem risiko og beskyttelse. I anvendelsesorienteret forskning, der fx skal bruges i forhold til socialpolitiske indsatser, kan det imidlertid være hensigtsmæssigt at fastholde fokus på de grupper, som har særligt vanskelige levevilkår.

Et femte karakteristika ved nyere indikatorundersøgelser er, at undersøgelsesdesignet har et børneorienteret fokus. Man tilstræber, at barnet (frem for familien) er analyseenhed i undersøgelserne. Hvor det er muligt, kan børns egne betragtninger komme til orde, fx ved at deltage som interviewpersoner. Fordelen ved at gøre børn til tællingsenhed og informanter er, at man får tilvejebragt en optik, som den tager sig ud set fra en børnevinkel. På mange områder har børn og unge også størst ekspertise om deres eget liv. Et metodologisk nybrud i forskningen er, at man i dag – i langt højere grad end tidligere – bruger registerdata, der indsamles til politisk-administrative formål. De kan bl.a. give ind-

blik i den velfærdsservice, der ydes til børn og deres familier, og i nogle tilfælde kan de også omsættes til sociale indikatorer, som kan bidrage til at beskrive børns velfærd. I mange lande kan man imidlertid kun vise sådanne indikatorer på et aggregeret niveau. Danmark er særligt gunstigt stillet her, fordi vi via CPR-systemet har mulighed for at koble informationer til enkeltindivider.

De ovennævnte betragtninger har betydning for den måde, hvorpå man i dag tilrettelægger undersøgelser, og for, hvilke indikatorer man anvender, når man måler børns velfærd og trivsel. De har således også påvirket konstruktionen af denne undersøgelse.

HVAD ER VELFÆRD OG TRIVSEL?

Som det fremgår ovenfor, taler den internationale forskning om *child well-being*. I en dansk sammenhæng vil man tale om børns velfærd og trivsel. Lige som det engelske "well-being" er både "velfærd" og "trivsel" multidimensionale størrelser, der ikke entydigt lader sig definere. Der er tale om overordnede begreber, der refererer til kvaliteten ved børns liv. Velfærd og afsavn (også betegnet deprivation) kan forstås som to sider af den samme mønt (Bradshaw, Hoelscher & Richardson, 2007). Fra et børnerettigheds perspektiv kan velfærd og trivsel forstås som realiseringen af børns rettigheder og som realisering af muligheden for det enkelte barn til at være alt det, som han eller hun har potentiale til at være.

I denne undersøgelse anvender vi begrebsparret "velfærd og trivsel". "Velfærd" refererer ofte til de økonomiske og politiske sfærer, mens "trivsel" refererer til de sociale og psykologiske sfærer. Hermed signalerer vi, at vi på den ene side interesserer os for de strukturelle og objektive forhold, der påvirker børns liv, og på den anden side også for det levede liv – de sociale processer, som børn selv er en del af, har mulighed for at påvirke og kan

have subjektive opfattelser af. Undersøgelsen er således funderet i en bred udviklingsøkologisk tradition, og vi anser det for centralt at fastholde dobbeltheden og samspejlet mellem mikro- og makroniveauer.

UDSATHED, MARGINALISERING OG SOCIAL EKSKLUSION

Ligesom "velfærd og trivsel" er "udsathed" heller ikke særligt veldefineret eller entydigt. Litteraturen afspejler, at børns sociale udsathed kan dække over mange bagvedliggende mekanismer, som kan have rod i barnet selv (den såkaldte genetiske/biologiske arv) eller i miljøet, både dets nære familiære og dets hverdagsmiljø (fx lokalmiljø og institution), ligesom også den bredere samfundsmæssige kontekst spiller en rolle (fx fordeling af ressourcer, forestillinger om sociale problemer). Der findes således mange – og meget forskellige – forklaringer på, hvad der kan påvirke børn og unges udviklingsbaner ugunstigt (Egelund & Sundell, 2001). For eksempel vil udviklingspsykologien lede efter individualiserede tegn på udsathed hos børn, som fx psykiske forstyrrelser, mens en sociologisk tilgang i højere grad undersøger karakteristika og handlemønstre i bestemte sociale grupper.

Selvom forskning om udsatte børn bliver udført fra forskellige perspektiver og ud fra forskellige undersøgelsesmetoder, peger resultaterne fra undersøgelserne på en række centrale konklusioner, hvoraf vi her særligt vil fremhæve fire:

For det første viser forskningen, at socialt udsatte børn fremstår som en meget uensartet kategori (Ploug, 2005, 2017). For det andet kan børn og unge være udsatte i forskellige grader. Forståelsen af børns risikoudsathed skal forstås i forhold til problemernes dybde og varighed: Mange børn kan klare en enkelt eller nogle få risikofaktorer uden at få problemer/symptomer.

Stiger antallet af risikofaktorer, er sandsynligheden for, at barnet påvirkes negativt af dem, dramatisk stigende. Det vil sige, at belastningen af mange risikofaktorer er større end summen af dem. Vedvarende eksponering for stressende livsomstændigheder har dybere virkning på børnenes psykiske sundhed end korterevarende og eventuelt dramatiske hændelser (Egelund, Hestbæk & Andersen, 2004).

For det tredje er der en ikke-deterministisk sammenhæng mellem ressourcer, adfærd og livschancer. Fordi man finder en statistisk sammenhæng mellem belastninger i barndommen eller dårlige resultater i folkeskolen og senere manglende uddannelse eller arbejdsløshed, er det ikke ensbetydende med, at der er en direkte årsagssammenhæng. En dårlig uddannelsesmæssig baggrund forårsager ikke i sig selv, at man senere bliver arbejdsløs. Den udgør en risikofaktor og øger sandsynligheden for en negativ udvikling. Børn i familier med begrænsede ressourcer udvikler sig således vidt forskelligt.

For det fjerde kan karakteren af "social udsathed" ændre sig i takt med forandringer i samfundet og befolkningssammensætningen, også selvom der givetvis vil være en kerne af "udsathed", som er uforanderlig. En vidensopsamling fra 2005, der omhandler fænomenet om den såkaldte sociale arv, konkluderer, at den danske velfærdsstat har haft større held med at udligne betydningen af forskellen mellem de økonomisk rige og fattige end mellem dem med megen hhv. lidt kulturel kapital, forstået som uddannelsesressourcer. Selvom Danmark er et af de lande i verden, hvor den sociale mobilitet er allerstørst, er der dog stadig en social skævhed i, hvem der opnår at få hvilken uddannelse. I en verden, hvor produktionen i stigende grad baseres på viden, og hvor den enkeltes mulighed for at deltage i såvel produktion som samfundslivet i stadigt stigende grad afhænger af kulturelle kompetencer, ska-

ber sådanne forskelle sociale skel (Ploug, 2017). Samtidig kan der også iagttages sociale polariseringstendenser mellem de oprindelige og nyere tilflyttede befolkningsgrupper, idet mange etniske minoritetsbørn kommer fra ressourcetsvage familier. Endelig forekommer helbred at have fået en mere fremtrædende placering i vurderingen af børns udsathed. Studier fra Danmark og andre lande har påvist en tydelig social ulighed i helbred blandt børn og unge: Børn og unge fra familier med lav social placering har flere helbredsproblemer end børn og unge fra familier med høj placering (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015).

Det er således evident, at udsathed i dets mangfoldige variationer kan medføre, at børn og unge bliver marginaliseret i forhold til forskellige centrale livssfærer. Det kan fx være i forhold til det sociale netværk af jævnaldrende, i forhold til at begå sig i skole- og uddannelsessystemet, i forhold til forbrugsmuligheder, i forhold til at leve et aktivt fritidsliv etc. Om udsatte børn marginaliseres eller får lige chancer for at være en del af fællesskaberne med andre, kan i et vist omfang påvirkes gennem sociale, uddannelsesmæssige, arbejdsmarkedsmæssige og økonomiske indsatser, herunder indretningen af de velfærdsinstitutioner, hvori børn færdes. For eksempel ser man i disse år, at der på folkeskoleområdet bliver gjort en forstærket indsats for at inkludere børn med særlige behov i den almindelige undervisning frem for, at de er i særlige undervisningstilbud (inklusionsreformen). Filosofien er, at det vil øge disse børns trivsel at være en del af det større og "almindelige" børnefællesskab.

Begrebsparret om social inklusion hhv. eksklusion er også gledet ind i forskningen om (voksen)befolkningens levekår¹, måske i erkendelse af, at traditionelle mål for fattigdom er utilstrækkelige til at indfange kompleksiteten ved de "sociale problemer", som forekommer i samfundet. Nogle forskere (bl.a. Berger-Schmitt &

Noll, 2000; Larsen, 2004) argumenterer for, at social eksklusion må forstås som et mere omfattende fænomen end fattigdom. *Fattigdom* drejer sig om den ulige fordeling af de materielle ressourcer og levekår, dvs. om begrænsede (indkomstmæssige) økonomiske og materielle ressourcer og om de afsavn, man må lide som konsekvens af, at man ingen penge har. *Social eksklusion*, derimod, drejer sig om ikke-deltagelse i en bredere forstand, dvs. om at være ude af forskellige samfundsmæssige arenaer eller systemer – for voksne især arbejdsmarkedet og familien (fx Benjaminsen, Enemark & Birkelund, 2016; Benjaminsen et al., 2015; Jørgensen, 2017).

Forstået som ikke-deltagelse, bliver social eksklusion dermed forbundet med mange andre faktorer end indkomst og materielle ressourcer – for eksempel alder, dårligt helbred, handicap, kulturelle forskelligheder eller diskrimination. Der er i et socialt eksklusionsperspektiv tale om en langt mere omfattende række af "sociale problemer", der besværliggør eller umuliggør en persons eller en gruppes deltagelse i ét eller flere centrale områder i samfundet. Blandt de helt centrale, store sociale problemer er psykisk sårbarhed, misbrug, hjemløshed, prostitution og kriminalitet (Ramsbøl & Hansen, 2017).

Konsekvensen af denne forståelse er, at der ikke er nogen indre sammenhæng eller kausalitet mellem fattigdom og social eksklusion. I nogle tilfælde kan fattigdom være en årsag til social eksklusion, og i andre tilfælde kan den være konsekvensen af eksklusionen. I atter andre tilfælde vil der ikke være nogen (direkte) relation mellem social eksklusion og fattigdom. Alt i alt kan begrebet om social eksklusion lægge op til en mere dynamisk og multidimensional betragtningsmåde i levevilkårsforskningen, end hvis man alene fokuserer på indkomstfattigdom (Room, 1999).

OMFANGET AF UDSATTE BØRN

Da vi første gang gennemførte *Børn og unge i Danmark*, som udkom i 2010, så vi det som et væsentligt formål at kortlægge omfanget af udsatte børn og unge i Danmark. Selvom andre forskere havde foretaget skøn heraf (Jørgensen et al., 1993), var det ikke tidligere blevet målt empirisk. På baggrund af teorien om, at belastningsgraden stiger eksponentielt med antallet af risikofaktorer, udarbejdede vi et indeks, hvori næsten alle af undersøgelsens 100 indikatorer på velfærd og trivsel indgik. Vi fokuserede på de observationer, hvor adfærd eller omstændigheder kunne være problematisk for børnenes udviklingspotentiale. Undersøgelsen opererede lige som den aktuelle (jf. tabel 0.1) med, at børns tilværelse til dels kan beskrives gennem otte livsområder eller velfærdsdomæner, som hver især består af en række underliggende komponenter og indikatorer. Vi anlagde relativt skræppe kriterier for, hvornår et barn kunne defineres som udsat på et livsområde/velfærdsdomæne. Børn og unge med så mange positive besvarelser, at de "faldt inden for" på alle otte velfærdsdomæner, definerede vi som værende i god trivsel. De, der "faldt uden for" på 1-2 domæner, placerede vi i en midtergruppe, mens børn, der "faldt uden for" på tre eller flere af de otte velfærdsdomæner, blev kategoriseret som udsatte.

Resultaterne af opgørelsesmåden viser, at lidt over halvdelen (53 pct.) af de børn og unge, som i 2010 deltog i spørgeskemaundersøgelsen, faldt inden for på alle velfærdsdomæner og var i god trivsel, mens 9 pct. kunne karakteriseres som udsatte, jf. tabel 0.1. Resten (38 pct.) befandt sig i midterzonen. Det er imidlertid velkendt, at befolkningsgrupper med begrænsede ressourcer sjældnere ønsker at deltage i undersøgelser, hvilket også gælder i dette tilfælde. Derfor må man forvente, at andelen, der befinder sig i en marginaliseringszone, reelt er noget højere. På baggrund af de registerdata, der omfatter hele befolkningen, estimerede

TABEL 0.1: Andele børn og unge, der er i god trivsel/inkluderede (0 risikofaktorer), i midterzonen (1-2), hhv. i risiko for udsathed/eksklusion (3+ risikofaktorer). Deltagere i survey-undersøgelse og estimat for hele børnebefolkningen (3, 7, 11, 15 og 19 år). Procent.

	I god trivsel		Midterzone		Udsat	I alt	Pct. basis
	0	1	2		3+		
Antal velfærdsdomæner at være udsat på							
Survey, alle domæner, vægtet	53	25	13		9	100	6.762
Hele befolkningen, udvalgte registervariable	40	30	16		15	101	348.225

Kilde: Ottosen et al. (2010).

undersøgelsen ud fra de indikatorer, som indgik i studiet, at andelen af udsatte børn og unge snarere nærmede sig 15 pct. *Børn og unge i Danmark 2010* dokumenterede med andre ord, at flertallet af danske børn og unge som helhed har det godt, mens et ikke ubetydeligt mindretal befinder sig i en risikozone for udsathed.

UNDERSØGELSENS DESIGN

MODELBYGNING

"Velfærd og trivsel" er multidimensionale og latente begreber, som man ikke kan måle direkte. Man må dekomponere begreberne til målelige størrelser. Vi har først opdelt børns og unges tilværelse i en række overordnede velfærdsdomæner (fx materiel velfærd eller uddannelse). Derefter har vi kortlagt, hvilke centrale undertemaer eller komponenter hvert af disse velfærdsdomæner består af. Hver komponent kan igen rumme en eller flere indikatorer. Jo mere man dekomponerer begreberne, desto mere konkrete og operationelle bliver de. Indikatorerne er således målelige størrelser, baseret på én konkret informationstype eller ét eller flere spørgsmål, der tilsammen udgør et indeks.

Inden for målingsteori om indikatorer bliver den model, som denne undersøgelse er bygget op om, omtalt som en kausal indikatormodel (Bollen & Lennox, 1991). "Kausal" refererer neutralt til den måde, hvorpå man betragter forholdet mellem indikatorer og den latente variable. Her er forståelsen, at de bidragende indikatorer uafhængigt af hinanden former den latente variabel (dvs. velfærd på et givent komponent- eller domæneniveau). Den grundlæggende antagelse er, at hver enkelt indikator bidrager til at udforme en komponent, og tilsvarende, at et antal komponenter tilsammen udformer et velfærdsdomæne. Som oftest indgår der flere indikatorer til at forme en komponent. Disse indikatorer kan være statistisk korrelerede, men behøver ikke at være det,

fordi indikatorerne godt kan bidrage uafhængigt af hinanden. Hvis to indikatorer viser sig at være stærkt indbyrdes korrelerede, må man overveje, om de måler det samme fænomen. Er det tilfældet, bør man droppe den ene, fordi to næsten ens indikatorer vil føre til, at et bestemt område får overvægt på domænet. Ingen af de indikatorer, som indgår i denne undersøgelse, er indbyrdes meget stærkt korrelerede.

DOMÆNER, KOMPONENTER OG INDIKATORER

Vi har lagt vægt på, at der skal være en vis genkendelighed mellem denne undersøgelse og andre tilsvarende, komparativt anlagte indikatorundersøgelser om børnevelfærd. Derfor har vi på den ene side orienteret os om, hvordan andre undersøgelser har defineret domæner, komponenter og indikatorer, og disse erfaringer har inspireret vores analysemodel. På den anden side har vi i visse henseender haft mulighed for at arbejde væsentligt mere facetteret med, hvad der konstituerer børns og unges velfærd og trivsel. Desuden har vi lagt stor vægt på, at undersøgelsen skulle reflektere karakteristika ved netop den danske børnebefolkning. På grundlag af en lang række videnskilder har vi udarbejdet en analytisk model for velfærd og trivsel, der i forhold til andre indikatorundersøgelser består af relativt flere domæner, komponenter og indikatorer, som beskriver børns og unges konkrete adfærd og hverdagsliv. Derudover har modellen den styrke, at der er mulighed for at forbinde indikatorerne med hinanden, fordi vi arbejder med data på mikro-niveau (dvs. individ-baseret).

Mange af de spørgsmålsformuleringer, som ligger til grund for indikatorerne i spørgeskemaundersøgelsen, har tidligere været brugt i andre internationale eller danske surveys, som er gennemført i børnepopulationer². At anvende gennemtestede spørgsmålsformuleringer forøger sikkerheden for, at spørgsmålene fungerer efter hensigten.

Alt i alt indgår der i denne undersøgelse otte velfærdsdomæner, som tilsammen dækker 34 komponenter og 123 indikatorer, jf. figur 0.1. De otte domæner er:

- Materiel velfærd (3 komponenter)
- Globalisering, boligforhold og lokalområde (3 komponenter)
- Helbred (5 komponenter)
- Dagtilbud, pasning og skole (4 komponenter)
- Sociale relationer (5 komponenter)
- Sundheds- og risikoadfærd (4 komponenter)
- Fritid og medborgerskab (5 komponenter)
- Subjektiv trivsel (5 komponenter).

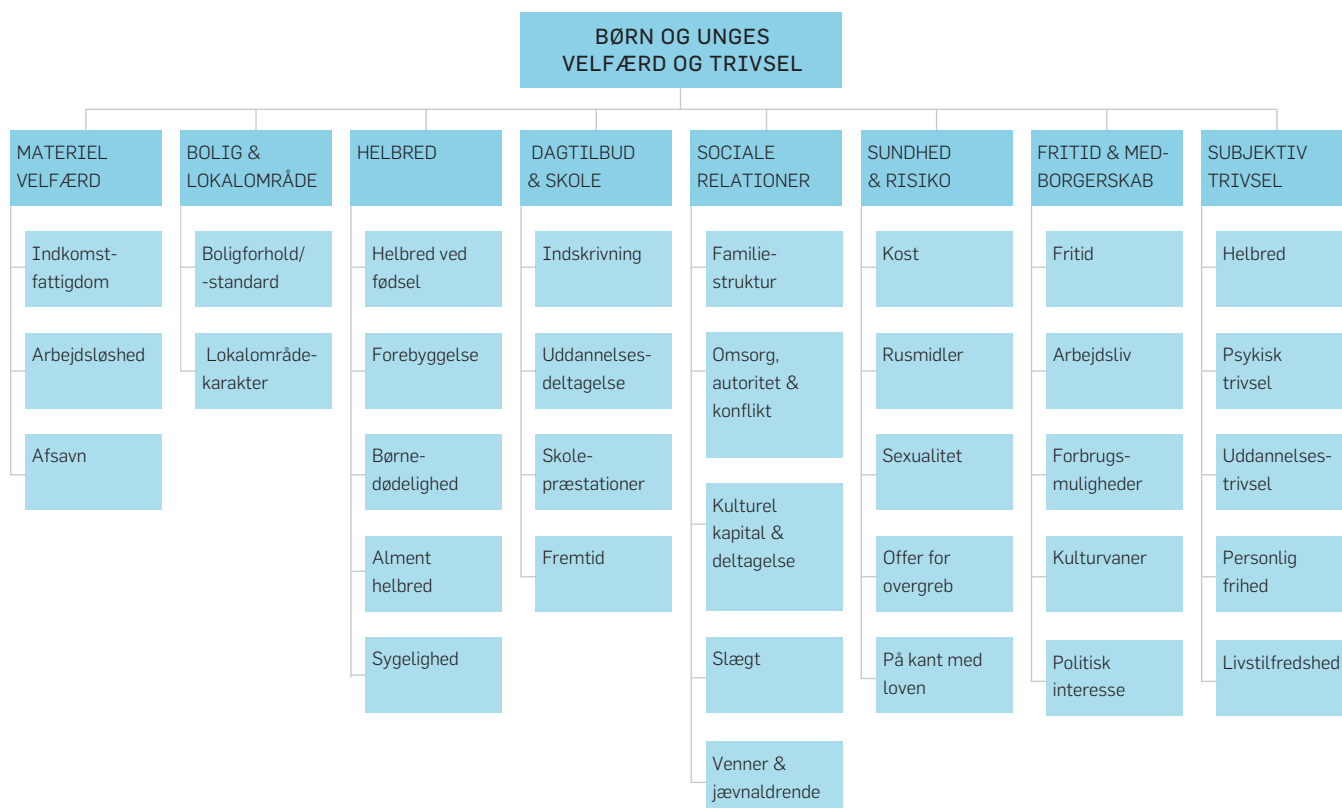
ALDERSGRUPPER OG ALDERSBETINGEDE FORHOLD

Undersøgelsen belyser forhold for børn og unge på 3, 7, 11, 15 og 19 år. Argumentet for at inkludere de personligt myndige 19-årige

i undersøgelsen har været, at flertallet af 19-årige fortsat bor hjemme hos deres forældre, og mange typisk vil være i gang med en ungdomsuddannelse. Selvom de unge i juridisk forstand er voksne, har de fleste status som "afhængige", fordi de fortsat bliver delvist forsørget af deres forældre. Gennem de senere år er udviklingen gået i retning af, at de unge flytter senere hjemmefra (Hjelmar, 2009). Desuden er de 19-årige en aldersgruppe, som man ikke har haft meget samlet viden om, netop fordi de befinder sig imellem definitionerne af børn og voksne. Derfor er der god grund til at inkludere dem her.

Vi har bestræbt os på, at mange af de indikatorer, som indgår i modellen om velfærd og trivsel, skulle have relevans for både yngre og ældre dele af børnebefolkningen. Nogle velfærdsdomæner eller underliggende komponenter er relativt aldersafhængige og kan derfor belyses ensartet på tværs af alle aldersgrupper.

FIG. 0.1: Modelbygning. Domæner og komponenter i *Børn og unge i Danmark*

Det gælder fx materiel velfærd, boligforhold eller sundhedsadfærd. Andre indikatorer og temaområder har imidlertid kun relevans for bestemte aldersgrupper. Information om dagpasning er fx kun aktuelt i forhold til førskolebørn, mens indikatorer på bestemte typer risikoadfærd (fx erfaringer med alkohol, rygning, narkotika mv.) kun belyses blandt børn og unge i de ældre aldersgrupper. Som konsekvens indgår der ikke lige mange indikatorer for alle aldersgrupper i undersøgelsen: Jo ældre børnene er, desto flere indikatorer er der.

EN PANELUNDERSØGELSE

Undersøgelsen er designet som en panelundersøgelse. Det indebærer, at det er de samme respondenter, som medvirker i dataindsamlingerne fra gang til gang. Børnebefolkningen er repræsenteret ved fem aldersgrupper: De 3-, 7-, 11-, 15- og 19-årige. Undersøgelsen er planlagt til at blive gennemført hvert fjerde år, og derfor vil den yngste aldersklasse i stikprøven ende med at deltage fem gange. Man glider ud af undersøgelsen ved 19-årsalderen, og samtidig kommer der ved hver dataindsamling nye 3-årige til. Ved et potentielt femte nedslag vil de 3-årige fra første dataindsamling i 2009 være blevet 19 år. Fordelen ved et longitudinelt undersøgelsesdesign er, at man ikke kun vil kunne belyse udviklingen over tid for forskellige årgange af børn, men at man tillige har mulighed for over tid at følge udviklingen for de samme børn og gennemføre egentlige kausale analyser, fx: Bliver de børn, der har trivselsproblemer i 3-årsalderen, ved med at have vanskeligheder gennem deres opvækst, og hvordan kan det forklares? Det vil også sige, at *Børn og unge i Danmark* får større og større analytisk værdi jo flere gange, der har været indsamlet data, idet der skabes grundlag for flere analyser over tid og med et længere tidsperspektiv.

INFORMATIONSKILDER: SURVEY OG REGISTRE

Data til undersøgelsen hidrører fra både survey og registre. Undersøgelsens survey-del omfatter en lang række informationer, der belyser børns og unges adfærd og betragtninger af mere subjektiv, vurderende karakter, fx om den oplevede helbredstilstand eller livskvalitet, eller om man har mange eller få penge sammenlignet med andre. I forhold til undersøgelsens aldersgrupper er det for de 3- og 7-årige børnenes mødre, der deltager som interviewpersoner, mens de 11-, 15- og 19-årige selv har besvaret survey-undersøgelsens spørgsmål.

Ud over survey-baserede informationer anvender undersøgelsen også data fra de administrative registre. Vi har haft mulighed for at koble interviewpersonernes besvarelser med informationer, som findes i Danmarks Statistik. Derfra kan man til forskningsformål trække sociodemografiske baggrundsoplysninger om undersøgelsens børn og forældre, fx om deres forældres uddannelses-, beskæftigelses- og indtægtsforhold. Desuden har vi indhentet en række informationer, der i undersøgelsen anvendes som trivsels- og velfærdsindikatorer. Det er fx oplysninger om anbringelser uden for hjemmet, karaktergennemsnit ved folkeskolens afgangsprøve, skadestuebesøg, børnedødelighed mv.

Muligheden for at inddrage registerbaserede oplysninger indebærer, at det på nogle områder ikke kun er deltagerne i survey-undersøgelsen, vi kan udtale os om, men hele børnebefolkningen i de pågældende fem aldersgrupper. En ulempe ved de registerbaserede data er, at de ikke altid er helt nye. De senest tilgængelige registerdata for denne undersøgelse beskriver i mange tilfælde situationen, som den så ud i 2015 eller 2016.

DATAINDSAMLING

HVEM BLEV UDVALGT, OG HVEM DELTOG I UNDERSØGELSEN?

Spørgeskemaet til undersøgelsen blev udarbejdet i 2017 og indeholder grundlæggende de samme spørgsmål som i 2009 og 2013. Der er kommet ganske få nye spørgsmål til. Det gælder fx et spørgsmål, om børn og unge oplever, at deres familie har få eller meget få penge sammenlignet med andre familier, der hvor de bor. Og det gælder et par spørgsmål, der tilsammen indfanger det, man på engelsk kalder self-efficacy, dvs. troen på, at man kan sætte sig et mål og nå det.

Undersøgelsen følger de samme personer over tid. De børn, der var 11 år i 2009, er således fyldt 15 år i 2013 og 19 år ved den seneste dataindsamling i 2017. Dataindsamlingen i 2017 er overordnet set foregået på samme måde som i 2009 og 2013. Det er DST Survey og ikke SFI Survey som i de foregående år, der har stået for dataindsamlingen.³

De 3- og 7-åriges mødre – sekundært deres fædre – blev bedt om at udfylde et webskema over internettet. Såfremt de ikke besvarede webskemaet, blev de ringet op og forsøgt telefoninterviewet. Samme besvarelsesmåde blev de 15- og 19-årige tilbudt. De 11-årige blev opsøgt i hjemmet af en interviewer fra DST Surveys interviewerkorps med henblik på at gennemføre et besøgsinterview i hjemmet.

Idet dataindsamlingen kombinerer web- og telefoninterview, har det været nødvendigt at fremskaffe et telefonnummer for de personer, der ikke besvarede webskemaet. I nogle tilfælde har dette ikke kunnet lade sig gøre, og det har derfor ikke været muligt at opnå et interview.

Af tabel 0.2 fremgår det, at den samlede bruttostikprøve i 2009 var på 9.750 personer. I 2013 var den samlede stikprøve 11.330 personer på grund af et behov for en forøgelse af antallet af udtrukne 15- og 19-årige. I 2017 udgør den samlede bruttostikprøve

TABEL 0.2: Stikprøve og opnåelse i de fem aldersgrupper i 2017. Sammenlignet med 2013 og 2009. Antal.

Fødselsårgang/Alder	Fødselsårgang og alder i 2017							I alt	
	2013/3 år	2009/7 år	2005/11 år	2001/15 år	1997/19 år	1993/23 år	1989/27 år		
Bruttostikprøve	2009	0	0	2.350	2.000	1.900	1.700	1.800	9.750
	2013	0	2.384	2.350	2.000	2.408	2.188	0	11.330
	2017	2.326	2.437	2.391	2.432	2.433	0	0	12.019
Død, flyttet, Forskerbeskyttelse		0	50	24	18	28			120
Nettostikprøve	2017	2.326	2.387	2.367	2.414	2.405			11.899
Opnået	Web	1.197	1.304	0	1.457	1.262			
	Tlf./besøg	269	268	1.634	140	166			
I alt	2017	1.466	1.572	1.634	1.597	1.428			7697
Afviser		248	291	532	396	384			1.851
Ikke truffet		173	254	105	206	215			953
Anden årsag		439	270	96	215	378			1.398
Bortfald i alt	2017	860	815	733	817	977			4.202
Har deltaget i alle år				977	843	777			2.597
Opnåelse i pct. (2017)	Web	51,5	54,6	0,0	60,4	52,5			
	Tlf./besøg	11,6	11,2	69,0	5,8	6,9			
Opnåelse i alt (2017)		63,0	65,9	69,0	66,2	59,4			64,7
Opnåelse i pct. (2013)			69,3	70,8	72,0	76,3	56,8		69,2
Opnåelse i pct. (2009)				68,2	70,1	71,7	60,5	49,3	64,5

ve 12.019 personer, hvoraf 120 personer enten er flyttet, er under forskerbeskyttelse eller i sjældne tilfælde døde. Nettostikprøven udgøres derfor af 11.899 personer, fordelt nogenlunde ligeligt henover de fem aldersgrupper.

Opnåelsesprocenten på i alt 64,7 pct. i 2017 svarer til opnåelsesprocenten i 2009 og er lidt lavere end i 2013. Ligesom ved de foregående dataindsamlinger ser vi, at de 19-årige er mindst tilbøjelige til at deltage i undersøgelsen (opnåelsen er her godt 59 pct. mod 63-69 pct. i de andre aldersgrupper).

BORTFALD

Med udgangspunkt i oplysninger fra Danmarks Statistiks registre om hele stikprøven er det muligt at undersøge sammensætningen

af hhv. den gruppe, der besvarede spørgeskemaet i 2017, og den gruppe, der ikke gjorde. Gennemførelsesprocenterne er i tabel 0.3 opgjort særskilt for de fem aldersgrupper opdelt på køn, etnicitet, familietype, mors uddannelse og mors socioøkonomiske placering.

Køn

Opnåelsen blandt drenge og piger er mest interessant for de 11-, 15- og 19-årige, hvor den unge selv har skullet besvare spørgeskemaet. Drenge og piger har været lige villige til at deltage i 11-årsalderen, hvor interviewet foregik i hjemmet. Langt de fleste 15- og 19-årige har besvaret spørgeskemaet på nettet, og vi ser her, at pigerne i signifikant højere grad end drengene har deltaget. Forskellen er på 8,1 procentpoint for de 15-årige og 8,8 procentpoint for de 19-årige.

TABEL 0.3: Opnåelse i pct. af 2017-stikprøven

	Fødselsårgang og alder i 2017				
	2013/3 år	2009/7 år	2005/11 år	2001/15 år	1997/19 år
Køn					
Drenge	63,8	67,1	68,3	62,2	55,2
Piger	62,9	64,5	69,8	70,3	64,0
Etnicitet					
Dansker	66,8	67,7	70,5	67,7	61,7
Indvandrer	28,1	36,0	47,8	65,0	38,8
Efterkommer	42,1	48,2	52,1	51,7	39,4
Familietype					
Kernefamilie	66,5	69,5	73,7	71,3	63,4
Stedfamilie	54,0	52,9	58,4	60,1	53,7
Eneforsorger	45,1	54,5	56,5	54,6	53,3
Mors uddannelse					
Uoplyst	52,9	42,9	79,3	60,9	52,2
Grundskole	41,6	45,4	48,5	53,5	48,5
Gymnasial uddannelse	55,4	60,0	70,2	62,8	46,2
Erhvervsfaglig uddannelse	62,3	63,3	64,9	62,5	60,1
KVU	69,0	73,0	71,0	66,7	63,7
MVU	72,5	72,6	76,3	72,4	65,9
LVU	72,2	74,5	78,5	79,6	65,3
Mors klasse					
Uoplyst	57,7	51,0	67,9	65,8	55,6
Højere serviceklasse	72,9	74,0	80,0	74,7	70,0
Lavere serviceklasse	72,7	74,6	72,0	71,5	63,2
Selvstændige	62,1	62,1	69,5	74,5	57,7
Arbejderklassen	61,2	64,7	65,3	63,0	57,0
Ikke i arbejde	51,9	52,8	58,2	52,2	50,5

Etnicitet

Overordnet har indvandrere og efterkommere en lavere deltagelse i undersøgelsen set i forhold til børn og unge af dansk oprindelse. Blandt indvandrere forekommer store udsving henover aldersgrupperne. De skyldes først og fremmest, at indvandrere kun udgør 1,9 pct. af den samlede stikprøve, hvilket giver anledning til store udsving, når denne lille andel fordeles henover de fem aldersgrupper.

Familietype

Forældre, der lever i en kernefamilie, har en større deltagelsesgrad end både eneforsørgere og forældre, der lever i en ny (sted) familie. For eksempel har 45,1 pct. af eneforsørgere til de 3-årige besvaret spørgeskemaet, mens det tilsvarende gælder for 66,5 pct. af forældre, der lever i en kernefamilie. Blandt de 11-, 15- og 19-årige er deltagelsen ligeledes højere, hvis barnet tilhører en kernefamilie.

Mors uddannelse

Langt de fleste forældre, der har svaret vedrørende de 3- og 7-årige børn, er mødre. Overordnet set besvarer mødre uden anden uddannelse end grundskolen sjældnere spørgeskemaet end mødre med højere uddannelse. De højeste besvarelsesprocenter ses blandt mødre med mellemlange og lange videregående uddannelser, hvor over 70 pct. har besvaret spørgeskemaet. For de 11-, 15-, og 19-årige ser vi ligeledes, at deltagelsesgraden er lavere blandt børn og unge, hvis mødre har grundskole som højeste gennemførte uddannelse.

Socioøkonomisk placering

Bortfaldsanalysen viser endelig, at der er en højere besvarelsesprocent i familier, hvor mor tilhører den højere eller lavere serviceklasse, mens børn af mødre, der ikke er i beskæftigelse,

er underrepræsenterede i undersøgelsen. De skævheder, der forekommer i datamaterialet, adskiller sig ikke fra, hvad man ser i andre undersøgelser med tilsvarende dataindsamlingsmetoder. Det er for eksempel velkendt, at det er vanskeligere at opnå besvarelser fra befolkningsgrupper, der er socialt svagt stillede. Skævhederne kan medføre, at estimater bliver forkerte. Således er der risiko for, at undersøgelsesresultaterne fremstiller børns velfærd og trivsel i et mere positivt lys, end der er dækning for i virkeligheden. En sædvanlig metode til at korrigere for dette består i at vægte data, således at cases, der er for få af, bliver tilagt en større vægt end den, som gives til cases, der er for mange af. Vægtning af data er imidlertid kun en fordel, hvis estimatet påvirkes af skævheden, hvilket vil være tilfældet, hvis de grupper, som er skævt fordelt, har en forskellig svarfordeling inden for et bestemt tema. En indførelse af en generel personvægt vil derfor kun have en effekt i nogle tilfælde. Vi har på udvalgte områder testet konsekvenserne ved at vægte data og fundet, at det kun har marginal betydning for resultaterne. Derfor er rapportens analyser gennemført uden vægtning af data.

For at håndtere bortfaldsproblemet har vi i stedet – hvor det overhovedet forekommer muligt og meningsfuldt – sammenstillet de data, der er indhentet via survey-undersøgelsen, med de registerbaserede data og data fra hele befolkningen i de relevante aldersklasser. Herved bliver det synligt, hvori skævhederne i survey-data består.

REFERENCER

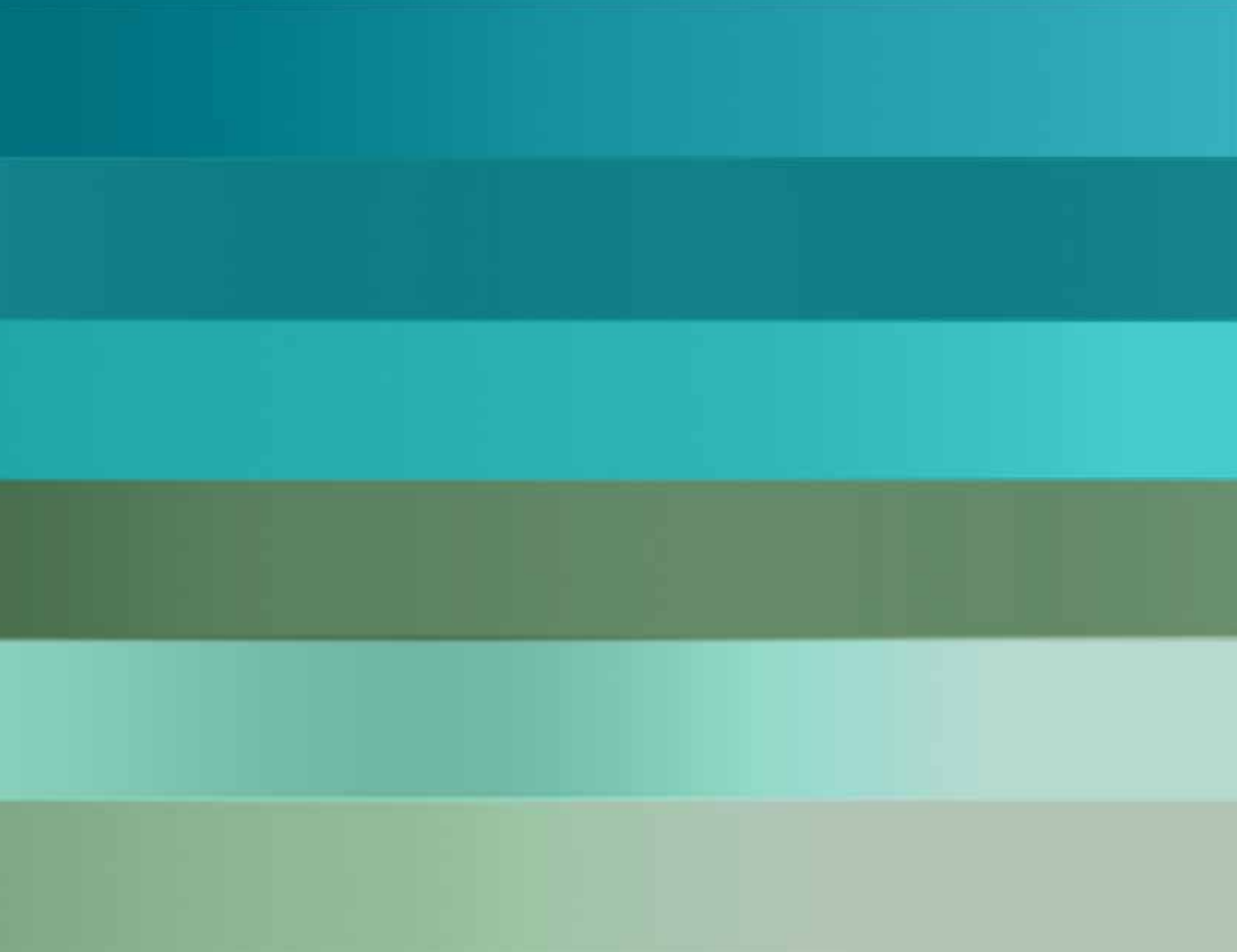
- Abrahamson, P. (2003): "Researching Poverty and Social Exclusion in Europe". *Journal of European Social Policy*, (13)3, s. 281-285.
- Annie E. Casey Foundation, The (2014): *Kids count data book 2014*. Baltimore, MD: Author. Retrieved from www.aecf.org.

- Atkinson, T., B. Cantillon, E. Marlier & B. Nolan (2002): *Social Indicators: The EU and Social Inclusion*. Oxford: Oxford University Press.
- Barnes, M.C., S. Heady, J. Middleton, F. Millar, G. Papadopoulos, G. Room & P. Tsakoglou (2002): *Poverty and Social Exclusion in Europe*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing.
- Ben-Arieh, A. (2010): "From child welfare to children well-being: The child indicators perspective". In Kamerman, S.B., S. Phipps & A. Ben-Arieh (Eds.): *From child welfare to child well-being: An international perspective on knowledge in the service of policy making* (s. 9–22). Dordrecht: Springer.
- Benjaminsen, L., M.H. Enemark & J.F. Birkelund (2016): *Fattigdom og afsavn. Om materielle og sociale afsavn blandt økonomisk fattige og ikke-fattige*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 16:05.
- Benjaminsen, L., S.B. Andrade, D. Andersen, M.H. Enemark & J.F. Birkelund (2015): *Familiebaggrund og social marginalisering i Danmark. En registerbaseret kortlægning*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 15:41.
- Berger-Schmitt, R. & H.-H. Noll (2000): *Conceptual Framework and Structure of a European System of Social indicators*. EuReporting Working Paper No. 9, Subproject 'European System of Social Indicators'. Mannheim: Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA), Social Indicators Department.
- Bollen, K. & R. Lennox (1991): "Conventional Wisdom on Measurement: A Structural Equation Perspective". *Psychological Bulletin*, 110: s. 305-314.
- Bradshaw, J., P. Hoelscher & D. Richardson (2007): "An Index of Child Well-being in the European Union". *Social Indicators Research*, s. 133-177.
- Bradshaw, J. (Ed.). (2011): *The Well-being of Children in the UK*. UK: Policy Press.
- Bronfenbrenner, U. & P.A. Morris (1998): "The Ecology of Developmental Processes". In: Damon, W. & R.M. Lerner (Eds.): *Handbook of Child Psychology: Theoretical Models of Human Development*. (1)5. New York: Wiley.
- Currie, C., A. Zanotti, A. Morgan, D. Currie, M. de Looze & C. Roberts (2012): *Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2009/2010 survey*. W.R.O.f. Europe (Ed.), Health policy for children and adolescents, Vol. 6 (2012) Copenhagen.
- Egelund, T. & K. Sundell (2001): *Til barnets bedste. Undersøgelser af børn og familier. En forskningsoversigt*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Egelund, T., A.-D. Hestbæk & D. Andersen (2004): *Små børn anbragt uden for hjemmet. En forløbsundersøgelse af anbragte børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, 04:17.
- Foundation for Child Development (2013): *2013 Child Well-Being Index (CWI)*. New York: Foundation for Child Development.
- Hestbæk, A.-D. (2018): "The Rights of Children Placed in Out-of-Home Care". I Falch-Eriksen, A. & E. Backe-Hansen (red.): *Human Rights in Child Protection. Implications for Professional Practice and Policy*, s. 129-146. Cham: Palgrave Macmillan.
- Hestbæk, A.-D. & T. Egelund (2007): "Små børn anbragt uden for hjemmet. Resultater fra et dansk longitudinelt studie af anbragte børn fra 1995-kohorten". *Nordisk Socialt Arbeid*, 27, s. 120-133
- Hjelmar, U. (2009): *Unge på boligmarkedet. En sammenfatningsrapport*. København: Institut for Anvendt KommunalForskning.
- Jørgensen, P.S., B. Ertmann, N. Egelund & D. Hermann (1993): *Risikobørn – Hvem er de – hvad gør vi?* København: SIKON.
- Jørgensen, T. (red.) (2017): *Fællesskabsmålingen. En undersøgelse af livsvilkår og social eksklusion i Danmark*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

- Jæger, M.M. (2007): "Educational mobility across three generations: The changing impact of economic, cultural, and social capital". *European Societies*, s. 527-550.
- Karmsteen, K. (2016): *Selvskade blandt børn og unge i Danmark*. København. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Larsen, J.E. (2004): *Fattigdom og social eksklusion. Tendenser i Danmark gennem et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet, 04:27.
- Lausten, M. (2018): *Anbragte unge med psykiske vanskeligheder*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Lausten, M. & T. Jørgensen (2017): *Anbragte børn og unges trivsel 2016*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Lausten, M., S. Frederiksen, R.F. Olsen, A.A. Nielsen & T.T. Bengtsson (2015): *Anbragte 15-åriges hverdagsliv og udfordringer – del II. Rapport fra tredje dataindsamling af forløbsundersøgelsen af anbragte børn født i 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 15:42.
- Liversage, A. & C.P. Christensen (2017): *Etniske minoritetsunge i Danmark. En undersøgelse af årgang 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- McAuley, C. (2012): "Editorial: International Advances in Child Well-Being: Measuring and Monitoring Subjective Well-Being". *Child Indicators Research*, s. 1-3.
- McAuley, C. & W. Rose (Eds.). (2010): *Child well-being: Understanding children's lives*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Martorano, B., L. Natali, C. de Neubourg & J. Bradshaw (2013a): "Child well-being in advanced economies in the late 2000s". *Social Indicators Research*, s. 1-37.
- Martorano, B., C. de Neubourg, L. Natali & J. Bradshaw (2013b): *Child Well-being in Economically Rich Countries*. Working Paper 2013-02. UNICEF Office of Research, Florence.
- Nord-Larsen, M. (1977): *Tabere i skolen – 7 år efter*. København: Socialforskningsinstituttet, rapport nr. 80.
- Olsen, R.F. & M. Lausten (2017): *Anbragte unges udsathed*. København. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Ottosen, M.H. (red.) (2012): *15-åriges hverdagsliv og udfordringer. Rapport fra femte dataindsamling af forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:30.
- Ottosen, M.H., M. Lausten, S. Frederiksen & D. Andersen (2015): *Anbragte børn og unges trivsel 2014*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 15:01.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, L.P. Nielsen, M. Lausten & S. Stage (2010): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2010*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:20.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, K.M. Dahl, A.T. Hansen, M. Laustsen & S.V. Østergaard (2014): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2014*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 14:30.
- Ploug, N. (red.) (2005): *Social arv. Sammenfatning 2005*. København: Socialforskningsinstituttet, 05:10.
- Ploug, N. (red.) (2017): *Social arv og social ulighed. 2. udgave*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ramsbøl, H. & S.J. Hansen (2017): *Perspektiver på udsathed*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Rasmussen, M., T.P. Pedersen & P. Due (red.) (2015): *Skolebørnsundersøgelsen 2014*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Room, G. (1999): "Social Exclusion, Solidarity and the Challenge of Globalization". *International Journal of Social Welfare*, 8(3), s. 166-174.

- Thomsen, J.-P. (red.) (2016): *18 år og på vej til voksenlivet. Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 16:18.
- UNICEF Office of Research (2016): *Fairness for Children: A league table of inequality in child well-being in rich countries*. Innocenti Report Card 13. Firenze: UNICEF Office of Research – Innocenti.
- UNICEF Office of Research (2017): *Building the Future. Children and the Sustainable Development Goals in Rich Countries*. Innocenti Report Card 13. Firenze: UNICEF Office of Research – Innocenti.
- Vedel-Petersen, J., A. From, T. Løve & J.M. Pedersen (1968): *Børns opvækstvilkår. En undersøgelse af de 9-12-åriges problemer og hjemmemiljø*. København: Socialforskningsinstituttet, rapportnr. 34.
- Zøllner, L. (2008): *Selvskade og resiliens blandt etniske minoriteter. Rapport 1, del 1*. Odense: Center for Selvmordsforskning.

-
- 1 SFI Survey er siden forrige dataindsamling blevet virksomhedsoverført til DST Survey, Danmarks Statistiks enhed for indsamling af spørgeskemadata.
 - 2 Den internationale forskningslitteratur viser, at der er en variation i begrebsanvendelsen. Nogle steder fremstår fattigdom og social eksklusion som synonyme, andre steder som relaterede, men ikke klart definerede tvillingebegreber (Atkinson et al., 2002; Abrahamson, 2003), og atter andre steder igen som indbyrdes velafgrænsede begreber (Barnes et al., 2002; Abrahamson, 2003; Larsen, 2004).
 - 3 For eksempel fra HBSC, PISA, SFI, MULD, Det australske ATP-projekt.
-

DEL 1:

DANSKE BØRN OG UNGE I TAL

DOMÆNE 1: MATERIEL VELFÆRD

DOMÆNE 2: GLOBALISERING, BOLIGFORHOLD OG LOKALOMRÅDET

DOMÆNE 3: HELBRED

DOMÆNE 4: DAGTILBUD, PASNING OG SKOLE

DOMÆNE 5: SOCIALE RELATIONER

DOMÆNE 6: SUNDHEDS- OG RISIKOADFÆRD

DOMÆNE 7: FRITID OG MEDBORGERSKAB

DOMÆNE 8: SUBJEKTIV TRIVSEL

UDVIKLINGSTRÆK FRA 2009 TIL 2017

Anne-Dorthe Hestbæk & Asger Graa Andreassen

DOMÆNE 1

MATERIEL VELFÆRD

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

I Danmark vokser langt de fleste børn op under gode økonomiske forhold og med en god materiel basis for en barndom. Der er imidlertid en mindre gruppe af børn, som vokser op under økonomisk trængte kår, som lægger nogle materielle begrænsninger for, hvad der kan lade sig gøre i familien. Samtidig skal man naturligvis holde sig for øje, at fattigdom i Danmark er noget helt andet end fattigdom i udviklingslande – det er ikke kampen for fysisk overlevelse, men kampen for et liv med muligheder på lige fod med andre (Larsen, 2004).

Men selvom vi ikke taler om absolut fattigdom, kan en opvækst med materiel nød have negative følgevirkninger. Hvis der ikke er de nødvendige ressourcer til fx passende boligforhold, sundhed, skolegang og fritidsliv, har børn og unge ringere forudsætninger for at udvikle sig sammenlignet med andre børn og unge. Hvis forældrene kun har få midler til rådighed, kan det fx være vanskeligt for barnet at deltage i de samme aktiviteter og på samme niveau som kammeraterne. Forskning viser også, at børn og unge, der vokser op med fattigdom, i større udstrækning end andre

udviser risikoadfærd tidligt i livet. Der er relativt flere i gruppen af teenagere fra fattige hjem, der tidligt er daglige rygere og har mere erfaring med alkohol, de har større skolefravær og dyrker sjældnere sport (Skov & Ottosen, 2012). En nyere dansk undersøgelse finder desuden en signifikant sammenhæng mellem det at vokse op i en lavindkomstfamilie på den ene side og dårligere karakterer efter 9. klasse på den anden side; og der er efter grundskolen relativt færre unge fra lavindkomstfamilierne, der kommer ind på en ungdomsuddannelse, og flere, der falder fra (Sievertsen & Montgomery, 2015). Hvis børn halter bagefter allerede i skolealderen – måske endda allerede tidligere i livet – kan det blive mere vanskeligt at blive integreret fuldt og produktivt som voksen.

En opvækst med materiel nød hænger i det langsigtede, overordnede perspektiv sammen med forringede livschancer helt overordnet set. Det giver dermed dårligere muligheder for at være en del af og bidrage til samfundet. Fattigdom i barndommen er i voksenlivet forbundet med højere arbejdsløshed og dårligere helbred, der øger risikoen for permanent udgrænsning fra arbejdsmarkedet. Det er dermed også tæt forbundet med en

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Relativ børneindkomstfattigdom	Børn fra husstande med en indkomst på 50 pct. eller mindre af den nationale median blandt alle familier
Komponent 2: Arbejdsløshed	Børn fra familier uden én beskæftiget voksen
Komponent 3: Afsavn	Børn med lav velstand i familien Børn fra familier, hvor ingen voksne har en erhvervsuddannelse 7-19-årige, der ikke har et stille sted at lave lektier Børn, der rapporterer om få eller mange bøger i hjemmet Familier, der har få eller meget få penge sammenlignet med andre

lavere livsindkomst og en forøget risiko for selv for at blive fattig som voksen (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2018b; Europa-Kommissionen, 2008; Sievertsen & Montgomery, 2015). Opvækst i fattigdom kan således ende med at få en afgørende negativ effekt for den enkelte såvel som for samfundet (Hirsch, 2006; Sievertsen & Montgomery, 2015).

I dette kapitel fokuserer vi på børn og unges materielle velfærd. Vi ser både på deres aktuelle økonomiske situation, og vi viser udviklingen over tid, fra vi første gang gennemførte undersøgelsen *Børn og unge i Danmark* i 2010 og anden gang i 2014. Som nævnt har de fleste familier i Danmark god økonomi, og udviklingen er generelt også gået i retning af, at flere familier er blevet økonomisk bedre stillet, bl.a. som følge af, at befolkningen er blevet bedre uddannet (se fx Andersen, 2003; Larsen, 2004). To store internationale økonomiske kriser har dog i de sidste to årtier medført stor usikkerhed på arbejds- og boligmarkedet og dermed øget usikkerheden i nogle familiers økonomi.

Aktuelt er Danmark inde i en positiv økonomisk konjunktur. Alligevel resterer der i ethvert velfærdssamfund en lille gruppe økonomisk udsatte, som man kan betegne som velfærdsstatens fattige eller ekskluderede (Benjaminsen, Andrade & Enemark, 2017; Larsen, 2004; Skov & Ottosen, 2012). Samtidig har Folketinget de seneste år vedtaget en række reformer (fx de regler, der samlet betegnes som kontanthjælpsloftet¹), hvor nogle af de økonomisk mest udsatte familier har fået deres ydelser beskåret.

Derfor er omfanget af lavindkomstfamilier på trods af en generel gunstig økonomisk udvikling steget de seneste 10 år (Cevea, 2017). I 2016 nåede vi op på, at ca. 200.000 personer i Danmark bor i lavindkomstfamilier, herunder ca. 48.000 børn, der er såkaldt etårsfattige. Mens indkomsterne for de 90 pct. bedst stillede i befolkningen er steget, har de 10 pct. fattigste færre penge end før. Især er antallet af kontanthjælpsmodtagere, der lever i fattigdom, steget de seneste år (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2018a).² Fattigdom er også et ungdomsfænomen. Især unge under 30 år har faldende indkomster og blandt dem allermest de enlige unge forældre.

MÅLING AF MATERIEL VELFÆRD OG FATTIGDOM

Materiel velfærd og fattigdom kan måles på forskellige måder og ved hjælp af forskellige kriterier. I dette kapitel indkredser vi børnebefolkningens materielle velfærd ved hjælp af tre komponenter. Først undersøger vi i komponent 1, økonomien i danske familier, ved hjælp af et relativt mål for indkomstfattigdom, baseret på medianindkomsten.

Komponent 2 belyser forældrenes beskæftigelsessituation, og vi koncentrerer os især om de børn og unge, der lever i en husstand, hvor ingen voksne er i beskæftigelse, da dette alt andet lige lægger en række økonomiske begrænsninger på familien.

Der er stor forskel på, hvordan den enkelte familie oplever familiens økonomiske råderum. Medianindkomstgrænsen giver nemlig

ikke et mål for *konsekvenserne* af fattigdom i form af de faktiske afsavn, der er centrale for levevilkårene for børn og unge (Benjaminsen, Enemark & Birkelund, 2016). Komponent 3 kaster derfor som et supplement til den fattigdomsgrænse, vi beregner under komponent 1, lys over de konkrete materielle afsavn, som økonomiske begrænsninger kan give anledning til. Under komponent 3 ser vi desuden på, hvem der vokser op med lav velstand, i hvilke familier ingen voksen har en erhvervsuddannelse, og omfanget af familier med få uddannelsesredskaber og få bøger i hjemmet. Vi har som noget nyt spurgt deltagerne om deres egen vurdering af familiens økonomiske situation. Herved får vi et subjektivt mål for den økonomiske formåen, sådan som familien selv oplever den. Familier kan fx godt have en indkomst, der ligger betydeligt under, hvad de fleste andre familier har til rådighed, og alligevel føle, at deres økonomiske forhold er håndterbare.

KOMPONENT 1: RELATIV BØRNEINDKOMSTFATTIGDOM

Forskellige undersøgelser beregner fattigdom og lav indkomst på forskellige måder, og derfor er de ikke helt sammenlignelige. EU og OECD arbejder fx ikke med et fast beløb, men med en relativ fattigdomsgrænse. Har den enkelte en indkomst på under hhv. 60 pct. (EU) og 50 pct. (OECD) af medianindkomsten – den midterste indkomst – i et land, defineres man som fattig.

I 2013 indførte den daværende regering som supplement til den relative fattigdomsgrænse målt i forhold til medianindkomsten en politisk fastsat *absolut* fattigdomsgrænse, udarbejdet af et ekspertudvalg om fattigdom. Denne fattigdomsgrænse var udtryk for et skøn over, hvad det er muligt at leve for uden at have egentlige fattigdomsbetingede afsavn.³ Fattigdomsgrænsen blev

imidlertid afskaffet efter regeringsskiftet i 2015. I stedet for fattigdomsgrænse taler Bonke og Christensen (2017) om et såkaldt (absolut) minimumsbudget – det mindste, man i en familie vurderes at kunne leve for, når der tages hensyn til sundhed, ernæring og et vist socialt liv. De beregner herefter andelen af børn i familier med mindre til rådighed end minimumsbudgettet, og i 2015 udgjorde denne andel 2,33 pct. af alle børn under 18 år.⁴

På baggrund af registeroplysninger⁵ om *alle familiers disponible indkomst* beregnes medianindkomsten, dvs. den midterste indkomst i intervallet af alle familiers indkomster.⁶ Ud fra denne medianindkomst kan vi beregne omfanget af økonomisk fattigdom, idet vi *definerer fattige familier som familier med en disponibel indkomst, der i måleåret er under halvt så stor som medianindkomsten*.

Blandt andet fordi man som par kan dele en række store udgifter (fx husleje, varme og el), er det økonomisk fordelagtigt at bo flere i en husstand. En stor familie på seks personer behøver derfor ikke den samme gennemsnitsindkomst pr. familiemedlem som den enlige for at opnå samme velstandsniveau. Ved hjælp af ækvivalensskalering⁷ korrigerer vi for dette, så vi har mulighed for at sammenligne familiers indkomst uafhængigt af familiernes størrelse. I *Børn og unge i Danmark* klassificerer vi derfor et barn som fattigt, hvis den ækvivalensskalerede, disponible indkomst pr. person i husstanden er mindre end 50 pct. af medianen af den ækvivalensskalerede disponible indkomst pr. person i alle husstande i Danmark (nærmere forklaring findes i forrige rapport: Ottosen et al., 2014).

Det er vigtigt at være opmærksom på, at familier, som oplever økonomisk fattigdom, ofte også har andre sociale udfordringer:

Forældre i lavindkomstfamilier er i gennemsnit dårligere uddannede, færre er i arbejde, flere har fysiske såvel som psykiske helbredsproblemer osv. Vi ved, at der er et sammenfald mellem sådanne sociale udfordringer i familien og sandsynligheden for, at barnet senere vil opleve sociale problemer. Derfor kan man ikke konkludere, at det er økonomisk fattigdom, der alene har store konsekvenser for et barn. Det er mere plausibelt, at det er summen af økonomiske, sociale og sundhedsmæssige udfordringer, der gør udslaget (Hestbæk, 2018). Ikke desto mindre peger studier ret entydigt på, at fattigdom isoleret set bidrager særskilt med negative konsekvenser for børn (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2018c; Ekspertudvalg om fattigdom, 2013; Sievertsen & Montgomery, 2015). Derudover vil den fattigdomsgrænse, vi anvender, alt andet lige lokalisere en gruppe af børn og unge, der er mere socialt udsatte end de fleste andre børn og unge. Ved at undersøge omfanget af økonomisk fattigdom i Danmark får vi således kortlagt omfanget af børn og unge, der har en forøget risiko for at være socialt udsatte.

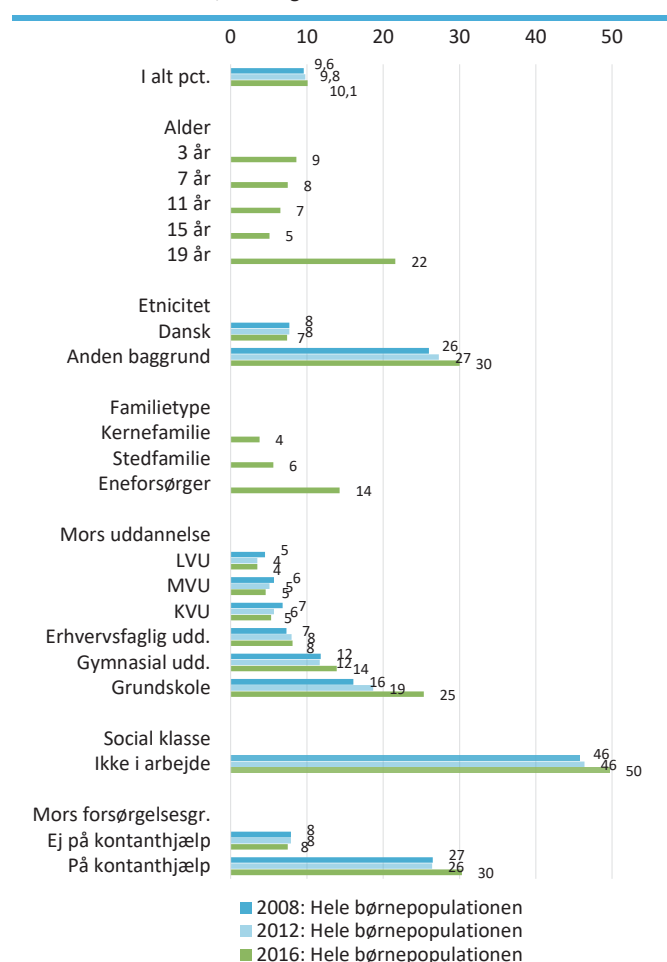
I figur 1.1.1 viser vi andelen af økonomisk fattige over tid blandt alle børnefamilier. De nyeste tal, vi har til rådighed, tager udgangspunkt i familiernes disponible indkomst ultimo 2016. For at give en indikation på, hvordan fattigdommen har udviklet sig, opgør vi også andelen af fattige i 2012 og 2008.⁸ Det fremgår af figur 1.1.1, at andelen af fattige har ændret sig i svagt stigende retning fra 9,6 pct. i 2008 til 10,1 pct. i 2016.

Når vi opdeler børnebefolkningen på en række baggrundskarakteristika, ser vi, at den økonomiske fattigdom fordeler sig meget forskelligt. Andelen af fattige falder med stigende alder. Forklaringen herpå er, at jo ældre børnene og dermed forældrene bliver,

jo flere forældre afslutter uddannelse/videreuddannelse, finder arbejde, får højere anciennitet, stiger i graderne, får højere løn etc. De 19-årige skiller sig ud med en meget højere andel etårsfattige i 2016 (22 pct.), end hvad vi ser i de øvrige aldersgrupper (5-9 pct.). Det skyldes bl.a., at 25 pct. af de 19-årige er flyttet hjemmefra, og af disse er over halvdelen studerende med små indtægter.

Opgjort på oprindelse er fattigdom som forventet meget hyppigere forekommende i familier med indvandrer- og efterkommerbaggrund (30 pct. i 2016), og andelen er steget lidt de seneste 8 år, mens familier med dansk baggrund ligger på samme niveau gennem perioden (7-8 pct.) – en forskel mellem de to grupper, der er stærkt statistisk signifikant. Komparative studier af de nordiske lande finder tilsvarende en meget stor overforekomst af fattigdom blandt indvandrerbørn (Galloway et al., 2015).

FIG. 1.1.1: 3-19-årige, der lever under fattigdomsgrænsen (50 %) i 2016, 2012 og 2008. Procent

Betydningen af familiens socioøkonomiske baggrund afspejler sig også tydeligt i tallene. Blandt eneforsørgerfamilierne er 14 pct. fattige, mod 4-6 pct. af kerne- og stedfamilierne, og dette har stort set ikke ændret sig over tid (ikke vist). Og jo mindre uddannelse mor har bag sig, jo højere andel af familierne kan betegnes som etårsfattige – der ses nærmest en eksponentiel sammenhæng. Der er således mellem 4 og 8 pct. fattige i grupperne, hvor mor har en erhvervskompetencegivende uddannelse, og 25 pct. er fattige, når mor har grundskole som højeste uddannelse. Vi kan desuden se konturerne af et af de udviklingstræk, vi beskrev indledningsvist – en polariseringsproces, hvor den økonomiske udsathed koncentrerer sig hos sårbare grupper, mens de mest ressourcerige familier ser ud til at stå bedre og bedre over tid. Samtidig med at vi ser en tendens til, at fattigdommen forstærkes hos de i forvejen mest udsatte familier, er det dog vigtigt at have i mente, at langt de fleste børn og unge i Danmark (90 pct. jf. figur 1.1.1) ikke lever i fattigdom.

Hvad angår beskæftigelse og forsørgelsesgrundlag, skiller gruppen, der ikke er i arbejde, sig tilsvarende ud med 50 pct., der lever under 50-procents-medianen. Der har været en lille, men ikke desto mindre signifikant, stigning fra 46 pct. ved de to øvrige dataindsamlinger målt på hele populationen, i andelen af børn fra familier uden arbejde, der lever i fattigdom.

KOMPONENT 2: ARBEJDSLØSHED

BØRN OG UNGE I FAMILIER, HVOR INGEN FORÆLDRE ER I BESKÆFTIGELSE

Det behøver ikke at have omfattende konsekvenser for børn, hvis den ene forælder ikke er i beskæftigelse i kortere tid. Derimod kan en opvækst i en familie med langvarig arbejdsløshed have negative følger for børnene, både på kort og langt sigt. Både fordi

familiens økonomiske råderum begrænses, og fordi forældrene ofte er karakteriseret ved en række negative symptomer, der enten har bidraget til vanskelighederne ved at komme i arbejde, eller som er blevet åbenbare som følge af arbejdsløshedssituationen (Christoffersen, 1996; Ejrnæs, Larsen & Müller, 2015b).

Er arbejdsløsheden længerevarende og rammer begge forældre/voksne i husstanden, forringes de økonomiske vilkår markant – ikke mindst hvis forældrene falder for dagpengereetten, og familien skal leve af kontanthjælp. I sådanne tilfælde kan det være svært at opretholde aktiviteter og forbrug på et niveau, der ligner det, andre børnefamilier har. Det kan være, at der ikke er råd til at holde store fødselsdage; budgettet bliver hårdt ramt, når der er store enkeltudgifter til fx tandlæge og briller; eller det er vanskeligt at tage på de samme former for ferie, som mange andre børnefamilier gør. Langvarig arbejdsløshed øger på den ene side risikoen for sociale problemer hos forældrene, men hænger på den anden side ofte også sammen med forekomsten af disse problemer i familierne i et gensidigt og ugunstigt påvirkningsforhold – problemer, som kan gøre det mere vanskeligt at håndtere forælderrollen. Derfor inddrager vi arbejdsløshed og manglende tilknytning til arbejdsmarkedet som en komponent, der medvirker til at belyse omfanget af materiel velfærd blandt børn og unge i Danmark.

Via Danmarks Statistiks registre er det muligt at lokalisere de børn, hvor begge forældre i over halvdelen af året ikke er i arbejde.⁹ I det følgende vil vi undersøge, i hvilken udstrækning børn af forældre med mere end et halvt års ledighed ser ud til at være mere ramt af fattigdom, og i hvilken udstrækning disse børn oplever flere afsavn end andre børn. Her viser begrebet om etårsfattigdom imidlertid sin begrænsning. Når man måler fattigdom i ét bestemt år, kan man nemlig ikke skelne mellem børn,

der i hovedparten af deres opvækst vokser op med fattigdom, og børn, for hvem økonomisk fattigdom var en engangsforeteelse lige netop det år, vi målte det, hvor der måske var en særlig social begivenhed i familien.

Omfanget af familier uden én beskæftiget voksen er vist i figur 1.2.1, særskilt for de unges etniske baggrund, mors uddannelsesniveau, og hvorvidt familien lever med fattigdom. Alt i alt boede 12 pct. af alle populationens børn i en familie, hvor ingen voksne var i arbejde over halvdelen af året i 2016. For 8 år siden, da vi startede undersøgelsen, var denne andel 10 pct. Overordnet set er der altså ikke sket store forskydninger, om end en svagt tendens til flere børnefamilier uden én arbejdende voksen, hvilket kan virke paradoksalt under en højkonjunktur.

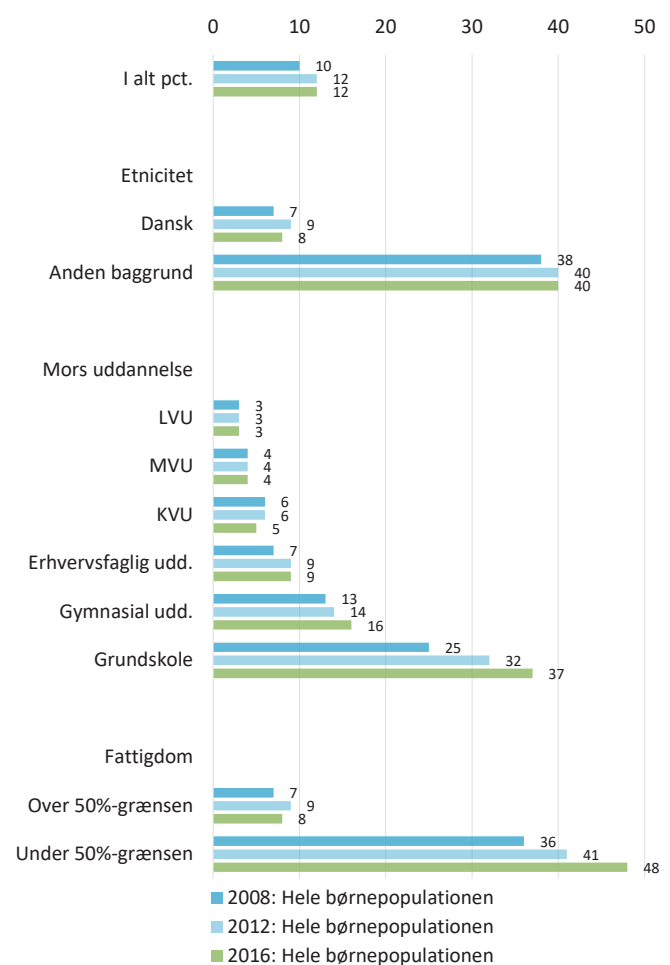
Når vi opdeler børn og unge alt afhængigt af indvandrer- og efterkommerstatus, mors uddannelse og fattigdom, er billedet imidlertid et andet. Familier med anden baggrund end dansk er med 40 pct. i langt større udstrækning ramt af ledighed end andre familier i Danmark, hvor 8 pct. er uden én beskæftiget voksen. Denne markante forskel har været stort set konstant gennem de seneste 8 år. Anden forskning peger på, at en af de særlig negative konsekvenser af den økonomiske lavkonjunktur fra 2008 og årene efter var, at især indvandrere og efterkommere blev ramt på beskæftigelsen med langsigtede negative konsekvenser for børnene, idet beskæftigelse er det bedste middel mod børnefattigdom (Pedersen, 2014).

Figur 1.2.1 viser også, at der er sket en voldsom forandring for børn og unge, der lever i husstande, hvor mor ikke har anden uddannelse end grundskolen. Hvor 25 pct. af disse i 2008 levede i en familie, hvor ingen voksne var i arbejde, gælder det 37 pct. i 2016. Ligeledes viser figuren, at mens 36 pct. af de fattige fami-

lier er uden beskæftigelse i 2008, gælder dette i 2016 næsten for halvdelen (48 pct.) af de fattige familier. Der er således tegn på, at den økonomiske udsathed skærpes i familier, der allerede er udsatte på en række andre parametre – endnu en indikation på polarisering.

Når dette er sagt, skal det retfærdighedsvis nævnes, at blandt de rigeste 30 lande i verden ligger Danmark i den halvdel af landene, hvor andelen af børnefamilier uden arbejde ligger under gennemsnittet af alle landene tilsammen (UNICEF Office of Research, 2017).

FIG. 1.2.1: 3-19-årige børn og unge i familier uden én beskæftiget voksen. 2008-2016. Procent

KOMPONENT 3: MATERIELLE AFSAVN

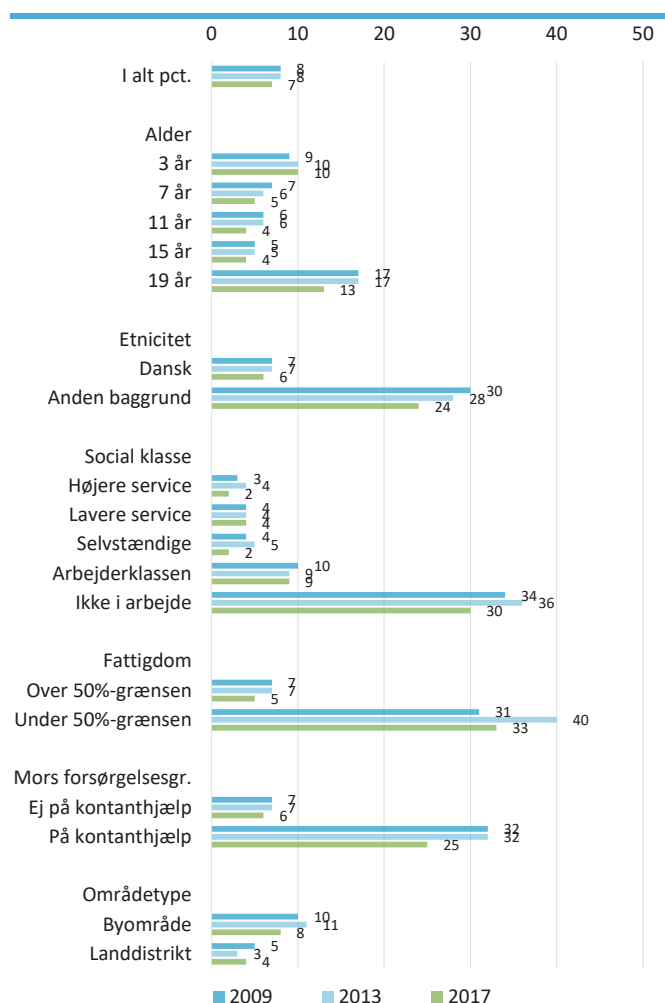
BØRN MED LAV VELSTAND I FAMILIEN

Det økonomiske mål for relativ fattigdom, vi har præsenteret under komponent 1, giver et objektivi mål for husstande, der har få økonomiske ressourcer i forhold til andre husstande i Danmark. Fattigdomsmålet giver dog ikke mulighed for at undersøge konsekvenserne af den økonomiske fattigdom, her forstået som de konkrete materielle afsavn¹⁰ for de grupper, der er berørt af fattigdom. Derfor er det relevant at undersøge, i hvilken grad de personer, der lever under fattigdomsgrænsen, oplever afsavn på områder, der er centrale for børns levevilkår.

Det kan være vanskeligt at trække en grænse for, hvornår man lider afsavn. Ligesom den økonomiske fattigdomsgrænse er defineret i forhold til indkomsten blandt alle husstande i Danmark, bør et mål for materielle afsavn tage udgangspunkt i, hvad der er almindeligt udbredte goder i samfundet, og hvad der karakteriserer almindelige levevilkår for den brede del af befolkningen (Benjaminsen, Enemark & Birkelund, 2016: s. 39). Der er udviklet internationalt anerkendte afsavnsindikatorer, der medtager forskellige basale og alment udbredte goder. Vi anvender en indikator på afsavn, som er udviklet som en del af WHO's internationale forskningsprojekt, Skolebørnsundersøgelsen (*Health Behaviour in School-aged Children*; (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015). Indikatoren er baseret på spørgsmål, som det er muligt for børn og unge at svare på, og spørgsmålene er tilpasset danske forhold. Deltagerne i spørgeskemaundersøgelsen er således blevet spurgt om en række specifikke goder: Der, hvor barnet bor, er der da en opvaskemaskine, et badeværelse, en bil samt et værelse, der er barnets eget, og har barnet været på mindst en lille uges ferie inden for det seneste år?¹¹

Her sætter vi særligt fokus på de børn, der ikke har adgang til disse velfærdsgoder. I denne sammenhæng definerer vi således lav velstand som, når barnet/familien har mellem 0-3 af de fem velfærdsgoder. Fire velfærdsgoder betragtes som middelgod velstand og besiddelse af alle fem velfærdsgoder som høj velstand. Efter denne definition lever 76 pct. af danske børn og unge i familier med høj velstand, 17 pct. har middelgod velstand, og 7 pct. af børnene lever i 2017 i familier med lav velstand. Andelen af børn og unge, der lever i en familie med få velfærdsgoder, har været forholdsvis konstant i de seneste 8 år. Det velfærdsgode, som flest børn mangler i 2017, er at komme på en uges ferie. 10 pct. har ikke været på ferie inden for det seneste år, og denne andel har ligget stabilt over alle undersøgelsens år. Kun meget små andele har ikke adgang til fx bad (0,2 pct.), opvaskemaskine (6 pct.) eller eget værelse (9 pct.). Det er især de yngste grupper, der ikke har eget værelse (13 pct. af de 3-11-årige i forhold til 4 pct. af de 15-19-årige).

FIG. 1.3.1: 3-19-årige børn og unge i familier med lav velstand. 2009-2017. Procent

Fordelt på børnenes alder falder andelen med lav velstand, formentlig i takt med at forældrene bliver mere økonomisk etablerede (se figur 1.3.1). De 19-årige har dog oftere end de øvrige aldersgrupper lav velfærd (13 pct.), ligesom vi kan konstatere, at relativt mange 19-årige ligger under fattigdomsgrænsen. Det hænger sammen med, at de færreste 19-årige udeboende har etableret et hjem med opvaskemaskine, egen bil eller har råd til at tage på ferie. 42 pct. af de udeboende 19-årige lever således i et hjem uden opvaskemaskine, 47 pct. har ikke egen bil, og 45 pct. har ikke været på ferie inden for det seneste år. Denne måde at måle velfærd på er således bedre egnet til at måle på familier med hjemmeboende børn end til at måle på unge udeboende.

Mens der ikke er nogen forskel på pigers og drenges velstand (som derfor ikke er vist), er det især børn og unge med indvandrer- og efterkommerbaggrund, der lever i familier med lav velstand (24 pct. mod 6 pct. af de øvrige familier) – dog ser vi en nedadgående trend, færre indvandrer- og efterkommerbørn over tid har lav velstand. Ligeledes er der en sammenhæng mellem lav velstand og social klasse. 30 pct. af de familier, hvor forældrene ikke er i arbejde, har lav velstand. Det samme gælder for 9 pct. af arbejderklassen og for 2-4 pct. af børn af selvstændige samt børn fra den lavere og højere serviceklasse. Tilsvarende har 25 pct. af familierne, hvor mor er på kontanthjælp, og for 33 pct. af de familier, der lever under fattigdomsgrænsen, lav velstand. For begge indikatorer på udsathed (kontanthjælp og fattigdom) ser vi i forhold til forrige dataindsamling i 2013 et *fald* i andelen, der lever i familier med lav velstand: 33 pct. af de fattige familier og 25 pct. af familier med mor på kontanthjælp lever i 2017 med lav velstand mod hhv. 40 pct. og 32 pct. i 2013.

Endelig ses der en geografisk forskel. Der er større andele i byerne med lav velfærd målt på denne måde end i landdistrikter (8 pct. over for 4 pct.) Antageligt drejer det sig om, at en del af den

billige boligmasse, hvor lavindkomstgrupper bor, typisk ligger koncentreret i store boligområder i byerne.

Man kan diskutere, om de spørgsmål, der ligger til grund for indikatoren for materielle afsavn, indfanger væsentlige og relevante kriterier i dagens Danmark. Er en bil en afgørende livsforhold for børn og familier i byerne? Er fraværet af en opvaskemaskine i familien vigtig for et barns velfærd? Det afgørende i denne sammenhæng har imidlertid været at finde et nogenlunde objektivt mål – findes x eller y i barnets familie eller ej? – og at dette mål er brugt og valideret i en lang række internationale studier (UNICEF Office of Research, 2016). Desuden kan det konstateres, at der er en stærk sammenhæng mellem familiernes sociale baggrund på den ene side og deres velstand på den anden side – selv når det måles med så enkelt et mål som her, og med velstandsgoder, som de fleste vil betragte som en selvfølgelighed. At man med så enkelt et mål kan finde så relativt markante sammenhænge er med til at validere målets hensigtsmæssighed som redskab til at afdække sociale forskelle. Samtidig må vi dog anerkende, at i og med at velstandsmålet spørger til "goder", som en stigende andel af familierne i gennemsnit erhverver sig over tid, og som langt de fleste børn og familier nu har – også selvom vi samtidig kan se, at andelen af børn i fattige familier stiger – vil det være hensigtsmæssigt fremover at finde andre måder at måle velstand på, som er bedre til at skelne mellem børnefamilier med få og mange ressourcer. Således har der da også foregået en international valideringsproces af den skala, vi er inspireret af, som netop skal udvikle et mål, der er mere anvendeligt til at differentiere mellem forskellige grupperinger i lande, hvor størstedelen af respondenterne ellers svarer det samme. Når fx 99,8 pct. i vores undersøgelse har adgang til bad, så er det svært at fremanalysere i detaljer, hvad der særligt karakteriserer disse 99,8 pct. (Hartley, Levin & Currie, 2015; Torsheim et al., 2015).

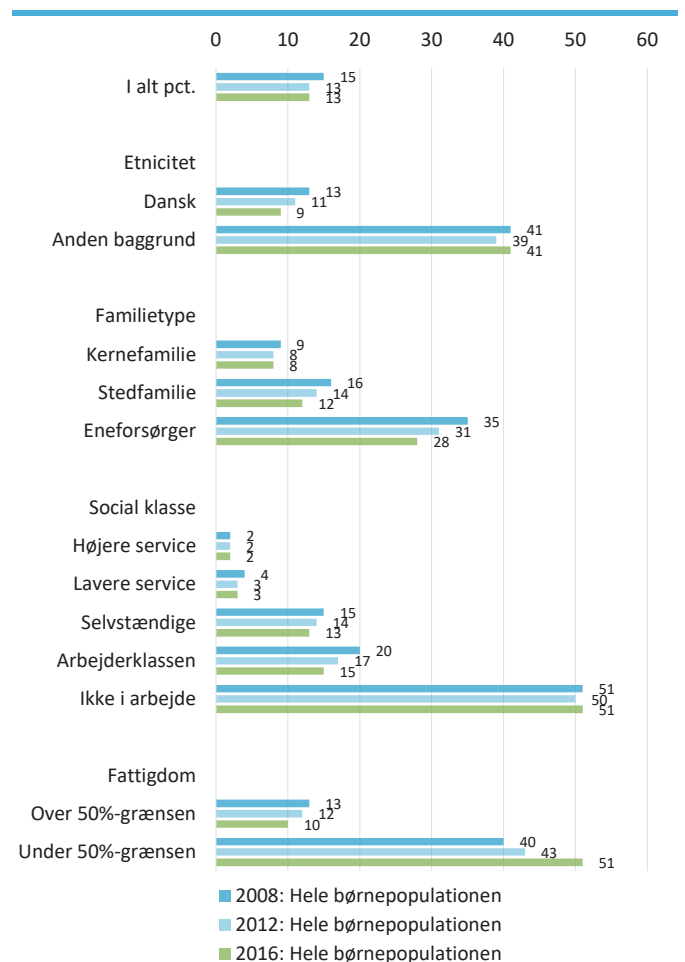
rere, om barnets fysiske og psykiske velbefindende med mere. Det er faktorer i hjemmets læringsmiljø, som i den internationale forskning har vist sig at fremme børnenes udvikling og læring i bred forstand, fx sproglige kompetencer (fx ordkendskab og læseevne) og sociale kompetencer (fx evnen til at forstå andre og indgå i relationer, være nysgerrig og udtrykke følelser etc.). Den kortfattede konklusion er, at jo højere indkomst og jo længere uddannelse forældre har, jo mere investerer de i barnet på de nævnte måder. De danske forskere får således bekræftet, hvad også internationale studier har fundet: *"Har dine forældre mange ressourcer, er chancerne større for, at de investerer mere i dig, hvilket giver dig en komparativ fordel både på skolebænken og senere i samfundet generelt"* (Hjorth-Trolle & Breinholt, 2017: s. 64). Der er således god forskningsmæssig dokumentation for, at forældres uddannelsesressourcer har indflydelse på, hvordan der investeres i børnene – og derfor er det interessant at undersøge betydningen af forældrenes uddannelse på vores gruppe af børn og unge.

Inden for de seneste 8 år er der sket en mindre forskydning i forældrenes uddannelse mod højere uddannelsesniveauer. Af tabel 1.3.1, som baserer sig på registerdata om hele børnepopulationen, fremgår det således, at andelen af mødre med lang videregående uddannelse (LVU) er steget fra 8 pct. i 2008 til 14 pct. i 2016. Andelen af fædre med lang videregående uddannelse er også steget fra 11 pct. i 2008 til 15 pct. i 2016, mens andelen kun med grundskole er faldet lidt, men stabilt over årene for både

mødre og fædre. Undersøger vi uddannelsesopnåelsen i hjemmet (dvs. den højeste uddannelse i hjemmet blandt de voksne, barnet eller den unge bor sammen med), er der over tid forandringer i begge ender af spektret. Mens andelen af familier uden erhvervs-kompetencegivende uddannelse (højest gymnasial uddannelse) reduceres svagt fra 15 pct. til 13 pct., ser vi en vis stigning i andelen af familier, hvor mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse fra 14 pct. i 2008 til 21 pct. i 2016. Desuden ser vi et fald på erhvervsuddannelsesområdet. I 2008 har 39 pct. af alle familier en erhvervsfaglig uddannelse. Det gælder for 32 pct. af alle familier i 2016.

Figur 1.3.2 viser andelen af børn og unge, der lever i familier, hvor ingen af de primære forsørgere har en erhvervskompetencegivende uddannelse (dvs. de har grundskole eller en gymnasial uddannelse som højeste gennemførte uddannelse). Alt i alt kan

FIG. 1.3.2: 3-19-årige børn og unge i familier uden forældre med erhvervskompetencegivende uddannelse. 2008-2016. Procent

man se, at andelen af børnefamilier, hvor ingen af forældrene har en kompetencegivende uddannelse, er svagt faldende fra 15 pct. i 2008 til 13 pct. uden uddannelse i 2016. Selvom det kun er et fald på 2 procentpoint, er det relativt et fald på ca. 13 pct. over 8 år. Denne udvikling indskrives sig således i en større sammenhæng, hvor Danmark skridt for skridt har gjort indhug i den for en velfærdsstat ellers store restgruppe uden anden uddannelse end grundskole (se mere herom i kapitlet "Børnevelfærd over tid" i denne rapport's del 2). Den uddannelsesmæssige restgruppe lå i mange år på ca. 20 pct. af den voksne befolkning. Målt i forhold til børnefamilierne med børn i alderen 3-19 år er det nu 15 pct., der vokser op med en mor med højst grundskole, og 18 pct. med en far med højst grundskole (se tabel 1.3.1).

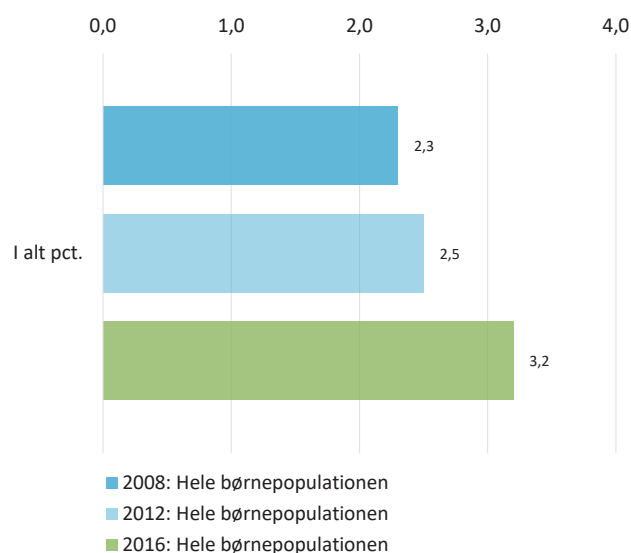
Andelen af børn og unge med indvandrer- og efterkommerbaggrund, der vokser op i familier uden erhvervskompetencegivende uddannelse, har ikke ændret sig nævneværdigt over tid og ligger på 41 pct. i 2016. Her skal man være opmærksom på, at Danmarks Statistik er ophørt med at indsamle data om nytilflyttede indvandreres uddannelsesbaggrund via spørgeskema. Andelen registreret *uden* uddannelse må derfor antages reelt at være mindre end de viste 41 pct., uddannelsen er blot ikke registreret i det danske system. Desuden kan man se, at eneforsørgere ser ud til at være blevet mindre udsatte uddannelsesmæssigt end tidligere med 28 pct. uden erhvervskompetencegivende uddannelse. I 2008 var andelen 35 pct.

Imidlertid går det den modsatte vej, når man ser på andelen af fattige familier, der ikke har erhvervskompetencegivende uddannelse. I 2016 er lige over halvdelen (51 pct.) af de fattige familier nemlig karakteriseret ved, at ingen af forældrene har en erhvervskompetencegivende uddannelse. I 2008 var andelen "kun" 40 pct. og i 2012 43 pct. Ligesom for familier uden beskæftigelse (jf. figur 1.2.1) ser vi altså en tendens til, at en større og større andel af fattige familier er kendetegnet ved, at ingen har en erhvervskompetencegivende uddannelse eller er i beskæftigelse. Der ser over tid ud til at komme et større sammenfald mellem fattigdom og andre centrale udsathedsparemetre.

For at undersøge sammenfaldet nærmere viser figur 1.3.3 den lille gruppe familier, hvor mødre er uden anden uddannelse end grundskolen, begge forældre er uden arbejde, og familierne er fattige.

Af figuren fremgår det, at en meget lille andel børn og unge lever i en familie, der kan karakteriseres som meget udsat på denne måde i 2016 (3,2 pct.), 2012 (2,5 pct.) og 2009 (2,3 pct.). Selvom andelen er små, er den procentvise ændring mellem 2016 og 2008 på omtrent 40 pct. Det understreger, at der er sket en stigning i andelen i den lille gruppe, der lever i meget udsatte familier.

FIG. 1.3.3: 3-19-årige børn og unge i økonomisk fattige familier med mødre uden uddannelse og forældre uden arbejde. 2008-2016. Procent

7-19-ÅRIGE, DER IKKE HAR ET STILLE STED AT LAVE LEKTIER

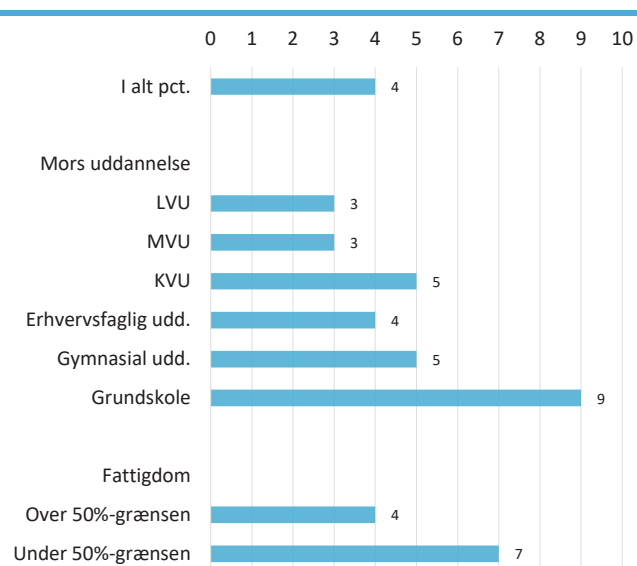
Som i de to tidligere dataindsamlinger har vi spurgt til, om der i hjemmet er følgende redskaber, som kan være hensigtsmæssige at have i forhold til uddannelse: 1) en computer med tekstbehandling, 2) internetforbindelse, 3) en ordbog, 4) et stille sted til at lave lektier, 5) et skrivebord, 6) bøger til hjælp for lektierne, og 7) Klassisk litteratur. Spørgsmålene er inspireret af PISA-undersøgelserne, der er et internationalt forskningsprojekt, der har undersøgt større skolebørns færdigheder (OECD, 2004). Hypotesen er, at tilstedeværelsen af disse redskaber eller forhold kan bidrage positivt til barnets skolegang – og at fraværet af dem omvendt kan være en indikator på, at der i hjemmet ikke er så meget fokus på skole og uddannelse. I 2017 er det de færreste 7-19-årige, der *ikke* har en computer med tekstbehandling (1,5 pct.) eller en internetforbindelse (0,5 pct.) i hjemmet. Ved de to tidligere dataindsamlinger spurgte vi også til, om der var en lommeregner i hjemmet. Her har den teknologiske udvikling overhalet os, idet rigtig mange nu har regnemaskine på smartphone, tablet, pc osv., hvorfor vi ikke har spurgt til dette i tredje omgang. Tilsvarende kan man diskutere, om en ordbog er vigtig – eller kan barnet bruge ordbøger etc. via internettet? Eller er det vigtigt med en computer i hjemmet, eller har de fleste børn efterhånden adgang til det i skoleregij? At have et stille sted at lave sine lektier kan imidlertid spille en vigtig rolle for at kunne fordybe sig og være forberedt til timerne. Derfor er det vigtigt, at børn og unge vokser op i hjem, hvor der er plads til at være koncentreret om

skolearbejdet. Som det ses af figur 1.3.4, fremgår det, at det er de færreste 7-19-årige (4 pct.), der i 2017 ikke har et stille sted til at lave lektier, samme niveau de andre år (ikke vist). Signifikant flere børn og unge, hvis mor har grundskole som højeste uddannelsesniveau (9 pct.), har ikke et stille sted til at læse lektier, set i forhold til børn og unge, der har mødre med lang videregående uddannelse (3 pct.). Der er imidlertid ingen signifikant forskel mellem unge fra fattige (7 pct.) hhv. ikke-fattige familier (4 pct.). Selvom der er forskelle mellem sociale lag, har langt den største del af de unge et stille sted at lave lektier i hjemmet.

BØGER I HJEMMET

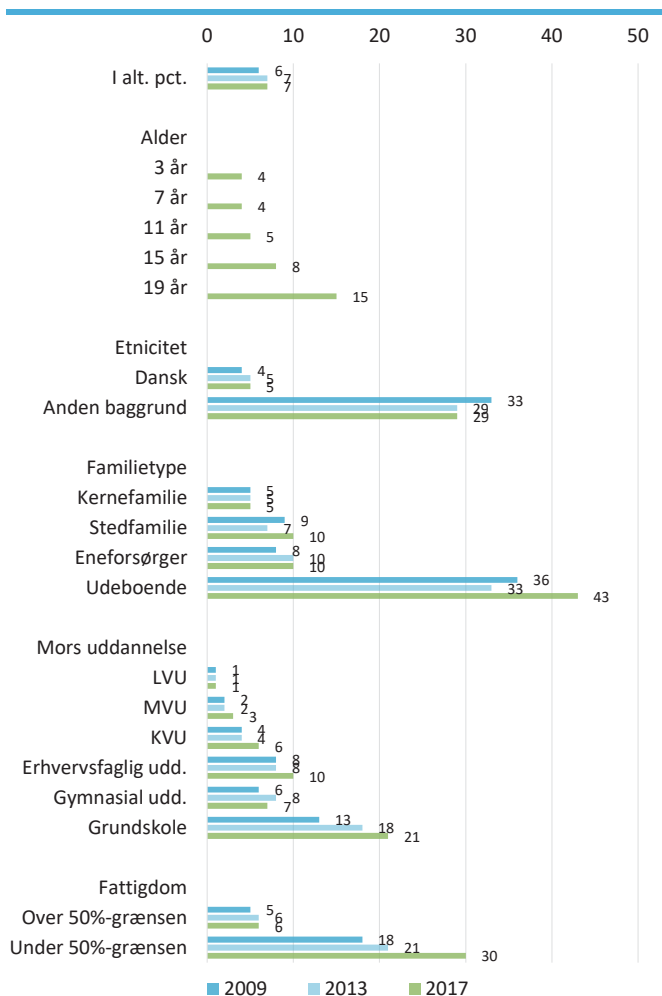
Igennem nogle årtier har man i forskningsbaserede undersøgelser af såkaldt kulturel kapital spurgt til omfanget af bøger i hjemmet. Der har nemlig vist sig en tydelig sammenhæng – jo flere bøger, jo mere kulturel kapital i familien. Tilstedeværelsen af mange bøger har vist sig at være en god og målbar indikator på forældre, der investerer i børnenes udvikling og dannelse på mange planer (Hjorth-Trolle & Breinholt, 2017). Fortrolighed med bøger og læsning i hjemmet kan fremme sprogforståelse, ordtilegnelse og ordlæsning hos små og mindre børn og desuden hjælpe børn og unge med at klare sig godt i skolen. Imidlertid er vi ligesom i målingen af uddannelsesredskaber i hjemmet klar over, at den teknologiske udvikling kan forstyrre denne sammenhæng, for med e-bøger og internet er det ikke længere nødvendigt at have fysiske bøger på reolen derhjemme for at få adgang til litteratur og faglig indsigt. Så måske ser vi ikke længere så entydige sammenhænge.

FIG. 1.3.4: 7-19-årige børn og unge, der ikke har et stille sted at læse lektier i hjemmet. 2017. Procent

Betragter vi først andelen, der har få bøger i hjemmet i figur 1.3.5, har 7 pct. af alle børn og unge i 2017 10 eller færre bøger i hjemmet – en andel, der er forblevet nogenlunde konstant over de sidste 8 år. Ikke overraskende er der en stor andel af de 19-årige, der ikke har så mange bøger, bl.a. fordi denne gruppe rummer en vis andel, der for nylig er flyttet hjemmefra (43 pct. af de udeboende i 2017 har få bøger). De er i en fase af livet, hvor de skal til at orkestrere et hjem med dertilhørende udgifter – med eller uden fysiske bøger. Ser vi i stedet på uddannelsesbaggrund, vokser en forholdsvis høj andel af børn og unge, hvis mor højst har en grundskole uddannelse, op i et hjem med 10 eller færre bøger i hjemmet (21 pct.), sammenlignet med unge, der har en mor med lang videregående uddannelse (1 pct.). Markante forskelle er også tydelige, dels mellem familier med dansk baggrund (5 pct. har 10 bøger eller færre) og efterkommer-/indvandrerfamilier (29 pct.), dels mellem fattige (30 pct.) og ikke-fattige familier (6 pct.).

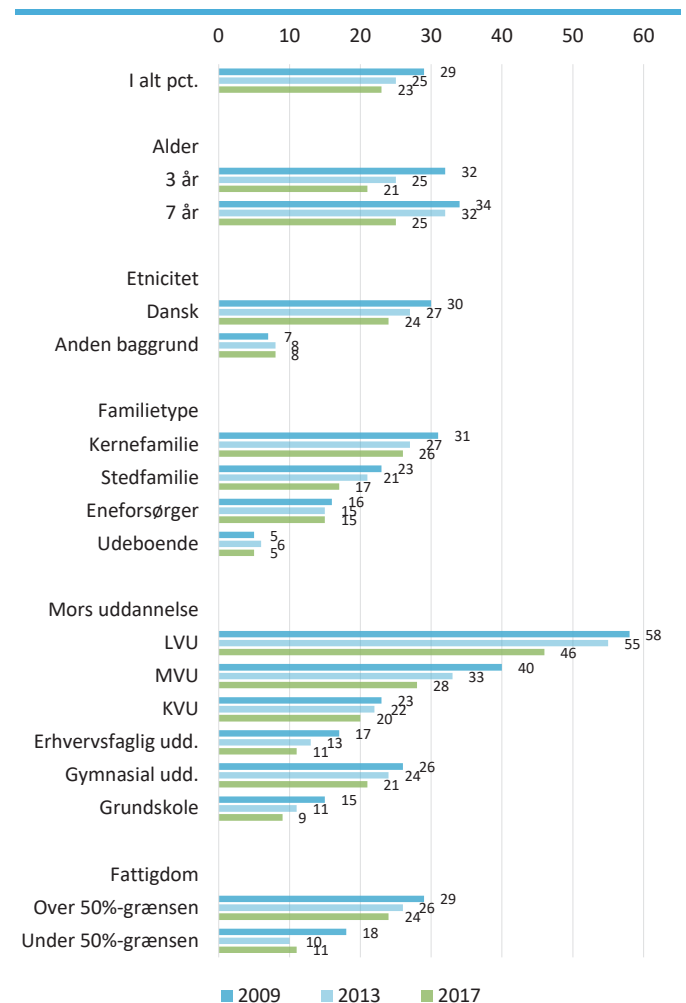
FIG. 1.3.5: 3-19-årige børn og unge med 10 eller færre bøger i hjemmet. 2009-2017. Procent

Vi kan over tid spore en tendens til en større koncentration af børn og unge med adgang til få bøger hjemme i dels fattige familier (fra 18 pct. i 2009 til 30 pct. i 2017), dels i familier, hvor mor ikke har uddannelse ud over grundskolen (fra 13 pct. i 2009 til 21 pct. i 2017). Alt i alt er der en tydelig social forskel, hvor de socioøkonomisk mest udsatte familie har færrest bøger i hjemmet.

Fokuserer vi på den anden ende af skalaen og familier med mange bøger – det vil sige med 251 eller flere bøger i hjemmet (se figur 1.3.6) – ser vi overordnet en generel tendens til et fald i familier, der har mange bøger i hjemmet (fra 29 pct. i 2009 til 23 pct. i 2017). Dette fald er især tydeligt for småbørnsfamilier (3-7-årige). På tværs af uddannelser ser vi samme fald i andelen med mange bøger, om end det største relative fald (en reduktion på 33-40 pct.) sker blandt familier, hvor mor højst har grundskole, en erhvervsuddannelse eller en mellemlang videregående

FIG. 1.3.6: 3-19-årige børn og unge med 251 eller flere bøger i hjemmet. 2009-2017. Procent

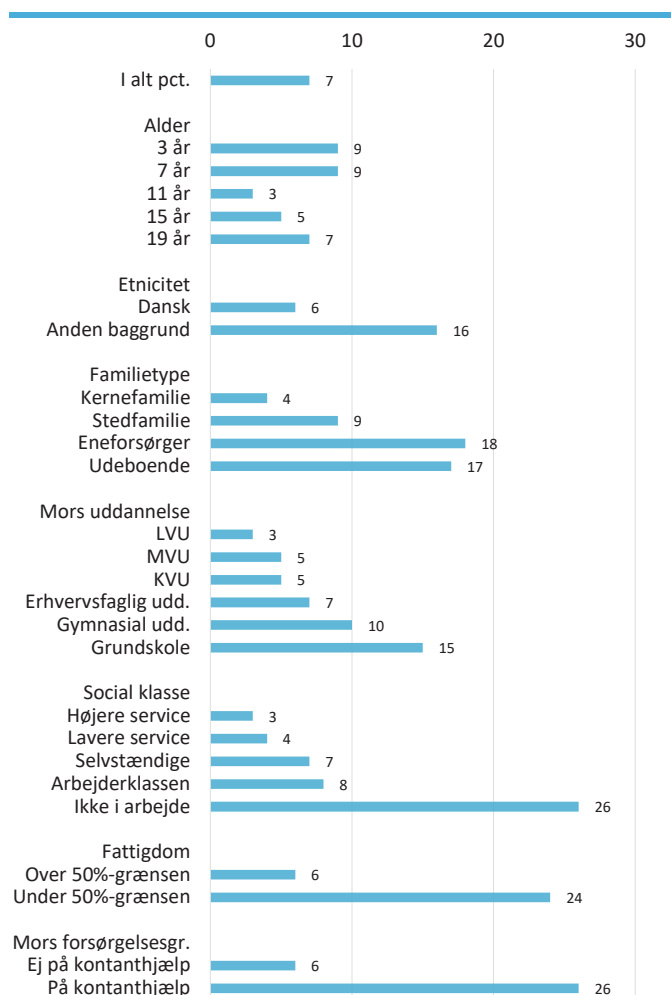

uddannelse (MVU). Der er ligeledes også et fald uanset familiens økonomi, men det relative fald er størst blandt fattige familier. Også hvad angår det at have mange bøger i hjemmet må vi antage, at adgangen til e-bøger og lydbøger spiller ind, og måske er det starten på en udvikling, hvis omfang vi endnu kun har set konturerne af.

FAMILIER, DER HAR FÅ ELLER MEGET FÅ PENGE SAMMENLIGNET MED ANDRE

For at få et indtryk af, hvordan børnene (eller mødrene til de 3- og 7-årige) selv oplever familiens økonomi, har vi som noget nyt i 2017 spurgt til, om de oplever, at familien har mange eller få penge sammenlignet med andre familier, der hvor de bor. I alt 7 pct. svarer, at de har få eller meget få penge sammenlignet med andre (se figur 1.3.7).

FIG. 1.3.7: 3-19-årige børn og unge med få eller meget få penge sammenlignet med andre. 2017. Procent

Det gælder som forventeligt oftere for de yngste børn, hvis forældre er mindre konsoliderede på arbejdsmarkedet endnu (9 pct. jf. forældrenes svar), end for de større børn, men hvor en supplerende forklaring kan være, at vi her baserer os på mødrenes svar. Forældre vil hyppigere end børn opleve en presset økonomi, som de imidlertid anstrenger sig for at kompensere for, således at det ikke går ud over barnet. Det gælder også hyppigere indvandrer- og efterkommerfamilier (16 pct. over for 6 pct. af familierne med dansk baggrund); for eneforsørgerfamilier, hvor 18 pct. oplever at have få penge mod 4 pct. af kernefamilierne og 9 pct. af stedfamilierne; og for familier, hvor mor har grundskole som højeste uddannelse (15 pct. over for 3-7 pct., når forældrene har en erhvervsfaglig eller videregående uddannelse). Af indlysende grunde ses der også et tæt sammenhæng med de socioøkonomiske indikatorer. Blandt familier, hvor ingen voksne er i arbejde, hvor moren er på kontanthjælp, eller hvor familien er økonomisk fattig, oplever omtrent hver fjerde, at familien har få penge til rådighed.

Sammenlignet med de mere objektive beregninger af fattigdom, er der således pæn overensstemmelse: De familier, der objektivt set har relativt få økonomiske midler til rådighed, er i store træk også de familier, der selv oplever at have få eller meget få penge at gøre godt med. Det er dog væsentligt at have for øje, at 3 ud af 4 af børn og unge, der lever i fattige familier (målt i forhold til medianindkomsten), eller som har forældre uden beskæftigelse, *ikke* føler, at de har få eller meget få penge sammenlignet med andre. Det ser med andre ord ud til, at nogle familier er gode til

at håndtere deres objektive set få ressourcer, og at forældrene skærmer børnene over for fattigdom (Benjaminsen, Enemark & Birkelund, 2016; Ejrnæs, Larsen & Müller, 2015a).

OPSUMMERING OG KONKLUSION

Vi har i dette kapitel fokuseret på børnefamiliernes økonomiske og materielle velfærd. Siden 2008 kan vi kun spore marginale ændringer i børn og unges materielle velfærd og afsavn (jf. figur 1.3.8). Det er forventeligt i et samfund, der gennemsnitligt har et højt velstandsniveau – der skal meget til at ændre hele befolkningsgennemsnittet.

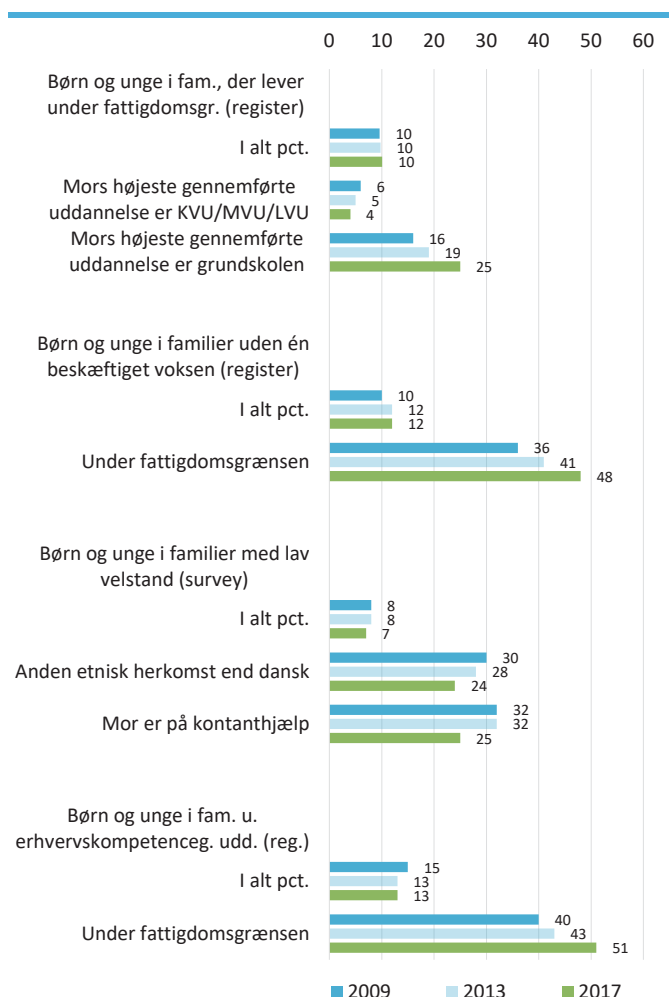
I forhold til potentielt udsatte grupper af børn og unge, der lever i en husstand med økonomisk fattigdom og uden tilknytning til arbejdsmarkedet, eller hvor mor ikke har anden uddannelse end grundskole, viser der sig imidlertid en tendens til polarisering. Det

vil sige, at der populært sagt bliver større afstand mellem samfundets top og bund, og hvor forholdene blandt de mest udsatte grupper ydermere ser ud til at stramme til. Polarisationen viser sig ved, at en markant større procentdel børnefamilier med mor uden anden uddannelse end grundskolen kan karakteriseres som fattige; det gælder i langt mindre grad for børnefamilier, hvor mor har en videregående uddannelse (jf. figur 1.3.8).

Analysen viser desuden en ændret sammensætning i børnefamilierne i Danmark, hvor den økonomiske fattigdom i højere grad koncentrerer sig i familier, der allerede er udsatte på en række andre parametre. En større andel børnefamilier under fattigdomsgrænsen er fx kendetegnet ved ikke at have nogen voksen i beskæftigelse i 2016 og ikke have nogen erhvervskompetencegivende uddannelse. Disse tendenser skal ses i lyset af det forhold, at stadig flere børnefamilier har forældre med videregående uddannelse, hvilket alt andet lige må betragtes som en betydelig og langsigtet styrkelse af ressourcerne i familien, der også kommer børnene til gavn (jf. tabel 1.3.1). Særligt blandt mødre finder vi en lille "uddannelsesrevolution", idet der på blot 8 år ses en 50 procent forøgelse i andelen af kvinder med en lang videregående uddannelse.

Samtidig med polariseringstendensen ser vi imidlertid også over undersøgelsens 8 år, at en faldende andel børn og unge i udsatte familier vokser op med det, vi har defineret som lav velstand. De materielle velstandsgoder, vi anvender i dette kapitel som indikator for lav velstand, er i stigende grad til rådighed for næsten alle børnefamilier uanset økonomisk råderum. Det kan ud fra et metodisk perspektiv indikere, at det anvendte mål for velstand er blevet overhalet indenfor af virkeligheden. For når man måler et fænomen, er ønsket netop at finde ud af, hvor mange der gør ét, og hvor mange der gør noget andet, og hvad der karakteriserer de

FIG. 1.3.8: Udvikling i afsavn over tid på udvalgte indikatorer. Register- og spørgeskemadata. 2009-2017. Procent

forskellige grupper. Det bliver svært, når de fleste har den samme adfærd. På sigt er det derfor værd at overveje, om man skal revidere velstandsmålet ved at finde nye indikatorer, der bedre er i stand til at vise forskelle i befolkningens velstand. Det anvendte velstandsmål viser dog stadig sociale forskelle, og selvom tendensen er faldende over tid, lever børn og unge med anden etnisk herkomst end dansk samt børn og unge i familier med en mor på kontanthjælp, relativt oftere i en familie med lav velstand.

I undersøgelsen er der som noget nyt spurgt til, om respondenterne oplever, at de har få penge sammenlignet med andre familier, der hvor de bor. Der er god overensstemmelse mellem de familier, der ud fra en objektiv beregning har relativt få midler til rådighed, og som i denne undersøgelse karakteriseres som egentlig fattige på den ene side, og på den anden side de familier, der på et konkret spørgsmål om familiens subjektivt oplevede økonomi svarer, at de sammenlignet med andre familier har få eller meget få økonomiske midler til rådighed. Vi ser imidlertid også, at en meget stor andel af de børn og unge, der lever i fattige familier, *ikke* føler, at deres familie har få eller meget få penge sammenlignet med andre. Der er altså en stærk indikation på, at forældre er gode til at skærme deres børn mod oplevelsen af fattigdom.

Forklaringen på, at vilkårene skærpes i "bunden af samfundet" blandt dem, der allerede i forvejen lever på kanten af samfundet, er kompleks. På et realpolitisk plan har der været en kontanthjælpsreform, der bl.a. har reduceret indkomsterne blandt en række af de socioøkonomisk mest udsatte børnefamilier. Denne reform har kun været i kraft i 3 måneder af 2016, som er indsamlingsår for vores data om indkomst. Samtidig er vi aktuelt inde i en højkonjunktur, der på den ene side giver en meget høj beskæftigelse, men som på den anden side er med til at tydeliggøre,

hvem der udgør randarbejdskraft, og hvem der måske slet ikke er plads til på arbejdsmarkedet. Formentlig bliver det vanskeligere og vanskeligere at klare sig på arbejdsmarkedet uden uddannelse.

Alt i alt må det konstateres, at velfærdsstatens vinger breder sig ud på fx uddannelsesområdet, hvor en større andel forældre over tid opnår en erhvervskompetencegivende uddannelse. Men skønt Danmark i internationale sammenligninger af børnevelfærd sammen med flere af de øvrige nordiske lande ligger meget højt (jf. det perspektiverende afsnit), så er der selv i et velfærdssamfund små grupper af børn og unge, som vokser op i familier med så få midler, at de objektivt kan betegnes som egentlig fattige – og som tilmed også subjektivt selv oplever sig som økonomisk udsatte sammenlignet med andre familier. Familier, hvor forældrene har svært ved at komme i arbejde, og hvor uddannelse ikke nødvendigvis er vejen frem. På den måde må det konstateres, at der over undersøgelsens 8-årige periode både er negative og positive udviklingstræk i børnefamiliernes økonomi, materielle velfærd og oplevelse af afsavn.

DANMARK I INTERNATIONALT PERSPEKTIV

Dette kapitel om børnefamiliernes økonomi og materielle velfærd indikerer helt overordnet, at langt de fleste børn og unge i Danmark vokser op i en familie med gunstige eller tilmed meget gunstige forhold. Der er en lille andel børnefamilier, hvis økonomi er klemt, men hvor forældrene langt hen ad vejen lykkes med at skærme børnene for oplevelsen af fattigdom.

Vender vi blikket udad og betragter Danmark i en international kontekst, træder der imidlertid også nogle andre vigtige hovedkarakteristika frem. En række internationale organisationer beskæftiger sig med at måle velfærd på tværs af nationer, og bl.a.

FN's børneforum, UNICEF, har jævnligt offentliggjort rapporter, der undersøger netop uligheden i børns velfærd på tværs af verdens rige lande. Rapporten "Fairness for Children" sammenligner udviklingen i uligheden blandt børnebefolkningerne de seneste 10-15 år i 41 af de rigeste lande i verden på tværs af områderne indkomstulighed og ulighed i skoleuddannelse, børnesundhed og livstilfredshed. Som fundament for disse undersøgelser ligger den fælles anerkendelse på globalt plan af, at de vilkår, børn vokser op under, ikke kun har en dyb indvirkning på deres nuværende liv, men også på deres fremtidsudsigter og -muligheder. Udfordringer tidligt i barnets liv øger risikoen for ringe uddannelse, dårligere sundhed og fattigdom i voksenlivet (UNICEF Office of Research, 2016). Graden af velfærd i barndommen lægger altså nogle vigtige spor for resten af livet.

Alt i alt fører UNICEF's opgørelse til, at Danmark på tværs af de fire mål om økonomi, skolegang, sundhed og livstilfredshed indtager en meget tilfredsstillende førsteplads med Finland, Norge og Schweiz på en delt andenplads (UNICEF Office of Research, 2016). Fokuserer vi specifikt på lav grad af indkomstulighed, som er i fokus her, ligger Danmark på en fjerdeplads ud af 41 lande, både når man måler på andelen af børn, der lever i fattigdom, og når man måler på forskellen mellem de børn, hvis familier har den dårligste økonomi og den økonomiske midtergruppe af familier. Kun Norge, Island og Finland har en mindre indkomstulighed end Danmark. Så selvom vi skal være opmærksomme på, at der ser ud til at være en højere grad af økonomisk fattigdom, især i de børnefamilier, hvor mor ikke har anden uddannelse end grundskolen, vokser børn i Danmark op med meget bedre økonomiske vilkår end børn i de fleste andre rige lande. Det medfører imidlertid ikke, at vi ikke fortsat skal have stor opmærksomhed på de børn, hvis velfærd er mest klemt. Hvis de ikke skal blive påvirket negativt på langt sigt, er der brug for målrettede indsatser. I og med at et af de bedste midler mod børnefattigdom og senere eksklusion er at integrere forældrene i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet, består indsatsen bl.a. i at inkludere den stadig mindre restgruppe af forældre uden uddannelse og arbejde i disse sfærer.

REFERENCER

- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2018a): *Rekordmange børn er under fattigdomsgrænsen*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2018b): *De fattigste har sværeste ved at bryde den sociale arv*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2018c): *Den stigende polarisering rammer børnene*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Andersen, D. (2003): "Trange opvækstkår". I: Andersen, B.H.: *Udviklingen i befolkningens levekår over et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet, 03:14, s. 94-100.
- Benjaminsen, L., S.B. Andrade & M.H. Enemark (2017): *Fællesskabsmålingen. En undersøgelse af livsvilkår og social eksklusion i Danmark*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 17:19.
- Benjaminsen, L., M.H. Enemark & J.F. Birkelund (2016): *Fattigdom og afsavn. Om materielle og sociale afsavn blandt økonomisk fattige og ikke-fattige*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 16:05.
- Bonke, J. & A.E.W. Christensen (2017): *Børn i familier med lave indkomster. Hvor mange, hvor længe, hvem og hvorfor?* København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Cevea (2017): *Kontanthjælpsreformerne skaber flere fattige børn*. København: Cevea.
- Christoffersen, M.N. (1996): *Opvækst med arbejdsløshed. En forløbsundersøgelse af to generationer født 1966 og 1973*. København: Socialforskningsinstituttet, 96:14.
- Danmarks Statistik (2000): *Børn og deres familier gennem de sidste 20 år*. København: Danmarks Statistik.
- Danmarks Statistik (2018): <https://www.dst.dk/da/Statistik/dokumentation/Times/personindkomst/socio13> (besøgt d. 21/8 2018).
- Ejrnæs, M., J.E. Larsen & M. Müller (2015a): "Fattigdom og copingstrategier i børnefamilier". In Müller, M., M.A. Hussain, J.E. Larsen, H. Hansen, F.K. Hansen & M. Ejrnæs: *Fattigdom, afsavn og coping*, s. 211-240. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ejrnæs, M., J.E. Larsen & M. Müller (2015b): "Copingstrategier og arbejdsløshed". In Müller, M., M.A. Hussain, J.E. Larsen, H. Hansen, F.K. Hansen & M. Ejrnæs: *Fattigdom, afsavn og coping*, s. 153-180. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ekspertudvalg om fattigdom (2013): *En dansk fattigdomsgrænse – analyser og forslag til opgørelsesmetode*. København: Social- og Integrationsministeriet i samarbejde med Økonomi- og Indenrigsministeriet, Finansministeriet, Skatteministeriet og Beskæftigelsesministeriet.
- Europa-Kommissionen (2008): *Child Poverty and Well-being in the EU. Current status and way forward*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Galloway, T.A., B. Gustafsson, P.J. Pedersen & T. Österberg (2015): "Immigrant Child Poverty – The Achilles Heel of the Scandinavian Welfare State", s. 185-220 in Garner. T.I. & K.S. Short (eds.): *Measurement of Poverty, Deprivation, and Economic Mobility*. Research in Economic Inequality. Volume 23. UK: Emerald.
- Hansen, F.K. & M.A. Hussain (2015): "Afsavn – Konsekvenser af at modtage de laveste sociale ydelser". In Müller, M., M.A. Hussain,

- J.E. Larsen, H. Hansen, F.K. Hansen & M. Ejrnæs: *Fattigdom, afsavn og coping*, s. 91-118. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hartley, J.E.K., K.A. Levin & C. Currie (2015): "A new version of the HBSC Family Affluence Scale – FAS III: Scottish Qualitative Findings from the International FAS Development Study". *Child Indicators Research*, vol. 9, s. 233-245.
- Hestbæk, A.-D. (2018): "De mest udsatte familiers levevilkår". In Villumsen, A.A.: *Helhedsorienteret socialt arbejde med udsatte familier*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 41-56.
- Hirsch, D. (2006): *What Will it Take to End Child Poverty: Firing on all Cylinders*. Joseph Rowntree Foundation: York Publishing Services.
- Hjorth-Trolle, A. & A. Breinholt (2017): "Forældreinvesteringer og social ulighed". I Ploug, N. (red.): *Social arv og social ulighed*, s. 45-68. København: Hans Reitzels Forlag.
- Larsen, J.E. (2004): *Fattigdom og social eksklusion. Tendenser i Danmark over et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet, 04:27.
- OECD (2004): *Learning for Tomorrow's World: First Results from PISA 2003*. Paris: OECD.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, K.M. Dahl, A.T. Hansen, M. Lausten & S.V. Østergaard (2014): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2014*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 14:30.
- Pedersen, P. (2014): "Fattigdom blandt indvandrere og deres børn". *Samfundsøkonomen*, nr. 4, s. 37-43.
- Rasmussen, M., T.P. Pedersen & P. Due (red.) (2015): *Skolebørnsundersøgelsen 2014*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Sivertsen, H.H. & C.J. Montgomery (2015): *Børn i lavindkomstfamilier*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 15:22.
- Skov, P.R. & M.H. Ottosen (2012): "Materiel velfærd og fattigdom". I Ottosen (red.): *15-åriges hverdagsliv og udfordringer. Rapport fra femte dataindsamling af forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:30, s. 73-102.
- Torsheim, T., F. Cavallo, K.A. Levin, C. Schnohr, J. Mazur, B. Niclasen & C. Currie (2016): "Psychometric Validation of the Revised Family Affluence Scale: a Latent Variable Approach". *Child Indicators Research*, vol. 9, Issue 3, s. 771-784.
- UNICEF Office of Research (2016): *Fairness for Children: A league table of inequality in child well-being in rich countries*. Innocenti Report Card 13. Firenze: UNICEF Office of Research – Innocenti.
- UNICEF Office of Research (2017): *Building the Future. Children and the Sustainable Development Goals in Rich Countries*. Innocenti Report Card 13. Firenze: UNICEF Office of Research – Innocenti.
- <https://www.sfi.dk/nyt/nyheder/nyheder/konsekvenser-af-boer- nefattigdom-hvad-ved-vi-egentlig/>
- https://pure.sfi.dk/ws/files/311966/1230_15_aariges_hverdagsliv. pdf
- https://pure.sfi.dk/ws/files/209173/1430_Boern_og_unge.pdf

- Hvis en person modtager integrationsydelse, uddannelseshjælp eller kontanthjælp, er der en grænse for, hvor meget vedkommende månedligt samlet kan modtage i ydelse. Den grænse kaldes "kontanthjælpsloftet". Den sociale ydelse bliver ikke sat ned, men man kan få mindre i andre former for særlig støtte og boligstøtte.
- De fattigste 10 pct. af befolkningen har "mistet" 2.800 kr. årligt i perioden 2010-2016. De rigeste 10 pct. har fået 72.300 kr. mere om året, og den rigeste ene pct. 270.000 kr. mere om året i perioden (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2018a).
- Hvis en husholdning med én person havde haft under 103.200 i disponibel indkomst pr. år i 3 år, kategoriseredes man i 2013 som fattig. For en familie på fire personer var grænsen for den årlige disponible indkomst tilsammen 237.000 kr.
- Børn af studerende forældre og børn i familier, hvor de voksne har en formue på over 100.000 kr. pr. voksen, er udeladt af beregningen hos Bonke og Christensen (2017).
- Registeroplysningerne om indkomst er et år ældre end vores information fra spørgeskemaundersøgelsen (indsamlet i 2017), da der er en vis forsinkelse på registeroplysninger.
- Andre undersøgelser af børnebefolkningen tager udgangspunkt i husstande med mindst én voksen og et barn som grundlag for beregningen; husstande uden børn medtages ikke. Fordi husstande, der består af enlige og par uden børn, i gennemsnit har et mindre økonomisk råderum end familier med børn (Danmarks Statistik, 2000), kan vi i *Børn og unge i Danmark* forvente at finde en lavere andel fattige børn set i forhold til undersøgelser, der udelukkende tager udgangspunkt i en population af børnefamilier. Man kan således sige, at der er tale om en konservativ betragtning i forhold til andelen af børn, der vokser op i fattigdom.
- Ækvivalensfaktoren beregnes på den måde, som også Økonomi- og Indenrigsministeriet benytter.
- De tidligere BUD-undersøgelser blev gennemført i 2013 og 2009, men vi anvender året før (2012 og 2008) som nedslagspunkter, når vi bruger registerdata, for at bibeholde den samme etårsforsinkel i registeroplysninger, som gør sig gældende for 2017.
- Afsættet for målingen er forældrenes beskæftigelsesmæssige position (Danmarks Statistik, 2018, SOCIO13). Her lokaliseres personer, der ikke er i arbejde. Gruppen består af arbejdsløse, modtagere af dagpengeydelse (fx barsel, sygdom, orlov), kontanthjælpsmodtagere og personer helt uden for arbejdsstyrken, som typisk modtager en form for indkomstoverførsel (fx førtidspension, folkepension eller efterløn). Vi ser altså på en blandet gruppe af forældre, der ikke er i arbejde.
- Afsavn kan også være sociale afsavn, fx afledt af, at man af økonomiske grunde må undlade at invitere venner eller familie på besøg eller af samme grund har undladt at deltage i sociale aktiviteter på andre områder. I dette afsnit fokuserer vi imidlertid på materielle afsavn.
- Der er i 2017 også spurgt til, om der i barnets hjem er vaskemaskine og tørretumbler, men vi har valgt at udelade dette af vores velfærdsindeks for at kunne sammenligne velstand over tid.
- I opgørelsen ser vi bort fra husstande, der består af udeboende unge (oftest 19-årige).

Mai Heide Ottosen

DOMÆNE 2

GLOBALISERING, BOLIGFORHOLD OG LOKALOMRÅDET

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

Dette kapitel har fokus på både det lokale og det globale. På den ene side udgør det nære miljø – boligen og lokalområdet – den fysiske ramme om børns og unges hverdagsliv og har betydning for børns velfærd her og nu. Forholdene i boligen bidrager direkte til at beskrive børns levestandard, fx om de har tilstrækkeligt med plads omkring sig, og om deres bolig er sund at leve i. På samme vis spiller kvaliteten ved det lokalområde, som børn bor i, en rolle for, hvordan de kan udfolde sig og for deres oplevelse af tryghed.

På den anden side påvirker de globale processer også nogle børns liv – direkte eller mere indirekte. Gennem de sidste årtier har sammensætningen af børnepopulationen ændret sig på grund af indvandring til Danmark. I nogle tilfælde er det børn selv, der indvandrer, men typisk er det deres forældre, som er kommet hertil som migranter eller flygtninge.

Dette kapitel beskæftiger sig således med de fysiske rammer om børns og unges liv. Den første del af kapitlet leverer en generel beskrivelse af, hvordan børnebefolkningen ændrer sig som følge

af globaliseringen. Det er Danmarks Statistiks befolkningsdata, der danner grundlag for gennemgangen. Dernæst belyser vi ud fra de indsamlede data til denne undersøgelse, hvordan de fysiske rammer i hverdagen ser ud for børn og unge, som er bosat i Danmark. Vi opererer med to komponenter. Den første komponent vedrører indikatorer, der beskriver børns boligforhold og -standard, mens den anden komponent inddrager indikatorer, som belyser det lokalområde, børn og unge lever i.

KOMPONENT 0: GLOBALISERING

SAMMENSÆTNINGEN AF BØRN, SOM ER DANSKERE, INDVANDRERE OG EFTERKOMMERE

De allerfleste børn i Danmark er af dansk oprindelse. Det betyder ifølge Danmarks Statistik, at mindst en af deres forældre er dansk statsborger og er født i Danmark. Men som følge af indvandring har børnepopulationen gennem de sidste ca. 30 år fået en gradvis mere mangfoldig sammensætning. Per 1/1 2018 var der i alt 170.823 0-19-årige børn og unge i Danmark med etnisk minoritetsbaggrund eller, med Danmarks Statistiks begreber, indvandrer- eller efterkommerbaggrund. Det svarer til 13 pct. af

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Familiens boligforhold og boligstandard	3-19-åriges familier, som bor til leje 3-19-årige, der lever i overbefolkede boliger 3-, 7-, 15- og 19-årige, der lever med boliggene
Komponent 2: Lokalområdets karakter	3-19-årige, der lever i forskellige områder i Danmark 11-19-årige, der oplever, at lokalområdet rummer tilbud 11-19-årige, der føler sig utrygge ved at færdes i lokalområdet om aftenen

den samlede danske børnepopulation. I 1980 var den tilsvarende andel 2 pct. (figur 2.0.1)

Blandt de 0-19-årige, som ikke har dansk oprindelse, er flertallet (68 pct.) efterkommere, dvs. at de er født i Danmark af forældre, der typisk er indvandret her til landet¹, mens 32 pct. 0-19-årige selv er indvandret hertil, dvs. at de er født i udlandet af forældre med udenlandsk statsborgerskab. Gennem de seneste 4 år er andelen af indvandrede børn steget med 6 procentpoint, hvilket bl.a. skyldes, at et stigende antal børn er kommet til Danmark som flygtninge. Som det fremgår af figur 2.0.2 om børnebefolknings-sammensætningen, er andelen af efterkommere stor og stabil blandt de 0-12-årige, men fra teenagealderen fylder andelen af indvandrere gradvis mere, og i 19-årsalderen er grupperne af indvandrere og efterkommere stort set lige store.

De indvandrer- og efterkommerbørn, som lever i Danmark, hidrører fra mere end 170 forskellige lande. Der er derfor tale om en meget sammensat gruppe. Figur 2.0.3 viser fordelingen efter de 10 største oprindelseslande, de 0-19-årige stammer fra. Disse 10 lande omfatter 62 pct. af alle i børnepopulationen, der har en

baggrund som indvandrere eller efterkommere. Den suverænt største gruppe har i en årrække været børn og unge med tyrkisk oprindelse, men i 2017 udgjorde børn fra Syrien, der ellers tidligere har hørt til blandt de mindre indvandrerlande, nu den største gruppe. Den markante udvikling skal ses på baggrund af borgerkrigen i Syrien, som har ført til, at mange indbyggere er flygtet, herunder til Danmark. Efter Syrien og Tyrkiet følger på et noget lavere niveau børn og unge, der har oprindelse i Irak, Somalia og Libanon. Blandt disse 10 største indvandrergrupper kommer de fleste fra ikke-vestlige lande, oftest fra Mellemøsten og Sydøstasien. Blandt alle indvandrere og efterkommere i aldersgruppen, som er bosat i Danmark, hidrører 79 pct. fra ikke-vestlige lande, mens de resterende 21 pct. er fra vestlige lande.

Fordelingen af indvandrere og efterkommere varierer oprindelseslandene imellem og skal ses i sammenhæng med, hvor lang tid grupperne har opholdt sig i Danmark. Børn og unge fra Tyrkiet, Libanon, Pakistan og Bosnien-Hercegovina (ex-Jugoslavien), hvor det store flertal af de 0-19-årige er efterkommere, hører til de gamle indvandrergrupper, som har opholdt sig i Danmark gennem en længere årrække. Andre, fx syrere og afghanere, er inden

FIG. 2.0.1: Udviklingen i andelen af 0-19-årige, der er indvandrere og efterkommere, 1980-2018. Procent

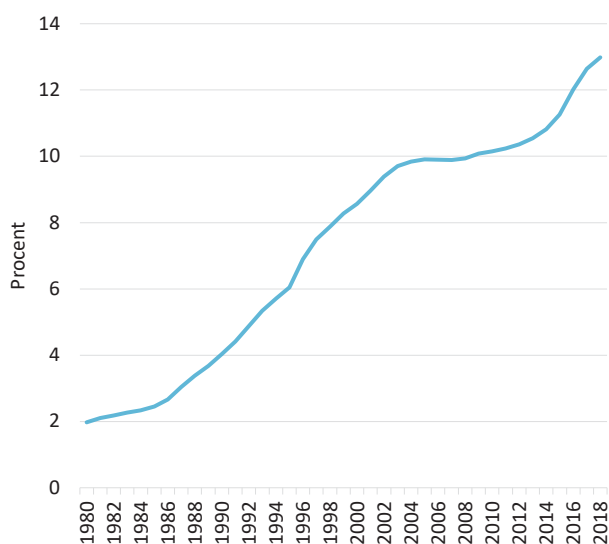
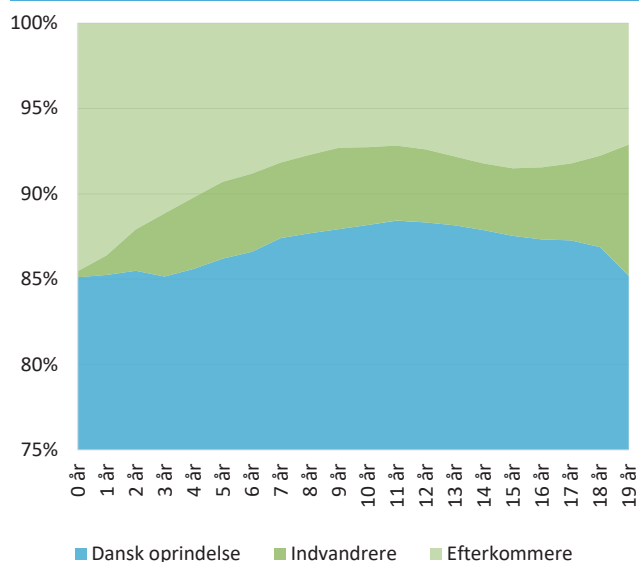

FIG. 2.0.2: Børnepopulationen 0-19 år, opdelt efter dansk oprindelse, efterkommere og indvandrere. 2018. Procent

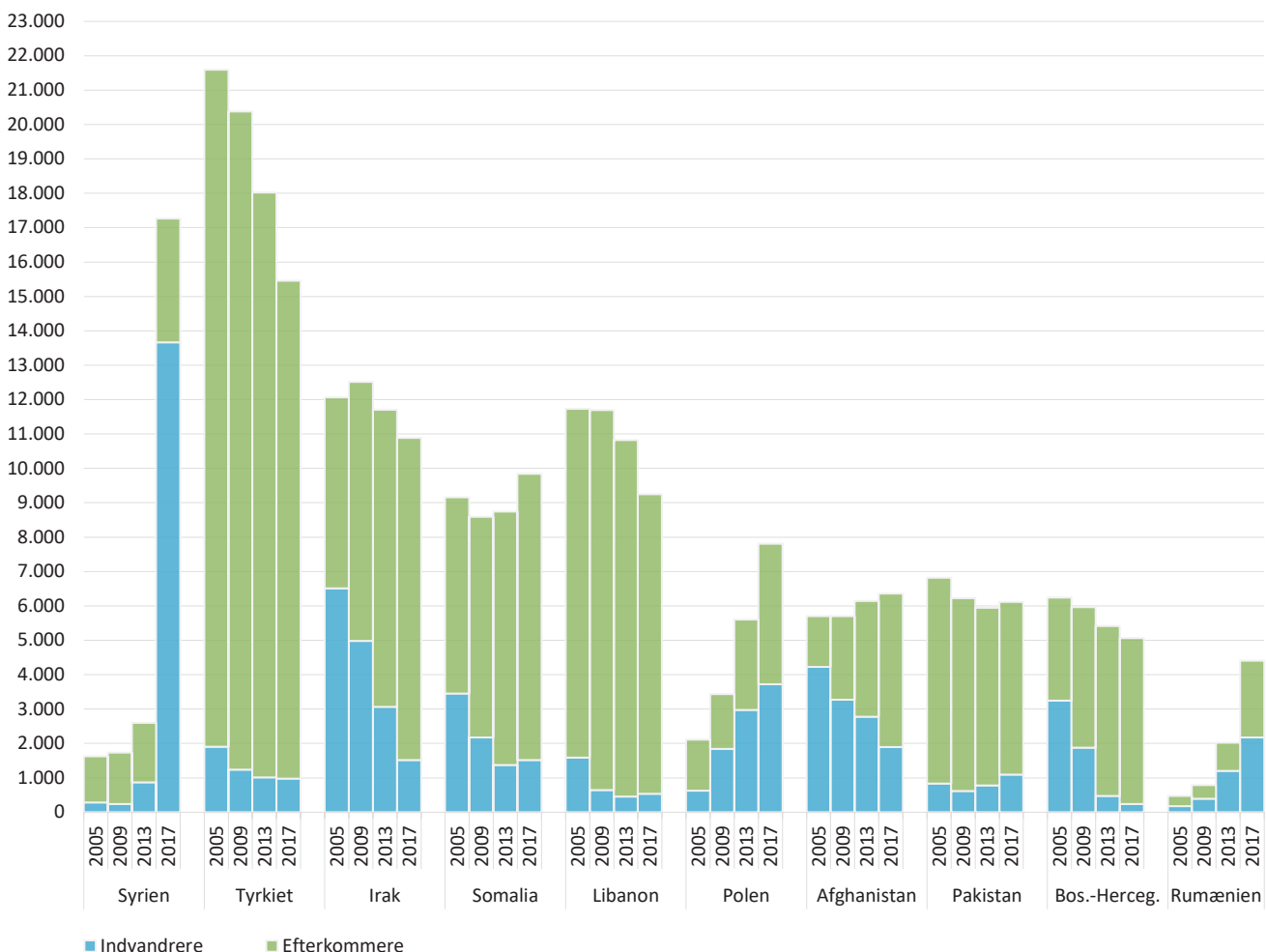

for de senere år kommet til Danmark som flygtninge på grund af uroligheder i deres hjemlande. Her har børnene hyppigere selvstændig status som indvandrere.

Set i forhold til personer af dansk oprindelse har andelen af 0-19-årige, der er indvandrere eller efterkommere, været nogenlunde stabil siden starten af 00'erne. Udviklingstendenserne går, som figur 2.0.3 illustrerer, gennemgående i retning af, at der over tid bliver gradvist færre børn og unge, som selv indvandrer til landet, og gradvist flere, der fødes her i landet som efterkommere. Blandt 0-19-årige indvandrere og efterkommere er det således især efterkommere fra ikke-vestlige lande, der udgør den største gruppe (57 pct.).

Der tegner sig et særligt billede af udviklingen for børn og unge med oprindelse i Tyrkiet. Her er antallet af 0-19-årige faldet betydeligt over en kort årrække. Det kan være et resultat af stramningerne på udlændingeområdet, bl.a. den såkaldte 24-års-regel, som indebærer, at et par skal være fyldt 24 år for at kunne familiesammenføre en ægtefælle til Danmark. Det kan bidrage til, at børnefødslerne bliver udskudt, eller at der bliver født færre børn. Ifølge Danmarks Statistik (2016) er de ikke-vestlige indvandreres samlede fertilitet faldet betydeligt gennem de senere år. I 2000 var den samlede fertilitet for ikke-vestlige indvandrere således 3,1 mod 2,1 i 2017. Det svarer til et fald på 32 pct. Til sammenligning er den samlede fertilitet for kvinder med dansk oprindelse næsten uændret i samme periode (1,8 i 2017), selvom tallet svinger en smule fra år til år (Statistikbanken).

FIG. 2.0.3: Udvalgte 0-19-årige indvandrere og efterkommere opgjort efter oprindelseslande i 2005, 2009, 2013 og 2017. Antal

STATSBORGERSKAB

Erhvervelse af dansk statsborgerskab udtrykker en hensigt om et tilhørsforhold, dvs. om man er kommet til Danmark for at blive. For at blive dansk statsborger skal man opfylde en række betingelser, herunder at man skal have opholdt sig i landet gennem en årrække. Derfor er det ikke overraskende, at børn og unge, der selv er indvandret til Danmark, i helt overvejende grad har beholdt deres statsborgerskab fra oprindelseslandet, mens efterkommere, som er født i Danmark, hyppigere har fået dansk statsborgerskab, jf. figur 2.0.4. Det er især efterkommerne med oprindelse i ikke-vestlige lande, hvor 67 pct. er blevet danske statsborgere, mens efterkommere af vestlig herkomst er mere tilbageholdende med at erhverve dansk statsborgerskab (22 pct.). Relativt hører de 0-19-årige efterkommere fra Libanon, Sri Lanka, Marokko, Irak og Vietnam til blandt topscorerne. Blandt disse har over 80 pct. erhvervet dansk statsborgerskab.

UDVIDELSEN AF EU PÅVIRKER SAMMENSÆTNINGEN AF BØRNEPOPULATIONEN

Gennem de sidste 10-15 år er EU blevet udvidet med 13 nye medlemslande. I 2004 fandt den største udvidelse sted nogensinde, idet 10 nye lande fra Central- og Østeuropa blev indlemmet. De 10 lande er Tjekkiet, Estland, Cypern, Letland, Litauen, Ungarn, Malta, Polen, Slovenien og Slovakiet. I 2007 blev yderligere to lande optaget i EU: Bulgarien og Rumænien. I 2013 kom Kroatien til som det 28. medlemsland i EU.

Udvidelsen har ført til en betydelig arbejdskraftindvandring til Danmark. Hvor den samlede bestand af indvandrere (og efterkommere) fra de 13 nye EU-lande bestod af knap 20.000 individer i år 2000, er antallet steget til ca. 121.000 i 2018. De fleste hidrører fra Polen, Rumænien og Litauen. Tilstrømningen af arbejdskraftindvandrere har især været stor i kølvandet på finanskrisen i 2008.

Man antager ofte, at de nye arbejdskraftindvandrere fra Europa opholder sig midlertidigt i Danmark for at arbejde (eller eventuelt studere), eller at nogle af dem, der bor tæt på Danmark (Polen, Baltikum) pendler og på den måde opretholder en primær forankring til hjemlandet og familien der. Opgørelsen i figur 2.0.5 viser imidlertid, at antallet af 0-19-årige indvandrere og efterkommere er vokset ganske betydeligt i samme periode, omend ikke så meget som blandt de voksne. Antallet af polske børn er mere end tredoblet i perioden fra 2000 til 2018, mens der i dag er 11 gange så mange rumænske børn og 22 gange så mange børn, som kommer fra Litauen. Særligt iøjnefaldende er det, at børn med polsk baggrund i det forholdsvis korte tidsrum fra 2005-2018 er klatret op ad rangstigen af betydelige indvandrergrupper for i 2018 at indtage pladsen som det sjette største indvandrerland. Mange af de nytilkomne børn er født i oprindelseslandet og indvandret hertil, men i de yngre årgange (0-9 år) er der også en vækst af efterkommere, som er født i Danmark af forældre, som altså selv er indvandrere. Samlet set tyder observationerne på, at den nye arbejdskraftindvandring fra Øst- og Centraleuropa har en mindre

FIG. 2.0.4: Statsborgerskab blandt 0-19-årige fra vestlige og ikke-vestlige lande, 2018

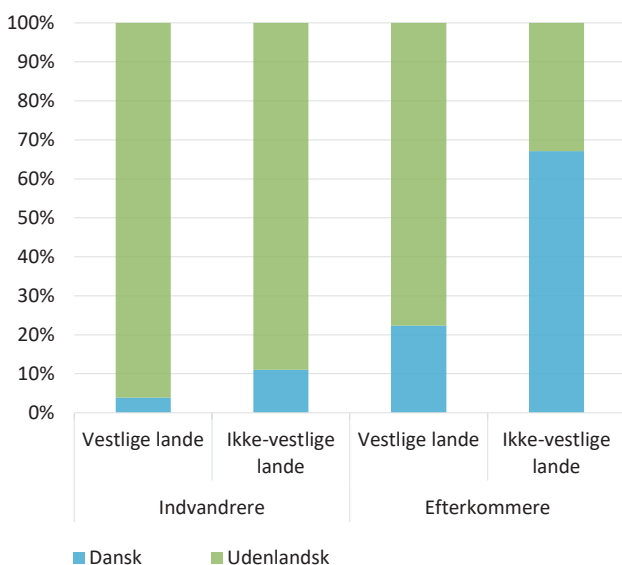
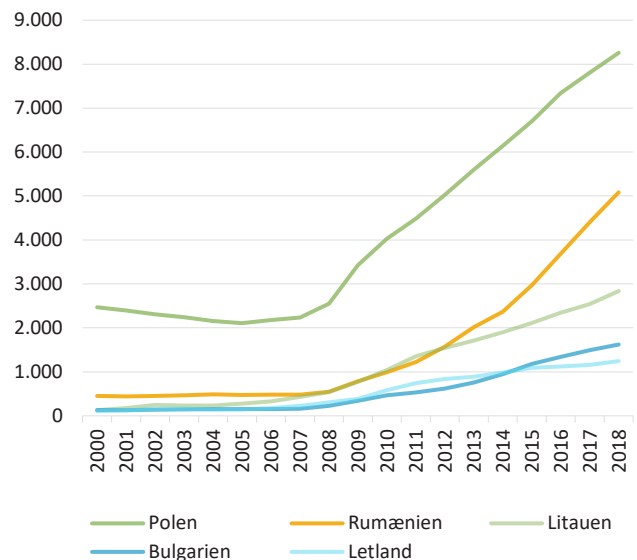

FIG. 2.0.5: Antal indvandrede børn og efterkommere fra udvalgte EU-lande, 2000-2018

midlertidig karakter, end man hidtil har antaget. Når børn bringes hertil fra hjemlandet – eller når deres forældre stifter familie i Danmark – er det et tegn på, at opholdet her i landet nok vil få en mere permanent karakter. Når børnene først er kommet i daginstitution og skole og gør det danske sprog til deres, og når de får venner, et hverdagsliv og måske senere også lægger planer om uddannelsesforløb i Danmark, kan det tilsidesætte familiens eventuelle planer eller drømme om at vende tilbage til hjemlandet. Det forløb har man kunnet iagttage for de "gamle" indvandrergrupper i Danmark (fx tyrkere og pakistanere), og derfor kan man opstille den hypotese, at det samme også vil ske for en del af de nye arbejdsmigranter.

Sammenligner man således børn og unge fra den største af de "gamle" indvandrergrupper, dvs. individer med herkomst i Tyrkiet, med de nye indvandrergrupper af børn og unge fra de nye EU-lande, har disse to grupper antalsmæssigt tilnærmet sig hinanden siden 2005, og i dag udgør børnene fra de 13 EU-lande tilsammen en større gruppe end børn af tyrkisk herkomst, jf. figur 2.0.6.

DELKONKLUSION

Ud fra denne beskrivelse, som er baseret på befolkningsdata fra Danmarks Statistik, kan vi konkludere, at:

- Blandt 0-19-årige indvandrere og efterkommere udgør efterkommere fra ikke-vestlige lande den største andel med 57 pct.

- Et flertal (67 pct.) af 0-19-årige efterkommere fra ikke-vestlige lande har dansk statsborgerskab – og i meget hyppigere omfang end efterkommere fra vestlige lande (22 pct.).
- Antallet af børn med oprindelse i Østeuropa, navnlig Polen, er steget betydeligt de senere år. Det indikerer, at deres forældre, som er i Danmark som arbejdsmigranter, ikke er her midlertidigt, men har til hensigt at tage permanent ophold i landet. En undersøgelse som denne om børnebefolkningen kan således bidrage til at udpege bredere samfundsmæssige tendenser.

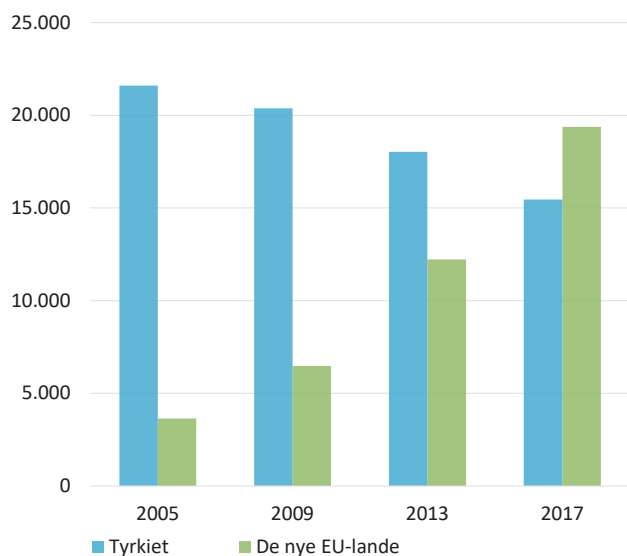
KOMPONENT 1: FAMILIERS BOLIGFORHOLD OG BOLIGSTANDARD

BØRN OG UNGE, DER BOR I LEJEBOLIGER

Undersøgelser om danske boligforhold har vist, at det danske samfund i stigende grad er blevet segregeret, således at boligejerne med opsparet kapital i huset lever adskilt fra boligejerne med forholdsvis få ressourcer. Det bidrager til øget ulighed i samfundet. Samtidig har også dele af den almennyttige lejeboligmasse undergået en social forarmelsesproces ved i højere grad at være blevet hjemsted for indvandrere og de socialt svageste grupper (fx Andersen, 2010; Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2007; Leth-Sørensen, 2004).

Selvom udlejningsboliger kan være af meget forskellig kvalitet, og selvom dele af den almennyttige boligmasse har en rigtig god standard, er det på ovenstående baggrund relevant at anvende

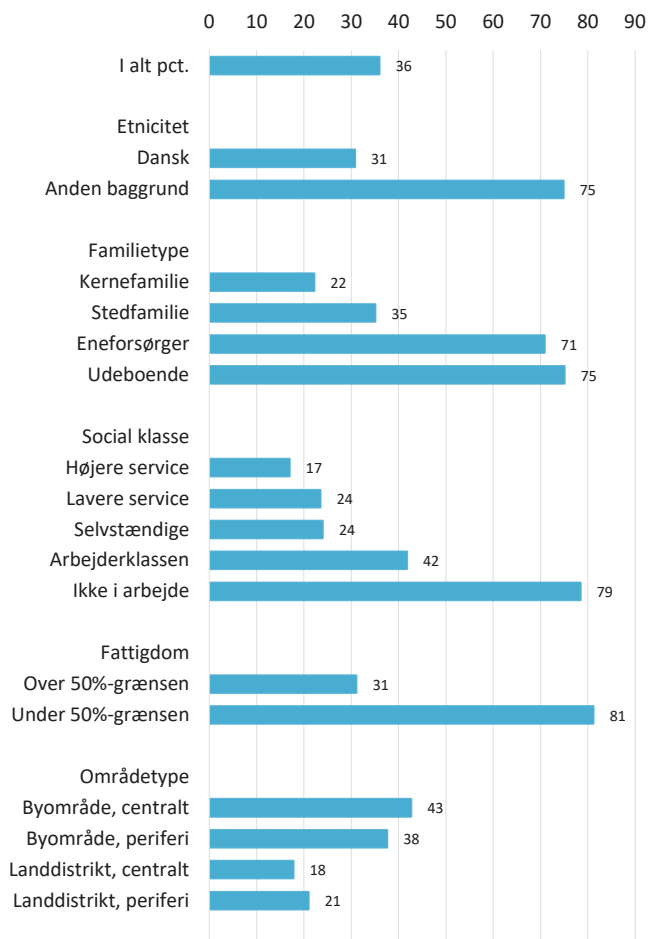
FIG. 2.0.6: 0-19-årige Indvandrere og efterkommere fra Tyrkiet hhv. de nye EU-lande, 2005, 2009 og 2013, 2017. Antal

lejeboliger som et parameter for en mulig ringere levestandard. Blandt hele børne- og ungepopulationen i aldersgrupperne 3, 7, 11, 15 og 19 år er det ifølge Danmarks Statistik hver tredje (36 pct.), der i 2016 bor i lejeboliger. I befolkningen som helhed bor 42 pct. i en lejebolig og 57 pct. i en ejerbolig. Børnefamilierne bor således sjældnere i lejeboliger end resten af befolkningen. Omkring 80 pct. af ejerboligmassen er parcel- eller stuehuse, mens lejeboligmassen domineres af lejligheder i etagebyggeri (67 pct.) (Statistikbanken, BOL 101, 2018).

Figur 2.1.1 viser en række baggrundskarakteristika for børn og unge, som bor i lejeboliger. Beregningsgrundlaget er hele befolkningen i de fem aldersgrupper, hvor de seneste data er fra 2016. Ikke overraskende er der en geografisk variation: Børn og unge, der lever i Danmarks landdistrikter, bor sjældnere til leje (19 pct. på populationsniveau) end de, der bor i bykommunerne,

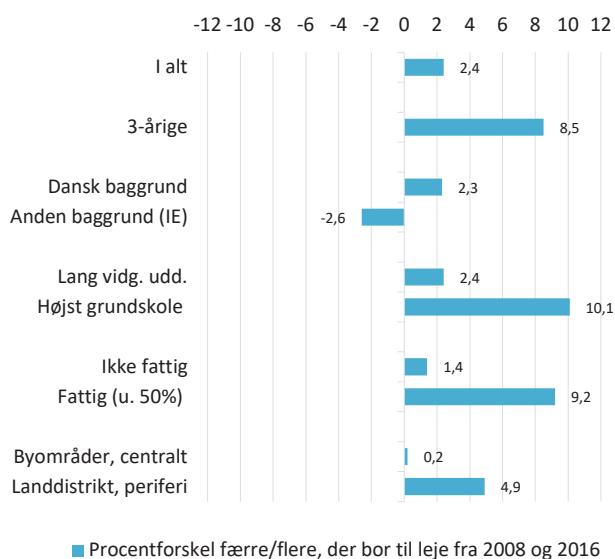
FIG. 2.1.1: 3-19-årige, der bor til leje, fordelt på baggrundsforhold. Hele populationen. 2016. Procent

hvor lejeboligmassen, som typisk er etageejendomme, findes. Her lever 42 pct. i lejeboliger. Derudover understøtter figuren tesen om social ulighed mellem boligejere og boliglejere, idet det er de traditionelt socialt sårbare grupper, der bor til leje. Der er således meget markante forskelle mellem de etniske minoritetsbørn (75 pct.) og børn og unge af dansk herkomst (31 pct.); mellem fattige børn (81 pct.) og børn, der ikke er fattige (31 pct.); og mellem børn i eneforsørgerfamilier (71 pct.) og i kernefamilier (22 pct.). Endelig ses, at næsten 4 ud af 5 børn fra hjem, hvor ingen voksen er i beskæftigelse, lever i lejeboliger, mens andelen er væsentlig lavere, når en eller begge forældre er i arbejde. Blandt den højere serviceklasse er det omkring hvert sjette barn, der bor i lejebolig, blandt den lavere serviceklasse og selvstændige er det hvert fjerde barn (24 pct.), og blandt børn fra arbejderklassen er det mere end hvert tredje barn (42 pct.).

Figur 2.1.2 viser en række udvalgte bevægelser mellem 2008 og 2016. Også i 2008 levede ca. hvert tredje barn i en lejet bolig, men over tid bor et par procentpoint flere af de 3-19-årige nu til leje. Overordnet har området således ikke forandret sig meget, men alligevel kan man iagttage visse forskydninger. For det første bor 8,5 procentpoint flere af småbørnsfamilierne (med 3-årige børn) i en lejerbolig i 2016 sammenlignet med 2008. Det kan bero på, at priserne på ejerboligheder gennem de senere år har været stigende, hvilket kan gøre det sværere for de unge familier at komme ind på boligmarkedet (Danmarks Statistik, 2018).

FIG. 2.1.2: Udviklingstendenser i andele af 3-19-årige, der bor til leje 2008 og 2016. Opdelt efter udvalgte baggrundsforhold. Procent

For det andet: Samtidig med, at lidt flere børn af dansk herkomst i dag vokser op i en lejlighed, har vi siden 2008 set, at stadig færre børn med indvandrer- og efterkommerbaggrund bor til leje. Det tyder på, at der blandt sidstnævnte er lidt flere, som har fået mulighed for at investere i egen bolig. Selvom der er store forskelle mellem de to grupperinger, har de med andre ord tilnæret hinanden lidt.

For det tredje er der udviklingstendenser, som understøtter en hypotese om stigende social polarisering, idet børn og unge fra fattige og uddannelsessvage familier i højere grad end dem med bedre økonomi (dvs. ikke-fattige) og mange uddannelsesressourcer er omfattet af udviklingen i retning af, at flere børn i dag bor til leje: Mens der fra 2008 til 2016 var godt to procentpoint flere børn med højtuddannede mødre, som voksede op i en lejlighed, var stigningen blandt børn, hvis mor højst har en grundskoleeksamen, 10 procentpoint. Og tilsvarende: Mens kun andelen med en opvækst i en lejlighed kun steg med 1 procentpoint blandt ikke-fattige børn, var der fra 2008 til 2016 9 pct. flere, der boede til leje, hvis familien var fattig.

I forlængelse heraf viser vores opgørelser endelig, når man opdeler data efter, hvilke områder børnene bor i, at det især er i de perifere landdistrikter, hvor der er vækst (på 5 procentpoint) af børn, som bor til leje. I de centrale byområder ses ingen tilsvarende udviklingstræk.

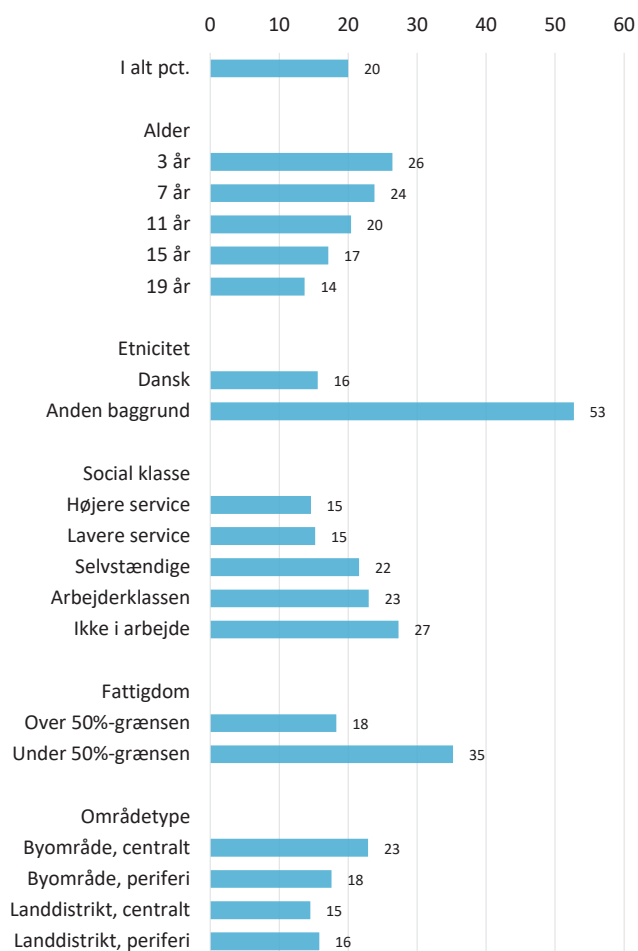
Vi bør tilføje, at tendensen til øget polarisering dog ikke er så tydelig, når man opdeler børnene langs andre sociale skillelinjer som fx familietype eller forældrenes beskæftigelsesforhold.

BØRN OG UNGE MED TRANGE BOLIGFORHOLD

Boligstørrelsen er en anden indikator på familiers levestandard og kan have direkte indflydelse på børns udfoldelsesmuligheder i dagligdagen. Lever familien i en bolig med få rum, kan det være svært at finde fred og ro til at få lavet skolearbejdet, og det kan være umuligt at få det privatliv, som de fleste unge oplever at have behov for, når de kommer i teenageårene.

Boligers udrustning med antal værelser, køkken, toilet og bad mv. indgår i Bygnings- og Boligregisteret, BBR. På det grundlag har vi fra de senest tilgængelige data (2016) beregnet, hvor mange danske børn og unge der lever i trængsel, dvs. i overbefolkede bo-

FIG. 2.1.3: 3-19-årige, der lever i overbefolkede boliger. Hele befolkningen. 2016. Procent

liger. Hvis der bor flere mennesker i boligen, end der er regulære værelser (dvs. eksklusive køkken, bad mv.), definerer man det i levekårsundersøgelser om fx børnevelværd som overbefolkning. Figur 2.1.3 viser andelen af børn og unge, der lever trangt, og opgørelsen er lavet for hele populationen i de fem aldersgrupper.

Som helhed er det omkring hvert femte barn eller ung (20 pct.), der lever i overbefolkede boliger, og som figur 2.1.3 viser, synes overbefolkning i en vis udstrækning at hænge sammen med familiens cyklus. Trængsel er udbredt i de unge småbørnsfamilier, som ikke er så økonomisk stærke endnu. Andelen af overbefolkede familier falder imidlertid i takt med barnets alder, formodentlig fordi forældrene på dette tidspunkt har fået råd til at anskaffe en større bolig, hvor hvert barn i familien kan få eget værelse. Desuden kan der også være ældre søskende, som begynder at flytte hjemmefra. Blandt de 19-årige er det som helhed således kun 14 pct., der lever i trængsel, men blandt dem, der er flyttet hjemmefra, er andelen større, 19 pct. – og andelen af unge udeboende, der lever trangt, har været svagt voksende siden 2008.

De overskyggende forskelle i figuren følger imidlertid andre akser. For det første er der meget store forskelle mellem majoritetsdanske børn og de børn, der er indvandrere eller efterkommere. Mens 16 pct. af de majoritetsdanske børn lever i trængsel, gælder tilsvarende for over halvdelen – 53 pct. – af indvandrer- og efterkommerbørnene. I kombination med knaphed på økonomiske ressourcer kan det dels have sammenhæng med, at der er en

lidt større børnerigdom blandt familier med etnisk minoritetsbaggrund (Danmarks Statistik, 2017), dels med, at man lidt hyppigere deler bolig med andre (jf. Andersen, 2015; Deding & Olsson, 2009).

For det andet viser forskellene sig langs beskæftigelsesaksen. Hvert fjerde barn eller ung (27 pct.), der bor sammen med voksne, der er uden arbejde, lever i trængsel. Figuren afspejler, at dette problem aftager i takt med forældrenes position på arbejdsmarkedet. Blandt de økonomisk mere privilegerede serviceklasser er det kun 15 pct. af børn og unge, der lever under overbefolkede forhold.

Overordnet set er der ikke sket nogen forandringer i andelen af børn, som bor i overbefolkede boliger i de tre perioder, hvor vi har foretaget målinger.

BØRN OG UNGE, DER OPLEVER BOLIGGENER

En tredje indikator på ringe boligstandard vedrører oplevede boliggener. Også forekomst af dette kan berøre børn og unge på en meget direkte måde, da fugt, træk mv. påvirker helbredet ugunstigt. I undersøgelsen spurgte vi mødre til de 3- og 7-årige børn samt de 15- og 19-årige selv, om deres bolig havde en række gener. De 11-årige blev ikke spurgt om dette tema, fordi vi mente, at nogle af vores spørgsmål ville være for tekniske for denne aldersgruppe. Vi har anvendt den samme serie af spørgsmål, som tidligere havde været brugt i danske levekårsundersøgelser

(Andersen, 2003; Hansen, 1986; Kristensen & Larsen, 2007). Interviewpersonerne skulle forholde sig til, om deres bolig havde træk, fugt, kulde, synlige mug- eller fugtpletter, støj fra naboer, trafik, fabrikker mv.; eller om der var luftforurening fra trafik eller virksomheder. Blandt dem, der svarede på spørgsmålet, oplyste 32 pct., at de havde mindst en boliggenne, et niveau, der svarer til vores tidligere målinger i 2013 og 2009.

Resultaterne om boliggenne understøtter de fund, vi allerede har gjort ovenfor, jf. figur 2.1.4. De grupper, som især er udsatte for at have boliggenne, er fattige børn (48 pct.), børn, hvis forældre ikke er i arbejde (50 pct.) samt børn af anden herkomst end dansk (55 pct.). Også unge, som på undersøgelsestidspunktet i 2017 var flyttet hjemmefra, oplever hyppigt boliggenne (51 pct.). Man må imidlertid forvente, at den ringe boligstandard for dem er et forbigående fænomen, da de i takt med, at de færdiggør deres ud-

dannelse og kommer ud på arbejdsmarkedet, vil få råd til at flytte til bedre boliger.

DELKONKLUSION

Undersøgelsen viser, at:

- Det er især børn fra socialt udsatte grupper (indvandrere, arbejdsløse, fattige og eneforsørgere), der bor i lejeboliger
- 53 pct. af børnebefolkningen med anden etnisk baggrund lever i overbefolkede boliger
- Børn og unge fra socialt sårbare grupper har hyppigst boliggenne, men unge udeboende er de værst stillede.

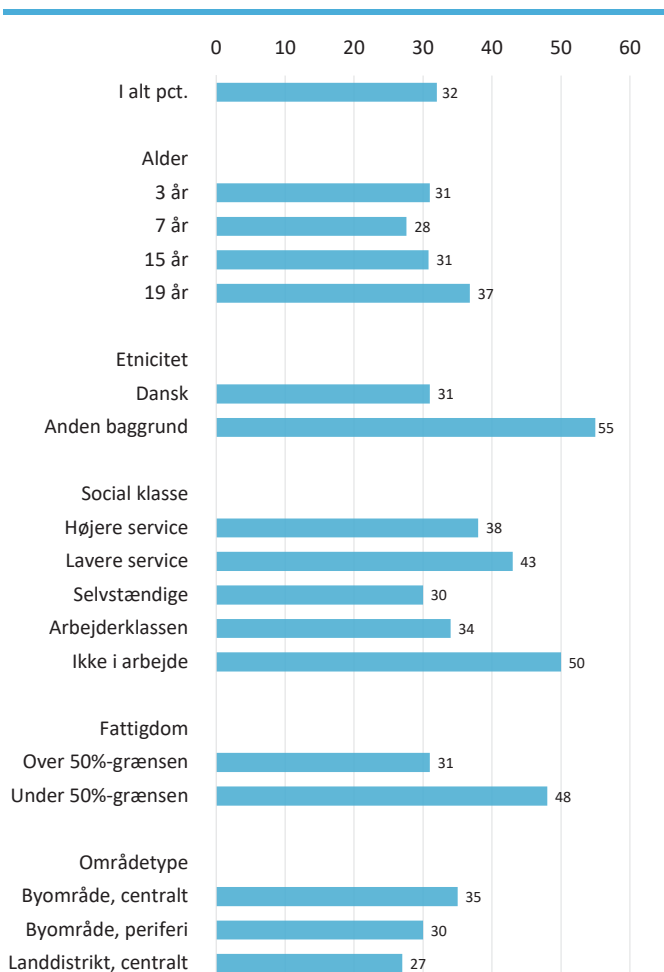
KOMPONENT 2: LOKALOMRÅDETS KARAKTER

BØRN OG UNGE, DER LEVER I FORSKELLIGE OMRÅDER AF DANMARK

Sammenlignet med andre lande er de geografiske afstande i Danmark små. Alligevel må man antage, at det lokalområde, som børn og unge vokser op i, kan påvirke deres hverdagsliv forskelligt. I landets yderområder er der længere til skole og andre uddannelsesmuligheder, og der er ikke de samme udbud af fritids- og kulturmuligheder, som børn i byområder har inden for rækkevidde.

Vi interesserer os her for at indkredse, hvor mange børn der er geografisk marginaliserede, dvs. lever i perifere områder – relativt set.

FIG. 2.1.4: 3-, 7-, 15- og 19-årige, der lever med mindst en boliggenne. 2017. Procent

Til det brug har vi opdelt børn og unge efter, hvilken områdetype de bor i, og anvender de inddelinger, som ligger til grund for en model, som Ministeriet for by, bolig og landdistrikter (2013) har udarbejdet.² Her fastlægger man overordnet et områdes status med afsæt i to dimensioner. Den ene er en by/land dimension, der måler et områdes andel af borgere i byer med mindst 3.000 indbyggere. Den anden er en center/periferi dimension, der måler, om et givent område ligger tæt på (mindre end 30 minutters kørsel) eller langt fra de største byområder i Danmark. Det resulterer i fire områdetyper: 1) byområder i eller tæt på de største byer (fx det meste af Region Hovedstaden), 2) byområder længere væk fra de største byer (fx Vordingborg, Næstved, Slagelse og Kalundborg), 3) landdistrikter tæt på de største byer (fx bæltet af landområder fra Ålborg til Kolding) samt 4) landdistrikter længere væk fra de største byer (fx de fleste områder i Nord-, Vest- og Sønderjylland samt Djursland). Endelig udgør småøerne en særlig kategori, jf. figur 2.2.1.

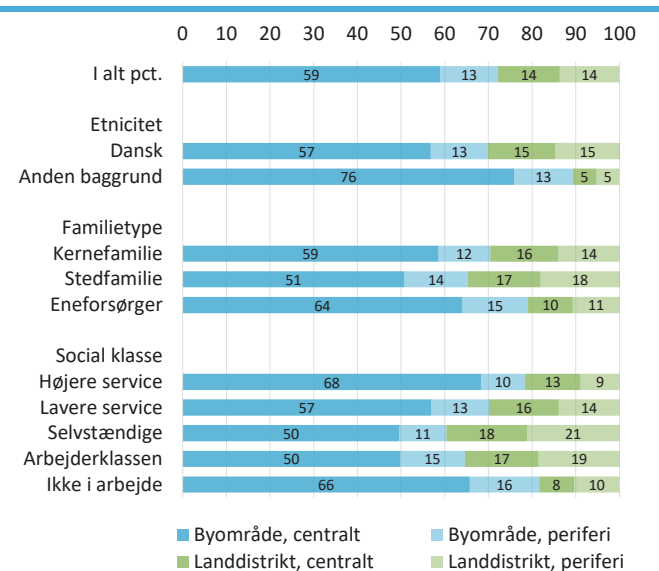
FIG. 2.2.1: Områdetyper i Danmark

De perifere landdistrikter dækker den største del af landet, men huser blot 14 pct. af befolkningen. Disse områder er bl.a. karakteriseret ved, at befolkningen gennemsnitligt set har et lidt lavere uddannelsesniveau og indkomstgrundlag (Ministeriet for by, bolig og landdistrikter, 2013).

Vores undersøgelse viser, jf. figur 2.2.2, at 14 pct. af børnebefolkningen bor i de perifere landdistrikter, 14 pct. i landdistrikter tættere på de største byer, 13 pct. i de perifere byområder, mens 59 pct. lever i de centrale byområder. Det svarer nogenlunde til, hvordan den samlede befolkning er fordelt i landet (Ministeriet for by, bolig og landdistrikter, 2013). Ikke desto mindre reflekterer figur 2.2.2, at der eksisterer nogle påfaldende skel i børnebefolkningen. For det første går der en skillelinje langs den etniske baggrund. Tre fjerdedele af de børn, som har en anden etnisk oprindelse end dansk, bor i de centrale byområder og er til gengæld voldsomt underrepræsenterede i både de centrale og perifere landdistrikter (5 pct. i begge områder). Områder med multikulturel befolkningssammensætning er med andre ord overvejende et urbant fænomen. For det andet kan man iagttage en vis social skævvridning. Børn fra den højere serviceklasse lever overvejende i bykommunerne. Det er her, arbejdspladserne til deres højt specialiserede forældre findes. Til gengæld lever børn af forældre, der er selvstændige, eller som tilhører arbejderklassen (lønmotagere på grundniveau), hyppigere i landdistrikterne. Endelig ses i forhold til familietyper, at sammenbragte familiedannelser (hvor barnet lever sammen med biologisk forælder og stedforælder) knap så ofte bor i byerne, men en smule

FIG. 2.2.2: 3-19-årige opdelt efter områdetyper. Udvalgte baggrundsforhold. Hele populationen, 2017. Procent

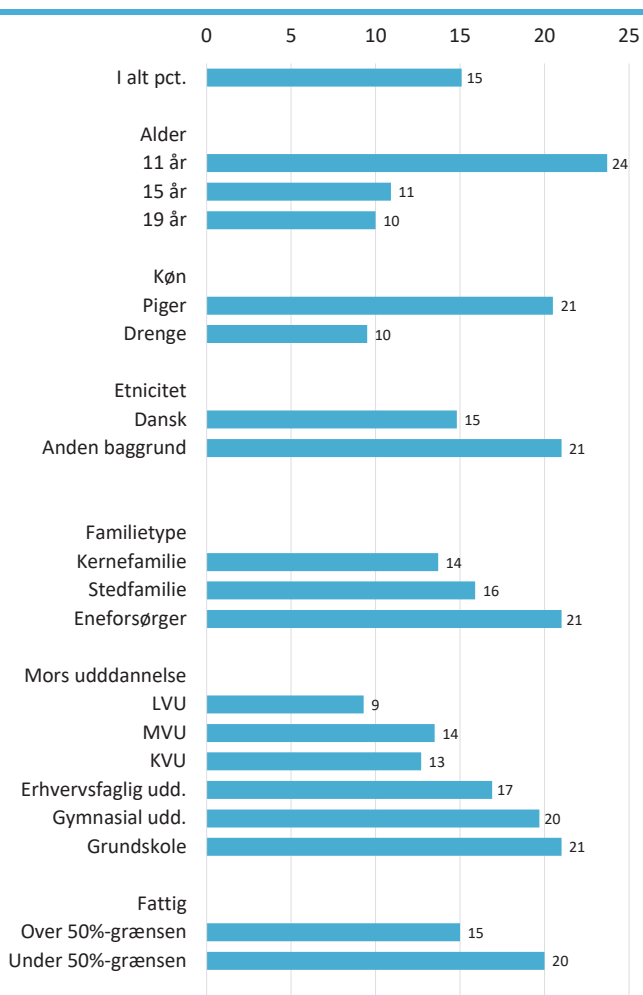
hyppigere lever på landet. Sammenbragte familier er et fænomen, som man ellers ofte forbinder med moderniteten (skilsmisser og nye pluralistiske familiendannelser) – og dermed vil man måske også forvente, at denne familietype hyppigere vil være urbaniseret. Men sådan forholder det sig ikke.

UTRYGHED VED AT FÆRDES I LOKALOMRÅDET

For at få indblik i, hvilken betydning lokalområdets karakter har for børns og unges oplevelse af tryghed, bad vi interviewpersonerne i 11-, 15- og 19-årsalderen tage stilling til et udsagn om, hvorvidt de var trygge ved at færdes i deres lokalområde om aftenen. 15 pct. erklærede sig uenige, dvs. at de var utrygge ved at færdes i deres kvarter.

Som det fremgår af figur 2.2.3, synes oplevelse af utryghed væsentligst at bero på børns alder og køn. Yngre børn føler sig mere

FIG. 2.2.3: 11-, 15- og 19-årige, der føler sig utrygge ved at færdes i lokalområdet. 2017. Procent

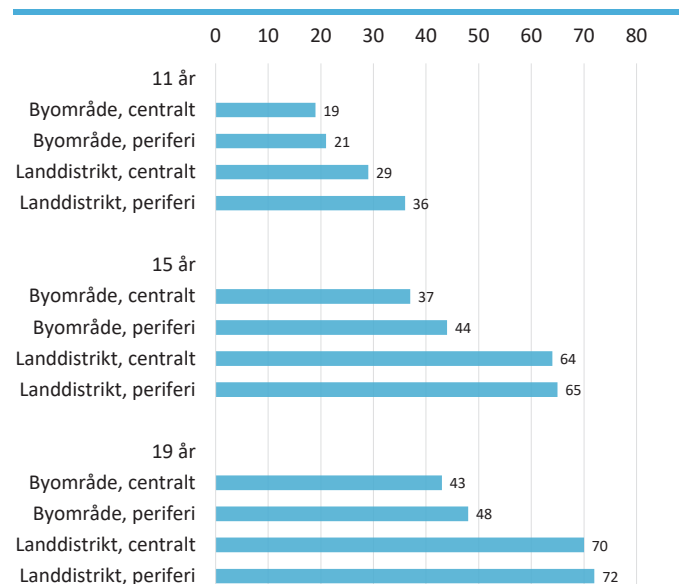
udsatte og er måske i højere grad mørkerædte end ældre. Der er mere end dobbelt så mange (24 pct.) af de 11-årige, der føler sig utrygge i forhold til de ældre på 15 år (11 pct.) og på 19 år (10 pct.). Desuden er piger gennemgående mere frygtssomme (21 pct.) end drenge (10 pct.).

Desuden afspejler figuren en tendens til, at de grupper af børn og unge, om hvem vi ved, at de hyppigere lever i områder med boligsociale belastninger, lidt hyppigere er mere utrygge ved at færdes i deres lokale kvarter om aftenen. Det drejer sig især om børn og unge med anden etnisk oprindelse (21 pct.), men også om børn og unge, der er fattige (20 pct.), som kommer fra lavt uddannede hjem (21 pct.), eller som lever i en eneforsørgerfamilie (21 pct.). Der er således en vis afstand mellem disse børn og dem, der hidrører fra de socialt mere privilegerede grupperinger, der ofte bor i ejerboliger i rolige forstadsquarterer (Andersen, 2010). Her er andelen af børn og unge, som er utrygge ved at færdes i området, noget lavere, 9-15 pct. Der er ingen sammenhænge mellem børns oplevede utryghed ved lokalområdet, og om de bor i et byområde eller et landdistrikt.

TILFREDSHED MED FRITIDSMULIGHEDER

En anden måde at vurdere børns og unges tilfredshed med deres lokalområde er ved at belyse, om det rummer tilstrækkelige udfoldelsesmuligheder. Udfoldelsesmuligheder kan dække over mangt og meget, og oplevelsen af, om disse tilgodeses, vil bero på den enkeltes køn, alder og fritidsinteresser. Vi interesserer os

FIG. 2.2.4: 11-, 15- og 19-årige, der er mindre tilfredse med de tilbud, der er i lokalmiljøet. 2017. Procent

ikke her for det konkrete udbud af fritids-, kultur- eller forbrugsmuligheder, men for børn og unges helhedsoplevelse. Derfor bad vi interviewpersonerne på 11, 15 og 19 år om at tage stilling til to udsagn: 1) "Her, hvor du bor, har du masser af muligheder i fritiden" og 2) " Her omkring er der en masse steder, hvor børn/unge kan være ". De svarpersoner, der ikke var delvist eller helt enige i udsagnene, har vi klassificeret som "de mindre tilfredse".

Svarfordelingerne varierer med alder og delvist også med, i hvilket område børn og unge bor. Figur 2.2.4 viser, at de 11-årige gennemgående er mere tilfredse med lokalområdets udbud af fritidsmuligheder end de 15- og 19-årige. Det kan, som vi senere skal vende tilbage til, hænge sammen med, at de yngre aldersgrupper er mere involverede i organiserede fritidsaktiviteter, og at udbudene i højere grad er målrettede til dem. Derudover ses, at uanset alder er tilfredsheden størst blandt børn og unge bosat i byområder og mindst blandt dem, der bor i de perifere landdistrikter. Det efterlader et samlet billede af, at mens de yngre børn i byerne får tilgodeset deres muligheder for at udfolde sig i fritiden, så kniber det omvendt for de ældste teenagere, som lever ude på landet. At bo langt fra butikker, caféer og kulturtilbud er næppe tilfredsstillende, når man er 19 år.

DELKONKLUSION

Bedømt ud fra ovennævnte kan vi konkludere, at:

- 14 pct. af danske børn og unge bor i de perifere landdistrikter
- Oplevet utryghed ved at færdes i lokalområdet er mest udtalt blandt yngre børn, piger og grupperinger af børn, hvorom man ved, at mange lever i områder med boligsociale problemer
- Flertallet af danske børn og unge er tilfredse med de muligheder, der er i lokalområdet; tilfredsheden er dog mindre for teenagere fra landet.

OPSUMMERING OG KONKLUSION

Kapitlet har sat fokus på de fysiske rammer om børns liv i spændingsfeltet mellem det globale og det lokale. Vi har særligt haft øje for, om der har været nogle forandringsprocesser på spil i de seneste år. I den første, almene beskrivelse af sammensætningen af børn, der har oprindelse i udlandet, men nu bor i Danmark, har vi vist, at børn fra Østeuropa nu udgør en stigende andel af indvandrere og efterkommere i 0-19-årsalderen.

Vi har dernæst set på børnebefolkningens boligforhold. Børn af de socialt mest sårbare grupper (arbejdsløse, indvandrere, fattige og eneforsørgere) har generelt ringere boligforhold end børn i andre sociale grupperinger. Som forventet er der ikke tale om nogen overordnede, væsentlige forandringer i perioden fra 2009 til 2017; dog er der tegn på, at boligsituationen er blevet forringet for børn, der lever i indkomstfattigdom og kommer fra lavt uddannede hjem.

Kapitlets sidste tema om lokalområdet peger på, at det er andre faktorer end familiens baggrund, der har betydning for, om børn trives i deres lokale miljø. Køn og alder har en betydning for den oplevede tryghed; mens den oplevede tilfredshed med lokalområdets tilbud hænger sammen med børns alder, og hvor de bor.

DANMARK I INTERNATIONALT PERSPEKTIV

Der findes os bekendt ingen internationale rapporter med spritnye data om børnebefolkningernes boligforhold. Den senest relevante UNICEF-rapport om *Child Well-being in Rich Countries* (Adamson, 2013) inddrager to indikatorer til at belyse børns boligforhold. Datagrundlaget³, som stammer fra 2009, er ældre end det, vi anvender i denne undersøgelse. Den ene omhandler oplevede boliggener. Her placerer Danmark sig på en tredjeplads blandt 26 lande og er ligesom de øvrige lande i Norden dermed

med i den liga af lande, hvor relativt få børn har boliggener. Den anden indikator vedrører andelen af 0-17-årige børn, som lever i overbefolkede boliger. Blandt 26 lande placerer Danmark sig her på en tiendeplads og befinder sig således i et midterfelt. En nyere rapport fra Eurostat, *Being young in Europe today* (2017), som baserer sig på data fra 2013, placerede Danmark i den bedre halvdel blandt EU-landene, såvel når det handler andelen af børn, der lever med alvorlige boligproblemer, som om børn, der lever i overbefolkede boliger. I EU er det overvejende børn fra Øst- og Sydeuropa, der lever med boligproblemer, mens børn fra de vestlige og nordlige regioner ifølge disse indikatorer gennemgående vokser op i gode boligbærende rammer.

REFERENCER

- Adamson, P. (2013): *Child well-being in rich countries: A comparative overview*. Innocenti Report Card 11. Firenze: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Andersen, B.H. (2003): *Udviklingen i befolkningens leveår over et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet, 03:14.
- Andersen, H.S. (2010): *Når teltpælene rykkes op. Geografisk mobilitet i Danmark og dens årsager*. København: Statens Byggeforskningsinstitut, 2010:12.
- Andersen, H.S. (2015): *Indvandring, integration og etnisk segregation. Udviklingen i indvandrernes bosætning siden 1985*. København: Statens Byggeforskningsinstitut, 2015:01.
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2007): *Fordeling og Levekår 2007*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Danmarks Statistik (2013): *Indvandrere i Danmark 2013*. København: Danmarks Statistik.
- Danmarks Statistik (2016): *Indvandrere i Danmark 2016*. København: Danmarks Statistik.
- Danmarks Statistik (2018): *Danmark i tal*. København: Danmarks Statistik.
- Deding, M. & M. Olsson (2009): *Hverdagsliv for 11-årige børn med anden etnisk baggrund end dansk. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 09:23.
- Eurostat (2017): *Being young in Europe today*. Eurostat: Luxembourg.
- Hansen, E.J. (1986): *Danskernes leveår – 1986 sammenholdt med 1976*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kristensen, J. & J.E. Larsen (2007): "Fattigdom, social eksklusion og boligforhold". *Dansk Sociologi*, Nr. 4/18. årg.
- Leth-Sørensen, S. (2004): "Home Ownership and Social Inequality in Denmark". In: Kurz, K. & H.-P. Blossfeld (eds.): *Home Ownership and Social Inequality in Comparative Perspective*. US: Stanford University Press.
- Ministeriet for by, bolig og landområder (2013): *Regional- og landdistriktpolitisk redegørelse 2013. Regeringens redegørelse til folkettinget*. København: Ministeriet for by, bolig og landområder.
- Statistikbanken, BOL 101, 2018

1 Definitionen er ifølge Danmarks Statistik: At de er født i udlandet og er udenlandske statsborgere.

2 Den geografiske variabel om områdetyper er anvendt for første gang i *Børn og unge i Danmark* i forbindelse med dataindsamlingen i 2017. Ved de to tidligere dataindsamlinger anvendte vi en model, der var baseret på kommuneinddeling. Vi har derfor ikke mulighed for at sammenligne tilbage over tid.

3 EU-SILC, 2009.

Signe Boe Rayce

DOMÆNE 3

HELBRED

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

Helbredsproblemer kan bidrage til at forringe den enkeltes livschancer. En svær start på livet rent helbredsmæssigt og alvorlige sygdomme eller funktionsnedsættelse kan forhindre børn i at deltage i samfundslivet på lige vilkår med deres jævnaldrende. I forhold til de tidligere generationer har børn, der vokser op i dag, imidlertid udsigt til at få et længere liv. Det viser befolkningsprognoserne. Gennem de sidste generationer er helbredstilstanden blevet forbedret, og børnedødeligheden er faldet. Det er sket som følge af en øget velfærdsstigning samt bedre behandling og er en udvikling, der også ses i mange andre udviklede lande. Der opstår imidlertid stadig helbredsmæssige udfordringer. En af disse udfordringer er en for høj andel af overvægtige børn og unge (Due, Heitman & Sørensen, 2007; Jensen et al., 2018a; Tetens et al., 2018). En anden udfordring er, at undersøgelser tyder på, at danske børn og unge sover mindre, end de tidligere har gjort (Due et al., 2014). Hertil kommer psykosociale forhold med betydning for helbredet såsom ensomhed og oplevet tidspres, der beskrives under domæne 8. For at opretholde de fremskridt, der

er sket i børn og unges helbredstilstand, er det vigtigt fortsat at følge udviklingen i helbredsindikatorer blandt børn og unge.

I dette kapitel beskriver vi en række forhold vedrørende den danske børnebefolknings helbred. Vi fokuserer på børn og unges helbred ud fra fem komponenter. Via den første komponent ser vi på børns helbred ved fødslen. Anden komponent handler om forebyggelse. Tredje komponent drejer sig om børnedødelighed, mens den fjerde komponent vedrører børn og unges almene helbredstilstand. Femte og sidste komponent handler om børn og unges sygelighed. Problemstillinger, der generelt knytter sig til børns og unges sundhedsadfærd som fx kost og motion, behandler vi i domæne 6.

KOMPONENT 1: HELBRED VED FØDSLEN

NYFØDTE MED LAV FØDSELSVÆGT

Lav fødselsvægt kan skyldes, at et barn er født for tidligt. Børn, der er født for tidligt, vejer mindre og vil være mere skrøbelige end fuldbårne børn. Men også børn, der fødes til tiden, kan have

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Helbred ved fødsel	Nyfødte med lav fødselsvægt Spædbørn, der dør, før de fylder 1 år
Komponent 2: Forebyggelse	Børn, der ikke vaccineres mod Di-Te-Ki-Pol (difteri, stivkrampe, kighoste og polio) Børn, der ikke vaccineres mod MFR (mæslinger, fåresyge og røde hunde) Børn, der ikke bliver ammet Børn og unge, der børster tænder sjældnere end dagligt Børn og unge, der sover for lidt
Komponent 3: Børnedødelighed blandt 1-19-årige	Dødsfald pga. ulykker og selvmord
Komponent 4: Alment helbred	Børn og unge, der ofte har mavepine, hovedpine eller kvalme Børn og unge, der er overvægtige
Komponent 5: Sygelighed	Børn og unge, der har været hospitalsindlagt mere end 3 dage på 1 år Børn og unge, der i dagligdagen er hæmmede pga. alvorlig sygdom eller handicap

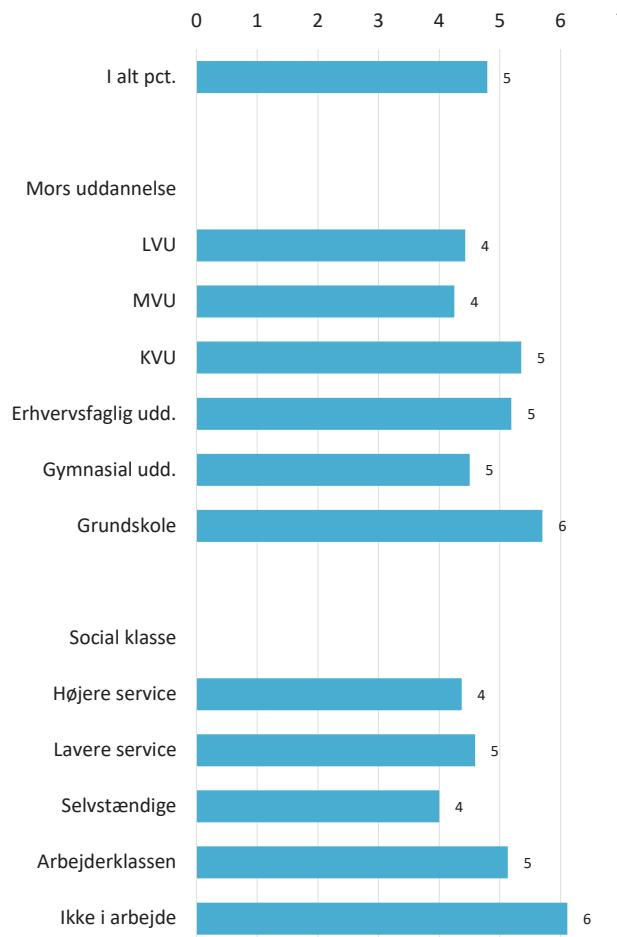
en lav fødselsvægt i forhold til det, man normalt vil forvente af et barn med den givne gestationsalder. Vi fokuserer i dette afsnit på lav fødselsvægt defineret som en fødselsvægt under 2500 gram. Børn med lav fødselsvægt har større risiko for at udvikle en række helbredsproblemer senere i livet (de Bie, Oostrom & Delemarre-van de Waal et al., 2010; Indredavik et al., 2004). Ud over skrøbelighed i det første leveår tyder flere studier på, at lav fødselsvægt kan have betydning for, hvordan det går barnet senere i livet. Studier har vist, at lav fødselsvægt øger risikoen for dårligere kognitive færdigheder, at klare sig dårligt i skolen og have lavere indkomst som voksen (Behrman & Rosenzweig, 2004; de Bie, Oostrom & Delemarre-van de Waal, 2010; Hack et al., 1991; Saigal et al., 2000). Der er social ulighed i lav fødselsvægt (Jørgensen & Andersen, 2007; Martinson & Reichman, 2016), og børn med lav fødselsvægt er overrepræsenteret blandt anbragte børn (Andersen, 2013).

Blandt de fødselsårgange, der er repræsenteret i undersøgelsen, er årgang 2009, dvs. de 7-årige, den seneste årgang, hvor vi har registerdata om fødselsvægt. 4,7 pct. af undersøgelsens 7-årige

blev født med lav fødselsvægt. De 7-årige adskiller sig dermed ikke fra hele populationen af børn født i 2009, hvor 4,8 pct. var født med lav fødselsvægt (figur 3.1.1).

Figur 3.1.1 viser også en statistisk signifikant social ulighed i lav fødselsvægt. Blandt børn af mødre, hvor højeste uddannelse var grundskole, var 5,7 pct. af børnene født med lav fødselsvægt. Blandt børn af mødre, som i 2017 var højtuddannede, var andelen 4,4 pct. Samme billede ses i forhold til familiens sociale klasse i 2007. Børn fra familier, hvor ingen er i arbejde, er i højere grad

FIG. 3.1.1: 7-årige med lav fødselsvægt (< 2.500). Hele populationen. Udvalgte baggrundsvARIABLE 2017. Kilde: Danmarks Statistik

født med lav fødselsvægt sammenlignet med børn fra den højere serviceklasse. I forskningen har der været fokus på sociale, arbejdsmæssige, sundhedsadfærdsmæssige og psykosociale forhold som risikofaktorer, der kan være en del af mekanismen bag den sociale ulighed, som ses i for tidlig fødsel og lav fødselsvægt (Kim & Saada, 2013).

SPÆDBØRNSDØDELIGHED

Både dødfødsler og spædbørnsdødelighed, dvs. dødsfald inden for barnets første leveår, er indikatorer på befolkningens generelle sundhedstilstand. Dødelighed for børn under graviditeten og i den første tid efter fødslen kan – ud over at kunne betegnes som en parameter for sundhedsvæsenets kvalitet – også betragtes som en vigtig målestok for samfundets velfærd og graden af ulighed i sundhed, herunder om spædbørnsdødelighed er knyttet til fx socioøkonomiske faktorer.

Figur 3.1.2 viser befolkningsstatistik fra Danmarks Statistik og illustrerer, hvordan der over det sidste århundrede er sket et markant fald i spædbørnsdødeligheden. I 1901 var der 134 børn blandt 100.000 levendefødte, som døde i løbet af det første leveår. De sidste 20 år har dette tal været reduceret til 5 eller derunder. I 2013, hvor undersøgelsens yngste er født, var spædbørnsdødeligheden 4 promille. Denne udvikling kan ses i lyset af det sidste århundredes generelle velstandsstigning, forbedret hygiejne, vaccinationsprogrammer, forebyggende sundhedsarbejde og lægevidenskabelige fremskridt.

DELKONKLUSION

- 4,7 pct. af undersøgelsens 7-årige er født med lav fødselsvægt. Det er på niveau med den forekomst, der ses for alle børn født i 2009 i Danmark. Der er social ulighed i lav fødselsvægt.
- Spædbørnsdødelighed har været faldende over det sidste århundrede og var i 2013 på 4 promille.

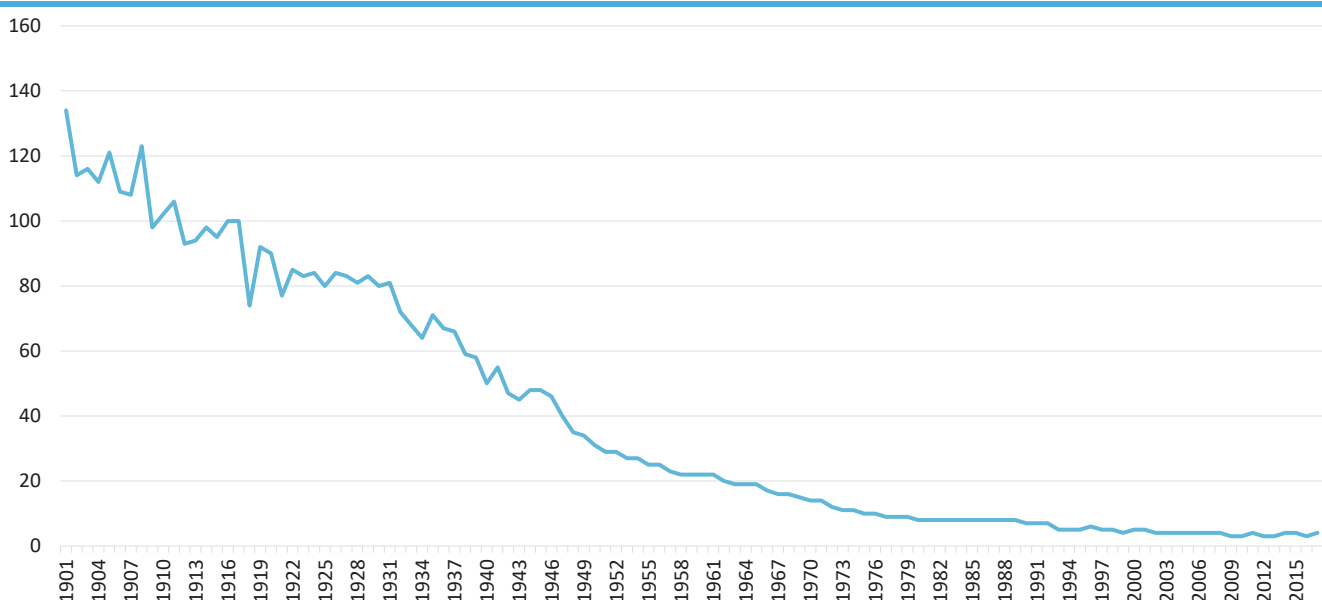
KOMPONENT 2: FOREBYGGELSE

At undgå sygdomme og i værste fald dødsfald gennem forebyggende tiltag er væsentligt for børnebefolkningens sundhed. Vi inddrager her fem indikatorer. Tre indikatorer omhandler, hvorvidt børnevaccinationsprogrammet for småbørn følges samt tilslutning til HPV-vaccinen for de ældre børn. To indikatorer handler om, hvorvidt barnet er blevet ammet og hvor længe, mens den sidste indikator omhandler mundhygiejne og forebyggelse af caries i form af tandbørstning.

BØRN, DER ER BLEVET VACCINERET MOD DIFTERI, STIVKRAMPE, KIGHOSTE OG POLIO

Vaccination mod difteri, stivkrampe, kighoste og polio (Di-Te-Ki-Pol) tilbydes af den praktiserende læge i forbindelse med spædbarnsundersøgelserne, når barnet er 3, 5 og 12 måneder. I 5-årsalderen skal barnet revaccineres for stadig at være dækket af vaccinen. I undersøgelsen blev de 3-åriges mødre spurgt, om barnet havde fået denne vaccination i 1-årsalderen. Herudover spurgte vi mødre til de 7-årige, om barnet i 5-årsalderen var blevet revaccineret. Besvarelsene viser, at der er stor tilslutning

FIG. 3.1.2: Antal dødsfald < 1 år pr. 1.000 levendefødte, 1901-2017. Hele populationen. Kilde: Danmarks Statistik

til vaccinationsprogrammet. Blot 1 pct. af de 3- og 7-årige havde ikke fået Di-Te-Ki-Pol. Dette er, jf. figur 3.2.1., en højere tilslutning end populationstallene for årgang 2013 og 2009, hvor 89-91 pct. er blevet vaccineret.

BØRN, DER ER BLEVET VACCINERET MOD MÆSLINGER, FÅRESYGE OG RØDE HUNDE

MFR-vaccinationen blev indført som en del af børnevaccinationsprogrammet i 1987. Før da hørte mæslinger, fåresyge og røde hunde til de børnesygdomme, som de fleste børn fik. Fåresyge kunne føre til meningitis, høretab og testikelbetændelse (hos voksne mænd). Røde hunde under en graviditet kunne medføre fosterskader, og som sjældne følger af mæslinger sås hjernebetændelse og dødsfald. I dag vaccineres børn mod disse sygdomme i 15-månedersalderen og igen i 4-årsalderen (Statens Serum Institut, 2018a). Det er vigtigt, at børn får MFR-vaccinationen, ikke blot for deres egen skyld, men også for at beskytte småbørn, der endnu ikke er blevet vaccineret, eller som ikke tåler vaccinen pga. svækket immunforsvar (Statens Serum Institut, 2018b).

I undersøgelsen spurgte vi mødre til de 3- og 7-årige, om deres barn havde fået MFR-vaccinationen. Også til denne vaccination er der i høj tilslutning. Kun 2 pct. af de 3-årige samt 1 pct. af de 7-årige var ikke blevet vaccineret i 15-månedersalderen. Blandt de 7-årige angiver 2 pct. af mødre, at deres barn ikke er blevet revaccineret. Sammenlignet med hele børnepopulationen er det en høj andel af surveyens 3- og 7-årige, der har modtaget MFR.

Tal fra Statens Serum Institut viser, at en betydelig mindre andel modtager denne vaccination: 92 pct. af årgang 2013 og 88 pct. af årgang 2009 har fået MFR1, jf. figur 3.2.1.

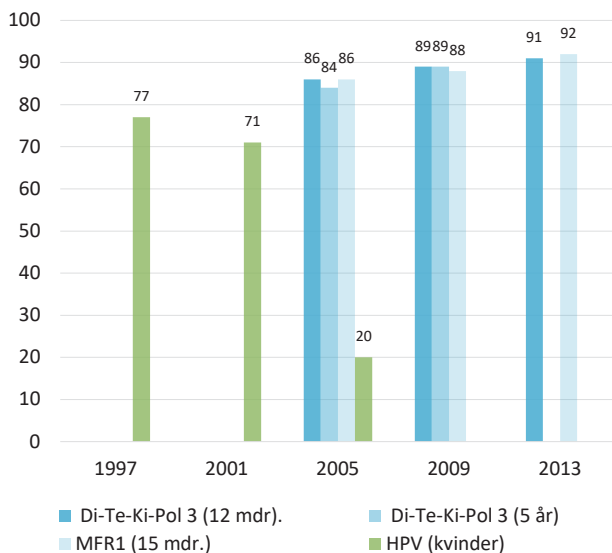
UNGE, DER HAR MODTAGET HPV-VACCINEN

HPV-vaccinen blev indført i 2009 som del af det danske børnevaccinationsprogram. Som del af dette tilbydes vaccinen aktuelt til piger mellem 12 og 17 år. Vaccinen beskytter mod Human Papilloma Virus, der er ansvarlig for 90 pct. af alle tilfælde af livmoderhalskræft samt op mod 90 pct. af kondylomer. Herudover er virusen også ansvarlig for en række sjældne kræftformer såsom kræft ved endetarmsåbningen, hvorfor bi- og homoseksuelle mænd mellem 15 og 20 år i 2018 tilbydes at blive vaccineret (Statens Serum Institut, 2018c). Virus overføres ved seksuel kontakt, og Sundhedsstyrelsen anbefaler derfor, at HPV-vaccinen gives i 12-årsalderen for at beskytte mod HPV-virus før den seksuelle debut.

HPV-vaccinen er relativt ny og har desuden været omgærdet af bekymringer blandt unge og deres forældre i den offentlige debat. Man kunne derfor forvente, at dette kunne have betydning for andelen af unge, der vaccineres. Efter en nedgang viser tal fra Statens Serum Institut dog, at vaccinationsraterne igen er stigende (Statens Serum Institut, 2017).

I undersøgelsen spurgte vi de 15- og de 19-årige, om de havde fået HPV-vaccinen (mod fx endetarmskræft eller livmoderhals-

FIG. 3.2.1: Andele børn pr. fødselsår, der er vaccineret. Hele populationen. Procent. Kilde: Danmarks Statistik

kræft). Størstedelen, 81 pct. af de 15-årige piger og 94 pct. af de 19-årige kvinder, angiver, at de er blevet vaccineret, hvilket er markant højere end de andele, vi ser på populationsniveau (figur 3.2.1). Blandt drengene er det hhv. 14 og 11 pct. i de respektive aldersgrupper. I begge aldersgrupper er godt hver tredje dreng i tvivl om, hvorvidt han er vaccineret.

AMNING

Undersøgelser har vist, at amning styrker børns immunforsvar, og at børn, der ammes, har nedsat risiko for pludselig uventet spædbørnsdød, spædbørnsdød, børneleukæmi, mellemørebetændelse, overvægt samt infektionssygdomme, omend dette har størst betydning i mellem- og lavindkomstlande (Nilsson & Busck-Rasmussen, 2018). I Danmark har der de seneste årtier været et stort fokus på amning som en forebyggende foranstaltning. Sundhedsstyrelsen anbefaler således, "... at spædbørn ammes fuldt, til de er 6 måneder".

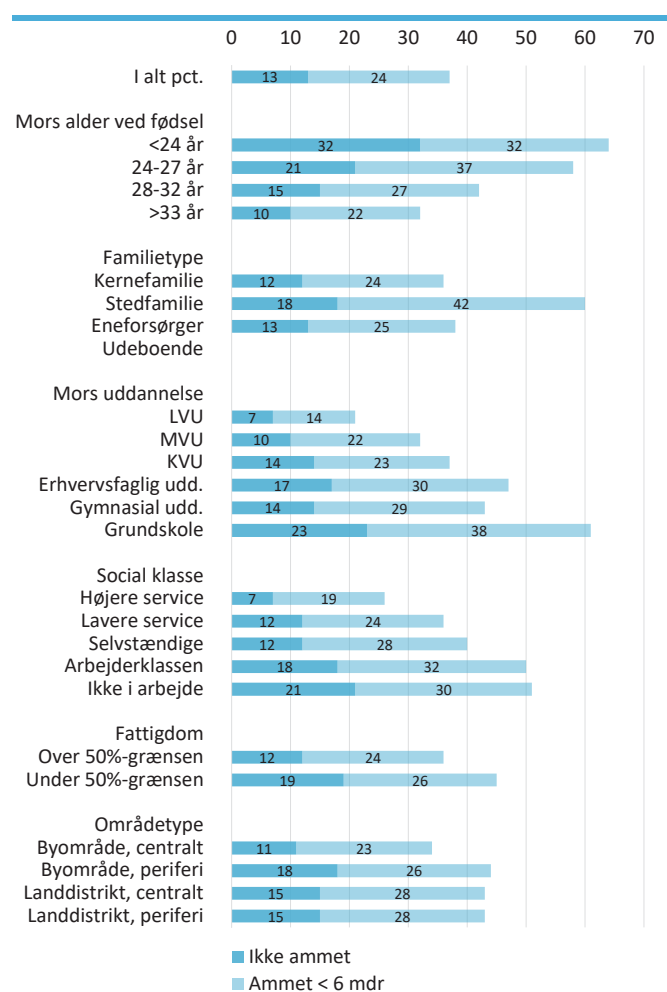
I undersøgelsen spurgte vi mødre til de 3- og 7-årige, om de havde ammet deres barn og i givet fald, hvor gammelt barnet var, da de stoppede med at amme. Vi har i undersøgelsen dermed ikke oplysninger om, hvor længe børnene blev ammet fuldt, dvs. at barnet ikke er begyndt at spise mad, og at der kun suppleres med vand eller maksimalt med et måltid modermælkserstatning ugentligt. Den faktiske andel af børn, der ikke bliver ammet *fuldt* i 6 måneder, vil derfor være højere end de tal, der præsenteres i dette afsnit. Til sammenligning kan nævnes, at Johansen et al. fandt, at 83,1 pct. af databasens (Databasen Børns Sundhed) børn

født i 2014 ikke blev ammet *fuldt* i 6 måneder. 4,4 pct. blev slet ikke ammet (Johansen et al., 2016).

Størstedelen – 87 pct. – af denne undersøgelses 3- og 7-årige børn er blevet ammet. Af de børn, der blev ammet, blev 29 pct. af de 3-årige og 27 pct. af de 7-årige ammet kortere end 6 måneder. 13 pct. er slet ikke blevet ammet. Det kan der være flere årsager til, heriblandt også fysiologiske og holdningsmæssige. Herudover kræver det ro, tålmodighed samt opbakning at etablere og opretholde en god amning.

Figur 3.2.2 viser andelen af 3-7-årige, der er blevet ammet mindre end 6 måneder opdelt på 1) ingen amning og 2) amning, men i kortere tid end 6 måneder. Samlet set gælder det 37 pct. af de 3-7-årige. Vi ser her en tydelig aldersmæssig gradient, hvor de yngste mødre i markant højere grad ammer kortere tid end 6

FIG 3.2.2: 3-7-årige, der er blevet ammet mindre end 6 måneder. 2017. Procent

måneder sammenlignet med de ældste mødre. Samlet set er andelen, der har ammet kortere tid end 6 måneder eller slet ikke, 64 pct. blandt mødre, som var under 24 år ved fødslen. Det er næsten dobbelt så stor en andel som blandt undersøgelsens ældste mødre. Ser vi på andelen, der slet ikke ammes, tredobles forskellen mellem de yngste og ældste mødre. Der er flere mulige forklaringer på dette. Dels er der blandt de ældste mødre større sandsynlighed for, at de har børn i forvejen og derfor har prøvet at etablere amning før. Dels kan ressourcemæssige forhold spille en rolle, da der blandt de yngste aldersgrupper er en højere andel af mødre med lav uddannelse eller lav social klasse. Ligesom ved de to forrige undersøgelser er forhold såsom mors uddannelse, social klasse samt fattigdom (belyst ved indkomst under 50-procents-medianen) baggrundsforhold, hvor vi ser en markant social forskel i andelen, der slet ikke er blevet ammet eller er blevet ammet kortere tid end 6 måneder. Herudover er der blandt de 3- og 7-årige børn, som lever i en stedfamilie, 60 pct., som slet ikke blevet ammet eller er blevet ammet mindre end 6 måneder. Blandt børn fra kernefamilier er andelen 36 pct. Samlet set finder Johansen et al. også, at disse baggrundsfaktorer har betydning for amning (Johansen et al., 2016).

Over de tre survey-år har der været en svagt stigende trend i andelen af 3-7-årige børn, der slet ikke eller ikke er blevet ammet 6 måneder, fra 34 pct. i 2009 til 37 pct. i 2013 og 2017. Stigningen skyldes primært en mindre stigning på 4 procentpoint i andelen af børn, der slet ikke ammes (resultater ikke vist).

TANDBØRSTNING

Regelmæssig tandbørstning forebygger huller i tænderne og dårlig mundhygiejne i øvrigt. Det anbefales, at børn i alle aldre såvel som voksne børster tænder to gange dagligt, om morgenen og inden sengetid (Tandlægeforeningen, 2018). Mangelfuld tandbørstning kan betragtes som en indikator på, at der gøres for lidt for at opretholde en ordentlig tandsundhed. Vi har derfor spurgt alle aldersgrupper i undersøgelsen om, hvor ofte de børster tænder.

Samlet set børstede 72 pct. af undersøgelsens børn og unge tænder flere gange om dagen. 25 pct. børstede tænder en gang om dagen, og 4 pct. børstede ikke tænder dagligt. Der ses en tydelig aldersvariation, hvor de 7- og 11-årige er de aldersgrupper, hvor flest (79 pct.) følger anbefalingerne om at børste tænder to gange dagligt. Blandt de 15- og 19-årige gælder det kun for 63 pct.

Figur 3.2.3 viser andelen, der ikke børster tænder to gange dagligt. Tandbørstning er her opdelt på to grupper: 1) de børn og unge, der trods alt børster tænder dagligt, og 2) den lille gruppe, der ikke får børstet tænder hver dag. Blandt de 3-årige er der et stort mindretal, der ikke får børstet tænder ofte nok (29 pct.), hvorefter andelen falder til 21 pct. ved 7-årsalderen. Figuren tegner et tydeligt billede af, at andelen, der ikke får børstet tænder tilstrækkeligt, stiger markant efter 11-årsalderen, som er den alder, hvor barnet kan begynde at overtage ansvaret for tandbørstningen. Ved 19-årsalderen er der 31 pct., som kun børster tænder én gang dagligt, mens 7 pct. slet ikke børster tænder hver dag.

Blandt de udeboende er andelen endnu højere. Over halvdelen af de unge udeboende børster ikke tænder tilstrækkeligt ofte.

For såvel tandbørstning dagligt som sjældnere end dagligt gælder det, at der ses en tydelig social gradient i andelen af børn og unge, som ikke får børstet tænder tilstrækkeligt. Således er det i familier, hvor ingen i husstanden er i arbejde, 45 pct., der ikke får børstet tænder tilstrækkeligt ofte, hvoraf de 7 pct. ikke børster tænder dagligt. I familier fra den højere serviceklasse er andelen 23 pct., og kun 2 pct. undlader at børste tænder dagligt. Ligeledes ser vi en høj andel blandt børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk, der ikke får børstet tænder tilstrækkeligt, 46 pct. mod 27 pct. blandt børn og unge med dansk baggrund.

Andelen, der ikke børster tænder dagligt, har siden 2009 været uændret. Ser vi imidlertid på den andel af undersøgelsens børn og

unge, der kun børster tænder én gang dagligt, er der over de tre survey-undersøgelser sket en stigning, som primært ses blandt de 3-, 15- og 19-årige. Samlet set betyder det, at andelen af de 3-årige børn og 15-19-årige unge, der børster tænder de anbefalede to gange om dagen, er faldet (figur 3.2.4) fra 72 til 63 pct.

SØVN

Søvn har stor betydning for det fysiske såvel som mentale helbred. For lidt og for dårlig søvn øger risikoen for fx koncentrationsbesvær, indlæringsvanskeligheder, psykisk mistrivsel samt overvægt (Bauducco et al., 2016; Rangan et al., 2017). Omvendt er tiltrækkeligt med søvn relateret til fysisk og psykisk velbefindende.

I undersøgelsen har vi spurgt om, hvornår børnene og de unge plejer at 1) gå i seng samt 2) stå op på en almindelig hverdag. Mødrene til de 3-årige bliver spurgt om, hvornår de hhv. lægger og vækker barnet på en almindelig hverdag. På baggrund af disse oplysninger har vi beregnet, hvor lang tid barnet eller den unge ligger i sin seng. Herudover har vi spurgt de 11-, 15- og 19-årige, hvornår de plejer at falde i søvn. På baggrund af denne oplysning har vi mulighed for at komme tættere på, hvor lang tid de unge rent faktisk sover på en hverdagsnat.

Søvnbehov er faldende med alderen og varierer herudover individuelt. Ifølge the National Sleep Foundations anbefalinger bør 3-årige sove mellem 10 og 13 timer, 7-årige mellem 9 og 11

FIG 3.2.3: 3-19-årige, der børster tænder én gang dagligt eller sjældnere. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

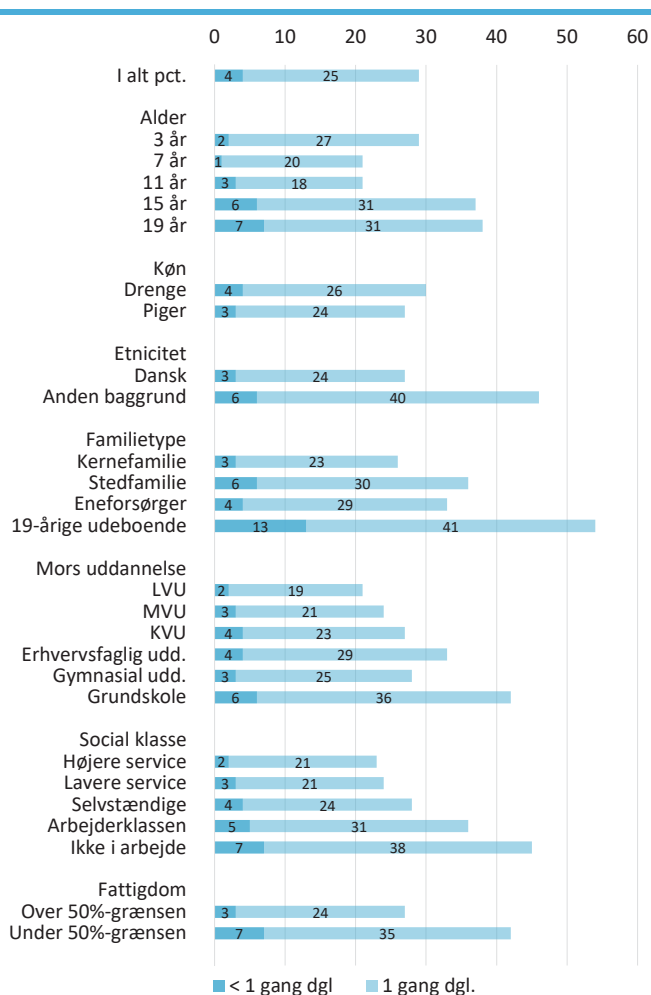
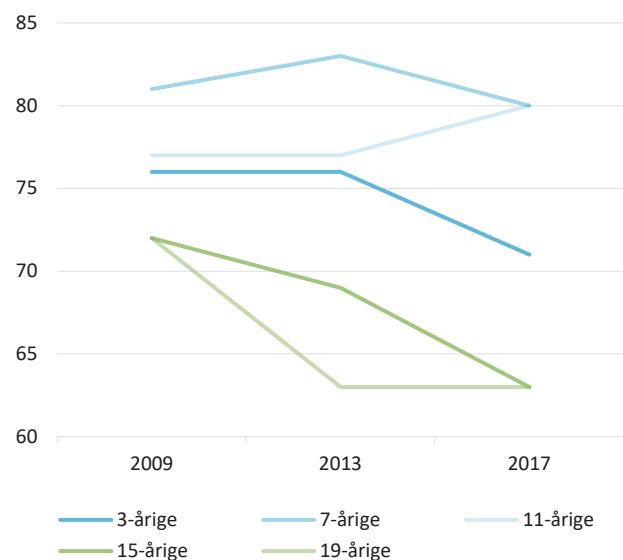

FIG 3.2.4: 3-19-årige, der børster tænder flere gange dagligt 2009-2017. Procent

timer, 15-årige mellem 8 og 10 timer, mens anbefalingerne for 19-årige er mellem 7 og 9 timer (Hirshkowitz et al., 2015). I vores analyser har vi valgt den nedre grænse som skæringspunkt i forhold til, om børnene og de unge får den for deres alder anbefalede mængde søvn. Det er en konservativ tilgang, eftersom der i undersøgelsens fem aldersgrupper vil være børn, der reelt har et større søvnbehov end den grænse, vi har valgt for deres aldersgruppe. Denne tilgang betyder, at vi snarere under- end overvurderer andelen af børn og unge, der ikke får tilstrækkeligt med søvn.

Figur 3.2.5 viser andelen af børn og unge, der får mindre end det for deres alder anbefalede søvn. Kun en meget lille andel af undersøgelsens 3-7-årige får for lidt søvn målt på baggrund af, hvornår de lægges/går i seng. De 11-19-åriges søvnlængde er opgjort på to måder: 1) ud fra, hvad tid de går – dvs. *ligger* – i deres seng, og 2) ud fra, hvornår de sover. Figuren viser tydeligt, at blandt de større børn og unge er det at gå i seng ikke nødvendigvis det samme som at lægge sig til at sove. Således sover mindst hver femte 11-årig mindre end de anbefalede 9 timer, mens næsten halvdelen (47 pct.) af de 15-årige sover mindre end 8 timer. Blandt de 19-årige ser vi en statistisk signifikant kønsforskel. Mens mindst 22 pct. af de unge kvinder sover mindre end 7 timer, er det for de unge mænd 32 pct., der ikke får nok søvn. Forskellen mellem sengetid og sovetid er markant og kan skyldes flere forhold. På baggrund af denne undersøgelse er det ikke muligt at sige hvilke. En mulig forklaring kan være vanskelig-

heder med at falde i søvn. En anden forklaring kan være, at de 11-19-årige bruger tiden i sengen på skærmb brug – herunder film, mobil og sociale medier (Jensen et al., 2018b; Woods & Scott, 2016) – eller på at læse.

Figur 3.2.6 viser andelen af 11-19-årige, der sover mindre end det anbefalede, fordelt på udvalgte baggrundsvariable. Andelen, der ikke får den anbefalede søvnmængde, er højere blandt 11- og 15-årige, der lever i en eneforsørgerfamilie, sammenlignet med børn og unge, der lever i en kernefamilie. Blandt de 19-årige er der imidlertid ikke nogen statistisk signifikant forskel. Endelig ser vi, at en lidt højere andel af børn og unge fra arbejderklassen, eller hvor ingen i husstanden er i arbejde, ikke sover tilstrækkeligt.

Vi har ikke oplysninger fra tidligere undersøgelser om, hvornår de 11-19-årige rent faktisk sover, og har dermed ikke mulighed for at undersøge udviklingen i antal timers nattesøvn.

DELKONKLUSION

I forhold til forebyggelse kan vi konkludere, at:

- Der er høj tilslutning til det danske børnevaccinationsprogram blandt undersøgelsens børn og unge. Tal fra Statens Serum Institut viser dog, at ca. hver tiende barn fra hele årgang 2009 og hele 2013 ikke har fået hhv. Di-Te-Ki-Pol-3 og MFR1. Ligeledes er tilslutningen til HPV blandt pigerne fra årgang 1997 og 2001 lave (hhv. 77 og 71 pct.) end blandt survey-undersøgelsens unge.

FIG. 3.2.5: Børn og unge, der får mindre end de anbefalede timers søvn fordelt på køn og alder 2017. Procent

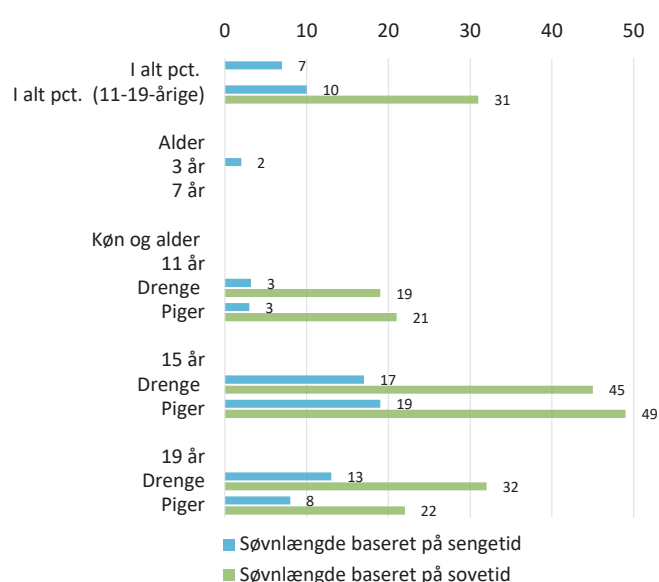
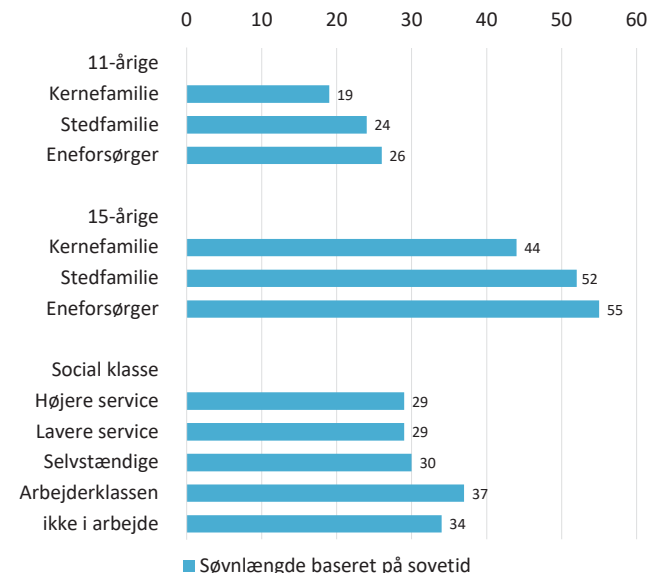

FIG. 3.2.6: 11-19-årige, der sover mindre end det anbefalede. Udvalgte baggrundsvariable 2017. Procent

- I 2017 var det 13 pct. af undersøgelsen 3- og 7-årige, der slet ikke var blevet ammet. 24 pct. blev ammet kortere end 6 måneder. Der er betydelig social ulighed i amning. Andelen, der ikke er blevet ammet eller er blevet ammet kortere tid end 6 måneder, stiger med faldende uddannelsesniveau samt husstandens socialklasse. Herudover er børn af unge mødre samt børn, der ved hhv. 3- og 7-årsalderen lever i en stedfamilie, i mindre grad blevet ammet.
- Hvert fjerde barn lever ikke op til Sundhedsstyrelsens anbefaling om at børste tænder to gange dagligt. 4 pct. børster ikke tænder dagligt. Særlig høj er andelen blandt undersøgelsens 15- og 19-årige. Også for tandbørstning ses der en betydelig social gradient. Andelen, der børster tænder, er faldende med mors uddannelsesniveau og familiens socialklasse. Desuden ser vi en markant højere andel, der ikke børster tænder tilstrækkeligt ofte, blandt undersøgelsens børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk samt blandt 19-årige udeboende.
- Blandt undersøgelsens yngste og ældste – de 3-, 15- og 19-årige – har andelen, der børster tænder to gange dagligt, været faldende siden 2009.
- Næsten alle undersøgelsens 3- og 7-årige får de anbefalede timers søvn, baseret ud fra oplysninger om, hvornår de lægges i seng.
- Der er betydelig forskel på, hvornår de 11-19-årige går i seng, og på, hvornår de rent faktisk lægger sig til at sove. Hver femte 11-årige, næsten halvdelen af de 15-årige samt mere end hver

fjerde af de 19-årige får ikke det antal timers søvn, der anbefales for deres aldersgruppe. 11- og 15-årige, der lever i en eneforsørger- eller stedfamilie får i lavere grad de anbefalede timers søvn sammenlignet med børn og unge i kernefamilier.

KOMPONENT 3: DØDELIGHED BLANDT 1- 19 ÅRIGE

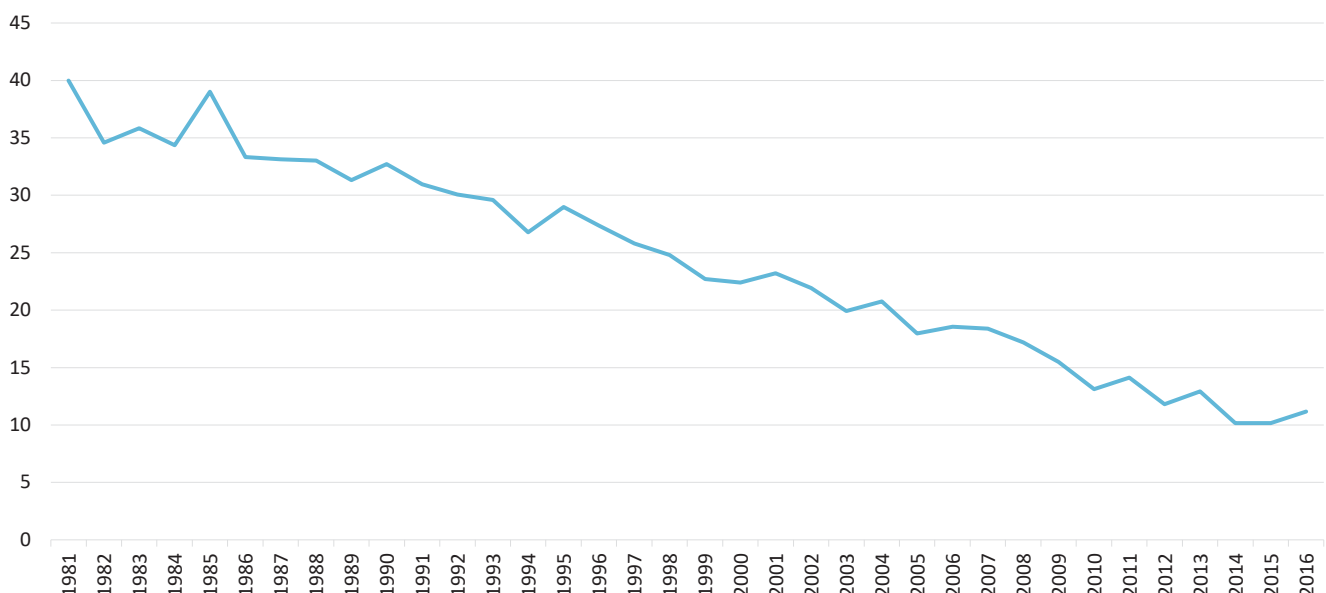
DØDSFALD PÅ GRUND AF ULYKKER OG SELVMORD

Dødeligheden i den opvoksede del af børnebefolkningen kan betragtes som et groft mål på sundhedstilstanden i befolkningen. I en forebyggelsesstrategi, der har til formål at reducere dødeligheden blandt 1-19-årige, kan indsigt i de specifikke dødsårsager fungere som et redskab til at prioritere indsatsen. For eksempel har danske børn og unge en lav risiko for at dø af infektionssygdomme, fordi vi lever i et samfund med en relativt høj standard for ernæring og hygiejne, med vaccinationsprogrammer og med tilgængelig medicin og behandlingsmuligheder.

Der er, jf. figur 3.3.1, over de sidste 35 år sket et fald i dødeligheden blandt 1-19-årige. I 1981 var antal dødsfald pr. 100.000 1-19-årige 40. Denne andel var i 2016 faldet til 11.

2016 er det seneste tidspunkt, hvor vi har data om dødsårsager blandt børn og unge. I dette år er der i Danmarks Statistiks dødsårsagsregister oplysninger om 140 børn i 1-19-årsalderen. Blandt disse børn skyldes flertallet af dødsfald sygdomme, mens knap

FIG 3.3.1: Antal døde pr. 100.000 for de 1-19-årige i årene 1981-2016. Kilde: Danmarks Statistik

en tredjedel er døde som følge af ulykker eller andre årsager. Trafikulykker tegner sig her for 17 pct., andre ulykker for 4 pct., mens 8 pct. skyldes selvmord.

DELKONKLUSION

- Dødeligheden blandt 1-19-årige har været støt faldende de sidste 35 år.
- 31 pct. af dødsfald blandt 1-19-årige skyldes trafikulykker, selvmord eller andre årsager.

KOMPONENT 4: ALMENT HELBRED

SYMPTOMER

Den første indikator, vi inddrager til at belyse børns og unges almene helbredstilstand, omhandler ubehag i form af hovedpine, ondt i maven eller kvalme. Indikatoren indgår som ét spørgsmål ud af et længere spørgeskemabatteri om børns styrker og vanskeligheder (Strengths and Difficulties Questionnaire), som præsenteres og behandles under domæne 8. I undersøgelsen blev mødrene til de 3-7-årige samt de 11- og 15-årige selv bedt om at tage stilling til, i hvilken grad det passer, at de tit har mavepine, ondt i hovedet eller kvalme. Hovedpine, ondt i maven og kvalme kan både være symptomer på somatiske sygdomme eller være respons på u hensigtsmæssige forhold i børnenes og de unges omgivende miljø eller adfærd, fx dårligt indeklima, larm eller for lidt søvn. Symptomerne kan imidlertid også være af psykosomatisk karakter, fx bekymringer eller et stort eller længerevarende

TABEL 3.3.1: Dødsårsager blandt 1-19-årige, 2016. Procent og antal

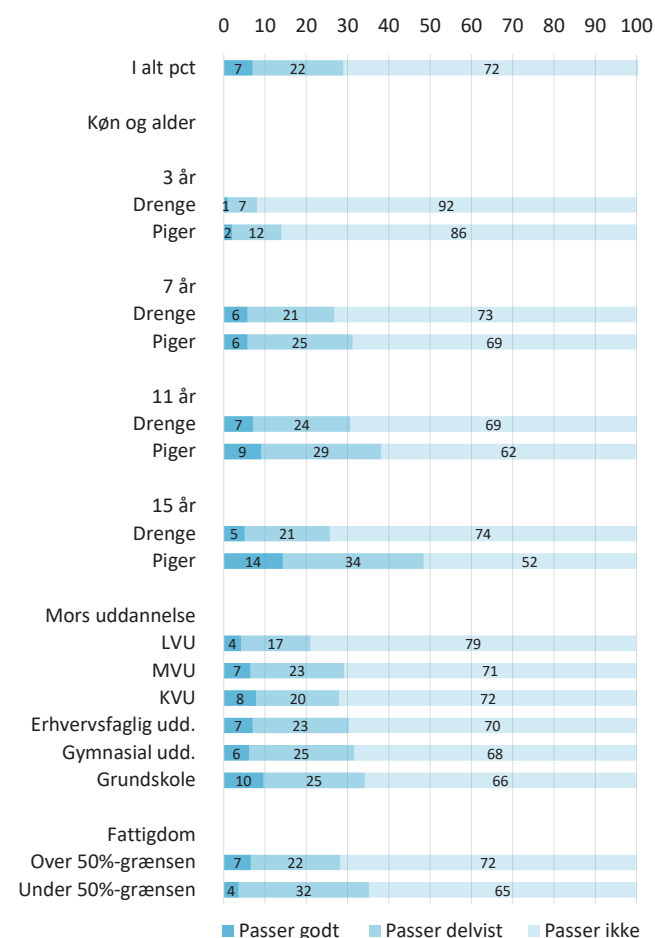
	Pct.	Antal
Kræft	16	22
Infektionssygdomme, andre sygdomme, misdannelser	52	74
Trafikulykker	12	17
Andre ulykker	4	6
Selvmord	8	11
Andre årsager	7	10
I alt	100	140

Kilde: Danmarks Statistik: Statistikbanken.

pres. Vi undersøger ikke årsagerne til, at børn oplever disse gener, i denne rapport. Uanset årsagen er symptomerne ubehagelige og kan afhængigt af graden samt hyppigheden opleves som en belastning for det enkelte barn.

Figur 3.4.1 viser en højere forekomst af symptomer blandt piger i alle fem aldersgrupper. For pigerne er der desuden en udtalt aldersmæssig variation i symptomer. Andelen, hvor mor svarer "passer godt" eller "passer delvist" til, at deres barn tit klager over hovedpine, ondt i maven eller kvalme, stiger blandt begge køn fra 3- til 7-årsalderen, hvor 27 pct. af drengene og 31 pct. af pigerne klager over disse symptomer. Efter 7-årsalderen er andelen af piger, der oplever symptombelastning jævnlige, støt stigende, mens andelen blandt drengene er relativt uændret. Ved 15-årsalderen, hvor vi også ser den største kønsmæssige forskel, svarer næsten halvdelen (48 pct.) af de unge piger, at det passer

FIG. 3.4.1: 3-15-årige, der tit oplever hovedpine, ondt i maven eller kvalme. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

godt eller delvist godt, at de tit oplever symptomerne. Blandt de jævnaldrende drenge gælder det ca. hver fjerde.

Figur 3.4.1 viser også en social ulighed i symptombelastning i forhold til mors uddannelse samt fattigdom. Blandt børn og unge af højtuddannede mødre er det godt hver femte, der svarer, at det passer godt eller delvist, at de tit oplever symptomer. Blandt børn af mødre uden en ungdomsuddannelse gør det sig gældende for lidt mere end hver tredje (35 pct.). Social ulighed i symptombelastning ses også i andre danske og internationale undersøgelser (Inchley et al., 2016; Rasmussen, Pedersen & Due, 2015).

Figur 3.4.2 viser udviklingen i andelen af 3-15-årige, der har svaret, at det passer godt eller passer delvist, at de tit oplever hovedpine, ondt i maven eller kvalme. Blandt de 3- og 11-årige er der ikke nogen statistisk signifikant trend i udviklingen siden 2009. Fælles for de 7- og 15-årige er imidlertid en stigende trend i andelen med symptombelastning siden 2009. Udviklingen er mest udtalt blandt de 15-årige, hvor andelen er steget fra 31 pct. i 2009 til 38 pct. i 2017.

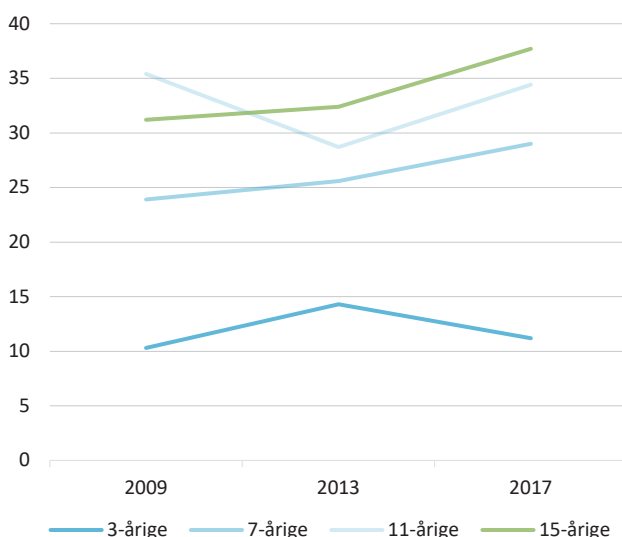
Internationalt set har to store studier, der tidsmæssigt grænser op til gennemførelsen af første runde af *Børn og unge i Danmark*, fundet en stigende trend i andelen, der oplever psykosomatiske symptomer blandt børn og unge i de nordiske lande. Baseret på HBSC-data fandt Ottová-Jordan et al. (2015) en svagt stigende lineær trend blandt 15-årige i fem lande i perioden 1994-2010.

Ud over i den flamske region af Belgien sås der en stigende trend i Danmark, Norge, Finland og Grønland. I en stor meta-analyse af 21 studier af forekomsten af psykosomatiske symptomer blandt 10-19-årige fandt Potrebny, Wium & Lundegård (2016) på tilsvarende vis en signifikant stigende trend blandt de nordeuropæiske børn og unge henover en lidt længere periode startende i 80'erne. I de øvrige europæiske regioner, der indgik i meta-analysen, var der derimod ingen signifikant trend i udviklingen af psykosomatiske symptomer. Hvad angår selve andelen af unge, der oplever symptombelastning, tyder studier på, at flere af de nordiske lande ligger lidt lavere end blandt andre europæiske lande (Inchley et al., 2016; Potrebny, Wium & Lundegård, 2016). I den internationale HBSC-undersøgelse i 2014 er andelen af danske 15-årige, der oplever to eller flere symptomer mere end en gang ugentligt, den fjerdelaveste blandt undersøgelsens 42 lande. Norge og Finland har henholdsvis den femte- og sjettelaveste forekomst, mens Sverige derimod ligger i den øverste fjerdedel (Inchley et al., 2016). Det var dog stadig 39 pct. – mere end hver tredje – af de danske 15-årige piger og 19 pct. af de 15-årige drenge, der oplevede to eller flere symptomer mere end en gang om ugen.

OVERVÆGT

Overvægt har de seneste årtier været stigende blandt både børn og voksne i den danske befolkning. Internationale såvel som danske data tyder på, at der er sket en stagnering i væksten, dvs. at udviklingen har nået et plateau (Morgen et al., 2013; Tetens et al., 2018). Overvægt i barndommen er dog stadig et vigtigt

FIG. 3.4.2: 3-19-årige, der svarer "passer godt" eller "passer delvist" til, at de tit har hovedpine, mavepine eller kvalme 2009-2017. Procent

sundhedsmæssigt problem, som kan have store fysiske og psykosociale konsekvenser. Overvægt kan være en hæmsko for børn i dagligdagen, fordi de ikke på samme måde som deres jævnaldrende kan deltage i fysisk aktivitet og leg. Herudover oplever de i højere grad mobning og lav livsglæde end deres normalvægtige jævnaldrende (Brixval et al., 2012; Kelly et al., 2016). Endelig øger overvægt i barndommen risikoen for overvægt senere i livet. Det kan føre til øget sygelighed og for tidlig død.

For at få et billede af børns og unges vækstforhold (højde og vægt) blev deltagerne i undersøgelsen bedt om at veje og måle sig, inden de gik i gang med at besvare spørgeskemaet. Det er således respondenternes selvrapporteringer, der ligger til grund for undersøgelsens resultater om overvægt blandt børn og unge. Denne målemetode må anses for at være forbundet med en større usikkerhed, end hvis man havde udført målingerne under kontrollerede forhold. 4,4 pct. pct. af respondenterne oplyste ikke højde eller vægt. Hertil kommer, at der både blandt voksne og børn er en tendens til, at vægt underrapporteres, og at højde overrapporteres. Samlet set betyder dette, at forekomsten af overvægt sandsynligvis undervurderes.

På grundlag af respondenternes besvarelser har vi udregnet barnets eller den unges Body Mass Index (BMI), som ofte bruges til at vurdere en persons vægtstatus. BMI udregnes ved at dividere personens vægt (i kilo) med kvadratet på personens højde i meter (kg/m^2). Herefter klassificerer vi personens vægtstatus på

baggrund af nogle på forhånd definerede grænseværdier i en af fire grupper: 1) undervægtig, 2) normalvægtig, 3) overvægtig og 4) svært overvægtig. De anvendte grænseværdier er fastsat af The International Obesity Task Force (World Obesity Federation, 2015) og tager højde for køn og alder, eftersom BMI ændrer sig henover børne- og ungdomsårene. Et forbehold er dog, at BMI ikke skelner mellem muskler og fedt. Således kan et muskuløst barn eller ungt menneske fejlagtigt blive klassificeret som overvægtig. De 19-årige er i undersøgelsen behandlet som voksne, og for denne aldersgruppe tages der ikke hensyn til køn.

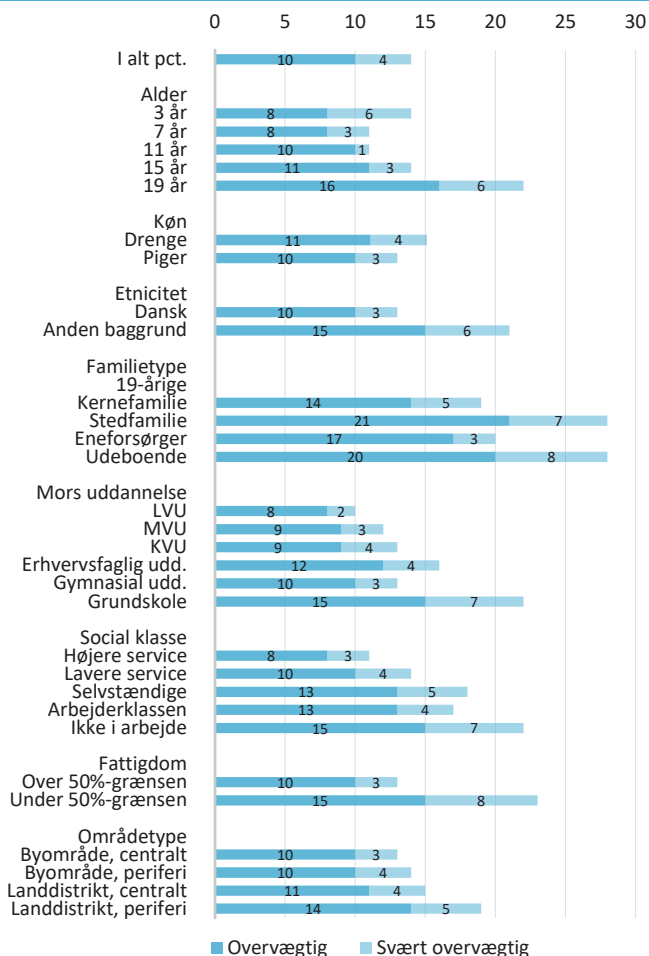
Samlet set er størstedelen, 71 pct., af undersøgelsens børn og unge normalvægtige. 10 pct. er overvægtige, 4 pct. er svært overvægtige, mens 15,4 pct. er undervægtige. Undervægt falder med alderen fra 27 pct. blandt de 3-årige til 8 pct. blandt de 19-årige. I dette afsnit fokuserer vi på de børn og unge, der er overvægtige eller svært overvægtige.

Figur 3.4.3 viser, hvordan overvægt og svært overvægt fordeler sig på alder og en række andre baggrundsforhold. Den laveste andel af overvægtige ser vi blandt undersøgelsens 7- og 11-årige (11 pct.), hvorefter andelen af overvægtige stiger med alderen. Mest markant er stigningen ved 19-årsalderen, hvor 22 pct. af de unge er overvægtige, heraf er de 6 pct. svært overvægtige. Det er en andel, der er sammenlignelig med nyeste runde af 'Danskernes Sundhed 2017', hvor 25,9 pct. af de 16-24-årige klassificeres som moderat eller svært overvægtige (Jensen et al., 2018a). Svær

overvægt er dermed hyppigst blandt undersøgelsens 19-årige samt de 3-årige, hvor tilsvarende 6 pct. klassificeres som svært overvægtige. Derimod er der ingen signifikant forskel mellem piger og drenge.

På linje med andre nationale og internationale studier (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015; Inchley et al., 2016) ser vi en markant social ulighed i overvægt. Det gælder for mors uddannelse, social klasse og fattigdom. Overvægt, inklusive svær overvægt, forekommer desuden hyppigere blandt børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk, 21 pct. Endelig viser figur 3.4.3 en geografisk variation, idet børn og unge, der bor i landdistrikter langt fra de større byer, hyppigere er overvægtige. Her er 19 pct. overvægtige eller svært overvægtige mod 13 pct. af de børn og unge, der bor i byområder eller tæt på større byer.

FIG. 3.4.3: 3-19-årige, der er overvægtige eller svært overvægtige målt ved BMI. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

Siden 2009 er der samlet set ikke sket nogen udvikling i andelen af undersøgelsens børn og unge, der er overvægtige eller svært overvægtige. Opdelt på aldersgruppe finder vi et lille fald i overvægt/svær overvægt blandt de 7-årige (fra 14 pct. i 2009 til 11 pct. i 2017).

DELKONKLUSION

I forhold til alment helbred kan vi konkludere, at:

- Samlet set svarer 29 pct., at det passer eller delvist passer, at de tit har hovedpine, ondt i maven eller kvalme. Der er dog store alders- og kønsforskelle, og blandt de 15-årige piger er det næsten halvdelen, der oplever symptombelastning. Børn af højtuddannede oplever i markant lavere grad symptombelastning end børn af mødre med lavere uddannelser.
- Andelen af 7- og 15-årige med symptombelastning har været jævnt stigende siden 2009, hvorimod der ikke er nogen tydelig trend i udviklingen blandt de 3- og 11-årige.
- Størstedelen af undersøgelsens børn og unge er normalvægtige, 71 pct. 14 pct. er overvægtige, mens 15,4 pct. er undervægtige. Andelen af overvægtige stiger fra 7-årsalderen, og blandt de 19-årige er mere end hver femte overvægtige. Der ses desuden en tydelig social gradient i overvægt med den største andel af overvægtige blandt børn af lavt uddannede mødre samt i familier, hvor ingen i husstanden er i arbejde.
- Andelen af undersøgelsens børn og unge, der er overvægtige, er uændret over tid. Blandt de 7-årige ses en svagt, men signifikant faldende trend på 3 procentpoint siden 2009.

KOMPONENT 5: SYGELIGHED

HOSPITALSINDLÆGGELSER

Under komponenten sygelighed fokuserer vi først på børn, der har været hospitalsindlagt. Hospitalsophold er ikke en marginaliseringsfaktor i sig selv – tværtimod er formålet at gøre børn friske og raske igen efter en sygdom. Men indlæggelse gennem længere tid kan være tegn på, at barnet eller den unge har en lidelse, der stiller det dårligere sammenlignet med andre jævnaldrende.

Vi belyser børns hospitalisering ved at inddrage data fra Landspatientregistret. De senest tilgængelige data er fra 2015 og afspejler dermed ikke den aktuelle situation på undersøgelsestidspunktet. Figur 3.5.1 viser andel hospitalsindlæggelser for hhv. denne undersøgelses børn og unge samt for hele populationen på de respektive fødselsårsgange. I begge grupper oplevede samlet set 7 pct. at være hospitalsindlagt. 2 pct. var indlagt 3 eller flere dage, 1 pct. i 2 dage, mens 4 pct. var indlagt en enkelt dag. Ligesom ved de tidligere to surveys ser vi, at det især er de yngste børn, der har været hospitalsindlagt.

BØRN OG UNGE MED LANGVARIGE SYGDOMME OG HANDICAP

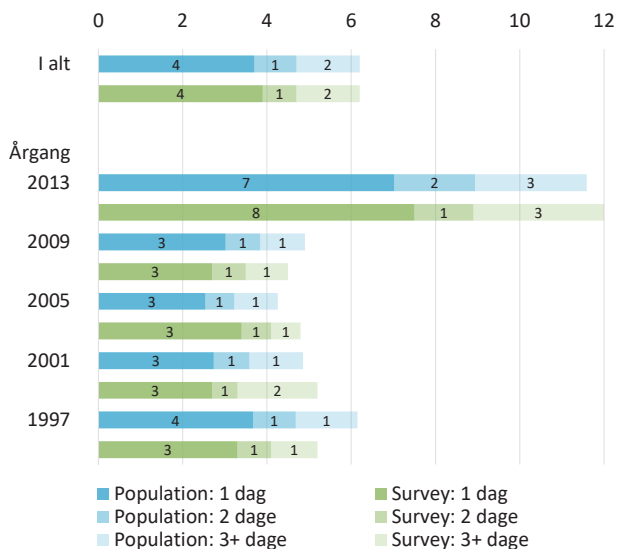
Langvarig sygdom eller handicap kan hæmme børn eller unge i deres hverdagsliv og udviklingsmuligheder. Men et barns langvarige sygdom eller handicap kan også være en belastning for forældrenes parforhold. Således finder undersøgelser, at børn og unge med handicap også har en øget risiko for at opleve, at foræl-

drene går fra hinanden (Loft, 2013). I spørgeskemaundersøgelsen spurgte vi alle aldersgrupper, om de har en langvarig sygdom eller handicap. Fra tidligere undersøgelser i børnebefolkningen ved vi, at opfattelsen af "diagnoser, langvarig sygdom og handicap" spænder bredt fra fx børneeksem og svømmehud mellem tæerne til svære diagnoser som psykisk funktionsnedsættelse og spasticitet (Ottosen & Bengtsson, 2002). Derfor vil det heller ikke være alle dem, der svarer, at de har en langvarig sygdom eller handicap, der i dagligdagen er hæmmet i at deltage i aktiviteter på lige fod med deres jævnaldrende. Vi spurgte derfor også børnene og de unge, om de til daglig er hæmmet af deres sygdom eller handicap.

Som helhed svarer 10 pct. i spørgeskemaundersøgelsen, at de har en langvarig sygdom eller handicap. Herudover svarer 2 pct. "ved ikke", hvilket kan være et udtryk for, at de er i tvivl om, hvorvidt en eventuel sygdom eller anden tilstand kan klassificeres som et handicap. Vi vælger her at fokusere på de børn og unge, der svarer bekræftende på, at de har en sygdom eller et handicap.

Figur 3.5.2 viser, at andelen med langvarig sygdom eller handicap stiger med alderen fra 6 pct. i 3-årsalderen til 15 pct. ved 19-årsalderen. Sammenlignet med børn med anden etnisk baggrund end dansk svarer over dobbelt så stor en andel af børn med dansk baggrund (11 pct.), at de har en langvarig sygdom eller handicap.

FIG. 3.5.1: Andele børn og unge, der har været indlagt på hospital i 2015. Survey og hele populationen. Procent

I tråd med tidligere forskning (Loft, 2013) samt de to første undersøgelser om *Børn og unge i Danmark* ser vi, at langvarig sygdom og handicap lidt hyppigere forekommer i sted- og eneforsørgerfamilier (hhv. 15 og 12 pct.) end i kernefamilier, hvor andelen er 9 pct. Vi kan ikke på baggrund af disse resultater forklare årsagen, men en mulighed er som tidligere nævnt, at langvarig sygdom og handicap i familien kan være slidsomt for parforholdet. Blandt de 19-årige udeboende er andelen med langvarig sygdom eller handicap særlig høj, 25 pct. mod 12 pct. blandt deres jævnaldrende, som bor i kernefamilie.

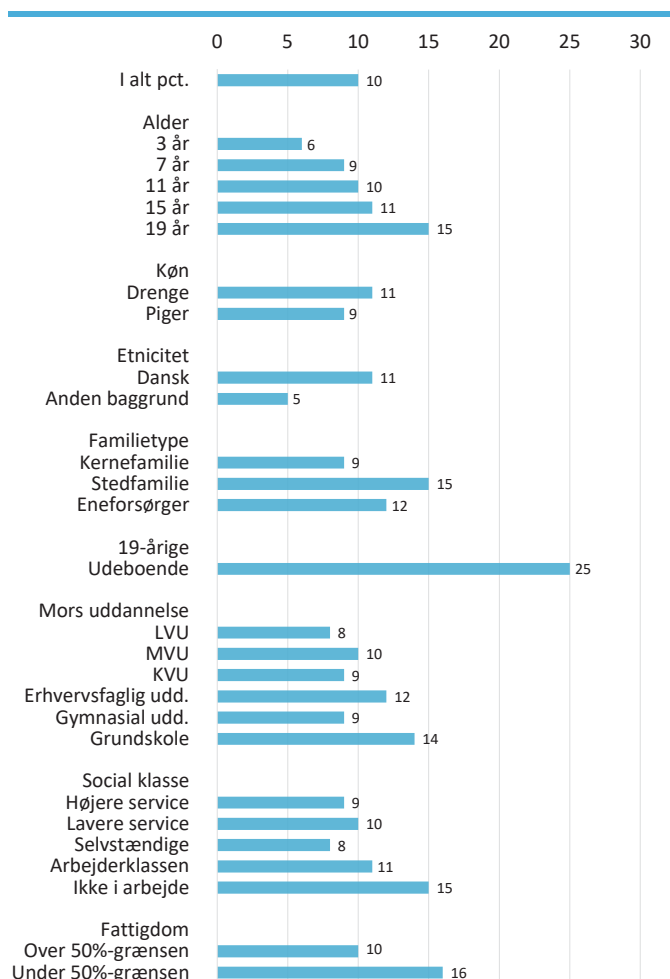
Også for langvarig sygdom og handicap ser vi en social gradient. Langvarig sygdom og handicap forekommer fx hyppigere blandt de af undersøgelsens børn og unge, hvor mor udelukkende har grundskole, eller som kommer fra en familie, hvor ingen er i arbejde. Blandt børn og unge, hvor mors højeste uddannelse er

grundskole, angiver 14 pct., at de har en langvarig sygdom eller handicap mod 8 pct. blandt børn og unge, hvor mor har en lang videregående uddannelse. Vi kan ikke på baggrund af disse analyser drage kausale konklusioner, men en mulig forklaring kan være, at der i forhold til flere diagnoser er en stærk arvelighed (fx ADHD), og at forældres egne diagnoser eller handicap slår igenem via de sociale baggrundsforhold.

Som forventet er det ikke alle, der svarer, at de i dagligdagen er hæmmet af deres sygdom eller handicap. Lidt under halvdelen, 45 pct., oplyser, at de til daglig er hæmmet. I denne undersøgelse definerer vi det som en risiko for marginalisering, hvis et barn eller ungt menneske har en sygdom eller funktionsnedsættelse og samtidig er hæmmet af det i dagligdagen. Med udgangspunkt i denne definition gælder det samlet set 4 pct. af undersøgelsens børn og unge.

Andelen, der svarer, at de har en langvarig sygdom eller handicap, har ligget stabilt henover undersøgelsens 3 survey-år. Det samme gælder andelen, der til daglig føler sig hæmmet af deres sygdom eller handicap.

FIG. 3.5.2: 3-19-årige med langvarig sygdom og/eller handicap. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

DELKONKLUSION

- 7 pct. af undersøgelsens børn og unge oplevede i 2015 at være hospitalsindlagt, de 2 pct. 3 eller flere dage. Det svarer til andelen i hele børnepopulationen. Størst var andelen blandt undersøgelsen yngste, årgang 2013.

- Hver tiende af undersøgelsens børn og unge svarer, at de har en langvarig sygdom eller et handicap. Blandt disse føler lidt under halvdelen sig hæmmet af deres sygdom i det daglige. Handicap og langvarig sygdom er hyppigere forekommende blandt børn, der lever i en sted- eller eneforsørgerfamilie og blandt 19-årige udeboende. Andelen med handicap eller langvarig sygdom er desuden ulige fordelt på tværs af socioøkonomiske forhold og optræder hyppigst i familier, hvor ingen i husstanden er i arbejde, eller hvor mors højeste uddannelse er grundskolen.
- Andelen med langvarig sygdom eller handicap er uændret siden 2009. Det samme er andelen, der føler sig hæmmet af handicap.

OPSUMMERING OG KONKLUSION

Vi har i dette kapitel beskrevet en række forhold omkring børn og unges helbred samt forhold, der har betydning herfor. Herudover har vi haft fokus på, hvordan disse forhold har udviklet sig henover *Børn og unge i Danmarks 3 survey-år*.

Blandt undersøgelsens 7-årige blev knap 5 pct. født med lav fødselsvægt, hvilket er samme andel som blandt hele populationen af børn født i 2009. Danske børn bliver født i et land, hvor børnedødeligheden er lav (4 promille), og hvor der er god adgang til forebyggelsesmæssige foranstaltninger såsom at blive vaccineret. Surveyens børn og unge adskiller sig her ved en noget højere tilslutning til børnevaccinations-programmet sammenlignet med

tallene fra Statens Serum Institut. Disse tal viser eksempelvis, at ca. hver tiende barn fra hele årgang 2009 og hele 2013 ikke har fået hhv. Di-Te-Ki-Pol-3 og MFR1. 13 pct. af undersøgelsens 3- og 7-årige er slet ikke blevet ammet, mens knap en fjerdedel ophørte med at blive ammet, inden de fyldte 6 måneder. Der er betydelig social ulighed i amning, og børn af unge mødre er i mindre grad blevet ammet.

Tandbørstning og tilstrækkeligt med søvn er to andre vigtige forebyggelsesmæssige tiltag blandt børn og unge. Hver fjerde af undersøgelsens børn og unge børster imidlertid ikke tænder de anbefalede to gange om dagen. Andelen er særligt høj blandt undersøgelsens ældste (især blandt udeboende) og har været stigende siden 2009. Der er desuden en betydelig social ulighed i tandbørstning, og andelen, der ikke børster tænder tilstrækkeligt ofte, er markant højere blandt undersøgelsens børn og unge med anden etnisk baggrund. Stort set alle undersøgelsens yngste – de 3- og 7-årige – får den mængde søvn, der anbefales. Dette gælder imidlertid ikke undersøgelsens unge. Næsten halvdelen af de 15-årige og mere end hver fjerde af de 19-årige får ikke den for deres aldersgruppe anbefalede mængde søvn. Vi ser i den forbindelse, at der er væsentlig forskel på, hvad tid de unge går i seng, og hvornår de rent faktisk sover.

Hver tiende af undersøgelsens børn og unge svarer, at de har en langvarig sygdom eller handicap. Af disse svarer lidt under halvdelen, at de føler sig hæmmet af deres sygdom eller handicap i

dagligdagen. 7 pct. oplevede i 2015 at være hospitalsindlagt. Det var især de helt små børn, der bliver indlagt.

Ligesom det er tilfældet for tandbørstning og amning slår børnenes sociale baggrund også igennem i forhold til de to indikatorer på børnenes og de unges helbred: symptombelastning og overvægt. En del børn og unge oplever tit at have hovedpine, ondt i maven eller kvalme, samlet set 29 pct. Ud over store alders- og kønsforskelle ses der også her en social ulighed i symptombelastning. Siden 2009 har andelen af 7- og 15-årige med symptombelastning været jævnt stigende. Derimod ses der ikke er nogen tydelig trend i udviklingen blandt de 3- og 11-årige. Størstedelen af undersøgelsens børn og unge er normalvægtige, men 14 pct. er overvægtige. Andelen af overvægtige stiger med alderen, og blandt de 19-årige er mere end hver femte overvægtig. Der ses en tydelig social gradient i overvægt, hvor især børn af lavt uddannede mødre samt børn fra familier, hvor ingen i husstanden er i arbejde, er udsatte. Andelen af undersøgelsens børn og unge, der er overvægtige, er stort set uændret over tid.

Samlet set tegner kapitlets analyser et billede af, at børnenes og de unges sociale baggrund har betydning for helbred og forebyggelsesmæssig adfærd. Dette kommer til udtryk i social ulighed i amning, tandbørstning, symptombelastning, overvægt og andelen af børn og unge med handicap eller kronisk sygdom. Men også alder har betydning. Helbredsmæssige problemer stiger med alderen, og særligt de unge piger oplever symptombelastning. Henover *Børn og unge i Danmarks 3 survey-år* er udviklingen gået i den forkerte retning på en række områder. Således er andelen, der tit oplever symptomer, samt andelen, der børster tænder tilstrækkeligt ofte, steget blandt undersøgelsens ældste. Der ses dog også en positiv ændring. I tråd med andre undersøgelser tyder analyserne på, at udviklingen i overvægt er stagneret.

REFERENCER

- Andersen, B.H. (2003): *Udviklingen i befolkningens leveår over et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet, 03:14.
- Bauducco, S.V., I.K. Flink, M. Jansson-Fröjmark & S.J. Linton (2016): "Sleep duration and patterns in adolescents: correlates and the role of daily stressors". *Sleep Health*, 2, s. 211-218.
- Behrman, J.R. & M.R. Rosenzweig (2004): "Returns to Birthweight". *The Review of Economics and Statistics*, 86(2): s. 586-601.
- Brixval, C.S., S.L. Rayce, M. Rasmussen, B.E. Holstein & P. Due (2012): "Overweight, body image and bullying – an epidemiological study of 11- to 15-years olds". *European Journal of Public Health*, 22, s. 126-30.
- de Bie, H.M.A., K.J. Oostrom & H.A. Delemarre-van de Waal (2010): "Brain Development, Intelligence and Cognitive Outcome in Children Born Small for Gestational Age". *Horm Res Paediatr*, 73, s. 6-14.
- Due, P., B.L. Heitmann & T.I.A. Sørensen (2007): "Prevalence of obesity in Denmark". *Obesity Reviews*, 8, s. 187-189.
- Due, P., F. Diderichsen, C. Meilstrup, M. Nordentoft, C. Obel & A. Sandbæk (2014): *Børn og unges mentale helbred. Forekomst af psykiske symptomer og lidelser og mulige forebyggelsesindsatser*. København: Vidensråd for Forebyggelse.
- Hack, M., N. Breslau, B. Weissman, D. Aram, N. Klein & E. Borawski (1991): "Effect of Very Low Birth Weight and Subnormal Head Size on Cognitive Abilities at School Age". *The New England Journal of Medicine*, 325(4), s. 231-237.
- Hirshkowitz, M., K. Whiton, S.M. Albert, C. Alessi, O. Bruni, L. DonCarlos & N. Hazen (2015): "National Sleep Foundation's sleep time duration recommendations: Methodology and results summery". *Sleep Health*, 1, s. 40-43.
- Inchley, J., D. Currie, T. Young, O. Samdal, T. Torsheim, L. Augustson, F. Mathison, A. Aleman-Diaz, M. Molcho, M. Weber & V. Barnekow (red) (2016): *Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. HBSC 2016 study: International report from the 2013/2014 survey*. København: WHO.
- Indredavik, M.S., T. Vik, S. Heyerdal, S. Kulseng, P. Fayers & A.-M. Brubakk (2004): "Psychiatric Symptoms and Disorders in adolescents with Low Birth Weight". *Archives of Disease in Childhood, fetal & Neonatal Edition*, 89(5), s. 445-450.
- Jensen, H.A.R., M. Davidsen, O. Ekholm & A.I. Christensen (2018a): *Danskernes Sundhed – Den Nationale Sundhedsprofil 2017*. København: Sundhedsstyrelsen.
- Jensen, H.A.R., M. Davidsen, O. Ekholm & A.I. Christensen (2018b): *Søvn. Sundheds- og sygelighedsundersøgelsen 2017*. København: Statens Institut for Folkesundhed, SDU.

- Johansen, A., C. Krogh, S.W. Pant & B.E. Holstein (2016): *Tema-rapport og årsrapport. Børn født i 2014*. København: Databasen Børns Sundhed og Statens Institut for Folkesundhed, SDU.
- Jørgensen, T. & A.M.N. Andersen (2007): "Den første del af livet". I Johansen, A., B.E. Holstein & A.M.N. Andersen (red): *Social ulighed i sundhed blandt børn og unge*. København: Statens Institut for Folkesundhed, s. 45-60.
- Kelly, Y., P. Patalay, S. Montgomery & A. Sacker (2016): "BMI Development and Early Adolescent Psychosocial Well-Being: UK Millennium Cohort Study". *Pediatrics*, 138, e20160967.
- Kim, D. & A. Saadaa (2013): "The Social Determinants of Infant Mortality and Birth Outcomes in Western Developed Nations: A Cross-Country Systematic Review". *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 10, s. 2296-2335.
- Loft, L.T. (2013): *Four Essays on Family Life Events*. København: Sociologisk Institut. Københavns Universitet.
- Morgen, C.S., B. Rokholm, C.S. Brixval, C.S. Andersen, L.G. Andersen, M. Rasmussen, A.N. Andersen, P. Due, P. & T.A. Sørensen (2013): "Trends in Prevalence of Overweight and Obesity in Danish Infants, Children and Adolescents – Are We Still on a Plateau?". *PLoSone*, 8 (7): e69860.
- Martinson, M.L. & N.E. Reichman (2016): "Socioeconomic Inequalities in Low Birth Weight in the United States, the United Kingdom, Canada, and Australia". *Am J Public Health*, 106, s. 748-754.
- Nilsson, I. & M. Busck-Rasmussen (2018): *Amning – en håndbog for sundhedspersonale*. København: Sundhedsstyrelsen.
- Ottová-Jordan, V., O.R. Smith, I. Gobina, J. Mazur, L. Augustine & F. Cavallo (2015): "Trends in multiple recurrent health complaints in 15-year-olds in 35 countries in Europe, North America and Israel from 1994 to 2010". *Eur J Public Health*, 25, s. 24-7.
- Ottosen, M.H. & T.T. Bengtsson (2002): *Et differentieret fællesskab. Om relationer i børnehaver, hvor der er børn med handicap*. København: Socialforskningsinstituttet, 02:24.
- Potrebný, T., N. Wiium & M.M.-I. Lundegård (2017): "Temporal trends in adolescents' self-reported psychosomatic health complaints from 1980-2016: a systematic review and meta-analysis". *PLoSone* 12(11).
- Rangan, A., M. Zheng, N.J. Olsen, J.F. Rohde & B.L. Heitmann (2017): "Shorter sleep duration is associated with higher energy intake and an increase in BMI z-score in young children predisposed to overweight". *International Journal of Obesity*, 42, s. 59-64.
- Rasmussen, M., T.P. Pedersen & P. Due (red.) (2015): *Skolebørnsundersøgelsen 2014*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Saigal, S., L.A. Hoult, D.L. Streiner, B.L. Stoskopf & P.L. Rosenbaum (2000): "School Difficulties at Adolescence in a regional Cohort of Children Who Were Extremely Low Birth Weight". *Pediatrics*, 105(2), s. 325-331.
- Statens Serum Institut (2017): <https://www.ssi.dk/Aktuelt/Nyheder/2017/2017%2010%20epinyt%2041%20hvp.aspx> . Tilgået 30.06.18.
- Statens Serum Institut (2018a): *Det danske børnevaccinationsprogram*. <https://www.ssi.dk/vaccination/boernevaccination.aspx> . Tilgået 30.06.18.
- Statens Serum Institut (2018b): *Spørgsmål og svar om MFR-vaccination*. <https://www.ssi.dk/Vaccination/Boernevaccination/Sporgsmal%20og%20svar/Om%20MFR-vaccination.aspx> . Tilgået 30.06.18.
- Statens Serum Institut (2018c): *Gratis HPV-vaccination til drenge, der er til drenge*. https://www.ssi.dk/Aktuelt/Nyheder/2018/2018_1_gratis_hpv_til_drenge.aspx . Tilgået 30.06.18.
- Tandlægeforeningen (2018): *Om Tandbørstning*. https://www.tandlaegeforeningen.dk/Patienter/Gode_raad/om_tandboerstning . Tilgået 30.06.18.
- Tetens, I., A. Biltoft-Jensen, K. Hermansen, C. Mølgaard, B. Nyvad, M. Rasmussen, M. Sabinsky, U. Toft & K. Wistoft (2018): *Fremme af sunde mad- og måltidsvaner blandt børn og unge*. København: Vidensråd for Forebyggelse.
- Woods, H.C. & H. Scott (2016): "Sleepy teens: Social media use in adolescence is associated with poor sleep quality, anxiety, depression and low self-esteem". *Journal of Adolescence*, 51, s. 41-49.
- World Obesity Federation (2015): "Extended International (IOTF) Body Mass Index Cut-Offs for Thinness. Overweight and Obesity in Children". <https://www.worldobesity.org/data/cut-points-used/newchildcutoffs/>. Tilgået 30.06.18.

Signe Boe Rayce

DOMÆNE 4

DAGTILBUD, PASNING OG SKOLE

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

Den opvoksende generation udvikles og formes gennem barndom og ungdom af forældre, dagtilbud, skole og ungdomsuddannelse til at deltage i arbejdslivet og samfundslivet generelt. Daginstitutionen og skolen er ud over familien og fritidsliv således en af de vigtige arenaer i børns og unges liv, hvor de i dagligdagen tilbringer en væsentlig del af deres vågne timer. De forskellige institutioner, som børn og unge færdes i gennem deres opvækst, har ikke kun betydning for deres livschancer og velfærd på langt sigt (Dietrichson et al., 2018; Esping-Andersen et al., 2012), men også for deres sociale deltagelse og trivsel, mens barndommen står på (Kragh-Müller & Ringsmose, 2015).

I denne sektion beskriver vi børns og unges deltagelse og placering i dagpasning og uddannelse. Domænet er opdelt i fire komponenter, som er vist i tekstboksen. Første komponent omhandler, hvilke pasnings- og skoletyper børn er indskrevet i. Den kan bidrage med information om andelen af børn, der befinder sig hhv. inden for og uden for de normale institutionelle rammer. Den anden komponent består af indikatorer, der belyser deltagelse fra en mere kvalitativ vinkel: Hvor er der tegn på problemer? Tredje komponent vedrører indikatorer på børns skolepræstationer, mens vi med indikatorerne i den fjerde komponent sætter fokus på unges overgang til arbejdslivet.

Hvor det har været muligt, er de anvendte indikatorer konstrueret, så de er internationalt sammenlignelige (OECD, 2009; UNICEF, 2007). Indikatorer på pasning og skoleforhold for de yngste aldersgrupper findes dog ikke i de internationale undersøgelser.

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Indskrivning i dagpasnings- og skoletyper	3-årige, der ikke er i daginstitution/dagpleje 7- og 11-årige, der ikke går i skole 15- og 19-årige, der ikke er i uddannelsessystemet 7-15-årige på specialskoler
Komponent 2: Deltagelse i uddannelse mv.	3-årige, der tilbringer mere end 8 timer dagligt i pasningsordningen 7-19-årige, som mindst to gange har skiftet skole 3-19-årige, der modtager støtteundervisning/foranstaltninger 11-19-årige, der har pjækket en eller flere dage inden for det sidste år 7-19-årige, der rapporterer, at de har problemer i skolen
Komponent 3: Skolepræstationer	3-årige, der klarer sig mindre godt i samspillet med andre børn 15-årige med gennemsnitskarakterer under 4 i dansk og matematik 19-årige med gennemsnitskarakterer under 7 ved folkeskolens afgangsprøver 7-19-årige, der ikke synes, at de klarer sig fagligt godt i skolen
Komponent 4: Overgang til beskæftigelse og forventninger til fremtiden	15-19-årige, der ikke er under uddannelse, i lære eller i beskæftigelse 11- og 15-årige, der forventer at finde ufaglært arbejde efter skolen 15- og 19-årige, som ikke forventer at tage en erhvervsuddannelse.

KOMPONENT 1: INDSKRIVNING I DAGPASNING OG SKOLETYPER

INDSKRIVNING I DAGINSTITUTION/DAGPLEJE

Alle børn har, fra de er 6 måneder, og til de starter i skolen, ret til en plads i et dagtilbud (Børne- og Socialministeriet, 2018), og andelen af småbørn, der er indskrevet i et dagtilbud, er høj i Danmark. Forskningen tyder på, at dagtilbud af høj kvalitet har langsigtede positive konsekvenser for børns liv, og at især børn fra mindre privilegerede familier har gavn af at komme i daginstitution (Dietrichson et al., 2018; Esping-Andersen et al., 2012).

Størstedelen af surveyens 3-årige bliver passet uden for hjemmet, 97 pct. (figur 4.1.1). Denne andel har været relativt konstant siden de to første runder i 2009 og 2013, hvor hhv. 98 og 99 pct. blev passet uden for hjemmet. Selv når vi ser på andelen af børn, der bliver passet uden for hjemmet, opdelt på demografiske og sociale baggrundsforhold, er andelen, der går i dagtilbud, høj. Af figur 4.1.1 ser vi dog, at undersøgelsens børn med anden etnisk baggrund end dansk i højere grad end danske børn bliver passet i

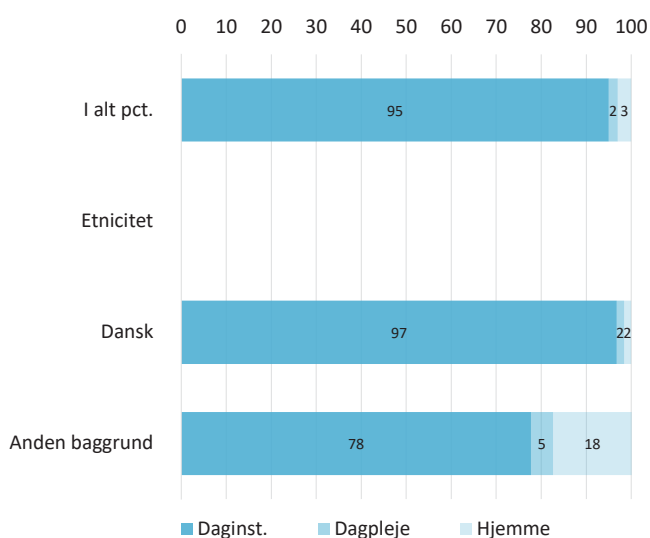
hjemmet, 18 pct. Blandt danske børn er denne andel 2 pct. Det er dog vigtigt at være opmærksom på, at procentgrundlaget blandt børn med anden etnisk baggrund end dansk (103 børn) er relativt lille, hvorfor resultatet bør tolkes med stor forsigtighed.

FORMEL UDDANNELSESDELTAGELSE

I undersøgelsen har vi indhentet information om de 7-15-åriges skolegang samt de 19-åriges uddannelsesdeltagelse. Efter endt undervisningspligt, som stopper efter 9. klasses trin, kan de unge vælge at fortsætte i et gymnasialt spor (STX, HHX, HTX og HF), som giver studiekompetence til videregående uddannelser, eller i et mere erhvervsrettet spor (EUD, EUX, EUV, Maritime og EGU), som primært giver de unge en uddannelse med erhvervskompetence. Endelig kan de unge vælge at fortsætte direkte ud på arbejdsmarkedet uden yderligere uddannelse.

Der er 10 års undervisningspligt i Danmark. Undervisningspligten starter det år, hvor barnet fylder 6 år. Det betyder, at undersøgelsens 7-årige som udgangspunkt bør gå i 1. klasse. Tidligere har en del børn imidlertid fået lov til at udskyde skolestart på grund af individuelle forskelle i skoleparathed. Ud fra et ønske om, at de

FIG. 4.1.1: 3-årige børns pasningsforhold opdelt på etnisk baggrund 2017. Procent

unge skal hurtigere igennem uddannelsessystemet, er det blevet vanskeligere at udskyde skolestart. I perioden 2007 til 2013 faldt andelen af børn med udskudt skolestart således fra 17,6 pct. til 9,3 pct. (Statistikbanken, Danmarks Statistik). Grundet ændringer i opgørelsesdato fra Danmarks Statistik er det ikke muligt at følge udviklingen frem til 2017. I survey-undersøgelsen ser vi ligeledes et fald. Mens 17 pct. af de 7-årige i 2009 gik i 0. klasse, faldt andelen i 2013 til 9 pct. I denne runde af undersøgelsen går 7 pct. af de 7-årige i 0. klasse. Kun en ganske lille andel, 0,5 pct., er startet tidligt i skole, dvs. at de som 7-årige går i 2. klasse.

Tabel 4.1.1 viser, at alle undersøgelsens 7- og 11-årige går i skole. Blandt de 15-årige er det 97 pct., som stadig går i grundskole. Udskolingen i denne aldersgruppe kan imidlertid være påbegyndt, idet undervisningspligten efter 7. klasse under visse betingelser kan opfyldes på anden vis. 3 pct. af de 15-årige går ikke længere i grundskole, heraf er 1 pct. under anden uddannelse.

Ligesom ved de to forrige undersøgelser er der en lille andel, der allerede som 15-årig helt har sluppet skolen, 2 pct. Disse unge er en særlig risikogruppe, der bør give anledning til bekymring, hvad angår deres risiko for senere i livet at blive marginaliseret.

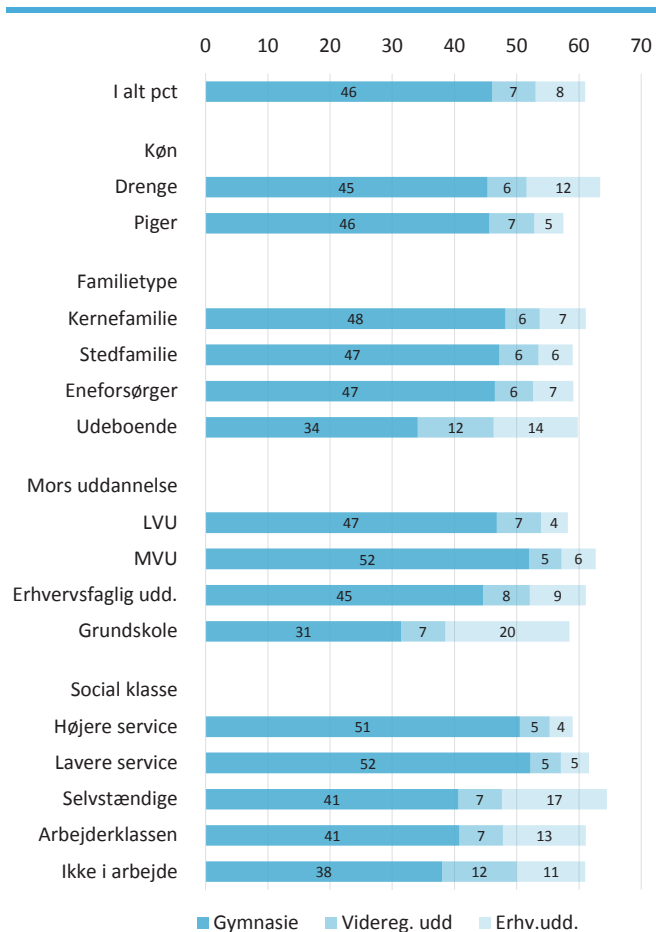
Blandt de 19-årige er 67 pct. under uddannelse. Heraf har 7 pct. allerede påbegyndt en videregående uddannelse, mens de 46 pct. stadig er i gang med en gymnasial ungdomsuddannelse. Det er en lidt højere andel end ved undersøgelsen i 2013, hvor 41 pct.

var i gang med en gymnasial uddannelse. Til gengæld er andelen, der er i gang med en erhvervsuddannelse, faldet over tid fra 16 pct. i 2009 til 8 pct. i 2017. 25 pct. har erhvervsarbejde, mens 9 pct. hverken er under uddannelse eller i beskæftigelse.

Figur 4.1.2 viser, at der, bortset fra, at en lidt højere andel af de unge mænd er i gang med en erhvervsfaglig uddannelse, ikke er kønsmæssige forskelle blandt de 19-årige. Samlet set er der heller ikke væsentlige sociale forskelle i andelen af 19-årige unge, der er under uddannelse. Dog ser vi et forskelligt mønster, hvad angår type af uddannelse. Således er det fx blandt unge, som tilhører den højere eller lavere serviceklasse, godt halvdelen, der går i gymnasiet, mens andelen blandt de andre klasser svinger mellem 38 og 41 pct. Omvendt er der blandt disse unge en højere andel, der er i gang med en erhvervsuddannelse. På samme vis ser vi den laveste andel (31 pct.), der går i gymnasiet samt højeste andel (20 pct.), som har valgt en erhvervsuddannelse, blandt unge, hvor mors højeste uddannelse er grundskolen. Der er ingen forskel på uddannelsesmønsteret afhængigt af, om de unge bor i kernefamilie, stedfamilie eller hos en eneforsørger. Derimod er der en signifikant lavere andel, der går i gymnasiet (38 pct.) blandt unge udeboende, mens andelen, der går på hhv. en erhvervsuddannelse og videregående uddannelse, til gengæld er højere sammenlignet med de andre familietyper. En mulig forklaring herpå kan være, at de unge er flyttet hjemmefra som led i deres uddannelse, fx på skolehjem eller kollegie.

TABEL 4.1.1: 7-19-årige i og uden for uddannelsessystemet 2017. Procent

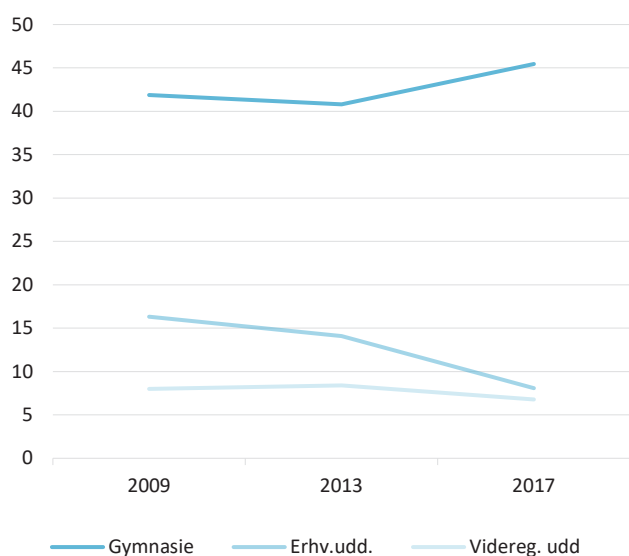
Alder	Grundskole	Gymnasie	Erhv. uddannelse	Videreg. uddannelse	Anden/uopl. uddannelse	Erhv. arbejde	Uden udd./besk.	I alt pct.	Pct. Grundlag
7 år	100	100	1.555
11 år	100	100	1.634
15 år	97	.	.	.	1	1	1	100	1.565
19 år	.	45	8	7	6	25	9	100	1.386

FIG. 4.1.2: 19-åriges deltagelse i uddannelse. Udvalgte baggrundsfaktorer 2017. Procent

Figur 4.1.3 viser, at der henover undersøgelsens 3 survey-år har været en signifikant stigende trend i andelen af de 19-årige, der går i gymnasiet, mens der ses en signifikant faldende trend i andelen af unge, der går på en erhvervsfaglig uddannelse. Mest markant er faldet i andelen af 19-årige, der går på en erhvervsuddannelse, som er faldet fra 8 procentpoint siden 2009, og hvor det største fald fra 14 til 8 pct. er sket i perioden 2013 til 2017. Dette fald sker i samme periode, hvor der er sket en reform af erhvervsuddannelserne. Her har en ændring bl.a. været indførelsen af et optagelseskrav på 02 i karaktergennemsnit i fagene dansk og matematik. Vi kan dog ikke på baggrund af denne undersøgelses analyser drage kausale sammenhænge mellem reformen og den udvikling, der er sket i andelen af 19-årige, der går på en erhvervsuddannelse. Det fald, vi ser blandt undersøgelsens unge, er dog i tråd med, at der også i hele populationen af 18-19-årige er sket et fald i tilgangen til erhvervsuddannelserne i samme periode (Undervisningsministeriet, 2017, 2018a).

SKOLETYPE BLANDT DE 7-15-ÅRIGE

Størstedelen af danske børn og unge har deres skolegang i folkeskolen. På nationalt plan gik 79 pct. af 0.-9. klasses elever i folkeskolen i 2016/2017 (Undervisningsministeriet, 2018b). Denne andel har været faldende i løbet af de sidste 10 år, fra at 83 pct. af eleverne i 2007/2008 havde deres daglige gang i folkeskolen. I samme periode er andelen af elever i privatskoler steget fra 13 pct. i skoleåret 2007/2008 til 17 pct. i 2016/2017, hvor der ses

FIG. 4.1.3: 19-åriges deltagelse i uddannelse 2009-2107. Procent

relativt stor geografisk variation i andelen. Også i denne undersøgelse ser vi en faldende trend i andelen af børn og unge, der vælger folkeskolen, samt en stigende trend i andelen, der vælger privatskole, jf. figur 4.1.4.

I 2017 gik 77 pct. af denne undersøgelses 7-, 11- og 15-årige i folkeskolen. 18 pct. gik i en privatskole, 3 pct. gik på efterskole, mens 2 pct. gik i specialskole.

Andelen af elever, der går i en privatskole, er ikke signifikant forskellig i de tre aldersgrupper, mellem 17 og 18 pct. Blandt de 15-årige falder andelen, der går i folkeskole, til 69 pct., hvor det blandt de 7- og 11-årige er hhv. 80 og 82 pct., der går i folkeskole. Til gengæld er der blandt de 15-årige 9 pct., der har valgt efterskole.

Figur 4.1.5 viser valg af skoletype blandt 15-årige fordelt på baggrundsforhold. Her ser vi en forskel i valg af skoletype i forhold til køn. Flere piger (31 pct.) end drenge (24 pct.) går i privatskole eller på efterskole. Vi ser også, at unge uden for de centrale byområder i lidt højere grad vælger at gå på efterskole. Herudover ses der en social ulighed i brug af folkeskolen. Mens 75 pct. af de unge fra en arbejderfamilie, eller hvor mors højeste uddannelse er grundskolen, går i folkeskolen, er det kun 61 pct. i den højere serviceklasse og 67 pct., hvor mor er højtuddannet, der har valgt folkeskolen. Dette kan muligvis skyldes, at privatskolerne er betalingskoler. Der er imidlertid ingen forskelle på tværs af etnicitet i valg af folkeskole.

Et fysisk eller psykisk handicap eller andre særlige hensyn kan begrunde, at et barn har brug for specialundervisning. De mest vidtgående behov imødekommes i en specialskole. Andelen af

FIG. 4.1.4: Valg af skoletype for 7-15-årige. 2009-2017. Procent

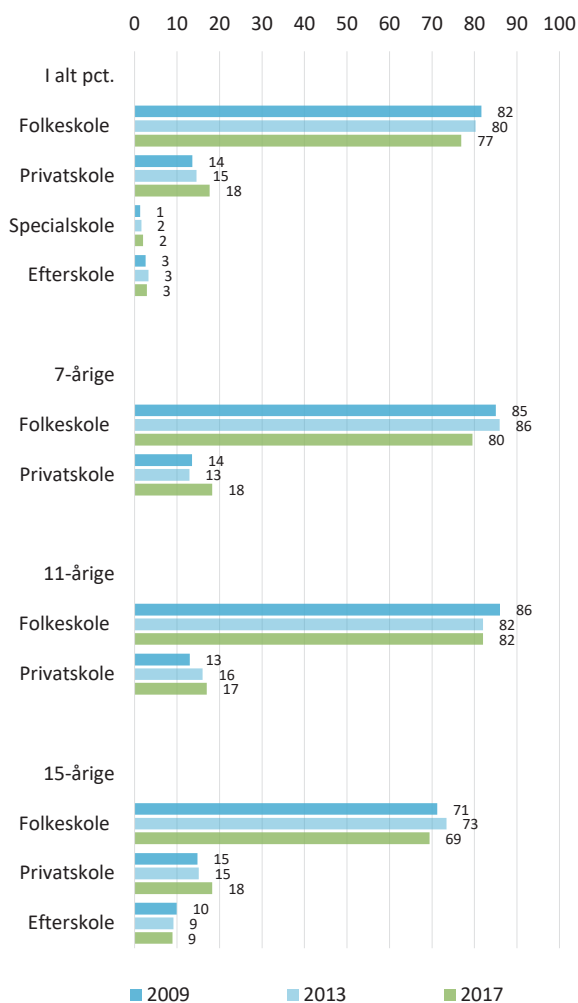
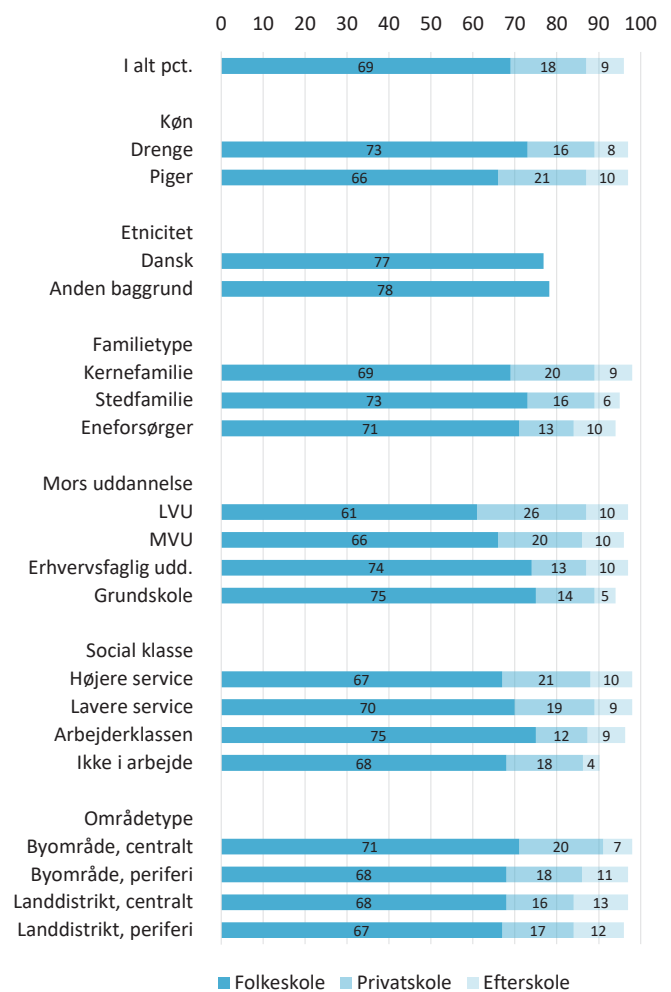

FIG. 4.1.5: Valg af skoletype for 15-årige. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

børn i denne undersøgelse, der går i specialskole, er lidt højere blandt drenge, 3 pct. mod 1 pct. af pigerne (resultater ikke vist). Andelen af elever, der går i specialskole, er steget 1 procentpoint siden 2009, og er dermed stort set uændret (figur 4.1.4).

SFO/KLUB

I 7-årsalderen er der stadig behov for pasning, når skoledagen er ovre. Her gik 9 ud af 10 af undersøgelsens børn i en SFO eller fritidshjem. Ved 11-årsalderen er skoledagen længere, og nogle børn vil derfor selv gå hjem, videre til legeaftaler eller fritidsaktiviteter efter skole. Andelen, der går i klub, er i denne aldersgruppe 36 pct. Der er ingen kønsmæssige forskelle i brug af SFO og klub.

Figur 4.1.6 viser, at børn og familier med anden etnisk baggrund end dansk i mindre grad benytter sig af pasningstilbud efter skoletid. Mens 92 pct. af børn med dansk baggrund går i SFO eller fritidshjem, er andelen blandt børn med anden etnisk baggrund end dansk 79 pct. Ligeledes ses en social gradient i forhold til mors uddannelsesmæssige baggrund og husstandens sociale klasse. Særligt udtalt er forskellen i forhold til mors uddannelse. Blandt børn med en højtuddannet mor går næsten alle i SFO/fritidshjem (97 pct.). Blandt børn af mødre uden anden uddannelse end grundskolen gælder det kun 3 ud af 4.

Andelen, der går i SFO eller fritidshjem, er ikke ændret væsentligt over de 3 survey-år 2009, 2013 og 2017. Derimod ser vi samlet

set en signifikant faldende trend i andelen af 11-årige, som går videre i klub efter skole, jf. figur 4.1.7. Fra 2013 er andelen af 11-årige, som går i klub, faldet fra 42 til 36 pct. Her kan en forsigtig overvejelse være, om den længere skoledag, som skolereformen har indebåret for en del elever, betyder, at de 11-årige og deres familier i højere grad end tidligere vælger klubtilbuddet fra. Det er dog samtidig vigtigt at være opmærksom på, at vi ikke kan sige noget om, hvordan udviklingen ville have set ud, såfremt der ikke havde fundet en skolereform sted, og derfor heller ikke noget sikkert om årsagssammenhængen.

DELKONKLUSION

Om indskrivning i dagpasnings- og skoletyper kan vi konkludere, at:

- Størstedelen af undersøgelsens 3-årige – 97 pct. – passes uden for hjemmet og fortrinsvis i en daginstitution. Andelen har dermed ligget stabilt siden 2009, hvor 98 pct. blev passet uden for hjemmet. 3-årige med anden etnisk baggrund end dansk passes i højere grad hjemme sammenlignet med deres danske jævnaldrende.
- Alle undersøgelsens 7- og 11-årige er indskrevet i en grundskole. Blandt de 15-årige er der 3 pct., der ikke går i grundskole. Den ene procent er under anden uddannelse, mens 2 pct. helt har sluppet skolen. 2 pct. af undersøgelsens 7-15-årige går på specialskole.
- Et flertal på 77 pct. af undersøgelsens 7-15-årige går i folkeskolen, mens 18 pct. går i privatskole. Blandt undersøgelsen

FIG. 4.1.6: 7- og 11-årige, der går i hhv. SFO og klub. Udvalgte baggrundsfaktorer 2017. Procent

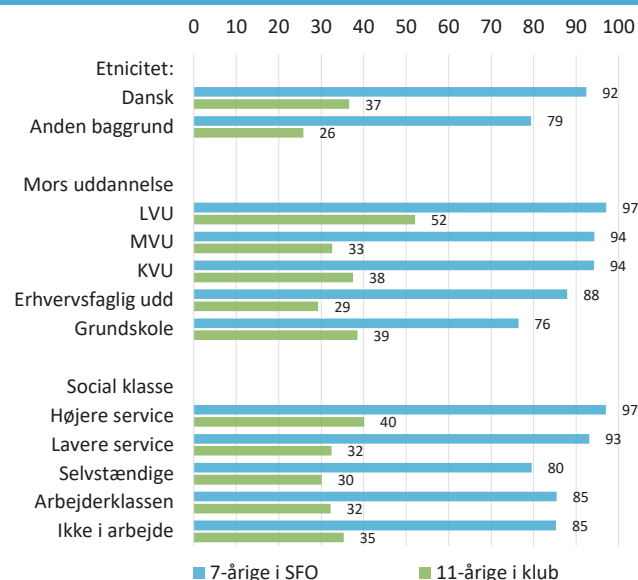
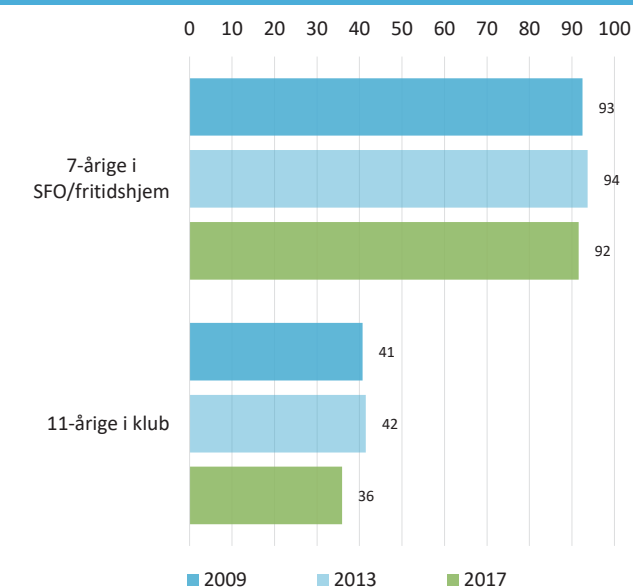

FIG. 4.1.7: 7- og 11-årige, der går i SFO/fritidshjem eller klub 2009-2017. Procent

15-årige har knapt hver tiende valgt efterskole. Siden 2009 har der været en faldende trend i andelen, der går i folkeskole, mens andelen i privatskole er steget med 4 procentpoint. Højtuddannede familier vælger i højere grad privatskole, end familier, hvor mor er lavt uddannet.

- 67 pct. af de 19-årige er under uddannelse. Hver fjerde har erhvervsarbejde, mens knap hver tiende er uden for uddannelse eller beskæftigelse. Unge, hvor mors højeste uddannelse er grundskole, unge fra arbejderklassen, eller hvor ingen i husstanden er i arbejde, vælger i højere grad en erhvervsuddannelse end en gymnasial uddannelse sammenlignet med andre unge. Siden 2009 er andelen, der har valgt en erhvervsuddannelse, faldet fra 16 til 8 pct.
- 9 ud af 10 7-årige går i SFO/fritidshjem, når skoledagen er slut. Denne andel har ligget stabilt i 2009, 2013 og 2017. Børn med anden etnisk baggrund end dansk og børn af mødre med en grundskoleuddannelse går i markant mindre grad i SFO/fritidshjem end hhv. danske børn og børn, hvor mor har en højere uddannelse.
- Godt hver tredje 11-årige går i klub. Denne andel er faldet siden 2013.

KOMPONENT 2: DELTAGELSE I UDDANNELSE MV.

Ovenfor har vi set på børns og unges formelle deltagelse i uddannelses- og dagpasningsinstitutioner. I det følgende fokuserer vi på, hvad der karakteriserer deres hverdag i pasning, skole og uddannelse. Herunder indgår også aspekter, der kan bidrage som

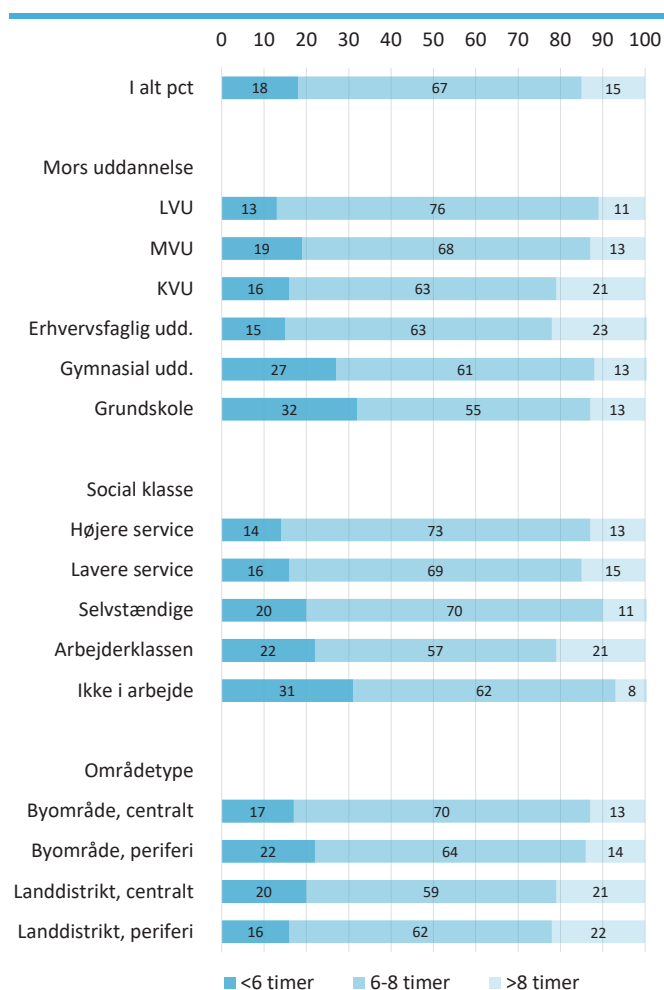
pejlemærker for, om børn og unge har risiko for at opleve marginalisering eller turbulens i deres hverdagsliv.

ANTAL TIMER I INSTITUTION/DAGPLEJE

Ud over den basale opgave med at passe på børnene, mens forældrene er på arbejde, rummer dagtilbuddet i Danmark i høj grad også en pædagogisk funktion, idet formålet også er at stimulere og udvikle småbørn i deres møde med andre småbørn. Det lille barn tilbringer en stor del af sine vågne timer i institution, mens forældrene er på arbejde, og ud over et fokus på aktiviteter, der kan fremme børnenes parathed til deres senere skoleliv, er betydningen af de fysiske og institutionelle rammer også blevet italesat de senere år (Kragh-Müller & Ringsmose, 2015).

Vi har allerede beskrevet, hvordan et stort flertal på 97 pct. af undersøgelsens 3-årige bliver passet uden for hjemmet. I undersø-

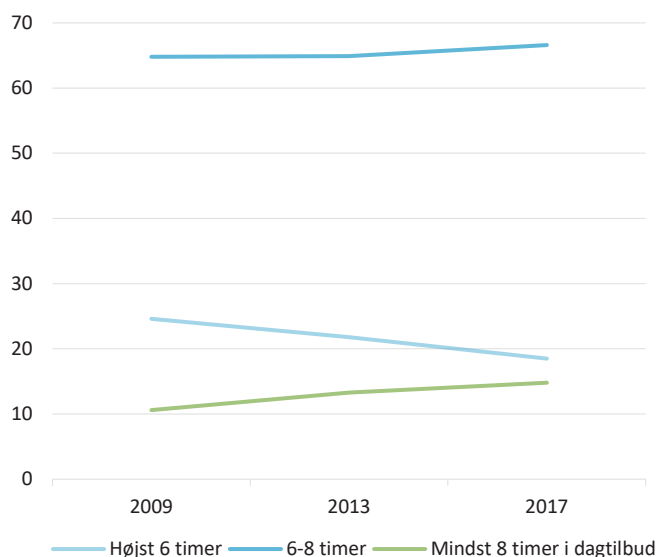
FIG. 4.2.1: Antal timer dagligt i dagtilbud. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

gelsen har vi desuden spurgt forældrene, hvor mange timer deres barn tilbringer i institutionen eller dagplejen. Figur 4.2.1 giver et billede af dette. Samlet set bliver 2 ud af 3 af de børn, der går i daginstitution eller dagpleje, passet mellem 6 og 8 timer, mens den sidste tredjedel er fordelt på 18 pct., der passes i kortere tid, og 15 pct., der passes i længere tid. Jo længere uddannelse mor har, jo højere er andelen, der passes mellem 6 og 8 timer. Børn med mødre, der har grundskole eller gymnasie som højeste uddannelse, tilbringer kortere tid i dagtilbuddet end børn af mødre med længere uddannelse. Vi ser også, at andelen af børn, der tilbringer "lang tid" i dagtilbuddet, dvs. mere end 8 timer, er højest blandt mødre, som har en kort videregående eller en erhvervsfaglig uddannelse. Børn fra arbejderklassen har i lidt højere grad "lange" dage (22 pct.), men også i højere grad "korte" dage (21 pct.) sammenlignet med børn fra den højere serviceklasse (hhv. 14 og 13 pct.). Endelig ser det ud til, at børn fra landdistrikter i højere grad tilbringer mere end 8 timer i deres daginstitution eller dagpleje sammenlignet med børn fra byområder. Procentgrundlaget er dog relativt lille (170-180 børn i hvert af landområderne), hvorfor resultaterne bør tolkes med forsigtighed.

Andelen, der tilbringer mellem 6 og 8 timer i deres daginstitution eller dagpleje, har ligget relativt stabilt siden 2009, jf. figur 4.2.2. Til gengæld har der siden 2009 været en signifikant faldende trend i andelen af 3-årige, der er i institutionen eller dagplejen 6 timer eller derunder, samt en stigende trend i andelen, der gennemsnitligt passes mere end 8 timer dagligt. Over en 8-årig peri-

FIG. 4.2.2: 3-årige børn, der tilbringer mere end 8 timer i dagtilbud 2009-2017. Procent

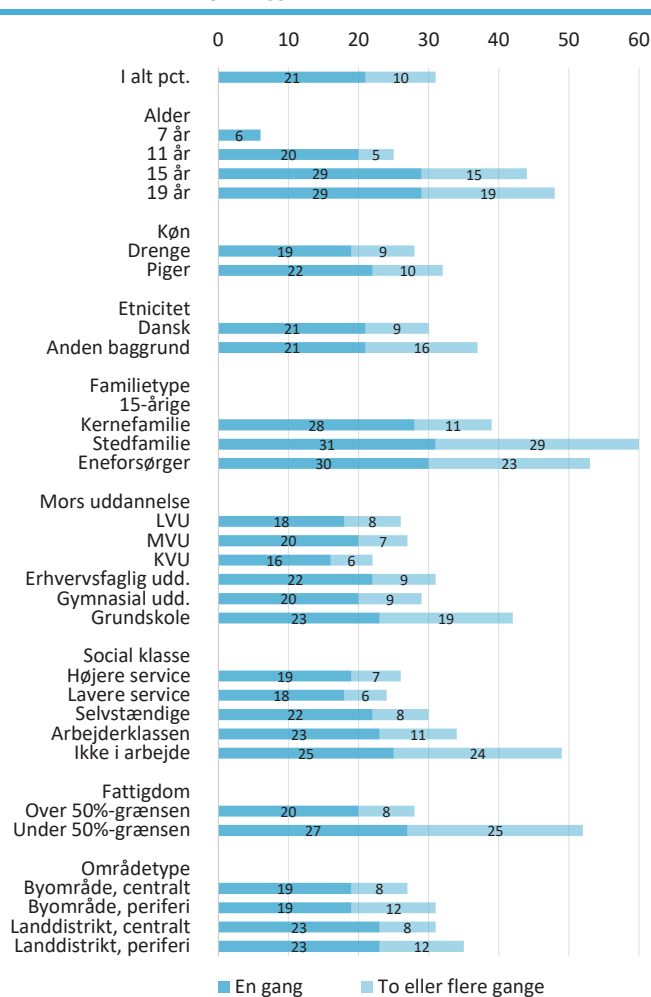
ode ser vi altså, at der samlet set er en større andel 3-årige børn, der passes uden for hjemmet i 6 eller flere timer om dagen.

SKOLESKIFT

En del børn oplever i løbet af deres grundskoletid at skifte skole. I denne undersøgelse har 31 pct. prøvet det, flest blandt de ældste. I figur 4.2.3 ser vi andelen af 7-19-årige, der har skiftet skole hhv. én og flere gange. Andelen, der har oplevet skoleskift, stiger naturligt med alderen, men der ses ikke nogen væsentlig kønsforskel.

Samlivsbrud mellem forældre kan betyde, at barnet oplever at skulle flytte (Ottosen et al., 2010). Skoleskift er således ikke nødvendigvis et tegn på mistroivsel, men indebærer stadig den turbulens, en flytning og skoleskift giver. I undersøgelsen ser vi en højere andel, der har skiftet skole mere end to gange, blandt

FIG. 4.2.3: 7-19-årige, der har oplevet et eller flere skoleskift. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

børn, der lever i sted- samt eneforsørgerfamilier. Blandt de 15-årige, der bor i en stedfamilie, har 29 pct. skiftet skole to eller flere gange mod 11 pct. af unge fra kernefamilier. Herudover er sandsynligheden for at have oplevet to eller flere skoleskift også højere blandt børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk. Vi ser desuden en social skævhed i forhold til mors uddannelse, familiens socialklasse samt økonomisk fattigdom. Andelen, der har to eller flere skoleskift i bagagen, er særlig stor i familier, hvor moren ikke har anden uddannelse end grundskole, hvor ingen i familien er i arbejde, og i familier, som lever i relativ fattigdom.

Der kan være flere grunde til et skoleskift, fx flytning eller andre skolepræferencer. Således behøver et skoleskift ikke at være en grund til bekymring. Skoleskift og i særdeleshed flere skoleskift kan imidlertid også være en indikator på mistrivsel og turbulens i et barns liv. 41 pct. af de børn, der havde skiftet skole, angav, at de mindst én gang havde skiftet skole, fordi de ikke trivedes der, hvor de gik. Som forventet stiger andelen, der angiver mistrivsel som årsag til skoleskift, med antallet af skoleskift, og mønsteret er det samme blandt 11-, 15- og 19-årige. Blandt de 15-årige, der har skiftet skole tre eller flere gange, angiver hele 65 pct., at de mindst én gang har skiftet skole pga. dårlig trivsel. Blandt unge med ét skoleskift er andelen 31 pct. Procentgrundlaget er relativt spinkelt (101 15-årige har skiftet skole tre eller flere gange), og den specifikke andel skal tages med forsigtighed, men mønsteret er tydeligt. Flere skoleskift må betragtes som en mulig indikator

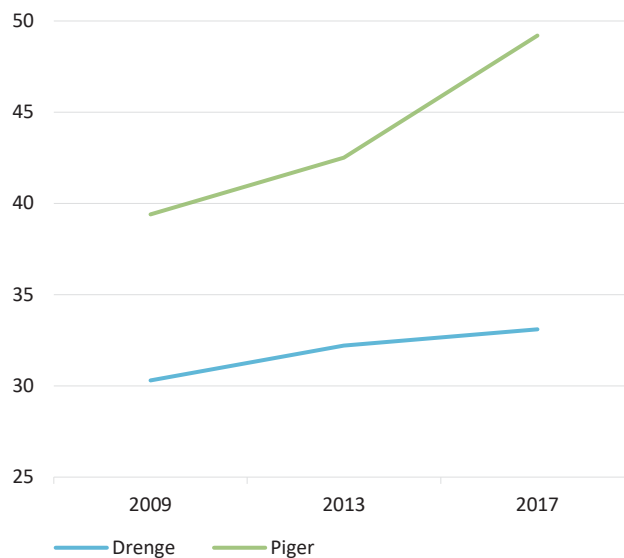
på dårlig skoletrivsel. Skoleskift pga. dårlig trivsel er markant højere blandt 15-19-årige piger sammenlignet med de jævnaldrende drenge samt blandt børn og unge med dansk baggrund.

Siden 2009, hvor undersøgelsen blev gennemført første gang, er der kun sket en beskedent stigning på 3 procentpoint i andelen, der har skiftet skole. Heller ikke andelen, der har været igennem to eller flere skoleskift, har ændret sig væsentligt. Fokuserer vi derimod udelukkende på de børn og unge, der har oplevet et skoleskift, og ser på andelen, der svarer, at mindst ét skoleskift skyldes dårlig trivsel, er billedet imidlertid mere blandet. Blandt de 7- og 11-årige er der ikke sket nogen udvikling i andelen, hvor mindst ét skoleskift skyldes dårlig trivsel, henover de 3 survey-år. Blandt de 15- og 19-årige ser vi imidlertid, at andelen, der har skiftet skole pga. af dårlig trivsel, er steget fra 35 til 42 pct. i begge aldersgrupper. Vælger vi igen at se nærmere på denne gruppe, viser figur 4.2.4 imidlertid, at den stigende trend primært ses blandt pigerne, mens der ikke er sket nogen signifikant ændring blandt de 15-årige drenge. Andelen af piger, som har skiftet skole og svarer, at mindst ét af deres skoleskift skyldtes dårlig trivsel, er således steget fra 39 pct. i 2009 til 49 pct. i 2017.

STØTTE- OG SPECIALPÆDAGOGISK BISTAND

Nogle børn har brug for støtte- eller specialpædagogisk bistand på grund af vanskeligheder med indlæring, fysiske eller psykiske funktionsnedsættelser eller manglende sproglige forudsætninger. Støtte- og specialpædagogiske foranstaltninger skal således

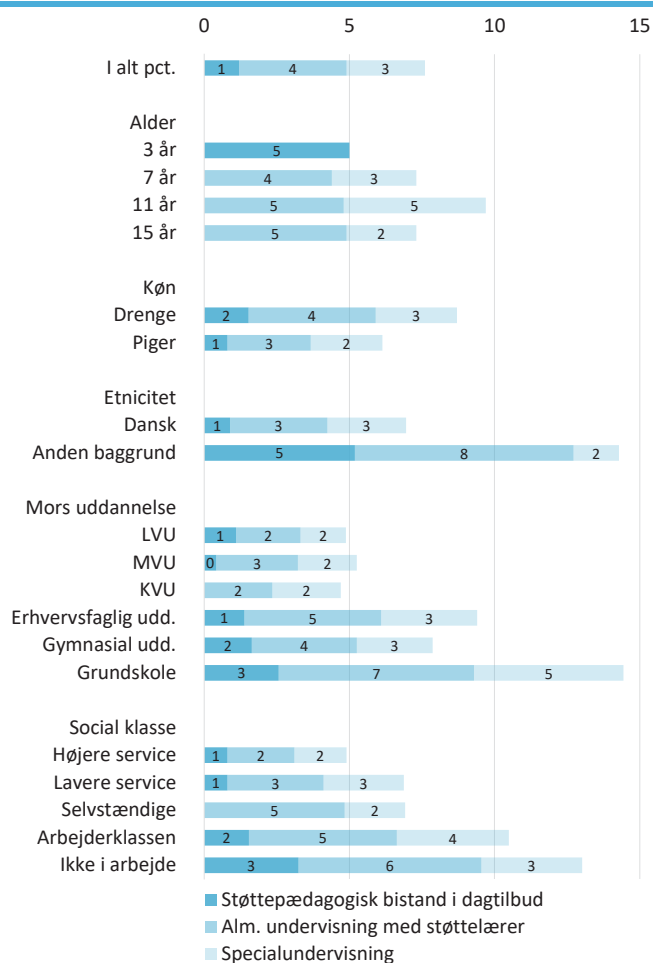
FIG. 4.2.4: Andel, hvor skoleskift skyldes dårlig trivsel blandt 15-19-årige, der har skiftet skole, fordelt på køn, 2009-2017. Procent

betragtes som en inkluderende indsats, hvor formålet er at give børn med vanskeligheder de samme eller i det mindste mere ensartede forudsætninger for at klare sig på lige fod med andre i skolen og senere hen i livet. Som en del af inklusionsloven fra 2012 blev det besluttet, at en højere andel af børn med særlige behov end hidtil skulle inkluderes i folkeskolen fremfor at gå i specialskole.

I survey-undersøgelsen har vi indhentet oplysninger om, hvorvidt de 3-årige, der går i daginstitution, har en støttepædagog tilknyttet. Blandt de 7-15-årige har vi ligeledes spurgt om, hvorvidt de i grundskolen modtager støtteundervisning i kombination med almindelig undervisning eller modtager specialundervisning hele tiden. Størstedelen af undersøgelsens 3-15-årige modtager ikke nogen støtte eller specialpædagogiske foranstaltninger i deres dagtilbud eller i skolen. Figur 4.2.5 viser, at samlet set 8 pct. af de

FIG. 4.2.5: 3-15-årige, der modtager støtte- eller specialpædagogisk foranstaltning. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

3-15-årige modtager en eller anden form for støtte- eller specialpædagogisk foranstaltning i deres dagtilbud eller skole.

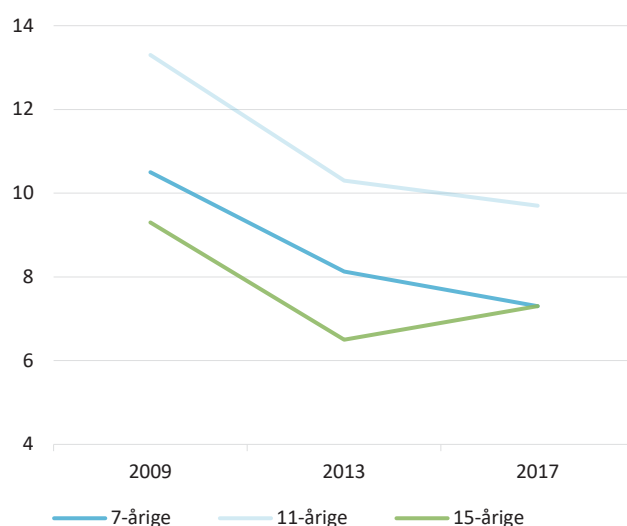
Aldersmæssigt ser vi den største andel blandt undersøgelsens 11-årige, hvor hvert tiende barn modtager en eller anden form for indsats. Det ses også, at en dobbelt så stor andel af børn med anden etnisk baggrund end dansk modtager en eller anden form for støtte sammenlignet med børn med dansk baggrund. Endelig afspejler figuren en tydelig social gradient i støtte- eller specialpædagogiske indsatser samlet set, når vi ser på mors højeste uddannelse samt familiens socialklasse. Blandt børn af mødre, der udelukkende har en grundskoleuddannelse, er andelen, der modtager støtte, tre gange så stor som blandt børn af højtuddannede mødre.

Siden 2009 er andelen af undersøgelsens 3-årige, der har tilknyttet en støttepædagog i daginstitutionen, steget fra 3,7 pct. i 2009 til 5,5 pct. i 2017. Blandt de 7- og 11-årige ser vi jf. figur 4.2.6 i samme periode en lille, men statistisk signifikant faldende trend i andelen, der modtager specialundervisning eller har en støttelærer i klassen. Ændringen blandt de 15-årige er ikke statistisk signifikant.

PJÆK

Pjækkeri er ulovlig forsømmelse fra den skolegang, man er indskrevet i og kan derfor fungere som en indikator på (selvvalgt) ekskludering i større eller mindre omfang. Skolefravær kan også

FIG. 4.2.6: 7-15-årige, der modtager støtte eller specialundervisning i skolen 2009-2017. Procent

være det første tegn på mistrivsel og sociale problemer. Der er påvist en stærk sammenhæng mellem problematisk skolefravær og lavere karakterniveau ved afgangseksamen samt med frafald i uddannelsessystemet (Undervisningsministeriet, 2014). Netop derfor har mange kommuner en nedskrevet politik for håndtering af skolefravær, ligesom flere skoler vælger at inddrage skolefravær i deres lovpligtige kvalitetsrapport. I undersøgelsen har vi spurgt børnene og de unge, om de "i løbet af det sidste år er blevet væk fra undervisningen (pjækket)". Svarkategorierne var følgende: "Nej", "Ja, i nogle få timer", "Ja, en hel dag" og "Ja, flere gange". Som ved de tidligere survey-undersøgelser finder vi også i 2017, at pjæk er stærkt aldersbetinget. Størstedelen af de 11-årige (93 pct.) har ikke pjækket inden for det seneste år, mens den tilsvarende andel er 66 pct. blandt de 15-årige. Ved 19-årsalderen er det kun 28 pct., der ikke har pjækket i denne periode.

Vi fokuserer i det følgende på de børn og unge, hvor pjækkeriet har et vist omfang eller hyppighed, dvs. hvor eleven er blevet væk en hel dag eller flere gange har prøvet at pjække. Figur 4.2.7 viser en kraftig stigning med alderen. Mens blot 4 pct. af de 11-årige har pjækket flere gange eller en hel dag i løbet af det sidste år, er andelen blandt de 19-årige 36 pct., og der er ingen kønsmæssige eller etniske forskelle i, hvem der pjækker. Derimod adskiller de 15-19-årige, der bor i en eneforsørgerfamilie, sig fra deres jævnaldrende i kernefamilier ved, at en markant højere andel pjækker. De 15-årige befinder sig på sidste trin af grundskolen, hvor der stadig bør være en relativt stærk skole-hjem kontakt vedrørende

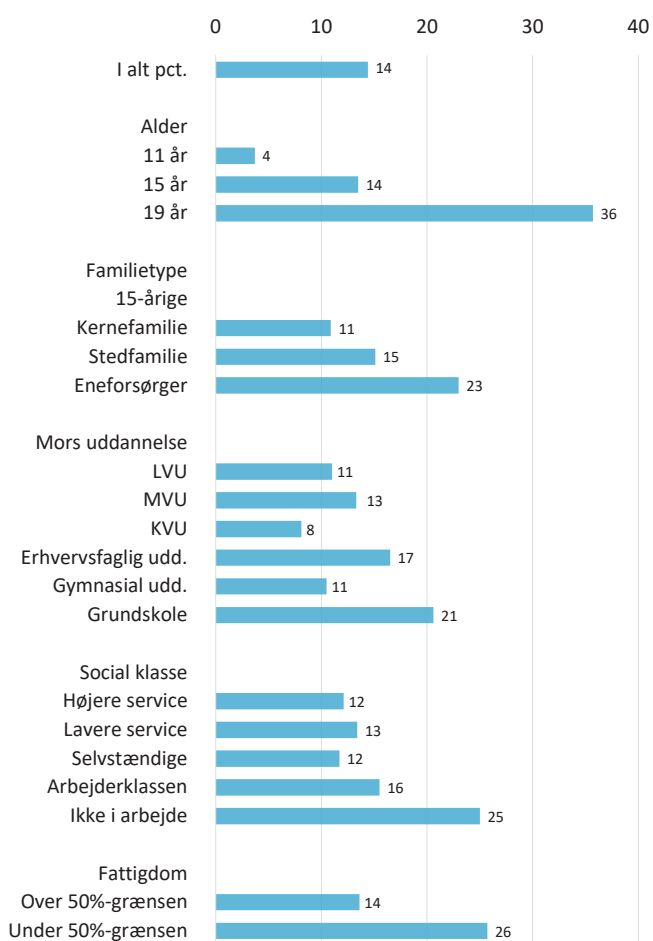
fravær. Alligevel er det blandt 15-årige fra eneforsørgerfamilier næsten hver fjerde (23 pct.), som har pjækket flere gange eller en hel dag. Blandt børn fra kernefamilier er det godt hver tiende (11 pct.). Endelig ser vi også for pjæk en social ulighed i forhold til mors uddannelse, husstandens socialklasse og familiens økonomiske situation.

Henover undersøgelsens 3 survey-år er der ikke sket nogen statistisk signifikante ændringer i andelen, der har pjækket flere gange eller en hel dag. Heller ikke i forhold til køn og alder ser vi væsentlige ændringer.

PROBLEMER I SKOLEN

Negative erfaringer med skolegangen kan bidrage til marginalisering. Et skidt psykisk velbefindende, mangel på koncentration samt konflikter med sociale relationer er alle forhold, der kan

FIG. 4.2.7: 11-19-årige, der har pjækket flere gange eller en hel dag. Udvalgte baggrundsforhold. 2017. Procent

have alvorlig betydning for det enkelte barns skoletrivsel samt psykosociale trivsel generelt. Vi spurgte i undersøgelsen, om de 7-19-årige inden for det sidste år havde oplevet disse problemer i skolen eller på uddannelsen ved hjælp af følgende spørgsmål: 1) "Har du i nogen tid været ked af det og holdt dig for dig selv?", 2) "Du har haft svært ved at koncentrere dig i timerne", 3) "Du har haft konflikter med kammeraterne" og 4) "Du har haft konflikter med dine lærere". Svarkategorierne var "Ja", "Nej" og "Ved ikke". Svarene på disse fire spørgsmål er blevet samlet til en indikator for, om børnene og de unge oplever problemer i skolen. Svarene er subjektive og dermed et udtryk for, om de 11-19-årige (eller for de 7-årige vedkommende deres mor) selv oplever problemet.

Samlet set har 55 pct. af de 7-19-årige oplevet mindst et af de fire problemer. Lidt over halvdelen af dem, der har oplevet problemer, har oplevet mere end ét problem. Lidt mere end hver tiende af undersøgelsens 7-19-årige (12 pct.) oplever tre eller flere problemer. Figur 4.2.8 viser andelen, der har oplevet hhv. et, to, tre eller fire problemer inden for det sidste år fordelt på baggrundsforhold. Aldersmæssigt oplever de 19-årige i mindre grad problemer sammenlignet med de tre andre aldersgrupper, samlet set 43 pct. mod 60 pct. blandt de 11-årige, som er den aldersgruppe, hvor den største andel af børn oplever problemer. De mest tydelige forskelle ses i forhold til etnicitet og familietype. Børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk rapporterer i lidt mindre grad problemer end børn og unge med dansk baggrund, og børn og unge fra kernefamilier rapporterer færre problemer end børn

og unge, der bor i en stedfamilie eller hos en eneforsørger. Den sociale variation i andelen med problemer er mindre udtalt, dog er tendensen, at børn af højtuddannede mødre oplever færre problemer, end hvis mor har en kortere uddannelse (resultater ikke vist).

Efter at have ligget stabilt i 2009 og 2013 er andelen med et eller flere problemer steget signifikant fra 2013 til 2017 blandt de 7- og 11-årige. I samme periode er andelen af 15-årige med problemer ligeledes steget. I forhold til 2009 ses der dog ingen trend. Blandt de 19-årige ses ingen statistisk signifikant stigning.

DELKONKLUSION

I forhold til deltagelse i uddannelse mv. kan vi konkludere, at:

- 2 ud af 3 af de 3-årige, der går i dagtilbud, passes mellem 6 og 8 timer dagligt. En andel, der har ligget stabilt henover undersøgelsens survey-år. Til gengæld er andelen, som passes mere end 8 timer, steget, mens andelen, der passes mindre end 6 timer, er faldet. Børn i landdistrikter tilbringer i højere grad mere end 8 timer i dagtilbuddet sammenlignet med børn i byområder.
- Ved grundskolens afslutning har næsten halvdelen skiftet skole en eller flere gange. Siden 2009 er der ikke sket nogen væsentlig ændring i andelen af børn og unge, der har skiftet skole. En stigende andel af de 15-19-åriges skoleskift skyldes imidlertid dårlig trivsel. Denne stigning er primært sket blandt de unge kvinder, hvor næsten halvdelen af skoleskiftene skyldes

FIG. 4.2.8: 7-19-årige i skole eller uddannelse med et eller flere problemer i skolen. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

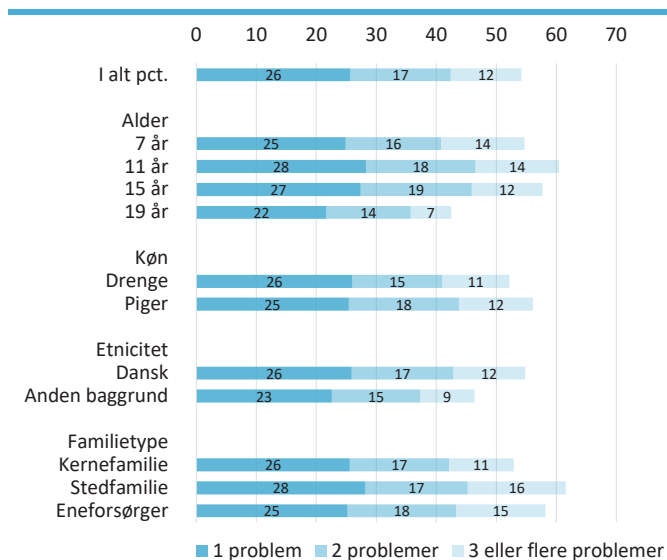
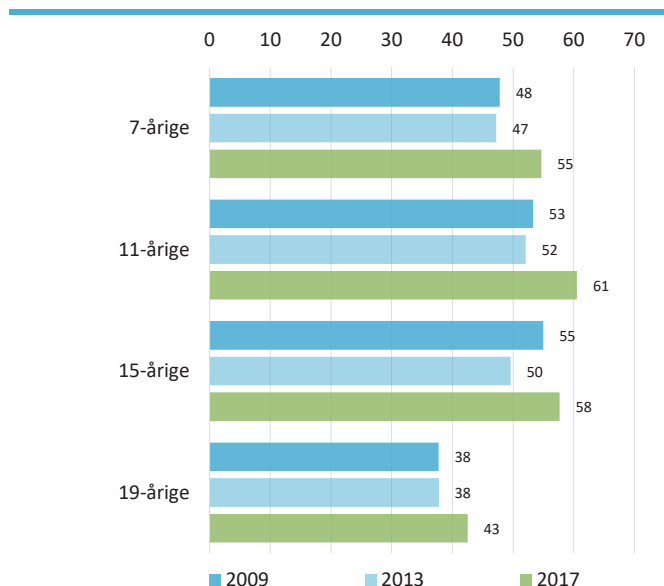

FIG. 4.2.9: 7-19-årige med 1 eller flere problemer i skolen 2009-2017. Procent

mistrivsel. Det er en stigning på 10 procentpoint siden 2009. Blandt drengene ser vi ikke nogen signifikant stigning.

- 8 pct. af de 3-15-årige modtager støtte- eller specialpædagogisk bistand. Vi ser en klar social gradient, hvor børn af lavt uddannede mødre, eller som bor i en husstand, hvor ingen er i arbejde, har størst sandsynlighed for at have støtte- eller specialpædagogisk bistand tilknyttet.
- Pjæk er stærkt aldersbetinget, og blandt de 19-årige har 36 pct. pjækket en hel dag eller flere gange. Børn og unge fra familier med færre socioøkonomiske ressourcer har i højere grad pjækket end børn fra mere privilegerede familier, ligesom de 15-19-årige, der bor i en eneforsørgerfamilie, i højere grad har pjækket end unge i kernefamilier.
- 12 pct. af de 7-19-årige oplever mindst 3 af de 4 problemer, der spørges om i undersøgelsen.

KOMPONENT 3: SKOLEPRÆSTATIONER

Skolelivet indeholder både en faglig dimension (hvordan klarer barnet/den unge sig fagligt, og er der progression i læringen?) og en social dimension (hvordan klarer barnet/den unge sig i det sociale miljø?). Der har gennem en længere årrække været stigende fokus på børns og unges skolepræstationer og faglige indlæring. Elever er i stigende grad blevet målt og sammenlignet på tværs af skoler og geografiske regioner gennem indførelse af nationale test og trivselsmålinger på forskellige alders- og klassetrin samt gennem øget vægt på karakterer. I de følgende afsnit sætter vi især fokus på de faglige præstationer.

3-ÅRIGES SAMSPIL MED JÆVNALDRENDE I DAGINSTITUTIONEN

Det kan forekomme at være en tilsnigelse at tale om præstationer i forhold til de 3-årige, eftersom børn på dette alderstrin ikke forventes at præstere, hvis man tænker på færdigheder i faglig eller konventionel forstand. Ikke desto mindre har forskning vist (Frønes, 1994; Gulløv, 1999; Halldén, 1999), at små børns kompetencer udfordres, når de skal begå sig i en daginstitution. For at blive en integreret del af børnefællesskabet må børn fra en tidlig alder bl.a. lære at være lydhøre, forhandle og kunne se tingene fra andre børns perspektiv. Vi har derfor bedt de 3-åriges mødre om at vurdere, hvordan deres barn klarer sig i samspillet med andre jævnaldrende. Da forældrene ikke er til stede i daginstitutionen i løbet af dagen, vil disse svar naturligt afhænge af den information, som forældrene modtager fra pasningstilbudet, samt af forældrenes egne forventninger til, hvad barnet skal kunne som 3-årig.

Et stort flertal på 93 pct. af de 3-åriges mødre svarer, at deres barn klarer sig virkelig godt (57 pct.) eller godt (36 pct.) i samspillet med de andre børn i daginstitutionen eller dagplejen. 7 pct. svarer, at deres barn klarer sig nogenlunde eller ikke så godt. Pigemødre svarer i lidt højere grad, at deres 3-årige klarer sig virkelig godt, 60 pct. mod 54 pct. af drengemødrene. Herudover er der ikke nogen væsentlige demografiske eller sociale forskelle i, hvordan mødrene vurderer, at deres barn klarer sig.

Andelen af 3-årige, der klarer sig godt eller virkelig godt i samspillet med andre børn, har ligget relativt stabilt hen over undersøgelsens 3 survey-år.

15-ÅRIGE MED GENNEMSNI TSFÆRDIGHEDER/-KARAKTERER ELLER MERE I DANSK OG MATEMATIK

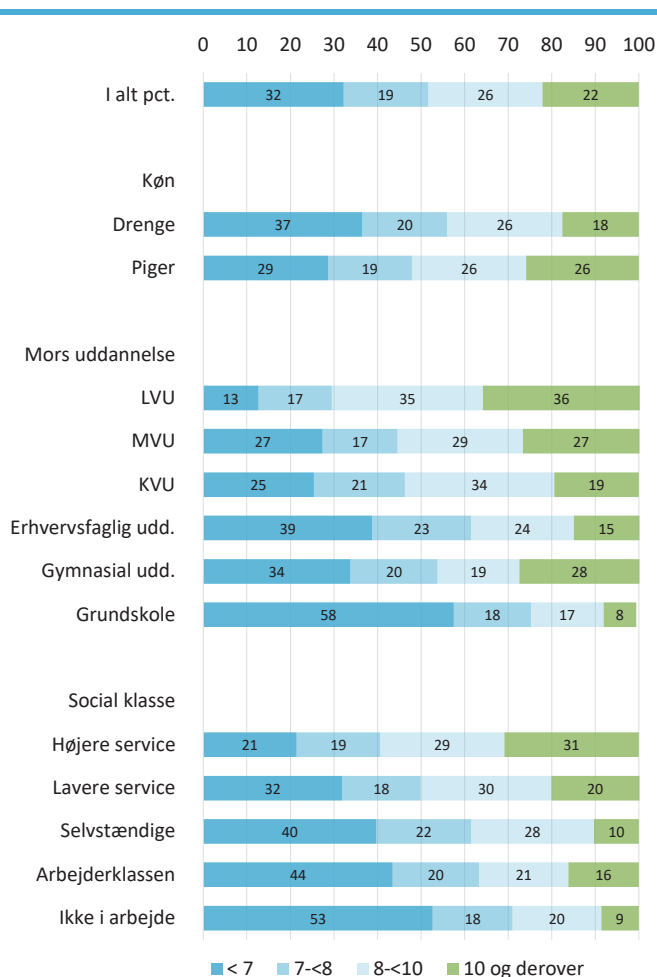
I undersøgelsen blev de 15-årige bedt om at oplyse, hvilken karakterer de havde fået i hhv. dansk og matematik (mundtligt og skriftligt) ved deres seneste standpunktskarakterer. Flertallet af de 15-årige gik på undersøgelsestidspunktet i 9. klasse. De unge har angivet deres præcise karakterer. Dog blev der ikke skelnet mellem 00 og -3. Alle på dette præstationsniveau har ved efterfølgende beregning af gennemsnit fået karakteren sat til 00. Dette betyder, at gennemsnittet i få tilfælde overvurderes i forhold til det reelle gennemsnit.

For de unge, der havde besvaret spørgsmålet, blev der beregnet et karaktergennemsnit i dansk og matematik. Hvis 7 betragtes som middelkarakteren i 7-trinsskalaen, ser vi af figur 4.3.1, at 67 pct. af undersøgelsens 15-årige har gennemsnitsfærdigheder i dansk og matematik, der ligger på middel eller derover. Lidt over en femtedel (22 pct.) ligger helt i top med en gennemsnitlig karakter på 10 eller 12. Knap hver tiende har et karaktergennemsnit på 4 eller derunder (resultat ikke vist). Blot 0,5 pct. havde en gennemsnitskarakter på under 02, som er det krav, der stilles til folkeskolens afgangsprøve, i forhold til at blive optaget på en er-

hvervsuddannelse. Ved fortolkning af disse resultater er det imidlertid vigtigt at være opmærksom på, at bortfaldsanalyser tyder på, at der i undersøgelsen er et skævt bortfald, så de svageste grupper i børne- og ungebefolkningen er underrepræsenteret sammenlignet med danske børn og unge generelt.

Figur 4.3.1 tegner et tydeligt billede af, at karakterer er knyttet til de socioøkonomiske forhold i hjemmet såsom uddannelsesniveau og socialklasse. To forhold, der er tæt knyttet. Jo højere uddannelse blandt forældrene, jo højere er karakterniveauet generelt. Et forhold, der kan skyldes, at unge fra hjem, hvor forældrene har en længere uddannelse, i højere grad kan hente hjælp og støtte til skolearbejdet (Ploug, 2005). Ud over socioøkonomiske forskelle i karakterniveau ser vi en kønsforskel, hvor en mindre andel af pigerne har karakterer under middel og en højere andel karakterer på 10 eller derover sammenlignet med drengene.

FIG. 4.3.1: Seneste karakterniveau blandt 15-årige. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

19-ÅRIGE MED GENNEMSNITSFÆRDIGHEDER/-KARAKTERER ELLER MERE VED FOLKESKOLENS AFGANGSPRØVE

De 19-åriges karakterer ved folkeskolens afgangsprøve er fundet til undersøgelsen via registre. Det gennemsnitlige karakterniveau for de 19-årige, som deltog i undersøgelsen, er vist i figur 4.3.2. Samlet set afsluttede 43 pct. af de unge folkeskolens afgangsprøve med et snit under 7, heriblandt 1,6 pct. med dumpekarakter. Dette adskiller sig ikke fra den andel af 19-årige, der ikke opnåede et gennemsnit på mindst 02 i dansk og matematik (1,8 pct.). I den høje ende af skalaen afsluttede 14 pct. af de unge folkeskolens afgangsprøve med en gennemsnitskarakter på 10 eller derover.

Ligesom det var tilfældet med de 15-åriges selvrapporterede karakterer, viser figur 4.3.2 også en stærk social gradient i de unges afgangskarakterer. Både hvad angår en gennemsnitlig karakter under 7, men også i et gennemsnit på 10 og derover. Mens 13 pct.

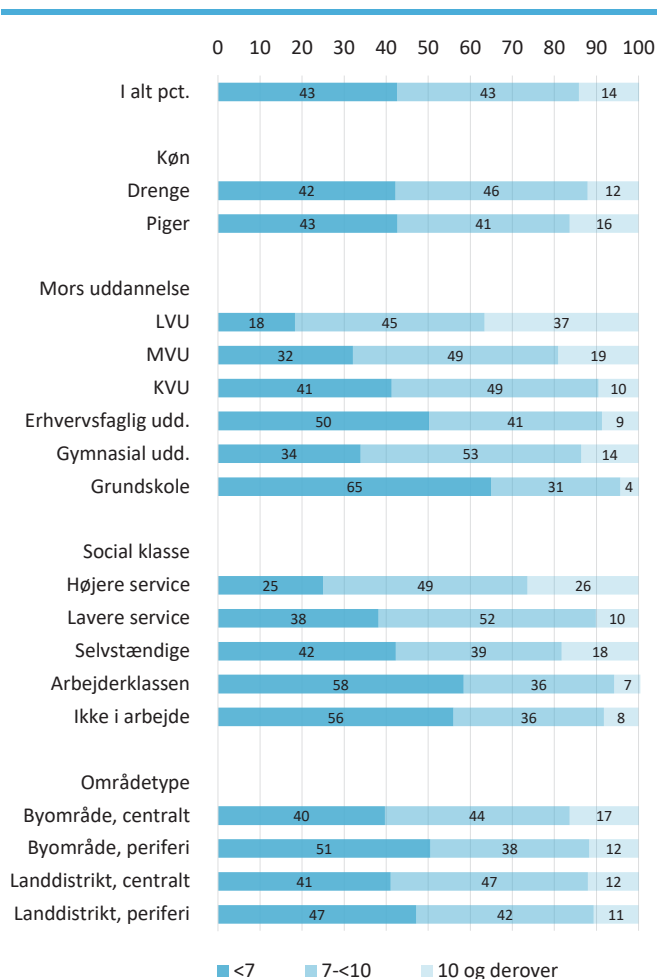
af de unge med højtuddannede mødre afsluttede med et snit på under 7, gjaldt det 58 pct. af de unge, hvor mors højeste uddannelse er grundskole. Blandt disse unge var det blot 4 pct., der afsluttede folkeskolens afgangseksamen med et snit på 10 eller derover, hvorimod det gjaldt 37 pct. af de unge, hvor mor har en høj videregående uddannelse. Et tilsvarende billede ses for husstandens socialklasse.

7-19-ÅRIGES VURDERING AF FAGLIG KUNNEN

Danske elever får ikke karakterer, før de begynder i udskoling (dvs. 8. klasse). For at få et fælles mål for faglig kunnen bad vi derfor de 7-19-årige, som var i uddannelse, om at vurdere, hvordan de klarer sig rent fagligt. For de 7-årige var det mor, der gav sin vurdering. Det selvrapporterede svar er blandt de 15-årige blevet sammenlignet med informationer om karakterer. Denne analyse viser, at de unge er relativt realistiske. Vi skal dog være opmærksomme på, at karaktergennemsnittet kun omfatter dansk og matematik, og at faglig kunnen i andre fag som fx sprogfag også kan påvirke de unges vurdering. Hvorvidt de 11-årige er lige så realistiske i deres vurdering af egen faglig kunnen som de 15-årige, kan vi ikke på baggrund af denne undersøgelse sige noget om. Det ændrer dog ikke ved, at børnenes egen oplevelse af faglig kunnen kan have en betydning for skoletrivsel og fagligt gå-på-mod.

Et stort flertal (80 pct.) af de 7-19-årige (for de 7-årige mor) vurderer, at de klarer sig godt eller virkelig godt. 17 pct. vurderer, at

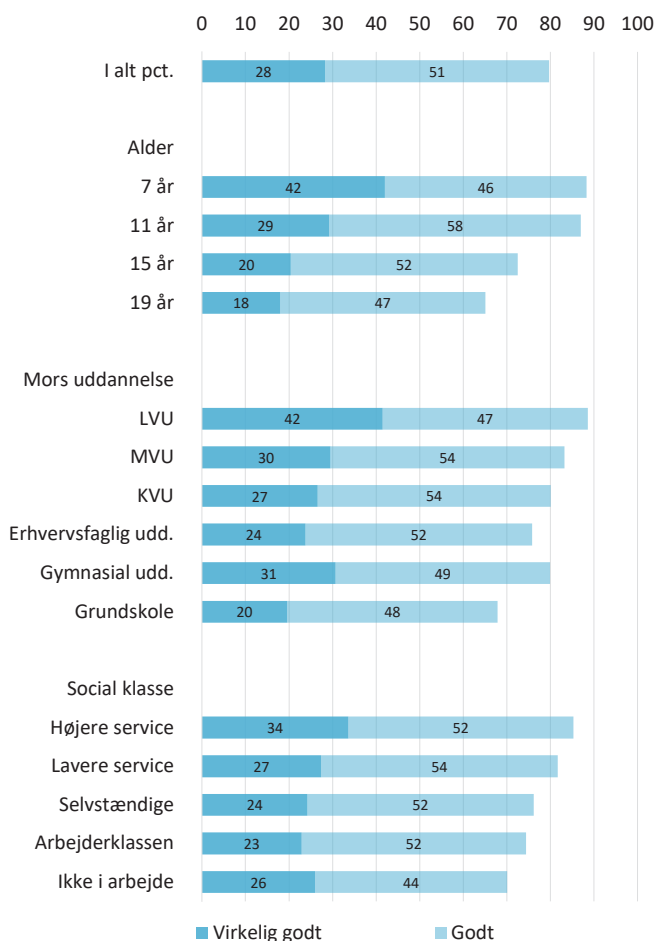
FIG. 4.3.2: 19-åriges karakterer ved folkeskolens afgangsprøve. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

de klarer sig nogenlunde, mens 3 pct. svarede "ikke så godt". Vi fandt ingen kønsforskelle i vurderingen, men figur 4.3.3 viser, at især andelen, der vurderer, at de klarer sig virkelig godt, falder med alderen. Højest er den ved 7-årsalderen, hvor mor svarer, men også mellem 11-årsalderen, hvor børnene selv svarer, og 19-årsalderen ser vi et fald fra 29 til 20 pct. Herudover ses socioøkonomiske forskelle, idet børn og unge af højtuddannede mødre i højere grad vurderer, at de fagligt set klarer sig virkelig godt, sammenlignet med børn og unge, hvis mor har en lavere uddannelse. Børn og unge, hvis mor udelukkende har en grundskoleeksamen, svarer til gengæld i højere grad, at de klarer sig nogenlunde (27 pct.) (resultater ikke vist). Blandt højtuddannede er denne andel 10 pct. Et tilsvarende mønster ses for socialklasse.

Figur 4.3.4 viser, hvordan andelen af børn og unge, der selv vurderer (for de 7-årige er det mors vurdering), at de klarer sig godt

FIG. 4.3.3: 7-19-årige, der synes, at de klarer sig godt eller virkelig godt rent fagligt. Udvalgte baggrundsfaktorer 2017. Procent

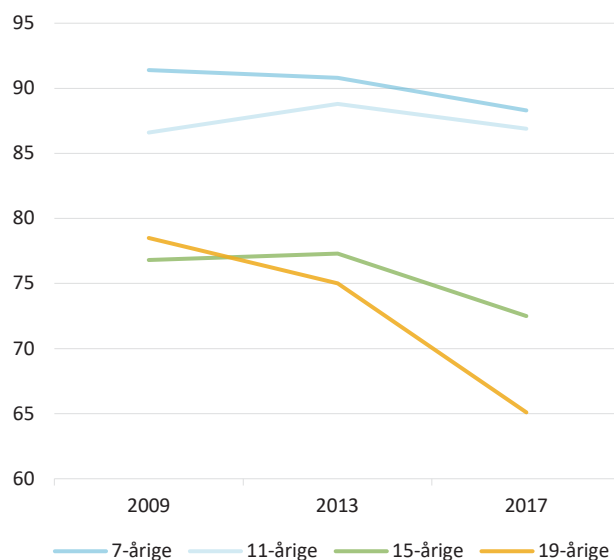
eller virkelig godt rent fagligt, har udviklet sig hen over undersøgelsens 3 survey-år. Mens de 11-årige har ligget stabilt siden 2009, har der blandt de 7-, 15- og 19-årige været en statistisk signifikant faldende trend siden undersøgelsens start, der dog er tydeligst blandt de 19-årige. I 2009 vurderede 79 pct., at de fagligt set klarede sig godt, mens andelen i 2017 er faldet til 65 pct.

DELKONKLUSION

I forhold til skolepræstationer kan vi konkludere, at:

- Størstedelen af 3-åriges mødre svarer, at deres barn klarer sig virkelig godt eller godt i samspillet med de andre børn i daginstitutionen eller dagplejen.
- Næsten 7 ud af 10 af undersøgelsens 15-årige havde en gennemsnitskarakter i dansk og matematik på 7 eller derover, mens 7 pct. havde et gennemsnit på 4 eller derunder.
- 43 pct. af de 19-årige afsluttede folkeskolens afgangsprøve med et snit under 7. I den høje ende afsluttede 14 pct. af de unge afgangsprøven med en gennemsnitskarakter på 10 eller derover.
- Andelen af børn og unge, der vurderer, at de klarer sig enten godt eller virkelig godt, falder markant med alderen. Bedst er de 7-åriges mødres vurdering af deres børns faglige kunnen.
- Såvel de 15-åriges karakterer som de 19-åriges afgangskarakterer er stærkt knyttet til hjemmets socioøkonomiske ressourcer. Det samme er de 7-åriges mødres vurdering af barnets faglige kunnen samt de 11-15-åriges egen vurdering af faglig kunnen.

FIG. 4.3.4: 7-19-årige, der synes, at de klarer sig virkelig godt eller godt fagligt set 2009-2017. Procent

KOMPONENT 4: OVERGANG TIL BESKÆFTIGELSE OG FORVENTNINGER TIL FREMTIDEN

Den sidste komponent under dette domæne omhandler primært de unge og fokuserer på overgangen til voksenlivet og samt planer for fremtiden. Er de unge allerede nu integreret i samfundslivet, og i hvilken grad forventer de unge at påbegynde en uddannelse?

15-19-ÅRIGE UDEN FOR UDDANNELSE ELLER BESKÆFTIGELSE

Den første indikator omhandler unge, der på undersøgelsestidspunktet hverken er i uddannelse eller i arbejde. Det er en sårbar situation, og der kan være risiko for, at disse unge falder ud af samfundslivet. Som vist i tabel 4.1.1 udgør denne gruppe af unge 1 pct. blandt de 15-årige og 9 pct. af de 19-årige. Andelen har dermed været uændret henover undersøgelsens 3 survey-år.

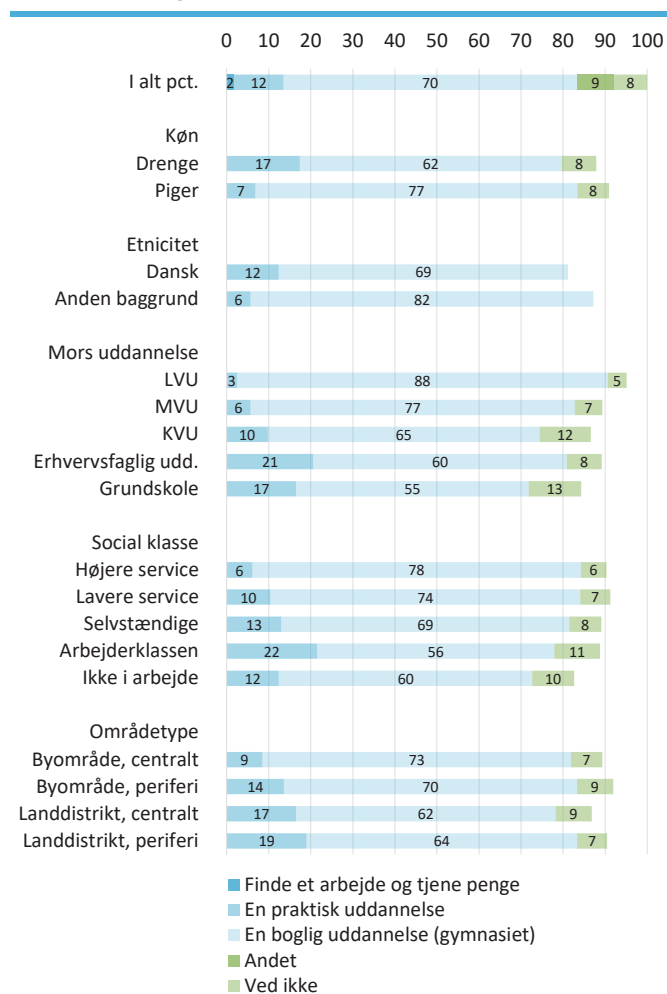
Undersøgelsens 19-årige, som hverken er under uddannelse eller i beskæftigelse, udgør antalsmæssigt ikke en tilstrækkeligt stor gruppe til, at vi kan drage statistisk sikre konklusioner om dens sociale karakteristika. Dog ses det, at unge, som lever i en familie, hvor ingen i husstanden er i arbejde, i lidt højere grad selv er uden for uddannelse eller beskæftigelse sammenlignet med unge, hvor mindst én i husstanden er i beskæftigelse. Forskellen er statistisk signifikant, men bør alligevel tolkes forsigtigt grundet det lille procentgrundlag (122 unge).

PLANER EFTER FOLKESKOLEN SAMT UDDANNELSESMÆSSIGE FORVENTNINGER

I undersøgelsen har vi spurgt de 11-15-årige, hvad de forestiller sig, der skal ske, når de er færdige med 9. eller 10. klasse. Hertil kunne de svare, at de 1) vil finde sig et arbejde og tjene penge, 2) vil i gang med en praktisk uddannelse (fx som mekaniker, frisør, slagter eller SOSU-assistent), 3) vil i gang med en boglig uddannelse (gymnasiet, htx, htx, hf), 4) vil noget andet og endelig 5) ikke ved det.

For en 11-årig kan folkeskolens afslutning synes langt væk, og det kan derfor være svært at svare på, hvad man vil 4-5 år ud i fremtiden. Ikke overraskende er det da også næsten en tredjedel (32 pct.) af de 11-årige, der svarer, at de ikke ved, hvad de vil efter folkeskolen. Cirka halvdelen (49 pct.) forventer at påbegynde en boglig uddannelse, mens 11 pct. forventer at tage en praktisk uddannelse. 5 pct. angiver, at de vil finde sig et job og tjene penge.

FIG. 4.4.1: 15-åriges planer efter folkeskolen. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

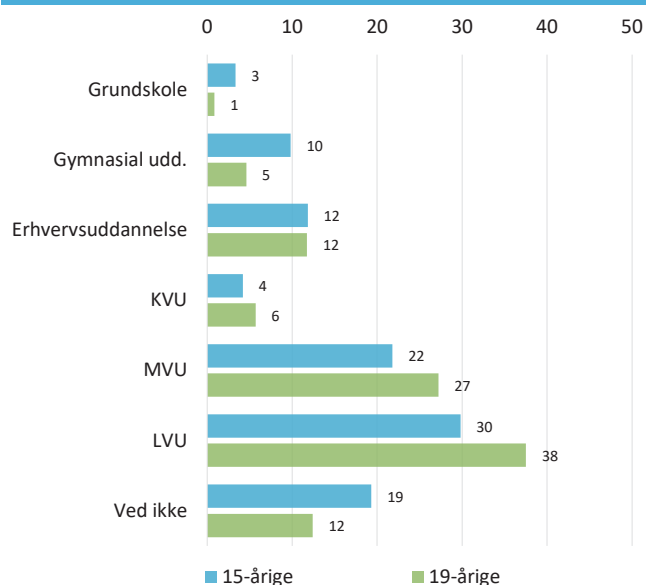

* Kategorierne "Finde et arbejde" samt "Andet" vises kun for 15-årige samlet set, da det statistiske grundlag er for småt i de opdeltte analyser.

Blandt de 15-årige, hvor størstedelen går i 9. klasse og dermed nærmer sig folkeskolens afslutning, har mere end 9 ud af 10 en forestilling om, hvad de skal, når de er færdige med 9. eller 10. klasse. I denne aldersgruppe er andelen, der ikke ved, hvad de vil, faldet til blot 8 pct. Her forventer 70 pct. at tage en boglig uddannelse, mens andelen, der har planer om en praktisk uddannelse, også her ligger på godt hver tiende (12 pct.). Der vil hen mod folkeskolens afslutning være et stort fokus på, at de unge påbegynder en ungdomsuddannelse, når de forlader skolen. Vi ser da også, at andelen, der forventer at finde et arbejde, blandt de 15-årige er faldet til blot 2 pct. 9 pct. angiver, at de vil noget andet end de svarmuligheder, de kunne angive. Usikkerhed om uddannelsesvalg er lidt højere blandt unge, hvor mors højeste uddannelse er grundskolen, samt blandt unge fra arbejderklassen, jf. figur 4.4.1.

Hvad angår de 15-åriges forestillinger om, hvad de vil efter folkeskolen, viser figur 4.4.1, at det er karakteristisk for de unges valg, at det boglige spor (de gymnasiale uddannelser) i højere grad vælges af pigerne end drengene, af unge med anden etnisk baggrund end dansk, samt af unge fra hjem, hvor mor har en mellem-lang eller lang videregående uddannelse, eller som tilhører den højere eller lavere serviceklasse. Omvendt vælges en praktisk uddannelse i højere grad af drenge, af danske unge, unge fra arbejderklassen, af unge, hvor mor har en erhvervsfaglig uddannelse eller udelukkende grundskolen, samt blandt unge uden for de centrale byområder.

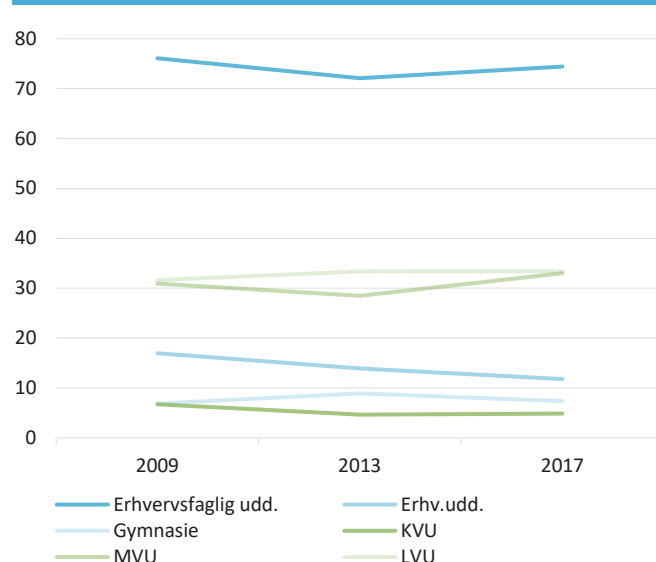
FIG. 4.4.2: Højeste uddannelse, som 15- og 19-årige forventer at gennemføre 2017. Procent

De 15- og 19-årige blev stillet et mere konkret spørgsmål om, hvilken uddannelse de forventer at få som den højeste. De unges svar afspejler også her, at det er lettere at forholde sig til videregående uddannelse, jo tættere de unge kommer på det tidspunkt, hvor de forventes at træffe en beslutning. Blandt de 15-årige angiver næsten hver femte (19 pct.), at de ikke ved det, jf. figur 4.4.2. Blandt de 19-årige er det godt hver ottende, der stadig er usikker. Godt hver syvende (13 pct.) 15-årige forventer ikke at tage en erhvervskompetencegivende uddannelse, mens denne andel blandt de 19-årige er halveret til 6 pct. Figur 4.4.2 viser også, at det generelt gælder, at de unge ved 19-årsalderen har mere mod på at tage en af de mellemlange eller lange videregående uddannelser sammenlignet med de 15-årige.

Henover undersøgelsens 3 survey-år har der ikke været nogen tydelig trend, hvad angår andelen af 15- og 19-årige, der hhv. forventer at tage en erhvervskompetencegivende uddannelse, ikke forventer at gøre dette, eller som svarer "ved ikke". Ser vi mere specifikt på uddannelsesniveauer, er der imidlertid en faldende trend i andelen af unge, som forventer at tage en erhvervsfaglig uddannelse som deres højeste uddannelse, jf. fig. 4.4.3. I 2009 var andelen blandt 15-årige og 19-årige samlet set 17 pct. I 2013 var denne andel 14 pct., og i 2017 var andelen yderligere faldet til 12 pct. Herudover ses en svagt, men signifikant faldende trend i andelen, der forventer at gennemføre en kort videregående uddannelse som deres højeste uddannelse.

FIG. 4.4.3: 15-19-åriges højeste forventede uddannelse 2009-2017. Procent

DELKONKLUSION

I forhold til de unges overgang til beskæftigelse og forventninger til fremtiden kan vi konkludere, at:

- 1 pct. af de 15-årige samt 9 pct. af de 19-årige er hverken i uddannelse eller beskæftigelse.
- Usikkerheden blandt de 11-årige er stor angående deres planer efter folkeskolen. Det samme gælder for de 15-åriges forestilling om den højeste uddannelse, de forventer at gennemføre.
- Ved 15-årsalderen er 8 pct. stadig i tvivl angående valg af ungdomsuddannelse. Blot 2 pct. af de 15-årige forventer dog at finde ufaglært arbejde. Pigerne, unge med anden etnisk baggrund end dansk samt unge, hvor mor har en bogligt orienteret uddannelse, forventer i højere grad selv at påbegynde en boglig ungdomsuddannelse, mens unge med en arbejderbaggrund i højere grad forventer at tage en erhvervsfaglig uddannelse.
- Blandt de 19-årige er 12 pct. usikker i forhold til deres uddannelsesmæssige fremtid. 6 pct. forventer ikke at tage en erhvervskompetencegivende uddannelse.

OPSUMMERING OG KONKLUSION

I domæne 4 har vi sat fokus på undersøgelsens børn og unges placering, deltagelse samt hvordan de klarer sig i dagpasning, skole og uddannelsessystem – fra de er helt små, til de er unge 19-årige, der skal beslutte deres fremtidige løbebane. Størstedelen af danske småbørn passes uden for hjemmet. Dette gælder også undersøgelsens 3-årige, hvor 97 pct. passes uden for hjemmet, en andel, der har ligget stabilt siden 2009. Sammenlignet med danske børn passes børn med anden etnisk baggrund end dansk i lidt højere grad hjemme. To tredjedele af de børn, der passes i dagtilbud, er der mellem 6 og 8 timer. Denne andel har ligget stabilt siden 2009, mens andelen, der passes mere end 8 timer, er steget i perioden. Størstedelen af de 3-åriges mødre oplever, at deres barn klarer sig godt eller virkelig godt i samspillet med de andre børn i daginstitutionen eller dagplejen.

Med undtagelse af 3 pct. af de 15-årige er alle undersøgelsens unge indskrevet i en grundskole. 2 pct. af de 7-15-årige går på specialskole. Godt 3 ud af 4 har deres daglige gang i folkeskolen, mens knap hver femte går på privatskole. Denne andel er steget med 4 procentpoint siden 2009. Det er i højere grad højtuddannede familier, der vælger privatskole til deres børn. Blandt de

15-årige går næsten hver tiende på efterskole. Blandt de yngste skolebørn går 9 ud af 10 videre i SFO eller fritidshjem, når skoledagen er slut. Blandt de 11-årige er andelen, der går i klub, markant lavere, godt hver tredje. Denne andel er faldet siden 2013.

Blandt de 19-årige er 67 pct. under uddannelse, hver fjerde arbejder, mens knap hver tiende hverken arbejder eller er under uddannelse. Unge fra arbejderklassen, eller hvor mors højeste uddannelse er grundskolen, har i højere grad valgt en erhvervsuddannelse end en gymnasial uddannelse. Andelen, der går på en erhvervsuddannelse, er faldet fra 16 pct. i 2009 til 8 pct. i 2017.

I forhold til deltagelse i skoleliv oplever 12 pct. af undersøgelsens 7-19-årige mindst 3 af de 4 problemer, der spørges ind til i undersøgelsen, og som handler om konflikter med hhv. lærere og elever, at være ked af det og at have svært ved at koncentrere sig i skolen. Andelen er siden 2009 steget blandt de 7- og 11-årige. Næsten halvdelen af undersøgelsens unge har ved grundskolens afslutning oplevet et skoleskift. Denne andel har ligget stabilt hen over undersøgelsens 3 survey-år. Blandt de 15-19-årige kvinder, der har skiftet skole, er der imidlertid sket en stigning i andelen, hvor skoleskiftet skyldes dårlig trivsel. Et andet forhold, der kan skyldes dårlig trivsel, er pjæk. Her spiller alder en stærk rolle, ligesom vi også ser en social gradient i pjæk. Endelig har børn, som lever i en eneforsørgerfamilie, i højere grad pjækket en hel dag eller flere gange sammenlignet med børn fra kernefamilier.

Blandt de 3-15-årige er der 8 pct., som modtager støtte- eller specialpædagogisk bistand. Her ser vi en klar social gradient, hvor børn af lavt uddannede mødre, eller som bor i en husstand, hvor ingen er i arbejde, har størst sandsynlighed for at have støtte- eller specialpædagogisk bistand tilknyttet. På tilsvarende vis slår de unges sociale baggrund igennem i skolepræstationer samt egen opfattelse af faglig formåen. Såvel de 15-åriges karakterer som de 19-åriges afgangskarakterer er stærkt knyttet til hjemmets socioøkonomiske ressourcer. Det samme er de 7-åriges mødres vurdering af barnets faglige kunnen samt de 11-15-åriges egen vurdering af faglig kunnen.

Ved 15-årsalderen ved størstedelen af de unge, hvad de vil efter folkeskolen. Også her slår de unges sociale baggrund igennem. Unge fra hjem, hvor mor har en bogligt orienteret uddannelse,

regner i højere grad selv med at påbegynde en boglig ungdomsuddannelse. Omvendt forventer unge med en arbejderbaggrund i højere grad at gennemføre en erhvervsfaglig uddannelse. Herudover ser vi, at piger og unge med anden etnisk baggrund end dansk i højere grad forventer at tage en boglig uddannelse. Kun et lille mindretal forventer at finde ufaglært arbejde. 8 pct. er dog stadig i tvivl om, hvad de vil. Blandt de 19-årige forventer 6 pct. ikke at tage en erhvervskompetencegivende uddannelse. 12 pct. er i tvivl om deres uddannelsesmæssige fremtid. Fra 2009 til 2017 er der sket et signifikant fald i andelen af unge, der forventer at tage en erhvervsfaglig uddannelse som deres højeste uddannelse.

Samlet karakteriseres domænet af, at flere af dets indikatorer er tæt knyttet til børnene eller de unges sociale baggrund. Herudover er der, siden *Børn og unge i Danmark* blev gennemført første gang, sket en udvikling på en række områder. Vi ser således en stigning i andelen af 3-årige, der passes mere end 8 timer uden for hjemmet dagligt, i andelen, der går i privatskole, og et fald i andelen af 11-årige, der går i klub. I relation til ungdomsuddannelserne ser vi desuden et fald i andelen, der enten er i gang med en erhvervsfaglig uddannelse, eller som forventer at påbegynde en, når de er færdige med grundskolen. Også trivselsmæssigt er der ændringer at spore. Andelen af børn og unge, der oplever et eller flere problemer i skolen, er steget blandt de 7- og 11-årige, og blandt de ældste piger er andelen af skoleskift, der skyldes dårlig trivsel, steget siden 2009.

REFERENCER

- Børne- og Socialministeriet (2018): *Plads i dagtilbud*. <https://socialministeriet.dk/arbejdsomraader/dagtilbud/plads-i-dagtilbud/>. Tilgået 25.09.18
- Dietrichson, J., I.L. Kristiansen & B.C.V. Nielsen (2018): *Universal Preschool Programs and Long-Term Child Outcomes: A Systematic Review*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Esping-Andersen, G., I. Garfinkel, W. Han, K. Magnuson, S. Wagner & J. Waldfogel (2012): "Child Care and School Performance in Denmark and the United States". *Child Youth Serv Rev*, 34, s. 576-589.
- Frønes, I. (1994): *De ligeværdige. Om socialisering og de jævnaldrendes betydning*. København: Forlaget Børn & Unge.
- Gulløv, E. (1999): *Betydningsdannelse blandt børn*. København: Gyldendals Boghandel, Nordisk Forlag A/S.
- Halldén, G. (1999): "Forældreperspektiv og barneperspektiv på familieliv og den gode barndom". I Dencik, L. & P.S. Jørgensen: *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kragh-Müller, G. & C. Ringsmose (2015): *Pædagogisk kvalitet i store og små daginstitutioner – en rapport om børns trivsel, læring og udvikling i store og små daginstitutioner*. København: Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet.
- OECD (2009): *Doing Better for Children*. Paris: OECD.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, L.P. Nielsen, M. Lausten & S. Stage (2010): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2010*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:20.
- Ploug, N. (2005): *Social arv. Sammenfatning 2005*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Undervisningsministeriet (2014): *Elevfravær, karakterer og overgang til/status på ungdomsuddannelsen*. Undervisningsministeriet, Kontor for Analyse og Administration, 8. december 2014.
- Undervisningsministeriet (2017): *Notat om sommertilgang til erhvervsuddannelsernes grundforløb og frafald*. Hentet <https://uvm.dk/aktuelt/nyheder/uvm/2017/sep/170928-fald-i-tilgangen-til-erhvervsuddannelserne>. Tilgået 26.09.18.
- Undervisningsministeriet, Uddannelsesstatistik.dk: (2018a): *Førstegangstilgang af elever til erhvervsuddannelserne*. Tilgået 26.09.18
- Undervisningsministeriet (2018b): *Elever i grundskole, 2016/2017*. Notat. <https://uvm.dk/statistik/grundskolen/elever/elevtal-i-grundskolen>. Tilgået 25.09.18.
- UNICEF (2007): *Child Poverty in Perspective: An Overview of Child Well-Being in Rich Countries. A Comprehensive Assessment of the Lives and Well-Being of Children and Adolescents in the Economically Advanced Nations*. Innocenti Report Card 7. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre, The United Nations Children's Fund.

Karen Margrethe Dahl

DOMÆNE 5

SOCIALE RELATIONER

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

Domæne 5 viser udviklingen i børns og unges familieforhold og samvær med venner og kammerater. Vi indkredser danske børns sociale ressourcer ved hjælp af fem typer komponenter. Under komponent 1 ser vi således på deres strukturelle familiesituation – dvs. hvilke voksne og børn, de bor sammen med, hvor ofte børn og unge ser deres forældre, hvis de ikke bor sammen med dem, hvad der kendetegner unge, der flytter hjemmefra, og hvad der kendetegner børn og unge, der har været anbragt på et tidspunkt

i deres opvækst. Under komponent 2 og 3 graver vi et spadestik dybere i familieforholdene og beskriver de følelsesmæssige og intellektuelle ressourcer, der udveksles mellem forældre og børn, samt hvordan forskellige grupper af børn opdrages og inddrages i forskellige typer familier. Uden for den nære familie findes potentielt nogle netværk, som kan komme børnene til gode som en bonus eller som kompensation for mangler i den nære familie. Bedsteforældre er en oplagt netværksressource, som vi belyser under komponent 4, mens komponent 5 beskriver relationerne til venner, kammerater og eventuelle kærester.

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Familiestruktur	<ul style="list-style-type: none"> 3-19-årige med skilte forældre 3-15-årige skilsmissebørn, der bor hos deres mor eller far 3-19-åriges søskende 3-15-årige skilsmissebørns kontakt med samværsforælder 19-årige udeboende 3-19-årige, der har været anbragt uden for hjemmet 3-19-årige, der har mistet en forælder
Komponent 2: Omsorg, autoritet og konflikt i familien	<ul style="list-style-type: none"> 3-15-åriges anerkendelse fra forældrene Forældres indsigt i 7-19-åriges færden og vennekreds 11-19-åriges tillid og tilknytning til forældre 11-19-åriges oplevelse af forældres hjælp og støtte 11-19-åriges fortrolighed med forældre og søskende 11-19-åriges oplevelse af forældres kærlighed 3-19-åriges oplevelse af regler i familien 3-19-åriges oplevelse af sanktioner i familien 3-19-åriges konflikter med forældre og søskende 11-19-åriges oplevelse af forældres relation 3-7-åriges forældres kontakt til socialforvaltningen
Komponent 3: Kulturel kapital og deltagelse i familielivet	<ul style="list-style-type: none"> 3-19-åriges samtalehyppighed med forældre Højt læsning for 3-7-årige børn 11-19-åriges samtaler med forældre om samfund og kultur 7-15-åriges lektiehjælp fra forældre Hverdagssprog med familiemedlemmer blandt 11-19-årige med indvandrerbaggrund 7-19-åriges inddragelse i familiens planlægning og husarbejde

Komponent 4: Slægt	3-19-åriges kontakt til bedsteforældre
Komponent 5: Relationer til venner og jævnaldrende	3-19-åriges samvær med venner i fritiden 11-19-åriges virtuelle kontakt med venner 11-19-åriges oplevelse af fortrolighed med venner 3-19-årige: mobning og konflikter 15-19-åriges kæresteforhold

KOMPONENT 1: FAMILIESTRUKTUR

Familiens strukturelle sammensætning har stor betydning for børns hverdag og hænger, som vi viser under komponent 1, sammen med de socioøkonomiske ressourcer, barnet har adgang til. For de 3-15-årige er det for størstedelens vedkommende forældrenes skilsmisser, deres etablering af nye parforhold og antallet af søskende, der bidrager til ændringer i familiestrukturen og husstanden. I 19-årsalderen sker ændringerne også, fordi de unge selv begynder at flytte hjemmefra og etablere egne selvstændige husholdninger. En mindre gruppe af børn oplever mere drastiske ændringer i deres familiestruktur, hvis en af deres forældre dør,

eller de selv oplever at blive anbragt i en anden familie eller på en institution.

BØRN MED SAMLEVENDE OG IKKE-SAMLEVENDE FORÆLDRE

Langt de fleste familier starter som kernefamilie, hvor begge forældre¹ bor sammen, men i løbet af opvæksten vil en del børn opleve, at deres forældre går fra hinanden for eventuelt at finde sammen med nye partnere. Figur 5.1.1, der er baseret på registeroplysninger (326.076 børn), viser således, at 84 pct. af forældrene til de 3-årige bor sammen mod kun 56 pct. af de 19-åriges forældre.

Figur 5.1.1 viser ligeledes, hvordan sandsynligheden for, at forældrene bliver sammen hele barndommen, er væsentlig forskellig i forskellige samfundsgrupper. I familier, hvor mindst en af forældrene har en lang videregående uddannelse, vil 67 pct. af børnene opleve at bo sammen med begge forældre indtil 19-årsalderen, mens kun 38 pct. af børn med to forældre med en grundskoleuddannelse som længstvarende uddannelse vil opleve det samme.

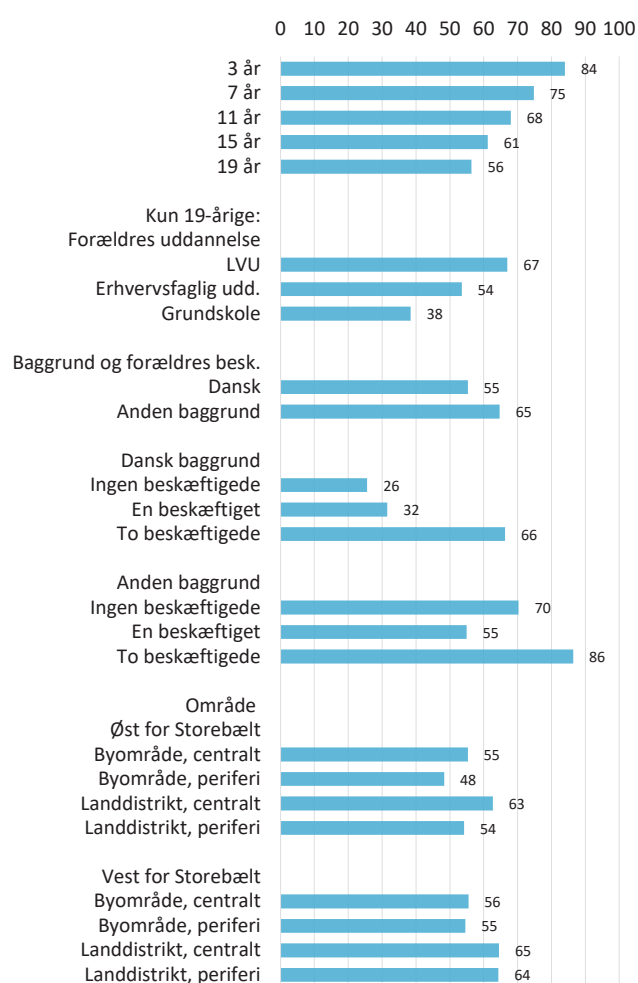
19-årige med dansk baggrund vil i højere grad end 19-årige med indvandrerbaggrund have oplevet, at deres forældre er gået fra hinanden. Det gælder generelt, men i særlig grad, når vi tager højde for, at familier med indvandrerbaggrund gennemsnitligt har ringere socioøkonomiske levevilkår end familier med dansk baggrund. Figur 5.1.1 viser således, at 65 pct. af familier med dansk baggrund og to beskæftigede forældre fortsat lever som kernefamilie, når de unge er fyldt 19 år. I familier med dansk baggrund,

hvor den ene eller begge forældre er uden for arbejdsmarkedet, gælder dette kun 32 og 26 pct. af familierne. I familier med indvandrerbaggrund er sandsynligheden for skilsmisse inden for hver beskæftigelseskategori væsentlig lavere. Her er det 86 pct. af forældrene i familier med to beskæftigede forældre, der fortsat lever sammen, da den unge er fyldt 19 år. Det samme gælder hhv. 70 og 55 pct. af familier, hvor den ene eller begge forældre ikke er i arbejde.

Ud over de socioøkonomiske forskelle er der også geografisk forskel på andelen af forældre, der bliver boende sammen i by- og landområder samt i områder øst og vest for Storebælt. Figur 5.1.1 viser således, at sandsynligheden for, at forældrene bliver boende sammen, til barnet er fyldt 19 år i Jylland og på Fyn, er større, hvis familien bor i et landdistrikt, end hvis familien bor i et byområde. Øst for Storebælt er opdelingen mellem land og by mindre klar. Til gengæld spiller det en væsentlig rolle, hvor tæt man bor på de største byområder, idet sandsynligheden for, at forældrene er skilt, når barnet er blevet 19 år, gennemsnitligt er størst blandt forældre, der bor i en provinsby eller et landdistrikt, der ligger mere end 30 km fra en større by. Københavns Kommune har dog, som det fremgår af kapitlet *Hvor bor de udsatte børn og unge* i Del 2, ligeledes en høj andel af skilte familier.

Danske børn og unges familiestruktur er nogenlunde lig den, vi ser i de fleste europæiske lande. HBSC's skolebørnsundersøgelse fra 2014 viser, at andelen af børn, der lever sammen med begge

FIG. 5.1.1: 3-19-årige med samlevende forældre. 2017. Procent

deres forældre, ligger mellem 70 og 80 pct. i halvdelen af de 41 deltagende lande (I denne undersøgelse lever 72 pct. af de danske børn med begge forældre). I otte syd- eller østeuropæiske lande lever mere end 80 pct. med begge forældre, mens andelen med samlevende forældre i de resterende 13 lande er under 70 pct. (Inchley et al., 2016: s. 244).

BØRNS SØSKENDE

Ved hjælp af registerdata, der viser, hvilke børn forældrene har sammen og hver for sig, viser vi i figur 5.1.2, hvilke søskende børnene bor sammen med eller møder i enten deres mors eller fars hjem.

Mere end 80 pct. af alle børn i Danmark vokser op sammen med en eller flere helsøskende. Dertil kommer 13 pct., der ikke har helsøskende, men har mindst en halvsøskende på deres mors

eller fars side. Kun 6 pct. har endnu ikke fået nogen søskende, når de er fyldt 19 år.

Sammensætningen af søskendeflokken hænger ikke overraskende sammen med forældrenes familiestruktur, der igen hænger sammen med forældrenes socioøkonomiske ressourcer. Figur 5.1.2 viser således, at mere end 80 pct. af de 15-årige har helsøskende (men ikke halvsøskende) i familier, hvor den unges forældre bor sammen. 9 pct. af disse har både hel- og halvsøskende, mens 4 pct. har en halvsøskende på enten deres mors eller fars side. Blandt unge, der bor i stedfamilier, har knap en tredjedel udelukkende helsøskende, samme andel har både hel- og halvsøskende, mens lidt over en tredjedel udelukkende har halvsøskende.

Da forældre med færre socioøkonomiske ressourcer i højere grad end forældre med flere ressourcer er skilt, ser vi således også, at børn og unge, hvis forældre har korte uddannelser eller ikke er i arbejde, har en mere sammensat søskendegruppe end børn og unge fra socioøkonomisk mere ressourcestærke familier.

Figuren tager ikke højde for stedsøskende i stedfamilierne. Reelt vil andelen, der lever sammen med søskende, derfor være lidt højere.

Figur 5.1.2b viser, at knap halvdelen af alle børn vokser op med en enkelt søskende, som de deler både mor og far med. En fjerdedel

FIG. 5.1.2: Børns hel- og halvsøskende. 2017. Procent

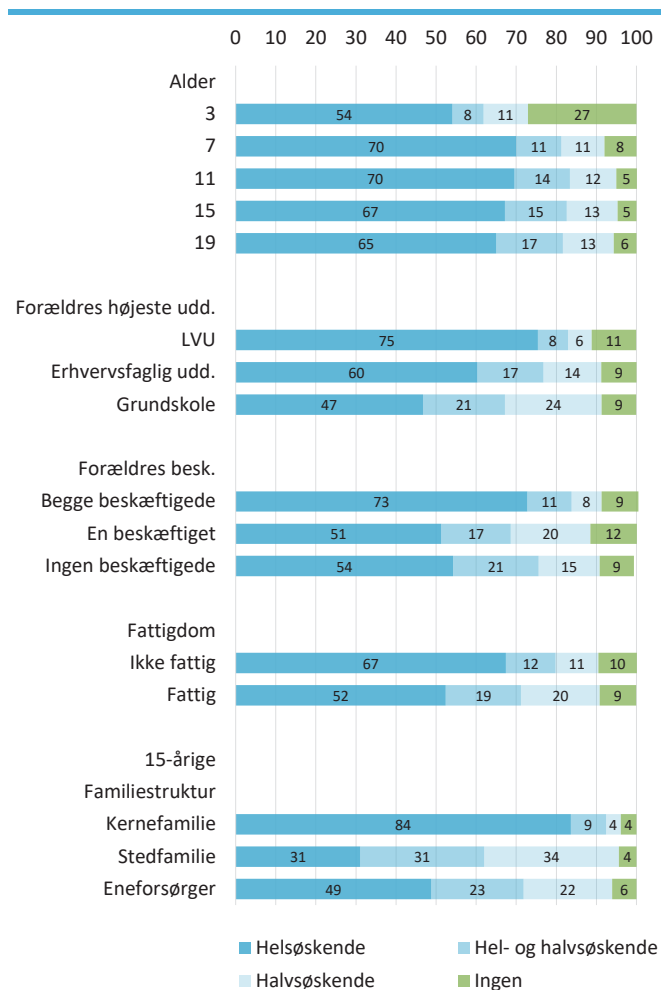
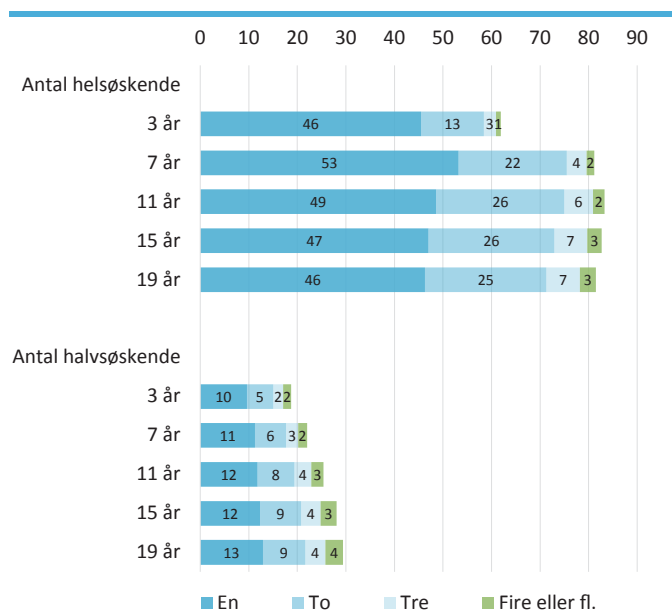

FIG. 5.1.2b: Antal hel- og halvsøskende. 2017. Procent

har to helsøskende, mens omtrent hver tiende får tre eller flere helsøskende. Lidt under 30 pct. vokser op sammen med en eller flere halvsøskende – heraf 13 pct. med en, mens de øvrige har mere end en halvsøster eller -bror.

BOPÆL HOS MOR ELLER FAR

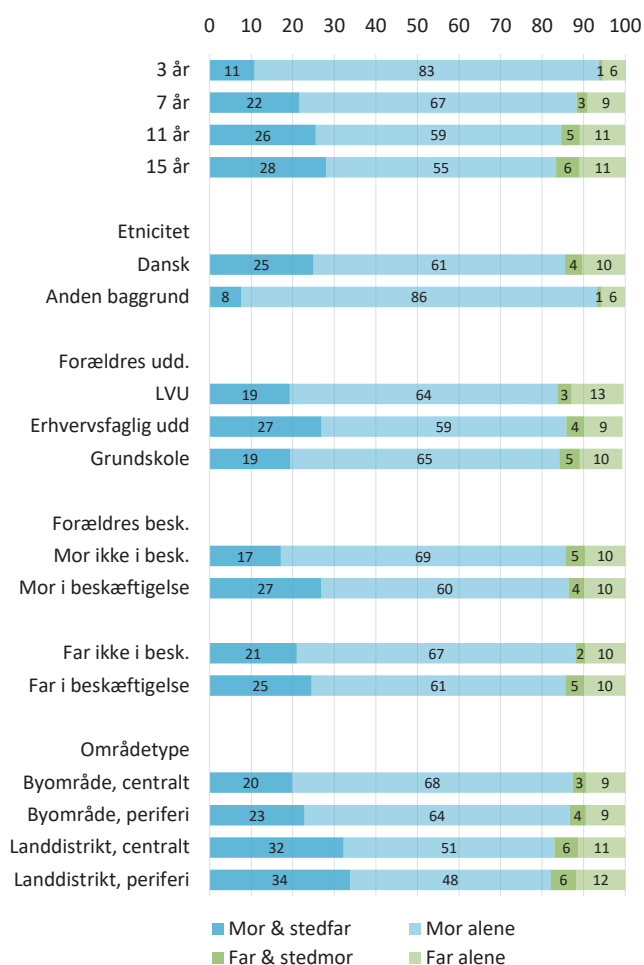
Figur 5.1.3 zoomer ind på 3-15-årige børn med skilte forældre og viser, hvem børnene bor sammen med i den familie, hvor de har deres bopælsadresse. Vi ser, at langt størstedelen af børn med skilte forældre har deres primære bopæl hos moren, men at andelen, der bor sammen med deres far, stiger, jo ældre børnene bliver. I familier med 3-årige børn har 94 pct. af børnene således bopælsadresse hos deres mor, mens 6 pct. har adresse hos deres far. Blandt 15-årige børn med skilte forældre har 83 pct. adresse hos deres mor, mens 17 pct. har adresse hos deres far.

I de fleste skilte familier med børn lever forælderen som ene-forsørger uden en ny partner registreret på adressen. I takt med at børnene bliver ældre, danner flere dog stedfamilier – særligt i familier med dansk baggrund. Stedfamilier er lidt overrepræsenterede blandt familier på landet. Det skyldes formodentlig, at huspriserne er lavere, og at det således er nemmere at få plads til de store familier. Således viser figur 5.1.3, at 11 pct. af 3-årige børn lever i familier, hvor moren bor sammen med en ny partner, mens 34 pct. af de 15-årige med skilte forældre bor i en familie, hvor enten moren eller faren har fundet en ny partner at leve sammen med. Figuren tager ikke højde for den store andel, der lever i delefamilier (se figur 5.1.4). Reelt vil der derfor formodentlig være flere, der bor sammen med en stedforælder enten hos deres mor eller hos deres far.

SAMVÆRSORDNINGER

Figur 5.1.4 viser, hvordan andelen af skilte familier med 3-15-årige børn, der praktiserer en deleordning hhv. andre samværsordninger, har ændret sig fra 2009 til 2017. Deleordning dækker ordninger, hvor barnet bor næsten lige meget hvert sted. Det behøver således ikke være en 7/7-ordning, men kan også dække over en 6/8-ordning. Andet samvær dækker over alt fra samvær uden overnatning til en 9/5-ordning. Det er således en meget bred kategori. Ingen kontakt betyder, at barnet ikke har kontakt med den anden forælder. I undersøgelsen er der ændret i spørgs-målsformuleringen mellem 2009 og 2013, hvilket kan have haft betydning for resultaterne.

FIG. 5.1.3: 3-15-årige med bopæl hos mor eller far blandt børn med skilte forældre. 2017. Procent

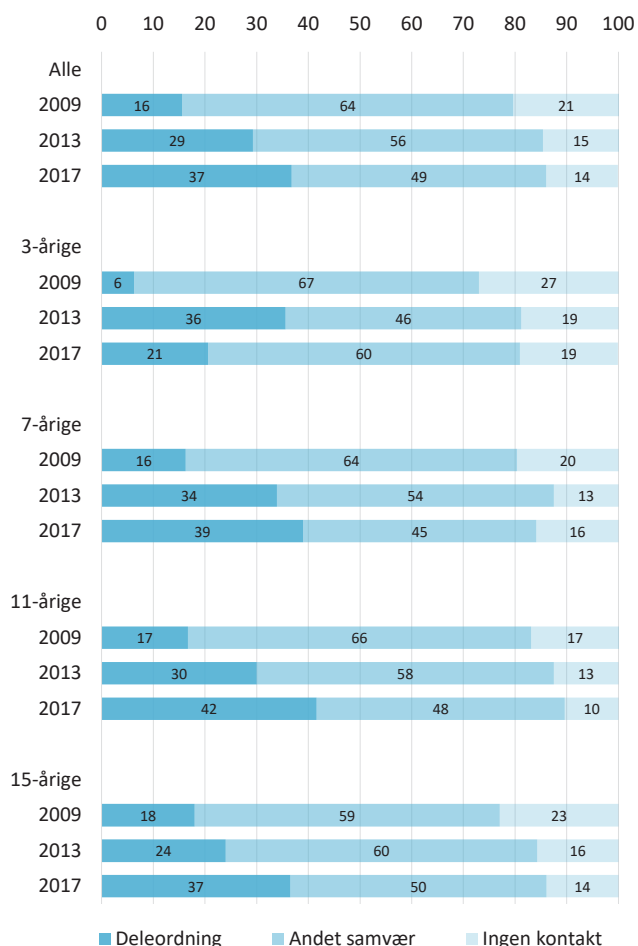
Vi kan dog ikke komme uden om, at der mellem 2009 og 2017 er sket en markant stigning i andelen af skilte familier, der vælger en deleordning, fra omkring 16 pct. i 2009 til 37 pct. i 2017, og et tilsvarende fald i andelen, der praktiserer mindre omfangsrige samværsordninger, fra 64 pct. i 2009 til 49 pct. i 2017. Omkring 14 pct. af børn fra skilte familier har ingen kontakt med den forælder, de ikke bor sammen med. I 2009 gjaldt dette for 20 pct.

For de 7-15-årige har stigningen i deleordninger været jævn i hele perioden, mens vi blandt de 3-årige ser en kraftig stigning mellem 2009 og 2013 og derefter et fald. Udviklingen skyldes formodentlig både en stærkere grad af praktisk og værdimæssig ligestilling i familierne, og at deleordningen er blevet normaliseret. I mange familier vil en 7/7-ordning således være udgangspunktet, når samværet skal aftales efter en skilsmisse, og de øvrige ordninger vil fortrinsvis blive valgt, hvis der er grunde, der taler imod en de-

leordning. Det kan også spille ind, at flere undersøgelser viser, at børn i deleordninger gennemsnitligt klarer sig godt sammenlignet med andre børn i skilte familier (Bergström, 2012; Fransson et al., 2017; Nielsen, 2018; Turunen, Fransson & Bergström, 2017, Wadsby et al., 2014), og at denne viden måske får flere forældre til at vælge denne ordning for deres børn. Angående udviklingen i de 3-åriges deleordninger kan det have betydning, at familieretlige myndigheder og eksperter er betænkelige ved deleordninger til de helt små børn, der ifølge eksperterne i højere grad end de større børn har brug for en fast base. De store udsving i udbredelsen af deleordninger blandt de yngste kan dog også skyldes datausikkerhed, da antallet af 3-årige børn med skilte forældre i undersøgelsen er relativt lille (117 i 2009 og 126 i 2017).

Figur 5.1.5 viser, at sandsynligheden for ikke at have kontakt med den anden forælder, typisk faren, er lidt større for piger end for drenge. Mens 11 pct. af svarpersonerne i skilte familier med drenge således angiver, at der ikke er kontakt med samværsforælderen, gælder dette tilsvarende 17 pct. af svarpersonerne i skilte familier med piger. Figuren viser også, at der er større sandsynlighed for at have en deleordning, hvis bopælsforælderen ikke er flyttet sammen med en ny partner, eller hvis barnet bor i eller i nærheden af en større by. I eneforsørgerfamilierne praktiserer 40 pct. af familier således en deleordning mod 28 pct. af stedfamilierne. Og blandt familier bosiddende i en større by praktiserer 41 pct. af familierne en deleordning mod 26 pct. af familierne i landdistrikter, der ligger længere væk fra de større byområder.

FIG. 5.1.4: Udvikling i andel børn fra skilte familier med deleordning og andre samværsordninger. 2009-2017. Procent

Det, der for alvor gør en forskel blandt skilte familier, er dog, om familien har dansk baggrund eller etnisk minoritetsbaggrund samt forældrenes uddannelses- og beskæftigelsessituation.

Blandt familier med dansk baggrund er det således på tværs af alder 38 pct. af alle skilte familier, der praktiserer en deleordning – blandt familier med etnisk minoritetsbaggrund gælder det kun 6 pct. En del af denne forskel kan forklares med, at etniske minoritetsfamilier, der bliver skilt, i gennemsnit er socioøkonomisk ringere stillet end skilte danske familier. Der er dog formodentlig også en kulturel forklaring på forskellen, idet man typisk vil se mere opdeltede kønsroller blandt familier med etnisk minoritetsbaggrund og derfor mindre udbredelse af idealer om det ligestillede forældreskab.

Forskellene mellem forskellige uddannelsesgrupper er dog mindst lige så stor. Her viser figuren, at 70 pct. af familier, hvor faren har en lang videregående uddannelse, praktiserer en deleordning, mod kun 17 pct. af familier, hvor faren højst har gennemført grundskolen. Og på samme vis ser vi, at 48 pct. af familier, hvor begge forældre er i beskæftigelse, praktiserer en deleordning, mod kun 15 pct. af familier, hvor ingen af forældrene er i beskæftigelse.

Valget af deleordning hænger således sammen med både socioøkonomiske ressourcer, familiesituation, bopæl og kultur – formodentlig både fordi det kan være økonomisk og praktisk

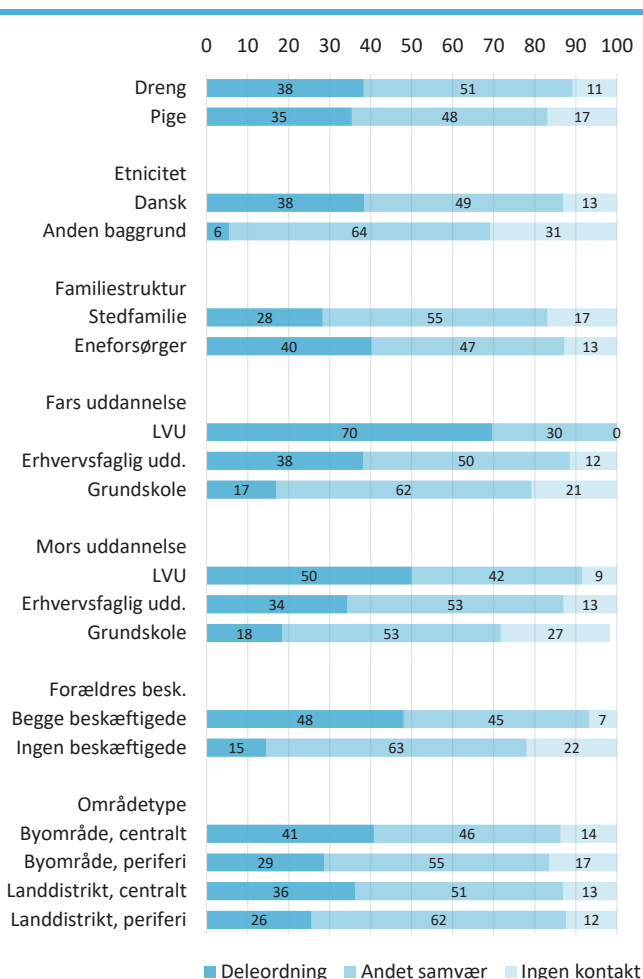
krævende at praktisere en deleordning, og fordi der er forskellige køns- og forælderroller i forskellige samfundsgrupper.

Spørgsmålet om delebørns forhold berøres igen i figur 5.2.7 og mere dybdegående i kapitlet om *Skilsmissebørns trivsel* i Del 2.

19-ÅRIGE UDEBOENDE

Sammenlignet med andre unge i Europa er danske unge sammen med finske og svenske unge yngst, når de flytter hjemmefra. Det har de ifølge Eurostat (2018) været de sidste 8 år, hvor gennemsnitsalderen for at flytte hjemmefra blandt danske unge har ligget konstant på 21 år. I den anden ende af spektret finder vi unge fra Italien, Kroatien, Malta og Slovakiet, hvor gennemsnitsalderen for at flytte hjemmefra ligger omkring de 30 år. Selvom gennemsnitsalderen altså ser ud til at være konstant, viser Danmarks Statistiks registerdata fra 2016, som analyserne i dette

FIG. 5.1.5: Forskel på skilte børn med forskellige samværsordninger. 2017. Procent

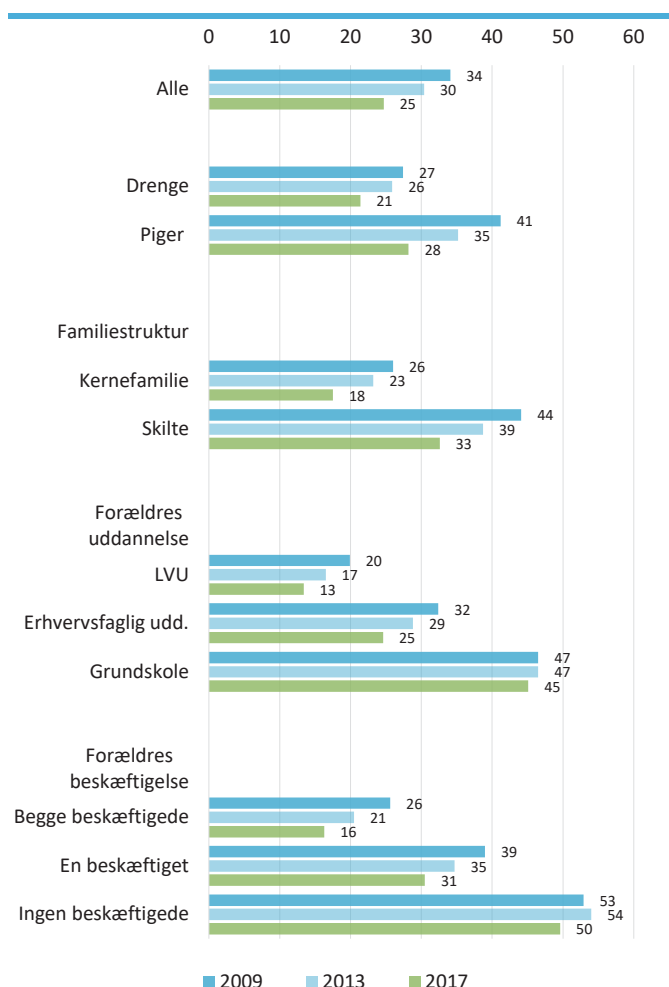
kapitel bygger på, at andelen, der er flyttet hjemmefra, før de er blevet 19 år, de sidste 8 år er faldet blandt danske unge. Det gælder især for pigernes vedkommende og for unge, hvis forældre har gode uddannelser og er i beskæftigelse.

Blandt alle unge ser vi således et generelt fald i andelen, der er flyttet hjemmefra som 18-årige, fra 34 til 25 pct. Blandt drenge, der i hele perioden har været ældre, når de flyttede hjemmefra, er faldet moderat fra 27 til 21 pct., men for pigernes vedkommende er der tale om en markant udvikling fra 41 pct., der var flyttet hjemmefra i 2008, til 28 pct., der var flyttet hjemmefra i 2016. Andelen af udeboende er generelt højere blandt unge, der kommer fra skilte familier og familier med relativt få uddannelsesmæssige og beskæftigelsesmæssige ressourcer. Sådan har det været i hele perioden, men det ser ud til, at forskellene, når det gælder uddannelse og beskæftigelse, forstærkes i perioden, idet

andelen af udeboende unge falder i familier, hvor forældrene har uddannelse ud over grundskoleniveau og/eller er i beskæftigelse (fra 26 til 16 pct. i familier med to beskæftigede forældre), hvori- mod andelen af udeboende er nogenlunde konstant blandt unge med lavt uddannede eller ikke-beskæftigede forældre (47/52 pct. til 45/50 pct.).

En undersøgelse af Holdsworth og Morgan (2005) har vist, at nordiske unge i 20'erne i højere grad end unge i Sydeuropa forbinder det at bo sammen med forældre med uselvstændighed, ufrihed og manglende modenhed, og at det i hvert fald før finanskrisen var forbundet med en mild grad af skam, hvis man ikke var flyttet hjemmefra, når man nåede midten af 20'erne. Blandt nordiske unge har den selvstændighed og frihed, der har været forbundet med det at flytte hjemmefra, således fungeret som en pull-faktor, der har gjort det attraktivt at søge væk fra barndomshjemmet.

FIG. 5.1.6: Udvikling i andel 18-årige udeboende. Procent

Tallene fra *Børn og unge i Danmark* tyder dog på, at der i hvert fald blandt unge, der endnu ikke er blevet 20 år, også eksisterer ret stærke push-faktorer i form af manglende socioøkonomiske ressourcer, der skubber unge fra mindre ressourcestærke hjem tidligere ud af reden end unge fra familier med bedre ressourcer. Og med den viste udvikling in mente kan man forestille sig, at vi i de kommende år vil se en større kulturel accept af unges bofællesskab med forældrene.

ANBRAGTE BØRN OG UNGE

Børn, der anbringes uden for hjemmet, hører til blandt de aller-mest sårbare grupper i børnebefolkningen. Andelen, der har oplevet en anbringelse, stiger (naturligvis) med alderen, således at der blandt de 3-7-årige er mindre end 1 pct. med denne erfaring, mens det samme gælder 4 pct. af de 19-årige. Over de sidste 15 år er der sket et fald i andelen, der anbringes uden for hjemmet – formodentlig fordi kommunerne har større fokus på forebyggende indsatser (Olsen, Egelund & Lausten, 2011). Unge, der har været anbragt i løbet af deres opvækst, har, som figur 5.1.7 viser, i langt højere grad skilte forældre (79 pct. mod 41 pct. af øvrige 19-årige), og deres forældre har oftere en meget kort uddannelse og/eller er arbejdsløse.

BØRN, DER MISTER EN FORÆLDER

Forældrenes skilsmisse kan være en af årsagerne til, at den ene forælder forsvinder ud af barnets liv. En nok så uigenkaldelig grund er, at far eller mor er død. Alt i alt oplever 3,7 pct. af danske børn, at en af forældrene dør i løbet af deres første 19 leveår.

DELKONKLUSION

De mest bemærkelsesværdige udviklinger i børn og unges familiestruktur er:

- Skilte familier praktiserer i stigende grad en deleordning, hvor barnet bor næsten lige meget hos deres mor og far

- Unge venter i stigende grad med at flytte hjemmefra – særligt pigerne og unge fra ressourcestærke hjem.

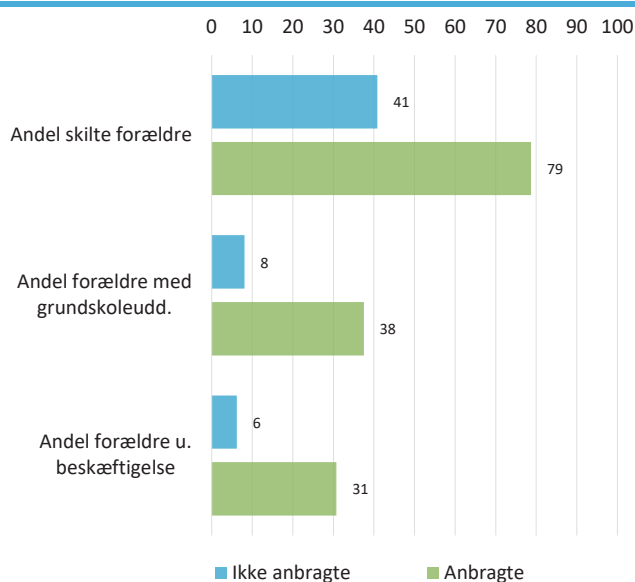
Derudover konstaterer vi som de foregående år markante socio-økonomiske forskelle mellem forskellige familietyper:

- Børn, hvis forældre har et højere uddannelsesniveau og sikker tilknytning til arbejdsmarkedet, lever i langt højere grad i kernefamilier med samboende forældre og helsøskende.
- Ressourcestærke forældre praktiserer i højere grad deleordninger, når de bliver skilt, mens mindre børn i mindre ressourcestærke skilte familier i højere grad mister kontakten til den forælder, de ikke bor sammen med.
- Forældre med indvandrerbaggrund bliver, når vi tager højde for de gennemsnitligt ringere socioøkonomiske vilkår, i mindre grad skilt. Til gengæld er der større risiko for, at barnet mister kontakten til den forælder, det ikke bor sammen med, hvis forældrene skilles.

KOMPONENT 2: OMSORG, AUTORITET OG KONFLIKT I FAMILIEN

Hvor komponent 1 har beskrevet børns og unges strukturelle familieforhold, bevæger vi os her ind under huden på familierne og ser på kvaliteten af den hverdagspraksis, der foregår i familierne. Denne komponent handler således om børns mulighed for at hente omsorg og støtte i familien, om autoritetsforholdene mellem forældre og børn og om mængden af konflikt i familien.

FIG. 5.1.7: Tidligere anbragte 19-årige sammenlignet med ikke-anbragte. 2017. Procent

For nogle familier bliver det nødvendigt at hente hjælp til at klare familielivet eller andre udfordringer omkring barnet. Vi afslutter således med en kort beskrivelse af familiernes kontakt til de sociale myndigheder omkring forhold vedrørende deres børn. Forskning fra Danmark og udlandet viser, at børn og unge fra familier med en høj grad af følelsesmæssig nærhed, en stor indsigt i barnets hverdag, et lavt konfliktniveau og tydelige rammer (såkaldt autoritativ opdragelsesstil), roder sig ud i færre problemer end børn og unge, hvis forældre enten er uklare på rammerne eller mangler indsigt og indlevelse i deres barns hverdag (Chan & Koo, 2011; Dahl, 2014; Lamborn et al., 1991; Steinberg, 2001). Tilstedeværelsen eller fraværet af disse elementer af familielivet kan således have betydning for børns og unges sundhed, kriminalitet og inklusion i skole- og uddannelsessystemet (ibid.).

Kvaliteten af familierelationerne er ikke (kun) et udtryk for frie individuelle valg, men vil dels være formet af kulturelle forestillinger hentet fra forældrenes egen opvækst og omgangskreds, dels af de sociale og økonomiske vilkår, der betinger familiens hverdagsliv. I det følgende vil vi beskrive, hvordan udvalgte mål for forældreskab og de følelsesmæssige bånd i familien hænger sammen med børns og unges alder og køn samt med familiens sammensætning, etniske tilhørsforhold, uddannelsesbaggrund, tilknytning til arbejdsmarkedet og relative fattigdom.

Børn og unges mulighed for at få omsorg og støtte i deres familier illustrerer vi for både mindre og større børn ved hjælp af

spørgsmål om hyppigheden af forældrenes anerkendelse og forældres indsigt i deres børns færden og venskaber. Til at måle omsorgsniveauet i de 11-19-åriges familier bruger vi desuden indikatorer på børnenes og de unges opfattelse af forældrenes betydning, forældrenes kærlighed og støtte samt graden af fortrolighed, som børn og unge oplever at have med deres forældre.

ROS OG ANERKENDELSE

Hyppigheden af forældres anerkendelse og påskønnelse af deres 3-15-årige børn blev målt ved hjælp af en spørgsmålsserie fra det amerikanske Alabama Parenting Questionnaire (APQ). Spørgsmålene lød:

- "Dine forældre bemærker det, når du udfører en opgave godt"
- "Dine forældre roser dig, når du har gjort noget godt"
- "Dine forældre roser dig, når du har opført dig godt."

På hvert spørgsmål kunne svarpersonen vælge mellem altid, ofte, af og til, næsten aldrig eller aldrig, hvor "altid" er blevet tildelt værdien 5, og "aldrig" er blevet tildelt værdien 1. Ved at sammenlægge scoren for de tre spørgsmål får man en skala, der går fra 3-15. Da skalaen er relativt skævt fordelt med mange i den positive ende og få i den negative ende, definerer vi her en score på 14-15 som et højt niveau af anerkendelse, mens 3-13 her er defineret som et lavere niveau af anerkendelse.

Blandt de yngste børn kan vi i undersøgelsesperioden observere en stigning i andelen af mødre, der angiver et meget højt niveau af anerkendelse af deres mindre børn. Blandt de 3-årige er andelen, der angiver et meget højt niveau af anerkendelse, således steget fra 46 pct. i 2009 til 66 pct. i 2017, mens andelen af mødre, der roser deres 7-årige børn meget, i samme periode er steget fra 52 til 60 pct.

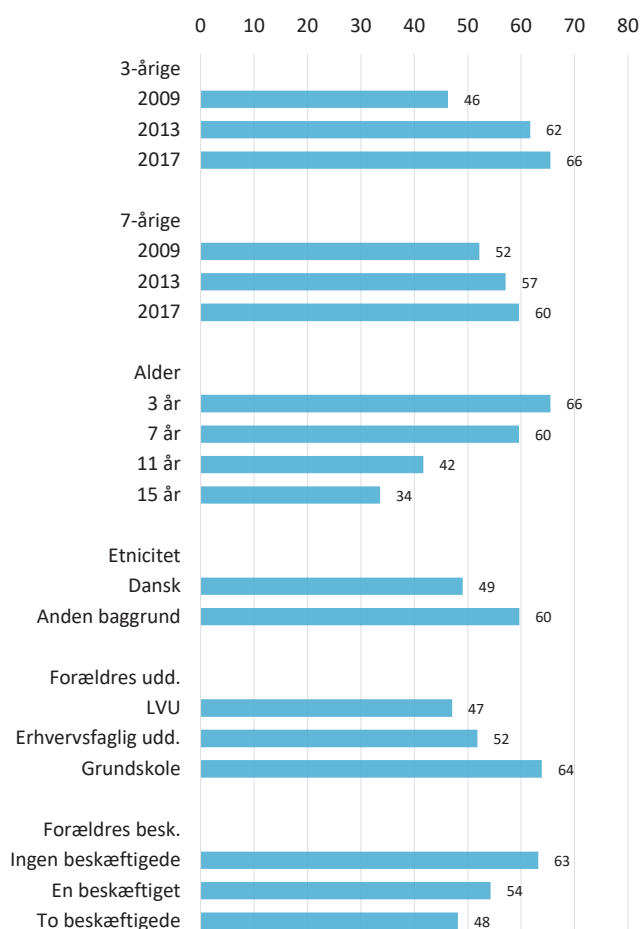
Der er dog relativt stor forskel på forældres opfattelse af, hvor ofte de roser de mindste børn, og de store børns egen oplevelse af, hvor ofte de bliver rost. Mens 60-66 pct. af forældrene til de 3-7-årige børn således opnår 14-15 på anerkendelses-skalaen, gælder det samme kun 34-42 pct. af de 11-15-årige. Det kan skyldes, at forældre roser de mindre børn mere, fx fordi de er mere sammen, eller fordi de mindre børn oplever flere fremskridt, men kan også skyldes, at forældre og børn opfatter ros forskelligt. Sandsynligvis er begge forklaringer gyldige.

Figuren viser derudover, at børn fra familier med anden etnisk baggrund end dansk og fra socioøkonomisk svage familier oplever mere ros end børn fra ressourcestærke familier og familier med dansk baggrund. Vi ser således, at 49 pct. af svarpersonerne i familier med dansk baggrund oplever et højt niveau af anerkendelse mod 60 pct. af svarpersonerne med anden etnisk baggrund. Og vi ser, at 63-64 pct. af børnene fra familier, hvor forældrene har en grundskoleeksamen som højeste uddannelsesniveau, eller hvor ingen af forældrene er i beskæftigelse, oplever et højt niveau af anerkendelse mod 47-48 pct. af børnene fra familier, hvor en eller begge forældre har en lang videregående uddannelse, eller hvor begge forældre er i beskæftigelse. Det er et interessant resultat,

der tegner et andet billede, end det vi ser i resten af analyserne i domæne 5, hvor et lavt niveau af omsorgsressourcer ofte er sammenhængende med et lavt niveau af socioøkonomiske ressourcer.

Forskellen kan måske skyldes, at forældre med flere socioøkonomiske ressourcer har højere forventninger til deres børn, og at der derfor skal mere til for at opnå deres ros. En anden forklaring kan være, at forældre, der har sat sig ind i pædagogiske overvejelser om selvværd kontra selvtillid, ikke nødvendigvis opfatter ros i alle former som en entydig god ting, idet for meget ros af resultater inden for denne pædagogiske teori formodes at fremme en personlighed, der har stor selvtillid, men er afhængig af anerkendelse for at bevare denne selvtillid, mens markering af barnets værdi uanset præstation vil være fremmede for et godt selvværd, hvor barnet er i stand til at mærke sine egne behov og møde modgang uden at bukke under.

FIG. 5.2.1: Andel, der altid oplever forældres anerkendelse (14-15 på 3-15-punktskala). 2009-2017. Procent

FORÆLDRES INDSIGT I HVERDAGSLIVET

Forældrenes viden om deres 7-19-årige børns færden og kendskab til deres venner blev brugt som indikatorer på deres indsigt i børnenes hverdagsliv. Igen brugte vi spørgsmål fra det amerikanske Alabama Parenting Questionnaire (APQ), der for de 11-, 15- og 19-åriges vedkommende lød:

- "Du giver besked derhjemme om, hvor du går hen"
- "Dine forældre kender godt de venner, du omgås."

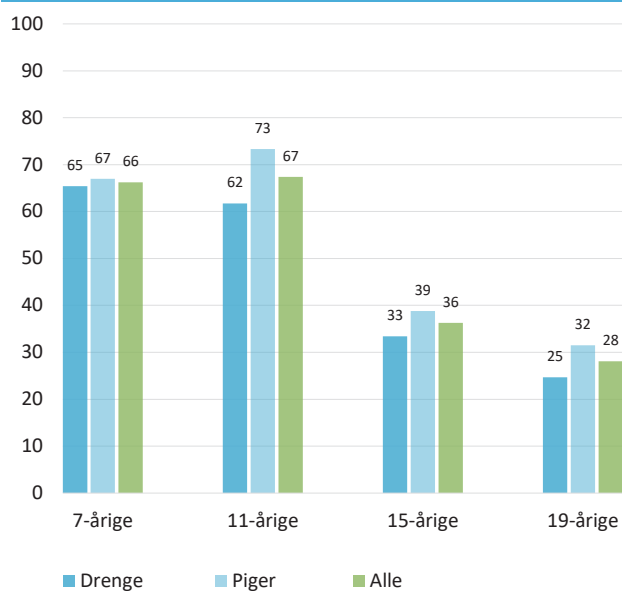
Til disse spørgsmål kunne forældre og unge svare altid, ofte, af og til, næsten aldrig eller aldrig. Figur 5.2.2 viser andelen, der har svaret altid på begge spørgsmål. Vi ser, at forældrenes indsigt mindskes, jo ældre børnene bliver, og at forældre til de 11-årige piger er lidt mere velinformerede om deres børns færden og venskaber end forældre til 11-årige drenge (hvv. 73 og 62 pct.).

BØRN OG UNGES TILKNYTNING OG TILLID TIL FORÆLDRE

Børn og unges tilknytning og tillid til forældrene blev målt ved hjælp af følgende spørgsmål, som tidligere har været anvendt i et australsk forskningsprojekt, og hvis formål er at belyse dybden i relationen, sådan som det opleves af børn og unge selv:

- "Dit forhold til dine forældre er vigtigt for dig"
- "Du stoler på dine forældre"
- "Dine forældre spiller en ret stor rolle i dit liv."

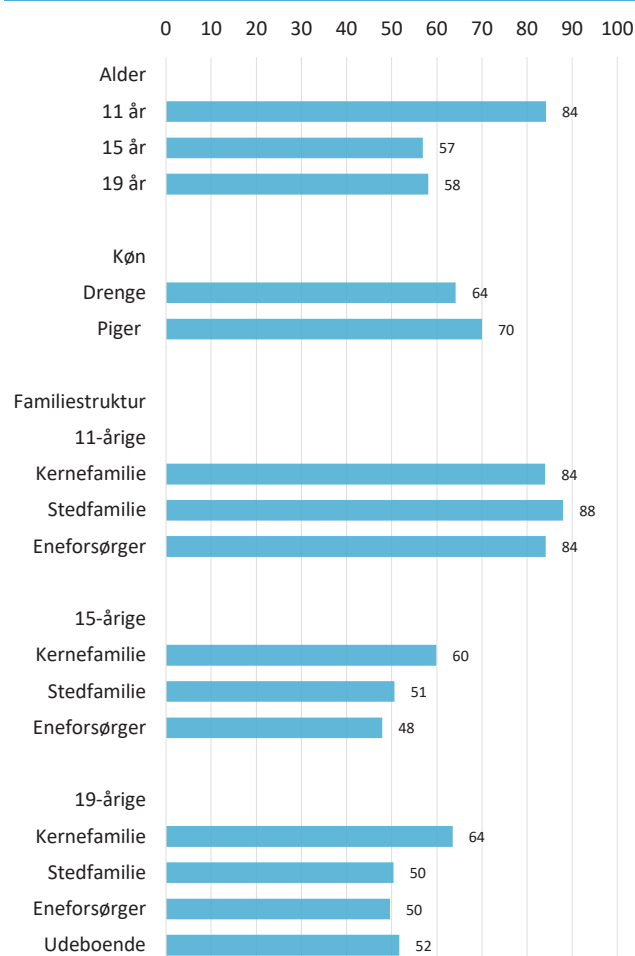
FIG. 5.2.2: Forældre, der altid ved, hvor barnet er henne, og altid kender barnets venner. 2017. Procent

I figur 5.2.3 viser vi andelen af 11-19-årige, der har svaret "altid" til alle tre spørgsmål, hvilket vi her betegner som en høj grad af tillid og tilknytning.

Vi ser en markant forskel på tilknytningen og tilliden blandt de 11-årige på den ene side og de 15- og 19-årige på den anden, idet 84 pct. af de 11-årige oplever en høj grad af tilknytning og tillid til forældrene mod kun 57-58 pct. af de 15-19-årige unge. Blandt de 11-årige er der ikke forskel på, om forældrene er skilt eller bor sammen. Det er der dog blandt de 15-19-årige, hvor 60-64 pct. af unge, der bor sammen med begge forældre, oplever en høj grad af tilknytning og tillid til forældrene mod 48-52 pct. af 15-19-årige unge i andre familietyper.

FIG. 5.2.3: 11-19-årige med meget høj grad af tillid og tilknytning til forældre. 2017. Procent

STØTTE OG HJÆLP FRA FORÆLDRE

En anden måde at vurdere kvaliteten af forældre-barn forholdet på er ved at undersøge, om barnet eller den unge oplever at kunne bruge sine forældre som ressourcepersoner eller som social støtte, hvis barnet/den unge har behov for hjælp. Inspireret af *Australian Temperament Project* belyste vi denne dimension for de 11-19-årige ved at bede børnene og de unge tage stilling til tre udsagn:

- "Du kan regne med, at dine forældre lytter til dig"
- "Du kan gå til dine forældre for at få et råd"
- "Du kan regne med hjælp fra dine forældre, hvis du har et problem."

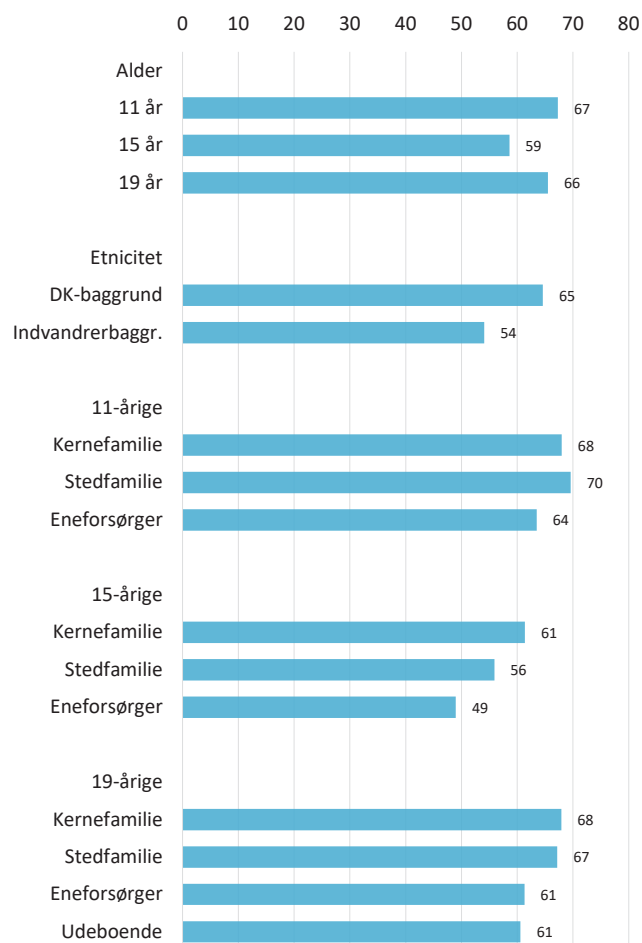
I figur 5.2.4 viser vi andelen, der har svaret "altid" til alle tre spørgsmål.

Det store flertal af unge (60-67 pct.) er ganske sikre på, at deres forældre vil være lydhøre, og at de vil kunne gå til deres forældre for at få råd eller støtte, jf. figur 5.2.5, hvis de skulle få brug for det. Forventningen til hjælp er lidt mindre hos de 15-årige, men de 19-årige har samme høje forventning til råd og støtte fra forældrene som de 11-årige. Børn og unge med anden baggrund end dansk forventer i lidt mindre grad end unge med dansk baggrund, at de kan søge råd og hjælp hos deres forældre, idet kun 54 pct. af unge med etnisk minoritetsbaggrund mod 65 pct. af unge med dansk baggrund altid forventer at blive hørt og kunne hente råd

og støtte hos forældrene. Denne forskel kan måske skyldes, at forældrene pga. sprogproblemer, mindre deltagelse på arbejdsmarkedet eller begrænset dansk bekendtskabskreds har mindre indsigt i det danske samfund og derfor har vanskeligt ved at rådgive de unge om uddannelse og ungdomsliv i Danmark.

Både i denne analyse og i de følgende analyser i figur 5.2.4 og 5.2.5 finder vi en forskel på børn og unge, der bor i kernefamilier og børn og unge i eneforsørgerfamilier samt familier, hvor der er en stedforælder. I forhold til at kunne regne med lydhørhed, støtte og hjælp fra forældrene er forventningen højest hos børn og unge fra kernefamilier og mindre blandt børn og unge fra eneforsørgerfamilier og stedfamilier.

FIG. 5.2.4: 11-19-årige, der altid oplever forældres støtte. 2017. Procent

FORTROLIGHED

Figur 5.2.4 viser, hvordan oplevelsen af at kunne tale fortroligt med forældrene varierer med alder, familietype, køn og beskæftigelsessituation. Her er de 11-19-årige blevet spurgt "Hvor nemt eller svært det er at tale med deres mor hhv. deres far om noget, der virkelig plager dem", hvortil de har kunnet svare "meget nemt", "nemt", "svært" og "meget svært". Figuren viser andelen, der oplever, at de nemt eller meget nemt kan tale med hhv. mor og far.

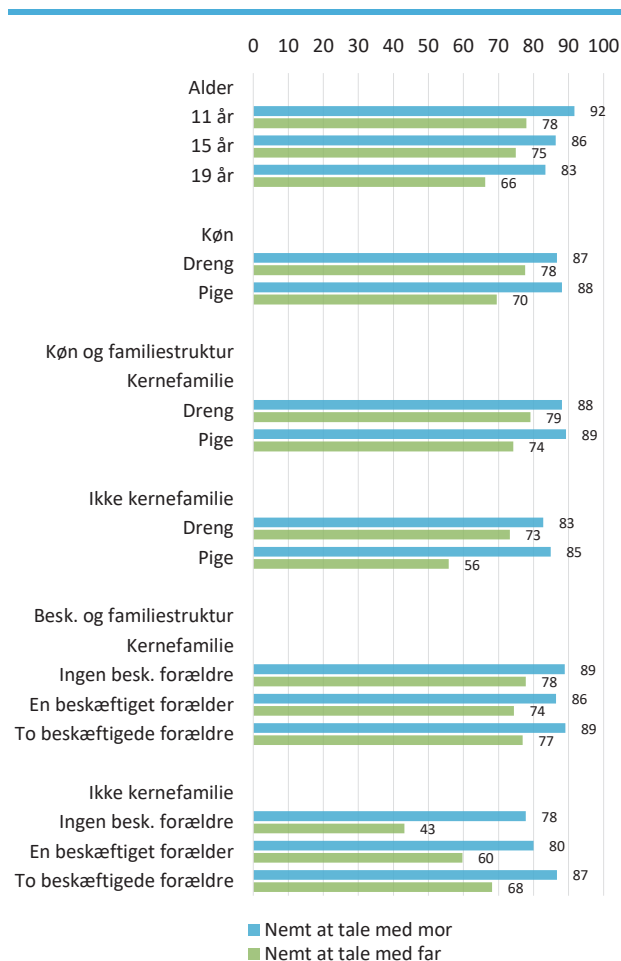
Blandt de 11-årige oplever 92 pct., at det er nemt at tale med deres mor, mens en lidt mindre andel, 78 pct., har nemt ved at tale med deres far. De 15- og 19-årige oplever i lidt mindre grad at kunne tale fortroligt med forældrene, men forskellen på fortrolighed med mor og far er den samme. Når det gælder muligheden for at tale fortroligt med moren, er der ikke forskel på piger og

drenge. Det er der derimod, når vi spørger til fortrolighed med faren, hvor piger i lidt mindre grad end drenge oplever at kunne betro sig til deres far. I kernefamilier er forskellen på piger og drenges relation til fædre relativt lille, men ser vi specifikt på fortrolighed i ikke-kernefamilier, finder vi, at markant færre piger end drenge (56 mod 73 pct.) oplever at have en fortrolig relation til deres far.

Det tyder på, at det er sværere at opretholde en tæt relation mellem far og datter, når de ikke bor sammen, end mellem far og søn – måske fordi relationerne mellem forældre og de børn, de ikke bor sammen med, er afhængige af, at der er interessefællesskaber fremfor blot at være baseret på rutinerne i et fælles hverdagsliv.

Herudover illustrerer figuren, hvordan forældrenes beskæftigelsessituation har betydning for især far-barn-relationen – når forældrene *ikke* bor sammen. Blandt skilte familier, hvor ingen af forældrene er i beskæftigelse, er det således kun 43 pct. af børnene, der oplever, at de kan tale fortroligt med deres far mod 68 pct. af børn/unge i familier med to beskæftigede forældre. I kernefamilierne er der derimod ikke signifikant forskel på forælder-barn-relationerne i familier med nul, en eller to beskæftigede forældre. Det kunne tyde på, at opretholdelsen af forælder-barn-relationen, når forældrene er skilt, kræver (økonomiske) ressourcer, som i højere grad er til stede, når forældrene er på arbejdsmarkedet.

FIG. 5.2.5: 11-19-årige, der oplever fortrolighed med mor og far. 2017. Procent

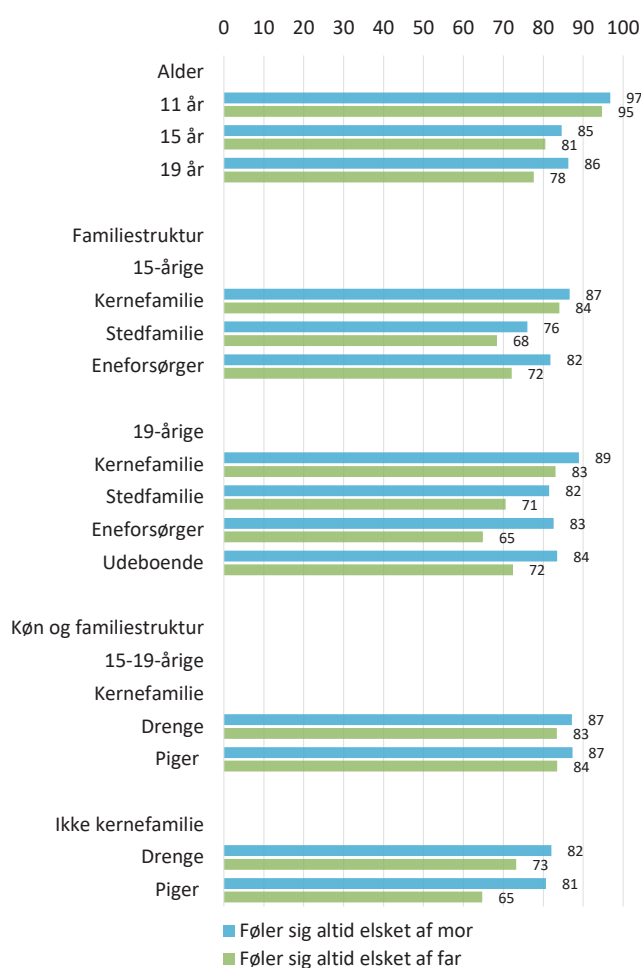
Spørgsmålet om fortrolighed med forældre indgår også i HBSC's internationale skolebørnsundersøgelse af 11-, 15- og 19-årige, hvor vi senest har data fra 2014. Sammenlignet med andre europæiske unge ligger danske unges oplevelse af fortrolighed med deres mødre nogenlunde på niveau med andre sammenlignelige europæiske lande. I forhold til fortrolighed med fædre oplever danske 11- og 13-årige piger i noget mindre grad end fx svenske og norske piger i samme aldersgruppe, at de kan tale fortroligt med deres fædre, mens danske drenge oplever af fortrolighed med fædre ikke i samme grad adskiller sig fra andre europæiske drenge (Inchley et al., 2016).

OPLEVELSE AF FORÆLDRES KÆRLIGHED

Endelig spørger vi under overskriften "Omsorg og støtte i familien" de 11-19-årige børn og unge, om de oplever, at deres mor og far holder af dem. Langt de fleste, 90 pct., svarer, som figur 5.2.5 viser, at de altid oplever, at deres mor holder af dem, mens 85 pct. tilsvarende svarer, at de altid oplever, at deres far holder af dem. Troen på forældrenes kærlighed er størst blandt de 11-årige, hvor hhv. 97 og 95 pct. svarer, at deres mor/far holder af dem. Blandt de 15-årige er lidt flere i tvivl, idet hhv. 85 og 81 pct. af de 15-årige svarer, at deres mor/far holder af dem. Og blandt de 19-årige angiver 86 pct., at deres mor altid holder af dem, mens 78 pct. oplever, at deres far altid holder af dem.

Blandt de 11-årige er der kun i meget lille grad forskel på oplevelsen af forældrenes kærlighed blandt børn fra forskellige samfundsgupper. Vi ser derfor udelukkende på forskelle blandt de 15- og 19-årige, hvor familietype, ligesom i de foregående analyser, ser ud til at spille en vigtig rolle. Blandt 15-årige gælder det for både relationen til mor og til far, at unge, der bor i en stedfamilie eller i en eneforsørgerfamilie, i lidt mindre grad oplever, at deres forældre holder af dem sammenlignet med unge i kernefamilier. Mens 87 pct. af 15-årige i kernefamilier således oplever, at deres mor holder af dem, gælder det samme 76 pct. af unge i stedfamilier og 82 pct. af unge i eneforsørgerfamilier. Og ser vi på farens kærlighed, oplever 84 pct. af unge i kernefamilier altid, at faren holder af dem, mens 68 pct. af unge i stedfamilier og 72 pct. af unge i eneforsørgerfamilier oplever det samme. Forskellen på oplevelsen af forældrenes kærlighed i kernefamilier og andre familietyper gælder begge køn, men er

FIG. 5.2.6: 11-19-årige, der altid føler, at mor/far holder af dem. 2017. Procent

i særlig grad tydelig, når vi ser på pigers relation til deres fædre. Mens 84 pct. af 15-19-årige piger i kernefamilier altid oplever, at deres far holder af dem, svarer kun 65 pct. af piger i andre familieformer det samme.

Der tegner sig altså et mønster af, at relationerne mellem fædre og deres børn og særligt mellem fædre og deres døtre generelt er svagere i skilte familier. En nærmere analyse af relationen mellem 15-årige unge og deres forældre i familier med forskellige samværsordninger viser dog, at forskellen på relationerne mellem 15-årige unge og forældre i skilte og ikke-skilte familier kun gælder familier, der *ikke* praktiserer en deleordning, hvor den unge bor næsten lige meget hos sin mor og far. I familier med deleordninger er forældre-ung-relationerne derimod lige så gode som i kernefamilier. Det ses af figur 5.2.7, hvor vi fx ser, at andelen af 15-årige unge, der oplever, at forældrene har stor betydning, er den samme (60 pct.) i skilte familier med deleordninger og i kernefamilier, men lavere i familier, hvor de unge har en anden type samværsordning end deleordning eller slet ikke har kontakt med den anden forælder (hhv. 41 og 52 pct.). Unge i deleordninger oplever derudover i lige så høj grad, at såvel deres mor som deres far holder af dem (84-87 pct.), mens unge i andre typer af samværsordninger er lidt mindre sikre på deres relation til forældrene (78 pct. af 15-årige med andre samværstyper oplever altid, at deres mor holder af dem, mens 69 pct. af samme gruppe altid oplever, at deres far holder af dem).

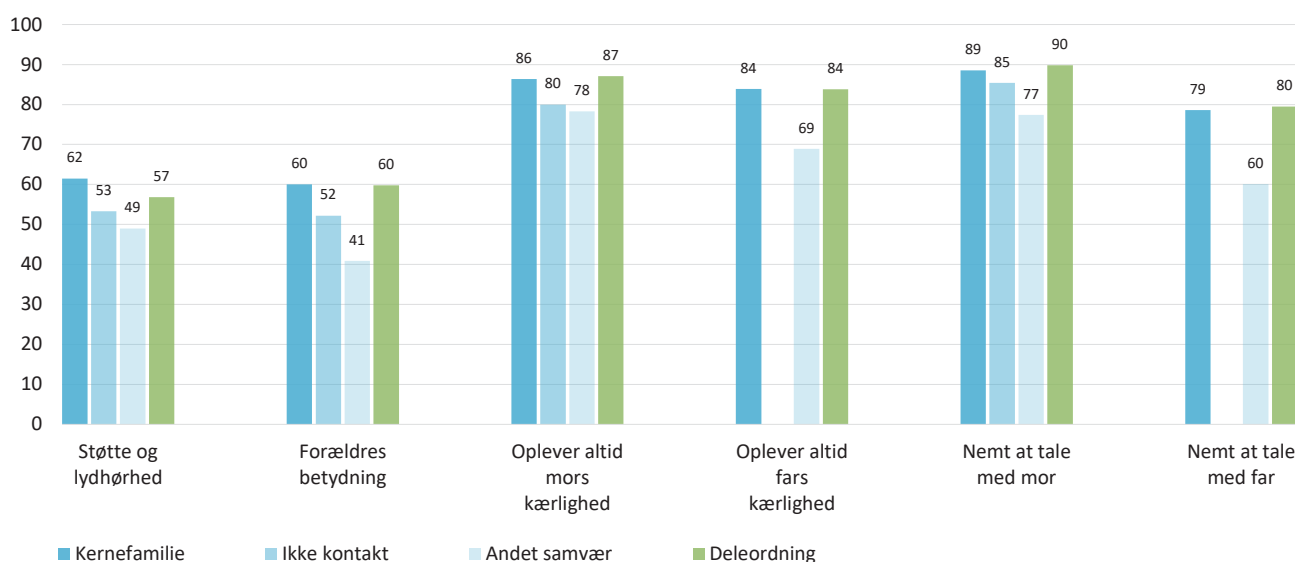
Vi så i figur 5.1.5, at der gennemsnitligt er store socioøkonomiske forskelle på familier, der praktiserer en deleordning, og familier med andre typer af samværsordninger, og det er sandsynligt, at en del af forskellene på forælder-barn-relationen mellem de forskellige samværstyper vil kunne forklares med de bagvedliggende forskelle. Når vi gentagne gange ser forskelle mellem kernefamilier og andre familietyper, er det dog væsentligt at være opmærksom på, at en stor del af de skilte familier formår at fastholde stærke relationer og yde et højt niveau af omsorg, selvom forældrene ikke bor sammen.

I kapitlet om *Skilsmissebørns trivsel* i del 2 går vi i dybden med baggrunden for at vælge en deleordning og viser, hvordan børn og unge med deleordninger trives, sammenlignet med andre skilte og ikke-skilte børn. Her bevæger vi os videre til analyser af autoritetsforhold i familien og ser på, i hvilken grad familierne opretholder forskellige typer af regler, i hvilken grad forældrene irrettesætter, skælder ud og sanktionerer deres børn.

FAMILIENS AUTORITETSFORHOLD

I teorien om det autoritative forældreskab indgår der, ud over den følelsesmæssige dimension, også en autoritets-dimension. Teoretisk skelner vi mellem autoritet, der igennem regler og normer er rammesættende og fremadrettet, såkaldt proaktiv autoritet, og autoritet, der gennem forskellige former for straf sanktionerer uønsket adfærd, såkaldt reaktiv autoritet (Dahl, 2014).

FIG. 5.2.7: Sammenhæng mellem samværsordning og forældre-barn-relationer. 15-årige. 2017. Procent

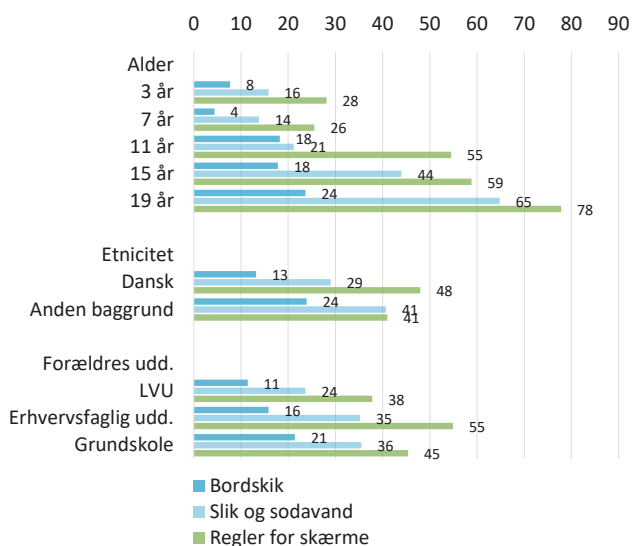

Familiens rammer, normer og regler illustrerer vi her i figur 5.2.8 ved hjælp af tre spørgsmål om familiens regler for opførsel ved måltider, tidsforbrug på tv og computer samt indtagelse af slik og sodavand. Spørgsmålene er stillet i 2013 og 2017. I denne periode ser vi ikke nogen udvikling i andelen, der har regler for bordskik og indtag af søde sager, men de ældste unge angiver, at der i nogen grad er kommet regler for brug af skærme i hjemmet. Mens hhv. 45 pct. af de 15-årige og 25 pct. af de 19-årige i 2013 således angav, at familien i nogen grad har regler for skærmbrug, gjaldt det samme for hhv. 68 pct. af de 15-årige og 43 pct. af de 19-årige i 2017.

Vi ser, at andelen af børn og unge, der i nogen eller høj grad skal følge bestemte regler i hjemmet, er højest blandt de yngste 3 og 7-årige og mindst blandt de ældste. Det kan, som vi før har set, både hænge sammen med en egentlig aldersudvikling, og at forældre og børn oplever reglerne forskelligt.

Familier med højt uddannede forældre bruger oftere regler i opdragelsen end familier med grundskoleuddannelse. Derudover ser vi, at familier med dansk baggrund i højere grad har regler for bordskik og slik/sodavand sammenlignet med familier med etnisk minoritetsbaggrund, men finder omvendt, at etniske minoritetsfamilier i lidt højere grad end familier med dansk baggrund angiver, at de har regler for børnenes brug af tv og skærme.

FIG. 5.2.8: 3-19-årige, der angiver, at der i mindre grad er regler for bordskik, indtag af slik og sodavand og brug af skærme. 2017. Procent

Også irettesættelse, skældud og sanktioner er, jf. figur 5.2.9, i højere grad noget, der rammer de yngste 3-årige, mens de 15- og 19-årige i langt mindre grad oplever, at forældrene regulerer deres adfærd og sanktionerer deres eventuelle fejltrin. Her ser vi ikke tydelige uddannelsesforskelle, men finder, at familier med etnisk minoritetsbaggrund i mindre grad irettesætter og skælder deres mindre børn ud. Når det gælder de større børn, finder vi ikke statistisk signifikante forskelle på familier med dansk og etnisk minoritetsbaggrund.

Endelig ser vi i figur 5.2.10 på andelen af forældre, der ugentligt sanktioneres deres børn ved fx at forbyde dem ting, de plejer at have lov til, trække dem i lommepege eller give dem stuearrest. Billedet af sammenhængen mellem autoritetsudøvelse og alder er den samme, idet en langt større andel af de 3-årige børn ugentligt sanktioneres med forskellige midler, mens kun 11 pct. af de 15-årige oplever dette. I forhold til uddannelse er billedet omvendt end det, vi så i figur 5.2.7, idet forældre med et lavere uddannelsesniveau og forældre uden for arbejdsmarkedet i højere grad end forældre med længere uddannelse bruger denne reaktive form for autoritet i børneopdragelsen.

FIG. 5.2.9: 3-19-årige, der bliver irettesat og skældt ud ugentligt. 2017. Procent

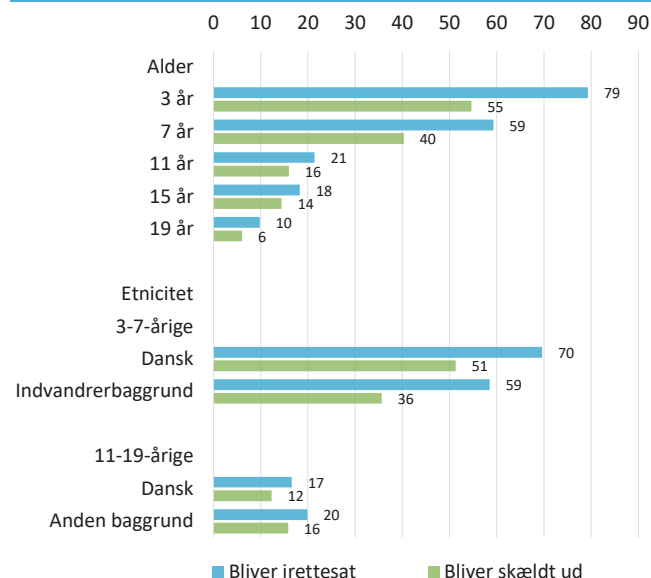

FIG. 5.2.10: 3-19-årige, hvis forældre månedligt sanktionerer med forbud, stuearrest eller træk i lomme penge. 2017. Procent

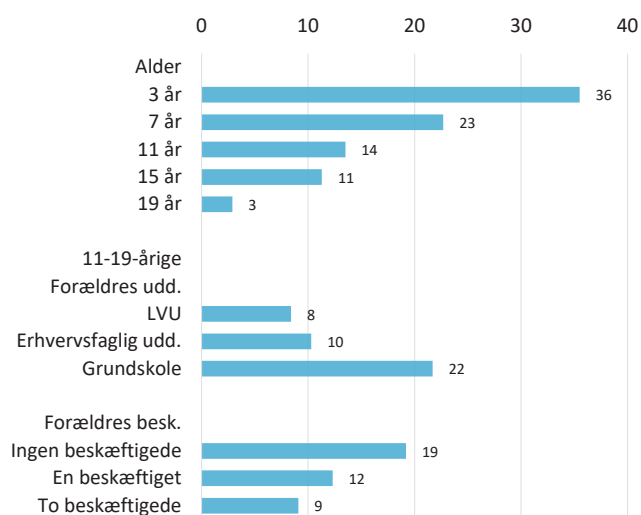
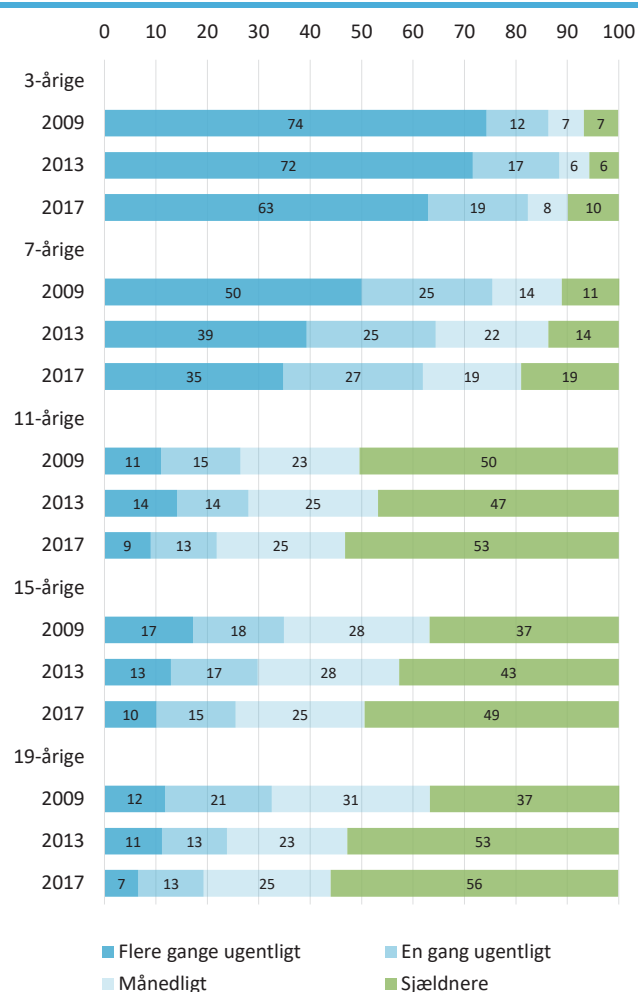

FIG. 5.2.11: Udvikling i konflikter mellem forældre og børn. 2009-2017. Procent

FAMILIEKONFLIKTER

At uenigheder fører til skænderier, kender de fleste til. Jo hyppigere, der forekommer skænderier eller konflikter i familien, jo mere belastende er det alt andet lige for familiens medlemmer. Vi har i undersøgelsen set på konflikter mellem forældre og børn og mellem søskende. Derudover har vi spurgt forældre og børn, om forældrene taler godt sammen, og om forældrene/familien overordnet kommer godt ud af det med hinanden. Konflikter mellem forældre og børn er belyst for alle fem aldersgrupper ved to spørgsmål om, hvor tit børnene har konflikter med deres mor hhv. far. Der er således tale om en subjektiv vurdering, som er forskellig fra person til person og ikke mindst afhængig af, om det er barnet eller den voksne, der udtaler sig.

Det fremgår af figur 5.2.11, at forældrene angiver et konfliktniveau med deres 3- og 7-årige børn, som slet ikke er sammenligneligt med de unge 11-, 15- og 19-åriges svar. Forældrene til de mindste børn oplever således et meget højere konfliktniveau end de lidt ældre børn og unge. Forskellene skyldes formodentlig både, at der er flere konflikter i familier med helt små børn, men kan også tilskrives, at forældre og større børn har forskellig opfattelse af, hvornår noget er en konflikt. Analyserne viser blandt alle aldersgrupper et signifikant fald i andelen, der oplever ugentlige konflikter mellem forældre og børn. Blandt mødrene til de 3-årige svarede 74 pct. i 2009, at de ugentligt havde konflikter med deres børn, mens det i 2017 kun gjaldt 63 pct. Blandt de ældre 15- og 19-årige viser faldet i konflikter sig tydeligst i andelen,

der sjældent har konflikter med deres forældre. I 2009 angav 37 pct. af de 15- og 19-årige således, at de sjældnere end månedligt havde konflikter med deres forældre – i 2017 gjaldt dette hhv. 49 pct. af de 15-årige og 56 pct. af de 19-årige.

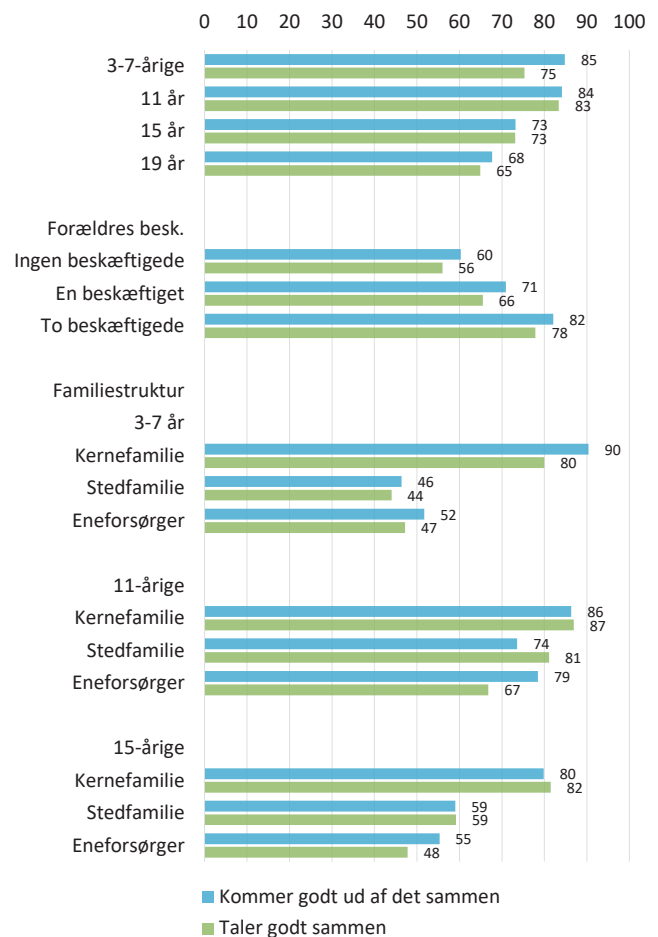
Også når det gælder konflikter søskende imellem, sker der for alle aldersgrupper, undtagen de 11-årige, et fald i konfliktniveauet i løbet af undersøgelsesperioden (ikke vist i figur). Hvor 76 pct. af mødrene til de 3-årige i 2009 således rapporterede om konflikter flere gange ugentligt mellem undersøgelsesbarnet og dets søskende, gjaldt dette i 2017 kun 62 pct. Blandt de ældste 15- og 19-årige, der generelt oplever et meget lavere konfliktniveau, oplevede 50 pct. af de 15-årige i 2009 ugentlige konflikter med deres søskende – i 2017 var andelen faldet til 39 pct.

RELATION MELLEML FORÆLDRE

Derudover har vi spurgt forældre og børn, om forældrene kommer godt ud af det med den anden biologiske forælder, og om forældrene taler godt sammen. Her rapporterer hhv. 85 og 75 pct. af mødrene til de 3- og 7-årige børn, jf. figur 5.2.12, at forældrene kommer godt ud af det sammen og er gode til at tale sammen. Det samme høje niveau af familieharmoni oplever de 11-årige børn, mens de 15- og 19-årige unge oplever lidt flere mislyde i forældrenes relationer og samtaleevner. Blandt de 15- og 19-årige ser vi fra 2013 til 2017 et signifikant fald i andelen, der oplever, at forældrene er gode til at tale sammen (fra 83 pct. til 73 pct. blandt de 15-årige og fra 76 til 65 pct. blandt de 19-årige) (ikke vist i figur).

På dette punkt ser vi relativt store forskelle på kernefamilier på den ene side og skilte familier på den anden. I kernefamilierne oplever hhv. 90 og 80 pct. af mødrene, at de generelt kommer godt ud af det med den anden forælder og er i stand til at tale godt sammen – i eneforsørgerfamilierne og stedfamilierne gælder det samme kun 46-52 pct. Forskellene mellem familietyperne er ikke helt så store, når vi spørger de 11-årige børn, men ses igen, når vi spørger de 15-årige unge. Derudover ser vi, at hhv. 82 og 78 pct. angiver, at forældrene kommer godt ud af det med hinanden og taler godt sammen i familier, hvor begge familier er i beskæftigelse. I familier, hvor ingen af forældrene er i beskæftigelse, gælder det kun hhv. 60 og 56 pct. af de 15-årige. Forskellen mellem forældre i og uden for beskæftigelse mindskes, når man tager højde for, at andelen med skilte forældre er højere blandt de ikke-beskæftigede, men er dog fortsat signifikant og betydelig.

FIG. 5.2.12: 3-19-årige, der oplever, at forældre kommer godt ud af det sammen og taler godt med hinanden. 2017. Procent

KONTAKT TIL SOCIALE MYNDIGHEDER

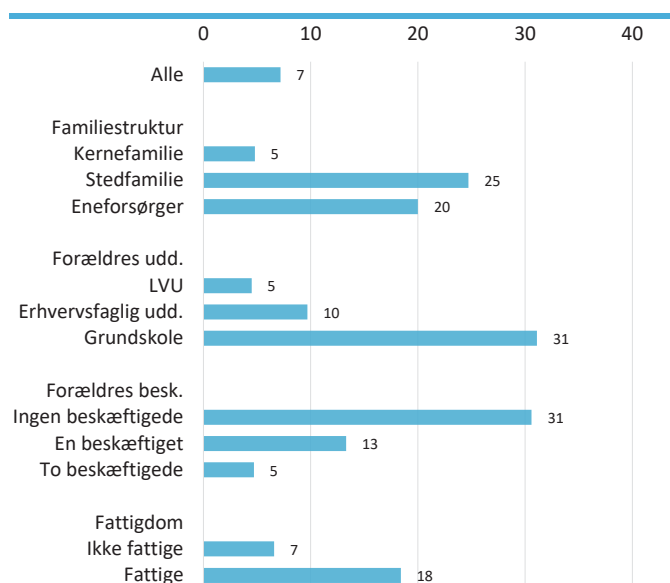
Det sidste element, der behandles under komponent 2 i domæne 5, er, hvorvidt familien har haft kontakt til de sociale myndigheder omkring forhold vedrørende barnet. Denne kontakt kan handle om en række individuelle forhold omkring barnet, der ikke berører de familieproblematikker, der ellers er i fokus i dette afsnit (fx støtte til håndtering af et handicap). En del af henvendelserne handler dog om forældrenes indbyrdes stridigheder og/eller vanskeligheder med at håndtere omsorg og opdragelse og kan derfor siges at være en indikator på familiens samlede vanskeligheder med at opretholde et sundt omsorgsmiljø i familien.

I undersøgelsen har vi kun spurgt forældrene til de 3-7-årige børn om kontakten til de sociale myndigheder, da vi vurderede, at de ældre børn ikke nødvendigvis altid selv er klar over, om der har været en sådan kontakt. I alt svarede 7 pct., at de på et tidspunkt har haft kontakt med de sociale myndigheder, jf. figur 5.2.13. Figuren viser, at der er stor forskel på andelen, der er i kontakt med de sociale myndigheder i forskellige sociale grupperinger. Blandt kernefamilier eller familier, hvor forældrene har en lang videregående uddannelse, eller hvor begge forældre er i beskæftigelse, har 5 pct. været i kontakt med de sociale myndigheder. Blandt eneforsørgere og stedfamilier har 20-25 pct. haft en sådan kontakt, og blandt forældre med en grundskoleuddannelse samt familier, hvor forældrene ikke er i beskæftigelse, gælder det hele 31 pct.

Fra 2009 til 2017 ser der ud til at være sket et skift i familiernes begrundelser for at henvende sig til socialforvaltningen fra overvejende at handle om barnets individuelle problemer til nu i lige så høj grad at handle om familiens samlede problemer. Som tabel 5.2.1 viser, drejede 39 pct. af henvendelserne til socialforvaltningen sig i 2009 om barnets handicap, 17 pct. drejede sig om barnets opførsel, mens 13 pct. drejede sig om psykologbehandling til barnet. Én af de fem hyppigst valgte årsager drejede sig om forældrenes problemer. I 2017 var den hyppigst valgte årsag til henvendelserne forældreproblemer (29 pct.), mens 21 pct. angav barnets opførsel eller handicap som årsag. Tre af de fem hyppigst valgte årsager drejede sig her om forældrene eller hjælp rettet mod hele familien. Samler vi alle henvendelser, der drejer sig om barnets individuelle problemer/individuel hjælp til barnet² i én gruppe, og henvendelser, der drejer sig om familie- eller forældreproblemer³ i en anden gruppe, finder vi, at andelen, der angiver barnets individuelle problemer er faldet markant fra 63 pct. i 2009 til 46 pct. i 2017, mens andelen, der angiver forældres eller familiens problemer som årsag er steget ligeså markant fra 19 pct. i 2009 til 41 pct. i 2017.

Selvom tallene er forbundet med en vis usikkerhed, er dette et markant resultat, der kan være udtryk for et paradigmeskift i forvaltningernes tilbud til børn og familier fra et mere individuelt fokus på barnet til et mere helhedsorienteret fokus på familiens samlede trivsel.

FIG. 5.2.13: Andel, der på et tidspunkt har haft kontakt med socialforvaltningen. 2017. Procent

DELKONKLUSION

- Generelt har de følelsesmæssige og autoritetsmæssige relationer mellem forældre og børn været stabile i undersøgelsesperioden.
- Dog stigende andel af anerkendelse over for de mindre børn samt fald i konfliktniveauet mellem forældre og børn.
- Flere unge oplever, at forældrene er mindre gode til at tale sammen indbyrdes.
- Store forskelle på, hvordan omsorg og autoritet udøves i familier med små og store børn: Mindre indsigt i de større børns liv og mindre fortrolighed mellem forældre og børn, men også mindre skældud og færre regler.
- Lidt flere børn og unge oplever, at de kan tale fortroligt med deres mødre end med fædre – størst forskel i skilte familier, der ikke praktiserer en deleordning.
- Børn i kernefamilier oplever overordnet set en tættere relation til forældrene og har bedre mulighed for støtte end børn i skilte familier.
- Skilte familier med små børn er derudover 4-5 gange oftere end kernefamilier i kontakt med de sociale myndigheder.
- Uddannelse og tilknytning til arbejdsmarkedet spiller tilsyneladende en mere begrænset rolle for omsorg og autoritet end familietyper. Familier med lavt uddannelsesniveau og begrænset tilknytning til arbejdsmarkedet er dog langt oftere i kontakt med de sociale myndigheder end familier med bedre uddannelsesmæssige og beskæftigelsesmæssige ressourcer.
- Børn og unge med indvandrerbaggrund oplever i højere grad end børn og unge med dansk baggrund en høj grad af anerkendelse og oplever mindre skældud. De oplever dog i mindre grad at få støtte og hjælp fra deres forældre.
- Henvendelser til de sociale myndigheder i kommunerne handler i stigende grad om forældre- og familieproblematikker og i mindre grad om barnets individuelle problemer.

TABEL 5.2.1: Årsager til kontakt med socialforvaltningen i 2009, 2013 og 2017

Top 7 2009	pct.	Top 7 2013	pct.	Top 7 2017	pct.
Handicap	39	Handicap	25	Forældreproblemer	29
Barnets opførsel	17	Barnets opførsel	22	Barnets opførsel	21
Psykolog	13	Forældreproblemer	19	Handicap	21
Forældreproblemer	12	Friplads i dagtilbud	11	Familiebehandling	11
Aflastningsfamilie	9	Psykolog	9	Familiekonsulent	10
Familiekonsulent	8	Økonomisk hjælp	8	Økonomisk hjælp	7
Økonomisk hjælp	8	Aflastning	6	Psykolog/Friplads	6/6
Antal i alt (N)	189		245		218

KOMPONENT 3: KULTUREL KAPITAL OG INDDRAGELSE I FAMILIEN

Hvor vi under komponent 2 har fokuseret på omsorg og autoritet i familien, vender vi os under komponent 3 mod familiens udveksling af ressourcer, der har med udvikling af sprog og intellektuelle ressourcer at gøre – også kaldet kulturel kapital. Det handler således om samtalerne, der finder sted mellem forældre og børn (generelt og specifikt om kulturelle og samfundsmæssige emner), om hjælp til lektierne, om det sprog, der tales mellem familiemedlemmerne. Derudover beskæftiger dette afsnit sig med inddragelsen af børn og unge i familien gennem medbestemmelse over familiebeslutninger og deltagelse i huslige pligter.

SAMTALER MELLE M BØRN OG FORÆLDRE

I spørgeskemaet har vi spurgt børn, hvor ofte deres mor hhv. far "bruger tid på bare at tale" med dem, og har ligeledes spurgt mødre til de yngste børn, hvor ofte de selv bruger tid på at tale med barnet, samt hvor ofte den anden forælder gør det samme. Som vi har set før, er der, som figur 5.3.1 og 5.3.2 viser, stor forskel på familier med mindre og større børn.

Vi ser således, at mødre har en helt anden oplevelse af, hvor tit der finder egentlige samtaler sted mellem forældre og børn, end børnene selv har. 70-85 pct. af mødre til de 3-7-årige angiver således, at de har samtaler med deres børn hver dag mod 34-42 pct. af de 11-19-årige børn og unge selv. Næsten ingen mødre angiver, at de højst har samtaler med deres børn en gang

om ugen, og kun få angiver, at barnet højst taler med deres far en gang om ugen. Set fra de større børns og unges perspektiv er der dog 26-28 pct., der ikke oplever, at deres mor tager sig tid til bare at tale mere end en gang om ugen, og 38-40 pct., der ikke oplever, at deres far bruger tid på en rigtig samtale mere end en gang om ugen.

Forskellen kan være reel, men kan muligvis også skyldes, at forældre og børn har forskellige opfattelser af det, der sker i familien. Når vi holder hyppigheden af samtaler med mor og far op mod 15-årige unges oplevelse af ensomhed, finder vi dog en klar sammenhæng, således at 23 pct. af og til føler sig ensomme, mens 6 pct. føler sig ensomme ofte eller meget ofte i familier, hvor børnene taler med deres far hver dag, mens 35 pct. føler sig ensomme af og til, og 14 pct. oplever ensomhed ofte eller meget ofte i de familier, hvor de unge oplever, at de højst har samtaler med deres far en enkelt gang om ugen. Næsten samme sammenhæng viser sig, når vi krydser samtalehyppigheden med mor og oplevet ensomhed. Der kan derfor være grund til at tage det alvorligt, når unge ikke oplever, at deres forældre dagligt eller næsten dagligt bruger tid på egentlige samtaler med dem.

Både mødre og børnene selv angiver, at der oftere finder samtaler sted mellem mødre og børn end mellem fædre og børn. Blandt de 15-årige er forskellen på samtalerne med hhv. den ene og den anden forælder dog størst i skilte familier, mens unge i kernefamilier taler næsten lige meget med deres mor og far. Generelt er

FIG. 5.3.1: Samtalehyppighed med mor. 2017. Procent

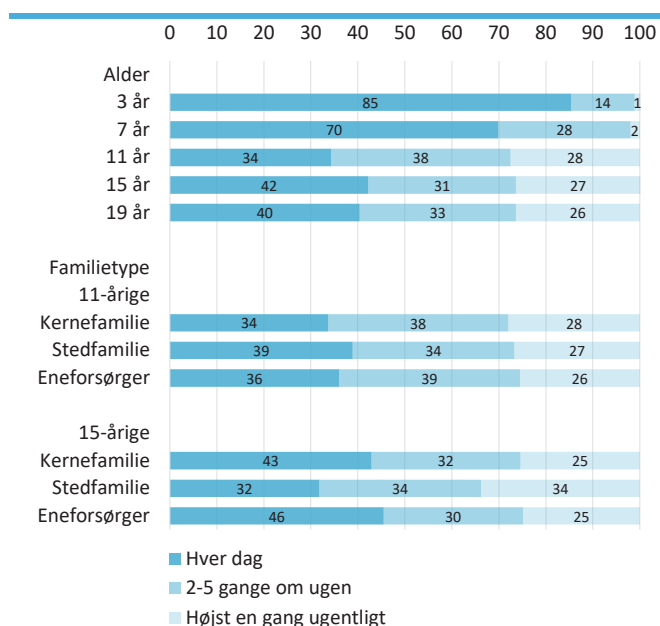
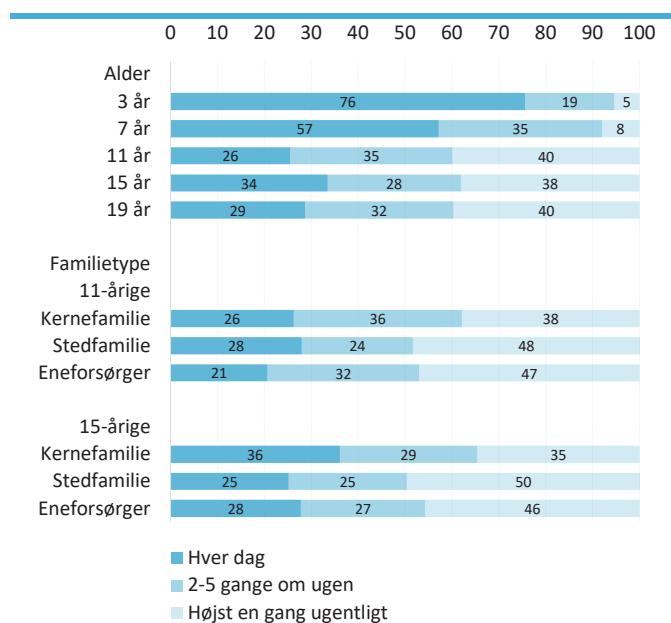

FIG. 5.3.2: Samtalehyppighed med far. 2017. Procent

der ikke statistisk signifikant forskel på, hvor ofte børn i forskellige familietyper taler med deres mor. Når det gælder samtalerne mellem børn og fædre, ser vi en tydelig forskel på familietyper, hvor børn i skilte familier sjældnere oplever samtaler med deres far end børn i kernefamilier. Dette resultat ligger altså i tråd med de resultater, vi præsenterede under afsnittet om omsorg i familien, der ligeledes, når vi ser overordnet på familierne, viser lidt svagere far-barn-relationer i skilte familier, end i familier, hvor forældrene bor sammen.

HØJTLÆSNING FOR 3- OG 7-ÅRIGE BØRN

Højtlesning er med til at øge børns ordforråd og sprogforståelse og dermed en kilde til opbygning af barnets kulturelle kapital. I undersøgelsen har vi spurgt mødrene til de yngste, hvor ofte de læser højt for deres børn for at få en indikation af forskelle og ligheder i, hvilke børn der får læst højt. Da vi ikke har spurgt til fædres eller andre omsorgspersoners højtlesning, er tallene ikke udtryk for det absolutte niveau af højtlesning, men blot en indikation på de relative forskelle.

Som figur 5.3.3 viser, angiver næsten halvdelen af mødrene til de 3-årige, at de hver dag læser højt for deres barn, mens det samme gælder godt en fjerdedel af mødrene til de 7-årige. Børn med dansk baggrund får i lidt højere grad læst højt end jævnaldrende børn med indvandrerbaggrund. Dertil kommer en tydelig forskel på børn af forældre med lange videregående uddannelser og børn fra familier med en grundskoleuddannelse som højeste

uddannelsesniveaue, idet halvdelen af 3-7-årige med højtuddannede forældre får læst højt hver dag mod 25 pct. af børn med grundskoleuddannede forældre.

SAMTALER OM SAMFUNDSMÆSSIGE OG KULTURELLE EMNER

Udvekslingen af kulturel kapital i form af samtaler om emner, der giver den unge indsigt i samfundsmæssige og kulturelle fænomener, kan både give den unge en almen forståelse af den verden, han/ hun lever i, men kan også give et forspring i uddannelsessystemet. Dette aspekt af familielivet blev bl.a. belyst ved spørgsmål til 15- og 19-årige om, hvor tit det sker, at "dine forældre diskuterer politiske eller sociale emner med dig" og "dine forældre diskuterer bøger, film eller fjernsynsprogrammer med dig", jf. figur 5.3.4. Vi taler om en meget stærk overføring af politisk/ kulturel forståelse og viden, hvis de unge svarede, at den slags emner blev diskuteret minimum flere gange om ugen.

Der er tydelige forskel på omfanget af den politisk-kulturelle overførsel i familier med dansk og ikke-dansk baggrund, ligesom der er markante variationer mellem familier med forskellige uddannelsesniveauer og forskellige positioner på arbejdsmarkedet. I familier med indvandrerbaggrund oplever 20 pct. en meget høj grad af politisk-kulturel overførsel. I den gennemsnitlige familie med dansk baggrund gælder det for 32 pct. I familier, hvor forældrene højst har en grundskoleuddannelse, taler 19 pct. af de unge flere gange om ugen om politiske, sociale og kulturelle emner med forældrene, mens det samme gør sig gældende i 41 pct. af

FIG. 5.3.3: Hyppighed af højtlesning for 3-7-årige børn. 2017. Procent

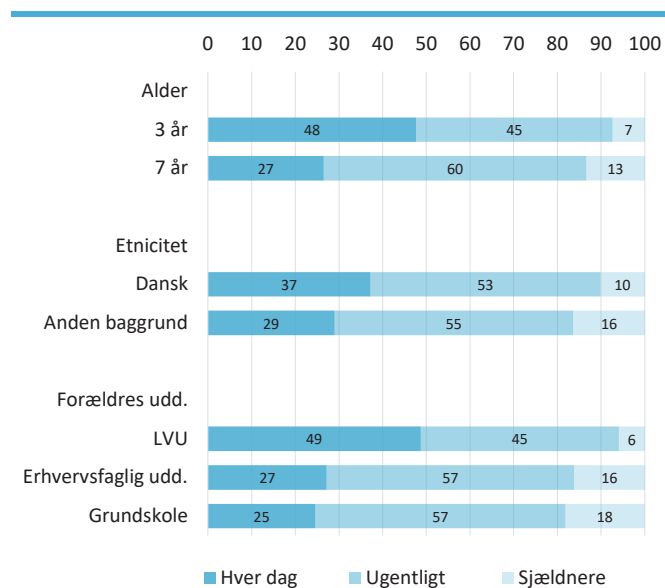
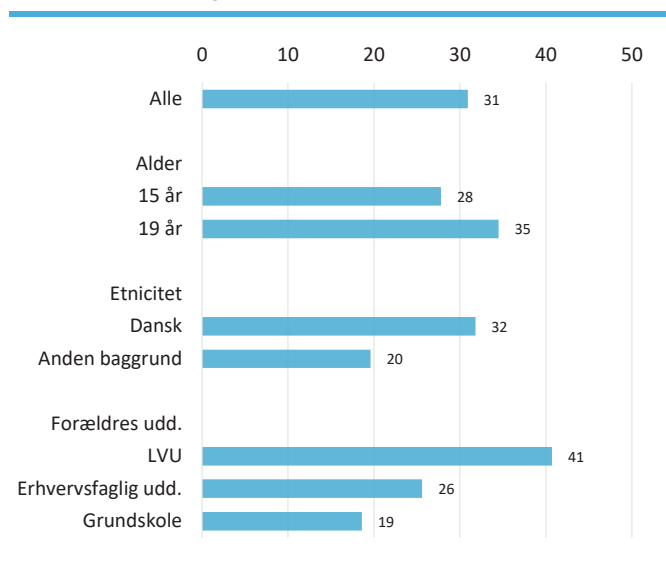

FIG. 5.3.4: 15-19-årige, der taler om politiske, sociale og kulturelle emner med deres forældre flere gange om ugen. 2017. Procent

familierne, hvor en af forældrene har en lang videregående uddannelse. Unge med dansk baggrund og i særlig grad unge med højtuddannede forældre får på den måde nogle ressourcer, som kan give dem nogle fordele i uddannelsessystemet.

HJÆLP MED LEKTIER

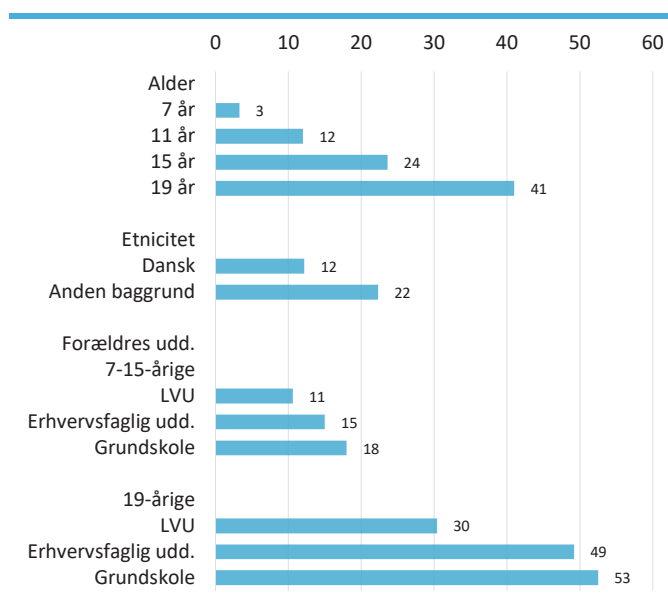
De seneste 10 år har flere skoleforskere stillet spørgsmålstejn ved, om lektier er gavnligt for elevers faglige udvikling, og om forældre kan komme til at gøre mere skade end gavn, når de prøver at hjælpe med lektierne. Olsen (2010) og Hansen (2010) påpeger, at lektier og hjælp til lektier ikke er en entydig ting. De skelner således mellem indirekte støtte til fx at strukturere og forstå lektierens indhold og formål, som forskningen viser kan have en gavnlig virkning på elevers læring. Omvendt kan direkte støtte, hvor forældrene laver barnets lektier sammen med børnene have en negativ virkning. Derudover er det negativt befordrende for børns lyst til læring, hvis lektier og lektiehjælp ender i konflikt og oplevelse af utilstrækkelighed. Lektier til de mindste børn i indskoling (0.-3. klasse) har vist sig ikke at have en betydning for det faglige niveau, mens lektier på mellemtrinnet og overbygningen i grundskolen har en begrænset positiv effekt (Hansen, 2010; Olsen, 2010). Efter skolereformen, der trådte i kraft ved starten af skoleåret 2014/2015, har flere skoler med udgangspunkt i bl.a. denne forskning indført lektiefrie skoler, hvor eleverne laver de fleste lektier på skolen i lektiecaféer eller lignende (Jensen, Arendt & Nielsen, 2018).

I *Børn og unge i Danmark* spørger vi forældrene til de 7-årige og de 11-19-årige selv (kun uddannelsesaktive), hvor ofte forældrene hjælper børnene med lektier. Vi spørger dem dog ikke, hvor ofte de har brug for hjælp, og kan derfor ikke skelne mellem, hvorvidt fraværet af lektiehjælp skyldes, at barnet ikke behøver hjælp, eller om forældrene ikke har tid/overskud eller evner til at hjælpe med lektierne.

Analyserne viser, at 87 pct. af de 7-åriges mødre angiver, at de ofte hjælper deres barn med skolearbejde, at 10 pct. angiver, at de af og til hjælper, og at 3 pct. angiver, at de (næsten) aldrig hjælper barnet med skolearbejde. Blandt de 15-årige, der selv har svaret på skemaet, angiver 40 pct., at de ofte får hjælp af forældre, 36 pct. får af og til hjælp, mens 24 pct. (næsten) aldrig får hjælp. Figur 5.3.4 viser dog kun andelen, der aldrig eller næsten aldrig får hjælp til lektier.

Mængden af forældrenes hjælp til lektielæsningen er, som figur 5.3.5 viser, sammenhængende med barnets alder, med familiens etnicitet og uddannelsesniveau. Således ser vi, at 12 pct. af børn med dansk baggrund angiver, at de næsten aldrig eller aldrig får hjælp mod 22 pct. af børn med indvandrerbaggrund. I forhold til uddannelse finder vi mindre uddannelsesmæssige forskelle på lektiehjælpen til børn i grundskolealderen, men relativt store forskelle, når vi spørger de ældste 19-årige, der for størstedelens vedkommende går på en ungdomsuddannelse. Her angiver 30 pct. af unge, hvis mødre har lange videregående uddannelser, at

FIG. 5.3.5: 7-19-årige, der (næsten) aldrig får hjælp af forældre til lektier. 2017. Procent

de sjældent får hjælp, mens 53 pct. af unge med grundskoleuddannede forældre sjældent oplever at få hjælp til skolearbejdet. Der er ingen signifikant forskel på elevens egen oplevelse af fagligt niveau blandt elever, der får lidt og megen hjælp. Det skyldes som sagt formodentlig, at spørgsmålet ikke tager højde for behovet for hjælp, og at elever med større behov for hjælp også får mere hjælp.

INDVANDRERE OG EFTERKOMMERES SPROG I HJEMMET

I undersøgelsen har vi spurgt alle 11-19-årige om de, når de taler med deres mor, far og søskende, taler dansk eller et andet sprog. Formålet med spørgsmålet er at få en indikator på sproglig integration mellem første- og andengenerationsindvandrere og undersøge, hvorvidt der over tid sker en øget eller mindsket sproglig integration blandt familier med indvandrerbaggrund.

Analyserne viser i figur 5.3.6 en tydelig sproglig integration mellem første- og andengenerationsindvandrere, idet hhv. 70 og 75 pct. af unge, der selv er indvandrede, udelukkende taler et andet sprog end dansk med deres mor og far, mens det samme gælder godt en tredjedel af unge, der er født i Danmark af forældre, der er indvandrede. Blandt efterkommere er det mest almindeligt både at tale dansk og et andet sprog med forældrene, mens kun få udelukkende taler dansk.

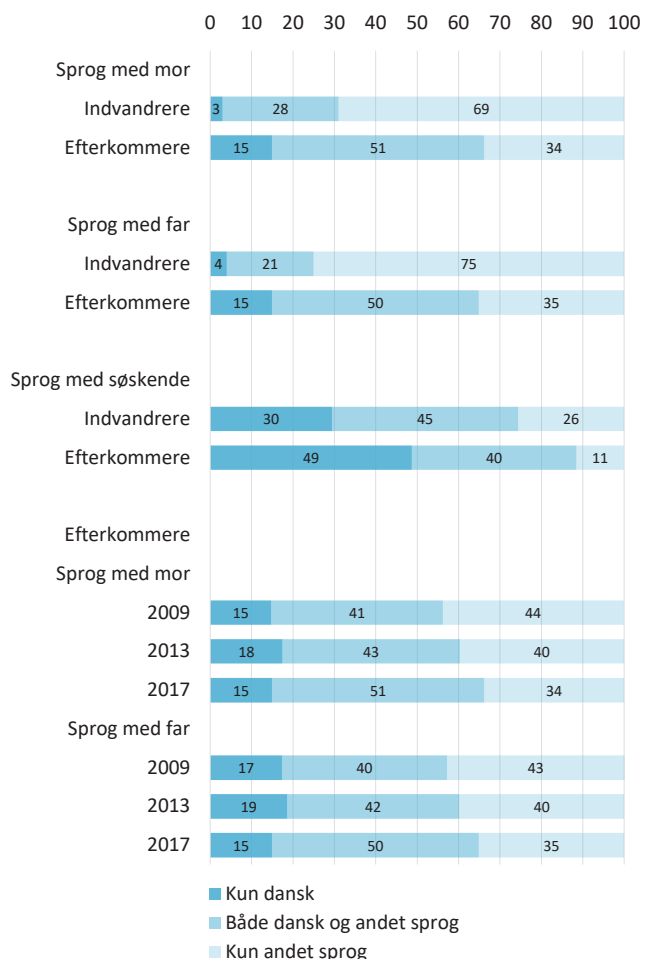
Figuren viser, at den sproglige integration først sker mellem søskende, hvor flere taler dansk indbyrdes både blandt indvan-

drere og efterkommere, mens kun en fjerdedel af indvandrerne og en tiendedel af efterkommerne udelukkende taler et andet sprog end dansk indbyrdes. Mellem 2009 og 2017 kan vi blandt efterkommere konstatere, at andelen, der både taler dansk og et andet sprog med deres forældre, er steget, mens andelen, der udelukkende taler et andet sprog, er faldet. Dette kan således være en indikator på en øget grad af integration blandt unge efterkommeres familier.

INDDRAGELSE I HUSARBEJDE OG PLANLÆGNING AF FAMILIEAKTIVITETER

Den sidste figur i dette afsnit handler om inddragelsen af børn og unge i familien gennem husarbejde og planlægning af familieaktiviteter. Figur 5.3.7 viser, at godt halvdelen af de yngste 7-årige angiver, at de flere gange ugentligt deltager i familiens husarbejde, mens det samme gælder for tre fjerdedele af de 11- og

FIG. 5.3.6: Indvandrere og efterkommeres sprog i hjemmet. 2009-2017. Procent

19-årige. Når vi spørger, hvor ofte børnene og de unge deltager i planlægning af familieaktiviteter, svarer mellem 60 og 68 pct. af de 7-19-årige, at de altid eller ofte er med til at planlægge aktiviteter i familien. Der er ikke på disse to områder sket en udvikling, og der er ikke signifikante forskelle på, i hvilken grad piger og drenge eller forskellige samfundsgrupper deltager i husarbejde og planlægning.

DELKONKLUSION

- En relativt stor andel af de større børn oplever ikke, at de har en egentlig samtale med enten deres mor eller far mere end en gang om ugen.
- Børn og unge med dansk baggrund og børn og unge med højtuddannede forældre får i højere grad end børn med indvandrerbaggrund og børn med lavtuddannede forældre læst højt, når de er små, og har samtaler om kulturelle og sociale emner, når de er ældre.
- Kun få af de yngste børn får ikke hjælp til lektier. Blandt de større unge gælder det en større andel.
- Blandt de 19-årige er der flere unge med kortuddannede forældre, der ikke får hjælp til lektier, sammenlignet med unge, hvis forældre har en lang videregående uddannelse.
- Efterkommerne bruger i stigende grad både dansk og et andet sprog, når de taler med deres forældre.

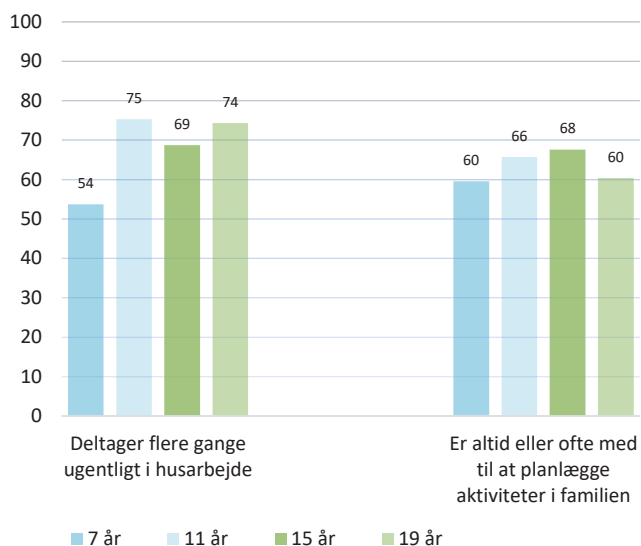
KOMPONENT 4: SLÆGT

Bedsteforældre kan være en betydelig netværksressource for børn og kan, især mens børnene er små, være med til at aflaste forældrene. I *Børn og unge i Danmark* har vi spurgt børn og mødre, hvor ofte børnene er sammen med deres bedsteforældre, og har opdelt børnene efter, om de ugentligt, månedligt, sjældnere eller aldrig ser deres bedsteforældre.

De 3- og 7-årige har, som figur 5.4.1 viser, typisk en tæt kontakt til deres bedsteforældre, når tætheden måles ved hyppigheden af samvær. Knap 60 pct. af de 3-årige og lidt under halvdelen af de 7-årige er sammen med bedsteforældre hver uge. Kun 10-14 pct. ses sjældnere end hver måned. Selvom frekvensen i samværet falder med stigende alder, er det bemærkelsesværdigt, at det endnu i 15-årsalderen er godt 3 ud af 4 unge, der er sammen med bedsteforældre mindst en gang om måneden.

Andelen helt uden kontakt til bedsteforældre er langt højere (23 pct.) blandt børn og unge med indvandrerbaggrund, end den er blandt børn og unge med dansk baggrund (3 pct.). Det skyldes formentlig, at mange af disse familier har deres slægt boende i et andet land og således kun kan ses ved ganske særlige og sjældne lejligheder. Nogle kan på grund af uroligheder og krig have mistet deres familie eller muligheden for at have kontakt til den.

FIG. 5.3.7: 7-19-åriges deltagelse i husarbejde og planlægning af aktiviteter i familien. 2017. Procent

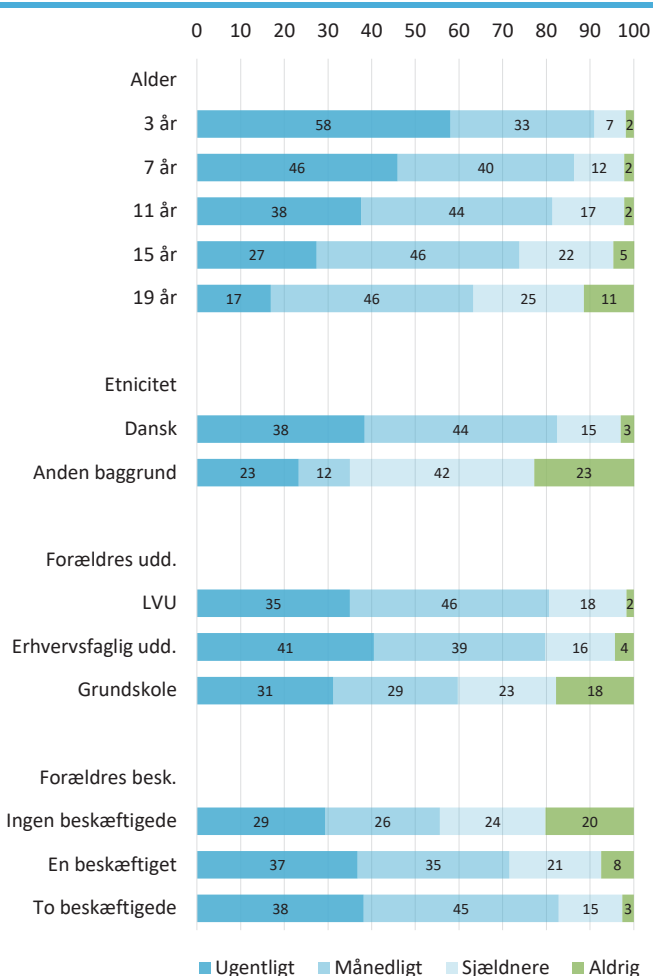
De sociale og uddannelsesmæssige skel i befolkningen trækker deres spor ved, at børn af forældre, der højst har en grundskoleuddannelse, og børn af forældre uden beskæftigelse har en noget større sandsynlighed for at være uden kontakt til bedsteforældre end børn, hvis familier har gode uddannelsesmæssige og økonomiske ressourcer. Selvom vi tager højde for, at indvandrerfamilier er overrepræsenterede blandt de socioøkonomisk mindst ressourcestærke familier, er sammenhængene mellem uddannelse og beskæftigelse på den ene side og kontakt til bedsteforældre på den anden side fortsat signifikant.

KOMPONENT 5: RELATIONER TIL JÆVNALDRENDE

Den sidste komponent under domæne 5 omhandler børns og unges relationer til jævnaldrende. Vi ser på, hvor ofte børn og unge er sammen med deres venner, hvordan de er sammen, og i hvilken grad de oplever at kunne tale fortroligt med deres venner. Vi ser på mobning og konflikter mellem børn. Blandt de ældste viser vi derudover, hvem der har en kæreste.

Relationer til venner og kammerater er afgørende for børns og unges mulighed for at hente følelsesmæssig støtte og udvikle deres identitet. Det gælder især i teenageårene, hvor forholdet til venner får en øget betydning, mens forældrene i mange tilfælde træder lidt i baggrunden. Børn, der har gode venskaber og føler sig anerkendt af jævnaldrende, har generelt bedre sociale kompetencer og færre følelsesmæssige og adfærdsmæssige problemer. Støttende venskaber kan dertil give børn og unge modstandskraft og er forbundet med øget trivsel (Inchley et al., 2016; Kerr et al., 2003; Wilkinson, 2004). Enkelte undersøgelser viser dog samtidig, at børn og unge, der ses ofte med deres venner, oplever lidt flere risici i form af fx rusmidler og kriminalitet, end børn og unge, der ses sjældnere med deres venner. Hvorvidt samvær med venner fører til risikoadfærd, afhænger dog meget af, hvilken kontekst samværet foregår i (Hoeben & Weerman, 2014).

FIG. 5.4.1: 3-19-åriges kontakt med bedsteforældre. 2017.
Procent

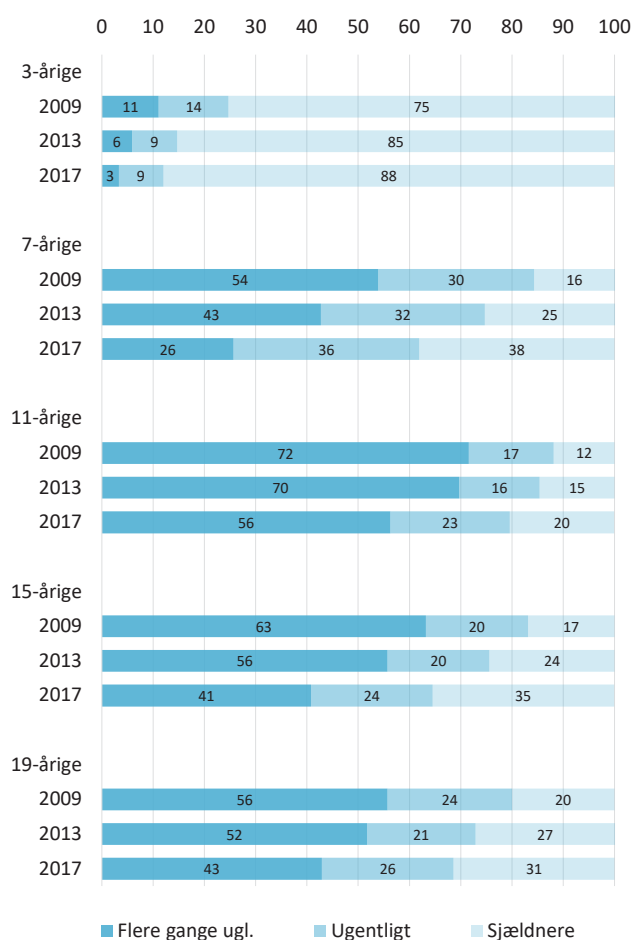

SAMVÆR MED VENNER – FYSISK OG VIRTUELT

Børn og unges samvær med venner undergår i disse år en markant forandring fra primært at være baseret på fysisk samvær i hinandens hjem eller i det offentlige rum til også at være baseret på virtuel kontakt via digitale/socialt medier. Vi har spurgt både mødre og de 11-19-årige selv, hvor ofte de har venner på besøg, og hvor ofte de er hjemme hos eller ude med venner. Derudover har vi spurgt de 11-19-årige, hvor ofte de chatter med deres venner.

Som figur 5.5.1 viser, gælder det for alle aldersgrupper, at mængden af fysisk privat samvær med jævnaldrende falder markant i undersøgelsesperioden. Det gælder både blandt de yngste 3-årige, der kun i begrænset omfang er privat sammen med jævnaldrende, hvor vi ser en halvering i andelen, der er på besøg eller får besøg af jævnaldrende hver uge, fra 25 pct. i 2009 til 12 pct. i 2017. Blandt de 7-årige ser vi tilsvarende en halvering i andelen,

FIG. 5.5.1: Udviklingen i 3-19-åriges fysiske samvær med venner. 2009-2017. Procent

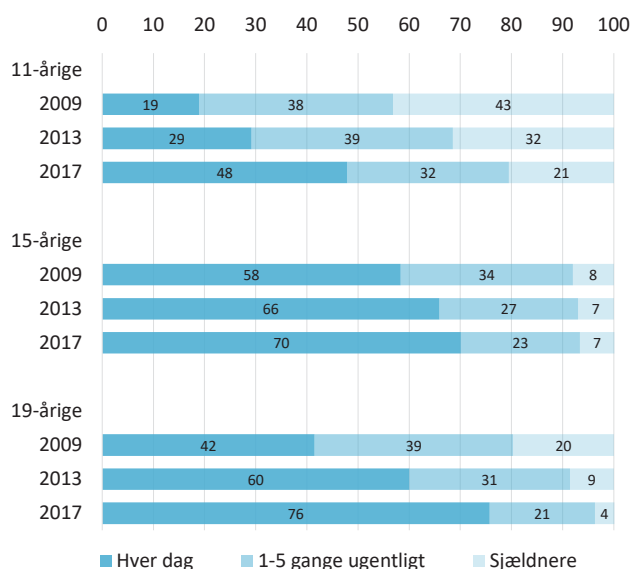

der er sammen med venner flere gange om ugen, fra 54 pct. i 2009 til 26 pct. i 2017. Og på lignende vis ser vi både blandt de 11-årige, der er mest aktive, når det gælder det fysiske samvær med venner, og blandt de 15- og 19-årige teenagere, at andelen, der har hyppigt fysisk kontakt med deres jævnaldrende uden for skoletid, falder markant.

Figur 5.5.2 viser endvidere, hvordan andelen, der chatter med deres venner hver dag, er steget markant blandt alle de adspurgte aldersgrupper. Blandt de 11-årige er andelen, der chatter dagligt steget fra 19 pct. i 2009 til knap halvdelen i 2017. Blandt de 15-årige ser vi en stigning fra 58 pct. til 70 pct., der chatter hver dag. Og blandt de 19-årige finder vi på samme vis en markant udvikling fra 42 til 76 pct., der hver dag er i kontakt med venner via chat.

For at kunne se samlet på børn og unges samvær med venner, har vi konstrueret en variabel, der viser, hvordan børn og unge kombinerer fysisk og virtuelt samvær med venner. Variablen, der er brugt til at lave figur 5.5.2, indeholder fem kategorier: 1) Børn og unge, der hverken har fysisk eller virtuel kontakt med venner hver uge (5 pct. i 2017), 2) Børn og unge, der er i virtuel kontakt med venner hver uge, men ikke mødes fysisk uden for skoletid (23 pct. i 2017), 3) Børn og unge, der mødes fysisk med deres venner hver uge, men ikke mødes via sociale medier (6 pct. i 2017), 4) Børn og unge, der både mødes fysisk og chatter med venner hver uge (34 pct. i 2017) og endelig 5) Børn og unge, der

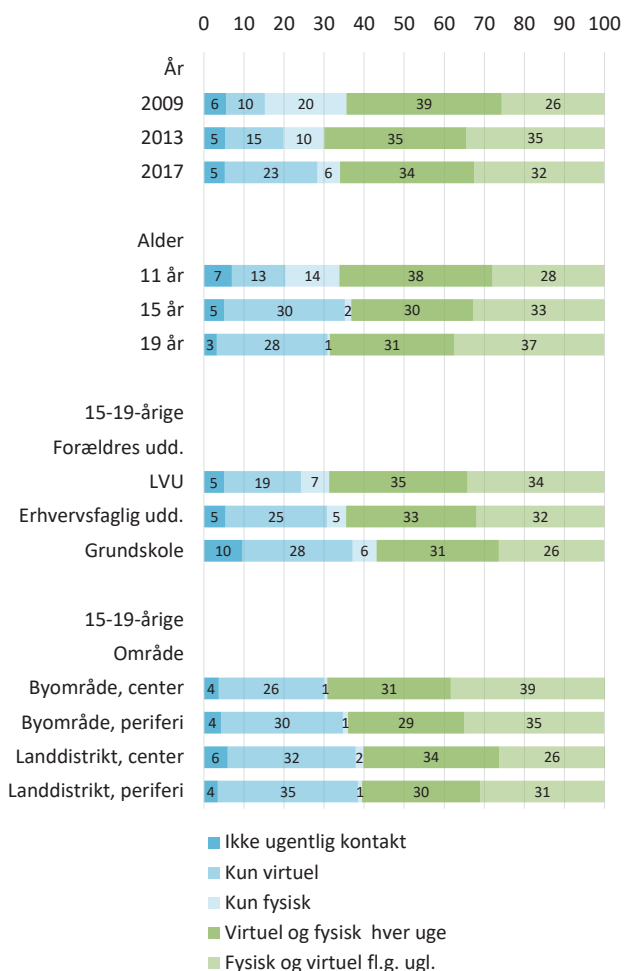
FIG. 5.5.2: Udviklingen i 11-19-åriges kontakt med venner via sociale medier. 2009-2017. Procent

mødes flere gange om ugen fysisk og er i kontakt via sociale medier hver dag (32 pct. i 2017).

Andelen af børn og unge, der ikke er i kontakt med deres venner hver uge – hverken fysisk eller virtuelt – har ligget nogenlunde konstant på 5 pct. fra 2009 til 2017. Hvis man betragter fysisk og ikke-fysisk kontakt som ligeværdige samværsformer, er der således hverken flere eller færre, der er socialt isolerede fra deres kammerater. Der er også nogenlunde lige mange unge, der *både* oplever fysisk og virtuelt samvær (omtrent to tredjedele i alle 3 år) og altså må formodes at være relativt velintegreerede socialt set. Bevægelserne viser sig, når vi sammenligner andelen, der kun mødes virtuelt, og andelen, der kun mødes fysisk. Her ser vi en markant stigning fra 10 til 23 pct. i andelen af børn og unge, der kun mødes virtuelt, og samtidig et markant fald fra 20 til 6 pct. i andelen, der kun mødes fysisk.

FIG. 5.5.3: 11-19-årige, der samlet er i fysisk og virtuel kontakt med venner. 2009-2017. Procent

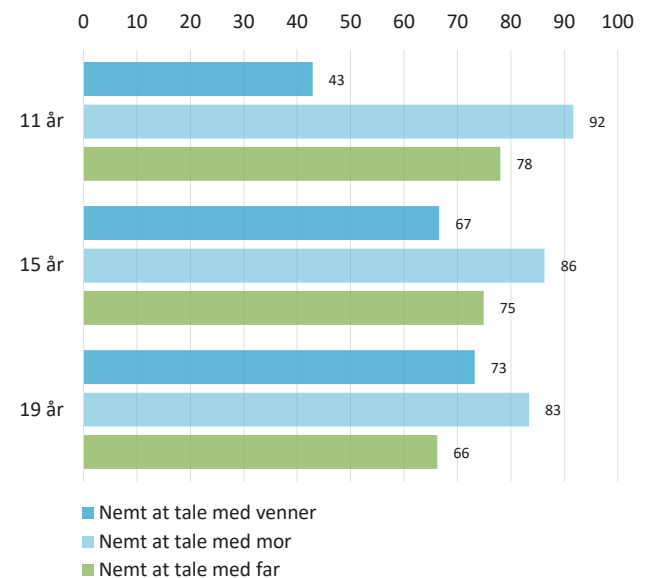
De yngste 11-årige har mere fysisk samvær og mindre virtuel kontakt end de 15- og 19-årige. Det kan skyldes, at de i højere grad indgår i fysiske lege, der kræver kontakt. Også i denne gruppe ser vi dog en markant bevægelse mod mere virtuel og mindre fysisk kontakt, som formodentlig skyldes, at meget af den fysiske leg er erstattet af online spil mv.

Ud over aldersforskellene viser figuren, at børn og unge med højtuddannede forældre har mere fysisk kontakt (og kontakt i det hele taget) med venner end børn og unge, hvis forældre har en korterevarende uddannelse, samt at børn, der bor i et landområde, i lidt mindre grad end børn fra byerne mødes fysisk med deres venner.

For at få en ide om, hvorvidt måden at være sammen på gør en kvalitativ forskel for børn og unge, har vi krydset variabelen, der måler børns samlede fysiske og virtuelle samvær, med en variabel, der måler, hvorvidt børn og unge oplever fortrolighed med venner, og hvorvidt de oplever ensomhed. Disse analyser viser ingen signifikante forskelle blandt 11-årige med forskellige sociale adfærdsmønstre. Blandt de 15-19-årige finder vi, at *både* unge, der udelukkende ses fysisk, og unge, der er i virtuel kontakt, oplever mere ensomhed og mindre fortrolighed end unge, der er i kontakt både fysisk og virtuelt.

Sammenlignet med andre europæiske børn og unge er danske 11-15-årige børn og unge ifølge HBSC's skolebørnsundersøgelse

FIG. 5.5.4: 11-19-årige, der oplever, at det er nemt at tale med venner vs. mor og far. 2017. Procent

væsentligt mindre sammen med deres venner fysisk. Blandt de 11-årige viser HBSC's tal, at 14-16 pct. af de danske børn er sammen med deres venner hver dag, mens det samme gælder hhv. 28 pct. af de norske piger og 38 pct. af de norske drenge. Blandt de 13-årige er det 10-12 pct. af de danske unge, der svarer, at de er sammen hver dag – mod 19-26 pct. af de norske unge. Og blandt de 15-årige er danske unge, sammen med belgiske og portugisiske unge, dem, der er mindst fysisk sammen med deres venner (7-13 pct. er sammen med deres venner hver dag), mens fx finske unge bruger væsentlig mere tid sammen med deres kammerater (19-33 pct. er sammen hver dag) (Inchley et al., 2016: s. 42-43).

I forhold til børns virtuelle samvær med venner via sociale medier ligger danske børn og unge i midten af spektret (Inchley et al., 2016: s. 46-47).

FORTROLIGHED MED VENNER

På trods af de markante udviklinger i, hvordan børn og unge er sammen med deres venner, finder vi ikke en tilsvarende ændring i andelen af børn og unge, der oplever, at de kan tale fortroligt med deres venner. Dette kunne tyde på, at ændringen i samværsform ikke nødvendigvis har betydning for kvaliteten af børns relationer til jævnaldrende.

Figur 5.5.4 viser, at andelen, der oplever, at de har nemt ved at tale med deres venner om svære ting, stiger, når barnet bevæger

sig ind i teenagefasen. Mens 43 pct. af de 11-årige således oplever at kunne tale om svære ting med deres venner, gælder det samme 67 pct. af de 15-årige og 73 pct. af de 19-årige. Selvom fortroligheden med venner stiger, viser figuren samtidig, at de fleste unge fortsat tyer til deres mødre og (i lidt mindre grad) fædre, når de skal tale om noget, der er svært.

MOBNING OG KONFLIKTER MELLEM BØRN OG UNGE

Heller ikke, når det gælder andelen, der oplever mobning og konflikter med andre børn, er der sket en udvikling henover undersøgelsesperioden. Figur 5.5.5 viser, at andelen, der har oplevet mobning det sidste halve år, er størst i starten af skolealderen, hvor næsten en femtedel af mødre angiver, at deres barn bliver mobbet og drillet. I de andre aldersgrupper er det halvt så mange. Andelen, der oplever konflikter med andre børn, er ligeledes større blandt de yngre end blandt de 15-19-årige teenagere (figur 5.5.6).

Børn, der mobbes, kommer oftere fra familier med få socioøkonomiske ressourcer. Således ser vi, at 22 pct. af børn, hvis forældre har en grundskoleuddannelse, oplever mobning, mod 8 pct. af børn, hvis forældre har en lang videregående uddannelse.

Vi finder ikke kønsforskelle, når vi spørger, om børnene og de unge bliver mobbet. Spørger vi til konflikter med jævnaldrende, finder vi dog, at det blandt de 7-årige især er drengene, der oplever konflikter, mens det derefter vender, så det i højere grad er

FIG. 5.5.5: 3-15-årige, der bliver mobbet. 2017. Procent

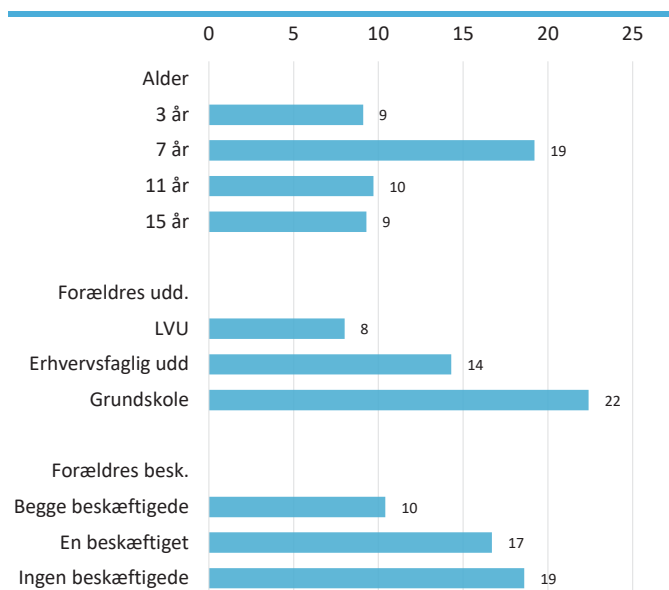
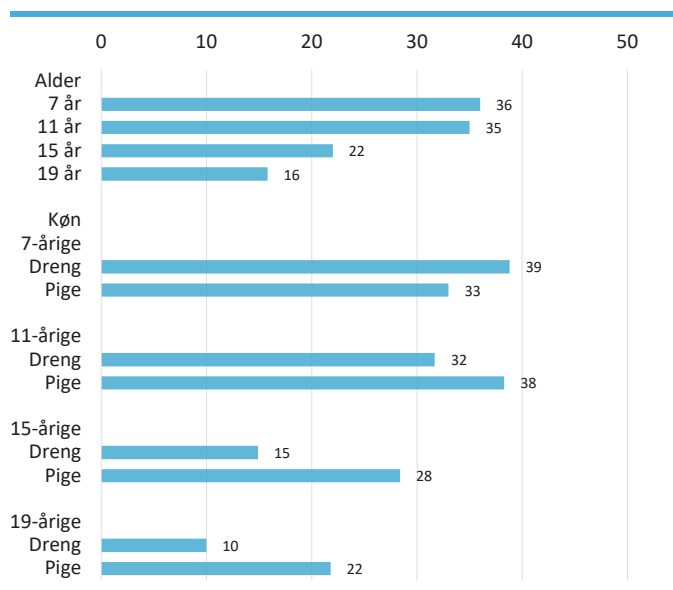

FIG. 5.5.6: 7-19-årige, der har konflikter med kammerater. 2017. Procent

pigerne blandt de 15-19-årige, der oplever konflikter med kammerater.

Som noget nyt har vi i 2017 spurgt de 11-19-årige, om de oplever mobning på de sociale medier/via mobiltelefon. Det har 5 pct. af de 11-årige oplevet mindst en gang, mod 13-14 pct. af de 15- og 19-årige. Denne form for mobning er i højere grad noget, pigerne har oplevet. Således angiver 21 pct. af de 19-årige piger, at de mindst en gang har oplevet mobning på de sociale medier mod 8 pct. af de 19-årige drenge. Også denne form for mobning rammer langt oftere unge med få socioøkonomiske ressourcer end unge fra ressourcestærke hjem.

HBSC's opgørelse fra 2016 viser, at andelen af danske børn og unge, der er blevet mobbet, er relativt lav sammenlignet med andre europæiske børn. Mens det i HBSC således er 9 pct. af de 11-årige og 4 pct. af de 15-årige danske unge, der angiver, at de er blevet mobbet flere gange om måneden i flere måneder i træk, gælder det samme for 29/35 pct. af de 11-årige og 22/29 pct. af de 15-årige i Litauen (Inchley et al., 2016: s. 201).

KÆRESTER

I løbet af teenageårene får en del unge en kæreste (ikke vist i figur). I 19-årsalderen har halvdelen af alle piger og en tredjedel af drengene en kæreste, som de har haft i kortere eller længere tid. Andelen, der har kærester, er ikke overraskende større blandt unge med dansk baggrund end blandt unge med etnisk minori-

tetsbaggrund. Forskellen er formodentlig begrundet i religion og forskelle i kulturelle holdninger til sex før ægteskabet.

DELKONKLUSION

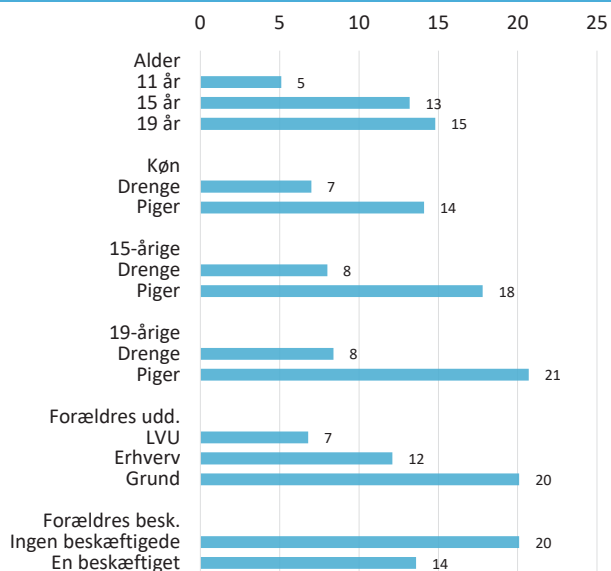
- Bemærkelsesværdig udvikling i børns sociale samvær med andre børn i form af mindre fysisk samvær og mere virtuelt samvær.
- Børn, der lever i byen, og børn med veluddannede forældre ses i lidt højere grad fysisk med deres venner end børn på landet og børn fra hjem med mindre uddannelse.
- Unge, der udelukkende ses fysisk (meget få), og unge, der udelukkende er i virtuel kontakt med kammerater, oplever lidt mere ensomhed og mindre fortrolighed med venner end unge, der både er i fysisk og virtuel kontakt.
- Yngre børn oplever oftere mobning og konflikter end ældre børn.
- Mindre drenge oplever flere konflikter med kammerater. Blandt de ældste oplever piger flere konflikter og mere mobning på de sociale medier.
- Mobning rammer i højere grad børn fra ressourcetsvage hjem.

OPSUMMERING OG KONKLUSION

Domæne 5 har kortlagt børns og unges sociale relationer til familie og kammerater.

Under komponent 1 kortlagde vi børns og unges strukturelle familieforhold og viste to markante udviklingstræk. For det første,

FIG. 5.5.7: 11-19-årige, der er blevet mobbet på de sociale medier. 2017. Procent

at skilte familier i stigende grad praktiserer deleordninger, hvor barnet bor næsten lige meget hos deres mor og far. Og for det andet, at unge i stigende grad venter med at flytte hjemmefra.

Analyserne viser som de foregående år meget markante socioøkonomiske forskelle på strukturen af børns familie. Børn, hvis forældre har et højere uddannelsesniveau og sikker tilknytning til arbejdsmarkedet, lever i langt højere grad end børn med færre ressourcer i kernefamilier med samboende forældre og helsøskende. Forældre med relativt gode socioøkonomiske ressourcer praktiserer derudover, hvis de bliver skilt, i højere grad deleordninger, og de har i højere grad deres store børn boende hjemme end forældre med færre socioøkonomiske ressourcer.

Generelt har de følelsesmæssige og autoritetsmæssige relationer mellem forældre og børn, som vist under komponent 2, været stabile i undersøgelsesperioden. Analyserne viser dog en stigende andel af mødre, der angiver et højt niveau af anerkendelse over for deres mindre børn, samt et fald i konfliktniveauet mellem forældre og børn. Omvendt oplever flere unge, at forældrene er mindre gode til at tale sammen sammenlignet med tidligere.

Selvom danske familier på mange måder er ligestillede, er der fortsat forskel på, hvordan børn oplever relationerne til deres mødre og fædre. Vi ser således eksempelvis, at lidt flere børn og unge oplever, at de kan tale fortroligt med deres mødre end med fædre. Forskellen findes både i familier, hvor barnet bor sammen

med begge forældre, og i skilte familier, men er større i skilte familier, der ikke praktiserer en deleordning.

Generelt ser vi i forhold til omsorg signifikante forskelle mellem kernefamilier og skilte familier, idet børn i kernefamilier overordnet set oplever en tættere relation til forældrene og mere mulighed for støtte end børn i skilte familier. I familier, der praktiserer en deleordning, er relationen mellem forældre og børn dog lige så god som i kernefamilier. Skilte familier med små børn er derudover 4-5 gange oftere end kernefamilier i kontakt med de sociale myndigheder. Analyserne tyder på, at henvendelser til socialforvaltningen er skiftet fra primært at handle om barnets individuelle problemer til nu i højere grad at handle om forældre- og familieproblematikker.

Analyserne under komponent 3 viser som ventet tydelige uddannelsesmæssige forskelle på, hvilke børn der får læst højt, og hvilke børn der taler med deres forældre om kulturelle, sociale og politiske emner.

Blandt unge med indvandrerbaggrund ses en tydelig sproglig integration mellem indvandrere og efterkommere. I løbet af undersøgelsesperioden kan vi observere en bevægelse blandt efterkommerne mod færre, der udelukkende taler et andet sprog end dansk, når de taler med deres forældre, og flere, der taler både dansk og et andet sprog.

Analyserne under komponent 5 har vist en bemærkelsesværdig udvikling i børns sociale samvær med andre børn over de sidste 8 år i form af markant mindre fysisk samvær og markant mere virtuelt samvær. Danske børn er ifølge internationale sammenligninger blandt dem, der er mindst sammen med deres venner fysisk. Børn, der lever i byen, og børn med veluddannede forældre ses i lidt højere grad fysisk med deres venner end børn på landet og børn fra hjem med mindre uddannelse. Unge, der udelukkende ses fysisk (meget få), og unge, der udelukkende er i virtuel kontakt med kammerater, oplever lidt mere ensomhed og mindre fortrolighed med venner end unge, der både er i fysisk og virtuel kontakt.

Yngre børn oplever oftere mobning og konflikter end ældre børn. Blandt de 7-årige er det især drengene, der oplever konflikter med deres kammerater. Blandt de ældre årgange er det i højere grad pigerne, der oplever konflikter. Derudover angiver pigerne også i højere grad end drengene, at de har oplevet mobning via sociale medier. Mobning – generelt og via sociale medier – rammer i højere grad børn fra ressourcetsvage hjem.

REFERENCER

- Bergström, M. (2012): "Children with joint physical custody". In M. Berlin (Ed.): *The influence of the school context for the mental health of children and youth: A study based on the total population survey in school year 6 and 9, 2009* (s. 71-81). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Chan, T.W. & A. Koo (2011): "Parenting Style and Youth Outcomes in the UK". *European Sociological Review* 27 (3): s. 385-399.
- Dahl, K.M. (2014): *Frihed, lighed og fællesskab i teenagefamilien*. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet.
- Eurostat (2018): *Estimated average age of young people leaving the parental household by sex* (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=yth_demo_030&lang=en)
- Fransson, E., E.F. Låftman, V. Ostberg, A. Hjern & M. Bergstrom, M. (2017): "The living conditions of children in shared residence – the Swedish example". *Child Indicators Research*, s. 1-23.
- Hansen, A.V. (2010): *Lektier og forældre støtte*. København: Forlaget Up.
- Hoeben, E. & F. Weerman (2014): "Situational conditions and adolescent offending: does the impact of unstructured socializing depend on its location?". *Eur J Criminol*. 11: s. 481-99.
- Holdsworth, C. & D. Morgan (2005): *Transitions in context. Leaving Home Independence and Adulthood*. Open University Press.
- Inchley, J., D. Currie, T. Young, O. Samdal, T. Torsheim, L. Augustson, F. Mathison, A. Aleman-Diaz, M. Molcho, M. Weber & V. Barnekow (2016): "Growing up unequal. Health behavior in school-aged children". (*HBCS*) study: *International report from the 2013/2014 survey*.
- Jensen, V.M., K.S. Arendt & C.P. Nielsen (2018): *Lektiehjælp og faglig fordybelse*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Kerr, M., H. Stattin, G. Biesecker & L. Ferrer-Wreder (2003): "Relationships with parents and peers in adolescence". In Lerner, R.,

- M.A. Easterbrooks & J. Mistry (eds.): *Developmental psychology*. Vol. 6. New York (NY): John Wiley & Sons Inc.; s. 395-419.
- Lamborn, S.D., N.S. Mounts, L. Steinberg & S.M. Dornbusch (1991): "Patterns of Competence and Adjustment among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent, and Neglectful Families". *Child Development*, 62, s. 1049-1065.
- Nielsen, L. (2018): "Joint versus sole physical custody: Outcomes for children independent of family income or parental conflict". *Journal of Child Custody*, 15(1), s. 35-54.
- Olsen, F.B. (2010): *Lektrelæsnings betydning for gymnasieelevers læreprocesser*. Ph.d.-afhandling, Odense: Syddansk Universitet.
- Olsen, R., T. Egelund & M. Lausten (2011): *Tidligere anbragte som unge voksne*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 11:35.
- Steinberg, L. (2001): "We know some things: Parent-adolescent relationships in retrospect and prospect". *Journal of Research on Adolescence*, 11, s. 1-19.
- Turunen, J., E. Fransson & M. Bergström (2017): "Self-esteem in children in joint physical custody and other living arrangements". *Public Health*, 149, s. 106-112.
- Wadsby, M., G. Priebe & C.G. Svedin (2014): "Adolescents with alternating residence after parental divorce: A comparison with adolescents living with both parents or with a single parent". *Journal of Child Custody*, 11, s. 202-215
- Wilkinson, R.B. (2004): "The role of parental and peer attachment in the psychological health and self-esteem of adolescents". *J Youth Adolesc.* 33: s. 479-93.

1 Inkluderer både biologiske og adoptivforældre.

2 Barnets opførelse, barnets handicap, kontaktperson til barnet, aflastning til barnet, psykolog til barnet, anbringelse.

3 Forældreproblemer, familiekonsulent, familiebehandling.

Karen Margrethe Dahl

DOMÆNE 6

SUNDHEDS- OG RISIKOADFÆRD

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

Domæne 6 viser udviklingen i børn og unges sundheds- og risikoadfærd samt deres risiko for at blive udsat for kriminalitet og overgreb fra andre.

Domænet består af 5 komponenter, der behandler 1) kostvaner, 2) brug af rusmidler, 3) seksualitet, 4) ofre for kriminalitet og overgreb og 5) udøvelse af kriminalitet. Motionsvaner, der også er et væsentligt element i sundhedsadfærd, behandles under domæne 7 om børn og unges fritid og er derfor udeladt her.

Sundheds- og risikoadfærd er i nogen grad overlappende fænomener. Sundhedsadfærd dækker således adfærd, der har betydning for ens egen sundhed og helbred, fx kost, motion, indtag af rusmidler og beskyttelse mod seksuelt overførte sygdomme.

Risikoadfærd kan lidt bredere betegnes som adfærd, der er forbundet med risiko for ens egne eller andres helbredsmæssige eller sociale problemer (Balvig & Holmberg, 2014). Derudover forbindes risikoadfærd i højere grad end sundhedsadfærd med handlinger, der skaber spænding og nydelse, og som kan være med til at definere et tilhørsforhold til et bestemt fællesskab eller ens position i et socialt hierarki (Nielsen, 2016).

Risikoadfærd i form af højt alkoholforbrug, eksperimenter med hash og hårde stoffer og for nogle småkriminalitet forbindes af en del forskere med en ungdomsfase, hvor man afsøger grænser og positionerer sig i modsætning til såvel barndommen som voksensamfundet (Côté, 2000; Demant & Järvinen, 2010; Harnett et al., 2000).

De fleste typer af risikoadfærd topper, når unge er i starten af tyverne for derefter at aftage (Järvinen & Bom, 2018). Det skyldes ifølge forskerne på området især en større bevidsthed om konsekvenser, en øget ansvarsfølelse og et øget ønske om at leve op til krav og normer i uddannelsessystemet, på arbejdsmarkedet eller i civilsamfundet (Holstein & Gubrium, 2000; Järvinen & Bom, 2018; Schutz, 1970).

Under domæne 6 viser vi udvikling og sociale forskelle i kostvaner for alle de fem aldersgrupper, mens de øvrige fænomener kun behandles for de ældste aldersgrupper. Brug af rusmidler, seksuelle erfaringer og risici, fysiske overgreb i det private rum samt udøvelse af kriminalitet er således kun analyseret blandt de 15-19-årige, mens udsættelse for kriminalitet er undersøgt og analyseret blandt de 11-, 15- og 19-årige.

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Kost	3-19-årige, der normalt ikke spiser morgenmad 3-19-åriges indtag af frugt, fastfood og sodavand
Komponent 2: Rusmidler	15-19-åriges rygning 15-19-åriges alkoholforbrug og fuldskab 15-19-årige, der har prøvet hash 15-19-årige, der har prøvet hårde stoffer
Komponent 3: Seksualitet	15-årige, der har haft samleje 15-19-åriges brug af prævention 15-19-årige, der har fået abort 19-årige kvinder, der er mødre
Komponent 4: Ofre for kriminalitet og overgreb	11-19-årige, der har været udsat for tyveri 11-19-årige, der har været udsat for overfald 11-19-årige, der har været udsat for røveri 11-19-årige, der har været udsat for trusler med våben 15-19-årige, der har været udsat for voldtægts(forsøg) 15-19-årige, der er blevet tævet af forældre
Komponent 5: På kant med loven	15-19-årige, der har stjålet fra andre end forældre 15-19-årige, der har begået hærværk 15-19-årige, der har lavet graffiti 15-19-årige, der har truet med vold 15-19-årige, der har gjort sig skyldig i hæleri 15-19-årige, der i byen har båret våben 15-19-årige, der har begået indbrud 19-årige, der er straffet

KOMPONENT 1: KOST

Den første komponent handler om børn og unges kostvaner. Her har vi valgt fire indikatorer, der ifølge Sundhedsstyrelsen og andre undersøgelser af børn og unges sundhed er vigtige elementer i en sund kost: om børn og unge normalt spiser morgenmad, om de spiser frugt eller grøntsager hver dag, hvor ofte de drikker sodavand eller andre sukkerholdige drikke, og hvor ofte de spiser relativt fede og salte former for fastfood som fx burger eller pizza (Inchley et al., 2016; Miljø & Fødevareministeriet, 2018).

MORGENMAD

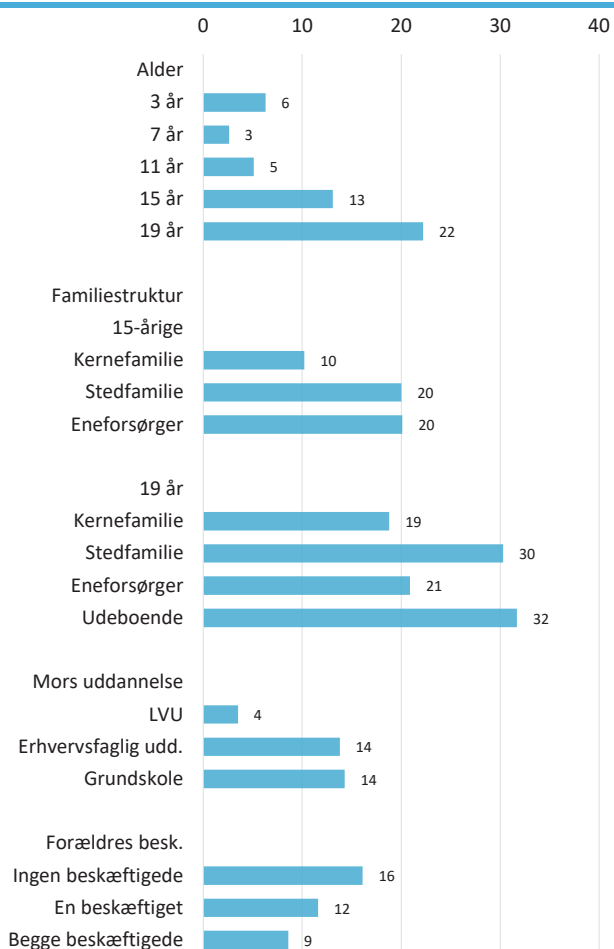
Den første indikator vedrører børnebefolkningens sundhedsadfærd og omhandler morgenmadsvaner. I kampagner for folkesundheden bliver det ofte påpeget, at et godt morgenmåltid er en vigtig forudsætning for at have energi til at klare dagen (Schack-Nielsen et al., 2009: s. 5).

Vi spurgte alle deltagerne i survey-undersøgelsen, om de normalt spiser morgenmad. Det svarede 84 pct. af interviewpersonerne, at de altid gør, mens 7 pct. har skiftende vaner. Tilbage er 9 pct., som normalt ikke får et morgenmåltid derhjemme.

Mens langt de fleste af de 3-, 7- og 11-årige, jf. figur 6.1.1, for det meste eller nogle gange spiser morgenmad (3-6 pct. får ikke dette måltid), er der lidt flere, der springer dette måltid over blandt de 15- og 19-årige. Her angiver hhv. 13 pct. af de 15-årige og 22 pct. af de 19-årige, at de normalt ikke spiser morgenmad.

Set fra et internationalt perspektiv er der dog ikke grund til at bekymre sig om danske børn og unges generelle morgenmadsvaner. HBSC's internationale skolebørnsundersøgelse viser, at danske 11-15-årige er blandt de europæiske børn og unge, der oftest spiser morgenmad – for de 15-årige kun overgået af hollandske og portugisiske unge (Inchley et al., 2016: s. 111).

FIG. 6.1.1: 3-19-årige, der normalt ikke spiser morgenmad. 2017. Procent

SUNDE OG USUNDE FØDEVARER

I undersøgelsen medtager vi tre indikatorer på børn og unges indtag af sunde og usunde madvarer, nemlig hvorvidt børnene dagligt får frugt og grønt, hvor ofte de drikker sodavand, og hvor ofte de spiser fastfood.

Frugt og grønt hver dag er et kostråd, som de fleste ernærings eksperter er enige i, og som et stort flertal af danske børn da også ser ud til at efterleve. På tværs af alle aldersgrupper oplyser

et flertal af børnene (76 pct.), at de spiser frugt eller grønt en eller flere gange hver dag, mens 24 pct. højst får frugt eller grøntsager nogle gange om ugen eller sjældnere. Det er dog ligesom med morgenmaden de yngste, der lever sundest. Årsagen hertil kan være, at frugt er en fast bestanddel af hverdagen i de fleste børnehaver og skolefritidsordninger, mens de større børn og unge i højere grad er afhængige af deres forældres indkøb og samtidig i højere grad selv bestemmer, hvad de vil spise til mellemmåltiderne. Det er således 97 pct. af de 3-årige børn, der får frugt eller rå grøntsager hver dag, men kun 52 pct. af de 19-årige.

Fastfood er generelt madvarer, der er fattige på sunde næringsstoffer og righoldige på kalorier. Vi definerer fastfood ved "pizza, burger, shawarma, pølser eller lignende". Som helhed angav 18 pct., at de sjældent får fastfood (mindre end en gang om måneden). Knap halvdelen (48 pct.) har oplyst, at de spiser fastfood

1-3 gange om måneden, en fjerdedel får fastfood ca. en gang om ugen, og de sidste 8 pct. spiser det flere gange om ugen.

Den sidste indikator om kostindtag omhandler forbrug af sodavand. Et højt indtag af sodavand og saft kan bl.a. øge risikoen for udvikling af overvægt pga. ekstra kalorier, de sukkersødede drikkevarer tilfører kosten, det kan forringe kostkvaliteten og øge risikoen for caries og nedbrydning af tandemaljen. Derfor anbefaler fødevarer- og sundhedsmyndighederne, at børn under 2 år slet ikke drikker saft og sodavand, at 3-7-årige børn højst drikker 3 dl saft og sodavand om ugen, og at ældre børn og unge højst drikker en halv liter sodavand eller saft om ugen (Sundhedsstyrelsen, 2016).

Følger vi udviklingen i forbruget af sunde og usunde madvaner over tid, ser vi både positive og negative tendenser. Figur 6.1.2. viser således, at andelen, der spiser frugt og grønt hver dag, fal-

FIG. 6.1.2: Udvikling i 3-19-årige, der ikke spiser frugt, og 3-19-årige, der drikker sodavand. Separat for aldersgrupper. 2009-2017. Procent

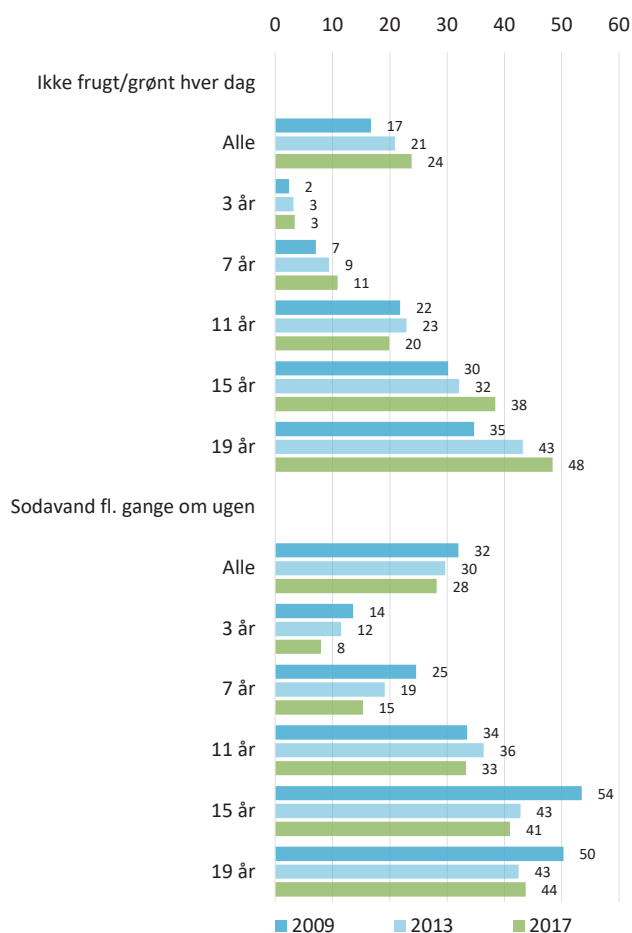
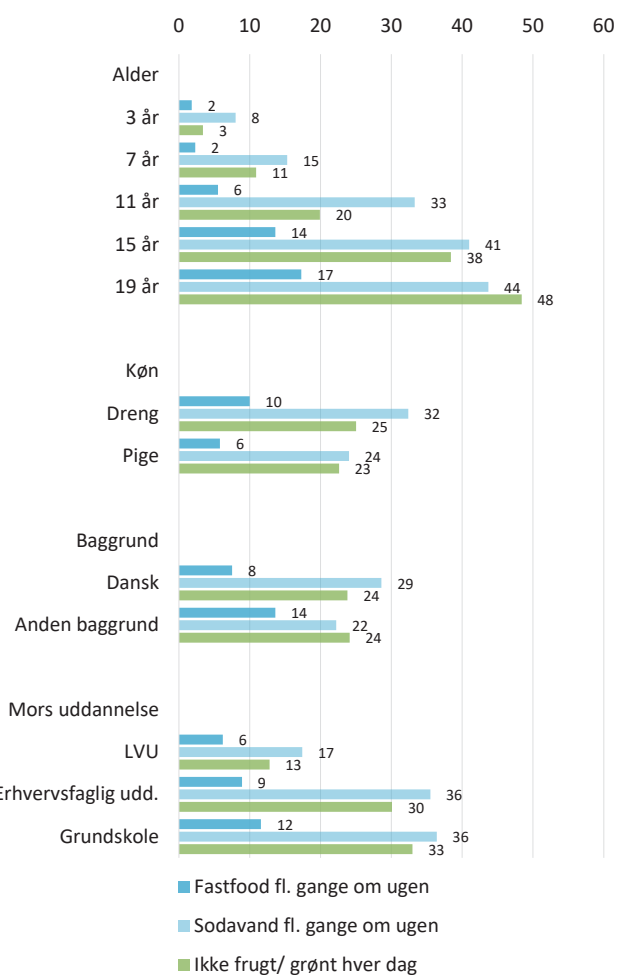

FIG. 6.1.3: 3-19-åriges forbrug af fastfood, sodavand og frugt i forskellige samfundsgrupper. 2017. Procent

der – især blandt de ældste aldersgrupper, men at der samtidig er et dalende forbrug af sodavand i alle aldersgrupper. I samme periode har forbruget af fastfood ligget nogenlunde konstant.

Når vi i figur 6.1.3 sammenligner forskellige alders- og samfundsgruppers vaner med hensyn til sunde og usunde fødevarer, ser vi, at de mindre børn, ifølge deres mødre, der har besvaret skemaet, generelt lever sundt, mens en relativt stor andel af de 15- og 19-årige undværer den daglige frugt og grønt og drikker sodavand flere gange om ugen. Drengene drikker ifølge denne undersøgelse derudover i lidt højere grad end piger sodavand og spiser oftere fastfood. Det gælder især de ældste aldersgrupper, hvor vi fx blandt de 15-årige ser, at 52 pct. af drengene mod 32 pct. af pigerne angiver, at de drikker sodavand mere end en gang ugentligt. I samme aldersgruppe angiver 10 pct. af pigerne, at de spiser fastfood mere end en gang om ugen, mens det samme gælder 18 pct. af drengene.

Ud over disse kønsforskelle viser figur 6.1.3, at indtag af sunde og usunde fødevarer hænger sammen med forældrenes uddannelsesbaggrund, idet børn og unge, hvis mødre har lange videregående uddannelser, i mindre grad indtager sodavand og fastfood og i højere grad spiser frugt, end børn og unge, hvis mødre har en grundskoleeksamen som længstvarende uddannelse. Endelig finder vi, at unge med dansk baggrund oftere end unge med indvandrerbaggrund drikker saft og sodavand, mens unge med indvandrerbaggrund omvendt oftere spiser fastfood.

Ligesom det gjaldt det daglige morgenmåltid, er danske unges madvaner ifølge HBSC's skolebørnsundersøgelse sundere end de fleste andre europæeres, når det gælder indtag af frugt og grønt samt forbrug af sodavand. Mens hhv. 51 pct. af danske 15-årige piger og 34 pct. af danske 15-årige drenge således i 2014-udgaven af HBSC-undersøgelsen angav, at de spiste frugt hver dag, gjaldt det samme hhv. 24 og 19 pct. af 15-årige piger og drenge i Sverige. Og mens 31-39 pct. af 11-årige i Malta, Bulgarien og Belgien i 2014 angav, at de drak sodavand eller saftvand hver dag, gjaldt det samme for kun 4-5 pct. af de 11-årige danskere (Inchley et al., 2016: s. 114-119).

DELKONKLUSION

- Børn og unges kostvaner har generelt været stabile over tid. Dog faldt i andelen, der spiser frugt og grønt hver dag, men omvendt også et fald i andelen, der drikker sodavand hver uge.
- Ældre børn og unges sundhedsadfærd er ringere end de små børns: Færre af de ældste spiser dagligt morgenmad samt frugt og grønt, mens flere drikker sodavand og spiser fastfood.
- Drengene spiser lidt mindre sundt end piger.
- Unge med indvandrerbaggrund spiser mere fastfood end unge med dansk baggrund, der til gengæld drikker mere sodavand.
- Børn og unge fra familier med højt uddannelsesniveau spiser mere sundt end børn og unge fra familier, hvor moren højst har en grundskoleeksamen.
- Set fra et internationalt perspektiv er danske 11-15-årige børns sundhedsadfærd, når det gælder morgenmadsvaner samt ind-

tag af frugt og sodavand, bedre end de fleste andre europæiske børns. Danmark tilhører således den bedste tredjedel, når det gælder andelen, der spiser morgenmad og frugt, og omvendt et af de lande, hvor færrest unge drikker saft og sodavand hver dag.

KOMPONENT 2: RUSMIDLER

Brug og misbrug af rusmidler i form af tobak, alkohol, hash og andre stoffer er forbundet med helbredsproblemer og er derfor til stadighed genstand for politisk opmærksomhed – særligt når det gælder børn og unge. Nogle bruger rusmidler alene, fx for at dæmpe stress eller angst, men flere rusmidler spiller også en væsentlig social rolle, når vi skal markere overgange i livet eller markere forskellen på fest og hverdag. Det gælder i Danmark især alkohol, der både blandt voksne og unge er et centralt element ved de fleste festlige lejligheder og for mange unge er med til at definere, hvornår man overgår fra at være barn til at være ung (Järvinen & Bom, 2018; Järvinen & Gundelach, 2007). Ligeledes kan rygning af tobak også være med til at markere en bestemt social situation, fx en pause fra arbejde eller en særlig intim samtale og kan i nogle samfundsgrupper være med til skabe bånd og fællesskab. I modsætning til alkohol er den sociale accept af rygning dog (blevet) mindre, og rygning er derfor ikke i samme grad som alkohol rammesættende for sociale sammenkomster i den brede befolkning. Hash og hårde stoffer som fx ecstasy, amfetamin eller kokain er ulovlige og spiller en mere afgrænset social rolle i den brede befolkning.

RYGNING

Rygning udgør en væsentlig sundhedsrisiko og er fortsat en af de væsentligste årsager til for tidlig død (Inchley et al., 2016: s. 58). Sandsynligheden for at blive afhængig af rygning stiger, jo yngre man var, da man begyndte med at ryge (Kræftens Bekæmpelse, 2017). Staten har derfor en stor interesse i at forebygge, at unge begynder at ryge, og der foregår derfor løbende debat blandt politikere og i offentligheden om mulige tiltag til at begrænse børn og unges rygning.

Samlet set viser HBSC's skolebørnsundersøgelse heldigvis, at andelen af unge rygere har været faldende de seneste 30 år (Inchley et al., 2016: s. 60). Dette fald viser sig også i figur 6.2.1 ved et betydeligt fald fra 2009 til 2013 i andelen af 15-årige, der havde prøvet at ryge (fra 50 til 32 pct.). I samme periode har vi også set et fald i andelen af 15-årige, der ryger hver uge (fra 12 til 4,5 pct.). Efter 2013 har andelen af 15-årige rygere dog ligget nogenlunde stabilt. Blandt de 19-årige har vi henover hele perioden set et svagere, men jævnt fald i andelen, der ryger hver uge, fra 27 pct. i 2009 til 23 pct. i 2017.

Udviklingen i rygning blandt alle voksne i Danmark følges også af Sundhedsstyrelsen via den Nationale Sundhedsprofil. Den seneste opgørelse fra 2017 viser, at andelen af daglige rygere er mindre i de yngste aldersgrupper (16-34 år) end blandt de midaldrende (45-64 år). Sundhedsprofilen viser dog også, at der mellem 2013 og 2017 er sket en lille stigning i andelen af 16-24-årige, der

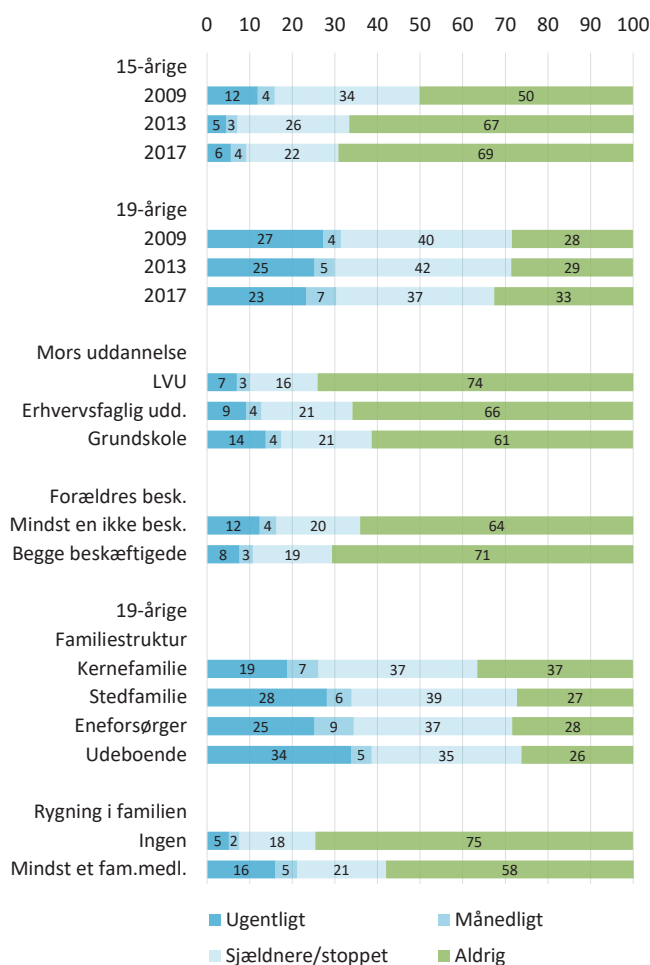
ryger dagligt. Stigningen er dog mindre end 2 procentpoint (fra 15 til ca. 16,5 pct. blandt mænd og fra 12,5 til 14 pct. blandt kvinder) og kan kun konstateres statistisk, fordi Sundhedsprofilen bygger på et meget højt antal besvarelser (Sundhedsstyrelsen, 2018a: s. 55-57). De små afvigelser mellem tallene i Børn og unge-datasættet og Sundhedsprofilen kan skyldes forskellige alderskategorier, forskellige opgørelsesmåder eller større usikkerhed i *Børn og unge i Danmark*-datasættet. Set over en længere periode er begge datasæt dog enige om, at der er sket en reduktion i rygning blandt de yngste aldersgrupper.

Andelen af unge, der ryger, er større i familier med færre socioøkonomiske ressourcer, blandt unge, der ikke bor sammen med begge deres forældre, og blandt unge, der går på en erhvervsfaglig uddannelse frem for en gymnasial ungdomsuddannelse. Figur 6.2.1 viser således, at 7 pct. af de 15-19-årige ryger ugentligt i familier, hvor moren har en lang videregående uddannelse, mens det samme gælder for 14 pct. i familier, hvor moren højst har en grundskoleeksamen. Blandt de 19-årige ser vi, at 19 pct. af unge, der bor sammen med begge deres forældre, angiver, at de ryger ugentligt mod hhv. 28 og 34 pct. af unge fra stedfamilier og udeboende. Og vi ser, at der blandt unge på erhvervsuddannelserne er 32 pct., der angiver, at de ryger ugentligt, sammenlignet med 22 pct. af unge på de gymnasiale uddannelser.

Disse forskelle på rygning i familier med forskellige socioøkonomiske ressourcer og mellem unge fra gymnasiale uddannelser og erhvervsuddannelser genfindes også i den seneste Nationale Sundhedsprofil og i en undersøgelse fra Statens Institut for Folkesundhed under SDU, der ligeledes viser en markant forskel på andelen af daglige rygere blandt personer med en grundskoleuddannelse som højeste uddannelse og personer med lange videregående uddannelse (Egan et al., 2017; Sundhedsstyrelsen, 2017: s. 6).

Den største forskel finder vi dog mellem unge fra familier, hvor ingen andre familiemedlemmer ryger, hhv. familier, hvor mindst et familiemedlem ryger dagligt eller lejlighedsvist. Mens 5 pct. således angiver, at de ryger ugentligt i familier, hvor ingen andre ryger, gælder det samme for 16 pct. af de unge i familier, hvor mindst et familiemedlem ryger.

FIG. 6.2.1: 15-19-årige, der ryger ugentligt, månedligt eller sjældnere. 2009-2017. Procent

Sammenlignet med andre europæiske unge ligger danske 15-årige i den nederste tredjedel, hvad angår ugentlig rygning. Ifølge HBSC's tal fra 2014 angiver 7-8 pct. af de 15-årige danskere således, at de ryger ugentligt mod fx 21 hhv. 30 pct. af de bulgarske 15-årige drenge og piger.¹

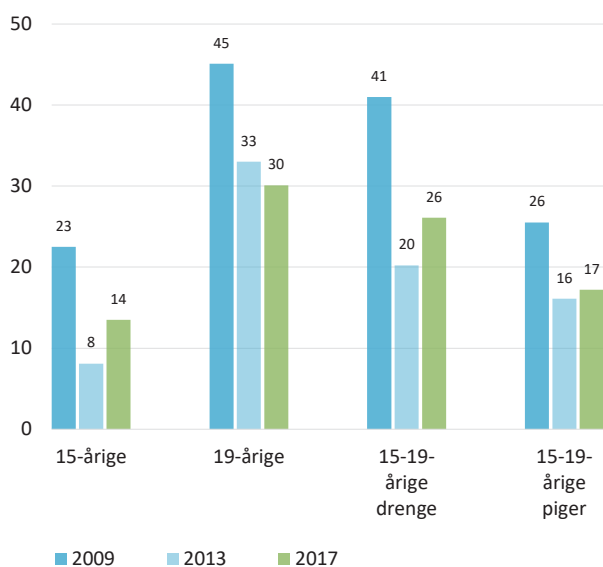
ALKOHOL

Som beskrevet spiller alkohol en væsentlig kulturel og social rolle i Danmark – både blandt voksne og blandt unge, der bevæger sig fra barndom til ungdom (se fx Järvinen, 2018). Fra 2009 til 2013 så vi, som figur 6.2.2 viser, dog et markant fald i andelen af unge, der drikker alkohol hver uge, fra 23 til 8 pct. blandt de 15-årige og tilsvarende fra 45 til 33 pct. blandt de 19-årige. I 2017 er udviklingen i nogen grad vendt blandt de 15-årige og blandt drengene, og den er stabiliseret blandt de 19-årige og blandt pigerne.

Når det kommer til egentlig fuldskab, så vi mellem 2009 og 2013 et fald i andelen af 15-årige, der angav, at de havde været fulde inden for den sidste uge eller sidste måned (fra 23 pct. til 12 pct.). Fra 2013 til 2017 er udviklingen dog delvist vendt, således at det nu, som vist i figur 6.2.3, er 19 pct. af de 15-årige, der angiver, at de har været fulde inden for den seneste måned. Blandt 19-årige har andelen, der er fulde hver måned, ligget stabilt på 42-44 pct.

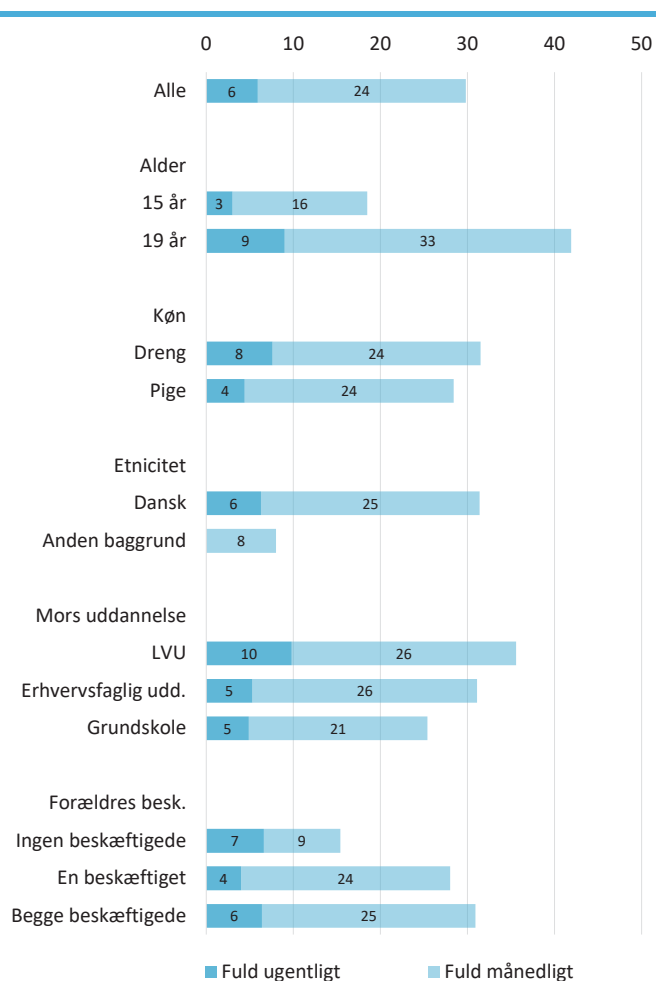
Selvom flere drenge end piger (jf. figur 6.2.2) oplyser, at de drikker alkohol hver uge, er der kun i begrænset omfang forskel på, hvor ofte piger og drenge er berusede. Det kan skyldes, at der skal

FIG. 6.2.2: Udvikling i andel 15-19-årige, der drikker alkohol hver uge. 2009-2017. Procent

mindre alkohol til, for at piger oplever en rus, eller at pigers indtag af alkohol oftere sker i forbindelse med fester, mens drenge måske også bruger alkohol i mere hverdagslige sociale situationer. Unge med indvandrerbaggrund er markant mindre fulde end unge med dansk baggrund – her er det blot 8 pct., der angiver, at de har oplevet fuldskab den seneste måned. I modsætning til de fleste andre former for sundheds- og risikoadfærd er det de privilegerede unge fra ressourcestærke familier og unge, der går på de gymnasiale uddannelser, der oftest drikker sig fulde, mens unge fra resourcesvage familier og unge fra erhvervsuddannelser sjældnere drikker sig fulde. Vi ser således, at 36 pct. af de 15-19-årige med mødre med lange videregående uddannelser drikker sig fulde hver måned mod 26 pct. af unge, hvis mødre har en grundskoleuddannelse. Og vi ser, at 49 pct. af 19-årige på de gymnasiale uddannelser drikker sig fulde hver måned mod 32 pct. af 19-årige på erhvervsuddannelserne.

FIG. 6.2.3: 15-19-årige, der drikker sig fulde ugentligt og månedligt. 2017. Procent

På trods af faldet i alkoholforbrug ser vi altså ikke et fald i andelen af danske unge, der drikker sig fulde.

Det er måske derfor ikke overraskende, at den seneste HBSC-undersøgelse fra 2014 ligesom de foregående rapporter viser, at Danmark er det land i Europa, hvor andelen af 15-årige, der har været fulde mindst to gange, er størst. I Danmark angiver 38-39 pct. således, at de har været fulde mindst to gange, mens det samme kun gælder for 15-18 pct. af de 15-årige i Sverige. På Island, der ligger i bunden af spektret, er det 6 pct. af de 15-årige, der har disse erfaringer (Inchley et al., 2016: s. 163).

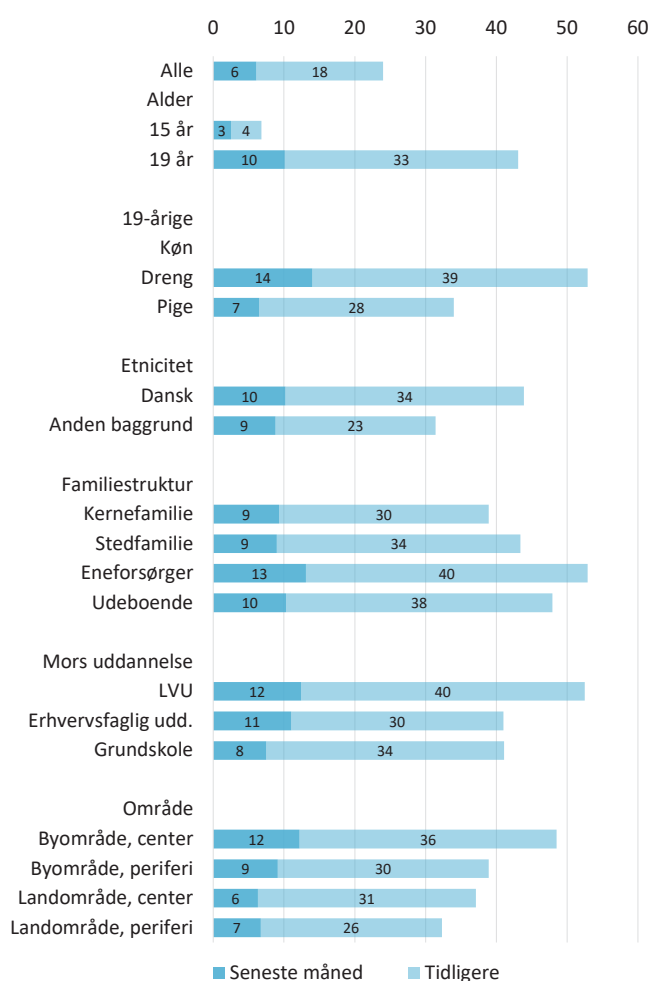
ERFARINGER MED HASH

I modsætning til alkohol er hash ulovligt at indtage, opbevare og forhandle. Alligevel har ganske mange unge (43 pct.) prøvet hash, når de fylder 19 år – heraf dog kun 10 pct. inden for den seneste

måned. Hash er et stof, der bruges af en relativt komplekst sammensat gruppe af unge; det er mere udbredt blandt drenge end blandt piger, mere udbredt blandt unge fra de største byområder end blandt unge fra landområderne, mere udbredt blandt unge fra eneforsørgerefamilier end blandt unge fra kernefamilier. Og så viser figur 6.2.4, at unge med veluddannede mødre oftere har prøvet hash end unge fra familier med et lavere uddannelsesniveau, ligesom det også her gælder, at 19-årige fra gymnasiale uddannelser i højere grad end 19-årige fra de erhvervsfaglige uddannelser har erfaringer med hash, også i løbet af den seneste måned. Unge med indvandrerbaggrund har i mindre grad end unge med dansk baggrund prøvet at ryge hash (hhv. 31 og 44 pct.). Forskellen er dog langt mindre end på alkoholområdet.

Sammenlignet med andre europæiske 15-årige befinder danske unge sig i midterfeltet, når det handler om erfaringer med hash. Her topper lande som Frankrig, Estland og Schweiz listen med 19-29 pct. 15-årige, der har prøvet at indtage hash, mens kun 5-7 pct. af svenske 15-årige oplyser, at de har prøvet hash mindst en gang (Inchley et al., 2016: s. 172).

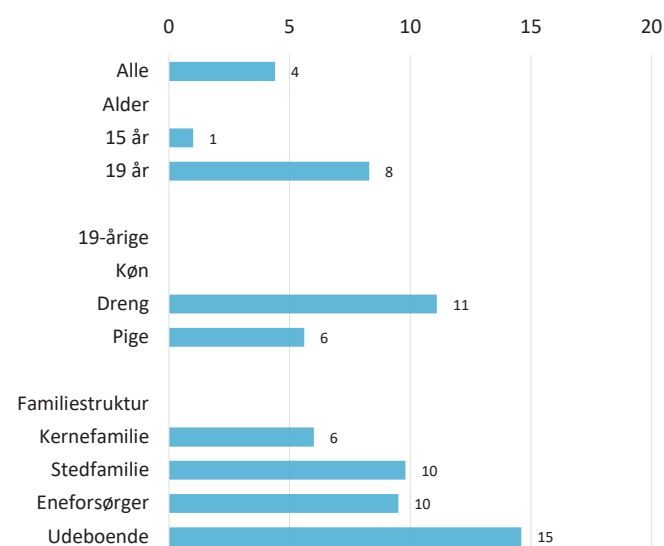
FIG. 6.2.4: 15-19-årige, der har prøvet at ryge hash. 2017.
Procent

ERFARINGER MED ANDRE STOFFER

Stoffer, der betegnes som hårde – dvs. kraftigere virkende end alkohol og hash, er, som figur 6.2.5 viser, langt mindre udbredt blandt unge. 1 pct. af de 15-årige og 8 pct. af de 19-årige har således prøvet et eller flere hårde stoffer mindst en gang. Blandt de 19-årige angiver 7 pct., at de har prøvet kokain – 9 pct. af drengene mod 4

FIG. 6.2.5: 15-19-årige, der har prøvet hårde stoffer. 2017.
Procent

pct. af pigerne, 3 pct. har prøvet amfetamin (samme andel blandt drenge og piger) og 3 pct. har prøvet ecstasy (4 pct. af drengene og 2 pct. af pigerne). Ud over køn, ser vi en forskel på unge fra forskellige familietyper, idet 15 pct. af de udeboende angiver at have prøvet stoffer mod kun 6 pct. af unge fra kernefamilier.

DELKONKLUSION

- Mellem 2009 og 2013 skete der et relativt markant fald i andelen af 15-årige, der havde prøvet at ryge, og andelen, der røg hver uge. Siden er andelen af 15-årige rygere dog stagneret.
- Andelen af 19-årige, der ryger ugentligt, er henover hele perioden faldet svagt.
- Andelen af unge rygere er størst i familier med få socioøkonomiske ressourcer, i familier, hvor forældrene er skilt, og er større blandt unge på erhvervsskoler end blandt unge fra gymnasiale ungdomsuddannelse. Derudover er der markant flere unge rygere i familier, hvor mindst et familiemedlem ryger.
- Både blandt 15-årige og 19-årige skete der mellem 2009 og 2013 et markant fald i andelen af unge, der drikker alkohol ugentligt. Fra 2013 til 2017 er andelen af 15-årige, der drikker alkohol hver uge dog steget lidt, mens andelen af 19-årige, der drikker hver uge, er faldet svagt.
- Unge fra ressourcestærke familier og unge fra de gymnasiale uddannelser drikker mere end unge fra resourcesvage familier og mindre end unge fra erhvervsuddannelser. Unge med indvandrerbaggrund drikker også væsentligt mindre end unge med dansk baggrund.
- Relativt mange unge har prøvet hash – kun en mindre del af disse bruger hash jævnligt. Unge med gymnasiebaggrund og unge uden for uddannelsessystemet har i højere grad end unge fra erhvervsfaglige uddannelser prøvet hash.
- Unge med veluddannede mødre har i højere grad prøvet hash end unge, hvis mødre har en grundskoleuddannelse. Og derudover ser vi flere unge fra de større byområder samt flere unge fra eneforsørgerfamilier, der har prøvet hash.
- De færreste unge angiver at have prøvet hårde stoffer som fx kokain eller amfetamin.
- Drenge har i noget højere grad end piger prøvet hash og hårde stoffer. De drikker også mere alkohol end piger, men her er kønsforskellen i perioden blevet væsentlig mindre. I forhold til rygning ser vi ingen markante kønsforskelle.

KOMPONENT 3: SEKSUELLE ERFARINGER OG RISICI

I løbet af puberteten oplever de fleste unge en stigende interesse/behov for sex og intime relationer. Sex er forbundet med nydelse og store følelser og for de fleste et væsentligt element i en god livskvalitet. Sex er ikke i sig selv risikabelt, men kan være det, hvis det foregår uden prævention og dermed indebærer en risiko for seksuelt overførte sygdomme og uønsket graviditet, eller hvis det foregår uden de involverede parters fulde accept. I Danmark har vi fastsat en seksuel lavalder på 15 år, idet vi antager, at der før den alder kropsligt og mentalt vil være en større risiko for at opleve sex som grænseoverskridende, krænkende

og smertefuldt. En tidlig debutalder regnes derfor for en seksuel risikofaktor.

I *Børn og unge i Danmark*-undersøgelsen har vi spurgt de 15-19-årige unge, om de er debuteret seksuelt, hvornår de er debuteret seksuelt, og om de har dyrket sex uden at bruge kondom/anden prævention. Disse oplysninger supplerer vi med oplysninger fra Danmarks Statistiks Statistikbank om andelen af unge kvinder, der får en abort hhv. føder et barn, før de fylder 20 år.

SAMLEJE

Figur 6.3.1 viser andelen, der har haft samleje på interviewtidspunktet. Vi ser, at der mellem 2009 og 2013 skete et relativt stort fald i andelen af 15-årige, der var debuteret seksuelt (fra 34 til 21 pct.), og at der henover hele perioden er sket et jævnt fald i andelen af 19-årige, der er debuteret. Unge med dansk baggrund

debuterer væsentligt tidligere end unge med indvandrerbaggrund, idet 78 pct. af unge med dansk baggrund er debuteret som 19-årige mod kun 42 pct. af unge med indvandrerbaggrund. Det er især piger med minoritetsbaggrund, der udskyder deres seksuelle debut (26 pct. er debuteret som 19-årige), mens langt flere af drengene har haft deres første samleje som 19-årige (63 pct.).

Derudover viser figur 6.3.1, at en større andel af unge, der er flyttet hjemmefra eller bor i en eneforsørgersfamilie, er debuteret seksuelt sammenlignet med unge fra kernefamilier.

Supplerende analyser af unge, der er seksuelt aktive (jf. figur 6.3.2), viser en stigende debutalder blandt de 15-årige respondenter. I 2009 var 58 pct. af de seksuelt aktive 15-årige således 13-14 år, da de debuterede. I 2017 var det kun 40 pct. af de seksuelt aktive 15-årige, der var under 15 år, da de havde deres

FIG. 6.3.1: 15-19-årige, der har haft samleje. 2009-2017. Procent

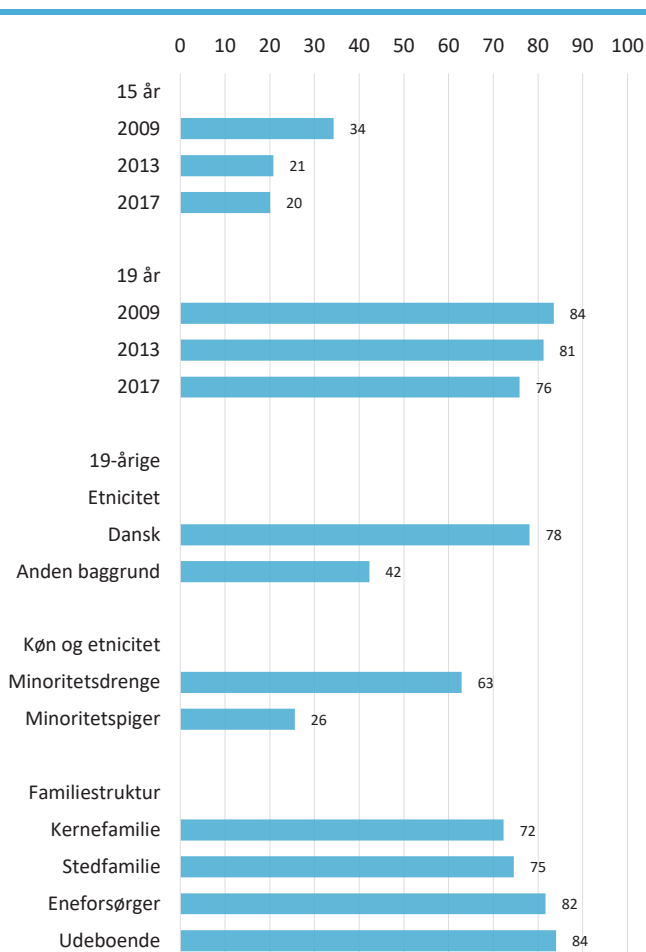
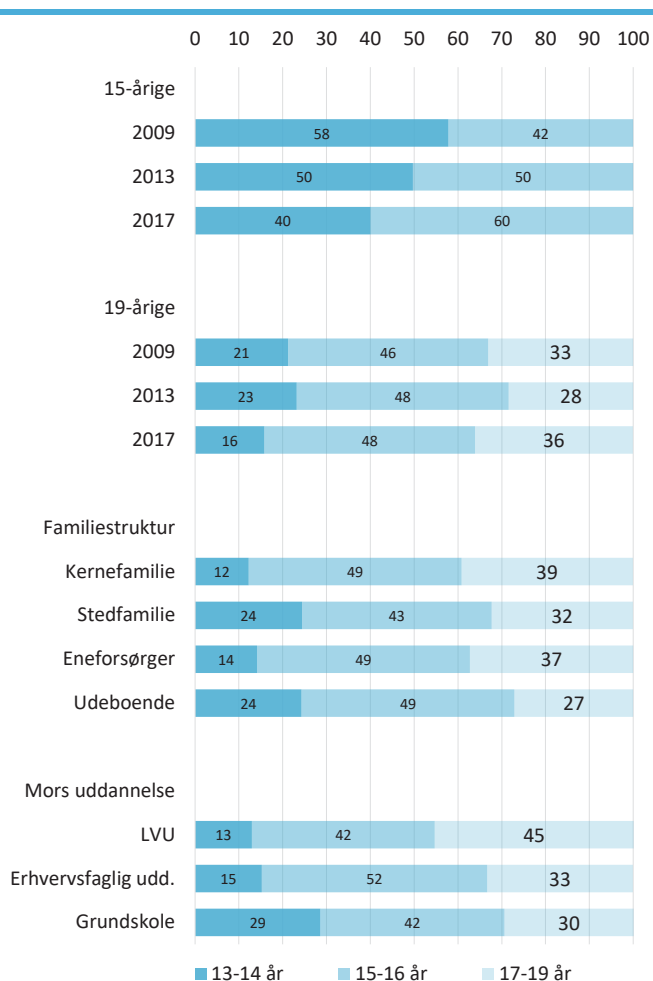

FIG. 6.3.2: Alder ved første samleje blandt 15- og 19-årige seksuelt debuterede. 2009-2017. Procent

sex-debut. Blandt de seksuelt aktive 19-årige er der mellem 2013 og 2017 sket en mindre reduktion i andelen, der var yngre end 15 år på debuttidspunktet (fra 23 pct. til 16 pct.). Herudover viser figur 6.3.2, at der blandt de seksuelt aktive er stor forskel mellem unge fra hjem med højt og lavt uddannelsesniveau, på hvornår den seksuelle debut er sket. Blandt debuterede 19-årige unge, hvis mødre har en lang videregående uddannelse, angiver 13 pct. således, at de er debuteret før deres 15-års fødselsdag, mens det samme gælder for 29 pct. blandt dem, hvis mor højst har en grundskoleuddannelse.

På trods af faldet i andelen af 15-årige, der har haft deres første samleje mellem 2009 og 2013, viser HBSC's opgørelse, at Danmark sammen med Ungarn og Bulgarien er de lande, hvor flest 15-årige har haft samleje. Ifølge denne opgørelse havde 25-29 pct. af de danske 15-årige haft deres seksuelle debut på interviewtidspunktet, mens det i Holland kun var 15-16 pct. af de 15-årige, der var debuteret, og i Kroatien hhv. 6 pct. af de 15-årige piger og 21 pct. af de 15-årige drenge (Inchley et al., 2016: s. 180).

PRÆVENTION

Blandt de seksuelt aktive bruger tre fjerdedele af de 15-årige kondom hver gang, de har samleje, hver sjette bruger anden prævention, mens 8 pct. har prøvet at dyrke sex uden prævention. Blandt de 19-årige bruger 37 pct., som figur 6.3.3 viser, konsekvent kondom, 54 pct. har anvendt andre former for prævention,

mens 9 pct. har dyrket sex uden at bruge prævention. Drenge angiver i lidt højere grad end piger, at de altid bruger kondom frem for andre former for prævention ved sex.

Vi ser altså, at langt de fleste unge bruger prævention ved samleje, men også, at en del af de ældste foretrækker andre former for prævention end kondom. Dette kan øge risikoen for at sprede seksuelt overførte sygdomme, som fx klamydia. Statens Seruminstitut konstaterede i 2016 det højeste antal klamydia-smittede, siden overvågningen begyndte i 1994. Da opgørelsesmetoderne er skiftet over tid, kan det dog være vanskeligt at afgøre, om der blandt de 15-19-årige er sket en stigning i andelen, der testes positive for klamydia (Statens Seruminstitut, 2017).

HBSC's undersøgelse viser, at seksuelt aktive danske 15-årige i mindre grad end de fleste andre europæiske 15-årige angiver, at de brugte kondom ved seneste samleje. Ifølge denne opgørelse angav 57-60 pct. af de danske 15-årige, at de havde brugt kondom ved sidste samleje mod 80-82 pct. af de schweiziske 15-årige (Inchley et al., 2016: s. 185).

ABORT

På baggrund af tal fra Danmarks Statistiks Statistikbank viser figur 6.3.4 udviklingen i andelen af 15-19-årige piger, der har fået en abort i årene 2009 til 2015. Figuren viser, at andelen af teen-agepiger, der får en abort, generelt er lav i Danmark, og at andelen i perioden 2009 til 2015 endda er reduceret med en tredjedel

FIG. 6.3.3: Seksuelt aktive 15-19-åriges brug af prævention ved sidste samleje. 2017. Procent

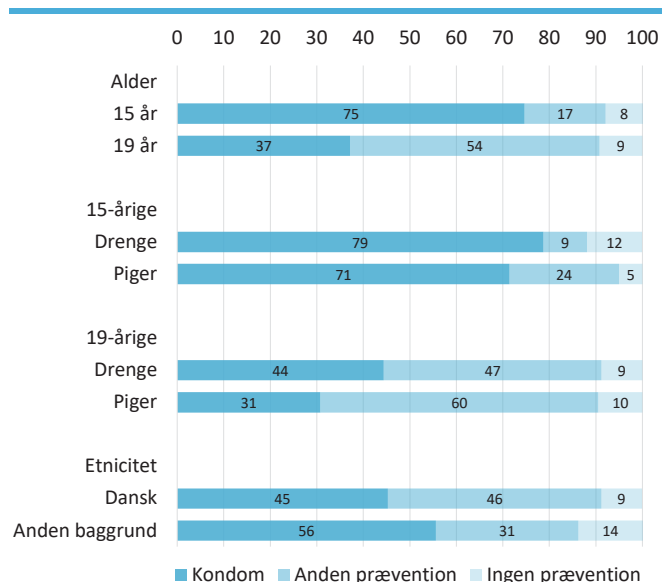
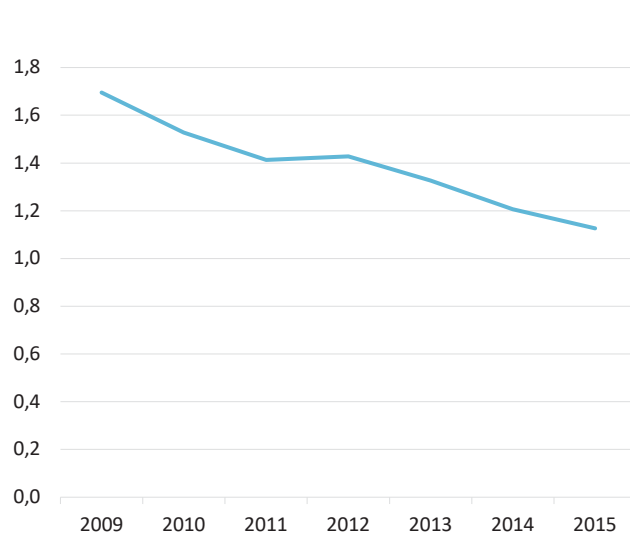

FIG. 6.3.4: 15-19-årige kvinder, der har fået abort pågældende år. 2009-2015. Procent. Kilde: Statistikbanken (ABORT (afsluttet))

fra 1,7 pct. af de 15-19-årige kvinder, der fik en abort i løbet af 2009, til 1,1 pct. af gruppen, der fik en abort i løbet af 2015.

FØDSLER

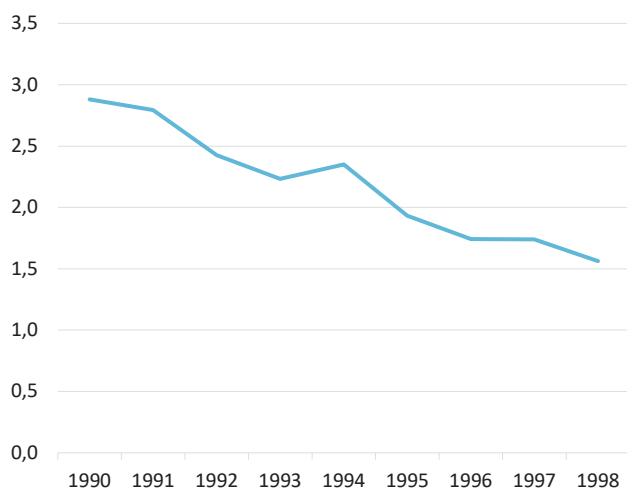
Figur 6.3.5 viser tilsvarende et tydeligt fald i andelen af forskellige årgange af kvinder, der er blevet mødre, inden de er fyldt 20 år. I årgang 1990, der var 19 år ved første interviewrunde i 2009, var 2,9 pct. således blevet mødre, inden de fyldte 20 år. I 2017 gjaldt det samme for kun 1,6 pct. af de 19-årige kvinder fra årgang 1998² – dvs. næsten en halvering.

Sammenlignet med andre europæiske lande ligger Danmark sammen med lande som Italien, Holland, Slovenien og Sverige i den absolutte bund, mens lande som Slovakiet, Ungarn, Bulgarien og Rumænien har væsentlig højere andele af fødsler blandt teenagere (8,4-12,3 pct.) (Eurostat, 2017).

DELKONKLUSION

- Unges seksuelle debutalder stiger. Samtidig ses en reduktion i aborter og i andelen af kvinder, der bliver mødre, mens de er teenagere.
- Unge med indvandrerbaggrund debuterer senere end unge med dansk baggrund. Det gælder især minoritetspiger, mens minoritetsdrengene kun er lidt mindre seksuelt erfarne som 19-årige sammenlignet med drenge med dansk baggrund.
- Kun få undlader prævention, men en del bruger anden prævention end kondom.

FIG. 6.3.5: Andel kvinder fra årgangen, der har født et barn som 19-årige. Data fra 2009-2017.
Kilde: Statistikbanken (FOD)

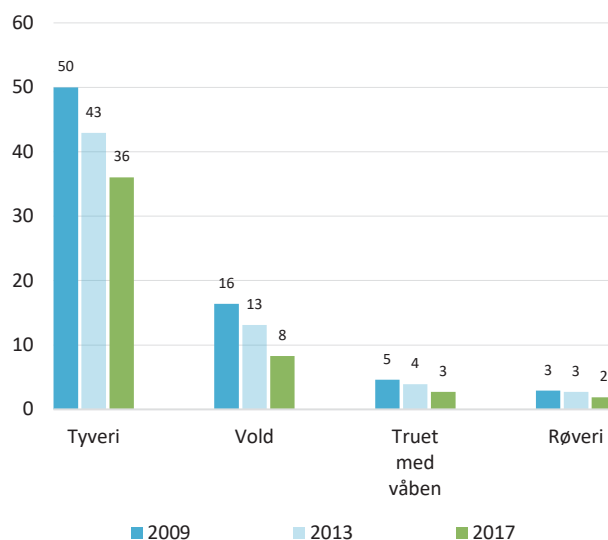
KOMPONENT 4: OFRE FOR KRIMINALITET OG OVERGREB

Den fjerde komponent i domæne 6 omhandler unges risiko for at blive udsat for kriminalitet og overgreb i det offentlige og i det private rum. Som indikatorer på den kriminalitet, unge møder i det offentlige rum, inddrager vi informationer om, hvorvidt de har været udsat for tyveri, vold og trusler fra fremmede, trusler med våben og røveri. Information om voldtægt og voldtægtsforsøg samt tæv og slag fra forældre bruges som indikatorer på overgreb, der typisk finder sted i det private rum.

OFRE FOR KRIMINALITET I DET OFFENTLIGE RUM

Som figur 6.4.1 viser, ser vi et markant fald i andelen af 11-19-årige unge, der på et givent tidspunkt i deres liv har oplevet tyveri og vold, samt et mindre, men dog signifikant fald i andelen, der er blevet truet med våben eller udsat for røveri. Samlet set viser figur 6.4.2, at andelen af 11-19-årige, der har oplevet kriminalitet i det offentlige rum, er faldet fra 55 pct. i 2009 til 40 pct. i 2017. Faldet er signifikant for alle de tre aldersgrupper, men viser sig tydeligst blandt de 15- og 19-årige. I 2009 var det således 60 pct. af de 15-årige drenge og 57 pct. af de 15-årige piger, der havde oplevet en eller flere former for kriminalitet en eller flere gange. I 2017 var det kun hhv. 39 og 36 pct. Tilsvarende blandt de 19-årige skete der i samme periode et fald fra, at 78 pct. af drengene og 64 pct. af pigerne havde været udsat for en eller flere former for kriminalitet, da vi spurgte dem i 2009, til, at kun 55 og 47 pct. havde været udsat for samme, da vi spurgte dem i 2017.

FIG. 6.4.1: Udvikling i andel 11-19-årige, der udsættes for tyveri, vold eller trues med våben. 2009-2017. Procent

Zoomer vi i figur 6.4.3 ind på sandsynligheden for at blive udsat for vold eller trusler fra fremmede unge, ser vi, at det især er de større drenge, der i langt mindre omfang risikerer denne form for kriminalitet. Da vi i 2009 spurgte de unge, om de en eller flere gange havde oplevet at blive overfaldet eller truet med tæv af unge, de ikke kender, svarede 26 pct. af de 15-årige drenge og 43 pct. af de 19-årige drenge bekræftende på dette spørgsmål. I 2017 var det kun 9 pct. af de 15-årige drenge og 22 pct. af de 19-årige drenge, der havde oplevet vold eller trusler fra fremmede unge. Piger udsættes i langt mindre grad for vold og trusler i det offentlige rum, men også de har oplevet et fald i sandsynligheden for at blive udsat for vold.

Figur 6.4.4 viser, at sandsynligheden for at blive udsat for kriminalitet flere gange er størst blandt unge, hvis forældre højst har en grundskoleeksamen eller ikke er i beskæftigelse, og blandt unge, der lever i en eneforsørgerfamilie eller er udeboende. 13 pct. af unge, hvis mødre har en grundskoleeksamen, har således været ofre for kriminalitet flere gange, mod 7 pct. af unge, hvis mødre har en lang videregående uddannelse. Blandt 19-årige udeboende har 20 pct. været udsat for kriminalitet flere gange – blandt unge, der bor sammen med begge deres forældre, gælder det samme for 9 pct. Derudover er risikoen for at blive udsat for kriminalitet større, hvis den unge bor i en by, end hvis den unge bor på landet, idet 43 pct. af unge fra de større byområder har været udsat for kriminalitet en eller flere gange mod 32 pct. af unge, der bor i et landområde tæt på en større by.

FIG. 6.4.2: Udvikling i andel 11-19-årige piger og drenge, der er ofre for kriminalitet. 2009-2017. Procent

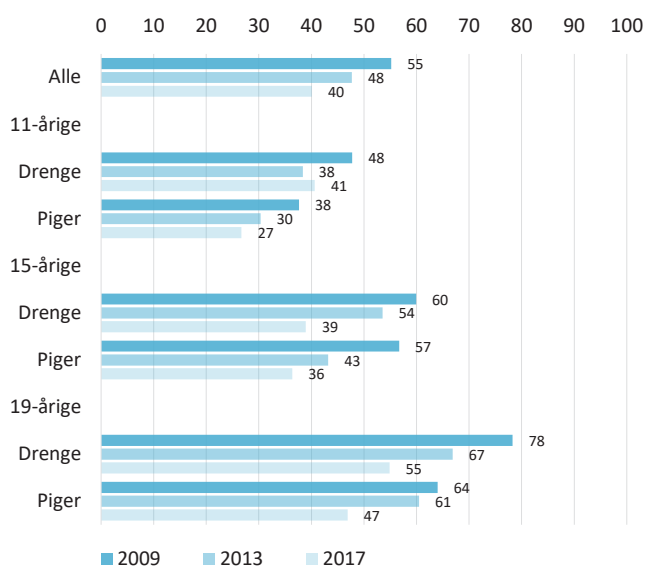

FIG. 6.4.3: Udvikling i andel 11-19-årige piger og drenge, der udsættes for vold af unge, de ikke kender. 2009-2017. Procent

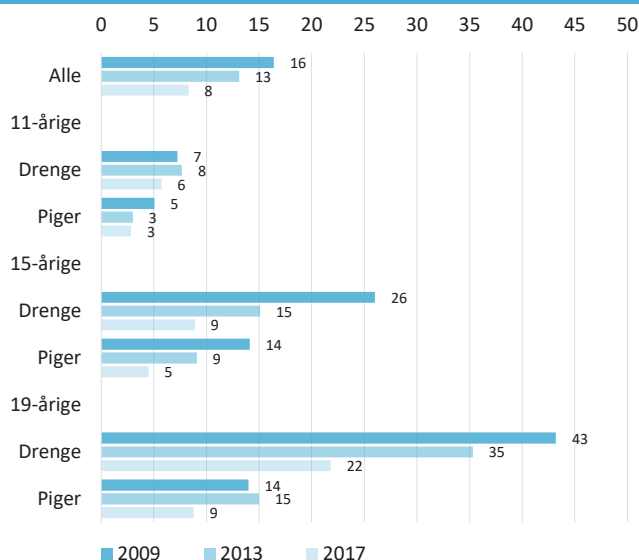
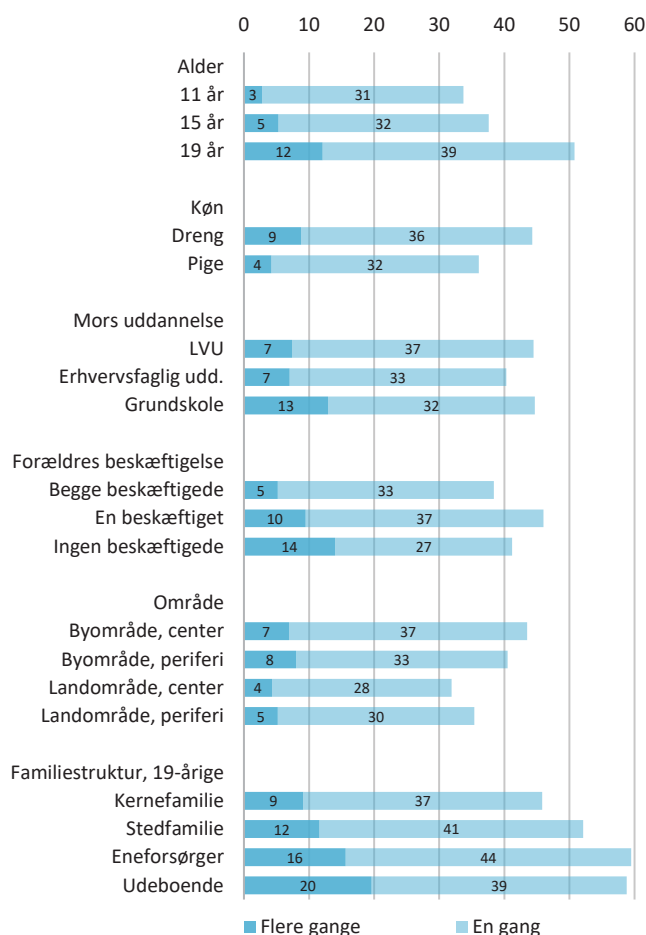

FIG. 6.4.4: 11-19-årige, der har været ofre for kriminalitet en eller flere gange i forskellige grupper. 2017. Procent

OFRE FOR OVERGREB I DET PRIVATE RUM

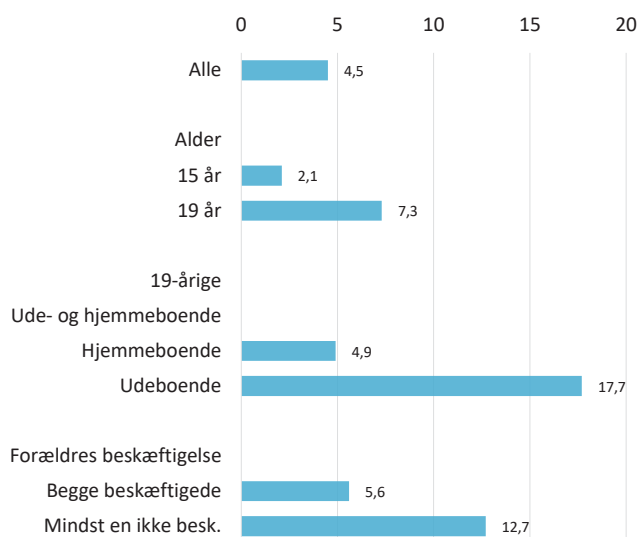
Dette afsnit omhandler andelen af 15-19-årige unge, der udsættes voldtægt og voldtægtsforsøg (et spørgsmål), incest og om deres forældre har straffet dem med tæv. Da meget få har svaret, at de har været udsat for incest, er der ikke lavet særskilt statistik for denne faktor.

Da meget få drenge har svaret, at de har været udsat for voldtægt eller voldtægtsforsøg (11 svarende til 0,8 pct. af 15-19-årige drenge i 2017), er figur 6.4.5 kun lavet for piger. I 2017 angav 4,5 pct. af de 15-19-årige piger, at de havde oplevet en voldtægt eller et voldtægtsforsøg – 2,1 pct. af de 15-årige og 7,3 pct. af de 19-årige. Der er ikke samlet set sket en signifikant udvikling i andelen af piger, der oplever et voldtægtsforsøg siden 2009, hvor 6 pct. angav, at de havde været udsat for en voldtægt eller et voldtægtsforsøg.

Blandt de 19-årige har 18 pct. af udeboende været udsat for et voldtægtsforsøg mod samlet set 5 pct. af de hjemmeboende. Piger fra familier, hvor en af forældrene ikke er i beskæftigelse, har også en højere risiko for at opleve en voldtægt eller et voldtægtsforsøg, end piger fra familier, hvor begge forældre er i beskæftigelse.

Samlet set har 3,6 pct., som figur 6.4.6 viser, oplevet, at deres forældre har straffet dem med tæv eller slag (lige mange piger og drenge). Sammenlignet med 2009, hvor 7,2 pct. fortalte, at

FIG. 6.4.5: 15-19-årige piger, der er blevet udsat for voldtægt eller voldtægtsforsøg. 2017. Procent

de var blevet straffet, er der tale om næsten en halvering. Unge med indvandrerbaggrund angiver som de foregående år i højere grad end unge med dansk baggrund, at de har fået slag eller tæv af deres forældre som straf. I denne gruppe er der dog også sket et markant fald fra 15,9 pct. i 2009 til 6,6 pct. i 2017. Derudover viser figur 6.4.6, at unge med lavt uddannede forældre eller arbejdsløse forældre³ har en øget risiko for at blive straffet med tæv eller slag.

DELKONKLUSION

- Risikoen for at blive udsat for kriminalitet i det offentlige rum falder markant. Det gælder især ældre drenges risiko for at blive udsat for vold eller trusler fra fremmede.
- Færre unge angiver, at de bliver straffet med tæv eller slag af deres forældre, mens andelen, der udsættes for voldtægt eller voldtægtsforsøg er nogenlunde konstant.

FIG. 6.4.6: 15-19-årige, der er blevet straffet fysisk af forældre. 2009-2017. Procent

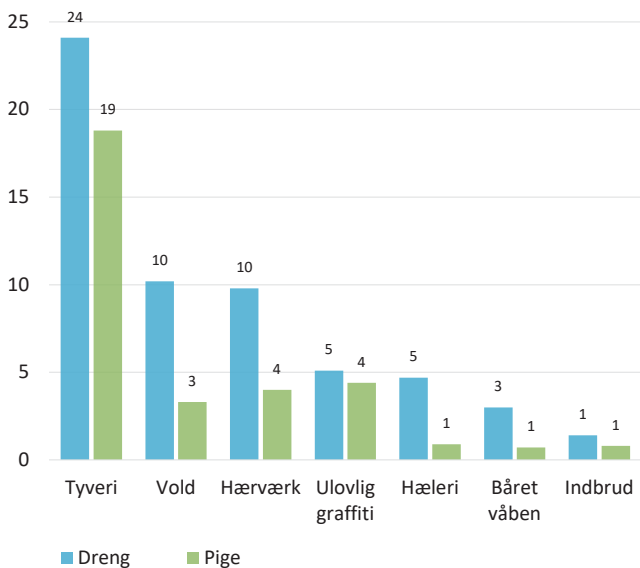

- Drengene udsættes fortsat oftere for vold og personfarlig kriminalitet i det offentlige rum, mens piger er mere udsat for voldtægt og voldtægtsforsøg. I forhold til at blive straffet med tæv af deres forældre er drenge og piger lige udsat.
- Risikoen for at blive udsat for kriminalitet i det offentlige rum og opleve overgreb i hjemmet er større blandt unge fra ressourcevage familier.
- Udeboende unge er derudover mere udsat for både overgreb i det private rum og kriminalitet i det offentlige, mens unge fra byområderne er mere udsat for kriminalitet i det offentlige rum end unge, der bor på landet.
- Unge med indvandrerbaggrund oplever i højere grad, at deres forældre straffer dem med tæv eller slag, men andelen, der straffes af forældrene, er faldet.

KOMPONENT 5: PÅ KANT MED LOVEN

Den sidste komponent under domæne 6 omhandler unge, der selv udøver kriminalitet. Her har vi spurgt til de 15-19-årges erfaringer med tyveri (fra andre end forældre), hæleri, indbrud, ulovlig graffiti, hærværk, vold, og hvorvidt den unge har været bevæbnet i byen. De tre hyppigst forekomne kriminalitetstyper i 2017 er tyveri (21 pct.), vold (7 pct.) og hærværk (7 pct.). Derudover rapporterer 5 pct. i 2017-indsamlingen, at de har malet ulovlig graffiti, 2 pct. har haft våben med i byen, mens 3 pct. angiver, at de har købt ting, som de tror var stjålet. Drengene har generelt flere erfaringer med kriminalitet end piger. Det gælder dog ikke ulovligt graffiti og indbrud, hvor der ikke er signifikant forskel på drenge og pigers kriminalitet.

FIG. 6.5.1: 15-19-årige, der har begået forskellige former for kriminalitet. 2017. Procent

Justitsministeriets rapport om udviklingen i ungdomskriminalitet i perioden 2006 til 2017 viser et markant fald i andelen af 10-17-årige, der sigtes for kriminalitet (Kyvsgaard, 2018). Denne udvikling viser sig også i denne undersøgelse, hvor vi ser et signifikant fald i andelen af 15-19-årige, der angiver, at de har begået vold, hæleri, hærværk eller malet ulovlig graffiti. Som figur 6.5.2 og 6.5.3 illustrerer, er faldet i kriminalitet mest markant for de ældste drenges vedkommende. Blandt de 19-årige drenge er

FIG. 6.5.2: Udvikling i andel 15-19-årige, der har udøvet vold eller truet andre. 2009-2017. Procent

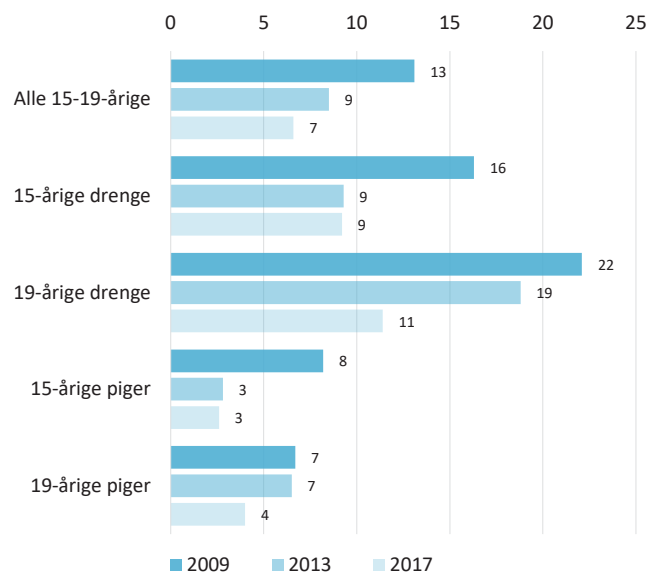
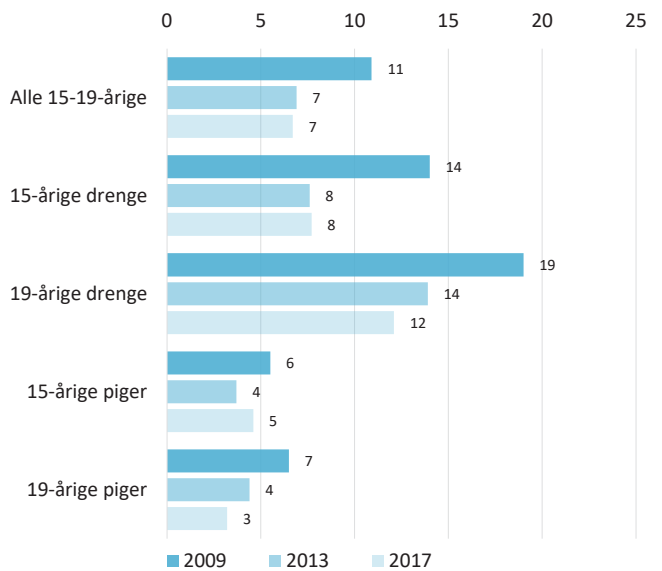

FIG. 6.5.3: Udvikling i andel 15-19-årige, der har begået hærværk. 2009-2017. Procent

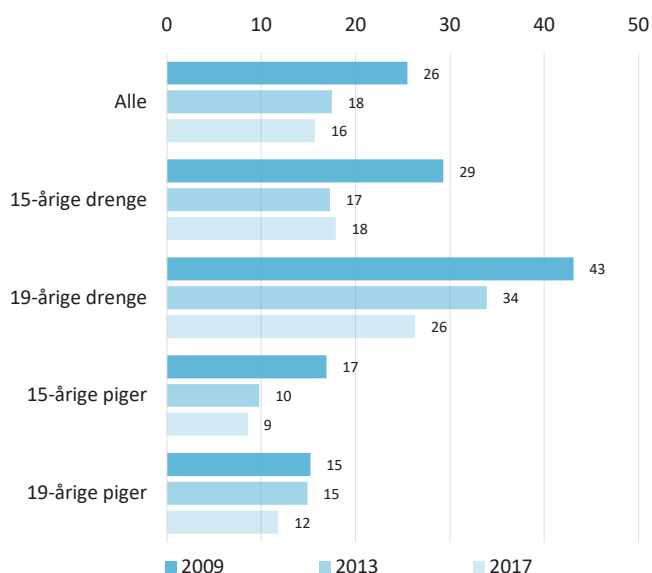
der således sket et fald i andelen, der har udøvet vold eller truet andre, fra 22 pct. i 2009 til 11 pct. i 2017 samt et fald fra 19 til 12 pct. i andelen, der har begået hærværk.

Og ser vi i figur 6.5.4 på den samlede andel, der har begået andre former for kriminalitet end tyveri, finder vi blandt de 15-årige drenge fra 2009 til 2017 et fald fra 29 til 18 pct., der oplyser, at de har begået anden kriminalitet end tyveri, mens andelen af 19-årige drenge, der har begået anden kriminalitet end tyveri, er faldet fra 43 til 26 pct. Blandt 15-årige piger er der også sket et signifikant fald fra 17 til 9 pct., mens andelen af 19-årige piger, der angiver, at de har begået anden kriminalitet end tyveri, ikke er faldet signifikant i perioden.

Disse tal bekræftes overordnet set af Justitsministeriets tal, der samlet set viser et fald i andelen af unge, der sigtes for en lang række kriminalitetsformer. Mellem 2015 og 2017 viser Justitsministeriets opgørelse dog en stigning i antallet af unge, der sigtes for vold og trusler. Denne stigning skyldes dog ifølge Justitsministeriet en ændret retspraksis over for denne type kriminalitet, således at flere unge sigtes for vold eller trusler mod fx lærere og andre i offentlig tjeneste (Kyvsgaard, 2017: s. 10).

Ud over køn, viser figur 6.5.5, at unge fra stedfamilier eller eneforsørgerfamilier, unge fra lavt uddannede familier, og unge, hvis forældre ikke er i beskæftigelse, i højere grad end unge fra kernefamilier og mere socioøkonomisk ressourcerstærke familier rap-

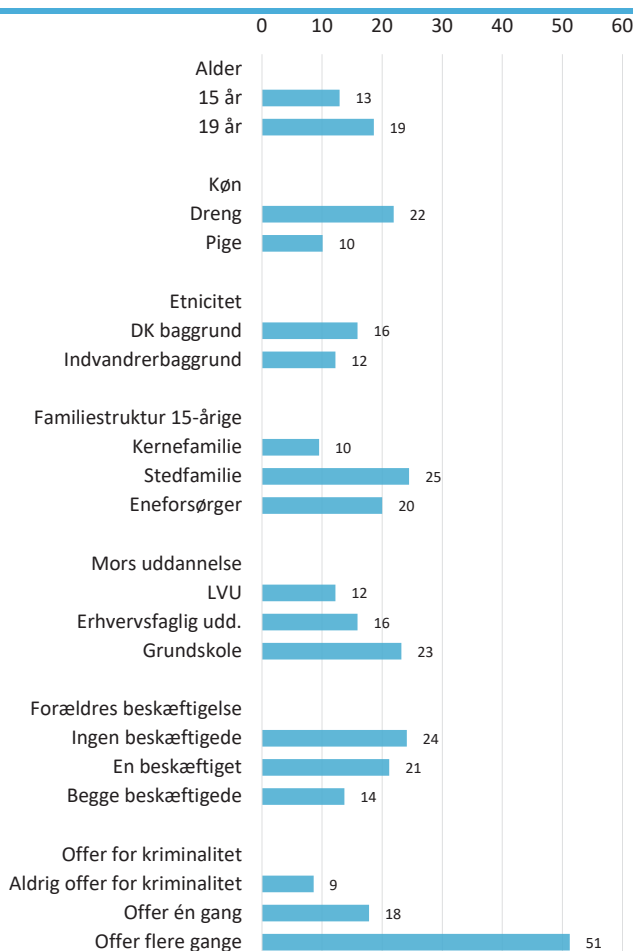
FIG. 6.5.4: Udvikling i andel 15-19-årige, der har begået anden kriminalitet end tyveri. 2009-2017. Procent

porterer, at de har begået kriminalitet. Derudover viser figuren, at sandsynligheden for at begå kriminalitet er større, hvis man selv har været offer for kriminalitet. Blandt unge, der angiver, at de aldrig har været udsat for kriminalitet, har 9 pct. således begået kriminalitet mindst en gang – blandt unge, der selv har været udsat for kriminalitet mere end en gang, angiver 51 pct. således, at de også selv har begået noget kriminelt.

Figur 6.5.5 viser også, at unge med dansk baggrund i lidt højere grad end unge med indvandrerbaggrund svarer, at de har begået noget kriminelt. Når vi kun ser på kriminalitet blandt drenge, er andelen, der selv rapporterer om kriminalitet, den samme blandt drenge med dansk baggrund og drenge med indvandrerbaggrund. Dette resultat står dog i modsætning til tallene i figur 6.5.6, der på baggrund af registerdata viser, hvor stor en andel af forskellige grupper der er blevet straffet med en betinget eller ubetinget

FIG. 6.5.5: 15-19-årige, der har begået anden kriminalitet end tyveri i forskellige samfundsgrupper. 2017. Procent

dom som 19-årige. Her ser vi, at drenge med indvandrerbaggrund har 3 gange så høj risiko for at blive straffet for kriminalitet som drenge med dansk baggrund.

Disse forskelle skyldes, at frafaldet i spørgeskemaundersøgelsen er skævt, således at det overvejende er ressourcestærke unge blandt unge med indvandrerbaggrund, der har besvaret skemaet.

Samlet set har knap 2 pct. oplevet at få en betinget eller ubetinget dom, før de er fyldt 19 år – dvs. væsentligt færre end de, der selv rapporterer, at de har begået noget, der kan betegnes som kriminelt. Mens 3 pct. af drengene oplever at få en dom, inden de er fyldt 19 år, gælder det samme for 0,5 pct. af pigerne.

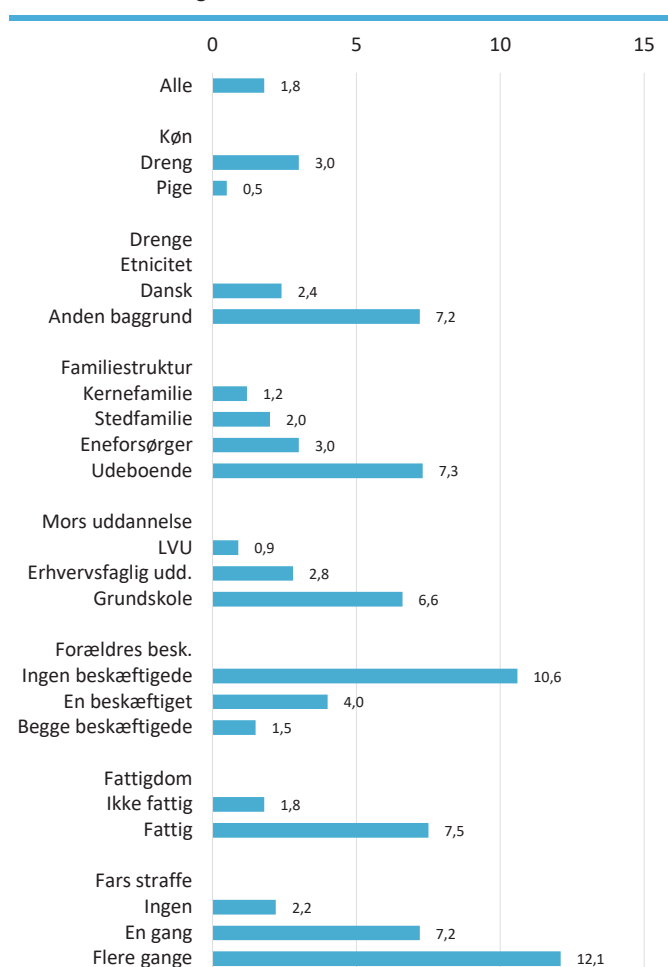
Sandsynligheden for at få en dom er meget tydeligt forbundet med forældrenes socioøkonomiske ressourcer. Således oplever

0,9 pct. af drenge med mødre med lange videregående uddannelser at få en dom, inden de fylder 19 år, mod 6,6 pct. af drenge, hvis mødre højst har en grundskoleuddannelse. Blandt drenge, hvis forældre begge er i arbejde, oplever 1,5 pct., at de får en dom, inden de fylder 19 år, mens det blandt drenge, hvor begge forældre står uden for arbejdsmarkedet, gælder for 10,6 pct. Endelig har vi her medtaget tal, der viser forskellen på at modtage en betinget eller ubetinget dom blandt drenge med ustraffede fædre, drenge, hvis fædre er straffet en gang, og drenge, hvis fædre er straffet for noget kriminelt flere gange. Her ser vi en tydelig sammenhæng, idet 2,2 pct. af drenge med ustraffede fædre har modtaget en dom mod hele 12 pct. af drenge, hvis fædre er straffet flere gange.

DELKONKLUSION

- Færre børn og unge begår kriminalitet. Faldet er særligt tydeligt for drenge og gælder for de fleste former for kriminalitet. I denne undersøgelse er faldet tydeligst, når vi ser på vold og hærværk.
- Drenge fra resourcesvage hjem og drenge med straffede fædre har større risiko for at begå kriminalitet. Derudover er risikoen for at begå noget kriminelt markant større, hvis man selv har været udsat for kriminalitet.
- Undersøgelsen fokuserer på adfærd i det fysiske rum og kan derfor have sine blinde vinkler, når det gælder antisocial adfærd og kriminalitet på nettet.

FIG. 6.5.6: 19-årige, der er straffet med betinget eller ubetinget dom 1993-2016. Procent

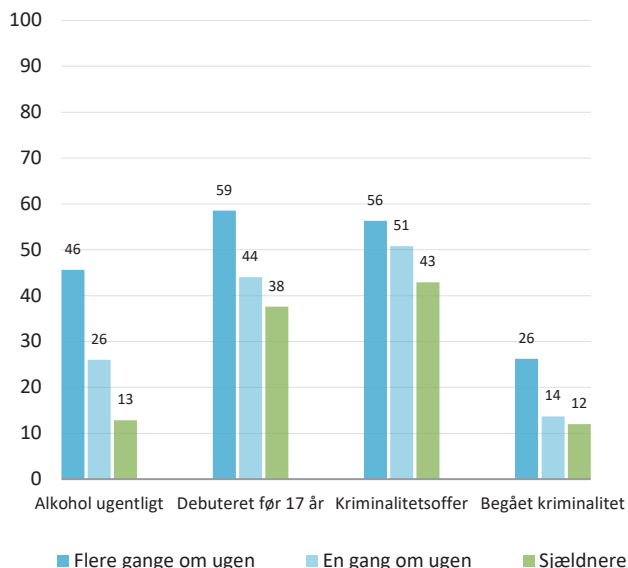
TVÆRGÅENDE ANALYSE OG OPSAMLING

Analyserne domæne 6 viser på flere områder nogle relativt markante udviklingstræk i børn og unges adfærd:

- Børn og unge spiser lidt mindre frugt og grønt, men har samtidig nedsat deres forbrug af saft og sodavand.
- Vi ser henover hele perioden et mindre fald i andelen af unge, der ryger tobak og drikker alkohol hver uge.
- Unges seksuelle debutalder stiger – færre unge kvinder får abort og bliver mødre, før de fylder 20.
- Unge udsættes i mindre grad for kriminalitet i det offentlige rum og oplever i mindre grad, at deres forældre straffer dem fysisk.
- Færre unge begår selv kriminalitet.

Når vi sammenligner forskellige gruppers sundheds- og risikoadfærd, finder vi, at drenge på de fleste områder dækket af domæne 6 har en mere usund livsstil end piger. Derudover finder vi, at unge fra hjem med færre socioøkonomiske ressourcer har en lidt mere usund livsstil, når det gælder kost, og i højere grad udsættes for/begår kriminalitet. Det samme gælder, når vi ser på rygning, hvor vi tillige finder, at unge på erhvervsfaglige uddannelser i højere grad end unge på gymnasiale uddannelser ryger regelmæssigt. Omvendt er det især de unge fra ressourcerstærke familier og unge på gymnasiale uddannelser, der har det højeste rusmiddelforbrug, når det drejer sig om erfaringer med alkohol og hash.

FIG. 6.6.1: Sammenhæng mellem vennesamvær og adfærd. 19-årige. 2017. Procent

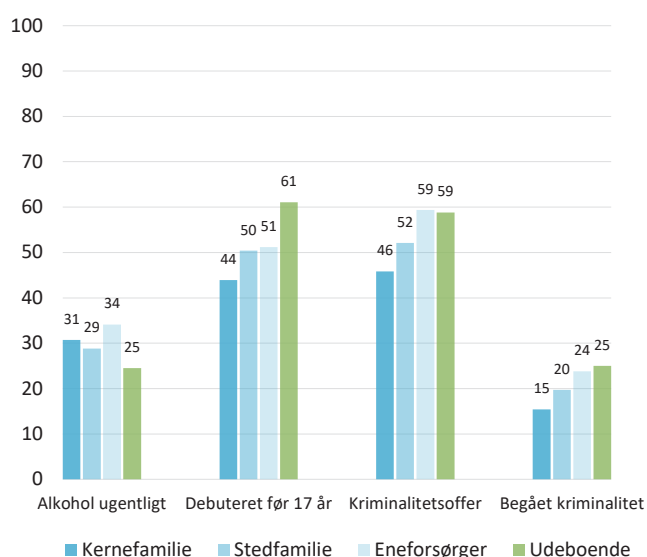
En del af de former for adfærd, som vi har studeret under domæne 6, hænger sammen indbyrdes, men kan muligvis også forklares med andre udviklingstræk i perioden. Tidligere undersøgelser viser således, at forbrug af alkohol hænger sammen med forskellige typer af risikoadfærd såsom ubeskyttet sex og kriminalitet (Cherpitel, 1993; Halpernfelsher, Millstein & Ellen, 1996).

Derudover er det oplagt at kæde udviklingen i unges familiestruktur (færre udeboende) og udviklingen i unges sociale samvær med venner (mindre fysisk samvær), som vi observerede i kapitel 5, sammen med udviklingen i unges risikoadfærd, idet begge faktorer, som figur 6.6.1 og 6.6.2 illustrerer, er tydeligt sammenhængende med seksuel debutalder og risiko for at udføre eller blive offer for kriminalitet, mens samvær med venner tillige er forbundet med den unges alkoholforbrug.

Spørgsmålet, som vi således stiller i denne opsamling, er, om ændringerne i kriminalitet, seksualitet og alkoholforbrug (delvist) kan forklares af, at unge er mindre sammen fysisk med deres venner og i mindre grad er udeboende – eller om vi har brug for andre forklaringsfaktorer for at kunne forstå denne udvikling?

For at svare på dette spørgsmål undersøger vi sammenhængen mellem alkoholforbrug, seksuel debut og kriminalitet som afhængige faktorer og unges familiestruktur og sociale liv med venner som uafhængige faktorer i logistiske regressionsmodel-

FIG. 6.6.2: Sammenhæng mellem familiestruktur og adfærd. 19-årige. 2017. Procent

TABEL 6.6.1: Logistiske regressionsmodeller af sammenhængen mellem udvikling i unges brug af alkohol, seksuelle debutalder og kriminalitet (ofre og udøvere). 2009-2017. Odds ratio; Standardfejl i parenteser

	Alkohol		Samleje efter 17 år		Kriminalitet – offer		Kriminalitet – udøver	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 1
År (2009 = ref.)								
2013	0,60*** (0,06)	0,60*** (0,06)	0,91 (0,09)	0,84 (0,08)	0,72** (0,07)	0,76** (0,08)	0,78* (0,09)	0,87 (0,10)
2017	0,50*** (0,05)	0,58*** (0,06)	1,35*** (0,12)	1,19 (0,11)	0,41*** (0,04)	0,45*** (0,04)	0,57*** (0,06)	0,67*** (0,08)
Pige (Dreng = ref.)	0,43*** (0,03)	0,45*** (0,04)	0,91 (0,07)	0,83* (0,06)	0,67*** (0,05)	0,71*** (0,06)	0,30*** (0,03)	0,32*** (0,03)
Forældres uddannelse (MVU/LVU = ref.)								
Erhvervsfaglig/KVU	0,76*** (0,06)	0,77** (0,06)	0,92 (0,07)	0,90 (0,07)	0,93 (0,07)	0,94 (0,08)	1,33** (0,13)	1,36** (0,13)
Grunduddannelse	0,42*** (0,09)	0,43*** (0,09)	0,86 (0,14)	0,82 (0,14)	0,87 (0,15)	0,89 (0,16)	1,72** (0,34)	1,86** (0,38)
Forældres beskæftigelse (Ingen = ref.)								
En beskæftiget	3,95*** (1,38)	4,41*** (1,57)	0,74 (0,15)	0,68 (0,15)	1,00 (0,22)	1,00 (0,22)	0,76 (0,18)	0,74 (0,18)
Begge beskæftigede	4,49*** (1,54)	5,01*** (1,76)	0,75 (0,15)	0,60* (0,13)	0,90 (0,19)	1,02 (0,22)	0,65 (0,15)	0,70 (0,17)
Geografisk område (By central = ref.)								
By, periferi	0,62*** (0,07)	0,62*** (0,08)	0,86 (0,09)	0,83 (0,09)	0,98 (0,11)	1,00 (0,11)	0,98 (0,13)	1,00 (0,13)
Land, center	0,95 (0,11)	1,05 (0,12)	1,12 (0,12)	1,01 (0,11)	0,61*** (0,07)	0,65*** (0,07)	0,72* (0,10)	0,79 (0,11)
Land, periferi	0,73** (0,08)	0,77* (0,09)	1,13 (0,12)	0,96 (0,10)	0,74** (0,08)	0,82 (0,09)	0,93 (0,12)	1,10 (0,15)
Socialt samvær med venner (Fl. gange ugl. = ref.)								
Ugentligt		0,47*** (0,05)		1,57*** (0,14)		0,72*** (0,07)		0,59*** (0,07)
Sjældnere		0,18*** (0,02)		2,24*** (0,21)		0,63*** (0,06)		0,53*** (0,07)
Familiestruktur								
Kernefamilie		1,00 (.)		1,00 (.)		1,00 (.)		1,00 (.)
Stedfamilie		1,13 (0,16)		0,68** (0,09)		1,58** (0,22)		1,54** (0,24)
Eneforsørger		1,12 (0,13)		0,68*** (0,08)		1,48*** (0,17)		1,36* (0,18)
Udeboende		0,97 (0,12)		0,45*** (0,05)		1,58*** (0,18)		2,11*** (0,28)
Ugentlig alkohol vs. ikke ugl.				0,72*** (0,06)		1,28** (0,11)		1,92*** (0,19)
Observationer	3.203	3.203	3.155	3.155	3.111	3.111	3.116	3.116

* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001.

ler. I analyserne af seksuel debut og kriminalitet anvendes tillige alkoholforbrug som uafhængig faktor.

Hvis udviklingen i familiestruktur og samvær med venner forklarer udviklingen i alkohol, seksuel debut og kriminalitet, vil sammenhængen mellem tid og de afhængige faktorer forsvinde, når de uafhængige faktorer tilføjes til modellerne. Ud over de afhængige og uafhængige faktorer, som vi har en direkte analytisk interesse i, indeholder modellerne også kontrolvariable såsom køn, forældrebaggrund og geografisk område, for at disse faktorer ikke påvirker resultaterne.

Resultaterne af de logistiske regressionsmodeller kan ses i tabel 6.6.1. Tabellen viser, at udviklingen i familiestruktur og samvær med venner ikke kan forklare udviklingen i unges adfærd – på nær, når vi taler om seksuel debut, hvor sammenhængen mellem tid, og hvorvidt den 19-årige unge er debuteret efter 17-årsalderen forsvinder, når vi tager højde for de unges sociale samvær med venner, faldet i udeboende og det mindskede alkoholforbrug.

Når ikke vi kan kæde udviklingen i unges risikoadfærd sammen med udviklingen i de sociale forhold, må vi lede efter alternative forklaringer, som vi dog ikke har mulighed for at efterprøve her. Man kunne forestille sig, at lovændringer og forebyggende indsatser kunne spille en rolle, men da udviklingen foregår parallelt i en række forskellige lande, kan man ikke tilskrive udviklingen til specifikke nationale lovændringer eller indsatser (Larsen, 2017; The Espad Group, 2015).

Måske er der i stedet tale om en generelle ændringer i unges og voksnes indstilling til ungdomslivet, hvor bevidstheden om ungdomslivets og voksenlivets risici og præstationskrav er stærkere, og hvor ungdomslivet ikke i samme grad som tidligere opfattes som en afgrænset periode, hvor det er okay at eksperimentere

og prøve grænser. Den amerikanske generationsforsker, Jean M. Twenge, er inde på noget af dette i sin nye bog iGen, der sammenligner unge født efter 1995 med tidligere generationer af unge og finder, at unge i dag er mindre oprørske og mere optagede af sikkerhed end tidligere generationer og i det hele taget har mindre travlt med at komme i gang med voksenlivet. Twenge holder de unges karakteristika og adfærd op imod den politiske, sociale og teknologiske udvikling. En entydig forklaring er dog vanskelig at finde – både i Danmark og i andre lande.

REFERENCER

- Balvig, F. & L. Holmberg (2014): *Flamingoeffekten. Sociale overdrivelser og social pejling*. København: Jurist- og Økonomforbundets forlag.
- Cherpitel, C.J. (1993): "Alcohol, Injury, and Risk-Taking Behavior: Data from a National Sample" in *Alcoholism. Clinical and Experimental Research*, 17 (4).
- Côté, J. (2000): *Arrested Adulthood: The Changing Nature of Maturity and Identity*. New York: New York University Press.
- Demant, J. & M. Järvinen (2010): "Social capital as norms and resources. Focus groups discussing alcohol". *Addiction Research and Theory* 24(1), s. 40-47.
- Egan, K.K., V.S.C. Pisinger, A.I. Christensen & J.S. Tolstrup (2017): *Rygevaner blandt gymnasie- og erhvervsskoler*. København: Statens Institut for Folkesundhed. SDU.
- Eurostat (2017): *Teenage and older mothers in the EU*. <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20170808-1>.
- Halpernfelsher, B., S. Millstein & J. Ellen (1996): "Relationship of alcohol use and risky sexual behavior: A review and analysis of findings". *Journal of Adolescent Health*. 19(5): s. 331-6.
- Harnett, R., B. Thom, R. Herring & M. Kelly (2000): "Alcohol in Transition: Towards a Model of Young Men's Drinking Styles". *Journal of Youth Studies*, 3(1), s. 61-77.

- Holstein, J.A. & J.F. Gubrium (2000): *Constructing the Life Course*. Plymouth: General Hall.
- Inchley, J., D. Currie, T. Young, O. Samdal, T. Torsheim, L. Augustson, F. Mathison, A. Aleman-Diaz, M. Molcho, M. Weber & V. Barnekow (2016): "Growing up unequal. Health behavior in school-aged children". (HBSC) study: *International report from the 2013/2014 survey*.
- Järvinen, M. (red) (2018): *Unge, alkohol og stoffer. Et 10-årigt forløbsstudie*. København: Sociologisk Institut.
- Järvinen, M. & L.H. Bom (2018): "At vokse fra druk: Unge storforbrugeres syn på alkoholnormer". I Järvinen, M. (red.): *Unge, alkohol og stoffer. Et 10-årigt forløbsstudie*. København: Sociologisk Institut.
- Järvinen, M. & P. Gundelach (2007): "Teenage drinking, symbolic capital and distinction". *Journal of youth studies*, 10(1), s. 55-71.
- Kræftens Bekæmpelse (2017): *Unge og rygning*. (<https://www.cancer.dk/skole/viden-om-kraeft/kan-man-undgaa-kraeft/undgaa-rygning/unge-og-rygning/>).
- Kyvsgaard, B. (2017): *Udviklingen i børne- og ungdomskriminalitet 2006-2017. Med separate opgørelser for kommuner og politikredse*. København: Justitsministeriet (http://justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsomraader/Forskning/Forskningsrapporter/2018/boerne_og_ungdomskriminalitet_2017_endelig.pdf; side 7).
- Larsen, B.Ø. (2017): *Youth Crime, Sanctions, and Education: Four empirical essays*. Aalborg Universitetsforlag. Ph.d.-serien for Det samfundsvidenskabelige Fakultet, Aalborg Universitet.
- Miljø & Fødevareministeriet (2018): *De officielle kostråd*. <http://altomkost.dk/deofficielleanbefalingertilensundlivsstil/de-officielle-kostraad/>
- Nielsen, J.C. (2016): "Fællesskabet er nøglen til at forstå unges selvforvaltning af risici i ungdomslivet". *Pædagogisk psykologisk tidsskrift*, 53(2).
- Retsinformation (2008): *Bekendtgørelse af lov om forbud mod salg af tobak til personer under 18 år og salg af alkohol til personer under 16 år*. – LBK nr. 1020 af 21/10/2008. <https://www.ssi.dk/~chlor/www.retsinformation.dk/lov/l121328.html>
- Schack-Nielsen, L., C. Mølgaard, M. Underbjerg, E.L. Mortensen & K.F. Michaelsen (2009): *Kostens betydning for læring og adfærd hos børn. En gennemgang af den videnskabelige litteratur. Udredningsopgave for Fødevarestyrelsen*. København: Fødevarestyrelsen.
- Schutz, A. (1970): *On Phenomenology and Social Relations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Statens Seruminstitut (2017): *EPI-NYT Uge 34 – 2017*. <https://www.ssi.dk/Aktuelt/Nyhedsbreve/EPI-NYT/2017/Uge-pct.2034-pct.20-pct.202017.aspx>.
- Sundhedsstyrelsen (2016): *Anbefalinger om drikkevarer hos børn*. <https://www.sst.dk/da/sundhed-og-livsstil/ernaering/drikkevaner>
- Sundhedsstyrelsen (2018a): *Den Nationale Sundhedsprofil 2017*. <https://www.sst.dk/da/udgivelser/2018/~media/73EADC242CDB46BD8ABF9DE895A6132C.ashx>
- Sundhedsstyrelsen (2018b): *Forebyggelsespakke – Alkohol*. <https://www.sst.dk/da/udgivelser/2018/forebyggelsespakke-alkohol>
- The Espad Group (2015): *ESPAD Report 2015. Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/3074/ESPAD_report_2015.pdf
- Twenge, J.M. (2018): *iGen. Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less happy – and Completely Unprepared for Adulthood*. New York: Atria Books.

-
- 1 Grønlandske unge ligger dog i toppen, hvad angår rygning, med 51-53 pct. ugentlige rygere blandt 15-årige.
 - 2 Figuren er fremkommet ved at dividere antallet af fødsler blandt kvinder fra årgangen med antallet af kvinder. Der kan være kvinder, der har fået mere end et barn, inden de er fyldt 19 år, hvorfor andelen af teenagemødre i årgangen reelt kan være lidt lavere.
 - 3 Forskellen findes også, når der tages højde for, at familier med indvandrerbaggrund er overrepræsenterede blandt lavtuddannede og arbejdsløse.
-

Asger Graa Andreasen og Anne-Dorthe Hestbæk

DOMÆNE 7

FRITID OG MEDBORGERSKAB

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

Dette kapitel undersøger børn og unges aktiviteter i fritiden – det vil sige den tid, der ligger uden for skolen og dagpasningen. Selvom fritiden lidt overfladisk kan betragtes som tiden til "alt det øvrige" i barnets eller den unges liv, kan de aktiviteter, børn og unge deltager i i fritiden, have stor betydning for deres identitetsudvikling og for deres inklusion i samfundet i bred forstand, både på kort og på langt sigt. Forskning viser fx, at deltagelse i flere forskellige organiserede fritidsaktiviteter hænger sammen med et bedre tilhørsforhold til skole, kammerater og lokalområder, bedre mentalt helbred og psykisk modstandskraft og færre bekymringer (Fredricks & Eccles, 2006). Derudover kan deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter være en beskyttelsesfaktor i forhold til risikoadfærd, fx tidlig alkoholdebut etc. (Modecki, Barber & Eccles, 2014). Og så er det måske værd at nævne, at fritid faktisk er en rettighed. Således står der specifikt i FN's Børnekonventions artikel 31, at deltagerstaterne forpligter sig til at anerkende "barnets ret til hvile og fritid, til at lege og dyrke fritidsinteresser, som er passende for barnets alder, og til frit at deltage i det kulturelle og kunstneriske liv" (Dansk UNICEF Komite og Socialministeriet, 1991: s. 69). Ligeledes skal barnets ret til fuld deltagelse i det kulturelle og kunstneriske liv respekteres og fremmes.

Fritidsaktiviteter kan opdeles i to overordnede kategorier: Dels aktiviteter, der ikke er stærkt strukturerede (fx at være sammen med kammerater, lege hos hinanden, spille computerspil etc.).

Dels de mere organiserede fritids- eller civilsamfundsaktiviteter såsom foreningsdrevet sport, fritidsjob, teater og musik, aktiviteter i ungdomsorganisationer, deltagelse i andet foreningsliv etc.

Aldersmæssigt har børn og unge et mere nuanceret og selvdefineret fritidsliv, jo ældre de bliver. De 3-årige dyrker normalt ikke fritidsaktiviteter alene, men kan deltage i fx bevægelsesaktiviteter målrettet førskolebørn (puslingegymnastik, svømning, minifodbold, rytmik etc.). Derfor er der en række spørgsmål i dette kapitel, hvor vi ikke har indsamlet data for vores yngste gruppe af 3-årige, fx om deres forbrugsmuligheder, deltagelse i sport samt deres computerforbrug. Og tilsvarende er der spørgsmål, der kun er stillet til de ældste, fx de 15- og 19-åriges deltagelse i politiske aktiviteter eller deres oplevelse af forskelsbehandling.

Siden forrige udgave af *Børn og unge i Danmark* i 2014 har børn i skolealderen været genstand for en folkeskolereform, der medførte mange ændringer i elevernes skoledag, hvoraf en af de største ændringer omhandler en længere og mere varieret skoledag med indbygget fysisk aktivitet. Den længere skoledag har medført bekymring for, at børn og unge ikke i ligeså høj grad har mulighed for at deltage i fritidsaktiviteter uden for skolen som før. Ikke mindst foreningerne har været bekymrede for, om det skulle gå ud over børns muligheder for at dyrke fritidsinteresser om eftermiddagen. En undersøgelse, der belyser, i hvilket omfang elever i 4., 6., 8. og 9. klasse deltager i flere eller færre fritidsaktiviteter i 2016 i forhold til 2014, viser, at der er forholdsvis små, men dog statistisk

sikre ændringer i antallet af fritidsaktiviteter, eleverne deltager i. Således gik elever i 6., 8. og 9. klasse i gennemsnit til lidt færre fritidsaktiviteter om ugen efter folkeskolereformen, mens andelen med fritidsaktiviteter hos 4. klasserne ikke viste nogen signifikant forandring. Folkeskolereformen ser således ikke ud til at have medført substantielle ændringer i omfanget af deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter (Arendt & Skov, 2017).

Vi analyserer fem forskellige komponenter i kapitlet. Den første komponent handler om hovedelementer i fritidslivet: brug

af computer, bøger, deltagelse i sport, i religiøse forsamlinger og i fester og samvær med venner. Komponent to handler om de 15-19-åriges erhvervsarbejde, mens vi med komponent tre undersøger de unges forbrugsmuligheder. I komponent fire er kulturvaner for hele aldersspektret af 3-19-årige i fokus. Det er fx omfanget af biografbesøg, musikarrangementer, teater, sportskampe og besøg i forlystelsespark eller zoo. I den femte og sidste komponent belyser vi de store børns og unges politiske deltagelse og deres erfaringer med forskelsbehandling.

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Fritid	7-19-årige, der bruger mere end 1 time dagligt på computer 7-19-årige, der ikke læser bøger 7-19-årige, der ikke går til sport 7-19-årige, der deltager i religiøse forsamlinger 15-19-årige, der er ude til fester
Komponent 2: Arbejdsliv	15-19-årige under uddannelse, som arbejder mere end 10 timer om ugen i fritidsjob 19-årige, som er fuldtidsbeskæftigede
Komponent 3: Forbrugsmuligheder	7-19-årige med få forbrugsmuligheder
Komponent 4: Kulturvaner	3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været i biografen 3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været til musikarrangement 3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været i teater eller på museum 3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været til sportskamp 3-19-årige, der inden for det seneste år ikke har været i forlystelsespark eller i zoo 3-19-årige, der er fattige på kulturoplevelser
Komponent 5: Politisk interesse og deltagelse	11-19-årige, der ikke følger med i nyheder om samfundet 15-19-årige, der ikke interesserer sig for politik 11-19-årige, der har oplevet forskelsbehandling

KOMPONENT 1: FRITID

7-19-ÅRIGE, DER BRUGER MEGET FRITID PÅ COMPUTER

For mange børn og unge udgør computerspil og tv et frirum, hvor man kan slappe af, uden at der stilles for mange krav om at skulle præstere. Men selvom både tv-forbrug (via konventionelle tv-programmer eller streamingtjenester) og digitale spil mv. indeholder et stort element af rekreation og adspredelse, rummer disse også muligheden for at have en vis fokuseret social adfærd. I nogle af de meget udbredte, konkurrenceorienterede computerspil, som fx Counter Strike, Minecraft, Fortnite, Heroes & Generals og World of Warcraft, udgør kommunikation og snak mellem spillerne et væsentligt element. Her kan man spille og samtidig chatte med sine venner og derigennem have et socialt samvær, der blot ikke kræver fysisk tilstedeværelse. Det er naturligvis også muligt at spille computerspil med anonyme og fremmede medspillere, hvor det sociale element potentielt reduceres til et niveau, hvor man primært konkurrerer mod – og ikke med – sine medspillere. Kulturvaneundersøgelsen fra 2012¹ afdækker for både de 7-14-årige og de 15-19-årige et højt aktivitetsniveau på digitale medier. I 2012 spillede 90 pct. af de 7-14-årige digitale spil/computerspil dagligt eller ugentligt, 72 pct. brugte dagligt internettet i fritiden, og 46 pct. så dagligt eller ugentligt film. For de 15-19-årige var der 77 pct. ugentlige spillere, hele 96 pct. daglige brugere af internettet og 58 pct., der så film dagligt eller ugentligt (Epinion & Pluss Leadership, 2012).

Også en ny undersøgelse af 3.-7. klassers læse- og medievaner *uden for skoletiden* kan dokumentere et højt medieforbrug for denne gruppe. Blandt de markante resultater er, at 42 pct. af de adspurgte bruger 1-3 timer om dagen på film, video, streamingtjenester etc. Mens 18 pct. af drengene spiller digitale spil over 5 timer om dagen, er pigerne mere aktive på de sociale medier, og 27 pct. af pigerne i denne gruppe, der knap har nået teenagealderen, bruger 1-3 timer dagligt på sociale medier (Hansen, Gissel & Puck, 2017).

Vi har i tidligere år spurgt til et varieret udbud af digitale aktiviteter i forbindelse med fx spil, e-mail, chat, skolearbejde, film eller musik. I 2017 er de 7-19-årige blevet spurgt mere snævert til, hvor meget tid om dagen de bruger på at se tv eller spille computerspil. Man kan altså ikke sammenligne udviklingen over tid helt direkte. Selvom vi ikke kan vide, om de unge bruger tv eller computer som individuel adspredelse, som led i deres skolearbejde, eller som led i socialt samvær sammen med andre, kan vi ikke desto mindre tilvejebringe et øjebliksbillede af den tid, børn og unge samlet set anvender på disse aktiviteter.

Af figur 7.1.1 fremgår det, at to tredjedele (67 pct.) af alle 7-19-årige bruger mere end 1 time om dagen på at se tv eller spille computerspil. Det er især 11-årige, og især drenge, der bruger mere end 1 time (begge andele 76 pct.). Fokuserer vi udelukkende på de børn og unge, der har, hvad man objektivt kan betegne som et *omfattende tidsforbrug* på tv eller computerspil

– 4 timer eller mere om dagen – viser det sig ikke overraskende, at det især er de 15- og 19-årige, der fylder i besvarelserne. Således svarer hhv. 17-19 pct., at de bruger 4 eller flere timer på tv eller computerspil om dagen. Det samme gælder for 8 pct. af de 11-årige og praktisk talt for ingen af de 7-årige. Alt andet lige må man betragte 4 timers dagligt computerspil og tv-brug som et virkelig højt forbrug, og med mindre den unge hverken går i skole eller har arbejde, er det svært at forestille sig, at der levnes plads fx til megen fysisk aktivitet eller skolerelaterede opgaver.

Opdelt på køn har drengene i signifikant højere grad et omfattende tidsforbrug på computer: 27 pct. af de 15-årige og 23 pct. af de 19-årige drenge bruger 4 timer eller mere på tv og computerspil om dagen. Det gælder for 12 pct. af pigerne i begge aldersgrupper (figur 7.1.1). Tallene afspejler, at tilgangen til IT-brugerfladerne stadig er meget kønnet, og at udbuddet af spil etc. relativt ofte retter sig mod

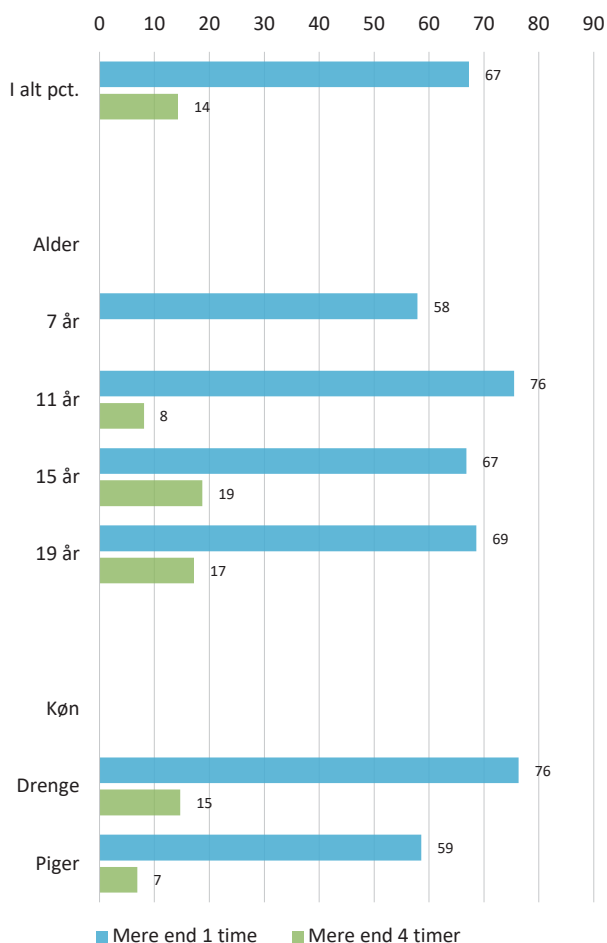
aktiviteter, hvor der – også før de digitale spils tid – var en overvægt af drenge (fx kamp- og krigsspil, fodboldspil, racerløb etc.).

Vi finder ikke nogen forskelle betinget af socioøkonomiske baggrundsforhold såsom familietype eller mors uddannelsesniveau (ikke vist i figur 7.1.1) – heller ikke, når vi udelukkende fokuserer på dem med et omfattende medieforbrug på 4 eller flere timer om dagen. Det tyder på, at forskelle i omfanget af brug af computer skal forklares af andre forhold, herunder karakteristika ved de unge selv. Mens kulturvaneundersøgelsen finder et højere forbrug af computerspil og digitale spil hos børn, der bor i yderkommuner – muligvis fordi, der er en række aktiviteter, de har lang transport til – viser denne undersøgelse *ikke* nogen væsentlige forskelle mellem børn i by- og landområder.

7-19-ÅRIGE, DER IKKE LÆSER BØGER I FRITIDEN

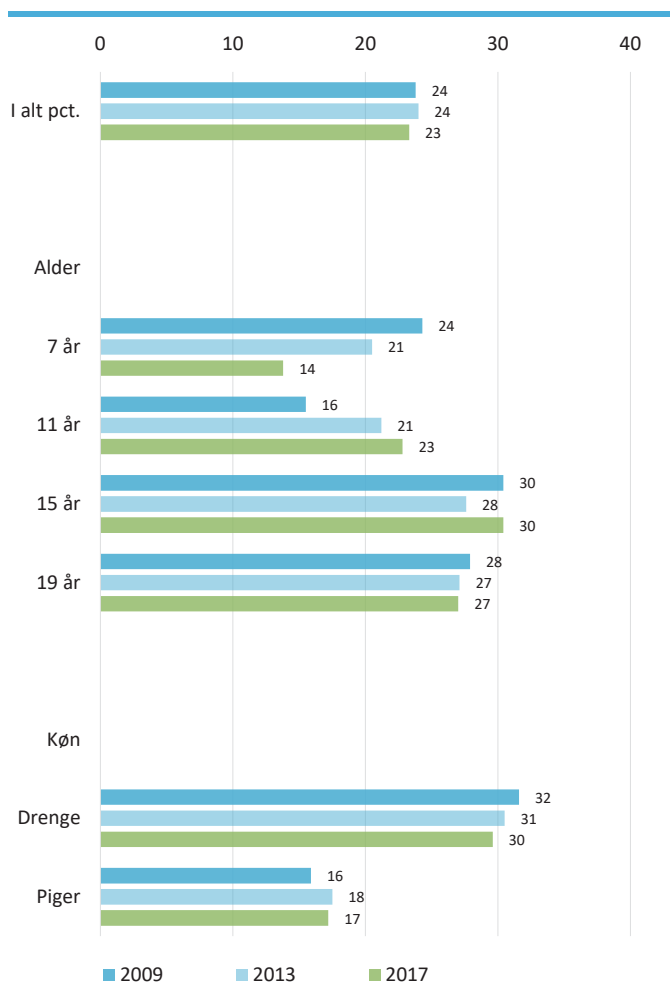
Læsning i fritiden øger sandsynligheden for, at man bliver en god læser og tilegner sig et stort ordforråd – forhold, der begge er vigtige for senere at kunne klare sig godt på en uddannelse. Der er fx en klar sammenhæng mellem læsefærdigheder i barndommen og læsning i fritiden på den ene side og både, hvor godt børn og unge klarer sig i skolen (Breinholt, 2018) og sidenhen: Bedre læsefærdigheder betyder større sandsynlighed for at få en uddannelse (især en videregående uddannelse) og mindre risiko for at komme på langvarig overførselsindkomst (Rosdahl, 2014). Derudover kan læsning af bøger bidrage til at give barnet og den unge et kulturelt, emotionelt og oplevelsesmæssigt udbytte.

FIG. 7.1.1: 7-19-årige, der bruger mere end 1 time eller mere end 4 timer om dagen på computer. 2017. Procent

Da der er så mange aktiviteter, børn og unge kan dyrke, kan fritidslæsningen komme til at ende bagest i køen efter skolearbejde, der skal laves, venner, der skal ses, og fritidsinteresser, der skal dyrkes – og ikke mindst sociale medier, der lige skal passes. Derfor har der været rejst en bekymring for, om børn og unge læser for lidt og dermed bliver relativt svagere læsere som voksne, end de har potentiale til. Kulturvaneundersøgelsens tal fra 2012 for de 7-14-åriges læsning gør bekymringen om læseomfang til skamme: Den viser, at andelen af børn, der mindst ugentligt læser romaner, historier og eventyr i fritiden, steg markant fra 48 pct. i 1998 til 62 pct. i 2012 – en stigning, der følger mønstret i den voksne del af befolkningen. Der er 38 pct. blandt de 15-19-årige, der som minimum læser skønlitteratur ugentligt (Epinion & Pluss Leadership, 2012). Man har særskilt spurgt til læsning af e-bøger og lydbøger, hvilket 10-12 pct. af de 7-14-årige og 24 pct. af de 15-19-årige brugte i 2012.

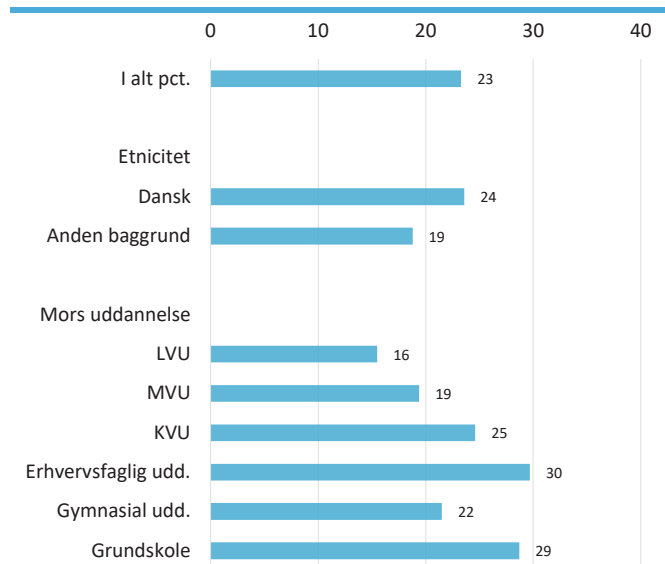
FIG. 7.1.2: 7-19-årige, der ikke læser bøger i fritiden. 2009-2017. Procent

I *Børn og unge i Danmark* har vi spurgt de 7-19-årige, hvor ofte de læser en bog for fornøjelsens skyld i fritiden og ikke som en del af skolearbejdet. I figur 7.1.2 vises andelen, der ikke læser bøger i fritiden særskilt for alder og køn. Denne andel er stort set uforandret fra 2009-2017 (23-24 pct.). Der er således ikke kommet flere børn og unge i denne periode, der *ikke* læser bøger.

Når vi undersøger udviklingen blandt ikke-læserne, kan vi spore nogle forskelle for bestemte grupper af børn og unge. Uanset alder er der flere ikke-læsere blandt drenge. 30 pct. af drengene læser ikke bøger i fritiden, det gælder 17 pct. af pigerne. Denne kønsforskel ligger nogenlunde stabilt over årene 2009-2017. Børnenes socioøkonomiske baggrund sætter sig nogle spor. Er barnet eller den unge indvandrer eller efterkommer, er der signifikant færre (19 pct.), der ikke læser bøger i fritiden, mod 24 pct. blandt unge af dansk herkomst. Især børn og unge, hvis mor har grundskole eller erhvervsfaglig uddannelse som højeste gennemførte uddannelse, skiller sig negativt ud med andele på hhv. 29 pct. og 30 pct., der *ikke* læser bøger, mens dette gælder for hhv. 16 pct. og 19 pct. af børnene og de unge, der har en mor med en lang eller mellemlang videregående uddannelse (figur 7.1.3). Mod forventning finder vi ikke nogen forskel mellem børn og unge, der bor i hhv. fattige og ikke-fattige familier (ikke vist). Det tyder på, at det at læse bøger ikke alene er et spørgsmål om økonomi, men også et spørgsmål om kulturelt funderede praksisser – det, som Bourdieu ville betegne som familiens kulturelle kapital.

FIG. 7.1.3: 7-19-årige, der ikke læser bøger i fritiden, særskilt for etnisk baggrund og mors uddannelsesbaggrund. 2017. Procent

Mens andelen, der ikke læser bøger i fritiden, er nogenlunde konstant, kan vi fra 2009 til 2017 spore et fald i andelen af unge, der læser ofte (ugentligt) (ikke vist i figur 7.1.2 og 7.1.3). I 2009 var 42 pct. af de 7-19-årige minimum ugentlige læsere. I 2017 er andelen faldet til 34 pct. I fortolkningen af resultaterne om læsning bør man tage forbehold for, at børn og unge i dag – ligesom de kunne i 2013, men i mindre grad i 2009 – kan få deres læselyst stillet ved brug af andre medier end den trykte bog, fx via e-bøger og tekster på internettet. Læsning for børn er simpelthen blevet et mere varieret fænomen end tidligere, og det, vi kan udtale os om i denne sammenhæng, er fritidslæsning af bøger, sådan som det er fortolket af respondenterne.

7-19-ÅRIGE, DER IKKE GÅR TIL SPORT

I de sidste 4-5 år har folkeskolereformen fra 2014 befordret en ændring, i og med at der er indført 45 minutters daglig idræt eller bevægelse i skoletiden for alle klassetrin. Det gør det muligt for de 7-15-årige, der ellers ikke ville dyrke motion i fritiden, at få dækket en del af motions- og bevægelsesbehovet i skoletiden. Ny forskning har dog vist, at ikke alle skoler har haft lige stor succes med at indfri kravet om de daglige 45 minutters bevægelse for alle. Generelt var der således fra 2015 til 2017 et lille fald i omfanget af fysisk bevægelse i løbet af skoledagen (Nielsen, Keilow & Westergaard, 2017). Set fra idrætsforeningernes perspektiv har der været en bekymring for, om skoledagen blev så lang, at det blev på bekostning af børnenes aktiviteter efter skoletid i disse foreninger. Samtidig ved vi fra tidligere forskning, at jo ældre

teenagerne bliver, jo større er frafaldet fra sports- og motionsaktiviteter.

Inden for de seneste år har vi desuden været vidne til en stigning i andelen af børn og unge, der dyrker idræt i privat/kommercielt regi, fx private fitnesscentre, kampsportsklubber etc. fra 14 pct. i 2007 til 22 pct. i 2016 (Asserhøj, 2017). Den mest populære privat eller kommercielt organiserede idrætsaktivitet blandt de 7-15-årige er styrketræning, 12 pct. dyrker eller har dyrket styrketræning inden for det seneste år, og størstedelen – i alt 8 pct. – har gjort det i private træningscentre. Men selvom privatorganiserede idrætsstilbud har vundet frem, er langt den mest udbredte organisering for børne- og ungdomsidræt stadig klassiske foreningsidrætter såsom fodbold (37 pct.), svømning (35 pct.) og gymnastik (24 pct.) (Asserhøj, 2017). En anden undersøgelse dokumenterer, at mens idrætsdeltagelsen generelt er steget gennem de seneste 50 år, vælger især de ældste unge (16-19-årige og 20-24-årige) idrætsforeningerne fra (Rask, 2018).

Disse udviklingstræk gør det interessant at kortlægge, hvordan det står til med de 7-19-åriges motionsvaner, og i hvilket omfang de unge går til sport i foreninger. I undersøgelsen spørger vi således ind til, hvor tit 7-19-årige går til sport/motion i klub eller forening. Vi kan ikke adskille sport og motion i hhv. de traditionelle idræts- og motionsforeninger og private centre, men give et overordnet billede af unges foreningstilslutning. Knap halvdelen (48 pct.) af alle bruger mere end én time om dagen på organise-

ret sport eller fysisk aktivitet – og det er en lille stigning fra de foregående undersøgelser, hvor andelen lå på hhv. 45 og 43 pct. (ikke vist). Det er især de 11-årige, der dyrker motion minimum 1 time om dagen (57 pct.), og især drengene (53 pct. mod pigernes 44 pct.). En lille andel på knap 2 pct. dyrker endda sport og motion mere end 4 timer om dagen – denne andel har holdt sig stabil over årene.

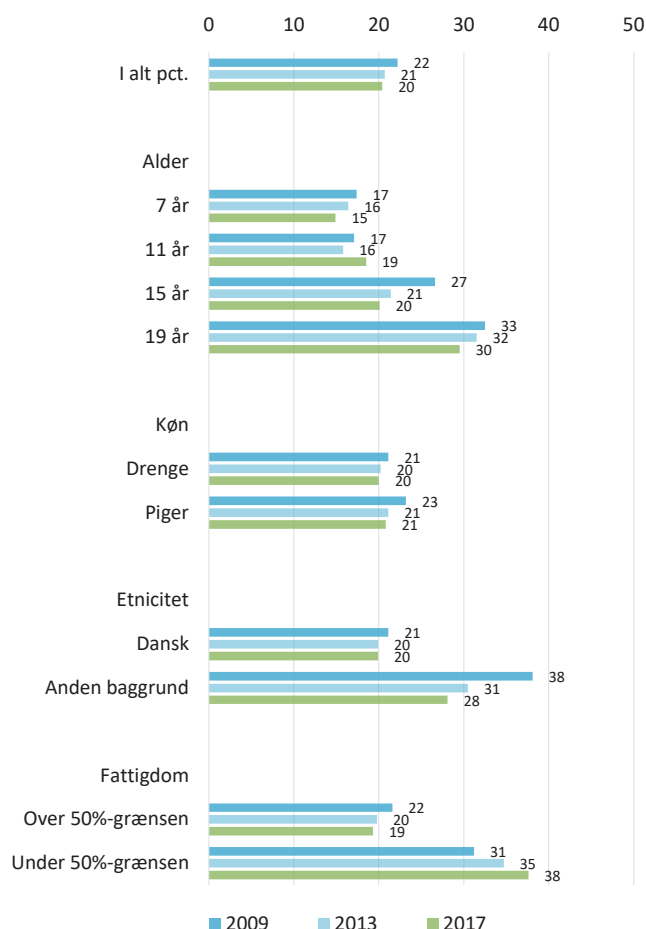
Retter vi fokus mod dem, der ikke er foreningsaktiv i motions- eller sportsøjemed, viser figur 7.1.4 overordnet, at der er en vis stabilitet i denne gruppe. Omkring en femtedel af de 7-19-årige går ikke til motion/sport i en forening, og den andel har holdt sig på samme niveau fra 2009 til 2017.

Ligesom ved de tidligere dataindsamlinger til denne undersøgelse er der en betydelig aldersforskel i andelen af børn og unge, der

ikke er tilknyttet en forening. Der er således knap 30 pct. af de 19-årige, der i 2017 ikke dyrker motion eller sport i en forening, mens dette gælder for meget mindre andele (15 og 19 pct.) af de 7-årige og 11-årige – en alder, hvor forældrene er tæt inde over, hvad barnet går til, mens de unge har friheden til selv at sige til og fra, i forhold til hvad de ønsker at bruge fritiden på.

Mens der ikke kan spores en kønsforskel, varierer billedet mellem børn og unge med dansk baggrund og med indvandrer- og efterkommerbaggrund. Cirka halvdelen dyrker sport og motion mindst 1 time om dagen (ikke vist). Men når vi ser på gruppen, der slet ikke er med i de organiserede sportsaktiviteter, gælder dette 28 pct. af børn og unge med indvandrer- og efterkommerbaggrund og 20 pct. af dem med dansk baggrund. Selvom andelen børn og unge med indvandrer- og efterkommerbaggrund stadig har en skrøbeligere forankring i foreningsbilledet, ser vi tegn på øget inklusion på sports- og motionsområdet, idet andelen, der ikke går til sport, er faldet signifikant over undersøgelsens 8 år (fra 38 pct. til 28 pct.).

FIG. 7.1.4: 7-19-årige, der ikke går til sport/motion i fritiden. 2009-2017. Procent

Desuden ser vi en social skævhed i unges foreningstilslutning. 38 pct. af de adspurgte 7-19-årige, der lever i en fattig familie, går ikke til sport eller motion i en forening eller klub. Det samme gælder for 19 pct. af de børn og unge, der ikke lever i fattigdom – altså halvt så stor en andel. Også i 2013 og 2009 ses en tydelig forskel mellem børn og unge fra fattige hhv. ikke-fattige familier, men forskellen i 2017 er blevet mere markant. Der er imidlertid

ikke tale om en statistisk signifikant udvikling, og udviklingen må derfor betegnes en tendens. Fortsætter tendensen i årene frem, kan det indikere, at fattige familier i højere grad er nødt til at vælge børnenes idræt fra, når økonomien skal prioriteres. Det betyder i så fald, at relativt flere udsatte børn og unge ikke får mulighed for at tage del i foreningsfællesskabet omkring idræts- og fritidsaktiviteter, der kan give unge nogle vigtige sociale rum og fysiske aktiviteter.

Da en højere andel af de 19-årige end af de yngre aldersgrupper ikke går til sport i fritiden, og en del af disse 19-årige er udeboende studerende med lav indkomst, har vi også undersøgt sammenhængen mellem fattigdom og foreningstilslutning kun for 7-15-årige – og her er forskellen mellem børn i fattige og ikke-fattige familier lige så markant. At nogle bliver udeboende unge med lav indkomst kan altså ikke forklare de sociale forskelle i deltagelse i de organiserede sports- og motionsaktiviteter.

7-19-ÅRIGE, DER DELTAGER I RELIGIØS AKTIVITET MINDST EN GANG OM MÅNEDEN

En af de måder, man typisk vurderer en befolknings religiøsitet på, er dens formelle tilhørsforhold til en bestemt religion eller den konkrete adfærd knyttet til det at praktisere en religion. Hvis vi vurderer religiøsitet ud fra tilhørsforhold til et kirkesamfund, finder vi en høj grad af religiøsitet blandt unge af dansk oprindelse, idet 71 pct. af alle 0-19-årige i 2018 er medlem af folkekirken.² Når vi i stedet måler religiøsitet som konkret adfærd i en

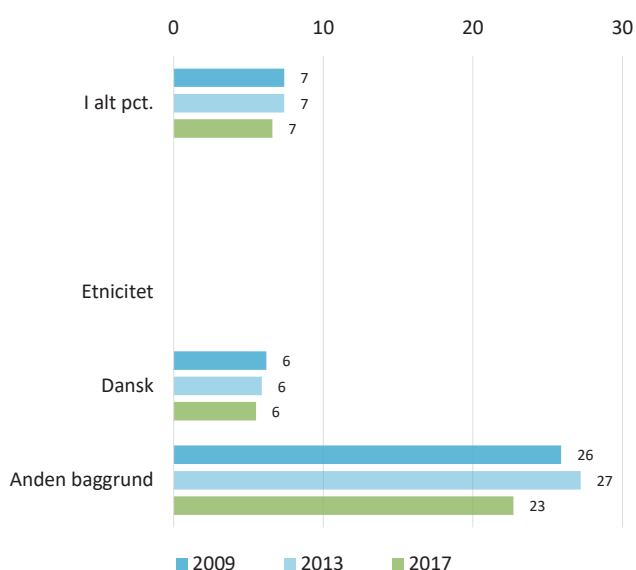
religiøs kontekst, er billedet et helt andet. I det følgende fokuserer vi på det sidstnævnte, idet vi undersøger børn og unges aktive deltagelse i religiøse forsamlinger eller menigheder (at gå i kirke, i moske eller synagoge, i bibelkreds etc.).

Alt i alt er 7-8 pct. religiøst aktive som minimum månedligt. Som det fremgår af figur 7.1.5, er der imidlertid en række forskelle knyttet til etnisk baggrund. Blandt unge med dansk baggrund er 5 pct. aktive minimum månedligt, mens 23 pct. af de unge med indvandrer- og efterkommerbaggrund i 2017 deltager i religiøse forsamlinger mindst én gang om måneden. Det fremgår desuden, at der er et mindre fald på hhv. 3 og 5 procentpoint i forhold til 2009 og 2013 i andelen af unge med indvandrer-/efterkommerbaggrund, der deltager i religiøse aktiviteter. Dette fald er dog ikke statistisk signifikant. Med andre ord er den religiøse aktivitet ikke blevet mere eller mindre omfangsrig hos unge i Danmark.

15-19-ÅRIGE, DER ER UDE TIL FESTER

Mens unge af dansk herkomst er forholdsvis passive i forhold til deltagelse i religiøse forsamlinger jf. ovenstående, er de store teenagere til gengæld mere aktive, når det handler om at gå i byen i bred forstand (fx være ude til fester, gå på diskotek, bar eller lignende). Imidlertid var vi mellem 2009 og 2013 vidne til et fald i andelen, som meget ofte (mindst 1 gang om ugen) gik i byen. Blandt de 15-årige så vi et fald fra 22 pct. til 8 pct., blandt 19-årige fra 39 pct. til 27 pct. Da der samtidig i 2013 er langt flere 15-årige, der aldrig går i byen for at feste i forhold til 2009, tyder

FIG. 7.1.5: 7-19-årige, som deltager i religiøs aktivitet mindst én gang om måneden. 2009-2017. Procent

det på, at de unge generelt er lidt senere startere med hensyn til at gå i byen, hvilket understøttes af anden nyere dansk forskning (Østergaard & Østergaard, 2016). Også på europæisk plan har man i de foregående tiår set en nedadgående trend i forhold til både at drikke, ryge, beruse sig etc. (Østergaard & Østergaard, 2016). I overensstemmelse hermed viste *Børn og unge i Danmark* i 2014, at unge i mindre grad udsættes for og udsætter sig selv for risici og dermed kan betegnes som mere artige. Til forskel fra mange andre områder, hvor Danmark befinder sig blandt de bedst fungerende lande, må man imidlertid konstatere, at Danmarks børn og unge befinder sig i den helt forkerte ende af skalaen, når det drejer sig om alkoholforbrug. I en opgørelse blandt knap 30 af de rigeste lande i verden ligger danske børn i alderen 11-15 år næsthøjest i forhold til omfanget, der har været berusede inden for den seneste måned (UNICEF Office of Research, 2017).

Af figur 7.1.6 fremgår, at 15 pct. af de 15-årige og 26 pct. af de 19-årige er ude til fester mindst en gang om ugen i 2017. Det vil sige, at det udelukkende er hos de 15-årige, vi ser en tendens til en hyppigere festdeltagelse (igen), om end ikke så højt som i 2009 (22 pct.). Gruppen af indvandrer- og efterkommerunge skiller sig ud ved, at meget færre 15-årige går til fest ugentligt (5 pct.), jf. figur 7.1.6. Vi ser også en tendens til, at noget færre 19-årige indvandrer- og efterkommerunge (20 pct.) deltager i fester mindst en gang om ugen i forhold til unge af dansk herkomst (26 pct.), men forskellen er ikke statistisk signifikant. Der viser sig dog en betrag-

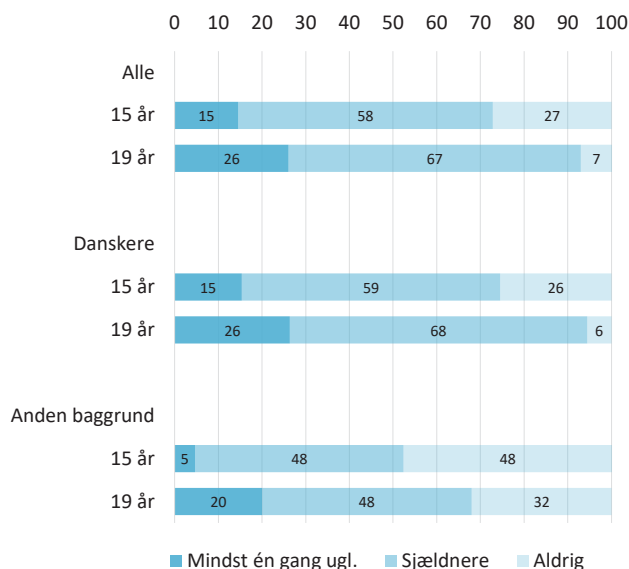
telig forskel mellem unge af dansk hhv. anden etnisk herkomst, hvor en langt større andel indvandrer- og efterkommerunge aldrig går til fest (16 pct. mod 41 pct.). Overordnet set er andelen af de 15-19-årige, der aldrig er ude til fester, dog den samme i 2017 som i 2013 for de to grupper (hhv. 27 pct. og 7 pct.).

DELKONKLUSION

Vores analyser viser, at der sker store forandringer i børns og unges adfærdsmønstre i disse år, især når det gælder brug af digitale medier og måden, hvorpå man er sammen med venner.

- Drengene bruger mere tid på tv og computerspil end piger. Især de 15- og 19-årige har et omfattende tidsforbrug (hhv. 17 pct. og 9 pct. bruger 4 eller flere timer om dagen). Til gengæld er der forholdsvis flere drenge, der ikke læser bøger i fritiden set i forhold til piger (uanset alder). Overordnet ligger andelen, der læser bøger i fritiden, nogenlunde stabilt over undersøgelsens 8 år (27 pct. af de 15-årige og 23 pct. af de 19-årige), og på tværs af sociale lag er der ingen væsentlige forskelle i andelen, der aldrig læser.
- Alt i alt er der en stor stabilitet i andelen, der hhv. går og ikke går til motion/sport i en forening fra 2009 til 2017. Ligesom tidligere viser der sig en forskel i sports- og motionsbilledet hos unge af dansk herkomst og indvandrere/efterkommere: 28 pct. unge med anden etnisk baggrund går ikke til motion eller sport i klub eller forening, mens dette gælder for 20 pct. af etnisk danske unge – en forskel, der er blevet mindre over tid.

FIG. 7.1.6: 15-19-åriges deltagelse i fester, opdelt på etnisk baggrund. 2017. Procent

- Den sociale skævhed i foreningstilslutning er imidlertid blevet mere markant over årene, og 38 pct. af de adspurgte 7-19-årige, der lever i fattigdom, går ikke til sport eller motion i en forening eller klub. Det samme gælder for 19 pct. af unge, der ikke lever i fattigdom. Det kan indikere, at vilkårene for fattige familier skærpes, sådan at relativt flere børn og unge fra fattige familier bliver nødt til fx at vælge idrætsaktiviteter fra af økonomiske grunde.
- 23 pct. af børn og unge med indvandrer- eller efterkommerbaggrund (mod 5 pct. af de etnisk danske børn og unge) deltager i religiøse forsamlinger mindst en gang om måneden. Der ses et mindre fald i omfanget af religiøs aktivitet, om end ikke så stort, at der er tale om en signifikant forandring.
- Det tyder på, at der over undersøgelsens 8 år er sket både en udsættelse af "gå i byen-debut'en" og en reduktion i, hvor ofte de unge går til fest. Danmark følger således stadig den generelle, europæiske trend, som blandt også viser en senere alkoholdebut. Indvandrer- og efterkommerunge går markant mindre i byen end etnisk danske unge, om end de 19-årige begynder at tilnærme sig etnisk danske unges festhyppighed.

KOMPONENT 2: ARBEJDSLIV

Dette afsnit undersøger omfanget af de unges arbejde, både fritidsjobbet ved siden af skole eller uddannelse, og omfanget af fuldtidsarbejdende unge. For en del år siden medførte en EU-forordning stramme grænser for erhvervsarbejde for under 13-årige, og vi ser derfor i denne undersøgelse udelukkende på de 15- og 19-åriges arbejdsliv. Arbejdslivet tager for de 15-årige form af et fritidsjob, fordi langt de fleste stadig er i gang med det/de sidste år af grundskolen.

De 15- og 19-årige er blevet spurgt om, hvad de laver for øjeblikket, og kunne bl.a. svare, at de går skole eller på anden måde er under uddannelse; at de har fuldtids- eller deltidsarbejde; at de er ledige mv. Herudfra undersøger vi, om de unge, der enten går i skole eller er under uddannelse, har et fast fritidsjob ved siden af. Vi differentierer mellem unge, der er under uddannelse med et fast fritidsjob 1 til 5 timer om ugen, 6-10 timer om ugen og mere end 10 timer om ugen. Vi undersøger desuden, hvor stor en andel af de 19-årige der har et erhvervsarbejde på fuld tid, og vi undersøger, hvor stor en andel af de 19-årige der står uden for arbejdsmarkedet, dvs. som enten er arbejdsløse/under aktivering, langtidssygemeldte/under revalidering, på barsel eller holder fri.

15-19-ÅRIGE UNDER UDDANNELSE MED FAST FRITIDSJOB

Som det fremgår af figur 7.2.1, går 57 pct. af de 15-årige i skole og arbejder ikke, mens 43 pct. således har et fast fritidsjob ved siden af skolen i 2017. Det er en marginalt højere andel med

fritidsjob end i 2013 (40 pct.) – dog ikke så højt som i 2009, hvor halvdelen af de 15-årige havde et fast fritidsjob efter skoletid.

Blandt undersøgelsens 19-årige er to tredjedele (66 pct.) i 2017 i gang med en uddannelse – en lidt mindre andel end i 2013. Den resterende tredjedel er ikke i gang med uddannelse for tiden og har enten deltidsarbejde (12 pct. jf. figur 7.2.1), erhvervsarbejde på fuld tid (13 pct.) eller står uden for uddannelses- og arbejdsmarkedet (9 pct.). Tæt på halvdelen af de 19-årige (46 pct.), som er under uddannelse, har et fast fritidsjob ved siden af uddannelsen. Det er højere end for 4 år siden, hvor andelen var 39 pct., og nærmer sig situationen i 2009, hvor lidt over halvdelen af de 19-årige havde et job ved siden af studierne (52 pct.). Mens omfanget af arbejdstimer for 19-årige under uddannelse i gennemsnit var 14,6 timer i 2009, er det faldet til 10,8 timer i 2017.

Overordnet set giver et fritidsjob unge et økonomisk råderum, og dermed en vis økonomisk uafhængighed, og samtidig en vigtig erfaring med at indgå i et kollegialt fællesskab på en arbejdsplads. Et tidligere dansk studie fandt, at fritidsarbejde ikke gik ud over skolearbejdet, så længe unge på 15-17 år ikke arbejdede mere end højst 10 timer om ugen (Andersen & Linde, 1998). Et igangværende dansk forskningsprojekt peger imidlertid på, at unge 15-17-årige med relativt mange ugentlige arbejdstimer tilmed ser ud til at klare sig bedre end andre unge (Larsen, 2016). Den foreløbige hypotese i dette projekt er, at det at have et arbejde i sig selv giver mange gode erfaringer og rusten den

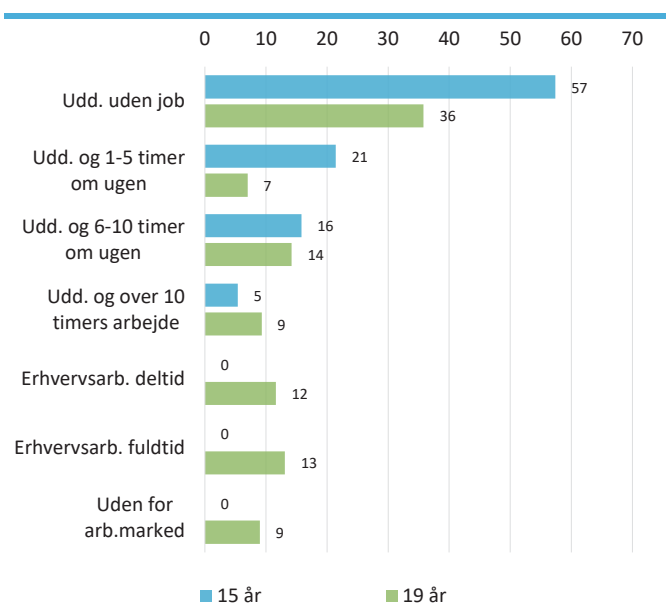
unge til at tage bedre hånd om skolen. Muligvis kan der også være tale om en såkaldt selektionseffekt, hvor det er de mest ressourcestærke unge, der magter at håndtere både skole og et tidskrævende fritidsjob. Det fremgår af figur 7.2.1, at 5 pct. af alle 15-årige – altså en ganske lille andel – og 9 pct. af alle 19-årige arbejder mere end 10 timer om ugen i deres fritidsjob og således har et fritidsarbejde af et vist omfang. Det svarer nogenlunde til tallene for 2013 (4 pct. for 15-årige og 10 pct. for 19-årige), men er lavere end niveauet for 2009 (7 pct. af de 15-årige og 14 pct. af de 19-årige).

19-ÅRIGE, SOM ER FULDTIDSBESKÆFTIGEDE

I 19-årsalderen er det ret få, der har afsluttet en erhvervsuddannelse og kan kalde sig færdiguddannede med en formel erhvervskompetence. De fleste med en fuldført ungdomsuddannelse vil være fx HF'ere eller studenter af forskellig type (fx STX og HTX), der dermed har mulighed for at fortsætte på en erhvervsuddannelse eller en videregående uddannelse. De fleste 19-årige, der ikke er i gang med en uddannelse, er således i en venteposition efter afsluttet eksamen. De holder måske et sabbatår eller to fra uddannelse og går formentlig med tanker om, hvad de en dag skal i gang med.

I 2017 er 34 pct. af de 19-årige ikke under uddannelse på interviewtidspunktet. Omtrent 3 ud af 4 i denne gruppe har i stedet et fuldtids- eller deltidsarbejde (73 pct.). Halvdelen af de 19-årige, der er i erhvervsarbejde, arbejder deltid (uden at vi kender det

FIG. 7.2.1: 15-19-åriges beskæftigelsesomfang, 2017. Procent.

præcise antal timer). 9 pct. af alle 19-årige svarer, at de hverken er i uddannelse eller beskæftigelse. Andelen af 19-årige, der *ikke* er i uddannelse eller i erhvervsarbejde, ligger således nogenlunde stabilt henover alle undersøgelsesår (7 pct. i 2009, 9 pct. i 2013 og 2017). I takt med det store samfundsmæssige fokus på uddannelse, og i og med at vi på måletidspunktet i 2017 er inde i en højkonjunktur, kunne man måske have forventet, at andelen uden hverken uddannelse eller arbejde ville være reduceret på grund af en samfundsmæssig tilskyndelse til at tage arbejde eller uddannelse. Samtidig må man konstatere, at denne midlertidige restgruppe på 9 pct. af de 19-årige er relativt lille, og der vil til enhver tid altid være en vis strukturløshed. Samtidig ved vi, at gruppen af 19-årige er "labil" og står på så tidligt et tidspunkt i deres uddannelses- og arbejdsliv, at en stor del af dem formentlig vil indtage en anden position i forhold til uddannelse eller arbejde, hvis vi kommer tilbage og interviewer dem om bare 2 år. Man kan perspektivere dette i international kontekst, idet UNICEF har opgjort andelen af unge i alderen 15-19 år, der hverken går i skole eller arbejder. I denne kontekst blandt 40 af de rigeste lande i verden placerer Danmark sig som nummer fem (UNICEF Office of Research, 2017).

KOMPONENT 3: FORBRUGSMULIGHEDER

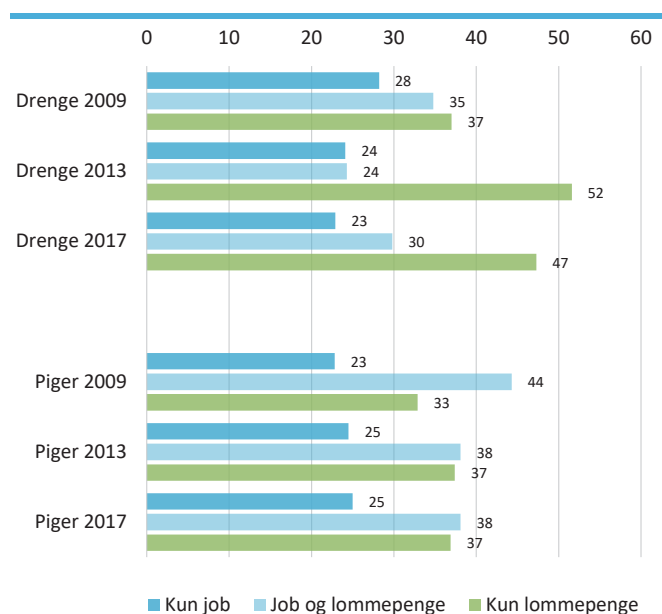
LOMMEPENGE OG LØNINDKOMST

I dette afsnit belyser vi de unges forbrugsmuligheder ud fra de økonomiske midler, de selv har til rådighed via enten lommepege eller en lønindkomst.

For de 7-11-årige knytter mulighederne for selv at disponere over penge til egne fornødenheder sig til penge fra gaver samt de lommepege, forældre måtte give dem. I både 2009 og 2013 oplyste 42 pct. af mødrene, at deres 7-årige fik lommepege. I 2017 er denne andel faldet lidt til 34 pct. 57 pct. af de 11-årige får lommepege i 2017 – i 2013 var andelen en smule højere (62 pct.). Over de tre nedslag i denne undersøgelse har de 7- og 11-årige i gennemsnit fået den samme mængde lommepege (hvh. ca. 80 kr. og 140 kr. om måneden).

De store teenagere har mulighed for også at have en arbejdsindtægt, men der er dog stadig 51 pct. af de 15-årige og 15 pct. af de 19-årige, der får lommepege hjemmefra. Mens de 15-årige i gennemsnit får ca. 400 kr. om måneden, uanset om de har en supplerende arbejdsindtægt eller ej, får de 19-årige i gennemsnit 800 kr. om måneden. De fleste 19-årige har dog en indkomst fra arbejde, og udviklingen med stigende alder er tydelig: Mens 42 pct. af de 15-årige udelukkende lever af lommepege, gælder det kun 1 pct. af de 19-årige.

FIG. 7.3.1: 15-åriges indkomstkilder. 2009-2017. Procent

Som det fremgår af figur 7.3.1, sker der nogle udsving over årene i sammensætningen af de store skolebørns indtægter. Mens færre drenge kun har indtægter fra erhvervsarbejde, og flere kombinerer det med lommepenge, er der en svagt stigende andel af pigerne, der kun har enten job eller lommepenge. Relativt flere drenge klarer sig udelukkende med lommepenge. I 2017 er der blandt de 15-årige således 73 pct. af pigerne, der har en indkomst fra arbejde – det gælder 53 pct. af drengene.

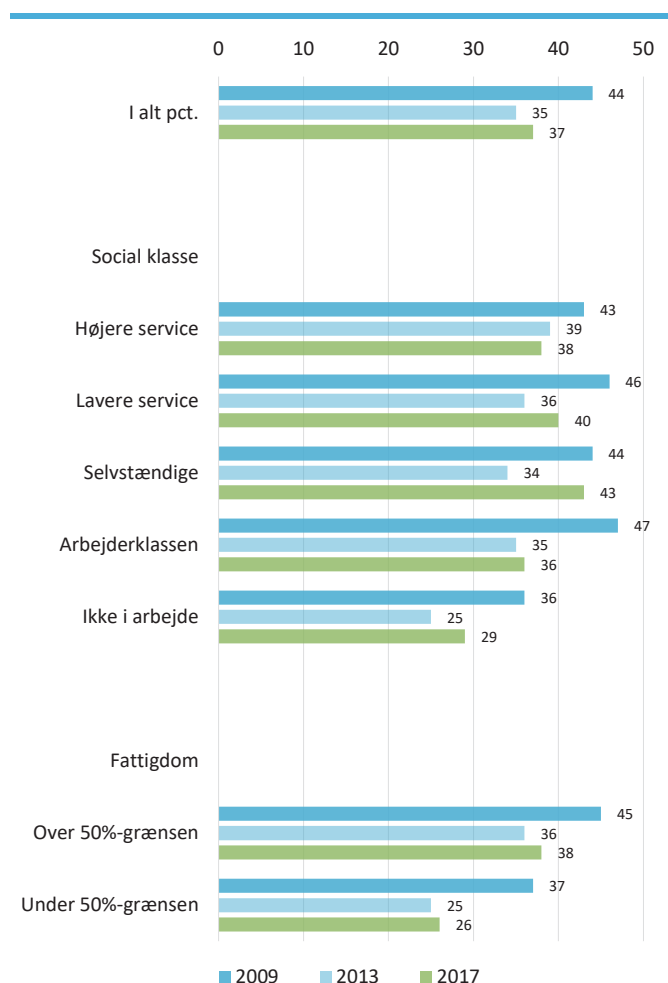
At have et fritidsjob betyder ud over indkomsten også, at den unge får erfaringer med at være ansvarlig og forpligtet over for en arbejdsplads og et arbejdsfællesskab og får kendskab til arbejdsmarkedskulturen. Det er erfaringer, der er vigtige, når de unge senere skal ind på arbejdsmarkedet (Larsen, 2016). Vi har i dette afsnit fokus på dem, der har et fast fritidsjob, mens de, der fx har et korterevarende/midlertidigt job på dataindsamlingsstidspunktet, ikke tæller med her. Set i lyset af, at udsatte unge, der har haft et fast fritidsjob, i højere grad påbegynder en ungdomsuddannelse og er i beskæftigelse end udsatte unge uden fritidsjob, er det relevant at kortlægge unges fritidsjob (Aner & Toft-Jensen, 2012).

Af figur 7.3.2 fremgår det, at 37 pct. af de 15-19-årige har fast fritidsjob i 2017, en signifikant lavere andel end i 2009 (44 pct.). Faldet er relativt størst for unge fra fattige familier (fra 37 pct. til 26 pct.) og for unge med arbejderklasseforældre (47 pct. til 36 pct.). Desuden ser vi, at unge fra hjem med forældre uden arbejde i signifikant lavere grad har et fast fritidsjob i 2017 i forhold til andre unge (29 pct. mod 41 pct.). Det er vanskeligt at give en

vandtæt forklaring på det markante fald i andelen med fritidsjob. Det er muligt, at man under nedadgående økonomiske konjunkturer, som Danmark oplevede netop i perioden fra 2009 til 2013, skærer en række "randfunktioner" på arbejdsmarkedet væk af sparehensyn – herunder fritidsjob til unge. Selvom både unge fra fattige og ikke-fattige familier i lavere grad har et fritidsjob i 2013 og 2017 set i forhold til 2009, tegner der sig et billede af, at det især er unge fra det, man under ét kan betegne som socialt udsatte familier, der *ikke* har fritidsjob.

Det kan virke paradoksalt, at netop unge fra udsatte hjem ikke har fritidsjob. Det er nærliggende at forestille sig, at netop disse unge kommer fra en familie, hvor det ville være kærkomment, hvis den unge langt hen ad vejen kunne dække sine egne udgifter. Der er flere hypoteser, der kan bidrage til at forklare, hvorfor netop disse unge ikke har et fast arbejde. Den ene type forklaring

FIG. 7.3.2: 15-19-årige med fast fritidsjob. 2009-2017. Procent

læner sig op ad begreberne om social og kulturel kapital, hvor børn og unge i en vis udstrækning ubevist gentager den adfærd og de værdier, de møder i hjemmet. Hvis man fx vokser op i et hjem, hvor forældrene ofte ikke er i arbejde, har den unge måske heller ikke selv et højt incitament til at søge arbejde. Den anden type forklaring handler mere om, at de sociale skævheder i samfundet også udspiller sig på arbejdsmarkedet. Det kommer bl.a. til udtryk i, at unge bliver fravalgt til jobs eller ansættelsessamtaler på grund af udseende eller navn, eller hvis de fx ikke fremstår så "erhvervstilpassede" som andre unge. Det vil sige, at netop de faktorer, som det ville gavne unge at få styrket, også bliver de faktorer, der allerede tidligt bidrager til at ekskludere unge fra et fritidsjob.

15-19-ÅRIGE MED BEGRÆNSEDE FORBRUGSMULIGHEDER

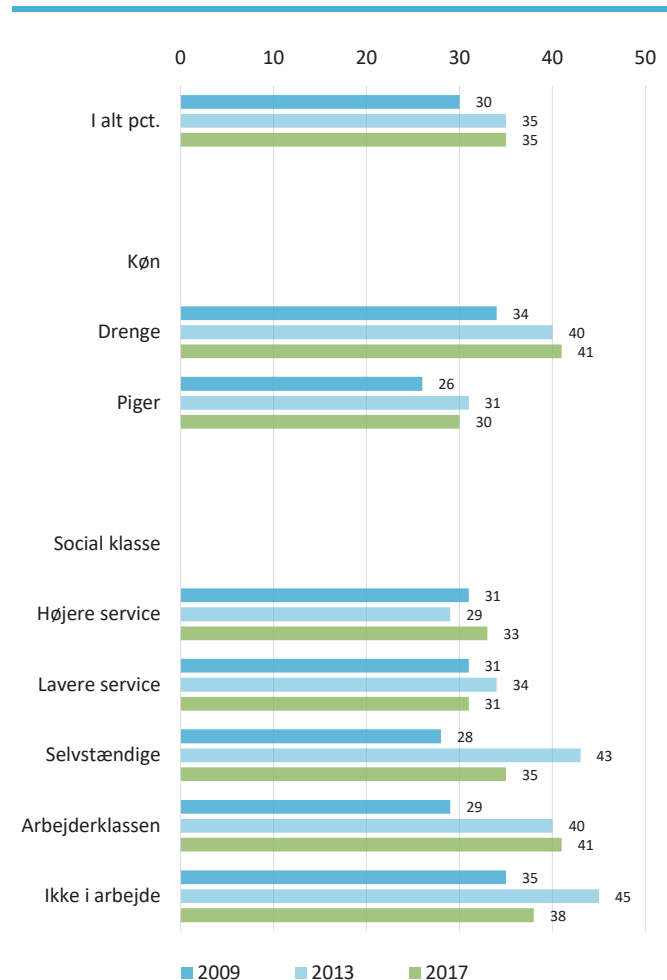
Når vi fratrækker de penge, der lægges fra til opsparing (eller i sjældne tilfælde til husholdningens økonomi), har de 15-årige i 2017 i gennemsnit 805 kr. til rådighed til forbrug om måneden. Det er lidt højere end 2013, hvor de 15-årige havde 735 kr., men ikke nær så højt som niveauet for 2009 på 1.028 kr.

I kapitel 1 beregner vi medianindkomsten – den midterste indkomst, som halvdelen af familiernes husstandsindkomst er under, og halvdelen er over. På baggrund af dette definerer vi familier, der har under halvdelen af medianindkomsten til rådighed, som fattige familier. Gør man det tilsvarende for de 15-årige, er medianen, som halvdelen ligger under, i 2017 på 500 kr. – det samme som i 2013. Andelen af 15-årige, der har en indkomst på mindre end halvdelen af medianen, vil vi her betegne som fattige på for-

brugsmuligheder (i al fald den del af forbruget, de selv er herre over). I 2017 er 35 pct. af de 15-årige efter den målestok fattige på forbrugsmuligheder, som det fremgår af figur 7.3.3.

Det er i højere grad drengene, der er fattige på forbrugsmuligheder, selvom vi ovenfor så, at de 15-årige drenge langsomt indhenter pigerne, hvad angår andelen der har et fast fritidsjob. Fra 2009 til 2017 er der 9-12 procentpoints forskel i andelen af drenge og piger, der er fattige på forbrugsmuligheder. Pigerne skaffer sig således højere indtægter end drengene gennem at kombinere lomme penge og erhvervsarbejde – måske fordi de tidligere end drengene oplever behov for en række selvbetalte goder (tøj, makeup etc.). Hvis vi ser på de socioøkonomiske forskelle bag de 15-åriges forbrugsmuligheder, fremgår det af figur 7.3.3, at unge fra arbejderklassen og fra familier uden arbejde i 2017 i højere grad end andre unge er fattige på forbrugsmuligheder.

FIG. 7.3.3: 15-årige, der er fattige på forbrugsmuligheder. 2009-2017. Procent

De 19-åriges indkomster kan til forskel fra de 15-åriges stamme fra en varieret række af kilder (arbejds løn, SU, elevløn, lomme penge, dagpenge ved sygdom/barsel, kontanthjælp osv.), men er sjældent baseret på mere end én af disse ad gangen. Overordnet set er det meget få 19-årige, der ikke har nogen indkomster (4 pct.) – det vil antageligt ofte være unge, der er i gang med en uddannelse, som bor hjemme, og hvis familie forsørger dem. I 2017 har alle 19-årige i gennemsnit ca. 6.000 kr. om måneden til rådighed før eventuelle udgifter til husleje, varme, vand og el er betalt.

Det er relevant at skelne mellem hjemmeboende 19-årige og udeboende 19-årige, som udgør 17 pct. af alle 19-årige, fordi udgiftsposterne adskiller sig markant for disse to grupper: De udeboende skal i højere grad betale for kost, bolig og øvrige udgifter, der følger af at have egen husholdning. I 2017 har de udeboende 19-årige en gennemsnitsindkomst på 7.123 kr., de hjemmeboende 5.809 kr. De udeboende har således ca. 1.300 kr. mere til rådighed om måneden – ikke en markant større indkomst end de hjemmeboende. Det er bemærkelsesværdigt, set i lyset af de ekstra udgiftsposter, vi må forvente, udeboende har. En del 19-årige er i en overgangsfase mellem færdiggjort ungdomsuddannelse og påbegyndt videre uddannelse, arbejde eller sabbatår. Det er derfor meget sandsynligt, at de 19-åriges forbrugsmuligheder ville være mere gunstige, hvis vi havde lejlighed til at undersøge dem et halvt eller et helt år senere i deres liv.

I 2017 har vi undersøgt, hvor mange penge 19-årige bruger på husleje, varme, vand og el om måneden. Herudfra kan vi beregne, hvor meget de har tilbage, efter at disse udgifter er betalt. De 19-årige har haft mulighed for at svare, at de bruger max 1.000 kr., 1.000-3.000 kr., 3.000-5.000 kr., 5.000-10.000 kr. eller mere end 10.000 kr. månedligt på husleje. Herudfra kan vi danne nogle grove kategorier, der indikerer, hvor stor en andel af de udeboende 19-årige der har få penge til kost og forbrug til rådighed. Kategoriseringen er grov, fordi vi antager, at de unge bruger det gennemsnitlige beløb på husleje inden for hver svarkategori. Bruger den unge fx mellem 1.000 og 3.000 på husleje osv., beregner vi det til gennemsnittet på 2.000 kr. Beregnet på denne måde viser det sig, at 1 ud af 4 udeboende 19-årige har under 2.000 kr. at leve for om måneden til kost og alle øvrige udgifter, når husleje osv. er betalt. Hvis disse 19-årige ikke optager lån, er de således nødt til at have et lavt forbrug for at kunne få pengene til at slå til.

DELKONKLUSION

- Fra 2009 til 2017 er 15-årige drenge i signifikant højere grad fattige på forbrugsmuligheder set i forhold til 15-årige piger, selvom drengene langsomt indhenter pigerne, hvad angår andelen der har et fast fritidsjob.
- 15-årige unge med forældre uden arbejde er i højere grad fattige på forbrugsmuligheder set i forhold til andre unge.
- Selv om udeboende 19-årige i højere grad har udgifter at betale i form af husleje, varme, vand og el, har de kun i gennemsnit 1.300 kr. mere til rådighed om måneden end 19-årige, der bor

hjemme. Hver fjerde udeboende har under 2.000 kr. at leve for om måneden til kost og alle øvrige udgifter, når husleje osv. er betalt.

KOMPONENT: 4 KULTURVANER

Begrebet kulturvaner dækker i denne undersøgelse over børnenes og de unges erfaringer med at gå i biografen, at læse bøger, gå i teatret, være tilskuer til sportsaktiviteter, fx en fodboldkamp, samt det at besøge en forlystelsespark, en zoo eller et såkaldt badeland. Der er således tale om et meget bredt begreb for kulturvaner, som udfolder sig meget forskelligt. Kulturministeriets undersøgelse af børn og voksnes kulturvaner underopdelte kulturvaner i to hovedgrupper: Dels kunst- og kulturaktiviteter (at se film i biografen, at gå på museum, se teater, deltage i koncert og musikfestival etc.). Dels fritidsaktiviteter (herunder hører at besøge en forlystelsespark/et sommerland eller en temapark samt en zoologisk have) (Epinion & Pluss Leadership, 2012). Der er indlysende tale om aktiviteter af meget forskellig karakter og intensitet. Nogen vil måske gå til lokale sportskampe eller gå i biografen jævnligt. Andre vil – måske noget sjældnere – gå på museum eller tage i zoologisk have eller forlystelsespark én gang i løbet af året.

Forældrenes kulturadfærd lægger nogle vigtige spor ud for barnets deltagelse i forskellige kulturaktiviteter, både på kort og langt sigt. *"En række danske og internationale undersøgelser (blandt andet PISA-undersøgelserne) har påvist klare sammen-*

hænge mellem familiens kulturbrug/kulturelle kapital, børns egne kulturelle aktiviteter og ikke mindst børnenes videre muligheder i uddannelsessystemet." (Epinion & Pluss Leadership, 2012: s. 345). Det, de deltager i, og den måde, de gør det på – fx alene, med familien eller med kammerater – reflekterer den kulturelle kapital, som i opvæksten er dominerende i hjemmet, og som ubevidst indlejres i det enkelte barns "kulturelle DNA".

Kulturvaneundersøgelsen viser, at børn i alderen 7-14 år (det vil sige uden de ældste teenagere) især har kulturoplevelser sammen med familien. For eksempel har 93 pct. af børnene været med familien i biografen og 87 pct. med familien til koncert eller andet musikarrangement. Skolen spiller dog også en vigtig rolle. 69 pct. har været i teatret med skolen, 63 pct. på museum med skolen (Epinion & Pluss Leadership, 2012). Endelig er det også interessant, at børn er meget mere aktive på kultur- og fritidsområdet, end voksne er. 21 pct. af de 7-14-årige har deltaget i 12 eller flere forskellige kultur- og fritidsaktiviteter inden for det seneste år, 60 pct. i 6-11 aktiviteter, og 19 pct. i 5 eller færre aktiviteter (Epinion & Pluss Leadership, 2012).

BIOGRAF

Langt de fleste børn og unge kommer i biografen en eller flere gange om året. Kulturministeriets kulturvaneundersøgelse fandt fra 2004 til 2012 en udvikling i 7-14-årige børns³ biografbesøg fra 85 pct. til 90 pct., der har været i biografen inden for det seneste år (Epinion & Pluss Leadership, 2012). *Børn og unge i Danmark*

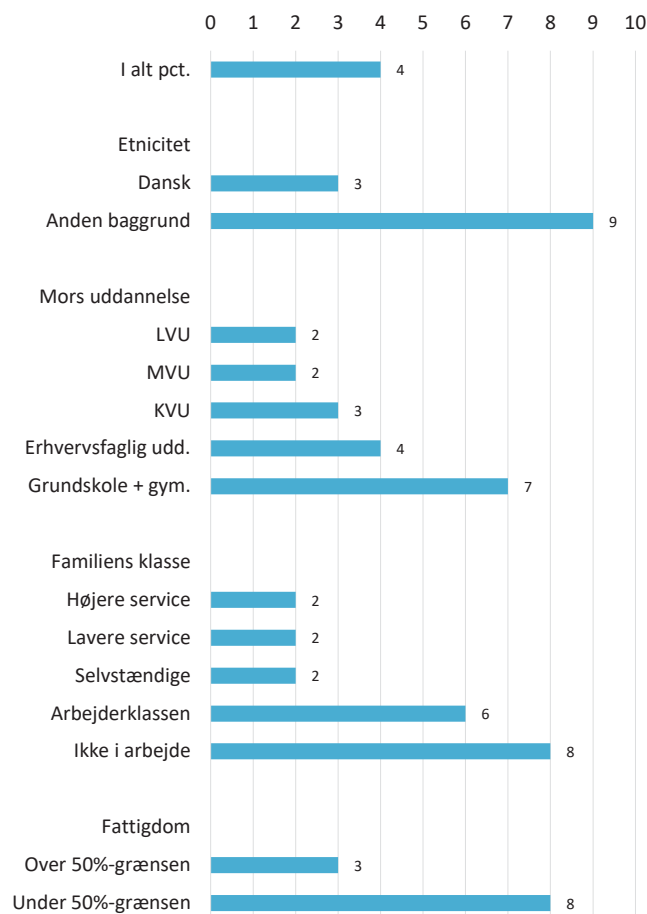
viser tilsvarende fra 2017, at det kun er 4 pct. af de 7-19-årige, der *ikke* har været i biografen inden for det seneste år. Andelen, der har været i biografen, er over de seneste 8 år steget svagt fra et i forvejen højt niveau til 97 pct. Det er en ganske stor andel set i lyset af, at streamingtjenester og digital tilgængelighed er blevet en del af børnefamiliernes dagligdag, hvor både børn, unge og voksne i mange familier har adgang til at se et stort antal film og andre udsendelser hjemme. Den høje andel, der stadig går i biografen, indikerer, at det at gå i biografen er noget, børn og unge med stor selvfølgelighed gør og således kan betragtes som en "kulturvane". Biografturene udfolder sig i stor udstrækning som en familieaktivitet (93 pct.), mens 62 pct. af kulturvaneundersøgelsens 7-14-årige børn også går i biografen med venner, og 23 pct. ser film som et led i skolens aktiviteter (Epinion & Pluss Leadership, 2012).

Der er nogle få forskelle på tværs af børne- og ungegrupperingerne. Mens alder og køn ikke ser ud til at spille en rolle for biografture, skiller børn fra familier med anden etnisk baggrund sig ud. Som det ses af figur 7.4.1, har 9 pct. af disse børn og unge ikke været i biografen det seneste år, mens det gælder for 3 pct. af børn af dansk herkomst. Forskellen mellem etnisk danske børn og børn i minoritetsfamilier er dog mindsket over årene. I 2009 var det 13 pct. af minoritetsbørnene, der ikke havde været i biografen inden for det seneste år. Mødre til de 3-årige er spurgt, om barnet nogensinde har set en film i biografen. Det har 31 pct. af de 3-årige gjort i 2017 (ikke vist).

I og med at så stor en del af børnebefolkningen kommer jævnligt i biografen, er der ikke så store procentuelle udsving. Ser man på mødreneres uddannelse, er det 2 pct. af børn og unge, der kommer fra et hjem, hvor mor har en lang videregående uddannelse, der ikke har været i biografen inden for det seneste år. Den tilsvarende andel er 7 pct. for de børn og unge, der har en mor med grundskole eller gymnasium som højest fuldførte uddannelse.

Også barnets klassetilhør slår igennem, idet børn fra arbejderfamilier samt familier, hvor ingen af forældrene er i arbejde, i større udstrækning end andre børn ikke kommer i biografen (hhv. 6 og 8 pct. mod ca. 2 pct. i de øvrige sociale klasser). Godt 8 pct. af de børn og unge, der lever i fattige familier i 2017, har ikke været i biografen inden for det seneste år, mens kun godt 3 pct. af børn og unge fra ikke-fattige familier oplever det samme. Selvom tallene således indikerer den kendte, sociale skævhed, er forskelle-

FIG. 7.4.1: 7-19-årige, der ikke har været i biografen inden for det seneste år. 2017. Procent.

ne i biografforbruget ikke særligt markante. Det vidner om, at alle sociale lag prioriterer en biografoplevelse i familiens eller venners lag. Børn, der ikke kommer i biografen, kan på andre måder have adgang til at se film, fx via streaming i hjemmet, men de har naturligvis ikke i samme udstrækning del i fællesskabet ved at gå i biografen med familie og venner. For eksempel ser 12 pct. af de 15-19-årige film på andre medier næsten dagligt og yderligere 46 pct. mindst 1-4 gange om ugen (Epinion & Pluss Leadership, 2012). Under alle omstændigheder er både det at se film og det at gå i biografen en veletableret kulturaktivitet hos danske børn og unge.

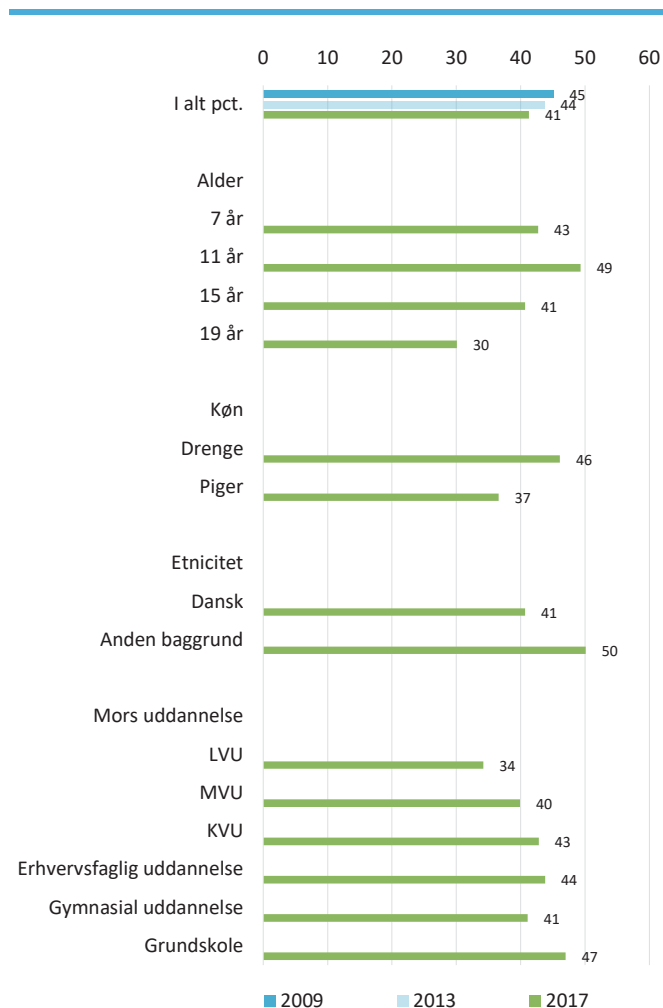
MUSIK

Alle i alderen 7-19 år er blevet spurgt, om de har deltaget i et musikarrangement inden for det seneste år. Det er et bredt spørgsmål, der kan dække mange slags musikalsk aktivitet

fra børnesalmesang i den lokale kirke til en punkkoncert på en trashet undergrundsklub. Der ses en svagt stigende – men ikke desto mindre signifikant – tendens over undersøgelsens år. Mens der i 2009 var i alt 55 pct., der havde deltaget i et musikarrangement inden for det seneste år, var andelen steget til 59 pct. i 2017 – hvor således 41 pct. *ikke* havde deltaget i denne form for musikaktivitet (jf. figur 7.4.2). Kulturvaneundersøgelsen viser tilsvarende, at en langt større del af de 7-14-årige børn (45 pct.) i 2012 gik til koncerter og musikfestival mod 30 pct. i 2004 (Epinion & Pluss Leadership, 2012). Der er altså tegn på, at der er eller har været en langsigtet udvikling i retning af højere deltagelse i musik- og koncertarrangementer.

Fokuserer vi særligt på de grupper af børn, der ikke har deltaget i et musikarrangement, er der flest i de yngre grupper, der ikke har deltaget (43 pct. af de 7-årige og 49 pct. af 11-årige), mens der er forholdsvis færre af de 19-årige (30 pct.), der ikke har været til et musikarrangement (figur 7.4.2). Næsten halvdelen (47 pct.) af de 3-årige har aldrig været til et musikarrangement. Drengene går sjældnere til musikarrangementer end piger (46 pct. har ikke været til et musikarrangement over for 37 pct. af pigerne). Vi finder ligeledes en række sociale forskelle i musikdeltagelse. Børn i indvandrer- og efterkommerfamilier skiller sig ud med 50 pct., der ikke har deltaget i et arrangement inden for det seneste år mod 41 pct. af børn med dansk baggrund. Desuden spiller forældrenes uddannelsesbaggrund en rolle. 47 pct. af de børn og unge, hvis mors højeste gennemførte uddannelse er grundskolen, har

FIG. 7.4.2: 7-19-årige, der ikke har været til koncert inden for det seneste år. 2009-2017. Procent

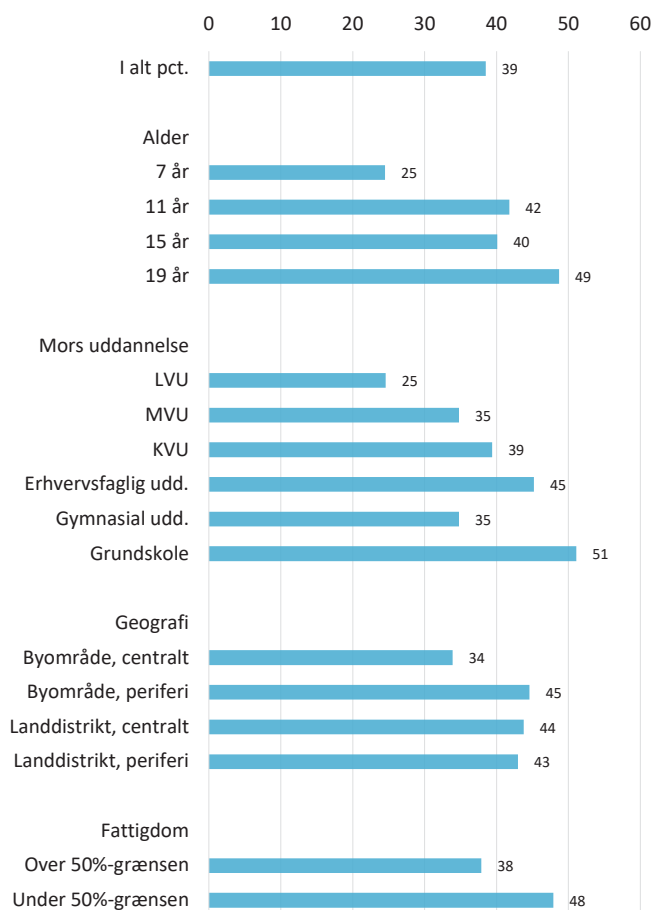

ikke deltaget i et musikarrangement eller en koncert inden for det seneste år. De deltager således markant mindre end børn og unge, hvis mor har en lang videregående uddannelse (hvor 34 pct. ikke har deltaget).

TEATER OG MUSEUM

Børn og unge i alderen 7-19 år er blevet stillet to spørgsmål, dels om de har set en teaterforestilling, dels om de har været på museum inden for det seneste år. Andelen, der har set teater inden for det seneste år, ligger nogenlunde konstant på omkring 60 pct. over undersøgelsens 8-årige spænd (ikke vist), mens omtrent 40 pct. således ikke har set teater. Kulturvaneundersøgelsen finder tilsvarende, at 54 pct. af de 7-14-årige har set teater og anden scenekunst i 2012, hvilket afspejler en markant udvikling fra 39 pct. i 2004 (Epinion & Pluss Leadership, 2012).

FIG. 7.4.3: 7-19-årige, der ikke har set en teaterforestilling inden for det seneste år. 2017. Procent

De 7-årige er den aldersgruppe, der hyppigst har set teater inden for det seneste år – det har 76 pct. af de 7-årige mod 40-49 pct. af de øvrige aldersgrupper (38 pct. af de 3-årige har nogensinde været i børneteater eller på museum). Det kan være indikation på, at skole- og dagtilbuddene i stor udstrækning medvirker til at give før- og indskolebørn denne form for kulturoplevelse. Børn og unge, der kommer fra familier, hvor mor har en lang videregående uddannelse, får i relativt stort omfang teateroplevelser (75 pct.), mens børn i familier, hvor mor har grundskoleuddannelse, relativt sjældnere kommer i teater (49 pct. af børnene i denne gruppe har været i teater inden for det seneste år – 51 pct. har ikke). I de geografiske randområder er der ofte ikke i ligeså høj grad som inde i bykerne adgang til teaterforestillinger. Af tallene ser vi da også, at unge, der bor i centrale byområder, oftere har været til en teaterforestilling inden for det seneste år (66 pct. mod 55-57 pct. af dem, der bor andre steder). Denne sammenhæng gælder, selvom vi kontrollerer for forskelle i mors uddannelsesniveau på tværs af geografiske områder.

Hvad angår museumsbesøg, ser vi en stigning over årene fra 68 pct., der har været på museum i 2009-undersøgelsen, til 75 pct. i 2017 – alt i alt har således 25 pct. af børnene ikke været på museum inden for det seneste år. Lidt flere af de ældste (32 pct. af de 19-årige mod 22-23 pct. af de 7-15-årige) har ikke været på museum. Der er stort set *ingen* forskel mellem børn med dansk over for børn med anden baggrund. Mors uddannelsesniveau skiller sig igen ud, idet en meget høj andel af familier med mødre med lang videregående uddannelse har taget deres børn med på

museum, mens kun 11 pct. ikke har. I den anden ende skiller familier med kun grundskoleuddannelse sig ud med 38 pct. af børnene, som ikke har været på museum. Tilsvarende gælder det, at 37 pct. af børnene fra fattige familier ikke har været på museum (mod 24 pct. af børnene i ikke-fattige familier).

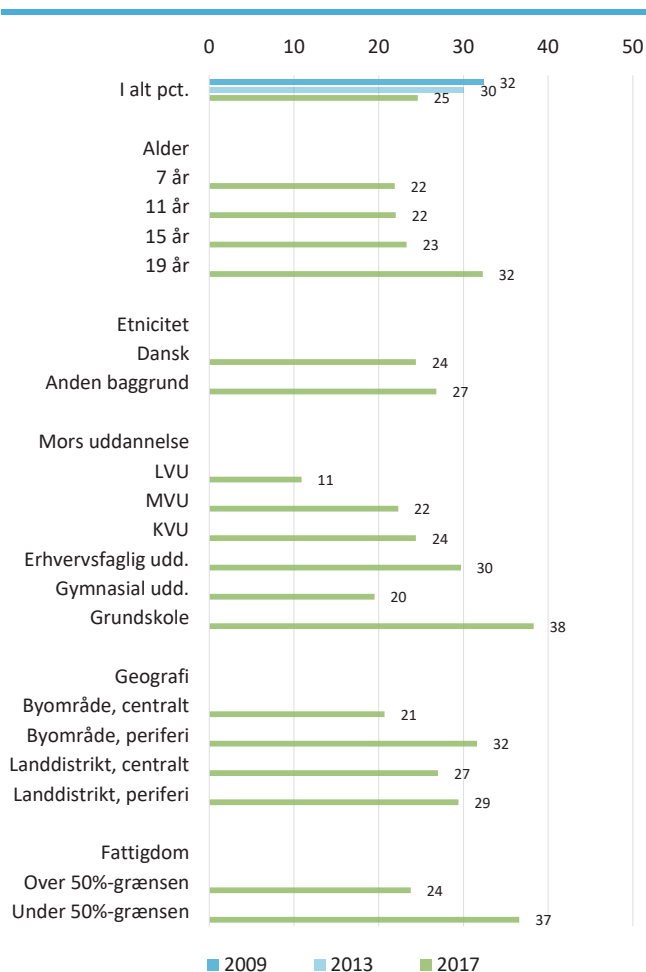
Ligesom vi så det for teater, er der også en større andel uden for de bymæssige centerområder, der ikke har været på museum det seneste år.

Kulturvaneundersøgelsen skelner mellem kunstmuseer, kunstmuseer og naturhistoriske museer. Når det overhovedet er relevant at nævne her, skyldes det, at der faktisk er en differencieret udvikling inden for de tre kategorier. De rekrutterer hver især en mindre andel børn end vores 60 pct., som er et samlet tal for alle besøg på alle tre typer museer. Der har været en vis

stigning i 7-14-årige børns brug af hhv. kunstmuseer (til 44 pct.) og naturhistoriske museer (til 35 pct. – dobbelt så stor en andel som voksne, hvilket kan indikere, at denne form for museer også indgår betragteligt i skoleundervisningen). I perioden 2004-2012 har der imidlertid været et fald i andelen af børn, der går på kunstmuseum fra 44 til 33 pct.

Når man slår teater og museum sammen, får man en indikator på, hvor stor en andel af dagens børn og unge der deltager i de to kulturaktiviteter, som ligger i den mere "finkulturelle" ende af kulturforbruget. Over undersøgelsens 8 år sker der en marginal, men statistisk signifikant stigning i andelen, der har deltaget i enten teater eller museumsbesøg fra 83 pct. til 85 pct. Der er således en restgruppe på 15 pct., der hverken har deltaget i det ene eller det andet. Som det fremgår af figur 7.4.3, afholder de 19-årige sig i højere grad fra at gå på museum eller i teater (det gælder 23 pct. af de 19-årige). En betragtelig andel børn, hvis mødre har grundskole som højeste gennemførte uddannelse, har hverken været i teatret eller på museum inden for det seneste år (27 pct.). Dette gælder kun for 5 pct. af børn, hvis mødre har en lang videregående uddannelse. Tilsvarende forskelle ser vi, når vi skeler til klassetilhør og fattigdom. 23 pct. af børn af forældre, der ikke er i arbejde, har hverken været på museum eller teater inden for det seneste år, mod 10 pct. af de børn, der har forældre, der tilhører den højere serviceklasse. 25 pct. af børn fra fattige familier oplever ikke museums- eller teaterbesøg mod 15 pct. af børn i ikke-fattige familier.

FIG. 7.4.4: 7-19-årige, der ikke har været på museum inden for det seneste år. 2009-2017. Procent

Man kan notere sig, at hverken køn eller etnicitet ser ud til at spille en rolle for dette kulturforbrug. Hvad angår etnicitet, er der således sket en positiv udvikling siden sidste dataindsamling. Her lå børn i familier med anden oprindelse end dansk, der *ikke* havde oplevet teater eller museum, 6 procentpoint højere end børn med dansk baggrund – en forskel, der nu synes udjævnet. Særligt bemærkelsesværdigt er, at der ser ud til at være sket en særlig positiv udvikling blandt de unge 19-årige med anden etnisk baggrund end dansk. Hvor der i 2009 var 42 pct. af denne gruppe, der hverken havde været på museum eller til teater, var denne andel i 2017 faldet til 21 pct. – altså en halvering af andelen, der ikke får denne form for kulturoplevelse.

BETALENDE TILSKUER TIL SPORTSKAMP

De 7-19-årige er blevet spurgt, hvorvidt de har overværet en sportsskamp som betalende tilskuere inden for det seneste år. Ved at spørge specifikt til det at være betalende tilskuer, skærper man betingelsen for at svare ja. Vi må antage, at spørgsmålet dermed indfanger de mere dedikerede sportsfans (eller børn heraf), mens de børn og unge, der er tilskuere til lokale, gratis sportsskampe, ikke indfanges af dette spørgsmål.

Andelen af betalende tilskuere er faldet støt fra 47 pct. i 2009 til 41 pct. i 2017, hvor der således er 59 pct., der ikke har betalt for at se en sportsskamp (figur 7.4.5). At være tilskuer til sportsskampe mod betaling er et af de områder, der tiltrækker markant flere drenge (50 pct.) end piger (32 pct.). De grupper, der hyppigst

ikke har deltaget i betalende sportsskampe, er desuden karakteriseret ved at have en overrepræsentation af børn og unge fra fattige familier (65 pct.) og at være fra familier, hvor de primære forsørgere ikke er i arbejde (68 pct.), jf. figur 7.4.5., mens der ikke er forskel at spore i geografisk placering (ikke vist).

FORLYSTELSESPARK, BADELAND OG ZOO

Forlystelsesparker, badelande og zoologiske haver hører til blandt de kulturaktiviteter, som har appel til alle børn og børnefamilier uanset baggrund.

Af figur 7.4.6 fremgår det, at næsten alle 7-15-årige har haft en sådan oplevelse inden for det seneste år. Fra 2009 til 2017 er der ikke sket mærkbare ændringer i andelen, der oplever disse kulturaktiviteter (ikke vist). De 19-årige⁴ har i noget lavere omfang taget del i sådanne kulturaktiviteter inden for det seneste år (26 pct. har ikke). Kun 2 pct. af de 7-årige, 5 pct. af de 11-årige og 11 pct. af 15-årige har ikke været i forlystelsespark, badeland eller zoo inden for det seneste år. En lidt større andel (14 pct.) af de 3-årige har nogensinde været i forlystelsespark, badeland eller zoo.

AT VÆRE FATTIG PÅ KULTUROPLEVELSER

I det ovenstående har vi set på børn og unges kulturforbrug på et bredt område, der dækker både musik, teater, biograf, museum og sport samt forlystelsesparker og zoologiske haver. Der er kulturaktiviteter med endog meget høj udbredelse i stort set alle grupper, ikke mindst at gå i biografen og se film. Og der er

FIG. 7.4.5: Har ikke været til sportsskamp inden for det seneste år. Procent

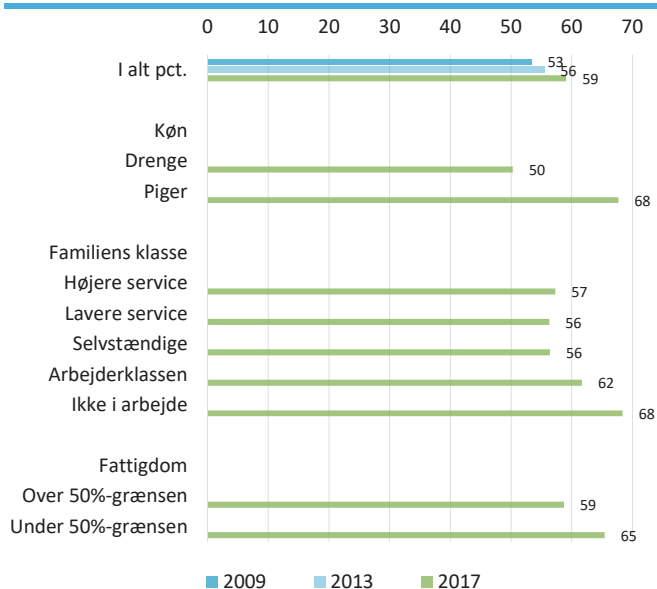
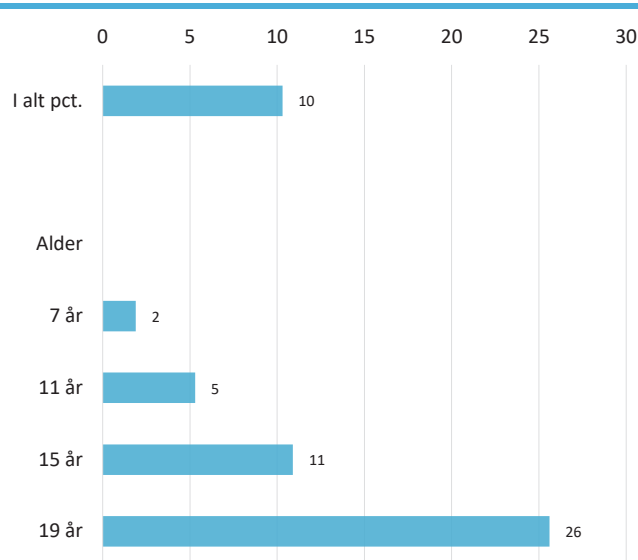

FIG. 7.4.6: 7-19-årige, der sidste år ikke var i forlystelsespark /badeland/zoo. Procent

aktiviteter, hvor en stor andel børn og unge er siet fra, fx som betalende tilskuere til sportsskampe. Man kan naturligvis ikke præcis sige, at det er kritisk eller problemfyldt, når børn eller unge *ikke* deltager i de nævnte aktiviteter. De kan være valgt fra, fordi barnet eller den unge ikke har lyst til det, eller fordi forældrene måske har taget et fravalg ud fra en betragtning om, hvor mange aktiviteter barnet hensigtsmæssigt kan deltage i, eller af hensyn til transport, til familiens økonomi etc.

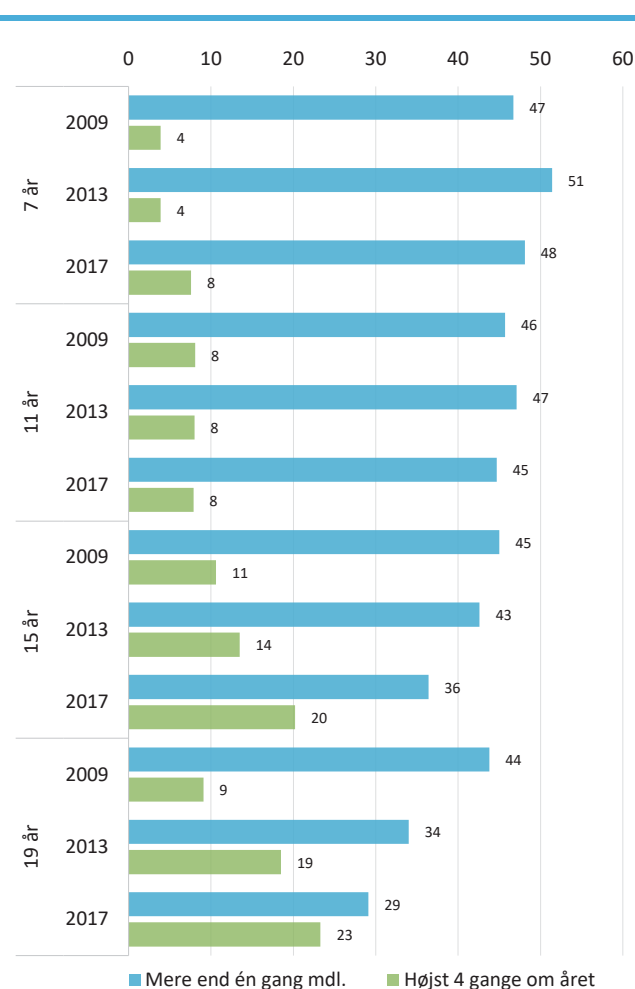
Når barnet eller den unge ikke deltager i nogen af de målte former for sociale og kulturelle aktiviteter, kan det også være, at barnet eller den unge i stedet er fuldt optaget af selv at lave teater, at dyrke rollespil, spille basket eller fodbold på de små lokale baner etc. Men det *kan* imidlertid også signalere en vis kulturel eksklusion, hvor der er vigtige, sociale fællesskaber, som barnet eller den unge ikke er en del af. Vi har derfor konstrueret et indeks over børns og unges kulturaktiviteter på de områder, vi behandler i denne rapport.

Figur 7.4.7 viser udviklingen i de 7-19-åriges kulturoplevelser over tid. Kigger man på de kulturfattige, her defineret ved højst kulturoplevelser fire gange om året, kan man se, at kulturfattigheden stiger med alderen. Jo ældre, børnene eller de unge er, jo mindre deltager de i biograf, teater, musikarrangementer, museumsbesøg, sportsskampe med betaling og forlystelsesparker. Mens fx 8 pct. af de 11-årige havde højst fire kulturoplevelser det seneste år, gælder det 20-23 pct. af de 15-19-årige.

Men figuren viser også en anden trend, som nuancerer det hidtidige billede. For mens vi har kunnet påvise, at de aktive børn og unge bliver mere kulturforbrugende og -aktive, viser det sig her, at der samtidig er en stigende andel, der er relativt lidt kulturaktive (højst fire gange om året) og dermed mere kulturfattige på den måde, det er målt her. For alle aldersgrupper (på nær de 11-årige) ser vi således, at andelen af kulturfattige (kulturaktiviteter højst fire gange om året) stiger gennem de tre dataindsamlinger. Mens andelen af kulturfattige 7-årige og 15-årige stort set fordobles (fra hhv. 4 til 8 pct., og fra 11 til 20 pct.) i perioden 2009 til 2017, mere end fordobles andelen af kulturfattige 19-årige fra 9 til 23 pct. Og samtidig falder andelen af meget kulturaktive over tid for de fleste grupper.

Ser vi udelukkende på udviklingen for de 19-årige de seneste 4 år, er andelen, der er fattig på kulturoplevelser, for det første ste-

FIG. 7.4.7: 3-19-åriges kulturoplevelser i 2009, 2013 og 2017. Procent.

get fra 19 til 23 pct. de seneste 4 år. Bag den generelle stigning gemmer sig store, socioøkonomiske forskelle (figur 7.4.8). Mens 44 pct. af de 19-årige med anden baggrund end dansk er kulturfattige, gælder det 21 pct. af dem med etnisk dansk baggrund i 2017. Og mens 40 pct. af de unge fra hjem, hvor mor højst har grundskole bag sig, er kulturfattige, gælder dette for 18 pct. og 23 pct. af de unge, hvis mor har gymnasial eller erhvervsfaglig uddannelse bag sig.

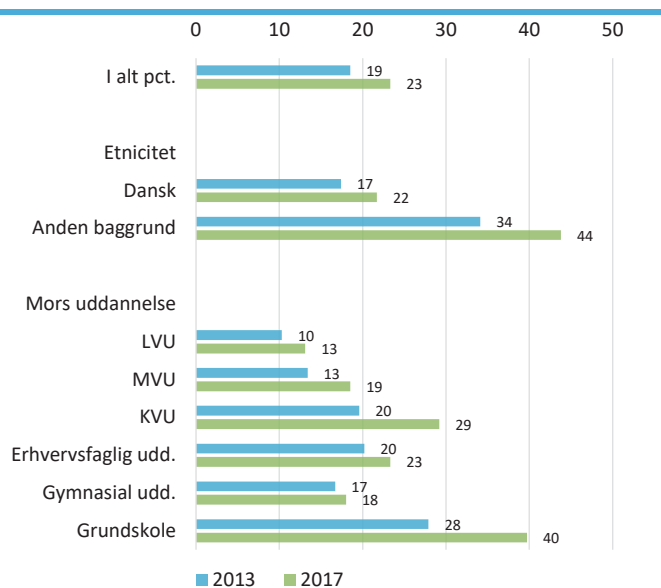
Alt i alt kan man altså tale om, at der parallelt til koncentrationen af økonomisk fattigdom på ressourcetsvage socioøkonomiske grupper, som vi viste i domæne 1, også ses en skærpelse af den kulturelle fattigdom på de samme socioøkonomiske gruppers børn. Sagt mere overordnet ser der ud til at være en sammenhæng mellem mængden af økonomisk kapital og mængden af kulturel kapital i familierne, og den betydning, de har i børnenes liv.

DELKONKLUSION

- Generelt er der et ganske højt aktivitetsniveau blandt dagens børn og unge, hvad angår kulturaktiviteter. På trods af tilgængeligheden af mange tv-kanaler og streamingtjenester, kommer langt de fleste børn og unge også i biografen (96 pct.)
- På lige fod med biografen ser det ud til, at det at tage i en forlystelsespark eller zoologisk have er en aktivitet, der gennemsynrer børnefamilielivet. Over 90 pct. har været der inden for det seneste år.

- Lidt længere nede i omfang ligger "finkulturelle" aktiviteter som fx museumsbesøg og teaterforestillinger, som dog stadig er relativt udbredt. Når således tre fjerdedele af alle børn og unge har været på museum (tilmed 80 pct. af de yngste årgange), og ligeledes tre fjerdedele af alle 7-årige har set teaterforestilling inden for det seneste år, er der god grund til at antage, at velfærdsinstitutionerne for børn som dagtilbud og skole er vigtige kanaler, der bidrager til at bringe kulturaktiviteter ud på tværs af sociale skel.
- På trods af velfærdsinstitutionernes bidrag ser vi stadig de klassiske, sociale forskelle stikke hovedet frem, formentlig som udtryk for den forskel, der er på tværs af hjemmene mere end på tværs af institutionerne. Børn og unge i familier med indvandrer- og efterkommerbaggrund, med mødre med kort uddannelse, med familier, hvor ingen er i arbejde, eller som lever under fattigdomsgrænsen, har stadig en dårligere adgang til kulturaktiviteter.
- Blandt de fleste aldersgrupper kan vi ligefrem se en stigende andel kulturfattige, dvs. børn og unge, der højst har en af de undersøgte kulturoplevelser fire gange om året. Og der ser ud til at være en sammenhæng, hvor social udsathed hænger sammen med kulturel udsathed. Der er således nogle børn og unge fra især socioøkonomisk udsatte familier, som i stigende grad bliver ramt på deres deltagelse i børn og unges kulturelle fællesskaber.

FIG. 7.4.8: 19-årige, der var fattige på kulturoplevelser sidste år. 2013 og 2017. Procent

KOMPONENT 5: DELTAGELSE I SAMFUNDET

I dette afsnit ser vi på børn og unges politiske interesse og deltagelse og på deres erfaringer med at blive forskelsbehandlet.

SAMFUNDSINTERESSE OG POLITISK INTERESSE

Det er vanskeligt at forestille sig, at mindre børn generelt har en stærk interesse i samfundet som sådan – deres interessesfære vil typisk ligge tæt i forlængelse af deres egne nære cirkler. Men langsomt vil der med stigende alder hos mange spire en interesse frem for det omgivende samfund. Vi har spurgt de 11-19-årige, hvor ofte de følger med i nyheder om, hvad der sker i samfundet.

Det er interessant at konstatere, at der ser ud til at være en kontinuerligt faldende samfundsinteresse målt på denne måde. Mens der i 2009 var 62 pct. af de 11-19-årige, der fulgte med flere gange om ugen, var andelen i 2017 faldet til 51 pct. (et fald, der er tendentielt, men ikke stort nok til at være signifikant). Det vil sige, at omkring halvdelen af de store børn og unge følger med i nyhederne flere gange om ugen (se figur 7.5.1). Jo ældre, jo større interesse for nyheder. Og drenge har en svagt, men dog signifikant større nyhedsinteresse end piger i alle tre undersøgelsesår (i 2017 53 pct. af drengene over for 49 pct. af pigerne).

Tendensen til at følge med i nyheder sjældnere møder vi også, når vi fokuserer på den anden ende af spektret. Således er andelen af 11-19-årige, der følger med sjældnere end månedligt steget svagt fra 15 pct. i 2009 til 19 pct. i 2017 (se figur 7.5.2).

Der sker altså en ændring i den politiske interesse med færre, der følger med i nyheder flere gange om ugen, og flere, der sjældent følger med i nyhedsoverblikket.

Det er forventeligt de 11-årige, der scorer højest i forhold til sjældent at følge med i nyhederne (31 pct. mod et gennemsnit på 19 pct.). Der er derimod *ikke* væsentlige forskelle, når man ser på børnenes køn, etnisk baggrund, fattigdom eller de øvrige baggrundsvariable i undersøgelsen i forhold til ikke at følge med, hvad man måske kunne have forventet (ikke vist).

Vi har desuden skærpet vores spørgsmål om samfundsinteresse og spurgt de to ældste grupper af 15-årige og 19-årige, om de interesserer sig for politik. Svarene fra de unge viser, at de færreste på dette tidspunkt i livet har en brændende politisk interesse. 12 pct. er meget interesseret i politik, og denne andel har ligget ret stabilt over undersøgelsens 8 år (ikke vist). Det er interessant at konstatere, at der i 2017 er en forholdsvis stor andel, der er meget interesseret i politik, blandt unge med anden etnisk baggrund end dansk (18 pct. mod 12 pct. af andre danske unge) samt unge med højtuddannede mødre (19 pct.) (ikke vist).

Tilsvarende har der over årene været en lige så stabil andel på knap 60 pct., der kun interesserer sig lidt eller slet ikke for politik, jf. figur 7.5.3. I gruppen, der ikke interesserer sig for politik, er der en overrepræsentation af børn og unge fra dels familier, hvor mor ikke har så megen uddannelse (kort videregående og erhvervs-

FIG 7.5.1: Følger med i nyheder flere gange om ugen. 2017. Procent

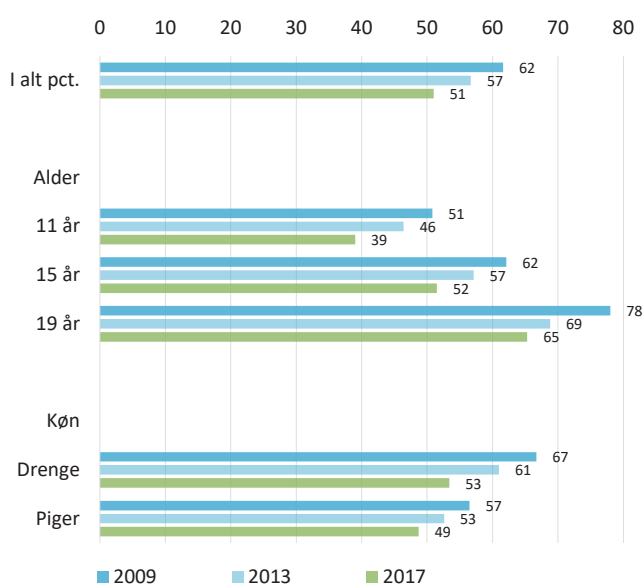
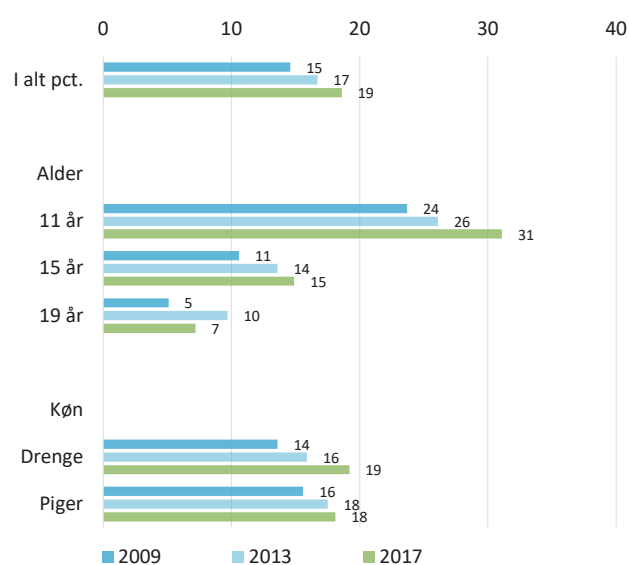

FIG. 7.5.2: 11-19-årige, der følger med i nyheder sjældnere. 2009-2017. Procent

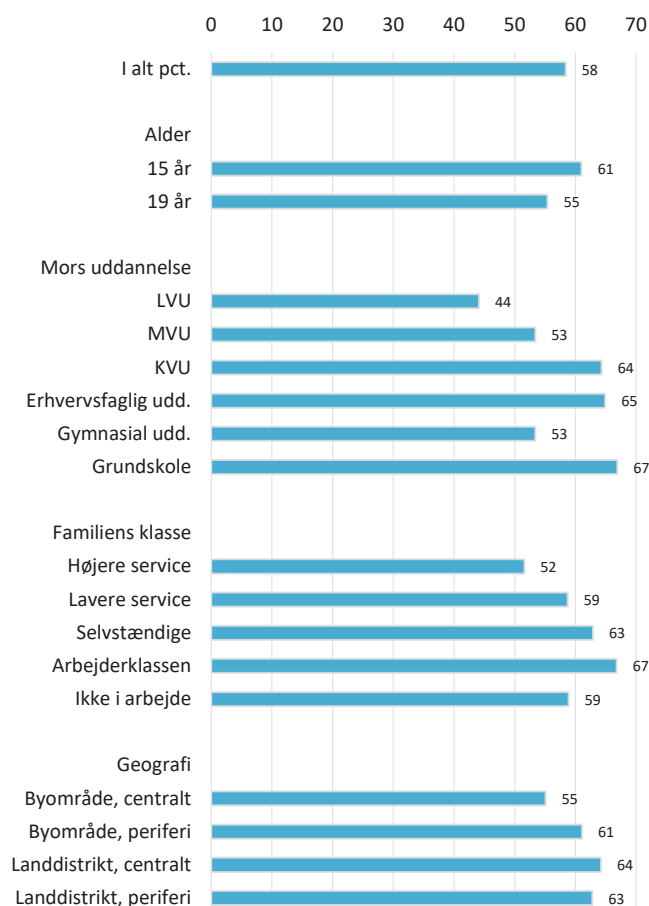
faglig uddannelse samt grundskole som højeste uddannelse) samt blandt unge fra arbejderklassen – men overraskende nok ikke blandt unge fra familier, der ikke er i arbejde.

AT STEMME SOM EN DEL AF SAMFUNDSBORGERSKABET

I Danmark kan man stemme til de tilbagevendende kommunalvalg, Folketingsvalg og EU-valg, fra man fylder 18 år. Blandt de unge deltagere har vi således en gruppe 19-årige, som lige præcis ikke var gamle nok til at stemme til folketingsvalget i 2015, men som til gengæld havde stemmeret til kommunalvalget i 2017. Vi har valgt at spørge både de "erfarne" 19-årige og de kommende vælgere – de 15-årige – om de forestiller sig at stemme næste gang, der er et valg, hvor de har stemmeret.

Over årene fra 2009 til 2017 ligger andelen, der helt bestemt vil stemme, på godt 63 pct., altså føler næsten 2 ud af 3 sig ret

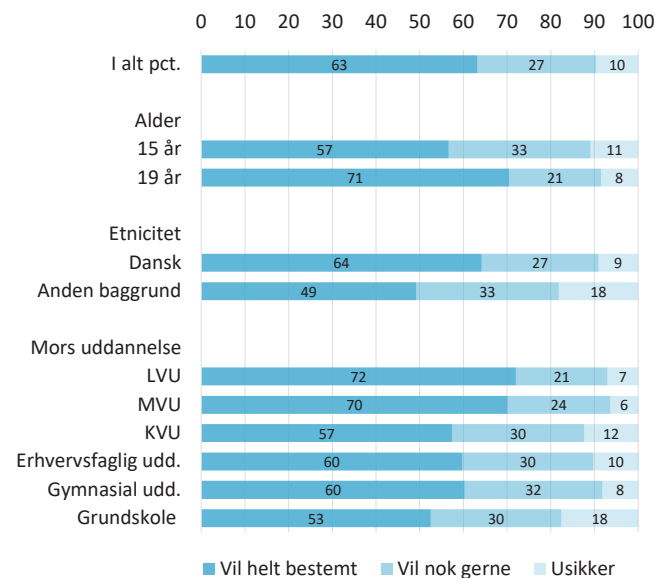
FIG. 7.5.3: 15-19-årige, der kun er lidt eller slet ikke interesseret i politik. 2017. Procent

sikre på at stemme. En forholdsvis stor del af de 19-årige er som forventeligt meget sikre – 71 pct. Det samme gælder unge, hvis mor har lang eller mellemlang videregående uddannelse samt unge fra den højere serviceklasse. Det er til gengæld interessant at konstatere, at "kun" 49 pct. af de unge med indvandrer- og efterkommerbaggrund helt bestemt vil stemme. Tilsvarende ligger unge i familier med kort eller ingen erhvervsuddannelse relativt lavt med 53-60 pct., der føler sig sikre på at ville stemme en dag (figur 7.5.4). Ligeledes er der en relativt lav andel unge fra arbejderfamilier og unge fra familier uden nogen voksen i arbejde, der føler sig sikre på at stemme til næste valg (55-56 pct., ikke vist i figuren). Der er således en tydelig indikation på social skævhed i den demokratiske deltagelse.

Mens det er forholdsvis let at identificere unge, der vil deltage i politiske valghandlinger, er det sværere at finde de unge, der er politisk aktive i en miljø- eller græsrodsbevægelse eller i en politisk ungdomsforening. De aktive defineres her som dem, der nogensinde har været aktive i nævnte foreninger eller bevægelser. I 2017 har 10 pct. af de 19-årige og 9 pct. af de 15-årige været politisk aktive i en forening. Det er en svagt, men statistisk signifikant stigning set i forhold til 2013, hvor tallet var hhv. 7 pct. og 6 pct. Med så små andele politisk aktive er det vanskeligt at udpege statistisk sikre forskelle mellem forskellige grupper af unge.

FIG. 7.5.4: 15-19-årige, der vil stemme til næste valg. 2017. Procent

FORSKELSBEHANDLING

Vi har i 2013 og 2017 spurgt børn og unge i alderen 11, 15 og 19 år, om de inden for de seneste 6 måneder har været udsat for forskelsbehandling. Det vil sige, om de er blevet behandlet dårligere end andre på deres egen alder. Heldigvis er der tale om en ganske lille gruppe, der oplever at være udsat for forskelsbehandling mange gange, nemlig 2,4 pct. i begge år. Men for de børn og unge, det går ud over, kan det opleves som stærkt krænkende. Der er klart færrest blandt de 11-årige (knap 1,5 pct.) og 3 pct. af de 15- og 19-årige.

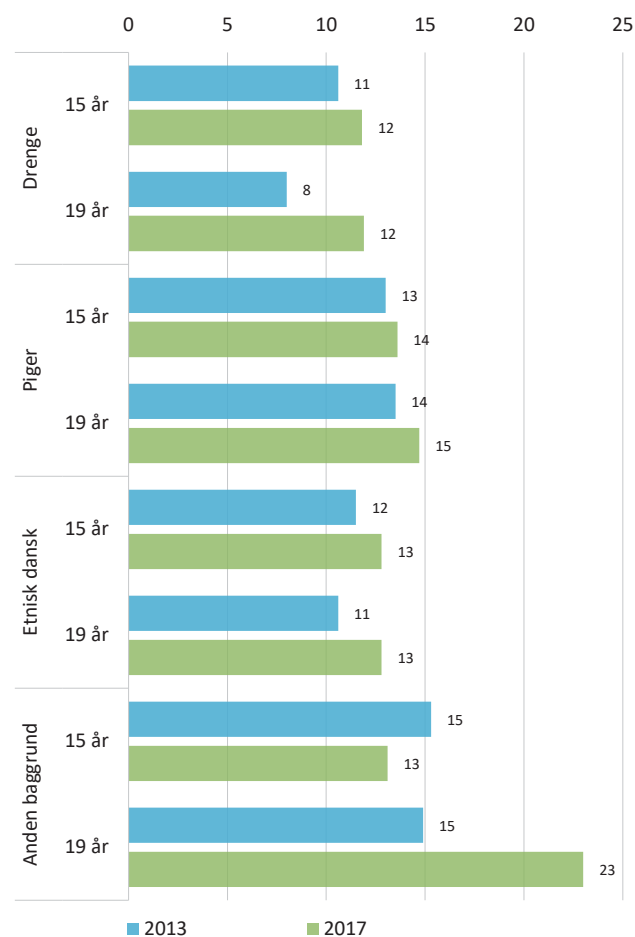
I og med at der er tale om så små størrelser, er det vanskeligt at lave meget detaljerede analyser. Hvis man slår dem, der har oplevet forskelsbehandling mange gange, sammen med dem, der har oplevet det nogle få gange, og fokuserer på de to grupper af unge på 15 og 19 år, summer det i 2017 til i alt 13 pct. På den måde bliver det mere tydeligt, at der på trods af de små talstørrelser er nogle, der oplever sig mere forskelsbehandlet end andre. I 2013 var den tilsvarende andel 12 pct., altså stort set den samme. Der er en tendens til, at det i særlig grad er unge med anden etnisk baggrund end dansk, der føler sig forskelsbehandlet. Her skiller 19-årige sig ud med 23 pct., der føler sig forskelsbehandlet i 2017 mod 15 pct. i 2013 (jf. figur 7.5.5). Denne forskel er dog ikke statistisk signifikant og betegnes derfor som en tendens. Forskelsbehandlinger handler imidlertid ikke kun om etnicitet. Det gælder også 19 pct. af unge i familier, hvis mor har grundskole som højeste uddannelse (ikke vist). Og det gælder de 22 pct.,

som bor i en familie, hvor der ikke er nogen af forældrene, der er i arbejde (ikke vist). Det ser således ud til, at forskelsbehandling har både en etnisk/kulturel dimension og en social dimension. Ikke overraskende spiller etnisk herkomst og socioøkonomisk status sammen. De relativt få indvandrere og efterkommere, hvis mor har grundskole som højeste uddannelsesniveau, oplever i markant højere grad at være blevet forskelsbehandlet (38 pct.) i forhold til de unge med dansk baggrund, hvis mor har grundskole som højeste uddannelse (14 pct.) (ikke vist).

Som det ses af figur 7.5.5, er der også en svag tendens til, at flere piger oplever sig forskelsbehandlet end drenge, om end forskellene ikke er signifikante.

Børn og unge oplever hyppigst forskelsbehandling på grund af udseende, hvad 31 pct. af alle 11-19-årige har oplevet, efterfulgt

FIG. 7.5.5: 15-19-årige, der har oplevet forskelsbehandling mange eller få gange inden for det seneste halve år i 2013 og 2017. Procent

af 20 pct., der har følt sig forskelsbehandlet på grund af deres tøj, 11 pct. på grund af deres etniske baggrund og 8 pct. på grund af handicap. Fordelt på baggrundsvariable, er der dog en række forskelle. Piger føler sig hyppigere forskelsbehandlet på grund af udseende og på grund af deres tøj. Unge med anden etnisk baggrund føler sig hyppigst forskelsbehandlet på grund af netop deres etnicitet (63 pct.) og på grund af deres tøj. Hvad angår handicap, ses ingen interessante forskelle på tværs af vores baggrundsvariable.

DELKONKLUSION

- Det er interessant at konstatere, at der ser ud til at være en faldende samfundsinteresse: Omkring halvdelen af de store børn og unge følger med i nyhederne flere gange om ugen (se figur 7.5.5). Jo ældre de er, jo større interesse for nyheder. Og drenge ser ud til at have en tendentielt, om end ikke signifikant større nyhedsinteresse end piger i alle tre undersøgelsesår.
- Knap to to tredjedele af de 15-19-årige forventer at stemme til det først mulige valg, hvor de kan bruge deres stemmeret. Her er det interessant, at unge med indvandrer- og efterkommerbaggrund ligger noget under gennemsnittet med 49 pct., der forventer at ville stemme.
- En lille andel store børn og unge føler sig forskelsbehandlet. Forskelsbehandlingen ser ud til at have både en social og en kulturel dimension. Det er især unge med indvandrer- eller efterkommerbaggrund, der føler sig forskelsbehandlet, og unge fra familier med ringe uddannelse.

OPSUMMERING OG KONKLUSION

På tværs af kultur- og fritidskomponenterne viser analyserne, at børnenes og de unges forældrebaggrund spiller en afgørende rolle for, hvilke kultur- og fritidsaktiviteter, de selv kommer til at være involverede i og på hvilket niveau. Forskningen kan utvetydigt dokumentere, at familiernes sociale, kulturelle og økonomiske ressourcer sætter sig spor på både kortere og længere sigt. Det helt kortfattede budskab er lidt forenklet beskrevet, at jo mindre uddannelse mor og far har bag sig, jo mindre kulturel kapital går i arv til børnene i form af at deltage i kulturlivet – det kulturliv, som vi indledningsvist fortalte faktisk er fastlagt i FN's Børnekonvention. Jo mindre aktive i kulturlivet forældrene er, jo mindre aktive er børnene også. Deltagelse i især kulturaktiviteter har således en social slagside.

Der er imidlertid også en del af fritidslivet hos børn og unge, der nydes af alle sociale lag – fx tv og computerspil. Selvom computerspil efterhånden er populære hos begge køn og i alle aldre, er det i højere grad drenge, der bruger meget tid på tv og computer (4 eller flere timer om dagen). Det omfattende brug af sociale medier og digitale spil kan ses som en indikator på, at en del af de unges sociale liv er flyttet og nu medieres på digitale platforme. Der er alt i alt ikke tale om mindre social kontakt, men om, at det fysiske samvær mindskes, mens det digitalt medierede samvær er øget markant de seneste år.

Mens en overvægt af drenge bruger meget tid på tv og computerspil, er pigerne fortsat mere læselystne end drenge. Det er således i højere grad drenge end piger, der aldrig læser bøger for fornøjelsens skyld. Den sociale baggrund (frem for familiens økonomi) sætter sig også nogle spor: Det er i højere grad unge, hvis mødre har grundskole eller erhvervsfaglig uddannelse som højeste gennemførte uddannelse, der aldrig læser bøger. Disse forskelle viser, at kulturelt funderede præferencer nu som før spiller en rolle for børn og unges læsevaner. Mens andelen af børn og unge, der aldrig læser bøger for fornøjelsens skyld, har beholdt sig konstant i de seneste 8 år, kan vi observere et fald i andelen af ugentlige læsere. Den selvvalgte fritidslæsning udgør således en mindre del af børn og unges fritid.

Interessen for at dyrke idræt i fritiden er fortsat stor frem til 11-årsalderen. Herefter falder en del 15-årige og 19-årige fra. Som et tegn på øget inklusion er forskellen i idrætsdeltagelsen mellem etnisk danske børn og unge og indvandrere- og efterkommerunge faldet markant i de seneste 8 år. Vi ser derimod en tendens til, at en større andel børn og unge fra fattige familier ikke tager del i idrætsaktiviteter. Fordi forenings- og idrætslivet består af frivillige, kan integrationsopgaven være en tung opgave at løfte. Som en hjælp har initiativer som Get2Sport forsøgt at få foreningsidrætten til at blomstre i udsatte boligområder med en høj koncentration af forældre uden arbejde og forældre med indvandrer- eller efterkommerbaggrund. Det er dog ikke muligt at fastslå, om det er initiativer såsom Get2Sport, ændret idræt-

sengagement hos forældre eller noget helt tredje, der forklarer udviklingen.

Ligesom den almindelige befolkning tager børn og unge ikke ret ofte del i religiøse aktiviteter. Unge med anden etnisk herkomst gør det dog noget mere – men ikke markant mere inden for de seneste 8 år. Til gengæld er de unge mere aktive, hvad angår fstdeltagelse. Fra 2009 til 2013 skete et markant fald i andelen af 15-19-årige, der går i byen eller er ude til fester. I 2017 er en større andel af de 15-årige ude til fester (men ikke på samme niveau som 2009), mens niveauet hos de 19-årige er det samme som i 2013.

På trods af det store politiske fokus på uddannelse er der i 2017 stadig en restgruppe af 19-årige, der ikke er i uddannelse eller arbejde. Hvad angår de 15-åriges forbrugsmuligheder, er det i højere grad drengene og unge fra arbejderklassen, der er fattige. En betragtelig del af de udeboende 19-årige har desuden få (under 2.000 kr.) til rådighed til forbrug om måneden.

Det er interessant at konstatere, at børn og unge ikke kun eksponeres for forlystelsesparker/zoologiske haver eller biografer – to af de mest udbredte kulturvaner. Forholdsvis store andele kommer også på museum, i teatret eller til musikarrangementer. En del af disse sidstnævnte kulturoplevelser formidles formentlig af velfærdsinstitutionerne, dvs. de dagtilbud og skoler, som langt de fleste børn frekventerer, og som dermed bliver vigtige kulturfor-

midlingskanaler til en bred gruppe af børn og unge, uanset deres sociale baggrund. Disse kanaler er således medvirkende til at afbøde den sociale slagside i kulturaktiviteterne.

Kun relativt små andele er af sig selv interesserede i nyhederne. Og mens to tredjedele af de ældste unge regner med at stemme, så snart de kan, er der en tredjedel, som ikke er afklaret endnu. I denne gruppe er der forholdsvis mange unge fra indvandrer- og efterkommerfamilier. Det kan indikere, at skolerne har en vigtig funktion i forhold til at understrege vigtigheden af en bred, demokratisk deltagelse.

Alt i alt peger denne viden på, at det socialpolitisk – men også sundhedspolitisk – giver god mening stadig at arbejde med at integrere og fastholde børn fra mere uddannelsesfremmede miljøer i kultur- og fritidsaktiviteter med henblik på at fremme den langsigtede inklusion i samfundet. Det samme gælder formentlig, når det drejer sig om deltagelse i samfundet.

REFERENCER

- Andersen, D. & P. C. Linde (1998): *Sammenhængen mellem frafald fra uddannelse og erhvervsarbejde blandt 15-17-årige*. København: SFI Survey.
- Aner, L.G. & J. Toft-Jensen (2012): *Godt på vej – Virkningen af fritidsjobaktiviteter i udsatte boligområder*. Hvidovre: Center for Boligsocial Udvikling.
- Arendt, K.S. & P.R. Skov (2017): *Den længere skoledags betydning for elevernes fritidsaktiviteter*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Asserhøj, T.V. (2017): *Danskernes fitnessvaner og brug af kommercielle idrætstilbud*. København: Idrættens Analyseinstitut.
- Breinholt, A. (2018): *Role of Parenting in the Intergenerational Transmission of Education*. Ph.D.-afhandling. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Dansk UNICEF Komite og Socialministeriet (1991): *Konventionen om Barnets Rettigheder*. København: Dansk UNICEF Komite.
- Epinion & Pluss Leadership (2012): *Danskernes Kulturvaner 2012*. København: Kulturministeriet.
- Fredricks, J.A. & J.S. Eccles (2006): "Extracurricular Involvement and Adolescent Adjustment: Impact of Duration, Number of Activities, and Breadth of Participation". *Applied Developmental Science*, 10, s. 132-146.
- Hansen, S.R., S.T. Gissel & M.R. Puck (2017): *Børns læsning 2017 – en kvantitativ undersøgelse af børns læse- og medievaner i fritiden*. København: Tænk tanken Fremtidens Biblioteker.
- Larsen, R.W. (2016): *Unge med fritidsjob klarer sig bedre i skolen*. Videnskab.dk.
- Modecki, K.L., B.L. Barber & J.S. Eccles (2014): "Binge Drinking Trajectories Across Adolescence: For Early Maturing Youth, Extra-Curricular Activities are Protective". *Journal of Adolescent Health*, 54, s. 61-66.
- Nielsen, C.P., M. Keilow & C.L. Westergaard (2017): *Elevernes oplevelser af skolen i folkeskolereformens tredje år*. København:

- VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Rask, S. (2018): *Teenagers idrætsvaner*. Aarhus: Idrættens Analyseinstitut.
- Rosdahl, A. (2014): *Fra 15 til 27 år. PISA 2000-eleverne i 2011/12*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 14:13.
- UNICEF Office of Research (2017): *Building the Future. Children and the Sustainable Development Goals in Rich Countries*. Innocenti Report Card 13. Firenze: UNICEF Office of Research – Innocenti.
- Østergaard, J. & S.V. Østergaard (2016): "Unge brug af rusmidler" i Thomsen, J.P. et al: *Unge i Danmark – 18 år og på vej til voksenlivet. Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, s. 219-244.

-
- 1 Kulturvaneundersøgelsen opererer med analyser af hhv. 7-14-årige og 15-19-årige samt voksne (Epinion & Pluss Leadership, 2012).
 - 2 Danmarks Statistik: <https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/kultur-og-kirke/folkekirken/medlemmer-af-folkekirken> pr. maj 2018.
 - 3 Børn er i kulturvaneundersøgelsen defineret som hhv. 7-14-årige, tidligere 7-15-årige. De 15-19-årige indgår som en samlet alderskategori i voksenanalyserne (Epinion & Pluss Leadership, 2012).
 - 4 De 19-årige er ikke blevet spurgt om besøg i zoo.
-

Signe Boe Rayce

DOMÆNE 8

SUBJEKTIV TRIVSEL

PRÆSENTATION AF DOMÆNET OG DE UDVALGTE KOMPONENTER

Fundamentet for en sund udvikling skabes allerede i de tidlige børneår. Gennem samspil med de nære sociale relationer og omverdenen udvikles og præges barnet og senere den unge løbende. I dette samspil er det at føle sig relateret til andre mennesker, at føle sig kompetent og at opleve autonomi basale behov, som er vigtige for en sund psykosocial udvikling (Ryan & Deci, 2000). Størstedelen af børn og unge trives heldigvis, men de senere år har flere undersøgelser, ligesom *Børn og unge i Danmark* 2010 og 2014, vist, at et stort mindretal af de unge rapporterer om dårlig mental sundhed (Jensen et al., 2018; Rasmussen, Pedersen & Due, 2015). Ud over at dårlig mental sundhed er en belastning for et ungt menneske, er der ud fra et forebyggelsesmæssigt perspektiv også andre gode grunde til at holde øje med og beskæftige sig med børn og unges mentale sundhed: Dårlig trivsel og mentale helbredsproblemer i ungdomsårene kan nemlig have konsekvenser på længere sigt i form af dårligt mentalt og fysisk helbred samt social og uddannelsesmæssig marginalisering se-

ner i livet (Arango et al., 2018; Due et al., 2011; Patel et al., 2017; Veldman et al., 2015).

I domæne 8 sætter vi fokus på aspekter af børns og unges subjektive trivsel. Subjektiv trivsel omfatter i *Børn og unge i Danmark* fem komponenter. Den første komponent belyser, hvordan børn og unge vurderer deres eget helbred samt kropsofattelse. Denne komponent har således en parallel til domæne 3 om helbred og sikkerhed. Den anden komponent handler om børns mentale helbred i form af internalisering, eksternalisering samt psykiske lidelser. Uddannelsesmæssig trivsel er temaet for den tredje komponent og handler om, hvad børn og unge synes om skolen. Komponent 4 handler om børns og unges oplevelse af personlig frihed og tidspres i dagligdagen. Den femte og sidste komponent omhandler aspekter af børns og unges psykosociale trivsel herunder deres generelle livstilfredshed.

KOMPONENTER	INDIKATORER
Komponent 1: Selvvurderet helbred og kropsofattelse	3-19-årige, der vurderer, at helbredet er nogenlunde eller dårligt Børn og unge, der synes, at de er lidt eller alt for tykke
Komponent 2: Psykisk sårbarhed	3-15-årige, der har indadvendte eller udadvendte adfærdsforstyrrelser, målt ved SDQ-skalaen 15-19-årige, der har haft en psykisk lidelse 15-19-årige, der har lidt af spiseforstyrrelser 15-19-årige, der har modtaget psykologhjælp 15-19-årige, der har forsøgt selvmord
Komponent 3: Uddannelsesmæssig trivsel	7-19-åriges skoleglæde
Komponent 4: Personlig frihed og oplevet tidspres	11-19-åriges oplevelse af personlig frihed 11-19-årige, der ofte eller af og til har problemer med at nå det, de gerne vil
Komponent 5: Livstilfredshed og psykosocial trivsel	11-19-åriges self-efficacy 11-19-åriges livstilfredshed 11-19-åriges oplevelse af ensomhed

KOMPONENT 1: SELVVURDERET HELBRED & KROPSOPFATTELSE

SELVVURDERET HELBRED

Blandt voksne har selvvurderet helbred vist sig at være en relevant faktor til at forudsige sygelighed og dødelighed: Jo dårligere en person vurderer sit helbred, desto højere risiko for sygdom og tidlig død. Herudover er der også fundet en association mellem selvvurderet helbred og livstilfredshed samt mentalt helbred (Al-Windi, 2005; Christensen et al., 2010; Idler & Benjamin, 1997). Blandt børn og unge er det uafklaret, om selvvurderet helbred har langsigtet betydning for helbred senere i livet. Selvvurderet helbred er dog stadig en god indikator for barnets eller den unges faktiske helbredssituation, men det kan også være en indikator på, i hvilken grad barnet eller den unge trives (Due et al., 2014).

I undersøgelsen blev de 11-19-årige stillet følgende spørgsmål: "Synes du, dit helbred er:" hvorefter de kunne svare "Virkelig godt", "Godt", "Nogenlunde", "Dårligt" og "Ved ikke". Spørgsmålet har tidligere været anvendt i andre undersøgelser om børns og unges sundhed og trivsel (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015).

Blandt de 3-7-årige er der ikke tale om selvvurderet helbred, men derimod morens vurdering af barnets helbred.

Overordnet set er det kun en ganske lille andel (2 pct.), der svarede, at de har et egentligt dårligt helbred, og 11 pct. svarede, at deres helbred er nogenlunde (figur 8.1.1). 44 pct. vurderede deres helbred som godt og 43 pct. som *virkelig* godt. I analysen har vi fokus på de to nederste kategorier "nogenlunde" og "dårligt" – dvs. de børn (eller mødre) og unge, der ikke som minimum vurderer helbredet som godt. Samlet set drejer det sig om 13 pct. af børnene og de unge.

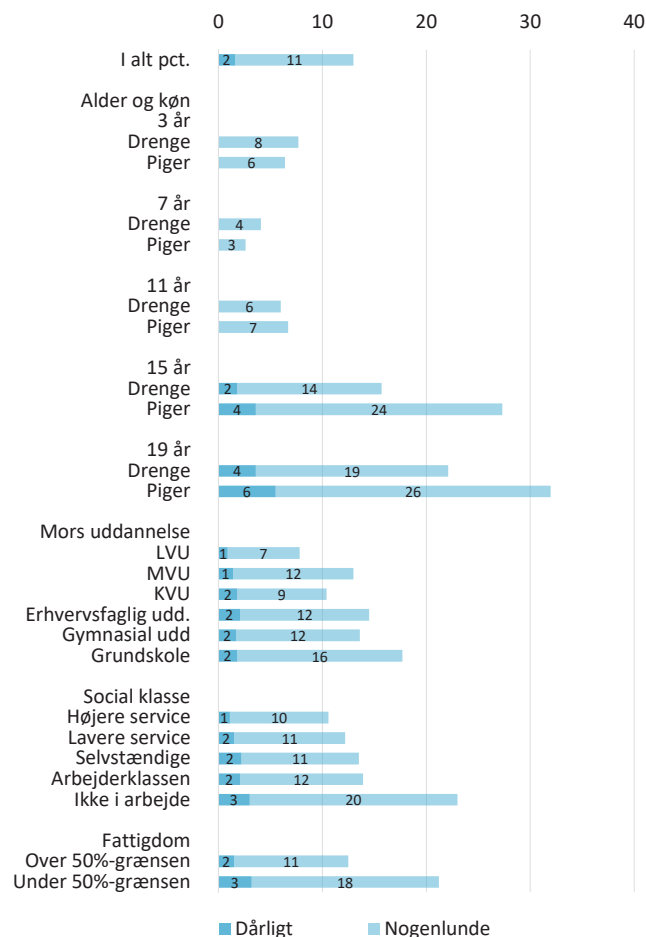
Figur 8.1.1 viser, at andelen af børn med et dårligt eller nogenlunde (selv)vurderet helbred er lavest blandt de 3-11-årige. Efter 11-årsalderen stiger andelen, og 22 pct. af de 15-årige samt 27 pct. af de 19-årige vurderer deres helbred som dårligt eller nogenlunde. Til og med 11-årsalderen følges drenge og piger ad i vurdering af helbredet, men fra 15-årsalderen ser vi en markant og stigende forskel i pigernes og drengenes vurdering af eget helbred. Blandt de 15-årige er det således 28 pct. af pigerne, der vurderer helbredet som nogenlunde eller dårligt. Den tilsvarende

andel blandt drengene er 16 pct. Blandt de 19-årige er andelen steget til 32 pct. af pigerne og 23 pct. af drengene.

Ud over kønsmæssige og aldersmæssige forskelle viser figur 8.1.1 også en social ulighed. Blandt børn og unge, hvor mors højeste uddannelse er grundskole, vurderer 18 pct., at helbredet er dårligt eller nogenlunde. Den tilsvarende andel blandt børn med en højtuddannet mor er 8 pct. I familier, hvor ingen i husstanden er i arbejde, vurderer knap hvert fjerde barn (23 pct.) helbredet som nogenlunde eller dårligt mod godt hver tiende i familier fra højere serviceklasse.

Køns- og aldersforskellene i selvvurderet helbred er i overensstemmelse med de fund, vi så ved sidste runde af undersøgelsen i 2013 og på linje med Skolebørnsundersøgelsens resultater (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015), og som også findes inter-

FIG 8.1.1: 11-19-åriges selvvurderede helbred samt mors vurdering af 3-7-åriges helbred. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

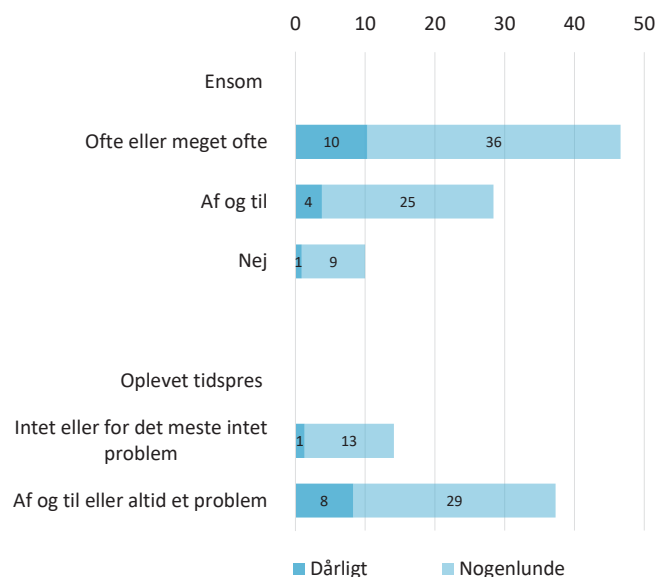

nationalt (Inchley et al., 2016). På tilsvarende vis er den sociale ulighed i overensstemmelse med, hvad andre undersøgelser har fundet (Due et al., 2014; Rasmussen, Pedersen & Due, 2015).

Ensomhed og stress er forhold, der hos voksne er risikofaktorer for dårligt (selvvurderet) helbred. Ligesom en tidligere undersøgelse blandt danske unge har fundet en stærk relation mellem stress og selvvurderet helbred (Nielsen et al., 2008), finder vi også i denne undersøgelse en relation mellem oplevet tidspres og et dårligt eller nogenlunde selvvurderet helbred blandt børn og unge. Af figur 8.1.2 ses det, at blandt de 11-19-årige, der af og til eller altid har problemer med at nå det, de gerne vil, vurderer mere end hver tredje, at deres helbred er dårligt eller nogenlunde. Blandt børn og unge, der ikke eller kun af og til har svært ved at nå det, de vil, er det kun hver syvende. Vi ser ligeledes en markant forskel i selvvurderet helbred blandt de 11-19-årige, der ofte eller meget ofte føler sig ensomme, og dem, som ikke eller kun af og til er ensomme. Mens hver tiende, der ikke føler sig ensom, vurderer helbredet som nogenlunde eller dårligt, er andelen næsten femdoblet (47 pct.) blandt de børn og unge, der ofte eller meget ofte føler sig ensomme.

Figur 8.1.3 viser udviklingen i andelen af børn og unge med et dårligt eller nogenlunde (selvvurderet) helbred. Blandt de 3-, 7- og 11-årige har andelen med dårligt eller nogenlunde helbred ligget relativt stabilt siden 2009. Blandt de 15- og 19-årige ser vi imidlertid en signifikant stigende trend i andelen, der vurderer

FIG. 8.1.2: 11-19-åriges selvvurderede helbred. Udvalgte psykosociale faktorer 2017. Procent

helbredet som nogenlunde eller dårligt. Samtidig er andelen af unge, der vurderer helbredet som virkelig godt, desuden faldende (resultater ikke vist).

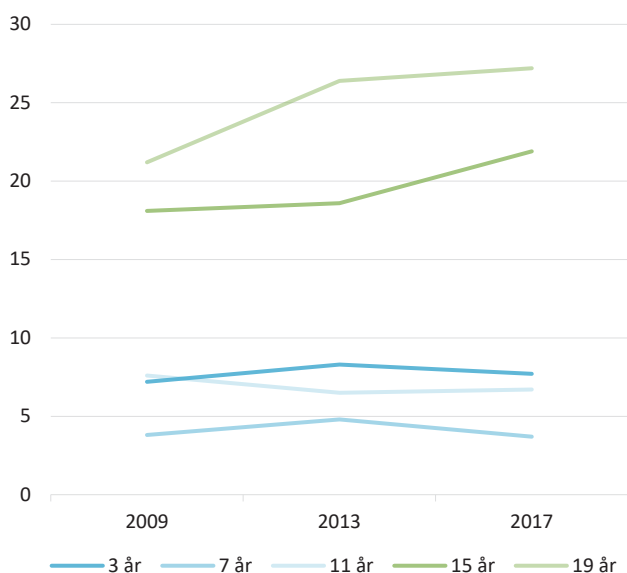
KROPSOPFATTELSE

Under domæne 3 har vi beskrevet udviklingen i overvægt/BMI samt baggrundsforhold relateret til overvægt. Ud over vægt og højde blev mødrene til de 3-7-årige desuden bedt om at vurdere deres 3-7-årige barns krop, mens de 11-19-årige blev spurgt om deres subjektive kropsopfattelse.

Når vi har valgt at lade kropsopfattelse indgå under domænet om subjektiv trivsel, er det, fordi spørgsmålet blandt 11-19-årige omhandler, hvorvidt de er *tilfredse* med deres krop. Unge præsenteres i stort omfang for en række kropsidealer i medierne. Blandt piger er idealet oftest en slank krop, mens det blandt de ældre drenge er en veltrænet og muskuløs krop. Det er idealer, som det kan være svært at leve op til, og som kan føre til en følelse af utilstrækkelighed på et tidspunkt i livet, hvor både kroppen og den unges personlige udvikling gennemgår store forandringer.

Figur 8.1.4 viser, at der som helhed er 19 pct., hvor moren eller de 11-19-årige selv vurderer, at kroppen er for tyk. 2 pct. svarer, at de er alt for tykke. Mødrene til de 3- og 7-årige svarer overvejende, at deres barns krop er passende. 3 pct. af de 3-årige vurderes af moren som for tyk. Det er en noget lavere andel end den andel, der på baggrund af deres BMI kategoriseres som overvægtige,

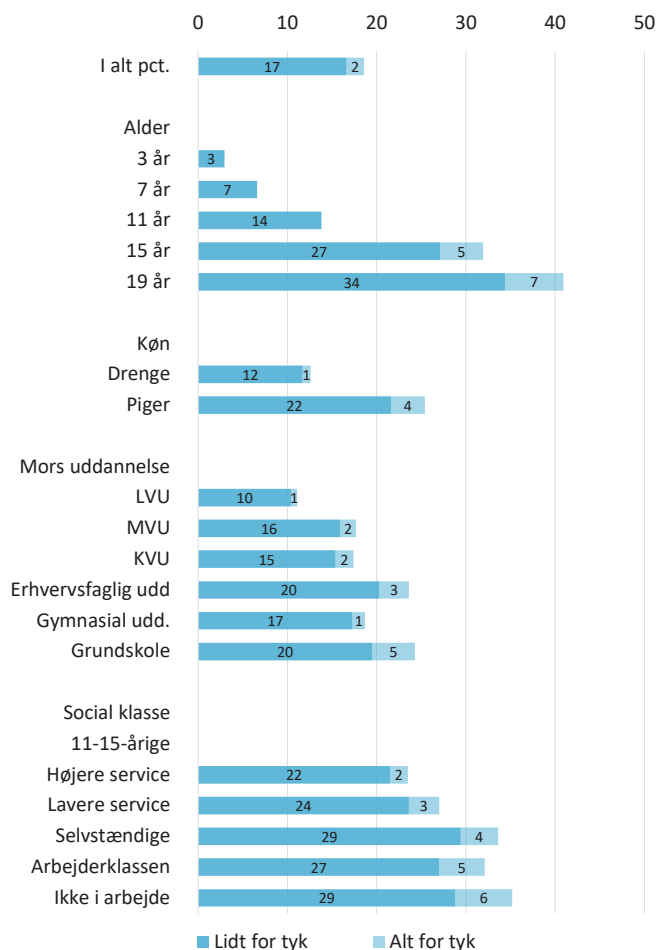
FIG. 8.1.3: 3-19-årige, der vurderer helbredet som nogenlunde eller dårligt. 2009-2017. Procent

14. pct. Blandt de 7-årige er andelen, der på baggrund af BMI kategoriseres som overvægtige (11 pct.) samt undervægtige (20 pct.) tættere på mors vurdering, som er hhv. 7 og 19 pct.

Andelen af børn og unge, hvor moren eller de selv vurderer, at kroppen er for tyk, stiger med alderen. En særlig stor stigning ser vi dog fra 11 til 15 år, hvor 32 pct. af de unge vurderer, at de er for tykke. Blandt de 19-årige er andelen steget til 41 pct. Det er væsentligt højere end de henholdsvis 13 og 22 pct., der rent faktisk er overvægtige, og i begge aldersgrupper er det særligt pigerne, der synes, at de er lidt eller alt for tykke. At der er uoverensstemmelsen mellem reelt BMI og kropsopfattelsen er også et fund, der ses i den internationale HBSC-undersøgelse, hvor andelen, der vurderer kroppen som for tyk, generelt er højere end den andel af de unge, der er overvægtige (Inchley et al., 2016). Særligt markant er uoverensstemmelsen blandt de danske 13- og

FIG. 8.1.4: 3-19-årige, der vurderer, at deres krop er lidt eller alt for tyk. Udvalgte baggrundsforhold. 2017. Procent

15-årige piger. På trods af at disse to grupper har en af de laveste andele af overvægtige (hhv. 11 og 10 pct.) blandt undersøgelsens 42 deltagende lande, ligger de i top-5, hvad angår den andel, der selv vurderer, at de er for tykke (hhv. 48 og 54 pct.).

Ligesom for selvvurderet helbred ser vi også en social gradient i kropsofattelse, der dog kun gør sig gældende blandt de 11-15-årige. Børn og unge, hvor morens højeste uddannelse er grundskole, eller som tilhører arbejderklassen, vurderer i højere grad deres krop til at være for tyk sammenlignet med børn, hvor mor er højtuddannet eller familier i den højere service klasse.

Kropsidealene blandt piger og drenge er forskellige. Dette kommer også til udtryk i denne undersøgelses resultater. Figur 8.1.5 viser forholdet mellem 11-, 15- og 19-åriges vægt og deres subjektive kropsofattelse. Vægtgrupperne er grupperet efter BMI, hvor grupperne af overvægtige og svært overvægtige er slået sammen til én gruppe. Blandt de undervægtige unge vurderer størstedelen deres krop som lidt for tynd eller passende. Pigerne svarer i højere grad end drengene, at deres krop er passende på trods af, at de er undervægtige, 62 pct. Blandt de normalvægtige unge vurderer flertallet deres vægt som passende, 73 pct. blandt drengene og 63 pct. blandt pigerne. Dog vurderer signifikant flere normalvægtige piger deres krop til at være for tyk sammenlignet med drengene, 33 pct., hvorimod drengene i højere grad synes, at de er for tynde, 15 pct. Flertallet af de overvægtige unge opfatter sig selv som for tykke. Igen ser vi en kønsforskel, i og med at

drengene i højere grad end pigerne opfatter deres krop som passende.

Siden den første undersøgelse i 2009 har der ikke været nogen udvikling i andelen af mødre, der svarer, at deres 3- eller 7-årige er for tynd, passende eller for tyk. Blandt de 11-årige, derimod, er der siden 2009 sket en jævn stigning i andelen, der synes, at deres krop er passende. Således vurderer 79 pct. af de 11-årige i 2017, at deres krop er passende mod 71 pct. i 2009 (figur 8.1.6).

Af figur 8.1.7 ser vi omvendt, at de 15-19-årige er blevet mindre tilfredse med kroppen. Siden 2009 er andelen af unge, der vurderer deres krop som passende, faldet med næsten 10 procentpoint. Samtidig er andelen, der føler sig for tyk eller tynd, steget. Således var det i 2017 samlet set mere end hver tredje 15-19-årige, der følte sig for tyk, mens lidt mere end hver tiende unge følte sig for tynd.

Udviklingen er imidlertid kun signifikant blandt pigerne. Andelen af de 19-årige piger, der synes, at deres krop er for tyk eller alt for tyk, er siden 2009 steget fra 41 pct. til 49 pct. i 2017. Blandt drengene er stigningen kun på 2 procentpoint, fra 20 pct. i 2009 til 22 pct. i 2017. Omvendt er det kun blandt de 19-årige drenge, at andelen, der føler sig for tynd, er steget signifikant. I 2009 vurderede 15 pct. af drengene, at de var for tynde. I 2017 var andelen steget til 21 pct. Blandt pigerne lå andelen i samme periode stabilt på mellem 6 og 7 pct. Samlet set tegner undersøgelsens

FIG. 8.1.5: 11-19-årige drenge og pigers kropsofattelse opdelt efter BMI-gruppe 2017. Procent

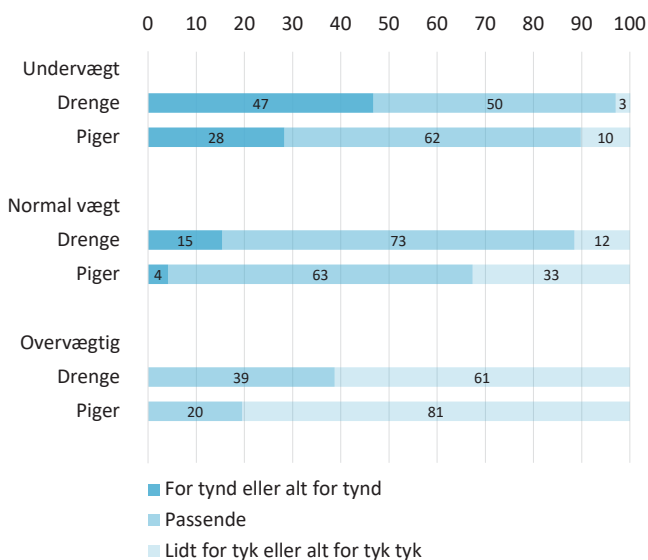
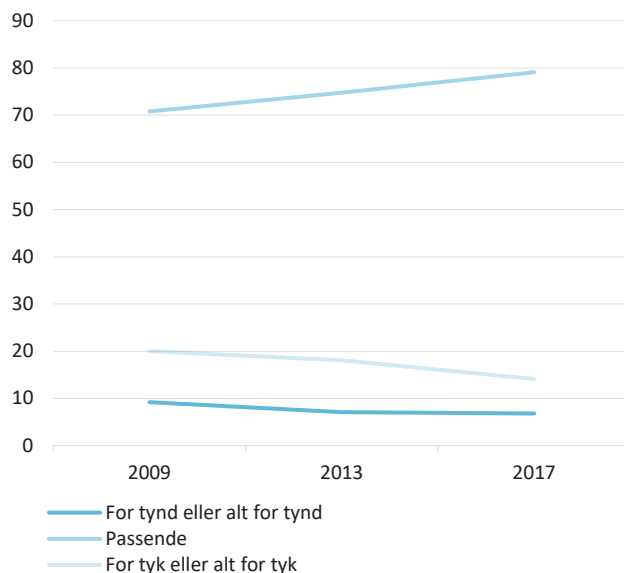

FIG 8.1.6: 11-åriges kropsofattelse 2009-2017. Procent

resultater et bekymrende billede af, at de unge i stigende grad er utilfredse med deres krop.

DELKONKLUSION

I forhold til selvvurderet helbred og kropsopfattelse (for de 3-7-årige mors vurdering) kan vi konkludere, at:

- Størstedelen af undersøgelsens børn og unge har et godt (selv) vurderet helbred.
- Der ses dog en betydelig alders- og kønsmæssig variation, hvor andelen med et dårligt eller nogenlunde selvvurderet helbred stiger fra 11-årsalderen, og hvor særligt de 15- og 19-årige piger vurderer helbredet som dårligt eller nogenlunde.
- 11-19-årige, der føler sig ensomme eller presset på tid, vurderer i særlig høj grad eget helbred som dårligt eller nogenlunde.
- Siden 2009 er andelen med et dårligt eller nogenlunde selvvurderet helbred steget blandt undersøgelsens 15- og 19-årige. Blandt de resterende aldersgrupper har andelen været stabil.
- Andelen af 11-19-årige, der vurderer deres krop som lidt eller alt for tyk, stiger med alderen og særligt ved 15-årsalderen. Det er især pigerne, der synes, at de er for tykke.
- Piger er mere tilbøjelige til at vurdere deres krop som for tyk, på trods af at de er normalvægtige, og som passende, på trods af at de er undervægtige. Omvendt er drengene mere tilbøjelige til at vurdere deres krop som for tynd, på trods af at de er normalvægtige, og som passende, på trods af at de er overvægtige.

- Siden 2009 er andelen af undersøgelsens 15-19-årige, der synes, at deres krop er passende, faldet. Blandt de 11-årige er der derimod en højere andel, der vurderer deres krop som passende.

KOMPONENT 2: PSYKISK SÅRBARHED

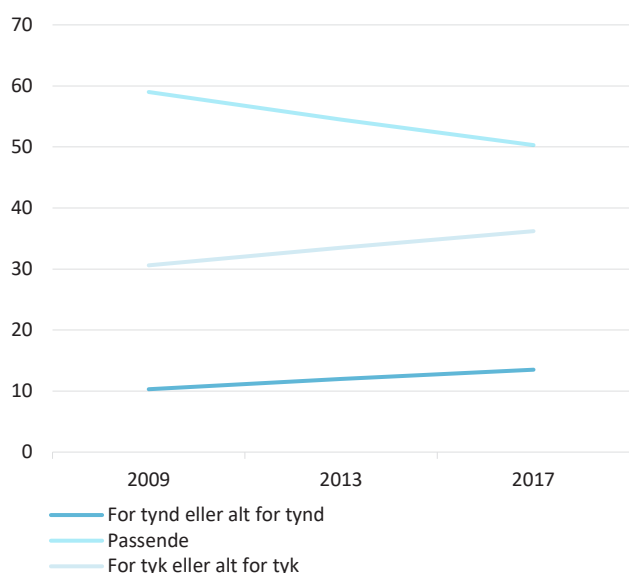
BØRNS INDADVENDTE OG UDADVENDTE ADFÆRDSPROBLEMER

SDQ er en forkortelse for 'The Strengths and Difficulties Questionnaire' (Goodman et al., 2000), som er et spørgeskemabaseret screeningsinstrument, der anvendes til at identificere psykopatologiske tilstande, dvs. psykiske problemer og afvigende adfærd hos børn og unge i 2-17-årsalderen.

Instrumentet er udviklet på engelsk og er oversat til mange sprog, heriblandt dansk (Obel et al., 2003). Skemaet anvendes både i forskningsbaserede undersøgelser (fx på VIVE) og i klinisk sammenhæng (fx inden for pædiatrien, PPR samt børne- og ungepsykiatrien) og har den fordel, at det ikke tager så lang tid at udfylde. Selvom SDQ anvendes til screening, er det vigtigt at være opmærksom på, at skemaet ikke kan stå alene som diagnosticeringsværktøj i den kliniske virksomhed.

SDQ består af 25 udsagn, der besvares af barnet/den unge (eller forælderen). Svarkategorierne er "passer ikke", "passer delvist" og "passer ikke". SDQ dækker fire problemområder: 1) hyperak-

FIG. 8.1.7: 15-19-åriges kropsopfattelse 2009-2017. Procent

tivitet/uopmærksomhed, 2) emotionelle problemer, 3) adfærdsproblemer, 4) problemer i forholdet til jævnaldrende samt 5) ét styrkeområde (sociale styrker). Hvert område belyses ved hjælp af fem spørgsmål. Der er udarbejdet et scoringssystem, således at man kan opgøre, hvordan barnet placerer sig inden for hvert af de fem områder. Der er også udarbejdet et pointsystem for, hvordan barnet globalt set placerer sig. I den globale eller samlede opgørelse indgår område 1-4, og den samlede score omfatter derfor ikke de sociale styrker. Afhængigt af hvor mange point barnet scorer, placeres barnet i et af tre områder: i normalområdet, i grænseområdet til det normale eller uden for normalområdet. "Normal" skal i denne sammenhæng forstås som en statistisk normalitet, dvs. der, hvor flertallet af baggrundspopulationen placerer sig.

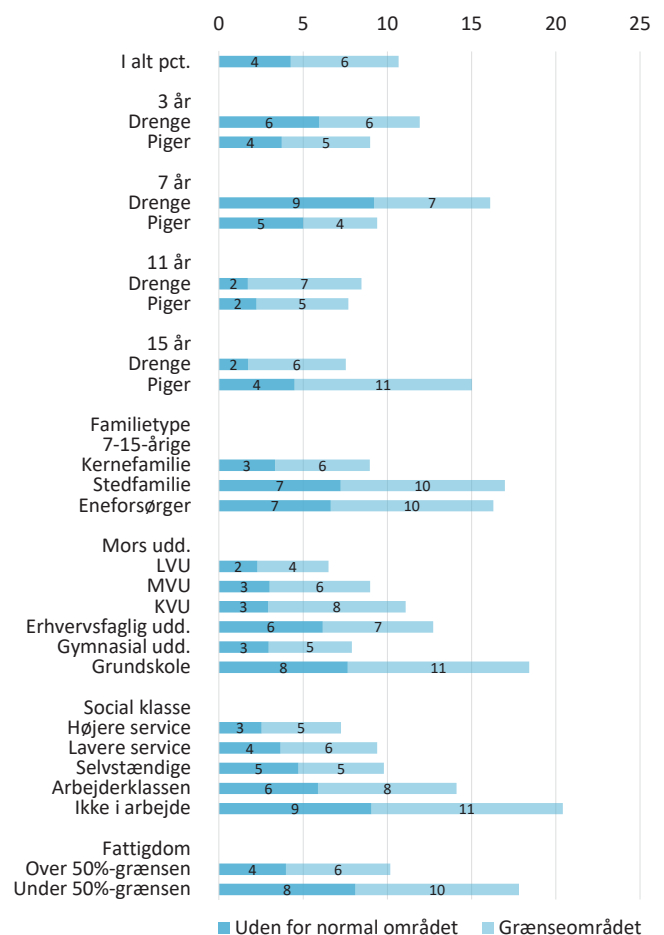
SDQ medtages i denne undersøgelse som en indikator på psykisk sårbarhed. De 19-årige indgår ikke i opgørelsen, da instrumentet på dataindsamlings tidspunktet ikke er valideret i denne aldersgruppe.

Samlet set falder 89 pct. af de 3-15-årige inden for normalområdet. 6,4 pct. ligger på grænsen af normalområdet, mens 4,3 pct. scorer uden for normalområdet, jf. figur 8.2.1. Andelen, der befinder sig på grænsen af eller uden for normalområdet, ligger for drengene højest i 7-årsalderen (16 pct.), hvorefter andelen falder og er lavest blandt de 15-årige (8 pct.). Blandt pigerne ligger andelen indtil 15-årsalderen relativt stabil på mellem 7 og 9 pct.,

hvorefter andelen stiger til 15 pct. ved 15-årsalderen. Når man ser bort fra de 3-årige børn, er der blandt de 7-15-årige, der lever i en sted- eller eneforsørgerfamilie, en højere andel med adfærds- og følelsesmæssige vanskeligheder. Blandt børn og unge fra en sted- eller eneforsørgerfamilie er andelen med vanskeligheder 17 pct. mod 9 pct. blandt børn fra kernefamilier. Ligesom i mange af denne undersøgelses andre analyser ser vi også for SDQ-scoren en social gradient, både hvad angår mors uddannelsesniveau, social klasse og relativ fattigdom.

Samlet set er der henover undersøgelsens 3 survey-år kun sket en lille udvikling i andelen af børn og unge med indadvendte eller udadvendte adfærdsproblemer fra 9 pct. i 2009 til 10 pct. i 2017.

FIG. 8.2.1: 3-15-åriges indadvendte og udadvendte adfærdsproblemer. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

PSYKISKE LIDELSER, SPISEFORSTYRRELSER OG PSYKOLOGHJÆLP

I undersøgelsen er de 15- og 19-årige blevet spurgt om, hvorvidt de har haft en psykisk lidelse (depression, angst eller lignende), og om de har lidt af en spiseforstyrrelse (anoreksi/bulimi), hvortil de kan svare "Ja, en gang", "Ja, flere gange", "Nej, aldrig" eller "Ved ikke". Da spørgsmålet ikke er tidsafgrænset, er det vigtigt at være opmærksom på, at det ikke er muligt at vide, om den pågældende psykiske lidelse stadig er til stede, eller om det er tidligere i livet, at den unge har oplevet dette.

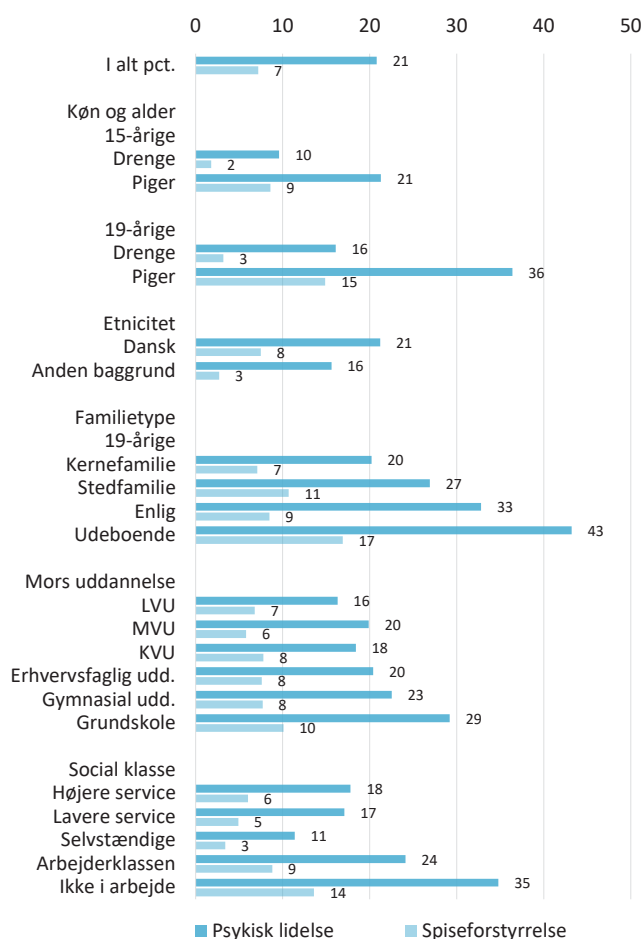
Figur 8.2.2 viser andelen af 15- og 19-årige, der har haft henholdsvis en psykisk lidelse eller en spiseforstyrrelse. 21 pct. svarer, at de på et tidspunkt haft en psykisk lidelse, mens 7 pct. svarer, at de har haft en spiseforstyrrelse. For såvel psykisk lidelse som spiseforstyrrelse gælder det, at andelen stiger med alderen,

og at piger er mere udsatte end drenge. Blandt pigerne var det 21 pct. af de 15-årige og 36 pct. af de 19-årige, der svarede, at de på mindst ét tidspunkt havde haft en psykisk lidelse. Blandt drengene var andelen hhv. 10 og 16 pct.

Unge med anden etnisk baggrund end dansk rapporterer i mindre grad end unge med en dansk baggrund at have haft en psykisk lidelse eller en spiseforstyrrelse. Ligeledes ser vi en forskel opgjort på den unges familietype. Blandt 19-årige, der er den aldersgruppe, hvor flest har haft en psykisk lidelse eller spiseforstyrrelse, rapporterer unge, der bor i en kernefamilie, således mindre psykisk sårbarhed end unge fra de andre familietyper samt unge udeboende.

Mens undersøgelsen i 2009 viste socioøkonomiske forskelle i andelen, der havde haft en psykisk lidelse eller spiseforstyrrelse, fandt 2013 undersøgelsen ingen tydelige forskelle. Vi finder i 2017 en markant socioøkonomisk gradient i andelen, der rapporterer at have haft en psykisk lidelse, både hvad angår mors uddannelsesniveau og social klasse. Blandt unge fra den højere serviceklasse er andelen 18 pct., mens 35 pct. af unge fra en husstand, hvor ingen er i arbejde, angiver at have haft en psykisk lidelse. Også for spiseforstyrrelser ses der social ulighed målt i forhold til social klasse. I forhold til andelen, der har lidt af en spiseforstyrrelse, er der imidlertid ingen tydelig gradient, hvad angår mors uddannelsesniveau.

FIG. 8.2.2: 15-19-årige, der har haft en psykisk lidelse eller en spiseforstyrrelse. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent.

Figur 8.2.3 viser udviklingen i andelen, der har svaret, at de på mindst ét tidspunkt har haft en psykisk lidelse. Her ser vi, at der siden 2009 er sket en stigning i andelen, der svarer, at de har haft en psykisk lidelse, blandt de 15- og 19-årige piger. Mest markant er stigningen blandt de 19-årige, hvor andelen er steget fra 21 pct. i 2009 til 36 pct. i 2017. Blandt drengene er der ikke nogen tydelig trend i andelen, der har haft en psykisk lidelse. Der er hen over de 3 survey-år ikke sket nogen signifikant ændring i andelen, der svarer, at de har haft en spiseforstyrrelse.

Ud over at spørge til psykisk lidelse samt spiseforstyrrelser blev de 15-19-årige også spurgt, om de havde fået hjælp af en psykolog. Igen er der ikke tale om nogen afgrænset tidsramme for spørgsmålet, og brug af psykolog kan således ligge flere år tilbage. En stor del af de unge, der har haft en psykisk lidelse, vil sandsynligvis have haft kontakt med en psykolog. Samtidig vil ikke alle, der har fået hjælp af en psykolog, have haft en egentlig psykisk lidelse, men kan på anden vis have haft ondt i livet eller haft brug for professionel hjælp til at håndtere problemer. Uanset årsagen kan psykologhjælp være en indikator på en eller anden grad af psykisk sårbarhed. Figur 8.2.4 viser, at der hen over de 3-survey år har været en signifikant stigende trend i andelen af 19-årige piger, der har fået psykologhjælp på et eller andet tidspunkt. Mens andelen i 2009 var 30 pct., var den i 2017 steget til 46 pct. Siden 2013 ses der ligeledes en lille, men signifikant stigning i andelen, der har haft brug for psykologhjælp blandt de 19-årige drenge. I 2017 svarede 24 pct., at de havde talt med en

psykolog. Blandt de 15-årige er der ikke derimod ingen statistisk signifikant ændring hen over de 3 survey-år.

SELVMORDSFORSØG

I alt 5 pct. af de 15- og 19-årige unge svarede, at de havde forsøgt selvmord, hvilket er et meget alvorligt tegn på psykisk sårbarhed, uanset hvad handlingen omfattede. I begge aldersgrupper er andelen højere blandt pigerne, men højest blandt de 19-årige, hvor 9 pct. svarede, at de havde forsøgt selvmord. Figur 8.2.5 viser, at unge fra kernefamilier i mindre grad end unge fra andre familietyper har forsøgt selvmord. Særligt høj er andelen blandt de 19-årige udeboende. Det er dog vigtigt at være opmærksom på, at piger er en smule overrepræsenterede blandt de udeboende, hvilket til dels, men ikke fuldt ud, kan forklare den høje andel. Hertil kommer, at andelen af udeboende er relativt lille, hvorfor resultatet bør fortolkes med forsigtighed. Endelig ser vi, at unge fra hjem med få socioøkonomiske ressourcer i lidt højere grad har forsøgt selvmord sammenlignet med unge fra socioøkonomisk bedrestillede hjem.

Siden undersøgelsen blev gennemført første gang i 2009, har andelen af 15-19-årige, der har forsøgt selvmord, ligget stabilt.

DELKONKLUSION

I forhold til psykisk sårbarhed kan vi konkludere, at:

FIG. 8.2.3: 15- og 19-årige, der har haft en psykisk lidelse 2009-2017. Procent

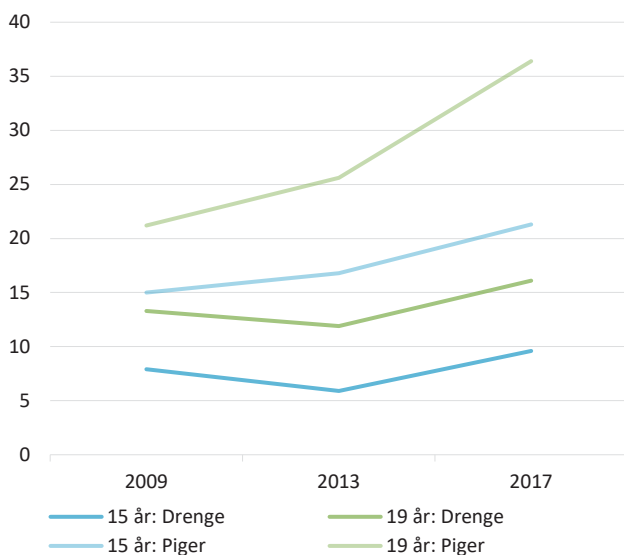
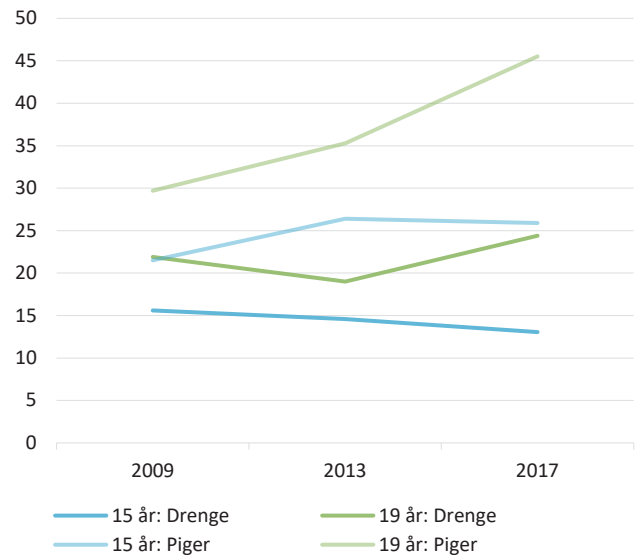

FIG. 8.2.4: 15- og 19-årige, der har fået psykologhjælp 2009-2017. Procent

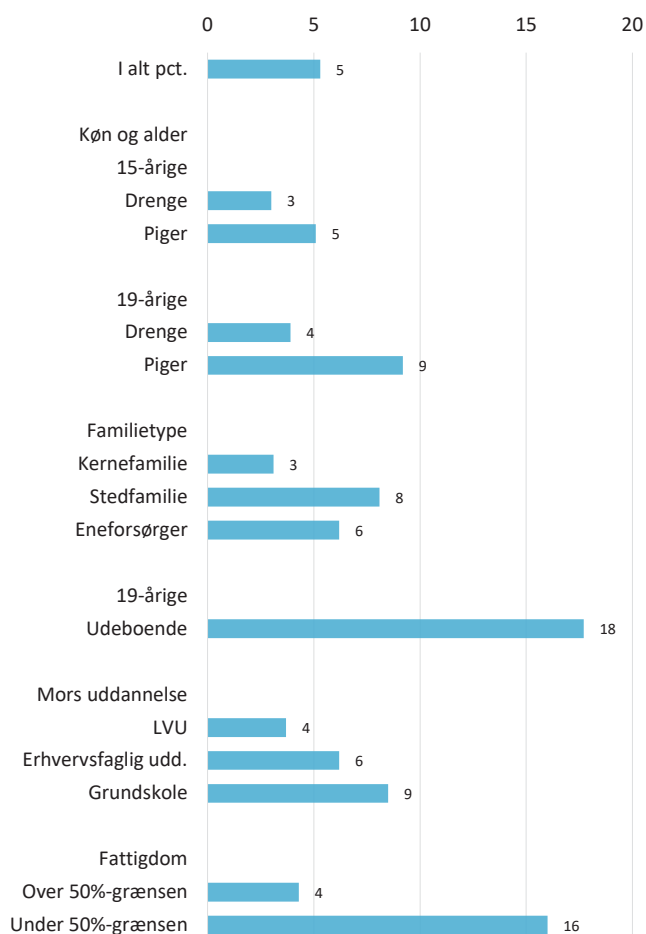
- Andelen af 15- og 19-årige, der har haft en psykisk lidelse, spiseforstyrrelse eller har forsøgt selvmord, stiger med alderen, og især de unge kvinder har oplevet disse problemer. Mere end hver tredje af undersøgelsens 19-årige kvinder svarer, at de har haft en psykisk lidelse, og 45 pct. har på et tidspunkt fået hjælp af en psykolog.
- Der er en tydelig social gradient i psykisk sårbarhed i form af indad- og udadvendte adfærdsproblemer målt ved SDQ, psykisk lidelse og selvmordsforsøg. Andelen af unge, der har forsøgt selvmord, er fire gange så høj i familier, der lever i relativ fattigdom.
- Blandt unge, der ikke bor i en kernefamilie, ses ligeledes en højere andel af psykisk sårbare unge.
- Andelen af undersøgelsens 19-årige kvinder, der svarer, at de har haft en psykisk lidelse, er steget markant siden 2009. En tilsvarende udvikling ses i andelen, der har fået psykologhjælp.

KOMPONENT 3: UDDANNELSESMÆSSIG TRIVSEL

SKOLEGLÆDE

Børn og unge tilbringer en væsentlig del af deres dag i skolen eller på deres uddannelse. Skolelivet er i høj grad forbundet med faglighed og dygtiggørelse og er samtidig en betydelig social arena i børnenes og de unges liv. Dermed udgør skolen en vigtig kontekst i børnenes og de unges liv, der på flere måder har betydning for deres muligheder senere i livet. Den tredje komponent af subjektiv trivsel omhandler børnenes glæde ved skolen. I undersøgelsen svarer de 11-, 15- og 19-årige på følgende spørgsmål: "Hvad synes du om skolen/uddannelsen for øjeblikket?". Blandt de 7-årige er det moren, der vurderer barnets skoleglæde. I 2017 svarede 50 pct. af de 7-19-årige, at de virkelig godt kan lide skolen. 43 pct. svarede, at den er nogenlunde, 5,4 pct., at de ikke kan lide skolen, og 1,3 pct. svarede, at de slet ikke kan lide skolen.

FIG. 8.2.5: 15-19-årige, der har forsøgt selvmord. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

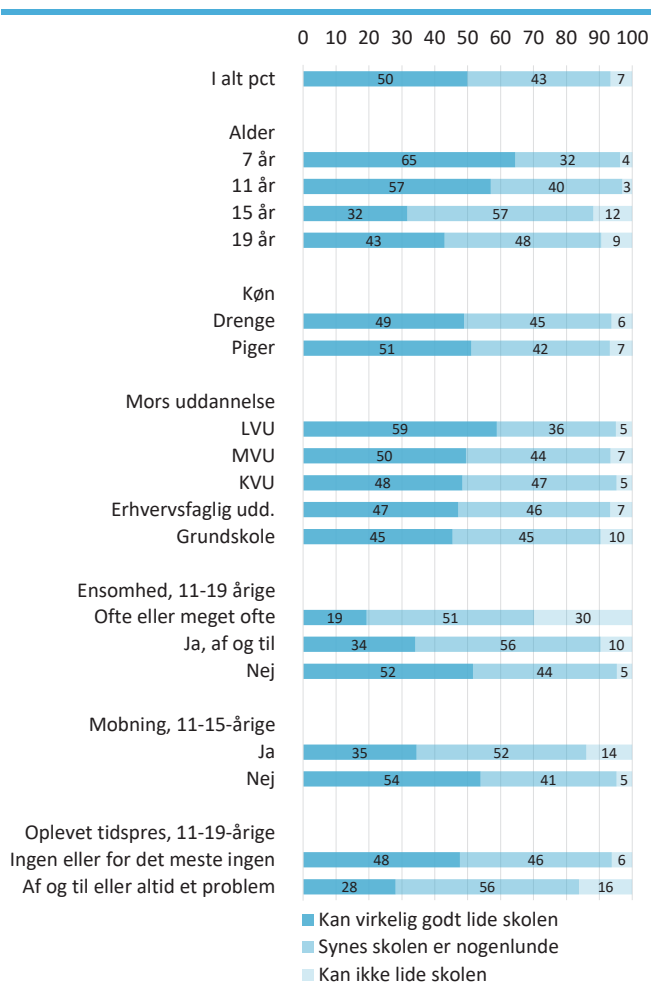
Ligesom ved sidste undersøgelse viser undersøgelsen, jf. figur 8.3.1, at skoleglæde varierer stærkt med alderen. Mens 65 pct. af mødrene til de 7-årige svarer, at deres barn virkelig godt kan lide skolen, falder andelen med alderen, og blandt de 15-årige er det kun 32 pct., der virkelig godt kan lide skolen. Blandt de 19-årige, der er i uddannelse, ser vi imidlertid en højere andel, der er glade for skolen, 43 pct. En mulig forklaring kan være, at de unge selv har haft indflydelse på valg af ungdomsuddannelse. Overordnet set er der ingen kønsforskel i skoleglæde. Yderligere analyser

viser imidlertid, at signifikant færre af mødrene til de 7-årige drenge svarer, at deres barn virkelig godt kan lide skolen, 60 pct. Blandt pigemødre er andelen 70 pct. Blandt de 11-årige kan 55 pct. af drengene virkelig godt lide skolen, mens det samme gælder for 60 pct. af pigerne.

Børn og unge af højtuddannede mødre svarer i højere grad, at de virkelig godt kan lide skolen (59 pct.) end børn, hvor mors højeste uddannelse er grundskolen (45 pct.).

Skolen er en vigtig social arena i børns og unges liv. Af figur 8.3.1 ses det da også, at børn, der føler sig ensomme eller bliver mobbet, i markant mindre grad svarer, at de virkelig godt kan lide skolen. Blandt de 11-15-årige, der ofte eller meget ofte føler sig ensomme, svarer kun knap hver femte, at de virkelig godt kan lide skolen, og 30 pct. svarer, at de ikke eller slet ikke kan lide den.

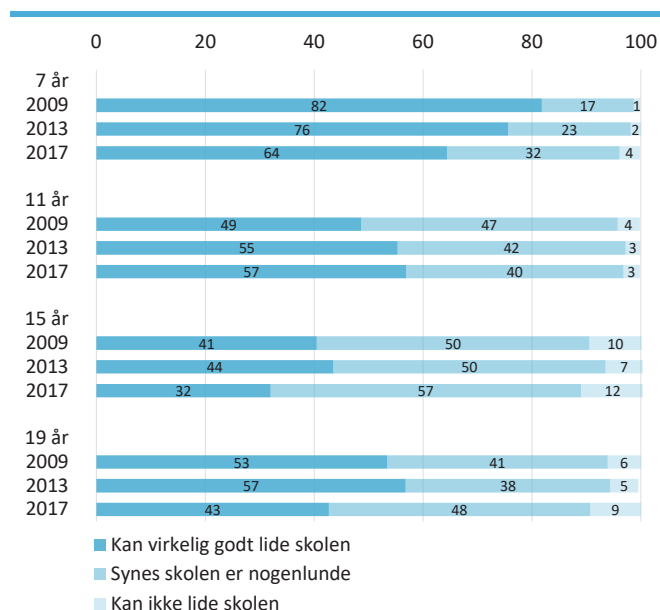
FIG. 8.3.1: 7-19-åriges skoleglæde. Udvalgte baggrundsforhold. 2017. Procent

Blandt børn og unge, der ikke føler sig ensomme, er det over halvdelen, der virkelig godt kan lide skolen, og kun 5 pct. svarer at de ikke eller slet ikke kan lide den. Et andet forhold, der muligvis kan have betydning for skoleglæden, er, hvis barnet eller den unge oplever at være presset på tid i dagligdagen, fx at den indsats, der skal lægges i skolearbejdet, gør det vanskeligt at få den ønskede tid til fritidsaktiviteter, venner og evt. fritidsjob. Blandt de 11-, 15- og 19-årige, der ikke umiddelbart har vanskeligt ved at nå det, de gerne vil, svarer knap halvdelen, at de virkelig godt kan lide skolen. Blandt de børn og unge, der af og til eller altid har svært ved at nå, hvad de vil i dagligdagen, er andelen 28 pct.

Langt de fleste 11-19-årige børn og unge svarer, at de enten virkelig godt kan lide skolen, eller at de synes, at den er nogenlunde, jf. figur 8.3.2. Samlet set er der fra 2009 til 2017 kun sket et let fald i denne gruppe. Blandt de 7-, 15- og 19-årige ser vi imidlertid en faldende trend i andelen, der svarer, at de virkelig godt kan lide skolen. Mest markant er faldet blandt de 7-årige, hvor det er børnenes mor, der vurderer, hvad barnet synes om skolen for tiden. Her er andelen, der vurderer, at barnet virkelig godt kan lide skolen, faldet fra 82 pct. i 2009 til 64 pct. i 2017. Blandt de 15- og 19-årige ses det mest markante fald i andelen, der virkelig godt kan lide skolen, mellem 2009 og 2017. Mens 44 pct. af de 15-årige i 2013 svarede, at de virkelig godt kan lide skolen, var det i 2017 kun 32 pct. I samme periode ses der desuden en stigende andel, der ikke eller slet ikke kan lide skolen. De 11-årige adskiller sig fra de andre aldersgrupper ved, at der siden 2009 har været en stigende trend i

FIG. 8.3.2: 7-19-åriges skoleglæde 2009-2017. Procent

andelen, der virkelig godt kan lide skolen. Hvor 49 pct. i 2009 svarede, at de virkelig godt kunne lide skolen, gælder det i 2017 57 pct.

Siden vi gennemførte sidste dataindsamling i 2013, har Danmark fået en folkeskolereform, og året forinden blev der vedtaget en lov om øget inklusion i folkeskolen. Det er et forhold, der kan have betydet ændringer i børnenes skoledag. For de 7-15-årige kan det i dette lys være interessant at se på udviklingen i skoleglæde mellem 2013 og 2017. Det er dog vigtigt at være opmærksom på, at vi ikke ved, hvilken udvikling der ville have været i skoleglæde, såfremt der ikke havde været nogen reformer. På baggrund af denne undersøgelse kan vi derfor udelukkende se på, hvilken udvikling der har fundet sted i perioden, men ikke drage kausale konklusioner af reformens indvirkning på børnenes og de unges glæde ved at gå i skole.

DELKONKLUSION

I forhold til skoleglæde kan vi konkludere, at:

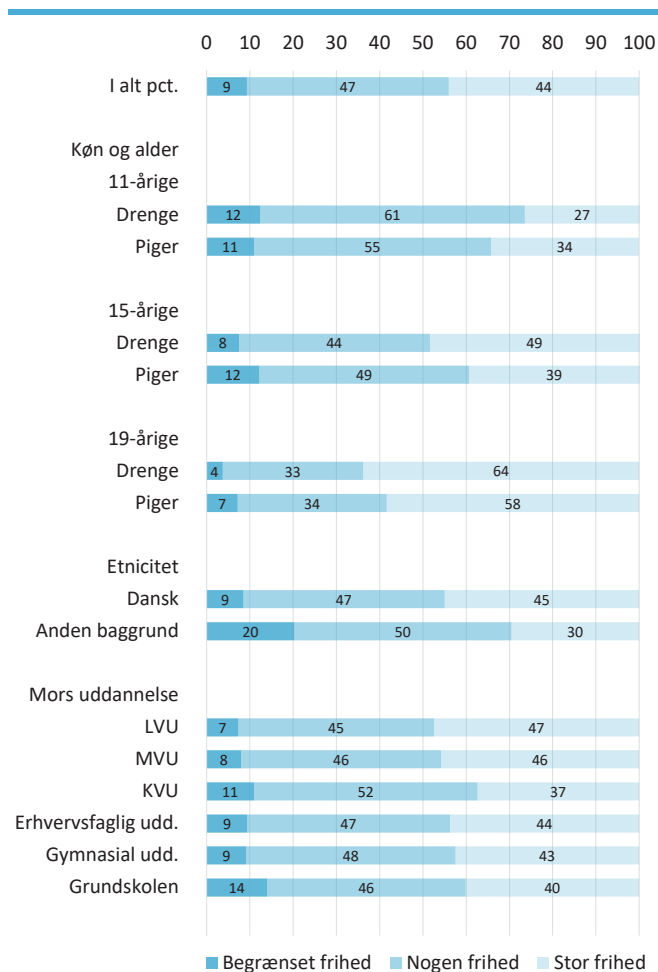
- De 7- og 11-årige oplever størst skoleglæde; over halvdelen kan "virkelig godt lide skolen". Kun hver tredje 15-årige svarer det samme. Blandt de 19-årige er skoleglæden igen højere.
- Børn og unge af højtuddannede mødre svarer i højere grad, at de kan lide skolen, end børn, hvor mors højeste uddannelse er grundskole.
- Børn og unge, der føler sig ensomme, bliver mobbet og oplever et dagligt tidspres, rapporterer om markant lavere skoleglæde, end børn, der ikke oplever disse psykosociale belastninger.
- Siden 2009 er andelen, der "virkelig godt" kan lide skolen, faldet blandt undersøgelsen 7-, 15- og 19-årige. Blandt de 7-årige er der tale om en jævn og markant faldende trend på 18 procentpoint. Blandt de 15- og 19-årige er skoleglæden i 2017 faldet efter en lille stigning i 2013. Blandt de 11-årige er der til gengæld sket en lille stigning i andelen, der "virkelig godt" kan lide skolen.

KOMPONENT 4: PERSONLIG FRIHED OG OPLEVET TIDSPRES

PERSONLIG FRIHED

I undersøgelsen måler vi de 11-, 15- og 19-åriges oplevelse af personlig frihed og autonomi gennem tre spørgsmål: 1) "For det meste kan du selv bestemme, hvad du bruger din tid til", 2) "Du føler dig fri til at bestemme, hvordan du vil leve dit liv" og 3) "Normalt kan du frit sige, hvad du tænker og mener". Der er fem svarkategorier, der strækker sig fra "helt uenig" til "helt enig". Den summerede indikator på personlig frihed kan antage værdierne fra 3 til 15, hvor 15 svarer til maximal frihed (3 x "helt enig"). I denne undersøgelse tolkes en score på 3-10 som "begrænset frihed", 11-13 som "nogen frihed", mens 14-15 forstås som "stor frihed". Overordnet set oplever 9 pct. af undersøgelsens 11-19-årige at have begrænset frihed, 47 pct. oplever nogen frihed, mens 44 pct. oplever stor frihed (figur 8.4.1).

FIG. 8.4.1: 11-19-åriges oplevelse af personlig frihed. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

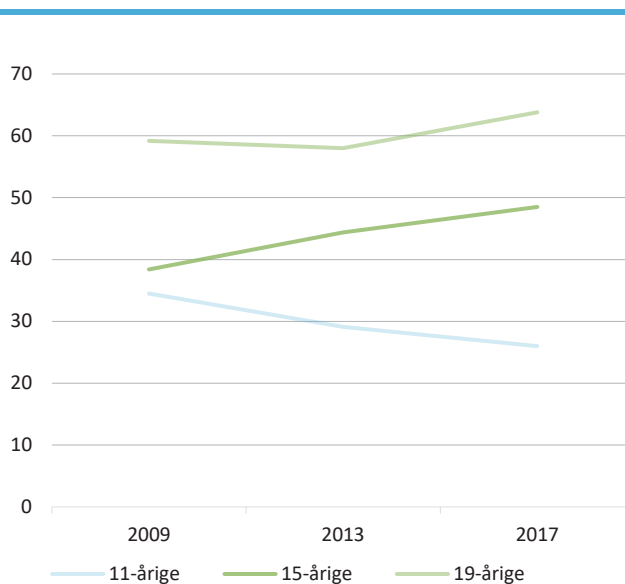
Af figur 8.4.1 ses det, at andelen, der oplever stor frihed, stiger med alderen. Blandt de 19-årige er det således 61 pct., der oplever stor frihed, mod 30 pct. blandt de 11-årige. Ved 11-årsalderen oplever pigerne den største grad af frihed sammenlignet med de jævnaldrende drenge. Denne kønsforskel vender ved 15-årsalderen, hvor der herefter er en højere andel af drenge, der oplever stor personlig frihed.

Ligesom ved de to tidligere undersøgelser ser vi, at børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk i mindre grad end danske børn og unge oplever stor personlig frihed. Mens samlet set 45 pct. af de danske børn og unge oplever stor frihed, er det kun tilfældet for 30 pct. af de 11-19-årige med etnisk minoritetsbaggrund. På samme vis er der en større andel, der oplever begrænset personlig frihed. Andelen, der oplever stor personlig frihed, stiger dog med alderen, men vedbliver at være lavere end blandt unge med dansk baggrund.

Andelen af børn og unge, der oplever stor personlig frihed, er højest blandt børn af højtuddannede mødre. I denne gruppe oplever næsten hver anden at have stor personlig frihed. Blandt børn og unge, hvor mors højeste uddannelse er grundskole, er andelen 40 pct.

Overordnet set har andelen af 11-, 15- og 19-årige, der oplever stor personlig frihed, ligget stabilt siden 2009. Ser vi på udviklingen for hhv. 11-, 15- og 19-årige drenge og piger hver for sig, teg-

FIG. 8.4.2: 11-19-årige drenge, der oplever stor personlig frihed 2009-2017. Procent

ner der sig imidlertid et andet billede (figur 8.4.2). Blandt drengene har andelen af 11-årige, der oplever stor personlig frihed, været faldende siden 2009, mens andelen af hhv. 15- og 19-årige har været stigende (figur 8.4.2). Den største stigning ser vi blandt de 15-årige drenge. I 2009 oplevede 38,4 pct. stor personlig frihed. I 2017 var andelen 48,5 pct. Blandt pigerne har andelen, der oplever stor personlig frihed, imidlertid stort set været uændret siden 2009 (resultater ikke vist).

OPLEVET TIDSPRES

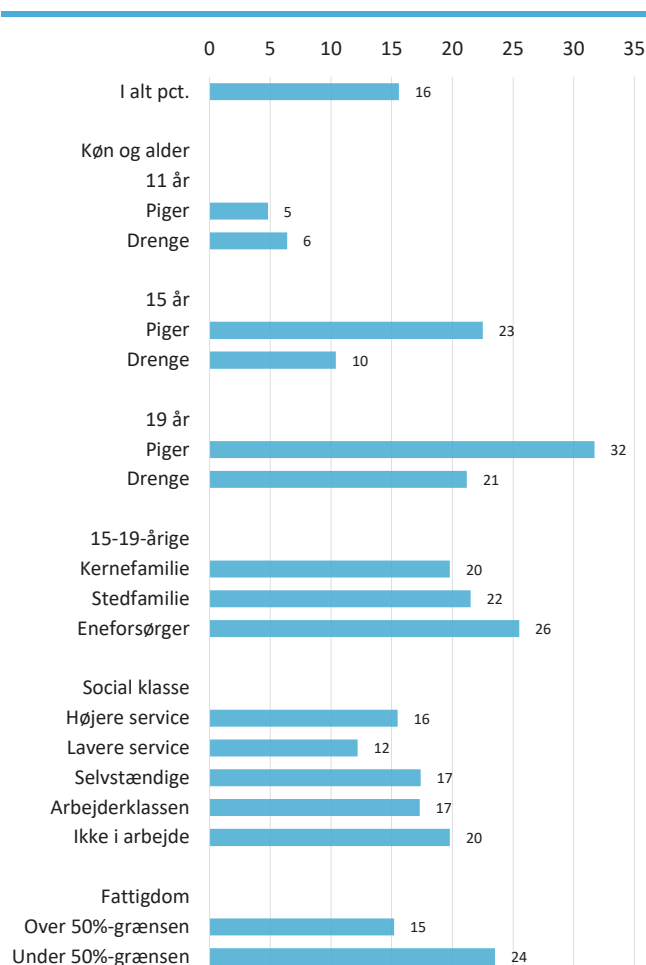
De fleste børn og unge tilbringer en væsentlig del af deres dag i dagtilbud, skole eller uddannelse. Hertil kommer eventuelle fritidsaktiviteter og/eller fritidsjob, der skal passes ind i en hverdag, hvor der også skal være plads til venner og familieliv. Ligesom voksne kan børn og unge føle sig pressede i hverdagen. Danske undersøgelser tyder på, at op imod hver femte danske 10-24-årige ofte føler sig stresset (Due et al., 2014).

I undersøgelsen har vi spurgt til, om de 11-19-årige til dagligt kan nå de ting, som han eller hun gerne vil. Vi kan ikke på baggrund af dette spørgsmål sige noget om, hvorvidt børnene føler sig stressede, men det kan være en indikation på, om de i deres dagligdag er presset på tid. Overordnet set svarer størstedelen, 84 pct., at de ingen problemer har eller for det meste kan nå de ting, de gerne vil. Dermed svarer 16 pct., at det af og til eller altid er et problem. Det er denne gruppe af børn og unge, vi fokuserer på i dette afsnit.

Det er særligt to baggrundsforhold, der ser ud til at have betydning for oplevet tidspres: alder og køn (figur 8.4.3). 6 pct. af de 11-årige svarer, at de altid eller af og til har problemer med at nå, hvad de vil i dagligdagen. Herefter stiger andelen, der oplever tidspres, og blandt de 19-årige oplever samlet set 27 pct., at det kan være svært at få tiden til at slå til. Blandt de 15- og 19-årige ser vi igen en tydelig kønsforskkel; pigerne har i markant højere grad svært ved at nå det, de gerne vil. Næsten hver tredje 19-årige pige oplever tidspres mod godt hver femte af drengene.

De 15-19-årige er de aldersgrupper, hvor den største andel oplever tidspres. Figur 8.4.3 viser, at unge i eneforsørgerfamilier lidt oftere oplever, at de har problemer med at nå det, de gerne vil. Vi ser også, at børn og unge fra socioøkonomisk mindre privilegerede familier i lidt højere grad føler sig presset på tid end børn og unge fra den højere eller lavere serviceklasse.

FIG. 8.4.3: 11-19-årige, der har svært ved at nå det, de gerne vil. Udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

Figur 8.4.4. viser udviklingen af andelen af børn og unge, der altid eller af og til har svært ved at nå det, de gerne vil i dagligdagen.

Blandt de 15- og 19-årige ser vi en mindre stigning siden 2013 på ca. 5 procentpoint. Set i forhold til 2009 er der dog ikke tale om en statistisk signifikant trend hen over de 3 survey-år. Andelen af 11-årige, der oplever tidspres i det daglige, har ligget stabilt hen over undersøgelsens 3 år.

DELKONKLUSION

I forhold til personlig frihed og oplevet tidspres kan vi konkludere, at:

- Oplevelsen af personlig frihed er størst blandt de 15- og 19-årige, og drengene i disse aldersgrupper oplever i lidt højere grad stor personlig frihed. Blandt de 11-årige oplever en højere andel af pigerne en stor grad af frihed.
- Børn af højtuddannede mødre oplever i højere grad stor personlig frihed sammenlignet med børn af mødre med en grundskoleuddannelse som højeste uddannelse. Herudover oplever børn og unge med anden etnisk baggrund end dansk i mindre grad personlig frihed end deres danske jævnaldrende.
- Samlet set har andelen af 11-19-årige, der oplever stor personlig frihed, været uændret siden 2009. Opdelt på køn ser vi imidlertid, at andelen, der oplever stor personlig frihed, er stigende blandt især de 15-årige drenge. Blandt de 11-årige har andelen derimod været faldende.

- Andelen af børn og unge, der oplever at være presset på tid, stiger med alderen og er højest blandt de 15- og 19-årige piger, hvor hhv. 23 og 32 pct. oplever, at det af og til eller altid er et problem.

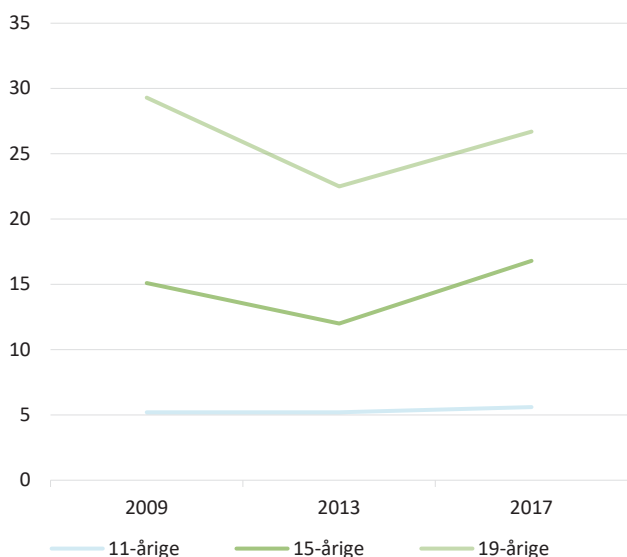
KOMPONENT 5: LIVSTILFREDSHED OG PSYKOSOCIAL TRIVSEL

SELF-EFFICACY

Begrebet self-efficacy er svært at oversætte direkte til dansk, men refererer til et individs tro på, at han eller hun kan sætte sig et mål og nå det (Bandura, 1997). Når vi har medtaget et mål for generel self-efficacy i undersøgelsen, er det ud fra en betragtning om, at en høj grad af self-efficacy er en indikator på et aktivt forhold til sit eget liv og dermed også et vigtigt aspekt af børns og unges mentale trivsel.

Vi anvender et mål for self-efficacy, der er inspireret af Schwarzers skala for generel self-efficacy (Schwarzer, 1995). Dette mål anvendes i HBSC-undersøgelserne (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015), og HBSC Metodeundersøgelsen 2012 (Meilstrup et al., 2016) tyder på, at 11-15-årige forstår spørgsmålene, samt at målet fungerer efter hensigten. Målet består af to spørgsmål: 1) "Hvor tit kan du finde en løsning på problemer, bare du prøver hårdt nok?" og "Hvor tit kan du klare det, du sætter dig for?". Svarkategorierne er "meget tit", "tit", "engang imellem" og "sjældent". Vi definerer høj self-efficacy som to positive svar, dvs. ved

FIG. 8.4.4: 11-19-årige, der af og til eller altid har svært ved at nå det, de gerne vil 2009-2017. Procent

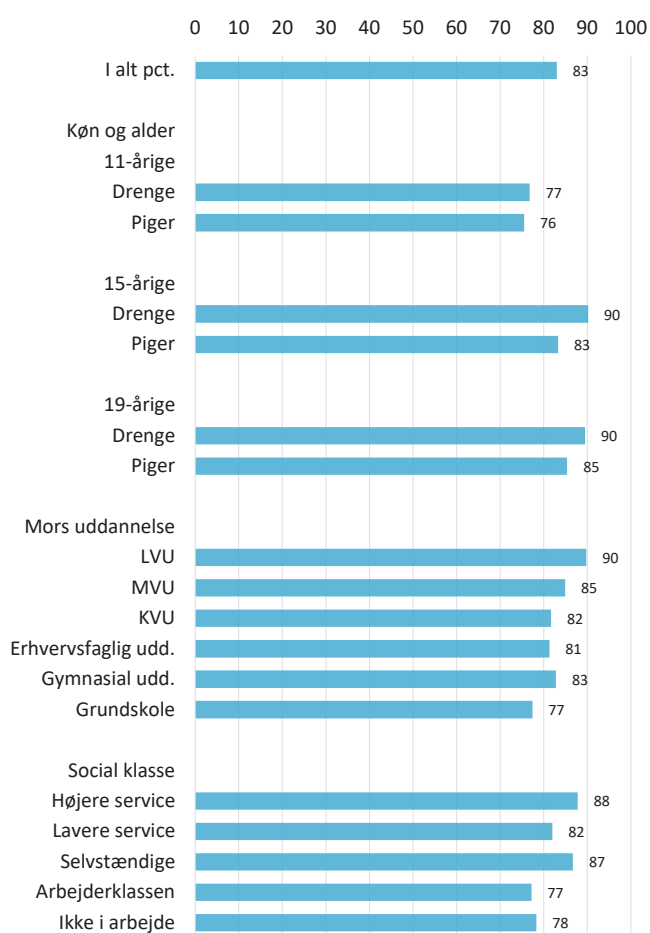

at have svaret "meget tit" eller "tit" til begge spørgsmål. Middel grad af self-efficacy defineres ved ét positivt svar, mens ingen positive svar ses som et udtryk for en lav grad af self-efficacy.

Et stort flertal af undersøgelsens 11-19-årige har en høj grad af self-efficacy, 83 pct. 11 pct. har en middel grad af self-efficacy, mens 6 pct. har en lav grad af self-efficacy. Figur 8.5.1 viser andelen af 11-19-årige med en høj grad af self-efficacy fordelt på baggrundsvariable.

Andelen med høj self-efficacy er højest blandt undersøgelsens 15- og 19-årige unge. Mens der ikke ses nogen kønsforskel blandt de 11-årige, er der blandt de 15- og 19-årige imidlertid flere drenge end piger med en høj grad af self-efficacy. Blandt drengene er andelen 90 pct., hvorimod det blandt 15- og 19-årige piger er hhv. 83 og 85 pct., der har en høj grad af self-efficacy. Selvom der

FIG. 8.5.1: 11-19-årige med høj self-efficacy fordelt på udvalgte baggrundsforhold 2017. Procent

generelt er en høj grad af self-efficacy på tværs af socioøkonomiske baggrundsforhold, ses der også her en social gradient i høj self-efficacy.

I figur 8.5.2-4, hvor fokus er tilfredshed med livet, ser vi desuden, at børn og unge med en høj grad af self-efficacy i højere grad har høj livstilfredshed end børn og unge med en middel eller lav self-efficacy.

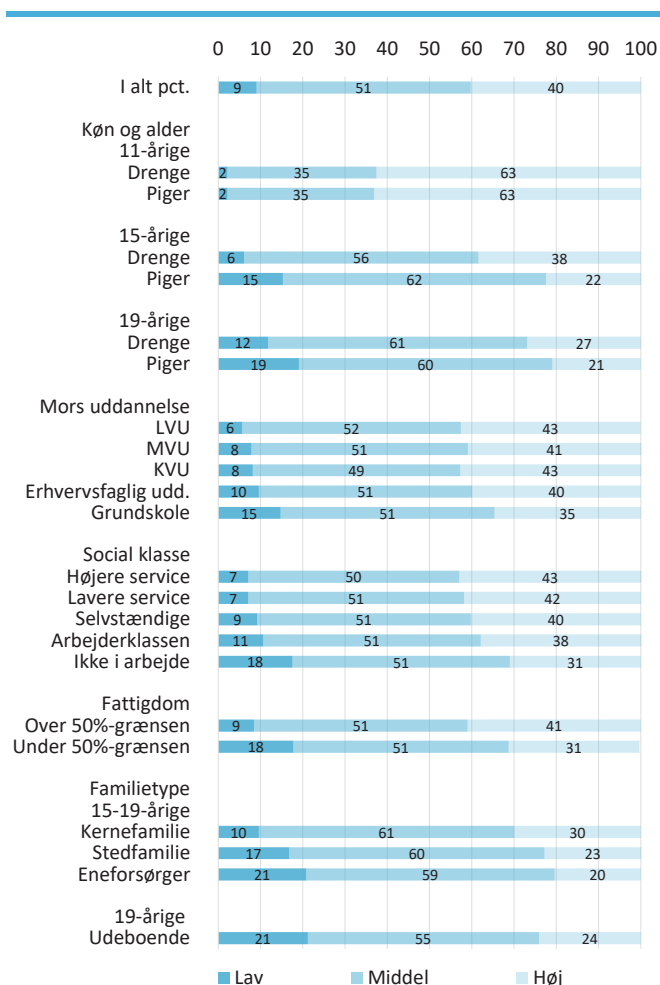
LIVSTILFREDSHED

I undersøgelsen indgår livstilfredshed som et generelt trivselsmål. Vi anvender "Cantril's ladder" (Cantril, 1965), som har været anvendt i nationale såvel som internationale studier af børn og unges sundhed velfærd og trivsel (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015; Rees et al., 2010). Målingen af livstilfredshed består af et enkelt spørgsmål, som de 11-, 15- og 19-årige bliver bedt om at besvare. Spørgsmålet lyder: "Hvor tilfreds er du for tiden med dit liv? Angiv tilfredshed på en skala fra 0 til 10, hvor 10 betyder 'Det bedste mulige liv' og 0 betyder 'det værste tænkelige liv'". Fokusgruppeinterview blandt 11-15-årige tyder på, at børnene og de unge generelt svarer på deres tilfredshed med livet som helhed (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015). I overensstemmelser med de kategoriseringer, der anvendes i andre undersøgelser, kategoriseres 0-5 som "lav livstilfredshed", 6-8 som "middel livstilfredshed" og 9-10 som "høj livstilfredshed" (Bradshaw, Hoelscher & Richardson, 2007; OECD, 2009; Rasmussen, Pedersen & Due, 2015; UNICEF, 2007).

I 2017 lå 40 pct. af de 11-19-årige i kategorien "høj livstilfredshed", 51 pct. i "middel livstilfredshed", mens knap hver tiende (9 pct.) havde "lav livstilfredshed". Figur 8.5.1 viser, at flertallet af de 11-årige piger og drenge har høj tilfredshed med livet (63 pct.), et niveau, der er markant højere end de 43 pct., som Skolebørnsundersøgelsen fandt i 2014 (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015). Kun en meget lille andel, 2 pct., har lav livstilfredshed. Som det er tilfældet med de fleste andre indikatorer i dette domæne, varierer livstilfredshed med alderen, ligesom at der ses en forskel mellem de 15- og 19-årige piger og drenge. Således er det blandt de 15-årige piger og drenge hhv. 15 og 6 pct., der har lav livstilfredshed, mens det i 19-årsalderen er 19 pct. af de unge kvinder og 12 pct. af de unge mænd, som har lav livstilfredshed.

Vi ser også en social gradient i livstilfredshed i forhold til mors uddannelse, husstandens højeste socialklasse samt fattigdom.

FIG. 8.5.2: 11-19-åriges livstilfredshed fordelt på baggrundsforhold 2017. Procent

Børn og unge, hvor mors højeste uddannelse er grundskole, eller hvor ingen i husstanden er i arbejde, rapporterer i højere grad lav livstilfredshed sammenlignet med børn fra mere privilegerede familier, ligesom en mindre andel rapporterer høj livstilfredshed. Ligeledes rapporterer de 19-årige udeboende samt de 15- og 19-årige unge, der ikke lever i kernefamilier, om lavere livstilfredshed.

Ud over at være knyttet til en række socioøkonomiske og demografiske forhold påvirkes vores tilfredshed med livet også af det sociale samspil, som vi har med vores omverden og vores mulighed for at agere i denne (Huebner et al., 2004; Inchley et al., 2016). Når sammenhænge mellem disse (psyko)sociale samt individuelle faktorer og livstilfredshed beskrives ved hjælp af rent deskriptive analyser, skal vi være opmærksomme på, at en del af en sammenhæng nogle gange vil kunne forklare af bagvedliggende årsagsfaktorer såsom fx de socioøkonomiske og demografiske variable, der er vist i figur 8.5.1. Vi vælger dog stadig at præsentere livstilfredshed opdelt på en række af disse psykosociale forhold i figur 8.5.2-4, da det samlet set giver et billede af, at sociale relationer, skoletrivsel samt et aktivt liv er forhold, der er tæt knyttet til livstilfredshed blandt børn og unge.

Fælles for de 11-, 15- og 19-årige er, at de børn og unge, der ikke har fortrolige relationer til mindst én (sted)forælder, er sammen med venner sjældnere end ugentligt eller ofte eller meget ofte føler sig ensom, i højere grad rapporterer en lav grad af

livstilfredshed. Samme forhold ser vi mellem skole- og fritidsrelaterede forhold såsom ikke at være glad for skolen, ikke at gå til fritidsaktiviteter eller at blive mobbet. Herudover ser vi, at lav livstilfredshed er hyppigere blandt børn og unge, som har en SDQ score i eller uden for grænseområdet, som oplever begrænset personlig frihed eller ikke har en høj grad af self-efficacy, dvs. forhold, der har betydning i forhold til at kunne agere i sin omverden. Blandt 19-årige unge, der ikke har en høj self-efficacy, er det således kun 12 pct., der har en høj livstilfredshed mod 40 pct. blandt deres jævnaldrende med en høj grad af self-efficacy. På samme vis rapporterer børn og unge, der ikke oplever disse forhold eller psykosociale belastninger, i højere grad om høj livstilfredshed. Ligesom søvn har betydning for fysisk helbred og velbefindende, har søvn også betydning for det psykiske velbefindende og overskud. I denne undersøgelse ser vi også, at 15- og 19-årige, der ikke får den anbefalede søvn, i højere grad rappor-

terer lav livsglæde, ligesom at de unge, der sover tilstrækkeligt, i højere grad rapporterer høj livstilfredshed. Blandt de 11-årige er der derimod ingen statistisk sikker forskel i livstilfredshed afhængigt af søvn, om end der ses den samme tendens som blandt de unge.

Mens de ovenfor beskrevne forhold samt psykosociale faktorer alle ser ud til at være knyttet til grad af livstilfredshed, er der dog nogle forhold, der er særligt udtalte. Et af disse forhold er ensomhed. Blandt 11-årige, der ofte eller meget ofte føler sig ensomme, rapporterer 16 pct. lav livsglæde mod kun 1 pct. blandt de børn, der ikke føler sig ensomme (figur 8.5.3). Blandt de 15-19-årige er de tilsvarende andele hhv. 59 pct. og 3-4 pct. (figur 8.5.4-5). Andre forhold er følelsen af begrænset personlig frihed, lav skoletrivsel samt et SDQ i eller uden for grænseområdet.

FIG. 8.5.3: 11-åriges livstilfredshed. Udvalgte sociale og individuelle faktorer 2017. Procent

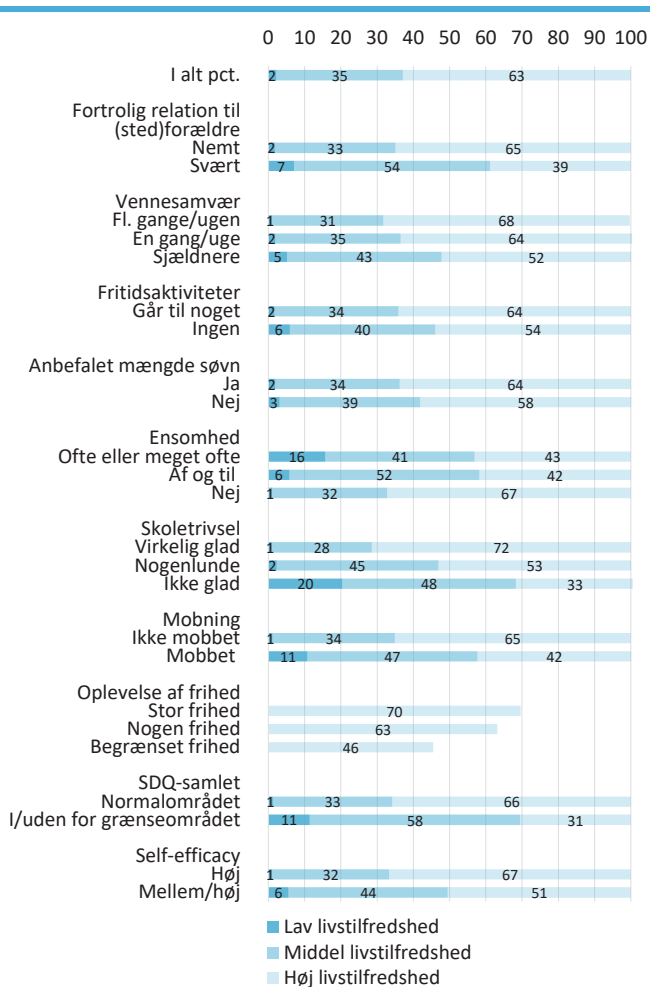
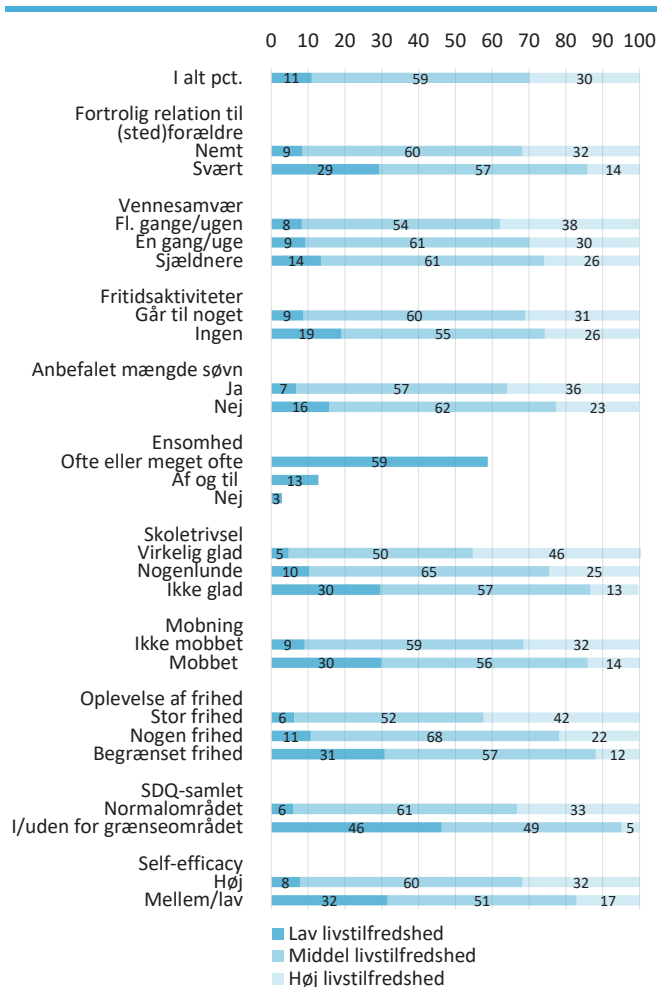

FIG. 8.5.4: 15-åriges livstilfredshed. Udvalgte sociale og individuelle faktorer 2017. Procent

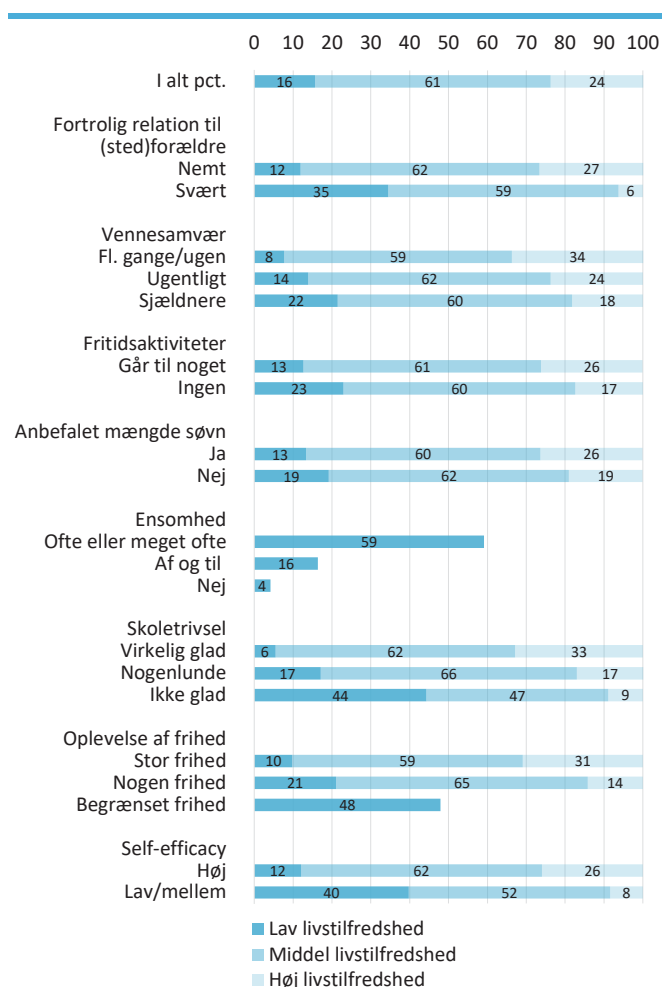
Den internationale HBSC-undersøgelse opgør andelen af børn og unge, der rapporterer det, vi i *Børn og unge i Danmark* klassificerer som middel eller høj livstilfredshed (Inchley et al., 2016). Internationalt set befandt de danske 15-årige sig i 2014 på en sjet-teplads ud af 42 lande (piger 82 pct. og drenge 93 pct.) på stort set samme niveau som Finland, Island og Norge. Den danske del af undersøgelsen, Skolebørnsundersøgelsen, finder dog, at der perioden 2002-2014 har været et jævnt fald i andelen af 15-årige, der rapporterer høj livstilfredshed (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015). I *Børn og unge i Danmark* finder vi blandt de unge 15- og 19-årige dog ingen signifikant trend i udviklingen siden 2009. Det er imidlertid værd at bemærke, at der mellem 2013 og 2017 er sket et statistisk signifikant fald i andelen, der falder i kategorien "høj livstilfredshed" (figur 8.5.6). I perioden faldt andelen med høj livstilfredshed fra 38 til 30 pct. blandt de 15-årige. Blandt de 19-årige faldt andelen fra 30 til 24 pct. I samme periode er der

sket en stigning i andelen af unge med lav livstilfredshed. Siden 2009 er der kun sket små udsving i de 11-åriges livstilfredshed, og vi finder ingen signifikant trend i udviklingen.

ENSOMHED

Ensomhed er en smertefuld oplevelse, som mange børn og unge oplever i løbet af barn- eller ungdommen. For de fleste er der tale om et forbigående fænomen, men for en mindre gruppe kan ensomheden bide sig fast med risiko for at fortsætte ind i ungdommen og voksenlivet (Due et al., 2014). Ensomhed kan opstå, når ens sociale relationer ikke lever op til det behov, man har for social kontakt. Social isolation øger risikoen for ensomhed, men ensomhed kan også opstå, selvom man er sammen med andre, fx som følge af utilstrækkelige sociale relationer, eller fordi man føler sig anderledes end ens sociale relationer. Ud over at være en smertelig følelse øger ensomhed i ungdommen risikoen for at udvikle adfærds- og sundhedsrelaterede problemer senere i livet (Goosby et al., 2013; Vanhalst et al., 2018). Ensomhed blandt børn og unge er derfor en følelse, der skal tages alvorligt.

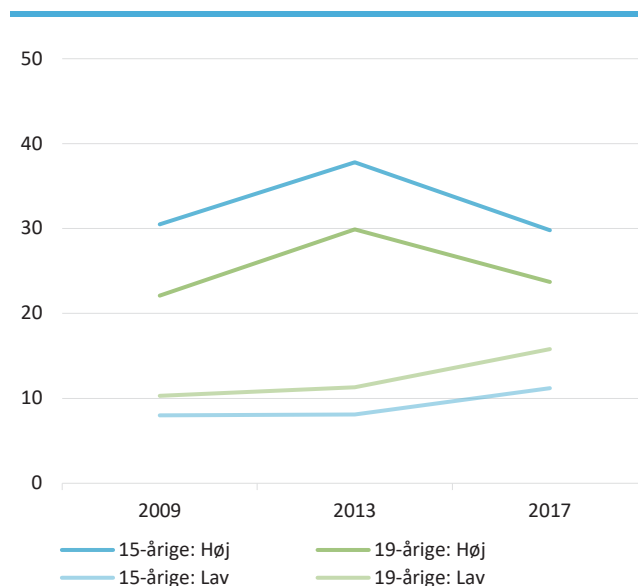
FIG. 8.5.5: 19-åriges livstilfredshed. Udvalgte sociale og individuelle faktorer 2017. Procent

I undersøgelsen stiller vi de 11-19-årige spørgsmålet: "Føler du dig ofte ensom?". Hertil kunne de svare "Ja, meget ofte", "Ja, ofte", "Af og til" og "Nej". Vi betragter de børn og unge, der har svaret "Ja, meget ofte" eller "Ja, ofte", som ensomme.

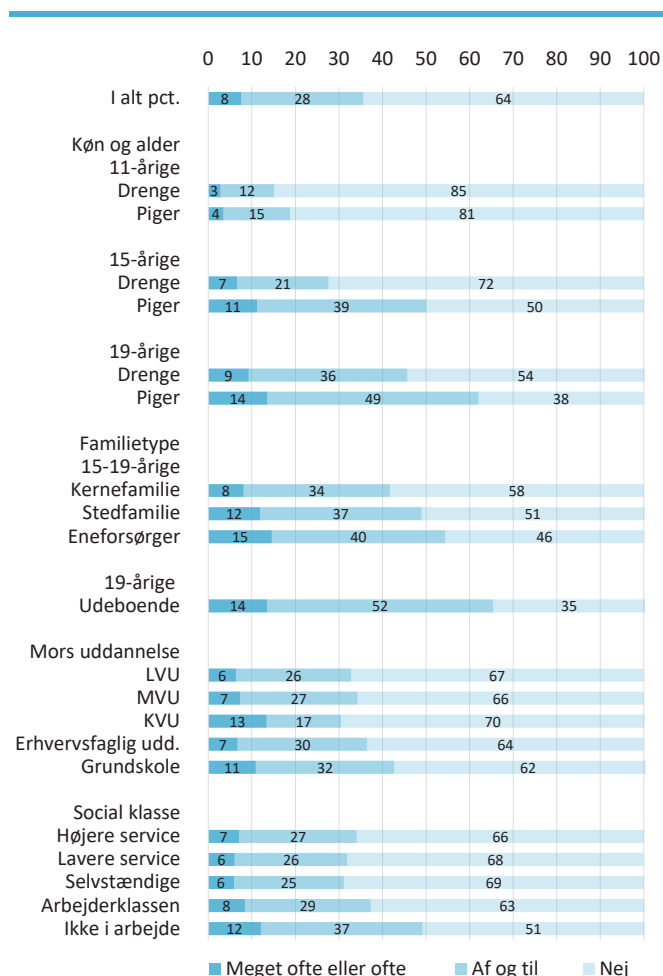
Andelen, der føler sig ensom, er højere blandt de 15- og 19-årige unge end blandt de 11-årige børn, hvor kun 3 pct. føler sig ensom

FIG. 8.5.6: Udvikling i andel 15- og 19-årige med høj og lav livstilfredshed 2009-2017. Procent

(figur 8.5.7). Det er i lidt højere grad de unge piger end drenge, der føler sig ensomme, 14 pct. af de 19-årige kvinder mod 9 pct. af de unge mænd. Endnu mere udtalt er kønsforskellen, hvad angår andelen, der svarer nej til, at de føler sig ensomme. Unge, der lever i en sted- eller eneforsørgerfamilie eller er udeboende som 19-årige, svarer i højere grad, at de er ensomme end deres jævnaldrende i kernefamilier. Blandt de 11-årige er der derimod ingen signifikant forskel. Af figur 8.5.7 ser vi også, at børn og unge, hvor ingen i husstanden er i arbejde, i højere grad føler sig ensomme (12 pct.), og at en markant mindre andel svarer nej til, at de føler sig ensomme (51 pct.) sammenlignet med familier, hvor mindst en i husstanden er i arbejde. Der kan være flere årsager til dette, men mulige forklaringer kan være, at disse børn og unge føler sig anderledes eller ikke i samme grad har mulighed for at deltage i aktiviteter som deres økonomisk mere privilegerede jævnaldrende (Sorhagen & Wurster, 2017).

FIG. 8.5.7: Ensomhed blandt 11-19-årige fordelt på baggrundsforhold 2017. Procent

En årsag til ensomhed kan være, at de sociale relationer ikke slår til. Derfor anvender vi i det følgende fortrolige relationer som en indikator for kvaliteten af relationen til (sted)forældre og venner. Figur 8.5.8 tegner her et tydeligt billede af, at 15-19-årige, som har svært ved at tale med venner eller (sted)forældre om ting, der går dem på, er markant mere ensomme end unge med fortrolige relationer til disse vigtige sociale relationer. Figuren viser dog også, at der også blandt de unge med fortrolige relationer er

FIG. 8.5.8: Andelen af børn og unge, der føler sig ensomme ofte eller meget ofte fordelt på fortrolighed med forældre og venner 2017. Procent

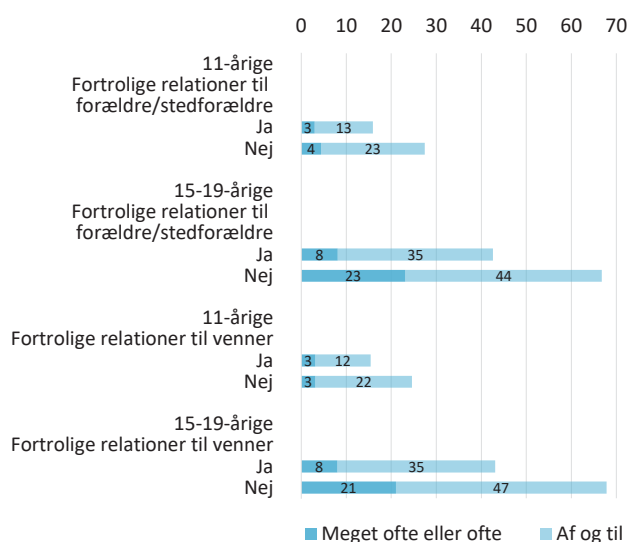
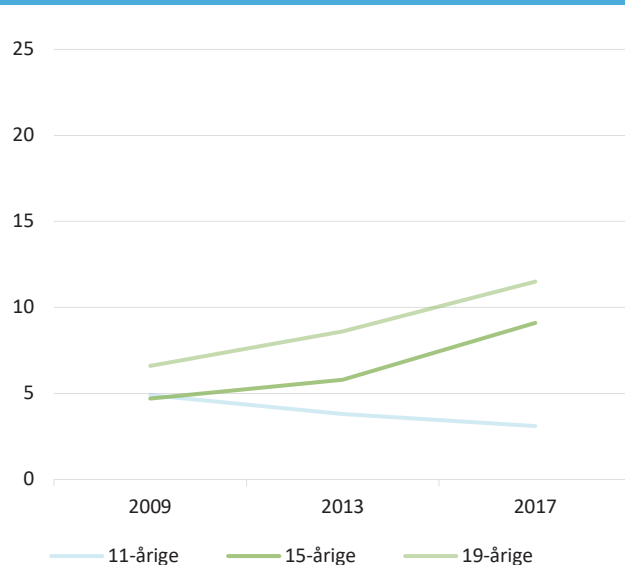

FIG. 8.5.9: Udvikling i ensomhed blandt 11-19-årige. 2009-2017. Procent

ensomme unge. Blandt de 11-årige er der imidlertid ingen signifikant forskel i forhold til fortrolige relationer.

Siden 2009 har andelen, der ofte eller meget ofte føler sig ensom, været stigende blandt de 15- og 19-årige (figur 8.5.9). Mens 7 pct. af de 19-årige i 2009 svarede, at de følte sig ensomme, var det i 2017 12 pct. Blandt de 11-årige ser vi derimod en lille, men statistisk signifikant faldende trend. Den jævnt stigende trend i ensomhed blandt unge er i overensstemmelse med undersøgelsen *Danskernes Sundhed*, der i samme tidsperiode finder en stigning i andelen af 16-24-årige, der ofte føler sig uønsket alene (kvinder: 7,9-10,3 pct.; mænd 6,6-8,5 pct.) (Jensen et al., 2018).

DELKONKLUSION

I forhold til livstilfredshed og psykosocial trivsel kan vi konkludere, at:

- Et stort flertal af de 11-19-årige har en høj grad af self-efficacy, mens 6 pct. har en lav grad af self-efficacy. Self-efficacy stiger med alderen, og der ses en betydelig social gradient i forhold til mors uddannelse, hvor andelen med høj self-efficacy er højest blandt børn og unge med en højtuddannet mor.
- Livstilfredshed falder med alderen, og andelen med høj livstilfredshed er lavest blandt de 15- og 19-årige piger. Børn og unge fra familier, hvor ingen i familien er i arbejde, eller som lever i relativ fattigdom, rapporterer lavere livstilfredshed end børn fra mere økonomisk privilegerede familier. Det samme gør 19-årige udeboende samt børn og unge, der ikke lever i en kernefamilie.
- Livstilfredshed er desuden knyttet til oplevelsen af sociale relationer, fritidsliv, skoleglæde, søvn samt psykosociale forhold. Ensomhed, personlig frihed, lav skoletrivsel og et SDQ i eller uden for grænseområdet ser ud til at have særlig stor betydning for livstilfredshed.

- Der ses ikke nogen entydig trend i udviklingen i livstilfredshed siden 2009, men blandt de 15-19-årige er der siden 2013 sket i fald i andelen med høj livstilfredshed. I samme periode er andelen med lav livstilfredshed steget. Blandt de 11-årige er der ikke sket nogen ændringer.
- Kun 3 pct. af undersøgelsens 11-årige føler sig ensomme. Blandt de 15-19-årige er andelen, der ofte eller meget ofte føler sig ensom, højere, og særligt blandt pigerne. Mere end hver tiende 15- og 19-årige pige føler sig ensom. Børn og unge, der bor i en husstand, hvor ingen er i arbejde, og 15-19-årige, som ikke bor i en kernefamilie, føler sig i højere grad ensomme.
- Unge, der mangler fortrolige relationer til (sted)forældre eller venner, svarer i markant højere grad, at de føler sig ensomme sammenlignet med unge med fortrolige relationer. Blandt de 11-årige ses der imidlertid ingen forskel.
- Siden 2009 er andelen af 15-19-årige, der føler sig ensom ofte eller meget ofte, steget ca. 5 procentpoint. Blandt de 11-årige ses en let faldende trend i ensomhed.

OPSUMMERING OG KONKLUSION

I domæne 8 har vi beskrevet centrale indikatorer for børns og unges subjektive trivsel, og hvordan disse indikatorer har udviklet sig henover undersøgelsens 3 survey-år. Samlet set danner der sig et billede af, at flertallet af undersøgelsens børn og unge trives og har det godt. Der er imidlertid et stort mindretal, der har det svært. Dette gør sig i særlig udtalt grad gældende blandt de 15- og 19-årige piger, ligesom vi også ser en social ulighed i flere af de indikatorer, på subjektiv trivsel, der indgår i domænet. Siden undersøgelsens start i 2009 tyder undersøgelsens resultater på, at udviklingen i subjektiv trivsel på flere områder er gået i den forkerte retning.

Størstedelen af undersøgelsens børn og unge har et godt (selv) vurderet helbred. Kapitlets analyser viser dog en betydelig køns- og aldersmæssig variation i forhold til selvvurderet helbred og kropsopfattelse. Andelen, der vurderer deres helbred som dårligt eller nogenlunde eller synes, at de er for tykke, stiger med alderen, og det er især pigerne, som er utilfredse. Pigerne er også mere tilbøjelige til at vurdere deres krop som for tyk, på trods af at de er normalvægtige, og som passende, på trods af at de er undervægtige. Omvendt er drengene mere tilbøjelige til at vurdere deres krop som for tynd, på trods af at de er normalvægtige, og som passende, på trods af at de er overvægtige. I undersøgelsen fandt vi, at de 11-19-årige, der følte sig ensomme eller pressede på tid, i særlig høj grad vurderede deres helbred som dårligt eller nogenlunde. Såvel stress som ensomhed er blandt voksne en risikofaktor for det fysiske helbred. Siden 2009 er andelen med et dårligt eller nogenlunde selvvurderet helbred steget blandt undersøgelsens 15- og 19-årige, mens udviklingen blandt de resterende aldersgrupper har været stabil. Også i forhold til kropsopfattelse ser vi en udvikling, hvor de unge 15-19-årige er blevet mere utilfredse. Andelen, der vurderer deres krop som passende, er faldet.

Andelen af 15- og 19-årige, der angiver at have haft en psykisk lidelse, spiseforstyrrelse eller at have forsøgt selvmord på et eller andet tidspunkt, stiger med alderen, og det er især er de unge kvinder, der har oplevet disse problemer. Siden 2009 er der sket en markant stigning i andelen af undersøgelsens kvinder, der svarer, at de har haft en psykisk lidelse, samt i andelen, der har fået psykologhjælp. Der ses en tydelig social gradient for indad- og udadvendte adfærdsproblemer, psykisk lidelse og selvmordsforsøg. Andelen af unge, der har forsøgt selvmord, er fire gange så høj i familier, der lever i relativ fattigdom.

De 7- og 11-årige oplever den største skoleglæde. Mere end halvdelen kan "virkelig godt lide skolen". De 15-årige er mindre glade for skolen, mens skoleglæden igen stiger ved 19-årsalderen. Siden 2009 har der været en faldende trend i andelen af 7-15- og 19-årige, der svarer, at de "virkelig godt" kan lide skolen. Blandt de 11-årige er der derimod sket en lille stigning. Børn og unge fra højtuddannede hjem svarer i højere grad, at de kan lide skolen end børn, hvor mors højeste uddannelse er grundskole. De børn og unge, der oplever tidspres, bliver mobbet eller føler sig ensomme, rapporterer desuden om markant lavere skoleglæde end børn og unge, der ikke er udsat for disse belastninger.

Oplevelsen af personlig frihed er størst blandt de ældste aldersgrupper. Derudover ser vi, at oplevet personlig frihed er koblet til etnicitet og socioøkonomiske forhold. Opdelt på køn har andelen, der oplever stor personlig frihed, været stigende blandt især de 15-årige drenge. Blandt de 11-årige har andelen derimod været faldende. Blandt pigerne er der ikke sket væsentlige ændringer henover de 3 survey-år. Følelsen af at have svært ved at nå det, man gerne vil til daglig, bliver mere almindelig med alderen og er højest blandt de 15- og 19-årige piger, hhv. 23 og 32 pct. oplever, at det af og til eller altid er et problem.

Den sidste komponent i domæne 8 omfatter livstilfredshed og psykosocial trivsel. Her viser analyserne, at et stort flertal af de 11-19-årige oplever en høj grad af self-efficacy, dvs. en tro på, at de kan sætte sig et mål og nå det. På trods af at andelen med høj self-efficacy er høj, ses der dog stadig en tydelig social gradient, hvor børn af højtuddannede har den højeste grad af self-efficacy. Også i forhold til livstilfredshed ses en social gradient, hvor børn og unge fra familier, hvor ingen i familien er i arbejde, eller som lever i relativ fattigdom, rapporterer lavere livstilfredshed end børn fra mere økonomisk privilegerede familier. Livstilfredshed

falder desuden med alderen og er lavest blandt de 15-19-årige piger. Herudover er livstilfredshed knyttet til fx sociale relationer, skoleglæde, fritidsliv samt psykosociale forhold. Kun en lille andel af de 11-årige i denne undersøgelse føler sig ensom. Blandt de 15-19-årige er andelen imidlertid højere, og mere end hver tiende af de 15- og 19-årige piger føler sig ofte ensomme. Børn og unge, der bor i en husstand, hvor ingen er i arbejde, og 15-19-årige, som ikke bor i en kernefamilie, føler sig i højere grad ensomme. Herudover svarer unge, der mangler fortrolige relationer til (sted)forældre eller venner, i markant højere grad, at de føler sig ensomme sammenlignet med unge, som har fortrolige relationer. Blandt de 11-årige ser vi derimod ingen forskel. Andelen af 15-19-årige, der føler sig ensom ofte eller meget ofte, er siden 2009 steget ca. 5 procentpoint. Blandt de 11-årige har der derimod været en let faldende trend i ensomhed.

REFERENCER

- Arango, C., C.M. Díaz-Caneja, P.D. McGorry, J. Rapoport, I.E. Sommer, J.A. Vorstman, D. McDaid, O. Marín, E. Serrano-Drozdoskyj, R. Freedman & W. Carpenter (2018): "Preventive strategies for mental health". *The Lancet. Psychiatry*, 5, s. 591-604.
- Al-Windi, A. (2005): "The relations between symptoms, somatic and psychiatric conditions, life satisfaction and perceived health. A primary care based study". *Health Qual Life outcomes*, 27, s. 3-28.
- Bandura, A. (1997): *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: W.H. Freeman & Co.
- Bradshaw, J., P. Hoelscher & D. Richardson (2007): "An Index of Child Well-Being in the European Union". *Social Indicators Research*, 80, s. 133-177.
- Cantril, H. (1965): *The Pattern of Human Concerns*. New Brunswick, New Jersey, USA: Rutgers University Press.
- Christensen A.I., M. Davidsen, M. Kjølner & K. Juel (2010): *Mental sundhed blandt voksne danskere*. København: Sundhedsstyrelsen.
- Due, P., F. Diderichsen, C. Meilstrup, M. Nordentoft, C. Obel & A. Sandbæk (2014): *Børn og unges mentale helbred. Forekomst af psykiske symptomer og lidelser og mulige forebyggelsesindsatser*. København: Vidensråd for Forebyggelse.
- Due, P., R. Krølner, M. Rasmussen, A. Andersens, M.T. Damsgaard, H. Graham & B. Holstein (2011): "Pathways and mechanisms in adolescence contribute to adult health inequalities". *Scandinavian Journal of Public Health*, 39, s. 62-78.
- Goodman, R., T. Ford, H. Simmons, R. Gatward & H. Meltzer (2000): "Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) to Screen for Child Psychiatric Disorders in a Community Sample". *Br J Psychiatry*, 177, s. 534-9.
- Goosby, B.J., A. Bellatorre, K.M. Walsemann & J.E. Cheadle (2013): "Adolescent Loneliness and health in Early Adulthood". *Social Inq*, 83, doi:10.1111/soin.12018.
- Huebner, E.S., S.M. Suldo, L.C. Smith & C.G. Mcknight (2004): "Life satisfaction in children and youth: Empirical foundation and implications for school psychologists". *Psychology in Schools*, 41, s. 81-93.
- Idler, E.L. & Y. Benjamin (1997): "Self-rated health and mortality: a review of twenty-seven community studies". *Journal of Health and Social Behavior*, 38, s. 21-37.
- Inchley, J., D. Currie, T. Young, O. Samdal, T. Torsheim, L. Augustson, F. Mathison, A. Aleman-Diaz, M. Molcho, M. Weber & V. Barnekow (red) (2016): *Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. HBSC 2016 study: International report from the 2013/2014 survey*. København: WHO.
- Jensen, H.A.R., M. Davidsen, O. Ekholm & A.I. Christensen (2018): *Danskernes Sundhed – Den Nationale Sundhedsprofil 2017*. København: Sundhedsstyrelsen.

- Meilstrup, C.R., L.C. Thygesen, L. Nielsen, V. Koushede, D. Cross & B.E. Holstein (2016): "Does self-efficacy mediate the association between socioeconomic background and emotional symptoms among schoolchildren?". *International Journal of Public Health*, 61, s. 505-12.
- Nielsen, L., M. Vinther-Larsen, N.H. Rod & M. Grønbæk (2007): *Stress blandt unge*. København: Sundhedsstyrelsen.
- Obel, C., S. Dalsgaard, H. Stax & N. Bilenberg (2003): "Spørgeskema om barnets styrker og vanskeligheder (SDQ-Dan)". *Ugeskr Læger*, 165, s. 462-5.
- OECD (2009): *Doing Better for Children*. Paris: OECD.
- Patel, V., A.J. Flisher, S. Hetrick & P. McGorry (2007): "Mental health of young people: a global public-health challenge". *Lancet*, 369, s. 1302-13.
- Rasmussen, M., T.P. Pedersen & P. Due (red.) (2015): *Skolebørnsundersøgelsen 2014*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Rees, G., J. Bradshaw, H. Goswami & A. Keung (2010): *Understanding Children's well-being*. London: The Children's Society.
- Ryan, R.M & E.L. Deci (2000): "Self-Determination Theory and the Facilitation Motivation Social development, and well-being". *Am Psychol*, 55, s. 68-78.
- Schwarzer, R.J.M. (1995): "Generalized self-efficacy scale". I: Weinman, J.W.S. & M. Johnston (red). *Measures in health psychology: A user's portfolio*. Windsor: NFER-Nelson.
- Sorhagen, N.S. & T.J. Wurster (2017): "Income within context: relative income matters for adolescent social satisfaction and mental health". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58, s. 736-743.
- UNICEF (2007): *Child Poverty in Perspective: An Overview of Child Well-Being in Rich Countries. A Comprehensive Assessment of the Lives and Well-being of Children and Adolescents in the Economically Advanced Nations*. Innocenti Report Card 7. UNICEF Innocenti Research Centre, Florence. The United Nations Children's Fund.
- Vanhalst, J., K. Luycks, S. Van Petegem & B. Soenens (2018): "The Detrimental Effects of Adolescents' Chronic Loneliness on Motivation and Emotion Regulation in Social Situations". *J Youth Adolescence*, 47, s. 162-176.
- Veldman, K., S.A. Reijneveld, J.A. Ortiz, F.C. Verhulst & U. Bültmann (2015): "Mental health trajectories from childhood to young adulthood affect the educational and employment status of young adults: results from the TRAILS study". *Journal of Epidemiology & Community Health*, 69, s. 588-593.

Mai Heide Ottosen

OPSAMLING OG KONKLUSION

UDVIKLINGSTRÆK FRA 2009 TIL 2017

INDLEDNING

Da vi i 2009 gennemførte *Børn og unge i Danmark* for første gang, var det et centralt formål at beregne omfanget af udsatte børn i Danmark. Dette havde ikke tidligere været gjort empirisk. Vi inddrog langt de fleste af de indikatorer, der dengang som nu indgår i undersøgelsen og fastsatte for hver enkelt indikator en grænse for, hvornår en hændelse eller adfærd kunne være problematisk for et barn på netop det område, som indikatoren målte. Ud fra antallet af indikatorer, som børn og unge kunne "falde igennem på" inden for hvert af undersøgelsens otte velfærdsdomæner, opstillede vi derefter grænser for, hvornår et barn eller en ung måtte betragtes som udsat hhv. inkluderet på det enkelte domæne. Fordi udfald på nogle indikatorer har mere graverende betydning for børns udsathed end andre, foregik denne bedømmelse ikke mekanisk. Desuden var vores grænsesætning streng: Der skulle meget til, før vi definerede et barn eller en ung som udsat i forhold til et velfærdsdomæne. Til sidst talte vi op, hvor mange børn og unge der slet ikke "faldt ud" på nogen af domænerne, hhv. var udsatte på et, to, tre eller flere af domænerne. Vi nåede på den baggrund frem til, at 9 pct. af de børn og unge, som deltog i spørgeskemaundersøgelsen, kunne defineres som udsatte, fordi

de "faldt ud" på tre eller flere velfærdsdomæner. Fordi der er en social skævhed i, hvem der deltager i spørgeskemaundersøgelser, udførte vi en lignende beregning i hele børnepopulationen (registerdata). Den ledte frem til et noget større tal, nemlig at 15 pct. af alle børn og unge i Danmark var udsatte.

Den anvendte analysemetode har både fordele og ulemper. Vi betragtede det som en fordel at få det samlede omfang af udsathed i børnebefolkningen kortlagt empirisk. Man skal imidlertid være opmærksom på, at den type indeksberegninger altid vil være et resultat af forskernes konstruktioner. Blandt ulemperne var, at metoden ikke kan forklare, hvad der påvirker børn og unges sandsynlighed for at være udsatte, fordi modellen inddrager alle baggrundsforhold. Den bliver så at sige selvforklarende. Desuden er det vanskeligt at belyse, hvordan de enkelte indikatorer virker og spiller sammen.

I både den anden (2014) og denne tredje opdaterede version af *Børn og unge i Danmark* er tilgangen forenklet, idet vi har fokuseret på forandringstendenser i perioden mellem den første dataindsamling i 2009 og de senere dataindsamlinger i 2013 hhv.

2017. Herved kan man helt specifikt kortlægge, hvor der er sket ændringer, og om der tegner sig nogle systematiske mønstre.

Nedenfor følger først en opsamlende beskrivelse af, hvordan børns velfærd og trivsel tegner sig i 2017 i forhold til de gennemgående baggrundsvariable, som undersøgelsen anvender: alder, køn, etnisk baggrund, familietype og social baggrund. Vi vurderer herunder, om der er sket væsentlige bevægelser i perioden fra 2009 til 2017. Derefter følger en gennemgang af forandringstræk, som samler sig omkring fire temaer: social polarisering, skoletrivsel, omgangsformer og risici samt psykisk mistrivsel.

VARIATIONER I FORHOLD TIL UNDERSØGELSENS BAGGRUNDSVARIABLE

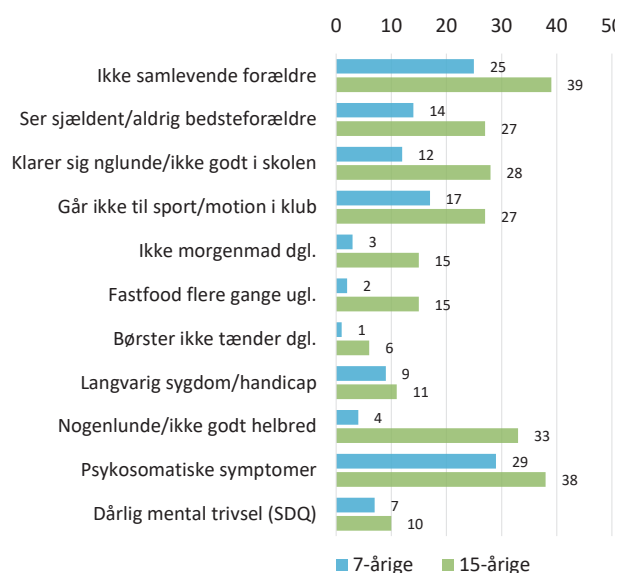
ALDER

Som i de tidligere udgaver af *Børn og unge i Danmark* tyder denne undersøgelsesrunde også på, at de allerfleste børn har en god start på livet. De fleste er ved godt helbred gennem de første leveår, de er veltilpassede i daginstitutionen, og de har fornuftige kost- og motionsvaner. Ved skolestart synes deres mødre, at de

klarer sig fagligt godt. De yngre skolebørn har et aktivt fritidsliv, og besvarelserne fra de 11-årige tyder på, at de allerfleste børn i den aldersgruppe er glade for livet og ved godt mod. Undersøgelsen tyder endvidere på, at de yngre børn vokser op under gode materielle vilkår og får den nødvendige omsorg af deres forældre. Vi har også peget på, at de institutioner, som børn færdes i, kan være bidragsydere til børnevelfærden: Når de yngre børn i vid udstrækning deltager i kulturelle tilbud (fx kommer i teateret eller på museum) eller har gode kostvaner (fx får frisk frugt hver dag), kan det være et resultat af skolernes aktiviteter eller daginstitutionernes tilbud.

I takt med at barnet vokser til, bliver livet imidlertid mere komplekst. Gennem opvæksten får en stigende andel erfaringer med, at familiebåndene bliver skrøbelige, fordi forældrene går fra hinanden, eller fordi kontakten til bedsteforældre udtyndes. I teenageårene bliver tilværelsen mere risikobetonet. Forældrene løsner grebet om børnene, og de må selv afprøve nye veje, bl.a. i netværket af jævnaldrende. Det kan indbefatte erfaringer med rusmidler og en færden i nattelivet, som kan gøre dem mere udsatte. Et større ansvar for eget liv indebærer også, at nogle

FIG. 9.1: Udvalgte indikatorer på aldersbetingede variationer. 7-årige og 15-årige i 2017. Procent

får dårligere kostvaner, og at forbindelsen til de organiserede fritidsaktiviteter slippes. Desuden ser vi, at livstilfredsheden og den selvoplevede helbredsmæssige trivsel bliver mindre. Figur 9.1, som sammenstiller yngre børn (7 år) og ældre børn (15 år) i forhold til udvalgte indikatorer, illustrerer nogle af disse aldersbetingede variationer.

Iøjnefaldende er det, at glæden ved at gå i skole aftager betydeligt fra 7 til 15-årsalderen, og det gør tiltroen til egen faglig formåen også. Skolen er en sorteringsproces, og i den synes piger i højere grad end drenge at honorere forventningerne om boglighed. Det kan aflæses af både de faglige standpunktsbedømmelser og af forventningerne til fremtiden. I 19-årsalderen er hver tredje ikke i uddannelsessystemet. Blandt dem er 3 ud af 4 i arbejde, resten laver ikke noget. Nogle holder på det alderstrin et sabbatår, er ude at rejse eller er ved militæret. Man må forvente, at nogle finder ind i uddannelsessystemet senere.

De nævnte aldersbetingede forskelle har været relativt stabile over hele undersøgelsesperioden, men på enkelte områder er afstanden mellem yngre børn og unge blevet større. Det gælder fx i forhold til den selvrapporterede helbredstilstand, hvor vi blandt de 15- og 19-årige har iagttaget en signifikant stigende trend i andelen, der vurderer, at deres helbred ikke er godt (eller blot nogenlunde). Blandt de 3-, 7- og 11-årige har andelen med dårligt eller nogenlunde helbred ligget relativt stabilt siden 2009.

KØN

Når det drejer sig om køn, finder undersøgelsen ikke gennemgående eller store forskelle mellem yngre drenge og piger. Fra teenagealderen derimod, udvikler drenge og pigers adfærd sig på nogle områder i forskellig retning.

For det første kan vi konstatere visse kønsbetingede forskelle i livsstil. Drenge opfører sig gennemgående mindre fornuftigt end piger. Det kommer bl.a. til udtryk ved, at de spiser mindre frugt, hyppigere indtager fastfood og meget sodavand og således hyppigere har mindre sunde kostvaner end pigerne. De er også lidt hyppigere forbrugere af alkohol, hash og hårde stoffer, og de går mere til fester. Men i modsætning til tidligere undersøgelsesrunder ser vi derimod ikke længere nogen signifikante kønsforskelle i de unges motionsvaner og overvægtsproblemer.

For det andet viser vores resultater, at unge drenge hyppigere end jævnaldrende piger markerer sig negativt ved en udadrettet adfærd, som kan skade dem selv eller deres opgivelser. I forhold til piger er de på nogle områder hyppigere på "kant med loven", ligesom de også selv er mere udsatte for vold eller trusler herom. For piger derimod er der en udpræget tendens til at vende tingene indad. Problemstillingen om psykisk mistrivsel drøfter vi mere indgående nedenfor.

BØRN OG UNGE MED DANSK OG ANDEN ETNISK BAGGRUND

13 pct. af børnebefolkningen i Danmark er indvandrere eller efterkommere. Flertallet er efterkommere, især blandt de yngre årgange, og langt de fleste hidrører fra ikke-vestlige lande. I 2017 udgjorde børn fra Syrien, der ellers tidligere har hørt til blandt de mindre indvandrerlande, nu den største gruppe, hvilket skal ses på baggrund af borgerkrigen der. Gennem de senere år kan man endvidere iagttage en stigning i andelen af børn og unge fra de nye EU-lande, navnlig Polen. Sammensætningen af børn med indvandrer- eller efterkommerbaggrund skifter således over tid.

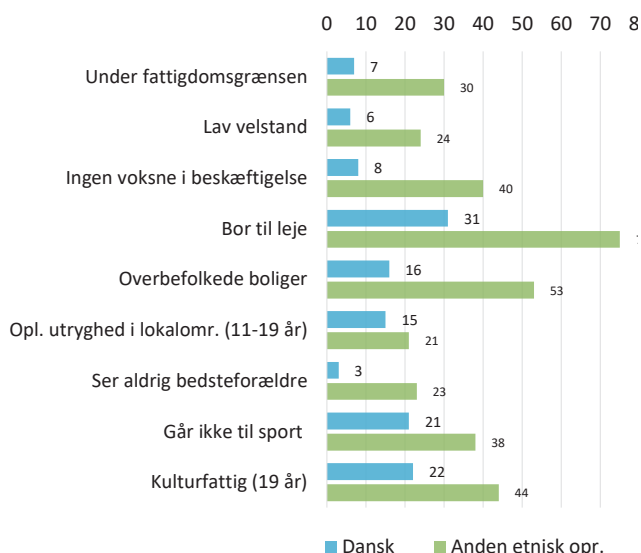
Da vi i 2010 gennemførte en samlet beregning om børns og unges udsathed fandt vi, at tre gange så mange børn og unge med anden etnisk oprindelse befandt sig i risikozonen for marginalisering (20 pct.) i forhold til børn og unge af dansk herkomst (7 pct.). Dengang som nu er det især domænerne om materiel og bolig-mæssig velfærd, som bidrager til at gøre børn og unge med anden etnisk baggrund mere udsatte. I forhold til majoritetsdanske børn og unge har etniske minoritetsbørn og -unge markant dårligere opvækstbetingelser på disse områder. Det illustreres af figur 9.2, som bl.a. viser, at etniske minoritetsbørn og unge fire gange så hyppigt som danske jævnaldrende er indkomstfattige og lever i familier med lav velstand. Påfaldende er det også, at 4 ud af 10 etniske minoritetsbørn og -unge lever i familier, hvor ingen voksne er i beskæftigelse; blandt børn af dansk herkomst er den tilsvarende andel 8 pct. Desuden bor børn med anden etnisk oprindelse markant hyppigere til leje og lever i overbefolkede boliger, lige-

som de lidt hyppigere end børn af dansk herkomst selv oplever, at deres boligområde er utrygt at bo i. Sidstnævnte reflekterer formentligt, at de hyppigere bor i socialt belastede kvarterer.

I forhold til de øvrige velfærdsdomæner er forskellene mindre, selvom der er visse variationer. For eksempel har børn og unge med anden etnisk oprindelse markant sjældnere adgang til den ressource, som bedsteforældre kan være – sandsynligvis fordi en del af dem lever i udlandet. Desuden passes småbørnene lidt hyppigere end børn af dansk oprindelse derhjemme, og de ældre børn anvender sjældnere pasningstilbud efter skoletid. Vi ser desuden, at børn og unge af anden herkomst sjældnere deltager i sportsforeninger, og de udnytter heller ikke i samme omfang som majoritetsdanske jævnaldrende de kulturelle tilbud. Disse fund indikerer en mindre grad af deltagelse på nogle af de sociale arenaer, som andre børn og unge ellers færdes i.

Selvom den sjældnere deltagelse på de nævnte arenaer kan tolkes som et tegn på manglende inklusion, er der også fund, som peger på det modsatte. For eksempel er forskellen mellem børn af dansk hhv. anden herkomst, der går til sport, blevet mindre henover undersøgelsesperioden. Børn med anden etnisk oprindelse rapporterer også om færre skoleproblemer end børn af dansk herkomst, og de er mere orienteret mod at tage en bolig uddannelse efter skolen. Vi kan henover undersøgelsesperioden også iagttage en øget sproglig integration, når det handler om, hvilket sprog man taler derhjemme. Både indvandrere og efterkommere

FIG. 9.2: Udvalgte indikatorer på levevilkår for børn med dansk og anden etnisk oprindelse. 2017. Procent

bruger i højere grad dansk, når de taler med deres søskende, end når de taler med deres forældre. Men fra 2009 til 2017 observerer vi en bevægelse blandt efterkommerne mod færre, der udelukkende taler et andet sprog end dansk, når de taler med deres forældre, og flere, der taler både dansk og et andet sprog. Endelig vil vi fremhæve, at der i perioden fra 2008-2016 er færre børn og unge med indvandrer- eller efterkommerstatus, som lever i lejeboliger. Det tyder på, at flere familier har fået økonomisk mulighed for at flytte i ejerbolig, selvom afstanden til de majoritetsdanske børn stadig er betydelig.

FAMILIETYPEN

Familien er en træg institution, og derfor kan man ikke forvente, at der sker store forandringer i denne på blot 8 år. Overordnet viser rapporten da også, at de følelses- og autoritetsmæssige relationer mellem forældre og børn har været stabile i undersøgelsesperioden. Analyserne har dog også vist, at mødre i stigende grad selv mener, at de optræder anerkendende over for deres mindre børn, og vi kan ligeledes iagttage et fald i konfliktniveauet mellem forældre og børn. Omvendt oplever flere unge, at forældrene er mindre gode til at tale sammen indbyrdes sammenlignet med tidligere. Et andet forandringstræk er, at de unge i stigende grad venter med at flytte hjemmefra; det gælder især for pigerne.

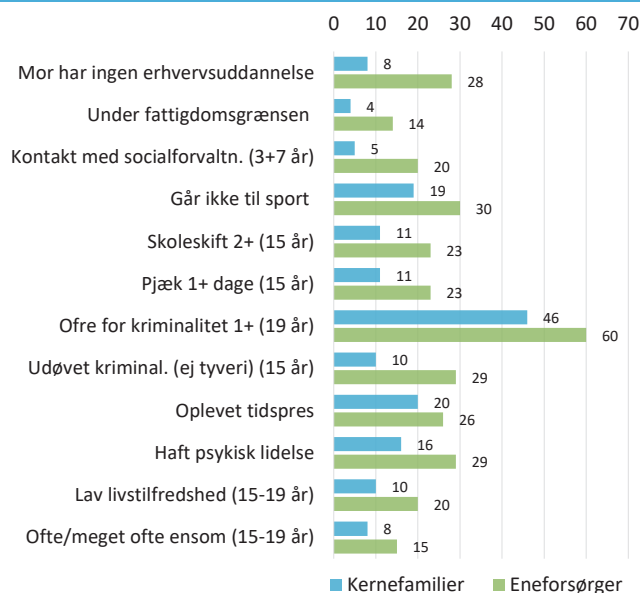
Kernefamilien er normen i begyndelsen af de fleste børns liv, men sådan bliver det ikke ved med at være. En del børn oplever gennem opvæksten, at forældrene går fra hinanden. Nogle kommer

til at leve i en eneforsørgerfamilie, mens andre får erfaringer med stedfamilier, fordi den ene eller begge forældre flytter sammen med en ny partner. Blandt 19-årige unge har 56 pct. forældre, der fortsat lever sammen. Blandt de børn, der ikke lever i en kernefamilie, oplyser hver syvende, at de ikke har kontakt med den ene af forældrene. Desuden peger undersøgelsen på, at erfaringer med familiebrud hyppigere fører til, at unge flytter tidligt hjemmefra.

Der er sociale forskelle mellem familietyperne. Børn, der har oplevet familiebrud og bor med en enlig forsørger, tilhører hyppigere de socioøkonomisk svagt stillede grupper. Figur 9.3 sammenstiller udvalgte indikatorer for børn og unge i kerne- hhv. eneforsørgerfamilier, der bl.a. illustrerer, at ressourcerne er færre i familier med kun en voksen. For eksempel lever børn i eneforsørgerfamilier tre gange så hyppigt som børn i kernefamilier i fattigdom. Knapheden kan komme til udtryk ved, at børn i eneforsørgerfamilier sjældnere har mulighed for at deltage i fritidslivet, herunder i sport. Blandt de ældre aldersgrupper ser vi, at børn og unge, der ikke lever i kernefamilier, på nogle parametre hyppigere er involveret i forskellige former for risikoadfærd og også hyppigere udviser tegn på udsathed. Det kommer bl.a. til udtryk ved hyppigere erfaringer med at begå og være ofre for kriminalitet og ved, at der oftere er indikationer på psykisk mistrivsel og ensomhed.

De observerede forskelle kan være et resultat af de ressourcer og processer, der er på spil i forskellige familiesystemer. Børn i kernefamilier vokser typisk op i et intakt normsystem med ét

FIG. 9.3: Udvalgte indikatorer for børn og unge i kernefamilier hhv. eneforsørgerfamilier. 2017. Procent

fælles værdisystem omkring fx orienteringshorisonter og monitorering, og det må antages at have en regulerende indflydelse på barnets adfærd og udvikling. Dette intakte normsystem bliver i nogen grad svækket ved familiebrud, hvor forældrene ikke på samme måde som i kernefamilien er gensidigt forpligtede på at afstemme normerne. Det afspejler sig i undersøgelsen ved, at børn og unge fra skilte familier hyppigere end dem fra kernefamilier rapporterer om mislyde i forældrenes indbyrdes relation, og ved, at de lidt sjældnere selv oplever at have en tæt relation til forældrene eller mulighed for at få støtte fra dem.

En af de store forandringer i løbet af undersøgelsesperioden har været, at langt flere skilsmissebørn i dag lever i deleordninger, hvor de bor stort set lige meget i begge forældres hjem. Da vi gennemførte den første undersøgelsesrunde i 2009, fandt vi, at 16 pct. af skilsmissebørnene havde en sådan samværsordning. I 2017 var det 37 pct. I rapportens del 2 har vi udarbejdet en uddybende analyse af, hvem der bliver omfattet af deleordninger, og hvordan børn trives i forskellige samværsordninger.

DE SOCIOØKONOMISKE OG -KULTURELLE RESSOURCER I FAMILIEN

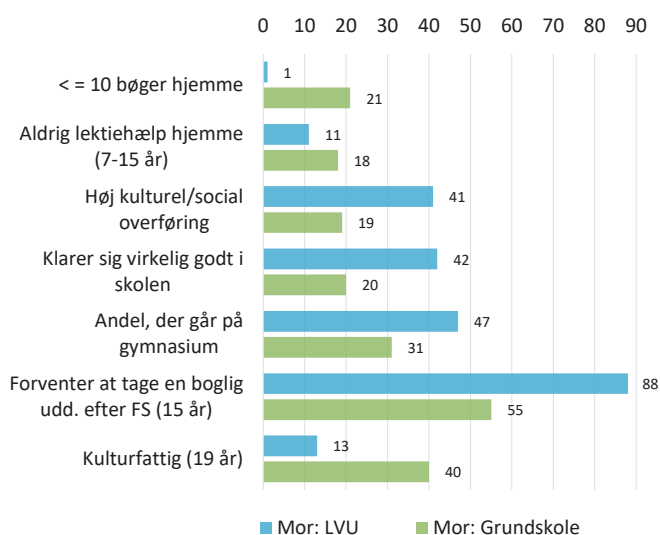
Forældrenes uddannelse, deres position på arbejdsmarkedet og indkomstforhold har betydning for børns aktuelle levikår og fremtidige livschancer. På stort set alle otte velfærdsdomæner er forekomsten af udsathed større blandt børn og unge fra familier med få socioøkonomiske ressourcer (dvs. ingen uddannelse, ingen

forældre i beskæftigelse, indkomstfattige familier), i forhold til de socioøkonomisk mest privilegerede familier (lang videregående uddannelse, højere socialklasse, ikke-fattige familier).

De socioøkonomiske ressourcer har ikke kun betydning for børnefamiliernes velstandsniveau og boligforhold. Den sociale gradient afspejler sig også på helbredsdomænet ved, at børn fra de socialt mindst privilegerede hjem fx sjældnere ammes og får børstet tænder og ved en hyppigere forekomst af overvægt og langvarige sygdomme eller handicaps. Unge fra hjem med færre socioøkonomiske ressourcer har lidt hyppigere en usund livsstil i forhold til kost og rygning, og de er oftere enten udøvere af eller ofre for kriminalitet. Desuden ser vi, at der er sociale forskelle i den psykiske trivsel, idet unge fra de socioøkonomisk svage hjem oftere rapporterer om ind- og udadvendte adfærdsproblemer, psykiske lidelser, selvmordsforsøg, ensomhed og lav livstilfredshed. Børn fra de privilegerede lag er mere beskyttede mod disse risikofaktorer.

Også i forhold til mulighederne for at være deltagende i samfundslivet (forstået som medlemskab af en motionsforening og kulturforbrug) spiller den kulturelle og økonomiske kapital en rolle. Børn fra hjem med mange uddannelsesressourcer er hyppigere kulturforbrugende, også efter at forældrene har sluppet grebet om de unge. Det viser opgørelserne om de 19-årige. Vi har videre set, at højtuddannede forældre hyppigere er mere restriktive i deres opdragelsespraksis ved at sætte grænser og opstille

FIG. 9.4: Udvalgte indikatorer for børn og unge, hvis mor har en lang videregående uddannelse hhv. højst en grundskoleuddannelse. 2017. Procent

regler for deres børn. I deres opdragelsespraksis lægger de også vægt på at overføre social og kulturel dannelse til børnene. De læser fx i højere grad højt for deres mindste børn og samtaler i højere grad end andre med de største om politiske og kulturelle emner, jf. figur 9.4. Det kan være resultat af den indsats, man ser reflekteret, når man kan konstatere, at den sociale familiebaggrund er nøje knyttet sammen med de forventninger, som børn selv har om deres fremtidige uddannelsesniveau og position i samfundslivet. I familier, hvor moren har en lang videregående uddannelse, forventer de fleste 15-årige, at de selv skal have en boglig uddannelse. Til sammenligning har kun halvdelen disse forventninger i familier, hvor morens højeste gennemførte uddannelse er et grundskoleforløb.

UDVIKLINGSTRÆK FRA 2009 TIL 2017

Med afsæt i undersøgelsens mange velfærds- og trivselsindikatorer summerer vi nedenfor op på andre centrale udviklingstræk i perioden fra 2009 til 2017, som samler sig i fire tematiske kategorier: social polarisering, skoletrivsel, omgangsformer og risici samt psykisk mistrivsel.

ØGET SOCIAL POLARISERING

Over den 8-årige periode, som undersøgelsen spænder over, har andelen af børn, der lever under fattigdomsgrænsen og med et lavt velstandsniveau, været næsten uændret, mens andelen, der lever i en husholdning uden én beskæftiget voksen, er steget en anelse fra 10 til 12 pct. Samtidig har børns forældre i stigende

grad fået en længerevarende uddannelse; især er andelen af børn med forældre med en lang videre uddannelse vokset. Som helhed tyder disse træk ikke på, at de materielle opvækstbetingelser er blevet forværret. Tværtimod kan man argumentere for, at det højere uddannelsesniveau tilfører børns familier flere ressourcer. Men samtidig med disse generelle udviklingstræk ser vi også tegn på, at der over tid har fundet en social polarisering sted, som indebærer, at grupperinger (børn af lavuddannede, fattige, ikke-beskæftigede, indvandrere), som i forvejen er ringe stillet, er blevet mere diskriminerede på forskellige områder. Disse tendenser iagttog vi allerede i vores undersøgelsesrapport fra 2014, men her i 2018 kan vi på tværs af undersøgelsens forskellige kapitler se et tydeligere billede af denne udvikling. Vi har således konstateret:

- Børn i fattige familier: Andelen af indkomstfattige er steget lidt blandt børn med anden herkomst end dansk, blandt børn, hvor moren højest har en grundskoleuddannelse (og i familier, hvor ingen voksne har en erhvervskompetencegivende uddannelse), i familier uden én beskæftiget voksen, og også i familier, hvor moren er på kontanthjælp, ses en større stigning. Vi ser således konturerne af en polariseringsproces, hvor den økonomiske udsathed koncentrerer sig hos sårbare grupper, mens de mest ressourcerige familier ser ud til at stå bedre over tid.
- Børn i familier uden voksne i beskæftigelse: Børn og unge, der lever i husstande, hvor moren højest har en grundskoleuddannelse, lever i 2016 i større omfang i en familie, hvor ingen

voksne er i beskæftigelse (37 pct.) i forhold til i 2008 (25 pct.). En tilsvarende udvikling ses blandt børn fra fattige familier, hvor næsten halvdelen i dag er uden beskæftigelse (48 pct. i 2016) mod 36 pct. i 2008.

- Børn med forældre uden erhvervskompetencegivende uddannelse: Andelen af fattige er steget med ca. 11 procentpoint (fra 40 til 51 pct.) i familier, hvor ingen af forældrene har en erhvervskompetencegivende uddannelse. Der er således også her tegn på, at den økonomiske udsathed skærpes i familier, der allerede er udsatte på andre parametre.
- Børn, der bor til leje: Over undersøgelsesperioden lever en stigende andel børn med lavtuddannede mødre og børn fra fattige familier i lejeboliger: Mens der fra 2008 til 2016 var godt 2 procentpoint flere børn med højtuddannede mødre, som voksede op i en lejebolig, var stigningen blandt børn, hvis mor højst har en grundskoleeksamen, 10 procentpoint. Og tilsvarende: Mens andelen med en opvækst i en lejebolig kun steg med 1 procentpoint blandt ikke-fattige børn, var der fra 2008 til 2016 9 pct. flere, der boede til leje, hvis familien var fattig.
- Unge udeboende: Andelen af udeboende unge har været faldende i familier, hvor forældrene har en uddannelse ud over grundskoleniveau eller er i beskæftigelse (fra 26 til 16 pct. i familier med to beskæftigede forældre), hvorimod andelen af udeboende er nogenlunde konstant blandt unge med lavtuddannede eller ikke-beskæftigede forældre (47-52 pct. til 45-50 pct.).
- Børns deltagelse i det organiserede fritidsliv: 38 pct. af børn fra fattige familier går ikke til sport eller motion i en forening eller

klub, hvilket er dobbelt så mange som dem, der lever i en ikke-fattig familie (19 pct.). Der har i hele undersøgelsesperioden været en tydelig forskel mellem børn og unge fra fattige hhv. ikke-fattige familier, men forskellen er blevet mere markant i 2017. Der er imidlertid ikke tale om en statistisk signifikant udvikling, men om en tendens.

- Få bøger i hjemmet: Over tid kan vi spore en tendens til en større koncentration af børn og unge med adgang til få bøger i hjemmet i fattige familier (fra 18 pct. i 2009 til 30 pct. i 2017) og i familier, hvor mor ikke har uddannelse ud over grundskolen (fra 13 pct. i 2009 til 21 pct. i 2017). Denne udvikling ses ikke blandt børn fra socioøkonomisk mere privilegerede familier.
- Kulturfattigdom: Generelt er andelen af kulturfattige børn og unge steget lidt i perioden mellem 2013 og 2017, men udviklingen har været mest markant blandt børn med anden etnisk baggrund og fra familier, hvor moren højst har en grundskoleeksamen.

Alt i alt peger disse observationer i retning af, at der har fundet en social polariseringsproces sted i perioden fra 2008/09 til 2016/17, idet de børnefamilier, der har det svært og har få ressourcer, er blevet en mere homogen gruppe, der skiller sig mere ud fra resten end tidligere. De nævnte observationer tyder på, at udviklingen ikke kun sætter sig spor i forhold til de materielle opvækstvilkår, men også kan påvirke de udsatte børns mulighed for at være deltagende i samfundslivet. I rapportens del 2 dykker vi i kapitlet om udvikling af børnevelværd 1986-2016 mere uddy-

bende ned i denne problemstilling for at belyse, om vores observationer er en del af en længerevarende trend. I et andet kapitel, som fokuserer på social udsathed og geografi, lokaliserer vi, hvor i landet de socioøkonomisk mest udsatte børn bor, og vi undersøger, om det at bo i et udsat lokalområde har sammenhæng med unges oplevede trivsel.

DALENDE SKOLETRIVSEL

Vi har på tværs af rapportens kapitler gjort forskellige observationer om børns og unges skoleliv, som vi vil trække frem her: Blandt de yngre børn i skolealderen har vi for det første konstateret, at der over tid har været en faldende tilslutning til folkeskolen (til fordel for privatskolerne). For de unge har der gennem undersøgelsesperioden været en øget tilslutning til de gymnasiale uddannelser og en faldende tilslutning til erhvervsuddannelserne. Blandt de 19-årige var 46 pct. i gang med en gymnasial ungdomsuddannelse i 2017 mod 41 pct. i 2013. Andelen, der er i gang med en erhvervsuddannelse, er over tid faldet fra 16 pct. i 2009 til 8 pct. i 2017.

Samtidig med disse strukturelle forandringer har vi tillige gjort nogle observationer om børns og unges mere subjektive oplevelser af skolelivet:

For det første har vi konstateret, at blandt 15- og 19-årige, der har skiftet skole, oplyser en stigende andel, at skoleskiftet skyldes dårlig trivsel. I denne gruppe er det primært pigerne, der teg-

ner sig for den stigende trend: Andelen af piger, som har skiftet skole og svarer, at mindst ét af deres skoleskift skyldtes dårlig trivsel, er således steget med 10 procentpoint, fra 39 pct. i 2009 til 49 pct. i 2017.

For det andet har vi registreret, at der siden 2013 har været en voksende andel, som oplever et eller flere skoleproblemer (fx konflikter med lærere eller kammerater). Udviklingen ses blandt de 7- 11-, og 15- årige

For det tredje har vi fundet, at der siden 2009 har været en faldende andel, som "virkelig godt" kan lide skolen. Faldet ses blandt de 7-, 15- og 19-årige. Blandt de 7-årige (hvor mødrene er respondenter) er der tale om en jævnt og markant faldende trend på 18 procentpoint hen over de tre undersøgelsesperioder. Blandt de 15- og 19-årige faldt skoleglæden i 2017 efter en lille stigning i 2013. Blandt de 11-årige er der til gengæld sket en lille stigning i andelen, der virkelig godt kan lide skolen.

Endelig har vi for det fjerde observeret, hvordan andelen af børn og unge der selv vurderer, at de klarer sig fagligt godt eller virkelig godt, har udviklet sig hen over undersøgelsens tre survey-år. Mens de 11-årige har ligget stabilt siden 2009, har der blandt de 7-, 15- og 19-årige været en statistisk signifikant faldende trend siden undersøgelsens start, der dog er tydeligst blandt de 19-årige: I 2009 vurderede 79 pct., at de faglig set klarerede sig godt, mens andelen i 2017 var faldet til 65 pct. (blandt 19-årige).

Alt i alt peger disse indikatorer i retning af, at trivsel i skolen har været faldende, mest udtalt blandt de ældste. Vi kan inden for denne undersøgelses rammer ikke forklare disse udviklingstendenser, og det er også muligt, at forskellige typer forklaringer på denne udvikling kan være på spil. I rapporten har vi uden at kvalificere det yderligere nævnt reformerne på skoleområdet som en mulig forklaringsramme, men der kan også opstilles andre supplerende hypoteser, herunder, at børn starter i skoleforløbet tidligere i dag, eller at mange unge indsluses i det gymnasiale system. Under alle omstændigheder vurderer vi, at vores fund bør fungere som opmærksomhedspunkter i forbindelse med fremtidige undersøgelser af området.

UDVIKLING I OMGANGSFORMER OG RISICI – ER DER SAMMENHÆNGE?

Gennem de sidste 8 år har vi set en bemærkelsesværdig udvikling i børns sociale samvær med andre børn, i form af at de har markant mindre fysisk samvær og markant mere virtuelt samvær med deres venner. Som helhed er der ikke tegn på, at den sociale kontakt er blevet mindre, men den har ændret form. Danske børn er ifølge internationale sammenligninger blandt dem, der er mindst sammen med deres venner rent fysisk. Børn i byerne og dem, der har veluddannede forældre, er lidt hyppigere sammen med deres venner rent fysisk i forhold til dem, der lever på landet og kommer fra hjem med mindre uddannelse. Unge, der udelukkende ses fysisk (det er meget få), og unge, der udelukkende har virtuel kontakt med kammeraterne, er lidt hyppigere ensomme

og har et mindre fortroligt forhold til vennerne end dem, der både er i fysisk og virtuel kontakt.

I samme periode er der også sket andre påfaldende adfærdssændringer blandt de unge: Som nævnt ovenfor kan vi for det første se, at de flytter senere hjemmefra. For det andet kan vi se et fald i unges risikoadfærd: fx er alkoholforbruget blevet mindre, den seksuelle debutalder er blevet højere, og unge har gennemgående sjældnere erfaringer med kriminalitet (såvel som udøvere og ofre).

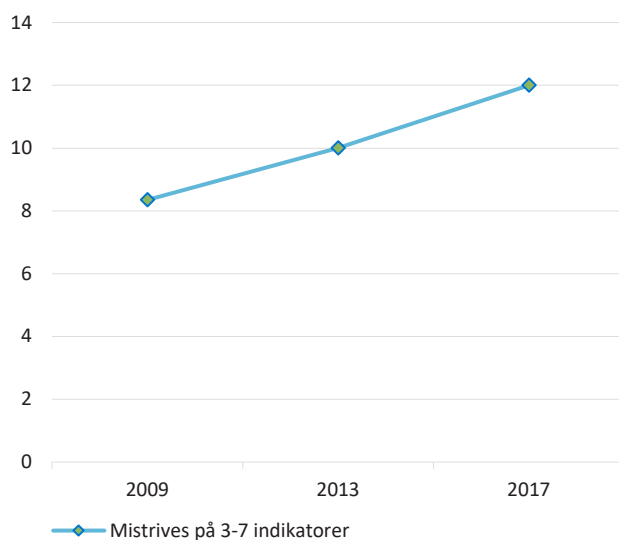
Det er fristende at kæde disse forandringstræk sammen: Kan den faldende risikoadfærd hænge sammen med, at de unge i højere grad i dag opholder sig bag skærmen derhjemme (eller bliver boende i barndomshjemmet længere) frem for, at de hænger fysisk ud sammen med andre unge? Vi har testet denne hypotese, men må overvejende forkaste den. Udviklingen i familiestruktur og samvær med venner kan *ikke* forklare den positive udvikling i unges risikoadfærd – bortset fra, når vi taler om den seksuelle debutalder. Forklaringerne på unges reducerede risikoadfærd skal måske findes på et andet niveau – på områder, der er svære at teste. Nogle har som en alternativ forklaringsramme peget på, at den faldende risikoadfærd kan være et resultat af lovgivningsændringer og vellykkede oplysningskampagner. Andre peger på, at det kan hænge sammen med generelle ændringer i unges og voksnes indstilling til ungdomslivet: Måske er bevidstheden om ungdomslivets og voksenlivets risici og præstationskrav blevet

stærkere, og måske bliver ungdomslivet ikke på samme måde som tidligere opfattet som en afgrænset periode, hvor det er okay at eksperimentere og prøve grænser. Måske er unge i dag mindre oprørske og mere optagede af sikkerhed end tidligere generationer, og måske har de i det hele taget mindre travlt med at komme i gang med voksenlivet.

FORTSAT STIGNING I PSYKISK MISTRIVSEL BLANDT UNGE

Siden undersøgelsens start har vi haft en særlig interesse for at følge den mentale sundhed blandt børn og unge. I *Børn og unge i Danmark* har vi inddraget en række indikatorer, der belyser forskellige aspekter ved psykisk (mis)trivsel, som især er blevet undersøgt blandt undersøgelsens 11-, 15- og 19-årige, jf. domæne 8. Resultaterne viser, at mens de 11-årige gennemgående ser ud til at være i god psykisk trivsel, så begynder problemerne at melde sig, når de unge når ind i teenageårene. Som andre undersøgelser viser vores også, at piger på næsten alle områder hyppigere rapporterer om gener med helbredet og om psykiske mistrivselssymptomer i forhold til drenge, jf. figur 9.5, der viser udfaldet blandt 19-årige på en række indikatorer på indadrettet adfærd, opgjort efter køn. Piger føler sig oftere ensomme og tidspressede; deres livstilfredshed befinder sig på et lavere niveau; de rapporterer hyppigere om psykiske lidelser (herunder spiseforstyrrelser) og selvmordsforsøg, ligesom de betydeligt oftere end drenge oplyser, at de på et eller andet tidspunkt har modtaget psykologhjælp.

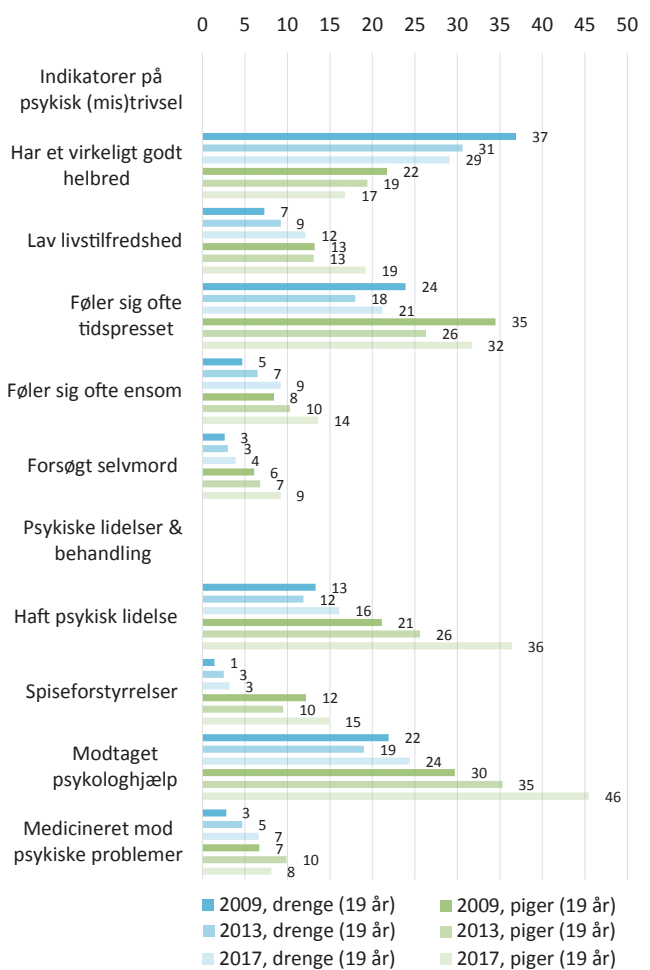
FIG. 9.5: Udvikling i psykisk mistrivsel blandt 15-årige, 2009-2017. Procent

Som andre undersøgelser peger vores fund også i retning af, at der har været en stigning i børns og unges i psykiske trivselproblemer henover en årrække. Det ses af figur 9.5, hvor vi har konstrueret et samlet mistrivselssindeks, baseret på syv ret solide trivselssindikatorer¹, der belyser udviklingen for de 15-årige i perioden fra 2009-2017. I denne periode ser vi en signifikant stigning i andelen, der har mistrivselssymptomer, fra 8 til 12 pct. For de 19-årige kan vi kun illustrere udviklingen ud fra en række enkeltstående indikatorer (figur 9.6), men også her peger trenden på de fleste områder i retning af, at de unges mistrivselssymptomer har taget en fortsat negativ retning. I denne sammenhæng skal man dog også være opmærksom på, at nogle indikatorer bør tillægges mere vægt end andre.

Undersøgelsen kan ikke afdække, hvad der ligger bag denne udvikling, men det er vigtigt at fastholde, at et komplekst fænomen

FIG. 9.6: Udvalgte indikatorer på 19-årige drenge og pigers trivsel i 2009, 2013 og 2017. Procent

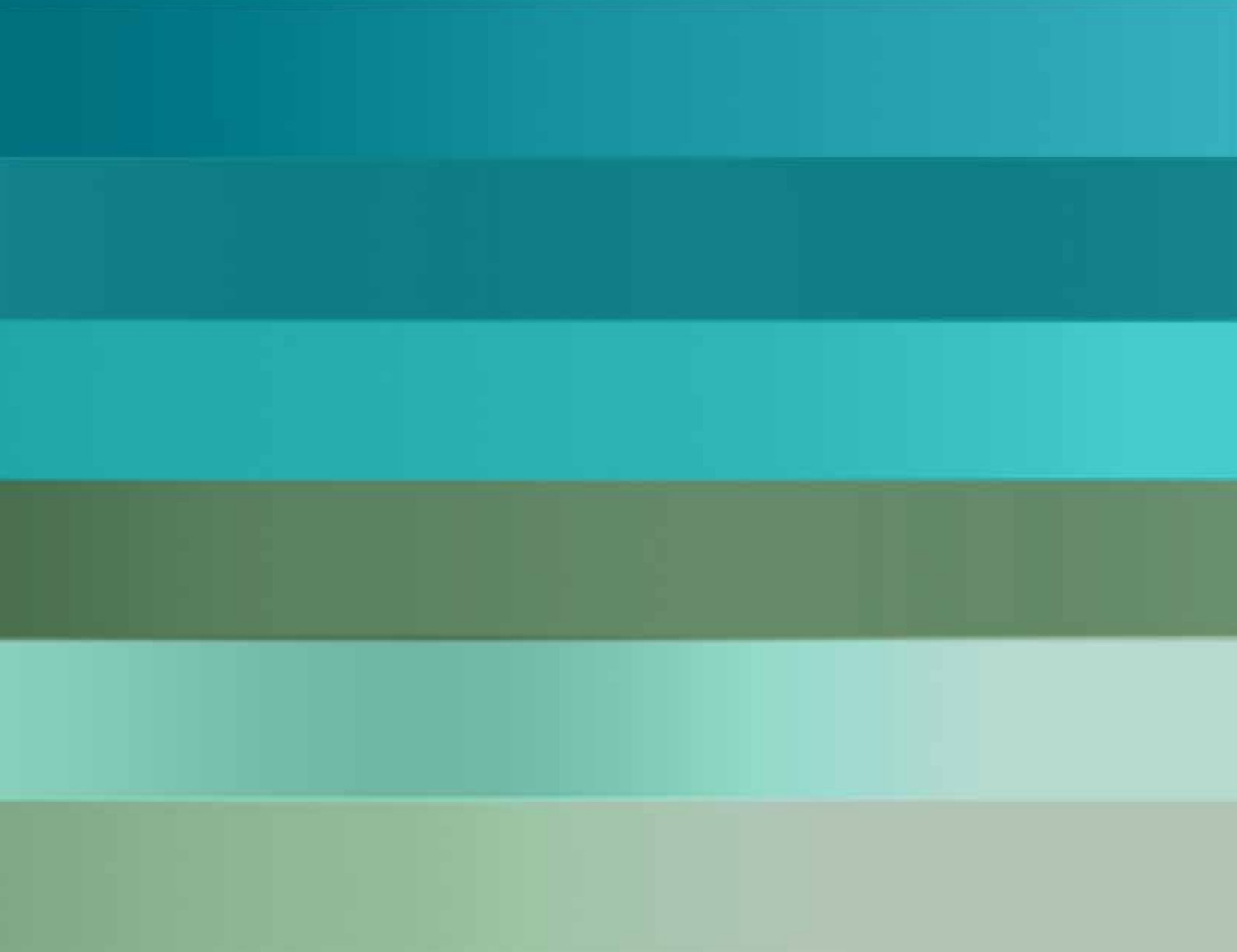
som psykisk mistrivsel ofte også vil have komplekse årsagsforklaringer. En type forklaring kan fx være, at unge i dag er blevet mere villige til at rapportere om deres psykiske trivselsproblemer. Andre forklaringstyper kan henvise til belastninger, som hidrører fra kulturelle eller samfundsmæssige påvirkninger, fx udviklingen og brugen af sociale medier eller en stigende oplevelse af, at ansvaret for at lykkes er placeret på de unges egne skuldre. Sådanne forklaringer er svære at efterprøve empirisk. Endelig kan der være forklaringstyper, som fokuserer på belastninger eller risikofaktorer i de unges miljø eller hos dem selv. Sådanne forklaringstyper vil typisk være enklere at teste empirisk. I rapportens del 2 tager vi i to af kapitlerne et dybere spadestik for at forstå disse mistrivselssymptomer. Det ene undersøger, hvorfor nogle unge udvikler en vedvarende ensomhedsfølelse, mens det andet fokuserer på, hvordan det går for teenagere med psykiske mistrivselssymptomer, når de er nået op i 20'erne.

AFRUNDING OG PERSPEKTIVERING

Samlet set peger de mange undersøgelsesfund, som analyserne i rapportens del 1 har fremvist, ikke entydigt i en bestemt retning. Hen over de 8 år, hvor vi nu har overvåget børnebefolkningens velfærd og trivsel, har nogle forhold kun forrykket sig ganske lidt. På andre områder, fx i forhold til børns samværsformer, er der inden for en kort årrække sket betydelige forandringer, uden at vi er i stand til at afgøre, om ændringerne er positive eller negative. Atter andre udviklingstræk, fx faldet i unges risikoadfærd, tegner en gunstig retning, mens andre trends (fx social polarisering, faldende skoletrivsel og psykiske mistrivselssymptomer) tyder på, at der på nogle områder er sket en forværring i børns velfærd og trivsel.

I forhold til de områder, hvor vi kan konstatere, at der er sket en forværring, er der for det første grund til at nævne, at problemerne formodentlig har et større omfang, end denne rapport kan vise. Det skyldes, at der er et bortfald af respondenter fra netop de mest socialt sårbare grupper. For det andet: I rapportens efterfølgende kapitler graver vi nogle spadestik dybere på udvalgte områder for at kvalificere nogle af de problemråder, som vi har iagttaget. Alligevel vurderer vi, at der er behov for yderligere forskningsbaseret viden for at tilvejebringe en mere differentieret forståelse af, hvad der er på spil. Endelig vil vi bemærke, at de problemfelter, som vi her har udpeget som særlige opmærksomhedspunkter på grund af den negative udviklingstendens, samtidig er områder, hvor det burde være muligt at iværksætte virksomme praktiske tiltag og indsatser, hvis vi vel at mærke har den rette indsigt om målgruppernes problemer, og om, hvilke greb der bedst vil virke i forhold til dem.

1. Indekset for mistrivsel består af syv variable og omfatter spørgsmål om, hvorvidt den unge 1) tit oplever (psykosomatiske) symptomer, 2) tit er ked af det, 3) tit er bekymret, 4) er bange for mange ting, 5) er utryg/usikker på sig selv, 6) ofte er ensom samt 7) hvordan den unge vurderer sin livstilfredshed. Der er redegjort indgående for konstruktionen af indekset i rapportens del 2, i kapitlet *Fra teenager til ung voksen*, der undersøger mistrivsel i et forløbsperspektiv.

DEL 2:

I DYBDEN PÅ UDVALGTE OMRÅDER

UDVIKLINGEN I UNGES FØLELSE AF ENSOMHED OVER TID

FRA TEENAGER TIL UNG VOKSEN: PSYKISK MISTRIVSEL I ET FORLØBSPERSPEKTIV

SKILSMISSEBØRNS TRIVSEL – HVILKEN ROLLE SPILLER SAMVÆRSORDNINGEN?

HVOR BOR DE UDSATTE BØRN OG UNGE?

UDVIKLING I BØRNEVELFÆRD 1986-2016

Anne-Dorthe Hestbæk & Asger Graa Andreassen

UDVIKLINGEN I UNGES FØLELSE AF ENSOMHED OVER TID

INDLEDNING

Følelsen af ensomhed kan de fleste opleve en gang imellem, men hos nogle unge er det en hyppigt tilbagevendende og ubehagelig følelse. Forekomsten af ensomhed blandt skolebørn har været stigende de seneste ca. 20 år, og der har ikke tidligere været så mange store skoleelever, der føler sig ensomme. Skolebørnsundersøgelsen viser, at 7 pct. af de 11-15-årige føler sig ensomme ofte eller meget ofte (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015). Det sker paradoksalt nok i en tid, hvor unge har et utal af muligheder for at være i kontakt med hinanden døgnet rundt, og ud over fysisk kontakt også via de sociale medier, mobiltelefon, internet etc. I 15-årsalderen er det særligt piger (12 pct.), der ofte eller meget ofte føler sig ensomme set i forhold til drenge (5 pct.) (Rasmussen, Pedersen & Due, 2015).

Vi ved, at psykisk sårbare unge har en øget risiko for at opleve ensomhed, hvilket kan bidrage til en negativ, selvforstærkende eksklusionsmekanisme (Lausten, 2018). Internationale undersøgelser peger på, at unge, der oplever vedvarende og intens ensomhed gennem barndommen eller ungdommen, har højere risiko for at udvikle sundheds- og adfærdsmæssige problemer senere i livet end unge, der ikke føler sig ensomme. Det kan fx være selvskadende adfærd (Jones et al., 2011), depression (Ladd & Ettekal, 2013; Qualter et al., 2013), eller selvmordstanker og selvmordsforsøg (Jones et al., 2011; Schinka et al., 2012). Cacioppo, Hawkley og Thisted beskriver i kondenseret form en række faktorer, der ser ud til at forstærke ensomhedsfølelsen, bl.a.: "...

low socioeconomic status, poor marital quality, infrequent contact with friends and family ..." (Cacioppo, Hawkley & Thisted, 2011: s. 454). Set i denne kontekst er der således god grund til at forholde sig til ensomhed hos børn og unge, fordi følelsen af ensomhed over tid kan have alvorlige konsekvenser for den enkeltes livskvalitet og mulighed for inklusion.

Mens en lang række studier har undersøgt sammenhængen mellem ensomhed og problemer senere i livet (Cacioppo, Hawkley & Thisted, 2011; Lasgaard, Friis & Shevlin, 2016), har færre undersøgt, hvilke faktorer der hænger sammen med øget ensomhedsfølelse fra de tidlige til de sene teenageår. Udvalgte studier har inden for de seneste 5-10 år fokuseret på de "ensomhedsbaner" (på engelsk: "loneliness trajectories"), som unge følger på vejen mod voksenlivet (van Dulmen & Goossens, 2013). Denne forskning viser, at unge adskiller sig fra hinanden både i forhold til følelsen af ensomhed ved 7-11-årsalderen og i forhold til ændringen i ensomhedsfølelsen over tid med stigende alder. Vi ved også, at omfanget af ensomhed generelt toppe i den sene teenagealder (samt i den sene alderdom, jf. Lasgaard, Friis & Shevlin, 2016), hvor den unge er i færd med at udvikle sin selvstændige voksenidentitet. Forskningsmæssigt ved vi imidlertid ikke særlig meget om, hvordan følelsen af ensomhed udvikler sig for forskellige grupper af børn og unge. Fordi følelsen af ensomhed i sig selv er ubehagelig, og fordi ensomhed udgør en risikofaktor for en række negative udfald senere i livet, er det relevant at afdække, hvilke faktorer der hænger sammen med unges ensomhedsud-

vikling. Dette kan danne udgangspunkt for en strategisk prioritering af, hvor det socialpolitisk er hensigtsmæssigt at forebygge og afhjælpe unges emotionelle udfordringer.

PROBLEMSTILLING

Dette kapitel undersøger, i hvilken udstrækning faktorer, der er knyttet til hhv. den familie, unge vokser op i, og de relationer, unge har til venner, hænger sammen med unges følelse af ensomhed fra 11- til 19-årsalderen. Mens fx Skolebørnsundersøgelsen for hver dataindsamling interviewer nye 5., 7. og 9. klasser, har vi i *Børn og unge i Danmark* som noget unikt mulighed for at følge de samme unge over tid, fordi undersøgelsen er bygget op som et panel, hvor de samme børn og unge geninterviewes med 4 års mellemrum. Kapitlet går særligt i dybden med følgende tre dimensioners sammenhæng med udviklingen i ensomhed over tid:

- Sociale udsathedsfaktorer i familien, når barnet er 11 år
- Disharmoni i familien fra 11-19-årsalderen
- Uharmoniske venskabsrelationer fra 11-19-årsalderen.

I de følgende afsnit beskrives først den forskningsmæssige baggrund for at undersøge fænomenet ensomhed hos børn og unge med særlig vægt på betydningen af ovenstående tre dimensioner som vores baggrundsvariable: social udsathed, disharmoni i familien samt uharmoniske venskabsrelationer. Dernæst redegøres der for analysens data og metode, herunder hvordan vi definerer og afgrænser udfalds- og baggrundsvariable.

BAGGRUND – HVAD VISER FORSKNINGEN OM BØRN OG UNGES ENSOMHED?

Social udsathed: Det er veldokumenteret, at børn og unge, der vokser op i familier med få socioøkonomiske ressourcer, som følge af barrierer for social mobilitet har lavere sandsynlighed for at få en lang uddannelse eller en høj social position på arbejdsmarkedet som voksne, sammenlignet med børn og unge fra mere ressourcestærke hjem. Og – som det også er indikeret gennem kapitlerne i *Børn og unge i Danmark 2018* – er forældrenes marginalisering i forhold til uddannelse og arbejdsmarked tæt forbundet med andre sociale og kulturelle marginaliseringsindikatorer, fx dårlig økonomi, familieopløsning, lavere deltagelse i sports- og kulturaktiviteter mv.

Til gengæld er det mindre belyst, hvordan socioøkonomiske faktorer (fx begrænset uddannelse, løs tilknytning til arbejdsmarkedet og lav indkomst) øver indflydelse på den emotionelle dimension af unges liv, her i form af følelsen af ensomhed. Madsen et al. (2018) refererer til et finsk og amerikansk studie af børns ensomhed. Det finske studie viser, at indskolingsbørn i 8-9-årsalderen har større sandsynlighed for at føle sig ensomme, hvis forældrene har lav uddannelse (Lempinen, Junntila & Sourander, 2018). Det amerikanske studie peger i samme retning, idet børn, der lever i en familie med lav indkomst, har større sandsynlighed for at følge et udviklingsspor med stigende eller stabilt høj grad af ensomhed (Schinka et al., 2013). Madsen et al. (2018), der tager udgangspunkt i data fra Skolebørnsundersøgelsen, finder

imidlertid, at der ikke som tidligere (i 1990'erne og i starten af 00'erne) er en tydelig social gradient i følelsen af ensomhed i Danmark, fordi der er sket en markant forøgelse i følelsen af ensomhed blandt unge fra højere sociale klasser. Tilsvarende peger Lasgaard (2010) på, at ensomhed ikke er forbundet med forældrenes uddannelsesniveau og boligområde. Fordi forskningen ikke er entydig i forhold til, om social udsathed i barndommen hænger sammen med følelsen af ensomhed hos unge, undersøger dette kapitel både, hvordan socioøkonomiske faktorer (mors uddannelsesniveau og forældres beskæftigelsessituation) såvel som potentielt alvorlige risikofaktorer hos forældrene under barnets opvækst (psykiatrisk diagnose, stofmisbrug og kriminalitet) relaterer sig til unges ensomhedsudvikling.

Uharmoniske familier: Forskning peger på, at en ugunstig familiedynamik i børn og unges familier – bl.a. kendetegnet ved følelsen af lav familiesamhørighed, et højt konfliktniveau, utryghed og en autoritær opdragelsesstil – relaterer sig afgørende til børns og unges udvikling (Dahl, 2012, 2016; Johnson, LaVoie & Mahoney, 2001) og deres evne til at engagere sig i frugtbare sociale relationer uden for familiemiljøet (Johnson, LaVoie & Mahoney, 2001). Et mindre amerikansk studie blandt en gruppe 17-21-årige fandt, at manglende sammenhængskraft i familien og et højt konfliktniveau mellem forældrene havde en selvstændig betydning for unges følelse af ensomhed. Mens unge kvinder var negativt påvirket af både lav sammenhængskraft og højt konfliktniveau i familien i forhold til øget ensomhedsfølelse, var unge mænd kun negativt påvirket af et højt konfliktniveau (Johnson, LaVoie & Mahoney, 2001). Få undersøgelser har imidlertid anlagt et longitudinelt blik og undersøgt, hvordan oplevelsen af disharmoni i familien relaterer sig til unges følelse af ensomhed over tid, sådan som vi har mulighed for at gøre i *Børn og unge i Danmark*.

Uharmoniske venskabsrelationer: Mens de førstnævnte to analysedimensioner knytter sig tæt til familiens ressourcer og dynamikker, knytter den tredje analysedimension sig til relationer til jævnaldrende. Udviklingspsykologien og socialpsykologien har for længst vist, at teenagealderen er forbundet med en gradvis løsrivelse fra forældrene og udviklingen af identiteten. Med stigende alder bliver gruppen af jævnaldrende et mere og mere vigtigt fikspunkt for den enkelte unges identitetsudvikling, selvrefleksion og selvkorrigerende, og derfor er kontakten med venner en afgørende del af et ungeliv – og sårbarhed i form af ensomhed i ungdommen er ofte forbundet med ændringer i venskabsrelationerne (Johnson, LaVoie & Mahoney, 2001). Fordi individer grundlæggende har et behov for inklusion i sociale relationer og et behov for at knytte tætte relationer, er det relevant at kortlægge betydningen heraf, når disse behov ikke opfyldes i tilstrækkelig grad. Selvom følelsen af ensomhed er en emotionel tilstand hos den enkelte og ikke bør forveksles med ydre omstændigheder, spiller de sociale relationer en afgørende rolle for unges ensomhed. Hvis man føler sig afvist af kammerater, ikke er sammen med venner ret ofte eller ikke har et fortroligt forhold til sine venner, så vil den unge i højere grad føle ensomhed (Asher & Paquette, 2003; Vanhalst, Luyckx & Goossens, 2014). Derfor er det en plausibel hypotese, at tilstedeværelsen af fortrolige relationer til og jævnligt samvær med venner også kan kompensere for udfordringer i forhold til disharmoni i familien jf. ovenstående – men vi ved det ikke. Derfor undersøger vi, om unge, der både føler disharmoni i familien og har uharmoniske relationer til venner, føler sig mere ensomme end unge, der kun oplever problemer i én eller begge sfærer.

Endelig skal det nævnes, at undersøgelser viser, at ensomhed også har en stærk genetisk komponent, og at den genetiske disposition naturligvis udspiller sig i en kontekst af den unges øvrige relationer og baggrundsforhold (Vanhalst, Luyckx & Goossens,

2014). Det ligger dog uden for denne undersøgelses rækkevidde, men har samtidig det budskab, at der er en grænse for, hvad man er oppe imod, og hvad man kan arbejde med i sociale interventioner målrettet ensomhed.

DATA OG METODE

Analysen bygger på 3 bølger af besvarelser fra børn/unge, som var 11 år ved første dataindsamling til *Børn og unge i Danmark* i 2009. De samme unge blev geninterviewet i 2013 som 15-årige og i 2017 som 19-årige, hvilket giver mulighed for at følge udviklingen i de samme unges følelse af ensomhed over tid. Ikke alle unge har besvaret spørgeskemaet i alle 3 år. Dog er svarprocenten relativt høj for det udvalg af unge, der i 2009, 2013 og 2017 har leveret besvarelser på de variable, der indgår i analysen (defineret som analyseudvalget).¹ Til spørgeskemabesvarelserne kobles supplerende information fra Danmarks Statistiks registre (bl.a. forældres uddannelsesniveau, kriminalitet, stofmisbrug og psykiatrisk diagnose). Det er detaljeret information om forældrene, som de unge ikke nødvendigvis kan svare på.

For at undersøge, om unges følelse af ensomhed udvikler sig forskelligt alt afhængigt af udsathedsfaktorer i barndommen, disharmoni i familien og relationer til venner, anvendes multilevel growth-modeller. Modellerne gør det muligt både at estimere, hvordan den enkelte unges følelse af ensomhed udvikler sig over tid, samt om følelsen af ensomhed udvikler sig forskelligt mellem individer.² Med udgangspunkt i modellen forudsiges³ unges ensomhedsudvikling særskilt for unge, der:

- 1 Ikke har nogen sociale udsathedsfaktorer hhv. har sociale udsathedsfaktorer i familien
- 2 Oplever deres familie som harmonisk eller uharmonisk
- 3 Har harmoniske eller uharmoniske relationer med venner.

I de statistiske modeller kontrolleres for en række baggrunds-karakteristika knyttet til både den unge og den familie, den unge vokser op i (køn, mobning i 11-årsalderen og familieskilsmisse ved 11-årsalderen)⁴. Forskningen understreger, at unges følelse af ensomhed både varierer i måleudgangspunktet og i forhold til ensomhedsudviklingen over tid fra barndom til sen ungdom (van Dulmen & Goossens, 2013). Derfor anvender vi en model, der både tillader unge at variere i følelsen af ensomhed i udgangspunktet som 11-årige (analytisk betegnet som "random intercepts"), og som tillader unge at have forskellige ensomhedsbaner over tid ("random slopes").

MÅLEINSTRUMENTER I ANALYSEN AF ENSOMHED

AFHÆNGIG VARIABEL: ENSOMHED

Ensomhed bliver i den internationale litteratur ofte defineret som en subjektiv, ubehagelig og uønsket følelse, der opstår som følge af en oplevet uoverensstemmelse mellem, hvordan man ville ønske, de sociale relationer var i forhold til fx nærhed og samhørighed med andre, og hvordan de faktisk er (Peplau & Perlman, 1982; Rotenberg, 1999; Uruk & Demir, 2003). Følelsen af ensomhed hænger således i høj grad sammen med det enkelte individs oplevelse af karakteren af de sociale relationer.

Ensomhedsfølelsen kan opstå, både når man er alene og savner sociale relationer, og når man er omgivet af andre mennesker. Forskningslitteraturen taler i den forbindelse om *social ensomhed* på den ene side, der handler om ufrivilligt at være alene og savne et socialt netværk såsom en venskabsgruppe, og *emotional ensomhed* på den anden side, der handler om manglende nærhed og intimitet – for eksempel savn af en kæreste, en nær ven eller en tæt forælderrelation (DiTommaso & Spinner, 1997; Weiss, 1973). Selvom det

er vigtigt at foretage denne skelnen mellem den faktiske fysiske ensomhed og den individuelle, emotionelle følelse af ensomhed, er der ofte en sammenhæng mellem disse to størrelser: Personer, der føler sig socialt isolerede, har en øget risiko for at være ensomme.

Fordi ensomhed er et multifacetteret fænomen, anvender en del af ensomhedsforskningen flere spørgsmål til at måle graden af ensomhed, fx UCLA Loneliness Scale (Russel, 1982) og De Jong Gierveld Loneliness Scale (Nicolaisen & Thorsen, 2014). Begge skalaer anvendes meget hyppigt i ensomhedsstudier overalt på jorden og er baseret på spørgsmål, der ikke spørger direkte ind til ensomhed, men snarere spørger "rundt om" ensomhedsfølelsen (fx "Hvor ofte føler du dig isoleret fra andre?", "Hvor ofte føler du dig udenfor?", "Hvor ofte savner du nogen, du kan føle dig tæt knyttet til?") (Russel, 1982: s. 94).

I *Børn og unge i Danmark* anvendes i stedet et direkte mål for ensomhed baseret på enkeltspørgsmålet "Føler du dig ofte ensom?".⁵ Selvom der er tale om måling af et komplekst, emotionelt fænomen gennem kun ét enkelt spørgsmål, finder både dansk og international forskning, hvor spørgsmålet er testet, at målet har stort set lige så stor reliabilitet og validitet som mål, der anvender flere, indirekte spørgsmål til at indfange ensomhedsfænomenet (Bergkvist & Rossiter, 2007; Bowling, 2005; Rasmussen, Pedersen & Due, 2015). Desuden har børn og unge allerede fra omkring 11-årsalderen en fundamental forståelse af, hvad ensomhed er (se fx Asher & Paquette, 2003), og det vurderes derfor, at enkeltspørgsmålet kan anvendes til at undersøge udviklingen i unges følelse af ensomhed over tid. Fordi det især er den vedvarende ensomhedsfølelse, der giver udslag i forhold til negative udfald senere i livet, fokuserer vi på unge, der føler sig ensomme ofte eller meget ofte, set i forhold til unge, der aldrig eller kun nogle gange føler sig ensomme.

UAFHÆNGIGE VARIABLE

Hovedparten af de uafhængige variable, der indgår i analysen og beskriver karakteristika ved forældrene og familierne, er baseret på registerdata. Fra spørgeskemadata har vi imidlertid unik information om den unges følelse af harmoni i familien og deres relationer til venner.

Vi inddrager følgende uafhængige variable i de statistiske modeller, der er knyttet til forældrene og familierne, de unge vokser op i.

Social udsathed:

- 1 Mors højeste gennemførte uddannelse er grundskole, når den unge er 11 år.
- 2 Den/de primære forsøger(e) i familien er ikke i arbejde, når den unge er 11 år.
- 3 Biologiske forældre har enten en psykiatrisk lidelse, der er registreret i landspatientregistret, når den unge er 11 år, har været registreret som stofmisbruger i behandling eller biologisk far har modtaget en strafferetlig dom, når barnet er mellem 6-11 år.

Familietype:

Unge, der lever i skilte hhv. ikke-skilte familier ved 11-årsalderen.

Derudover inddrager vi faktorer, der er knyttet til den unge:

Køn

Harmoni eller disharmoni i familien:

Harmoniske familier er familier, hvor den unge svarer "Pusser helt" til udsagnene: "Din familie kommer godt ud af det sammen" og "Du føler dig tryk derhjemme" ved 11-, 15- og 19-årsalderen.

Harmoniske eller uharmoniske venskabsrelationer:

Den unge har uharmoniske venskabsrelationer, hvis han/hun sjældnere har fysisk kontakt med venner eller har svært eller meget svært ved at tale med venner om noget, der virkelig plager ham eller hende.

Mobning:

11-årige er blevet mobbet, hvis de svarer "Passer godt" på udsagnet: "Jeg bliver mobbet eller drillet af andre børn eller unge".

DESKRIPTIV STATISTIK

Tabel 1 viser deskriptiv statistik på udvalgte variable i analysen.

Af tabellen kan spores en udvikling, hvor den enkelte føler sig mere og mere ensom med alderen. I 19-årsalderen er det næsten hver ottende, der føler sig ensom ofte eller meget ofte (12 pct.). Opdelt på karakteristika ved familierne, når barnet er 11 år, ser vi en ret stor stabilitet i andelen over tid mod 19-årsalderen. Med alderen ser vi en markant stigning i andelen, der ikke oplever familien som fuldt harmonisk (14 pct. i 11-årsalderen og 31 pct. i 19-årsalderen). Ligeledes er der en markant stigning i andelen, der har uharmoniske venskabsrelationer (fra 21 pct. i 11-årsalderen til 34 pct. i 19-årsalderen). Det er dog stadig 2 ud af 3 19-årige, som oplever fuld harmoni i hjemmet, og som har harmoniske venskabsrelationer.

TABEL 1: Analyseudvalg opdelt efter ensomhed, social baggrund, familieharmoni og venskabsrelationer i 11-, 15- og 19-årsalderen. Antal og procent

	11 år	15 år	19 år
Antal i analyseudvalg	1.247	1.247	939
Ensomhed			
Pct. ej ensom	96	95	88
Pct. ensom ofte eller meget ofte	4	5	12
Forældres beskæftigelsessituation v. 11-årsalderen			
Pct. primære forsørgere er i arbejde	93	93	94
Pct. primære forsørgere er ikke i arbejde	7	7	5
Mors uddannelsesniveau v. 11-årsalderen			
Pct. gym., erhv.udd. Eller videregående udd.	87	86	87
Pct. grundskole	13	14	13
Forældres sociale marginalisering v. 11-årsalderen			
Pct. ej marginaliseret	90	90	90,8
Pct. mor/far har psykiatrisk diagnose, stofmisbrug, eller far har været indsat	10	10	9,2
Familieharmoni			
Harmonisk familie	86	76	69
Uharmonisk familie	14	24	31
Venskabsrelationer			
Harmoniske venskabsrelationer	79	75	66
Uharmoniske venskabsrelationer	21	25	34

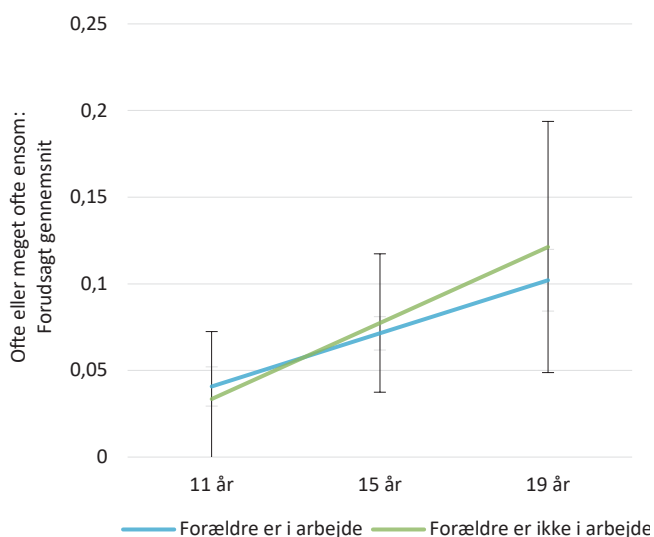
ANALYSE – HVILKE FAKTORER HÆNGER SAMMEN MED ENSOMHED?

DELANALYSE 1: BETYDNINGEN AF SOCIAL UDSATHED FOR UDVIKLINGEN I UNGES ENSOMHEDSBANER

Den første delanalyse undersøger, hvilken betydning social udsathed har for udviklingen i unges følelse af ensomhed fra 11-19-årsalderen. Ved brug af multilevel growth-modeller undersøger vi de forudsagte andele af unge, der føler sig ensomme ofte eller meget ofte ved 11-, 15- og 19-årsalderen⁶. Figur 1 viser ensomhedsudviklingen særskilt for unge, der lever i familier, hvor begge forældre står uden for arbejdsmarkedet, når den unge er 11 år, sammenholdt med unge, hvis forældre er i arbejde. Figur 2 viser udviklingen opdelt på unge, hvis mødre enten har grundskole eller en anden uddannelse som højeste gennemførte uddannelse, sammenholdt med unge, hvis mødre har længere uddannelse. Endelig viser figur 3 udviklingen særskilt for unge, hvis biologiske forældre enten har en psykiatrisk diagnose eller et stofmisbrug, eller de har en far, der har været i fængsel, og for unge, hvis forældre ikke har disse udsathedsfaktorer.

Overordnet set har ingen af de tre anvendte indikatorer på social udsathed i familien (figur 1) en signifikant betydning for udviklingen i unges følelse af ensomhed fra 11-19-årsalderen. Den største forskel ses hos unge, hvis biologiske forældre enten har en psykiatrisk diagnose eller et stofmisbrug, eller hvis far er indsat – disse unge er i gennemsnit mere tilbøjelige til at være ensomme

FIG. 1: Forudsagt udvikling i følelsen af ensomhed særskilt for 19-årige, der ved 11-årsalderen levede i en familie, hvor begge forældre hhv. var i arbejde/ikke var i arbejde

ved 19-årsalderen (15 pct.) set i forhold til unge, hvis forældre ikke har disse udsathedsfaktorer (10 pct.). Forskellen er dog *ikke* statistisk signifikant.

DELANALYSE 2: BETYDNINGEN AF HARMONI I FAMILIEN FOR UNGES ENSOMHEDSBANER

Delanalyse 2 beregner de forudsagte andele af unge, der føler sig ensomme fra 11-19-årsalderen opdelt med hensyn til, om de

FIG. 2: Forudsagt udvikling i ensomhedsfølelse særskilt for 19-årige, der ved 11-årsalderen havde en mor med grundskole som højeste gennemførte uddannelse i forhold til børn med mødre med højere uddannelsesniveau

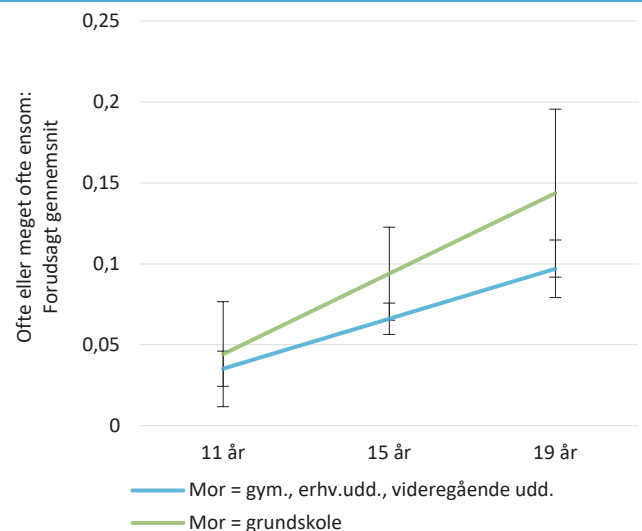
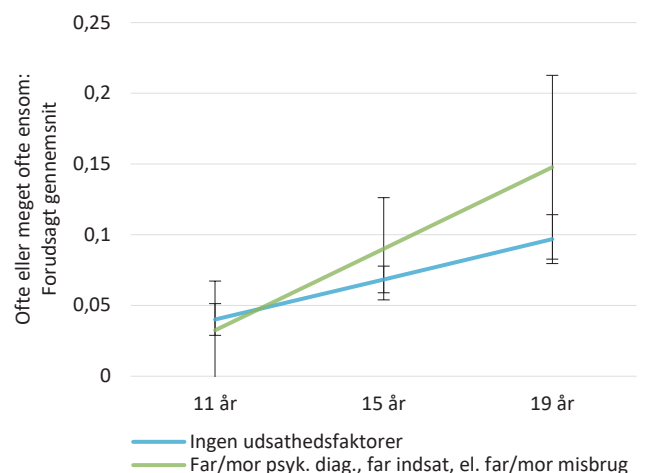

FIG. 3: Forudsagt udvikling i ensomhedsfølelse særskilt for 19-årige, der ved 11-årsalderen havde forældre med enten psykiatrisk diagnose, stofmisbrug eller en far, der havde været i fængsel, i forhold til unge uden disse sociale udsathedsfaktorer

unge har oplevet deres familie hhv. harmonisk og uharmonisk.⁷ Analysen viser (figur 4), at unge, der vokser op i et uharmonisk familiemiljø, har en signifikant større sandsynlighed for at føle sig ensomme ved 15- og 19-årsalderen set i forhold til unge, der vokser op i en harmonisk familie. Forskellen er mest markant ved 19-årsalderen: Modellen estimerer, at 13 pct. 19-årige i uharmoniske familier føler sig ensomme ofte eller meget ofte set i forhold til 7 pct. af de 19-årige i harmoniske familier.

FIG. 4: Forudsagt udvikling i ensomhedsfølelse særskilt for unge, der i løbet af ungdommen oplever disharmoni i familien i forhold til unge i harmoniske familier

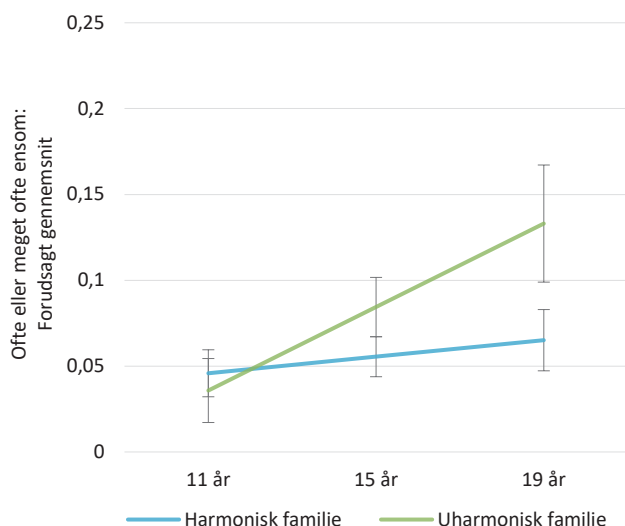
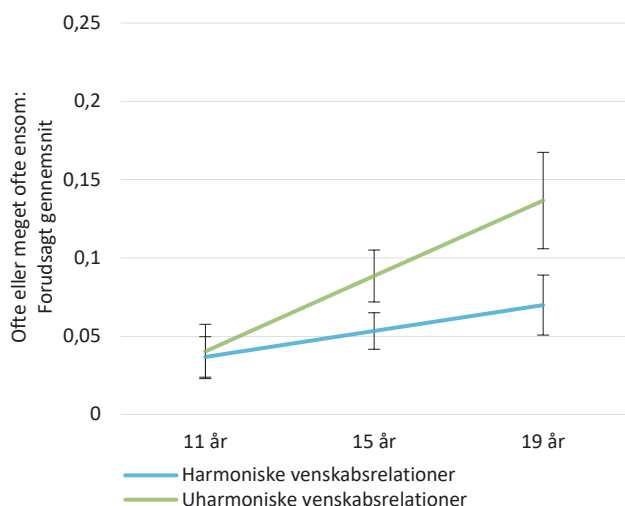

FIG. 5: Forudsagt udvikling i ensomhedsfølelse særskilt for unge, der i løbet af ungdommen har uharmoniske venskabsrelationer i forhold til unge med harmoniske relationer

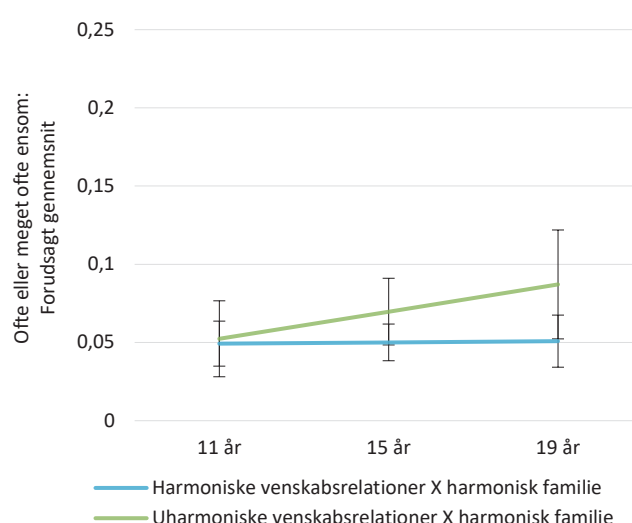
DELANALYSE 3: BETYDNINGEN AF VENSKABSRELATIONER FOR UNGES ENSOMHEDSBANER

Figur 5 viser udviklingen i unges følelse af ensomhed for unge med uharmoniske venskabsrelationer set i forhold til unge, der har harmoniske venskabsrelationer.⁸ Udviklingstrækkene minder om de, der gjorde sig gældende for analysen af familiemiljøet. Unge, der har uharmoniske venskabsrelationer, føler sig i signifikant højere grad ensomme ved 15- og 19-årsalderen set i forhold til unge, der har harmoniske venskabsrelationer. Den statistiske model forudsiger, at 9 pct. unge med uharmoniske venskabsrelationer føler sig ensomme ofte eller meget ofte ved 15-årsalderen mod 5 pct. af 15-årige med harmoniske relationer. Forskellen er mere markant i 19-årsalderen, hvor 14 pct. med uharmoniske relationer føler sig ensomme mod 7 pct. af 19-årige med harmoniske relationer – altså dobbelt så stor en andel hos de mest ensomhedsudsatte.

DELANALYSE 4: INTERAKTION MELLEM VENSKABSRELATIONER OG FAMILIEHARMONI

Delanalyse 2 og 3 tegner det billede, at både relationer til venner og harmoni i familien hver for sig har betydning for, om unge føler sig ensomme fra 11-19-årsalderen. I figur 6, 7 og 8 illustreres interaktioner mellem unges venskabsrelationer og harmoni i familien med det formål at undersøge, om harmoniske relationer til venner kan afbøde for den betydning, en uharmonisk familie har for unges ensomhedsudvikling. Tilsvarende undersøger vi, om en harmonisk familie kan mildne den betydning, uharmoniske venskabsrelationer har for ensomhed.⁹

FIG. 6: Forudsagt udvikling i ensomhedsfølelse særskilt for unge, der oplever uharmoniske venskabsrelationer og en harmonisk familie i forhold til unge, der har harmoniske venskabsrelationer og harmonisk familie

Figur 6 viser ensomhedsbanerne for unge i harmoniske familier, der enten har harmoniske eller uharmoniske venskabsrelationer. Det fremgår af de lodrette linjer i figuren, at ensomhedsbanerne ikke adskiller sig fra hinanden – de lapper over. Med andre ord er der ingen statistisk forskel hverken i 11-, 15- eller 19-årsalderen mellem unge med gode og dårlige venskabsrelationer, givet at familien er harmonisk.

Når vi laver den parallelle analyse af ensomhedsbanerne for unge med harmoniske venskabsrelationer, men med hhv. harmoniske og uharmoniske familier, får vi samme resultat. Fraværet eller tilstedeværelsen af en harmonisk familie gør ikke de unge mere eller mindre ensomme, givet at venskabsrelationerne er gode (figur 7). Ser vi på de to ekstremer (figur 8), finder vi imidlertid en signifikant forskel. Unge, der både har uharmoniske venskabsrelationer, og som vokser op i uharmoniske familier, udvikler signifikant højere grad af ensomhed over tid, målt både i 15- og 19-årsalderen, set i forhold til unge, der er vokset op med harmoni i både familie- og venskabsrelationer. Forskellen er tydeligst i 19-årsalderen, hvor 17 pct. unge med udfordringer i begge sfærer føler sig ensomme mod 5 pct. af unge, der lever i harmoniske familier og har harmoniske relationer til venner.

DISKUSSION OG PERSPEKTIVERING

Dette kapitel har undersøgt, om bestemte opvækstvilkår sætter sig spor i den unges ensomhedsfølelse i 11-19-årsalderen og i udviklingen af ensomhed over tid.

Det er for det første belyst ved, om socioøkonomisk udsathed (målt ved, om mor har lav uddannelse, og om forældrene har ringe tilknytning til arbejdsmarkedet) og mere alvorlige risikofaktorer i barndommen (forældres psykiatriske diagnose, stofmisbrug eller kriminalitet) har en betydning for unges følelse af ensomhed over tid. Resultaterne viser overordnet, at de ensomhedsbaner, unge fra socialt udsatte hjem følger, ikke kan adskilles statistisk fra de baner, andre unge følger. Det indikerer, at det ikke specifikt forstærker følelsen af ensomhed, at den unge er vokset op i en familie med social udsathed på de analyserede områder. Det forhold, at unges socioøkonomiske baggrund ikke giver et markant udslag på unges ensomhedsfølelse, understøttes af nyere dansk forskning (Madsen et al., 2018), men stemmer ikke overens med internationale studier, der enten måler socioøkonomisk status ud fra forældres uddannelse (Lempinen et al., 2018) eller ud fra indkomst (Schinka et al., 2013). Det indikerer, at den nationale kontekst er væsentlig at have for øje i forhold til den sociale ulighed i ensomhed, og understreger, at det er vigtigt at udvikle indsatser til at bekæmpe unges ensomhedsfølelse i alle sociale lag.

Selvom det enkeltspørgsmål, analysen benytter til at måle ensomhed med, korrelerer højt med validerede ensomhedsskalaer såsom UCLA og De Jong Gierveld Loneliness Scale, bør fremtidige analyser undersøge, om den sociale ulighed blandt børn og unge i Danmark heller ikke slår ud i en højere følelse af ensomhed over tid, når validerede skalaer baseret på langt flere spørgsmål anvendes. Ensomhed er grundlæggende en multi-

FIG. 7: Forudsagt udvikling i ensomhedsfølelse særskilt for unge, der oplever harmoniske venskabsrelationer og en uharmonisk familie i forhold til unge, der har harmoniske venskabsrelationer og harmonisk familie

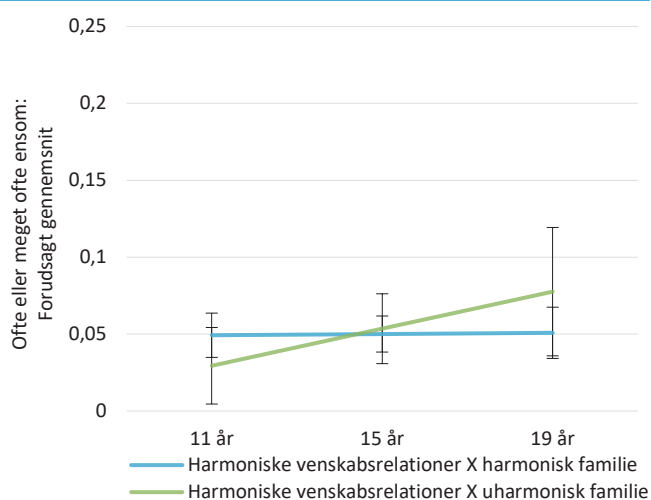
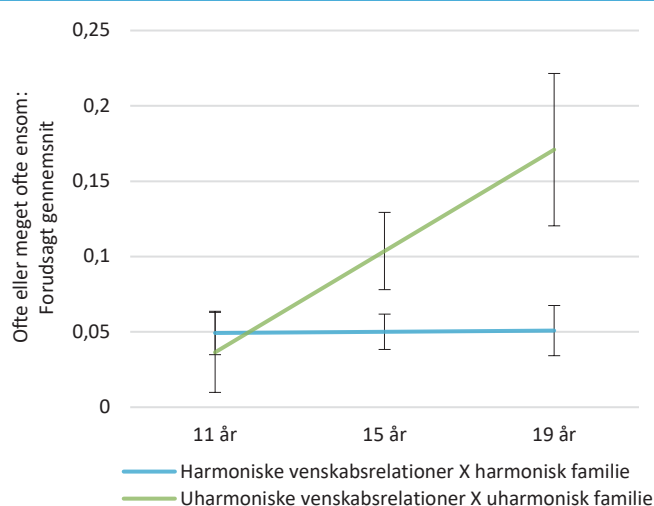

FIG. 8: Forudsagt udvikling i ensomhedsfølelse særskilt for unge, der oplever uharmoniske venskabsrelationer og en uharmonisk familie i forhold til unge, der har harmoniske venskabsrelationer og harmonisk familie

facetteret følelse, og mere præcise og standardiserede mål for graden af ensomhed kan være værdifulde til at belyse forekomsten og forskellige dimensioner af ensomhed i forskellige sociale lag. Grunden til, at meget socialt udsatte unge – defineret ud fra forældrenes psykiatriske sygdom, stofmisbrug og fars kriminalitet – ikke har en (statistisk set) større sandsynlighed for at føle sig ensomme over tid, kan hænge sammen med en række mere tekniske forhold. Det er kun få unge, der lever i sådanne familier, og samtidig er der ligeledes få unge, der oplever vedvarende ensomhed. I vores analyser er de forudsagte andele ensomme i meget udsatte familier derfor forbundet med ret store statistiske usikkerheder. Derfor bør fremtidige undersøgelser sætte lys på forekomsten af ensomhed blandt særligt udsatte børn og unge.

Analysen har for det andet undersøgt, om unge, der i løbet af ungdommen oplever disharmoni i familien og uharmoniske venskabsrelationer, har en øget ensomhedsfølelse mod 19-årsalderen. Resultaterne viser, at problemer i disse sfærer hver for sig hænger statistisk signifikant sammen med en øget følelse af ensomhed over tid. Man skal have in mente, at der netop er tale om en statistisk sammenhæng og ikke en kausalsammenhæng. Vi kan altså ikke afgøre, om det netop er koblingen af familiemæssig disharmoni og skrøbelige venskabsrelationer, der betinger stigende ensomhedsfølelse over tid, blot at der er en statistisk signifikant sammenhæng. Fundene understøtter tidligere internationale tværnsnitsundersøgelser, der indikerer, at familiemiljøet (Johnson, LaVoie & Mahoney, 2001) og relationer til venner (Asher & Pa-

quette, 2003; Woodhouse, Dykas & Cassidy, 2012) spiller en afgørende rolle for ensomhed og unges mentale helbred generelt. Fra den socialpsykologiske forskning ved vi, at unge i løbet af ungdommen løsriver sig mere og mere fra den familiære relation og i højere grad orienterer sig mod jævnaldrende for socio-emotionel støtte (Goossens & Marcoen, 1999). Derfor kan man forvente, at relationer til venner spiller en større rolle end familiemiljøet i forhold til følelsen af ensomhed i takt med stigende alder. Resultaterne i analysen indikerer imidlertid, at harmoni i begge sfærer er afgørende for udviklingen i unges ensomhedsfølelse. Og den mest udsatte gruppe er den lille gruppe unge, der både har udfordringer i familierelationen og i venskabsrelationen. Det indikerer, at både gode relationer til venner og en harmonisk familie spiller en afgørende rolle for at afbøde følelsen af ensomhed over tid.

Anden forskning indikerer, at drenge og piger reagerer forskelligt på typen af familiemiljø: Mens drenge kun er negativt påvirket af et højt konfliktniveau i familien, er piger både negativt påvirket af både lav sammenhængskraft og konflikter i familien. Fremtidige undersøgelser bør derfor kaste lys over, om forskellige typer af familiedynamikker (fx sammenhængskraft, konfliktniveau, psykisk vold, følelsesmæssig varme og kulde), har en forskellig betydning for drenge og pigers ensomhedsudvikling. Mens en række undersøgelser har undersøgt betydningen af familieharmonier og venner for ensomhed hver for sig og i et tværnsnitsperspektiv, yder vores analyse et bidrag ved at undersøge interaktionen mellem disse sfærer over tid. Vi konkluderer, at både harmoni i

familien og relationer til venner hænger afgørende sammen med unges følelse af ensomhed fra 11-19-årsalderen.

REFERENCER

- Asher, S.R. & J.A. Paquette (2003): "Loneliness and peer relations in childhood". *Current Directions in Psychological Science*, 12, s. 75-78.
- Bergkvist, L. & J.R. Rossiter (2007): "The predictive validity of multiple-item versus single-item measures of the same constructs". *Journal of Marketing Research*, 44, s. 175-84.
- Bowling, A. (2005): "Just one question: if one question works, why ask several?". *Journal of Epidemiology and Community Health*, 59, s. 342-5.
- Cacioppo, J.T., Hawkley, L.C. & R.A. Thisted (2011): "Perceived Social Isolation Makes Me Sad: Five Year Cross-Lagged Analyses of Loneliness and Depressive Symptomatology in the Chicago Health, Aging, and Social Relations Study". *Psychology of Aging*, 25(2): s. 453-463.
- DiTommaso, E. & B. Spinner (1997): "Social and emotional loneliness: A re-examination of Weiss' typology of loneliness". *Personality and Individual Differences*, 22, s. 417-427.
- Dahl, K.M. (2012): "Følelser og autoritet – familiepraksis i de 15-åriges familier". I Ottosen (red., 2012): *15-åriges hverdagsliv og udfordringer. Rapport fra femte dataindsamling af forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*, s. 105-135. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Dahl, K.M. (2016): "Forældres opdragelsesvanskeligheder". I Ottosen (red.): *Unge i Danmark – 18 år og på vej til voksenlivet. Årgang 95 – Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*, s. 23-48. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Goossens, L. & A. Marcoen (1999): "Adolescent Loneliness; Self-Reflection, and Identity: From Individual Differences to Developmental Processes". In *Loneliness in Childhood and Adolescence*, edited by K. J. Rotenberg & S. Hymel, s. 225-243. New York: Cambridge University Press.
- Johnson, H.D., J.C. LaVoie & M. Mahoney (2001): "Interparental Conflict and Family Cohesion. Predictors of Loneliness, Social Anxiety, and Social Avoidance in Late Adolescence". *Journal of Adolescent Research*, 16, s. 304-318.
- Jones, A.C., K.C. Schinka, M.H. van Dulmen, R. Bossarte & M. Swahn (2011): "Changes in loneliness during middle childhood predict risk for adolescent suicide indirectly through mental health problems". *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 40: s. 818-824.
- Ladd, G.W. & I. Ettekal (2013): "Peer-related loneliness across early to late adolescence: Normative trends, intra-individual trajectories, and links with depressive symptoms". *Journal of Adolescence*, 36: s. 1269-1282.
- Lasgaard, M. (2010): "Ensom i en social verden". *Psyke & Logos*, 31, s. 216-231.
- Lasgaard, M., K. Friis & M. Shevlin (2016): "Where are all the lonely people? A population-based study of high-risk groups across the life span". *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 51: s. 1373-1384.
- Lausten, M. (2018): *Anbragte unge med psykiske vanskeligheder*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Lempinen, L., N. Junntila & A. Sourander (2018): "Loneliness and friendships among eight-year-old children: time-trends over a 24-year period". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 59, s. 171-9.
- Madsen, K.R., B.E. Holstein, M.T. Damsgaard, S.B. Rayce, L.N. Jespersen & P. Due (2018): "Trends in social inequality in loneliness among adolescents". *Journal of Public Health*, s. 1-8.
- Nicolaisen, M. & K. Thorsen (2014): "Who are lonely? Loneliness in different age groups (18-81 years old), using two measures

- of loneliness". *International Journal of Aging and Human Development*, 78, s. 229-57.
- Peplau, L. & D. Perlman (1982). "Perspectives on loneliness". I L. Peplau & D. Perlman (red.): *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy*. USA: John Wiley & Sons.
- Qualter, P., S.L. Brown, K.J. Rotenberg, J. Vanhalst, R.A. Harris & L. Goossens (2013): "Trajectories of loneliness during childhood and adolescence: Predictors and health outcomes". *Journal of Adolescence*.
- Rasmussen, M., T.P. Pedersen & P. Due (2015): *Skolebørnsundersøgelsen 2014*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Rotenberg, K. (1999): "Childhood and adolescent loneliness: An introduction." I K. Rotenberg & S. Hymel (red). *Loneliness in childhood and adolescence*. UK: Cambridge University Press.
- Russel, D. (1982): "The measurement of loneliness." i Peplau, L. & D. Perlman (red.). *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy*. New York: John Wiley & Sons.
- Schinka, K.C., M.H. van Dulmen, R. Bossarte & M. Swahn (2012): "Association between loneliness and suicidality during middle childhood and adolescence: Longitudinal effects and the role of demographic characteristics". *Journal of Psychology*, 146(1-2), s. 105-118.
- Schinka, K.C., M.H. van Dulmen, A.D. Mata, R. Bossarte & M. Swahn (2013): "Psychosocial predictors and outcomes of loneliness trajectories from childhood to early adolescence". *Journal of Adolescence*, 36, s. 1251-60.
- Singer, J.D. & J.B. Willet (2003): *Applied Longitudinal Data Analysis: Modeling Change and Event Occurrence*. New York: Oxford University Press.
- Uruk, C.U. & A. Demir (2003): "The Role of Peers and Families in Predicting the Loneliness Level of Adolescents". *The Journal of Psychology*, 137(2), s. 179-193.
- van Dulmen, M.H. & L. Goossens (2013): "Loneliness Trajectories". *Journal of Adolescence*, 36, s. 1247-1249.
- Vanhalst, J., K. Luyckx & L. Goossens (2014): "Experiencing Loneliness in Adolescence: A Matter of Individual Characteristics, Negative Peer Experiences, or Both? ". *Social Development*, (23)1, s. 100-118.
- Weiss, R.S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge: MIT Press.
- Woodhouse, S.S., M.J. Dykas & J. Cassidy (2012): "Loneliness and Peer Relations in Adolescence". *Social Development*, 21, s. 273-294.

1 1.247 af alle opnåede 11-årige (N = 1.601) i 2009 har leveret besvarelser på alle inkluderede analysevariable i 2009 (77,9 pct.). Til undersøgelsen i 2013 er der blevet udtrukket et ekstra antal 15-årige (ca. 500), som vi har mulighed for at følge på vejen mod 19-årsalderen. Efter supplement fra disse 15-årige har 1.247 15-årige leveret besvarelser på alle variable til analysen i 2013. I 19-årsalderen er antallet reduceret til 939 unge. Det er dog stadig et betydeligt antal.

2 I litteraturen benævnes disse hhv. within-person og between-person change (Singer & Willet, 2003: s. 47).

3 Når der i det følgende tales om forudsigelser (fx "de forudsagte gennemsnitlige andele, der føler sig ensomme"), menes ikke "forudsigelser i fremtiden". Vendingen "forudsagt gennemsnit" refererer til de gennemsnitlige andele ensomme, modellerne estimerer på baggrund af de variable, der indgår i modellerne.

4 Se parameterestimater for disse kontrolvariable i appendiks (tilgængeligt online).

5 Svarkategorierne på ensomhedsspørgsmålet i *Børn og unge i Danmark* er: "Ja, meget ofte", "Ja, ofte", "Ja, af og til", "Nej" og "Ved ikke".

6 I de statistiske modeller kontrolleres for køn og for, om forældrene er skilt, når den unge er 11 år. Begge faktorer holdes ved deres gennemsnit. Se parameterestimater i appendix (tilgængeligt online).

7 I den statistiske model kontrolleres for den unges køn, forældres skilsmisse ved 11-årsalderen, mors uddannelse, forældres tilknytning til arbejdsmarkedet samt forældres psykiatriske diagnose/fængselsindsættelse/stofmisbrug. Alle variable holdes ved deres gennemsnit. Se parameterestimater i appendix (tilgængeligt online).

8 I den statistiske model kontrolleres for den unges køn, forældres skilsmisse ved 11-årsalderen, mors uddannelse, forældres tilknytning til arbejdsmarkedet, forældres psykiatriske diagnose/fængselsindsættelse/stofmisbrug samt for, om den unge mobbes ved 11-årsalderen. Alle variable holdes ved deres gennemsnit. Se parameterestimater i appendix (tilgængeligt online).

9 I de statistiske modeller kontrolleres for den unges køn, forældres skilsmisse ved 11-årsalderen, mors uddannelse, forældres tilknytning til arbejdsmarkedet, forældres psykiatriske diagnose/fængselsindsættelse/stofmisbrug samt for, om den unge mobbes ved 11-årsalderen. Alle variable holdes ved deres gennemsnit. Se parameterestimater i appendix (tilgængeligt online).

Signe Boe Rayce

FRA TEENAGER TIL UNG VOKSEN: PSYKISK MISTRIVSEL I ET FORLØBSPERSPEKTIV

INDLEDNING

Undersøgelsens 15- og 19-årige står ved vigtige overgange i deres liv. Ud over, at de 15-årige udviklingsmæssigt er i en fase af livet, hvor de stadig er i gang med at danne deres egen identitet, befinder de sig på udeskolings sidste trin. De skal nu til at gøre sig overvejelser om, hvad de vil fremover i form af valget af en ungdomsuddannelse. Ved 19-årsalderen er de unge blevet myndige og dermed juridisk voksne. I domæne 4 så vi dog, at flertallet af undersøgelsens 19-årige stadig er i gang med en ungdomsuddannelse, ligesom hovedparten stadig er hjemmeboende. Til trods for dette, og selvom ungdomsfasen gennem årene er blevet udvidet til at strække sig ind i 20'erne, befinder de unge sig alligevel midt i eller på tærsklen til en af livets vigtige overgange, hvor de skal træffe valg, der har betydning for deres fremtidige liv. De er i et stadie af livet, hvor de er i gang med at forberede sig til voksenlivets roller, psykisk, socialt og uddannelsesmæssigt. I løbet af få år vil de flytte hjemmefra, hvis de ikke allerede er udeboende.

Ved den første survey-runde af *Børn og unge i Danmark* 2009 så vi, at et stort mindretal af undersøgelsens ældste, de 19-årige – og især de unge kvinder – oplevede emotionelle symptomer såsom ofte at være bekymret, ked af det, utryg/usikker samt tit at have kvalme, hovedpine eller mavepine. Herudover følte knapt hver tiende unge kvinde sig ofte ensom, og mere end hver tiende rapporterede om lav livstilfredshed. I en periode af livet, der i forvejen er præget af vigtige valg og store ændringer, og som stiller

krav til den unge, var der således en del af undersøgelsens unge, som samtidig oplevede at være psykisk sårbare.

I 2008 udgav EU-kommissionen en konsensusrapport om vigtigheden af et godt mentalt helbred blandt unge mennesker. I denne rapport indgår også et charter, hvor psykisk sundhed beskrives som en basal rettighed, der sætter individet i stand til at leve et liv med god livskvalitet og godt helbred, og som fremmer læring, arbejde og deltagelse i samfundslivet (Jané-Llopis & Braddick, 2008). I dag, 10 år senere, er psykisk helbred og sundhed fortsat på dagsordenen internationalt såvel som nationalt. Ligesom denne rapport domæne 8 har flere andre undersøgelser fundet, at et stort mindretal af danske unge fortsat rapporterer tegn på psykisk mistrivsel (Jensen et al., 2018; Rasmussen, Pedersen & Due, 2015).

Vi ved fra forskningen, at psykisk mistrivsel i barn- og ungdomsårene øger risikoen for psykiske helbredsproblemer senere i livet (Fryers & Brugha, 2013), og at en af de stærkeste prædiktorer for psykisk lidelse i voksenlivet er psykologiske adfærdsforstyrrelser, psykiatriske symptomer eller en psykiatrisk diagnose i børne- og ungdomsårene (Arango et al., 2018; Fryers & Brugha, 2013). Ud over, at psykiske problemer i sig selv udgør en belastning for et ungt menneske, kan den psykiske belastning også have indflydelse på de skolemæssige præstationer. For de 15-årige kan det have betydning for valget af en ungdomsuddannelse – og om de overhovedet går i gang. For de 19-årige kan psykiske problemer

ud over at påvirke de faglige præstationer også gøre det vanskeligt at indgå i den sociale kontekst på en ungdomsuddannelse, hvilket samlet set øger risikoen for frafald (Due et al., 2014). Disse forhold kan have betydning for senere uddannelse og tilknytning til arbejdsmarkedet i voksenlivet (Hale, Bevilacqua & Viner, 2015; Patel et al., 2007).

I lyset af at de 15- og 19-årige befinder sig i en livsfase præget af beslutninger, oplevede krav samt ændringer, kan man stille spørgsmålet, om en vis grad af usikkerhed og bekymring ikke er en normal reaktion på og en naturlig del af den udviklingsmæssige proces, det er at bevæge sig fra ungdom til voksenliv. Due et al. (2014) beskriver da også de enkelte emotionelle symptomer som almindelige blandt børn og unge, men pointerer samtidig, at der for en gruppe unge er tale om en ophobning af psykiske symptomer, som gør de unge udsatte. For nogle af disse unge kan det udgøre en del af tegnene på alvorlige underliggende psykiske problemer. Herudover kommer det aspekt, at psykiske symptomer, uanset om de er en del af en naturlig proces, stadig vil kunne opleves som en alvorlig belastning for det enkelte individ.

I 2017 var de af undersøgelsens unge, der i 2009 var 15 og 19 år, blevet hhv. 23 og 27 år og dermed nået et stykke ind i deres unge voksenliv. I dette kapitel undersøger vi, hvordan det er gået de unge fra 2009. Har eventuelle tegn på psykisk mistrivsel i 15- og 19-årsalderen sat sig mere langsigtede spor ind i voksenlivet, psykisk, uddannelsesmæssigt og i risikoen for at være

socialt marginaliseret? Mere specifikt undersøger vi, om psykisk mistrivsel i 2009 øger risikoen for 1) at have fået en psykiatrisk diagnose inden 2018 givet, at den unge ikke allerede havde fået en diagnose i 2009 eller tidligere, 2) ikke at være i gang med eller at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse i 2017 og 3) at være på overførselsindkomst i 2017.

KONCEPTUELLE OVERVEJELSER VEDRØRENDE PSYKISK TRIVSEL OG MISTRIVSEL

Trivsel er et begreb, som vi umiddelbart alle har en forestilling om, hvad indebærer. Det italesættes i dagligt sprog og den videnskabelige forskning gennem brug af flere termer – fx mental sundhed, psykisk trivsel, psykisk sundhed, mental trivsel eller blot trivsel. Men hvad er det præcist, vi mener, når vi taler om, at et (ungt) menneske trives eller mistrives? I litteraturen og empirien er begreberne blevet italesat og målt på mange forskellige måder. Nogle har fokuseret på fraværet eller tilstedeværelsen af psykisk sygdom, nogle på individets generelle psykiske velbefindende og funktion, mens andre mål ud over psykiske og sociale forhold også inddrager forhold som fysisk helbred. Fælles for de fleste tilgange er dog, at trivsel eller mentalt velbefindende beskrives som en flerdimensionel størrelse (Huppert & So, 2013). Den heterogenitet, der findes i ordvalg samt indhold, indebærer, at der let opstår uklarhed om, hvad vi forstår ved trivsel og mistrivsel. Forud for dette kapitels analyser beskriver vi derfor, hvilken konceptuel forståelse, vi har lagt til grund for vores operationalisering af psykisk mistrivsel.

Sundhedsstyrelsen beskriver med udgangspunkt i WHO's definition psykisk sundhed som "... en tilstand af trivsel, hvor individet kan udfolde sine evner, kan håndtere dagligdags udfordringer og stress samt indgå i menneskelige fællesskaber" (Sundhedsstyrelsen, 2008). At trives indeholder således både en følelsesmæssig dimension og en mere funktionel dimension, der fokuserer på såvel individuelle som relationelle aspekter (Barry, 2009). Ud over et godt velbefindende rent følelsesmæssigt handler de individuelle aspekter om at *fungere* godt i mødet med de udfordringer, som man møder gennem livet, fx troen på, at man kan sætte sig et mål og nå det (Bandura, 1997) eller i kraft af høj resiliens (modstandskraft) (Rutter, 1993). Relationelt set handler den følelsesmæssige dimension om tilfredsstillende sociale relationer og om at få opfyldt det grundlæggende følelsesmæssige behov, som et menneske har for social kontakt. Den funktionelle dimension handler om, hvordan en person fungerer i sin relation med omverdenen, fx i form af social kompetence (Nielsen et al., 2014).

Fokus for dette kapitels analyser er mistrivsel i ungdomsårene. Her kan den ultimative grad af mistrivsel synes at være psykisk sygdom. Mens der er generel enighed om, at fraværet af psykisk sygdom ikke er ensbetydende med at være i trivsel (Due et al.,

2014), diskuteres det under hvilke omstændigheder og i hvilken grad, det er muligt at være psykisk syg og samtidigt være i trivsel (Barry, 2009; Huppert & So, 2013; Keyes, 2013). Aktuell psykisk sygdom øger risikoen for at være i mistrivsel. Men der er også studier, der tyder på, at det er muligt at opleve psykisk sygdom og en grad af psykisk velbefindende samtidigt (Westerhof, Corey & Keyes, 2010; McAlpine, McCreedy & Alang, 2018). Psykisk sundhed og psykisk sygdom er da også blevet beskrevet som to forskellige, men samtidigt korrelerede fænomener (Barry, 2009).

I vores operationalisering af mistrivsel fokuserer vi på indikatorer på fravær af psykisk sundhed. Med udgangspunkt i undersøgelsens survey-data har vi valgt at belyse den følelsesmæssige dimension, dvs. i hvilken grad de unge 15-19-årige i 2009 oplevede en række følelser, der indikerer manglende følelsesmæssig og relationelt velbefindende, samt hvorvidt deres overordnede tilfredshed med livet var lav. Mistrivsel kan her være en konsekvens af en underliggende psykisk sygdom, men behøver ikke at være det. På samme vis kan der være unge, der på et tidspunkt har fået en psykiatrisk diagnose, men som ikke aktuelt oplever de aspekter af mistrivsel, som vi har valgt at inddrage. Den mere funktionelle dimension af trivsel, såsom fx graden af self-efficacy og social kompetence, indgår ikke i dette kapitels analyser.

TABEL 1: Variable, der indgår i indekset for mistrivsel i 2009

Indikator i 2009	Spørgsmålsformulering	Svarkategorier (Indikation på mistrivsel = 1, Ingen indikation på mistrivsel = 0)
(Psykosomatiske) symptomer	Jeg har tit hovedpine, ondt i maven eller kvalme	"Passer godt" vs "Passer delvist" og "Passer ikke"
Ked af det	Jeg er tit ked af det, trist eller lige ved at græde	"Passer godt" vs "Passer delvist" og "Passer ikke"
Bekymret	Jeg er tit bekymret	"Passer godt" vs. "Passer delvist" vs. "Passer ikke"
Bange/angst	Jeg er bange for mange ting og bliver nemt skræmt	"Passer godt" vs. "Passer delvist" vs. "Passer ikke"
Utryg/usikker	Jeg bliver utryg i nye situationer. Jeg bliver let usikker på mig selv	"Passer godt" vs. "Passer delvist" vs. "Passer ikke"
Ensom	Føler du dig ofte ensom?	"Ja, meget ofte", "Ja, ofte" vs. "Ja, af og til" og "Nej"
Lav livstilfredshed	Hvor tilfreds er du for tiden med dit liv? Angiv på en skala fra 0 til 10, hvor 10 betyder "det bedst mulige liv" og 0 betyder "det værst tænkelige liv"	0,1,2,3,4,5 vs. 6,7,8,9,10

METODE

Vi anvender i dette kapitel undersøgelsens forløbsdata, der gør det muligt at følge, hvordan det er gået de unge, der i 2009 var hhv. 15 og 19 år. Det gør vi ved at koble undersøgelsens survey-data med registerdata fra 2017. Vi kan derved undersøge, om mistrivsel tilbage i 2009 påvirker risikoen for kapitlets tre udfaldsmål. Datagrundlaget for disse analyser er de 1.905 unge, som var hhv. 15 og 19 år i 2009.

OPERATIONALISERING AF MISTRIVSEL

I analyserne i 2009 blev trivsel operationaliseret i form af SDQ's emotionelle subskala. Med udgangspunkt i den indledende begrebsafklaring konstruerer vi i denne analyse et indeks for mistrivsel, der også inddrager det følelsesmæssige aspekt af sociale relationer samt de unges overordnede vurdering af deres liv (livstilfredshed). Dette indeks danner grundlag for kapitlets analyser. I indekset indgår variable, hvor de unge er blevet spurgt om en række følelser og forhold, som vi betragter som mulige indikatorer på mistrivsel. Ud over at være funderet i den indledende begrebsafklaring er valget af variable samtidig baseret på, hvilke aspekter af (mis)trivsel der blev spurgt ind til i 2009-undersøgelsen.

Indekset for mistrivsel består af syv variable og omfatter spørgsmål om, hvorvidt den unge 1) tit oplever (psykosomatiske) symptomer, 2) tit er ked af det, 3) tit er bekymret, 4) er bange for mange ting, 5) er utryg/usikker på sig selv, 6) ofte er ensom samt 7) hvordan den unge vurderer sin livstilfredshed. De fem første variable stammer fra det standardiserede spørgeskemabatteri the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ), der måler emotionelle symptomer (Goodman et al., 2000). Anvendt i dette kapitels indeks for mistrivsel skal de fem spørgsmål imidlertid *ikke* ses som et mål for SDQ. Her indgår spørgsmålene kun i indekset, fordi vi betragter dem som indikatorer på psykisk mistriv-

sel. Sammen med de to andre vigtige indikatorer bidrager de til at måle en bredere forståelse af psykisk mistrivsel, der også tæller det mere relationelle aspekt – ensomhed – samt den unges livstilfredshed. Tabel 1 viser de syv indikatorer på mistrivsel, spørgsmålsformulering samt svarkategorier.

For hver af de syv variable har vi opdelt svarkategorierne efter, hvorvidt de udgør en indikator for mistrivsel (markeret med fed i tabel 1) eller ej. Denne dikotomisering er foretaget på baggrund af konceptuelle overvejelser om, hvornår en faktor med rimelig sikkerhed kan antages at udgøre en belastning og dermed en mulig indikator på mistrivsel hos et ung menneske.

Tabel 2 viser andelen af undersøgelsens 15- og 19-årige, som i 2009 oplevede indikation på mistrivsel, opdelt på hver enkelt indikator. Andelen med indikation på mistrivsel i de respektive variable ligger mellem 5,6 (ensomhed) og 21,1 pct. (følelsen af utryghed/usikkerhed). Det sandsynliggør, at indekset både indeholder lettere og mere alvorlige indikatorer på mistrivsel.

Vi testede indledningsvist, at alle seks variable korrelerede signifikant og positivt med hinanden – dvs. at graden af mistrivsel for en variabel steg med graden af mistrivsel for hver af de andre seks variable. Herudover støttede en faktoranalyse vores antagelse om, at indekset rent faktisk måler ét begreb og ikke flere separate underbegreber.

Hver indikator er tildelt værdien 1, såfremt der er indikation på mistrivsel, mens ingen indikation på mistrivsel tildeles værdien 0. Scoren for hvert af de syv indikatorer er herefter lagt sammen, så de syv indikatorer tilsammen danner et kriterieindeks, der går fra 0 til 7.¹ Et samlet score på 0 er dermed udtryk for, at den unge ikke oplever nogle af de syv indikatorer på mistrivsel, mens et score på 7 er udtryk for, at den unge oplever alle syv indikatorer

TABEL 2: Enkeltindikatorer på mistrivsel blandt 15- og 19-årige i 2009 (frekvens og pct.)

Indikator på mistrivsel	Frekvens	Pct.
Symptomer	195	10,3
Ked af det	133	7,0
Utryg/usikker	399	21,1
Bekymret	336	17,7
Bange	146	7,7
Ensom	105	5,6
Lav livstilfredshed	153	9,0

på mistrivsel. For at øge styrken i de statistiske analyser har vi efterfølgende opdelt de samlede scores i tre grupper: 1) Ingen indikatorer på mistrivsel, 2) enkelte indikatorer på mistrivsel og 3) tre eller flere indikatorer på mistrivsel (se Figur 1 for detaljer).

ANALYSERNES UDFALDSMÅL OG BAGGRUNDSVARIABLE

Kapitlets tre udfaldsmål er: 1) psykisk sygdom, 2) ingen erhvervs-kompetencegivende uddannelse og 3) overførselsindkomst i 2017, hvor de unge nu var hhv. 23 og 27 år. Alle tre udfaldsmål er målt på baggrund af registerdata.

Udfaldsmålet *psykisk sygdom* defineres som at have fået en psykiatrisk diagnose inden år 2018. Variablen omfatter således både tidligere og aktuel psykisk sygdom, herunder også velbehandlet psykisk sygdom.

I 23- og 27-årsalderen kan en del af de unge have færdiggjort en erhvervskompetencegivende uddannelse, men der vil også være en del, der fortsat er i gang med at uddanne sig. Udfaldsmålet *ingen erhvervskompetencegivende uddannelse i 2017* er derfor baseret på registerdata om højeste gennemført uddannelse kombineret med registerdata om, hvorvidt de unge aktuelt er i gang med en erhvervskompetencegivende uddannelse. *Ingen erhvervskompetencegivende uddannelse i 2017* defineres som ikke aktuelt at være i gang med eller at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse i 2017.

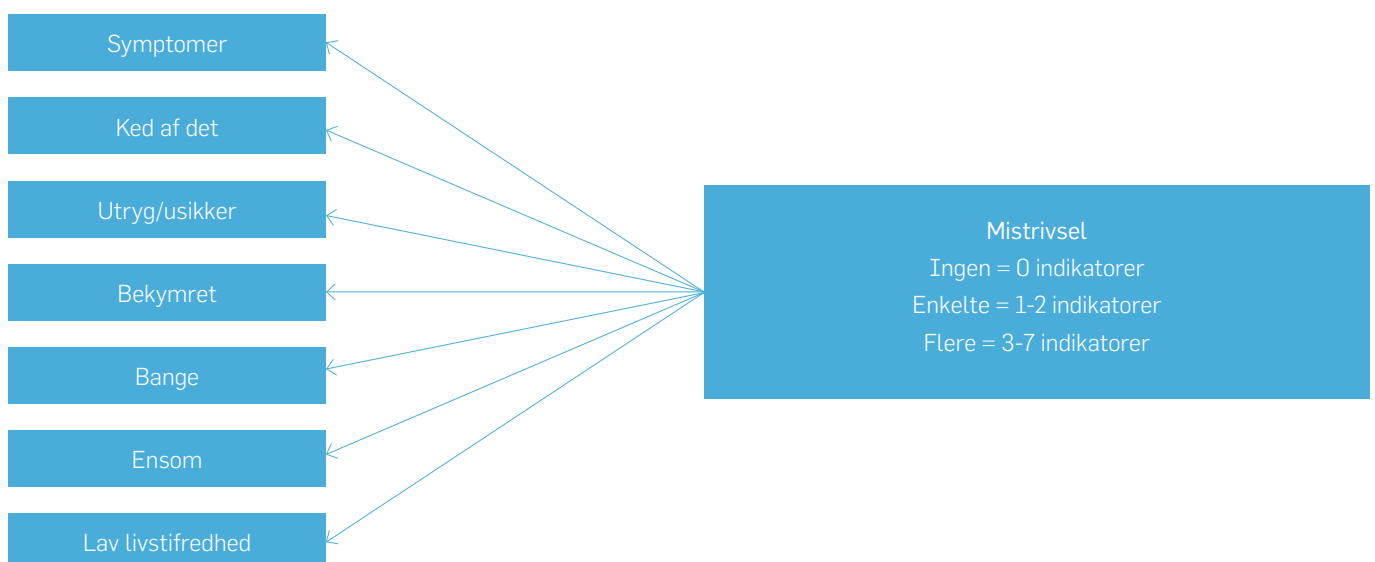
Udfaldsmålet *overførselsindkomst* defineres som at være førtidspensionist eller kontanthjælpsmodtager i 2017. Herunder medtages også personer, hvor kontanthjælpsydelse i 2017 oversteg erhvervsindkomst, dagpenge eller førtidspension.

I analyserne inddrager vi baggrunds faktorerne køn, alder samt social baggrund målt som mors højeste gennemførte uddannelse (beskrevet tidligere i denne rapport) i 2009. Ud over disse baggrundsvariable inddrager vi desuden to andre forhold, der dels kan have betydning for mistrivsel i 2009, men også for at opleve de tre udfaldsmål i 2017 (Arango et al., 2018; Bee et al., 2014; Esch et al., 2014): 1) psykiatrisk diagnose før 2010 samt 2) mindst én forælder med en psykiatrisk diagnose før 2010. Begge forhold måles på baggrund af registerdata på samme vis som udfaldsmålet psykisk sygdom før 2018.

FREMGANGSMÅDE OG STATISTISKE ANALYSER

Vi præsenterer indledningsvist rent deskriptive analyser af mistrivsel, de tre udfaldsmål samt de 15-19-åriges baggrundskarakteristika i 2009. Vi anvender efterfølgende multivariat logistisk regressionsanalyse til at undersøge sammenhængen mellem mistrivsel i 2009 og hvert af de tre udfaldsmål i 2017. Her tages der højde for konkurrerende årsagsfaktorer, der kan påvirke associationen mellem mistrivsel i 2009 og de respektive udfaldsmål.

FIG. 1: Indeks for mistrivsel

RESULTATER

Tabel 3 viser forekomsten af mistrivsel i 2009, de tre udfaldsmål i 2017 samt baggrundskarakteristika for de unge, der var hhv. 15 og 19 år i 2009. Vi ser, at de unge er relativt ligeligt fordelt køns- og aldersmæssigt med en lille overvægt af 15-årige (54,0 pct.). Størstedelen (77,9 pct.) af de unge kommer fra et hjem, hvor mor har en erhvervskompetencegivende uddannelse: 34,2 pct. af mødrene har en lang eller mellemlang videregående uddannelse, mens 43,7 pct. har en kort videregående eller en erhvervsuddannelse. Godt hver femte (21,6 pct.) af de unge kommer fra et hjem, hvor mor ikke har en erhvervskompeten-

cegivende uddannelse. Blandt de 15- og 19-årige havde 4,4 pct. oplevet at få en registreret psykiatrisk diagnose før 2010, og knap hver tiende ung havde mindst én forælder, der på et tidspunkt havde fået en psykiatrisk diagnose.

I 2009 var der samlet set et flertal på 60,1 pct. af de 15-19-årige, som ikke oplevede nogen af de syv indikatorer på mistrivsel, der indgår i indekset. Et stort mindretal på 30,1 pct. oplevede enkelte indikatorer, mens ca. hver tiende (9,8 pct.) oplevede tre eller flere indikatorer på mistrivsel.

TABEL 3: Deskriptiv tabel: Mistrivsel i 2009, udfaldsmål i 2017 samt baggrundsvariable i 2009

Variable	Frekvens	Pct.
Mistrivselindeks i 2009 (n = 1.891)		
0 indikatorer	1.137	60,1
1-2 indikatorer	569	30,1
3-7 indikatorer	185	9,8
Udfaldsmål i 2017		
Psykiatrisk diagnose før 2018 (n = 1.863)	184	9,9
Ingen erhvervskompetencegivende uddannelse eller uddannelsesaktivitet i 2017 (n = 1.862)	310	16,7
Overførselsindkomst i 2017 (n = 1.863)	143	7,7
Baggrundsvariable i 2009		
Køn (n = 1.905)		
Dreng	924	48,5
Pige	981	51,5
Alder (n = 1.905)		
15 år	1.028	54,0
19 år	877	46,0
Mors højeste udd. (n = 1.872)		
LVU	132	7,1
MVU	508	27,1
KVU	86	4,6
Erhvervsudd.	732	39,1
Gymnasial udd.	94	5,0
Grundskole	304	16,2
Uoplyst	16	0,9
Psykiatrisk diagnose før 2010 (n = 1.904)		
	78	4,4
Mindst én forælder med psykiatrisk diagnose før 2009 (n = 1.886)		
	168	8,9

Opdelt på køn ser vi imidlertid en betydelig kønsforskel i fordelingen. Figur 2 viser andelen af unge, der oplevede hhv. ingen, enkelte og tre eller flere indikatorer på mistrivsel opdelt på køn. Vi ser her, at det er i signifikant højere grad var pigerne, der oplevede indikatorer på mistrivsel. Mens et flertal på 71 pct. af drengene ingen indikatorer oplevede, var det kun halvdelen af pigerne, der befandt sig i denne gruppe. Blandt pigerne oplevede mere end hver tredje (35 pct.) enkelte indikatorer på mistrivsel, mens 15 pct. oplevede tre eller flere indikatorer på mistrivsel. Blandt drengene gjaldt det hhv. 25 og 4 pct. Aldersmæssigt var der ikke nogen statistisk signifikant forskel i grad af mistrivsel mellem de 15- og 19-årige (figur 3).

Vender vi tilbage til tabel 3, ser vi, at det i 2017, hvor de unge var blevet hhv. 23 og 27 år, var næsten hver tiende, der havde oplevet at have fået en psykiatrisk diagnose, dvs. mere end en fordobling af den andel, vi så i 2009. Hver sjette (16,7 pct.) af de unge voksne havde ikke gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse og var heller ikke aktuelt i gang med at gennemføre en. 7,7 pct. var på overførselsindkomst.

I de efterfølgende logistiske regressionsanalyser ser vi på, hvad graden af mistrivsel i 15- og 19-årsalderen betyder for risikoen for at opleve hvert af disse tre udfaldsmål 8 år senere (2017), dvs. når vi anlægger en relativ betragtning. Disse analyser giver os imidlertid ikke nogen information om, hvor stor en andel af de unge, som i 2009 var 15 og 19 år, der oplevede de tre udfaldsmål i 2017, afhængigt af deres grad af mistrivsel i 2009.

Blandt de 15- og 19-årige, der i 2009 ikke havde fået en psykiatrisk diagnose, var det 9 pct., der oplevede tre eller flere indikatorer på mistrivsel. Figur 4a viser, hvor stor en andel af disse unge der senere fik en psykiatrisk diagnose, 13 pct. Blandt de unge, der ikke oplevede nogen af de syv indikatorer på mistrivsel i 2009, var andelen, der fik en psykiatrisk diagnose i perioden 2010-2017, 3 pct.

For kapitlets to andre udfaldsmål ser vi et lignende mønster. Andelen uden erhvervskompetencegivende uddannelse og andelen, der er på overførselsindkomst i 2017, stiger med stigende grad af mistrivsel i 2009 (fig. 4b). Det er dog kun de unge voksne, der som 15- og 19-årige oplevede tre eller flere indikatorer på mistrivsel, der adskiller sig signifikant fra de unge, som ikke oplevede indikatorer på mistrivsel i 2009. Blandt de unge, der oplevede tre eller flere indikatorer på mistrivsel i 2009, havde 26 pct. ikke gennemført en videregående uddannelse og var heller ikke aktuelt i gang med at tage en i 23- og 27-årsalderen. Blandt unge, der ikke oplevede indikation på mistrivsel i 2009, var andelen 14 pct. For udfaldsmålet overførselsindkomst i 2017 var de respektive andele hhv. 17 og 6 pct.

MULTIVARIATE ANALYSER

De deskriptive analyser tilvejebringer et indtryk af, hvor stor en andel af de unge, som i 2009 oplevede enkelte eller flere indikatorer på mistrivsel, der som unge voksne også har oplevet at få en psykiatrisk diagnose, ikke var i gang med eller har taget en erhvervskompetencegivende uddannelse eller var på overførsels-

FIG. 2: Grad af mistrivsel blandt piger og drenge. 2009. Procent

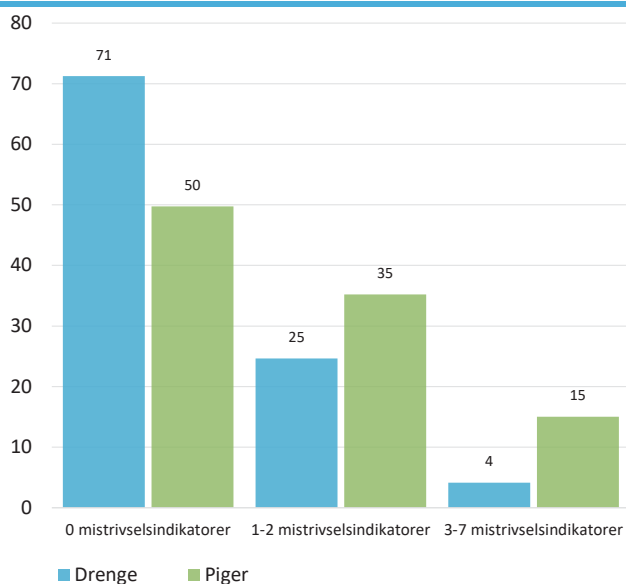
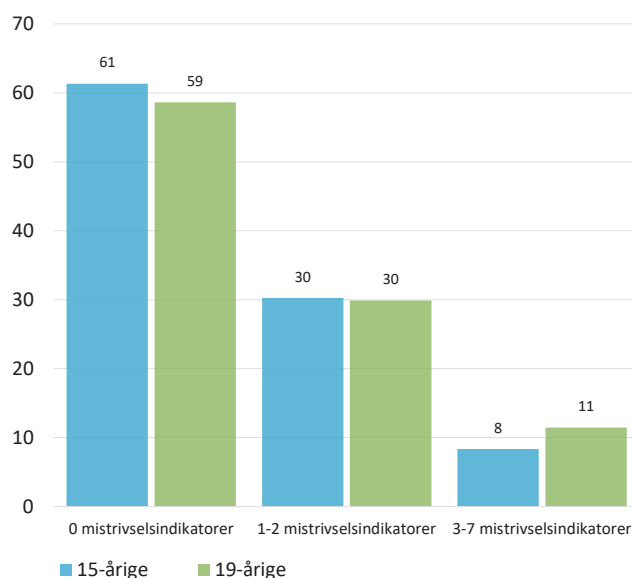

FIG. 3: Grad af mistrivsel blandt 15- og 19-årige. 2009. Procent

indkomst. Disse indledende analyser er hensigtsmæssige, fordi det giver os et billede af omfanget af de tre problemstillinger, som vi er interesseret i.

Analyserne tager imidlertid ikke højde for, at de sammenhænge, vi ser her, ikke nødvendigvis skyldes mistrivsel alene. Nogle gange kan en tredje konkurrerende årsagsfaktor, der er relateret til såvel risikofaktor (her mistrivsel) som udfaldsmål, få det til at se ud som, at der er en sammenhæng mellem en risikofaktor og et udfald, mens sammenhængen i virkeligheden helt eller delvist skyldes denne tredje årsagsfaktor. En sådan "forstyrrende" årsagsfaktor kaldes for en confounder. Ved at gennemføre multivariate logistiske regressionsanalyser har vi mulighed for at justere for effekten af potentielle confoundere og mindsker derved risikoen for at blive vildledt af confounding.

Ud over at undersøge betydningen af mistrivsel i 2009 for hvert af de tre udfaldsmål tager vi således også højde for den effekt, der kan være af køn, alder, social baggrund i ungdomsårene, samt om den unge eller om mindst én af forældrene havde fået en psykiatrisk diagnose i 2009 eller tidligere. Indledende analyser viste, at selve effekten af mistrivsel på hvert af de tre udfaldsmål ikke var signifikant forskellig afhængigt af køn og alder. Af denne årsag har vi valgt ikke at køns- og aldersopdele analyserne.

Tabel 4 præsenterer resultaterne af hhv. de ujusterede og justerede logistiske regressionsanalyser for hvert af de tre ud-

faldsmål: psykiatrisk diagnose før 2018, ingen (igangværende) erhvervskompetencegivende uddannelse i 2017 samt overførselsindkomst i 2017. Risikoen for hvert udfaldsmål måles med odds ratio (OR).

En OR sammenlignes altid med en referencekategori, som er sat til 1, og er den gruppe, man sammenligner med. Er OR højere end 1, betyder det, at risikoen for at opleve udfaldsmålet er højere end for gruppen af personer i referencekategorien. En OR, der er lavere end 1, betyder derimod, at risikoen for at opleve udfaldsmålet er lavere end referencegruppen. Det betyder eksempelvis, at en gruppe af unge, hvor OR er 2 for at være på overførselsindkomst i 2017, vil have dobbelt så stor risiko (odds) for at være på overførselsindkomst sammenlignet med unge i referencekategorien. Såfremt sikkerhedsintervallet rummer værdien 1, betyder det, at der ikke er nogen statistisk signifikant forskel mellem den pågældende gruppe og referencegruppen.

Tabel 4 viser risikoen for at have fået en psykiatrisk diagnose inden 2018 blandt de unge, der var hhv. 15 og 19 år i 2009. Vi ved, at psykisk sygdom hos en forælder kan påvirke børns psykosociale trivsel (Beardslee, Versage & Gladstone, 1998; Fryers & Brugha, 2013; Huntsman, 2008). Ligeledes ved vi, at der er en betydelig arvelighed i nogle psykiatriske diagnoser, hvorfor risikoen for selv at få en psykiatrisk diagnose er højere blandt børn, hvor en eller begge forældrene har fået en diagnose (Arango et al., 2018). Endelig ved vi, at der er social ulighed i trivsel samt nogle

FIG 4a: Andel med psykiatrisk diagnose før 2018, afhængigt af antal indikatorer på mistrivsel som 15- og 19-årig (i 2009) blandt unge, uden psykiatrisk diagnose i 2009 (n = 1.770). Procent

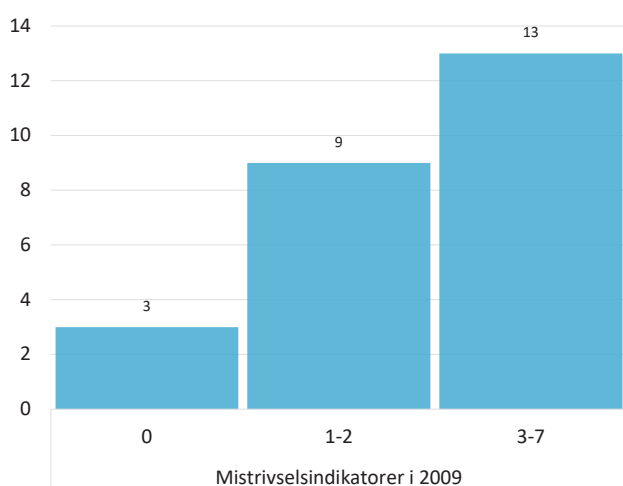
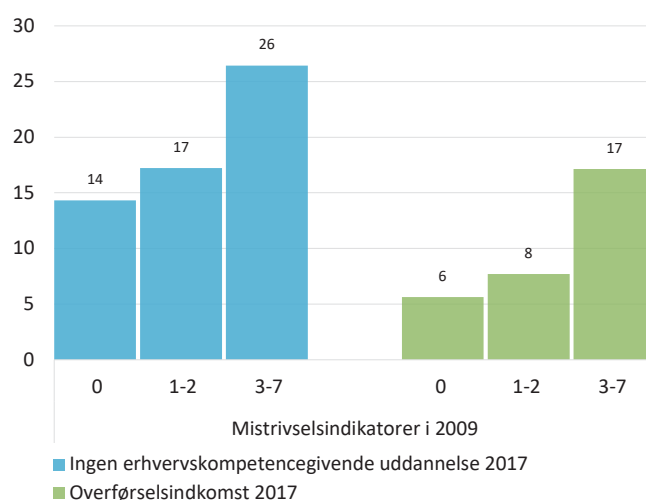

FIG. 4b: Andel uden erhvervskompetencegivende uddannelse samt på overførselsindkomst i 2017 afhængigt af antal indikatorer på mistrivsel som 15- og 19-årig (i 2009). Procent

psykiske lidelser (Due et al., 2011, 2014). De justerede analyser viser imidlertid, at der selv efter, at der er taget højde for disse forhold og for, om den unge allerede havde fået en psykiatrisk diagnose i 2009, ses en markant og statistisk signifikant association mellem mistrivsel i ungdomsårene og psykisk sygdom i løbet af de efterfølgende 8 år. Blandt de 15- og 19-årige, der i 2009 rapporterede tre eller flere indikatorer på mistrivsel, er OR for efterfølgende at have fået en psykiatrisk diagnose 3,58. Det betyder, at risikoen målt med odds er mere end 3,5 gange så stor som blandt de unge, der ikke oplevede nogen indikatorer på mistrivsel. Blandt de unge, der oplevede enkelte indikatorer, var OR 2,68.

For kapitlets øvrige udfaldsmål ser vi et lignede associationsmønster. OR for hhv. ikke at have fået eller være i gang med en erhvervskompetencegivende uddannelse i 2017 og at være på overførselsindkomst i 2017 stiger med stigende grad af mistrivsel som 15- og 19-årige. Det er imidlertid kun blandt de unge, der oplevede tre eller flere indikatorer på mistrivsel, at sammenhængen er statistisk signifikant. Blandt de unge, der som 15- og 19-årige oplevede tre eller flere indikatorer på mistrivsel, er OR

2,24 for ikke at have fået en erhvervskompetencegivende uddannelse eller aktuelt at være i gang med en i 2017. OR for at være på overførselsindkomst er 2,28. Risikoen (målt i odds) for disse to udfaldsmål er således mere end dobbelt så stor end blandt de unge, der ikke oplevede nogen af de syv indikatorer på mistrivsel.

OPSAMLING OG DISKUSSION

Flertallet af de unge 15- og 19-årige oplevede i 2009 ikke nogen af de syv indikatorer på psykisk mistrivsel, som indgår i dette kapitels analyser. Der er dog stadig et stort mindretal på 30 pct., som oplevede en eller to indikatorer, og næsten hver tiende 15- og 19-årige oplevede tre eller flere indikatorer på psykisk mistrivsel. Pigerne oplevede i signifikant højere grad end drengene indikatorer på mistrivsel, men selve sammenhængen mellem mistrivsel og kapitlets tre udfaldsmål adskiller sig ikke signifikant for piger og drenge.

De multivariate analyser viser, at de unge, der ved 15- eller 19-årsalderen oplevede flere indikatorer på mistrivsel, havde mere end tre gange så høj risiko (målt i odds) for at have fået en

TABEL 4: Odds ratio (OR) for hhv. psykiatrisk diagnose, overførselsindkomst samt ingen erhvervskompetencegivende uddannelse ved 23- og 27-årsalderen (2017) afhængigt af grad af mistrivsel som 15-19-årige. Risiko målt med OR

	Ujusteret OR (95-procents-sikkerhedsinterval)	Justeret OR ¹ (95-procents-sikkerhedsinterval)
Psykiatrisk diagnose inden 2018		
Mistrivselsindikatorer i 2009		
0 indikatorer (reference)		1
1-2 indikatorer		2,68 (1,68-4,30)*
3-7 indikatorer		3,58 (1,89-6,78)*
Ingen videregående uddannelse i 2017		
Mistrivselsindikatorer i 2009		
0 indikatorer (reference)	1	1
1-2 indikatorer	1,23 (0,93-1,62)	1,28 (0,94-1,75)
3-7 indikatorer	2,05 (1,40-3,00)*	2,24 (1,44-3,48) *
Overførselsindkomst i 2017		
Mistrivselsindikatorer i 2009		
0 indikatorer (reference)	1	1
1-2 indikatorer	1,36 (0,91-2,20)	1,12 (0,72-1,74)
3-7 indikatorer	3,19 (1,98-5,15) *	2,28 (1,32-3,96)*

1 Justeret for køn, alder, mors højeste uddannelse, psykiatrisk diagnose i 2009 eller tidligere, Mindst én forælder med psykiatrisk diagnose i 2009 eller tidligere.

* Statistisk signifikant forskellig fra reference kategorien (0 indikatorer) ved et 5-procents-signifikansniveau.

psykiatrisk diagnose og mere end dobbelt så stor risiko for ikke at have fået eller være i gang med en erhvervskompetencegivende uddannelse og for at være på overførselsindkomst som hhv. 23- og 27-årige. Beskrevet i absolutte andele er der blandt de unge, der i 2009 rapporterede tre eller flere indikatorer på mistrivsel, og som ikke allerede da havde en diagnose, 13 pct., som efterfølgende har fået stillet en psykiatrisk diagnose. 26 pct. af de unge, som oplevede tre eller flere mistrivselindikatorer i 2009, var som unge voksne hverken i gang med eller havde gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, og 17 pct. var på overførselsindkomst i 2017.

Den mest markante sammenhæng ser vi mellem psykisk mistrivsel i teenageårene og risikoen for senere at have fået en psykiatrisk diagnose. Risikoen for at have fået en psykiatrisk diagnose som ung voksen stiger tydeligt allerede ved 1-2 indikatorer på mistrivsel i 15-19-årsalderen, selv efter at der er justeret for centrale baggrundsforhold. Vores fund er i overensstemmelse med, hvad tidligere studier har vist – at psykisk mistrivsel eller psykisk lidelse i barn- og ungdommen øger risikoen for psykisk lidelse i voksenlivet (Arango et al., 2018; Fryers & Brugha, 2013). Her er det imidlertid værd at bemærke, at vi i dette kapitels analyser justerer for allerede at have fået en psykiatrisk diagnose, og at det således er betydningen af symptomer på mistrivsel, der er i fokus. Registerdata omfatter dog selv sagt kun de unge, der er blevet diagnosticeret. Vi ved desuden fra forskningen, at en stor andel af psykiske lidelser allerede debuterer i de tidlige ungdomsår (Arango et al., 2018; Patel et al., 2007). Det kan derfor ikke udelukkes, at nogle af de unge, der i 2009 oplevede tre eller flere indikatorer på mistrivsel, havde en endnu ikke diagnosticeret lidelse eller tidlige tegn herpå, og at dette giver sig udslag i dette kapitels syv indikatorer på psykisk mistrivsel. Uanset årsagen tydeliggør analysen dog, at psykisk mistrivsel i ungdomsårene kan

ses som en risikofaktor for senere at opleve alvorlige psykiske vanskeligheder – her i form af en psykiatrisk diagnose.

Den signifikante sammenhæng mellem mistrivsel i de tidlige ungdomsår og ikke at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse eller at være på overførselsindkomst ved hhv. 23- eller 27-årsalderen er ligeledes i overensstemmelse med international forskning. Her ses en tydelig sammenhæng mellem psykiske helbredsproblemer i ungdomsårene og senere uddannelse, arbejdsmarkedstilknytning og indkomst (Hale, Bevilacqua & Viner, 2015). Fokus i denne forskning er primært på egentlige psykiatriske diagnoser, hvor vi i dette kapitel ser på betydningen af mistrivselindikatorer uafhængigt af, om den unge har en diagnose. Som allerede nævnt kan nogle af de syv indikatorer på mistrivsel være en del af symptom billedet på en underliggende psykisk lidelse eller tidlige tegn herpå. Det kan påvirke muligheden for at gennemføre en videregående uddannelse og den senere tilknytning til arbejdsmarkedet. I en stor del af tilfældene vil mistrivselindikatorerne dog være tegn på en mere generel psykisk mistrivsel, som kan tænkes at have betydning for de unges skolepræstationer, deres sociale funktion i skolen samt uddannelsesfrafald (Due et al., 2014). Det øger risikoen for senere marginalisering på arbejdsmarkedet (Diderichsen, Andersen & Manuel, 2011). Uanset, hvilken mekanisme der gør sig gældende, placerer analysernes resultater igen psykisk mistrivsel i de tidlige ungdomsår som et forhold, der kan ses som et opmærksomhedspunkt i forhold til den unges færd gennem uddannelsessystemet.

Vi har i dette kapitel set på psykisk mistrivsel i ungdomsårene som en risikofaktor for tre forskellige udfaldsmål: psykisk sygdom, uddannelse og tilknytning til arbejdsmarkedet som ung voksen. Mens vi i analyserne alene har set på risikoen for at opleve hver af de respektive udfaldsmål, er virkeligheden sand-

synligvis mere kompleks. De tre udfaldsmål vil højst sandsynligt være knyttet til hinanden. Hertil kommer spørgsmålet om, hvad der kendetegner de unge, der klarer sig godt på trods af psykisk mistrivsel i teenageårene. Er mistrivsel blandt disse unge blot et forbigående fænomen, eller er der særlige forhold, der fungerer som en "buffer" i mødet med psykosociale vanskeligheder, fx et støttende socialt netværk (Cohen & Wills, 1985)? Vi kan ikke på baggrund af dette kapitels analyser drage kausale konklusioner om, hvilke årsagssammenhænge og mekanismer der er på spil. Dette vil kræve yderligere analyser. Vi kan imidlertid konkludere, at mistrivsel i ungdomsårene ser ud til at øge risikoen eller at være en tidlig indikator for tre centrale udfaldsmål, der udgør en risiko for social marginalisering allerede tidligt i voksenlivet (Diderichsen, Andersen & Manuel, 2011). Dette understreger psykisk mistrivsel i de tidlige ungdomsår som et vigtigt opmærksomhedspunkt og sætter samtidig fokus på mental sundhedsfremme som et vigtigt forebyggelsesmæssigt potentiale (Arango et al., 2018; Patel, 2007).

REFERENCER

- Arango, C., C.M. Díaz-Caneja, P.D. McGorry, J. Rapoport, I.E. Sommer, J.A. Vorstman, D. McDaid, O. Marín, E. Serrano-Drozdoskyj, R. Freedman & W. Carpenter (2018): "Preventive strategies for mental health". *The Lancet. Psychiatry*, 5, s. 591-604.
- Bandura, A. (1997): *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: W.H. Freeman & Co.
- Barry, M.M. (2009): "Addressing the Determinants of Positive Mental Health: Concepts, Evidence and Practice". *International Journal of Mental Health Promotion*, 11, s. 4-17.
- Beardslee, W.R., E.M. Versage & T.R.G. Gladstone (1998): "Children of affectively ill parents: A review of the past 10 years". *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 37, s. 1134-1141.
- Bee, P., P. Bower, S. Byford, R. Churchill, R. Calam, P. Stallard, S. Pryjmachuk, K. Berzins, M. Cary, M. Wan & K. Abel (2014): "The clinical effectiveness, cost-effectiveness and acceptability of community-based interventions aimed at improving or maintaining quality of life in children of parents with serious mental illness: a systematic review". *Health Technology Assessment*, 18, s. 1-250.
- Cohen, S. & T.A. Wills (1985): "Stress, Social Support, and the Buffering Hypothesis". *Psychological Bulletin*, 98, s. 310-357.
- Diderichsen, F., I. Andersen & C. Manuel (2011): *Ulighed i sundhed – årsager og indsatser*. København: Sundhedsstyrelsen.
- Due, P., F. Diderichsen, C. Meilstrup, M. Nordentoft, C. Obel & A. Sandbæk (2014): *Børn og unges mentale helbred. Forekomst af psykiske symptomer og lidelser og mulige forebyggelsesindsatser*. København: Vidensråd for Forebyggelse.
- Due, P., R. Krølner, M. Rasmussen, A. Andersens, M.T. Damsgaard, H. Graham & B. Holstein (2011): "Pathways and mechanisms in adolescence contribute to adult health inequalities". *Scandinavian Journal of Public Health*, 39, s. 62-78.
- Esch, P., V. Bocquet, C. Pull, S. Couffignal, T. Lehnertm, M. Graas, L. Fond-Harnmant & M. Anseu (2014): "The downward spiral of mental disorders and educational attainment: a systematic review on early school leaving". *BMC Psychiatry*, 14: s. 237.
- Fryers, T. & T. Brugha (2013): "Childhood determinants of adult Psychiatric Disorder". *Clinical Practice & Epidemiology in Mental Health*, 9, s. 1-50.
- Goodman, R., T. Ford, H. Simmons, R. Gatward & H. Meltzer (2000): "Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) to Screen for Child Psychiatric Disorders in a Community Sample". *Br J Psychiatry*, 177, s. 534-9.
- Hale, D.R., L. Bevilacqua & R.M. Viner (2015): "Adolescent Health and Adult Education and Employment: A Systematic Review". *Pediatrics*, 136, s.128-140.

- Huntsman, L. (2008): *Parents with mental health issues: Consequences for children and effectiveness of interventions designed to assist children and their families: Literature review*. Ashfield: NSW Department of Community Services.
- Huppert, F.A. & T.T. So (2013): "Flourishing across Europe: Application of a new conceptual framework for defining well-being". *Social Indicators Research*, 110, s. 837-861.
- Jané-Llopis, E. & F. Braddick (Eds). 2008): *Mental Health in Youth and Education*. Consensus paper. Luxembourg: European Communities.
- Jensen, H.A.R., M. Davidsen, O. Ekholm & A.I. Christensen (2018): *Danskernes Sundhed – Den Nationale Sundhedsprofil 2017*. København: Sundhedsstyrelsen.
- Keyes, C.L.M (2007): "Promoting and protecting positive mental health: Early and often throughout the lifespan". In Keyes, C.L.M. (Ed.): *Mental Well-being. International contributions to the study of positive mental health*. Netherlands: Springer.
- McAlpine, D.D., E. McCreedy & S. Alang (2018): "The Meaning and Predictive Value of Self-rated Mental Health among Persons with a Mental Health Problem". *Journal of Health and Social Behavior*, 59, s. 200-214.
- Nielsen, L., C. Meilstrup, M.K. Nelausen, V. Koushede & B.E. Holstein (2014): "Promotion of social and emotional competence. Experiences from a mental health intervention applying a whole school approach". *Health Education*, 115, s. 339-356.
- Patel, V., A.J. Flisher, S. Hetrick & P. McGorry (2007): "Mental health of young people: a global public-health challenge". *Lancet*, 369, s. 1302-13.
- Rasmussen, M., T.P. Pedersen & P. Due (red.) (2015): *Skolebørnsundersøgelsen 2014*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Rutter, M. (1993): "Resilience: some conceptual considerations". *J. Adolesc Health*, 14, s. 626-31.
- Sundhedsstyrelsen (2008): *Fremme af mental sundhed – baggrund, begreb og determinanter*. København: Sundhedsstyrelsen.
- Westerhof, G.J, L. Corey & M. Keyes (2010): "Mental Illness and Mental Health: The Two Continua Model Across the Lifespan". *J. Adult Dev*, 17, s. 110-119.
- World Health Organization and Calouste Gulbenkian Foundation (2014): *Social determinants of mental health*. Geneva: World Health Organization.

1 Ud af indeksets syv variable måtte maksimalt en variabel være uoplyst. Var dette tilfældet, blev den variabel, der manglede, kodet som 0. Det betyder, at indekset tenderer mod at undervurdere graden og dermed også forekomsten af mistrivsel i 2009. Såfremt mere end en variabel var uoplyst, blev mistrivsel for den pågældende person kodet som uoplyst.

Mai Heide Ottosen & Karen Margrethe Dahl

SKILSMISSEBØRNS TRIVSEL – HVILKEN ROLLE SPILLER SAMVÆRSORDNINGEN?

INDLEDNING

Gennem de senere år har en stigende andel skilsmissebørn fået deleordninger, hvor de opholder sig stort set lige meget i begge forældres hjem. Fra at være ret marginalt i 1990'erne er deleordninger nu blevet et mainstream fænomen. Denne udvikling ses i række vestlige lande, også i Danmark (fx Fransson et al., 2017; Kitterød & Lyngstad, 2016; Nielsen, 2018; Smyth et al., 2014; Sodermans, Matthijs & Swicegood, 2013). Over en blot 8-årig periode, fra 2009 til 2017, er andelen af danske skilsmissebørn med et deleordningsarrangement fordoblet fra 16 pct. til 37 pct. Øget kønsligestilling i familierne (herunder fædre, der er blevet mere involveret i børneomsorgen) samt et familieretligt regime, der favoriserer fælles forældremyndighed, er plausible grunde til disse forandringer (Ottosen, 2016a).

I kølvandet på udviklingen har børneeksperter debatteret, om ændringerne i skilsmissefamiliers adfærd har negative eller positive implikationer for børns trivsel. Nogle eksperter frygter, at en hverdag med uafsluttelig pendlen beyrder børn, fordi de kan miste følelsen af at have en fast base, fornemmelsen af et hjem, fordi de bestandigt må omstille sig mellem opdragelseskulturerne i de to hjem, og fordi deleordninger er forbundet med logistiske udfordringer. De kan desuden være mere eksponeret for forældres indbyrdes konflikter (Bergström et al., 2013). Andre fremhæver, at det ligelige ophold i begge forældres hjem vil styrke den psykologiske tilknytning til begge forældre. Det kan afbøde det potentielle tab for børn, hvis forældrene ikke længere lever sammen (fx Nielsen, 2011).

Generelt viser tidligere forskning, at familieopløsning kan påvirke børns trivsel negativt på en række områder, fx ved øgede helbredsproblemer, risikoadfærd eller ved manglende følelsesmæssig tilpasning (Amato & Meyers, 2009; Kelly, 2007). Disse udfald er bl.a. blevet forbundet til børns reducerede kontakt med den anden forælder (normalt faren), til en svækket kommunikation eller konflikter mellem forældrene, og til det ressourcetab (fx materielt), der er forbundet med at leve med en forælder frem for to (Kelly & Emery, 2003). I løbet af de seneste år har en række studier, bl.a. fra Sverige, imidlertid vist, at skilsmissebørn med deleordninger trives bedre end børn med mindre omfattende samvær (Nielsen, 2018). Nogle undersøgelser viser endda, at børn med deleordninger stort set trives lige så godt, som børn, der lever i en intakt kernefamilie (fx Bergström, 2012; Fransson et al., 2017; Turunen, Fransson & Bergström, 2017; Wadsby, Priebe & Svedin, 2014). Spørgsmålet er, om disse forskelle er et resultat af ordningen i sig selv, eller om det er en effekt af selektion? Nogle studier, bl.a. fra Danmark, har peget på, at skilsmisseforældre, der praktiserer deleordninger, er et særligt ressourcestærkt befolkningssegment med flere uddannelsesressourcer og færre indbyrdes konflikter end dem, der vælger arrangementer af mindre omfattende karakter (Härkönen, Bernardi & Boertien, 2017; Juby, Le Bourdais & Marcil-Gratton, 2005; Kitterød & Lyngstad, 2012; Ottosen & Stage, 2012; Smyth et al., 2014). Disse faktorer har i sig selv positiv betydning for, om børn trives. Andre studier har taget højde for denne problemstilling ved at kontrollere for betydningen af en eller flere af de såkaldte PIC-faktorer (kvalite-

ten af forældre-barn-relationen (P), indkomst eller socioøkonomiske ressourcer (I) og forældres konfliktniveau (C)), men har alligevel fundet, at børn med deleordninger klarer sig bedre end børn med mindre omfattende eller slet intet samvær (Nielsen, 2018), om end effekterne er små (Baude, Pearson & Drapeau, 2016).

Mens en del studier har haft fokus på deleordninger ved at undersøge, om der er forskelle i udfald hos børn, der lever i dette frem for andre arrangementer, har sammenligningsgruppen, børn med mindre kontakt til samværsforælderen, tiltrukket sig mindre opmærksomhed. Hvordan kan det være, at nogle forældrepar vælger et mindre omfattende samværsarrangement frem for deleordning? Har disse familier haft en særlig historik, eller er der livsomstændigheder eller udfordringer hos forældrene eller hos børnene selv, som gør deleordningen til et mindre oplagt valg? Og såfremt det er tilfældet, kan sådanne forhold i givet fald også bidrage til at forklare, at børnene trives mindre godt?

Formålet med dette kapitel er undersøge, hvilke tidsmæssige, familiemæssige og individuelle karakteristika, der kan influere på separerede forældres valg af samværsarrangementer, og i forlængelse heraf, om sådanne identificerede karakteristika også har sammenhæng med børnetrivsel. Vi ønsker dermed at bevæge os ud over en lineær læsning af, hvordan samværsarrangementer måtte påvirke børns tilpasning.

Det empiriske grundlag for analysen er dels registerbaserede data, som omfatter ca. 246.000 danske børn i alderen 3, 7, 11 og 15 år, dels survey-data fra *Børn og unge i Danmark* med knap 6.000 børn i samme aldersgrupper. Analysens første deskriptive del fokuserer på den sociale selektion i familieadfærd, dels blandt børn med samlevende hhv. separerede familier, dels blandt skilsmissebørn med forskellige samværsarrangementer. Vi inddrager baggrundsfaktorer, som os bekendt ikke har været skænket så megen opmærksomhed i tidligere studier, herunder tidspunktet for forældrenes samlivslivsophævelse. Herefter estimerer vi, hvilke faktorer der har sammenhæng med, om skilsmissebørn bliver omfattet af en deleordning, et mindre omfattende samværsarrangement, eller om de slet ingen kontakt har til samværsforælderen. I forlængelse heraf undersøger vi, om samværsordningen i sig selv har sammenhæng med forekomsten af emotionelle og adfærdsmæssige problemer hos (11-15-årige) børn, når vi samtidig kontrollerer for betydningen af sociale baggrundsforhold i familierne, og hvordan børnene vurderer familierelationerne. I kapitlets sidste del diskuterer vi undersøgelsesfundene.

TEORETISK BAGGRUND

Vores overordnede spørgsmål er, om de ovennævnte studier opfanger alle væsentlige selektionseffekter. For at tilvejebringe en nuanceret forståelse af, hvorfor skilsmissebørn i deleordninger trives bedre end andre skilsmissebørn og næsten lige så godt som børn i intakte familier, er det væsentligt at fokusere på de veje, som fører skilsmissebørn ind i et givet samværsarrangement.

For det første og mere overordnet har både internationale og nordiske studier peget på, at der er en social selektion i familieadfærd (Härkönen & Dronkers, 2006; Jalovaara, 2013; McLanahan, 2004; Putnam, 2016). Morens uddannelsesniveau og alder (to faktorer, der er indbyrdes forbundne) har i nogle lande sammenhæng med børns sandsynlighed for at opleve familiebrud. McLanahan (2004) fremhæver således for USA, at højtuddannede og ældre mødre har tendens til at forblive i kernefamilien, mens lavtuddannede og unge mødre hyppigere tilbyder deres børn en opvækst med destabiliserede familierelationer (se også kapitel om børnevelfærd over tid i denne rapport). Studier har også vist, at farens manglende forsørgerevne øger sandsynligheden for brud, mens børn med ressourcestærke fædre oftere lever i kernefamilier (Lyngstad & Jalovaara, 2010; Ottosen, 2014). Resultater fra den danske børneforløbsundersøgelse (DALSC), der har fulgt 6.000 børn (født i 1995) fra fødslen og op gennem opvæksten, peger endvidere på, at kønsligestilling i familierne reducerer risikoen for brud: Børn med fædre, der er aktivt involverede i småbørnsomsorgen, har sjældnere oplevet familieopløsning i 15-årsalderen i forhold til børn, der er vokset op i familier med et mere traditionelt kønsrollemønster (Ottosen, 2014). Disse faktorer: forældres uddannelsesniveau, alder, forsørgerevne og involvering i børneomsorgen er ikke kun relateret til sandsynligheden for at opleve familieopløsning. Det er også faktorer, som antages at influere på børns kognitive, sociale og psykologiske udvikling og kan dermed være medvirkende forklaringer på, at børn i kernefamilier gennemsnitligt set klarer sig lidt bedre end børn af separerede forældre.

For det andet er det væsentligt at være opmærksom på betydningen af familiehistorikken blandt de børn, som oplever familiebrud, da faktorer forud for bruddet kan influere på, hvilke arrangementer, barnet bliver omfattet af i kølvandet på bruddet.

I overensstemmelse med andre studier (fx Carlslund, Eriksson & Sellström, 2013; Juby, Le Bourdais & Marcil-Gratton, 2015; Kitterød et al., 2016) har den danske børneforløbsundersøgelse (DALSC) vist, at veluddannede forældre med god økonomi hyppigere end mindre privilegerede forældre foretrækker et delt forældreskabs-arrangement efter samlivsophævelsen (fx deleordning, udvidet samvær eller delt forældremyndighed) (Ottosen, 2001, 2014; Ottosen & Stage, 2012). Endvidere viser flere studier, at fædre, der har været aktivt involveret i børneomsorgen forud for skilsmissen, også oftere forsætter med at være det, efter at forældrene er gået fra hinanden (Juby, Le Bourdais & Marcil-Gratton, 2015; Kitterød et al., 2016; Ottosen, 2001, 2014). Et nyt studie (Poortmann, 2018) har i den forbindelse vist, at det gavner børns trivsel, når faren var involveret i børneopdragelsen forud for separationen og fortsætter med at være det efter bruddet, mens børn med mindre engagerede fædre ikke profiterer særskilt af en omfattende samværsordning. Derudover hænger forældres motiver til samlivsophævelse sammen med, om de vælger en deleordning: Forældre, som er gået fra hinanden uden tungtvæjende grunde (som fx misbrug og vold), eller som har haft en synkron og relativt konfliktfri skilsmisseproces, vælger hyppigere at få en deleordning, end der, hvor sådanne belastninger har været til stede (Ottosen, 2001, 2014; Ottosen & Stage, 2012). Desuden har børn med deleordninger betydeligt sjældnere end børn med begrænset eller intet samvær været involveret i familieretlige konflikter (Ottosen, 2001, 2014; Ottosen & Stage, 2012). Familiens praksis forud for bruddet ser således ud til at influere på valget af samværsordning, samtidig med at tilstedeværelse eller fravær af de nævnte karakteristika (socioøkonomiske ressourcer, forældreinvolvering, problembelastninger (som kan være risikofaktorer for barnet) eller seriøse konflikter antages at have betydning for børns udviklingsveje (Felitti et al., 1998).

For det tredje spiller timingen af samlivsophævelsen en rolle for valg af samværsarrangement: Børn, der oplever familiebrud tidligt i livet, får gennemgående mindre omfattende ordninger, end børn, der oplever familieopløsning senere i livet (Ottosen, 2001, 2014). Det kan bero på forældres og eksperters opfattelser om, at små børn har behov for en stabil og forudsigelig hverdag og derfor vil profitere af have en fast base hos den ene forælder – ofte moren. Samtidig indikerer resultater fra DALSC, at brud, der indtræffer tidligt i barnets liv, oftere er præget af tungtvejende skilsmissemotiver (fx familievold og misbrugsproblemer), mens disse stressfulde skilsmissegrunde tenderer til at fade ud som separationsmotiver, i takt med at barnet bliver ældre (Ottosen, 2004, 2014). Et mindre omfattende samværsarrangement kan således blive iværksat ud fra en hensigt om at beskytte barnet mod yderligere at blive eksponeret for sådanne risici, fordi den ene af forældrene ikke magter at udføre sin forælderrolle, eller fordi forældrenes konfliktniveau er for højt til, at en deleordning kan fungere (Ottosen, Dahl & Boserup, 2017).

For det fjerde må man antage, at karakteristika hos det individuelle barn kan influere på forældres valg af samværsordning såvel som dets trivselsniveau. Nogle studier viser fx (Loft, 2011; Olsson & Hwang, 2003), at forældre med et handicappet barn har en højere risiko for at blive skilt. Der er, os bekendt, ingen viden om, hvordan separerede forældre indretter sig, hvis de har et barn med funktionsnedsættelse. Vores forventning vil imidlertid være, at børn med sådanne karakteristika oftere bliver omfattet af et mindre omfattende samværsarrangement. Det kan fx være ud fra betragtninger om, at disse børn har behov for en stabil og forudsigelig hverdag.

På grundlag af de ovennævnte studier og antagelser, vurderer vi, at det ud over de såkaldte PIC-faktorer er relevant at inddrage

supplerende perspektiver for at tilvejebringe en mere differentieret forståelse af de processer, der resulterer i, at børn bliver omfattet af forskellige samværsarrangementer. I den aktuelle analyse har vi mulighed for at fokusere på betydningen af 1) særlige forældrekaraktistika (risikofaktorer i opvækstmiljøet), 2) individuelle karakteristika hos barnet samt 3) forældrenes samlivsvarighed. Desværre rummer vores data ikke information om fædres involvering i børneomsorgen forud for bruddet.

DATA OG METODER

DATAGRUNDLAG

I denne tværnsnitsbaserede analyse kombinerer vi register- og survey-data. Vi har registerbaserede informationer fra Danmarks Statistik om alle danske børn fra fødselskohorterne 2013, 2009, 2005 og 2001, som på udtrækstidspunktet (2017) var 3, 7, 11 og 15 år (N = 245.894). Blandt disse blev ca. hvert tyvende barn fra hver af fødselskohorterne tilfældigt udvalgt til at deltage i den nationalt repræsentative survey, *Børn og unge i Danmark* (N = 9.586). Dataindsamlingen fandt sted i 2017; 5.639 børn deltog i surveyen; opnåelsesgraden var 66 pct. I de to yngste årgange deltog bopælsforælderen som svarpersonen, blandt de to ældste aldersgrupper deltog barnet selv. Forældre og de 15-årige udfyldte et webbaseret spørgeskema (med telefonopfølgning), mens de 11-årige blev interviewet face-to-face i barnets hjem. Fordelen ved at koble register- og survey-data er, at registerdata gør det muligt at tilvejebringe informationer, som man ikke kan forvente, at børn kan svare på. Surveyen tilvejebringer supplerende information om børnene, som ikke findes i registrene, herunder om deres trivsel, og hvilke samværsordninger børn med separerede forældre har.

MÅLEINSTRUMENTER

Afhængige hovedvariable

Børn med samlevende hhv. separerede forældre. Den aktuelle analyse inkluderer børn med to levende forældre, som på analysetidspunktet boede sammen med begge forældre (samlevende) eller den ene forælder (separerede) og evt. en stedforælder. Vi har således ikke medtaget børn af døde forældre eller børn, der på undersøgelsestidspunktet var anbragt uden for hjemmet eller af andre grunde ikke bor hos mindst en af forældrene. Oplysningerne er registerbaserede.

Samværsarrangementer blandt børn med separerede forældre. Information om skilsmissebørns samværsordninger hidrører fra surveyen og er formuleret under hensyn til informanternes alder. I analysen anvender vi tre kategorier: 1) Børn, der har oplyst, at de har en deleordning, hvor de bor næsten lige meget hos begge forældre, falder i kategorien "Deleordning". I den danske kontekst betyder det for de fleste en 40/60 procents- eller en 50/50 procentsordning. 2) Børn, med kontakt til den anden forælder, som har svaret, at de overnatter nogle gange om måneden hos den anden forælder, eller som har samvær nogle gange om måneden uden overnatning, tilhører kategorien "Andet samvær". Bemærk, at denne kategori dækker over et meget bredt spænd. 3) I den tredje kategori, "Intet samvær", indgår børn af separerede forældre, der har oplyst, at de bor hos den ene forælder og ikke har kontakt til den anden forælder.

Børns trivsel er målt ved SDQ (the Strengths and Difficulties Questionnaire, Goodman, 1997). SDQ består af 25 udsagn, der dækker fem trivselsområder (prosocial adfærd, hyperaktivitet, kammeratskabsproblemer, adfærdsproblemer og emotionelle

problemer). Respondenten angiver, om udsagnene passer på barnets adfærd inden for de sidste 6 måneder (0 = "Passer ikke", 1 = "Passer delvis", 2 = "Passer godt"). Scoringerne på alle udsagn, bortset fra prosocial-skalaen, bliver summeret. Højere scores viser flere problemer og dermed lavere trivsel. Analysen fokuserer på andelen af børn, som falder uden for grænsen af det trivselsmæssige normalområde, som defineret hos Goodman (1997).

Anvendte baggrundsvariable

De fleste baggrundsvariable, der beskriver sociodemografiske og familiekarakteristika, er baseret på registerdata. Vi inddrager følgende faktorer:

Grundlæggende informationer om barnet: Barnets køn, alder og herkomst, dvs. om barnet er af dansk oprindelse eller har en migrationsbaggrund; om barnet har formel bopælsadresse hos moren eller faren; og om barnet lever sammen med en enlig forælder (på bopælsadressen) eller tillige har en stedforælder i denne husholdning. Desuden inddrages information om, hvorvidt barnet bor i et større byområde eller ikke.

Indikator på familiehistorikken: Belyses ved tidspunktet for samlivsophævelsen, dvs. om forældre var separeret før eller efter, at barnet var fyldt 3 år.

Sociodemografiske informationer om forældrene: Forældrenes alder (om disse var under eller over 25 år, da barnet blev født), deres uddannelsesniveau og beskæftigelsesforhold, dvs. om de er i beskæftigelse hhv. enten er arbejdsløse eller står uden for arbejdsmarkedet.

Proxies for alvorlige risikofaktorer i barnets opvækstmiljø: Vi anvender følgende variable: Om barnet på undersøgelsestidspunktet lever i relativ fattigdom (under 50 pct. af medianindkomsten); om forældrene nogensinde har modtaget en strafferetlig dom; og om forældrene har (haft) en psykiatrisk lidelse, der er registreret i Landspatientregisteret. Registret blev oprettet i 2005 og omfatter kun diagnoser stillet på hospitaler, ikke af den praktiserende familielæge.

Individuelle karakteristika hos barnet: Om barnet har en psykiatrisk diagnose, som er registreret i Landspatientregisteret (jf. ovenfor); om barnet gennem opvæksten har haft en sag hos de sociale myndigheder (forebyggende foranstaltning eller tidligere anbringelse), samt om barnet har en funktionsnedsættelse. Sidstnævnte information findes ikke i registrene, men er baseret på survey-data.

Relationelle faktorer. Disse variable er baseret på survey-data og omfatter:

- 1) Information om forældres indbyrdes samarbejdsklima (konfliktniveau) er konstrueret ud fra to udsagn: a) om forældrene taler godt sammen, og b) om forældrene skændes tit. Hvis forældrene taler godt sammen og ikke skændes tit, klassificeres forældrerelationen som "god", ellers som "ikke så god". Disse spørgsmål er både stillet til de 11-15-årige børn og til de forældre, som deltog på vegne af de 3- og 7-årige børn i undersøgelsen.
- 2) Relationen mellem børn og forældre er i survey-undersøgelsen indkredset ved hjælp af barnets egen oplevelse af fortrolighed med de respektive forældre, dvs. om de oplever, at det er nemt eller svært at tale med moren hhv. faren, hvis noget virkelig plager dem. Hvis børnene har svaret "nemt" eller "meget nemt", klassificeres forældre-barn relationen som "fortrolig", ellers som "mindre fortrolig". Disse spørgsmål er kun stillet til børn, der selv deltog som respondenter i surveyen, dvs. til de 11- og 15-årige.

ANALYSESTRATEGI

Vi har gennemført tre delanalyser, jf. figur 1, der illustrerer, hvilke udsnit af data der er anvendt i kapitlet. Den første delanalyse er baseret på deskriptiv statistik. Vi præsenterer først udvalgte karakteristika for alle 3-, 7-, 11- og 15-årige danske børn med samlevende hhv. separerede forældre (N = 245.894). Derefter viser vi ud fra survey-data karakteristika for 3-, 7-, 11- og 15-årige børn med separerede forældre, som er omfattet af forskellige samværsarrangementer. Børn, der lever i kernefamilier med samlevende forældre, inddrages som sammenligningsgruppe. Datagrundlaget er N = 5.972.

Den anden delanalyse estimerer, hvilke baggrundsforhold der hænger sammen med, om børn med separerede familier har et deleordningsarrangement, har andet samvær eller slet ikke har kontakt med den anden forælder på undersøgelsestidspunktet. Analysen er udført blandt de 905 3-, 7-, 11- og 15-årige børn med separerede forældre, der deltog i survey-undersøgelsen. For at styrke analysemodellens robusthed (dvs. undgå multikollinearitet) er nogle baggrundsvariable slået sammen. Analysen er baseret på multinomial logistisk regression.

Den tredje delanalyse undersøger, hvilke sammenhænge der findes mellem børns trivselsproblemer og de inkluderede baggrundsforhold, herunder forskellige samværsarrangementer. Den logistiske regressionsanalyse er udført i den del af survey-samplet, hvor børnene selv har deltaget som respondenter, dvs. blandt 11- og 15-årige børn (N = 2.655). Model 1 (basismodellen) viser den generelle sammenhæng mellem samværsarrangementer og børns trivsel, hvor børn med samlevende forældre fungerer som referencekategori. Model 2 inkluderer betydningen af en række baggrundskarakteristika hos barnet og forældrene. I modellerne 3-5 inddrager vi trinvis betydningen af de relationelle faktorer,

dvs. forældrenes indbyrdes relation og børnenes oplevelse af for-trolighed med moren hhv. faderen.

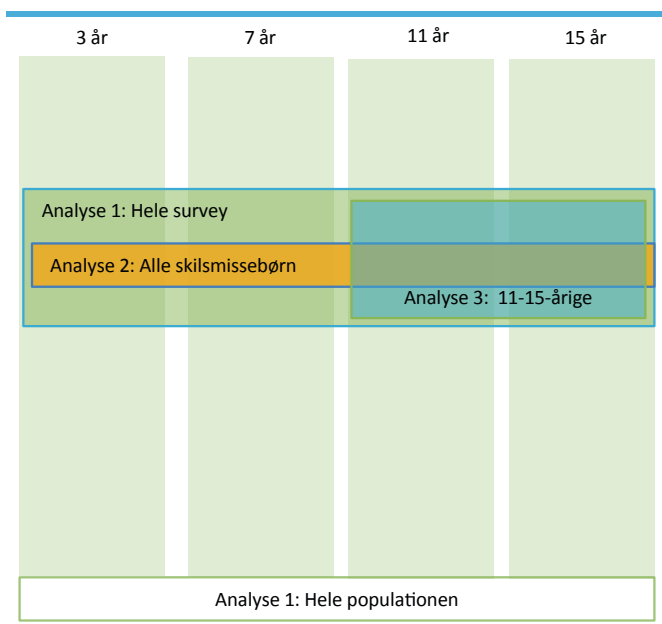
RESULTATER

DELANALYSE 1: DESKRIPTIV STATISTIK

Børn med samlevende og separerede forældre

Tabel 1a er baseret på populationsdata (N = 245.894) og tilveje-bringer et overblik over forskelle og ligheder mellem børn med samlevende og separerede forældre. Blandt 3-, 7-, 11- og 15-årige danske børn har 27 pct. separerede forældre, mens 73 pct. lever i kernefamilier. Tabellen viser, at børn med separerede forældre på stort set alle udvalgte parametre gennemsnitligt set er ringere stillede end børn, der lever i kernefamilier: Forekomsten af unge forældre (< 25 år ved barnets fødsel) er dobbelt så stor, foræl-drene har hyppigere kun en grundskoleuddannelse og sjældnere en mellemlang eller lang videregående uddannelse; både faren og moren står oftere uden for arbejdsmarkedet; på opvækststids-punktet lever børnene tre gange så hyppigt som børn i kernefam-ilier i en relativ fattigdom; forekomsten af fædre med en strafferet-lig dom er tre gange så stor; og børnene selv samt deres forældre har betydeligt oftere en psykiatrisk diagnose, der er registreret i Landspatientregistret. Endelig har børn med separerede forældre fem gange så hyppigt som børn i kernefamilier modtaget en social hjælpeforanstaltning i kommunen, som gives til udsatte børn.

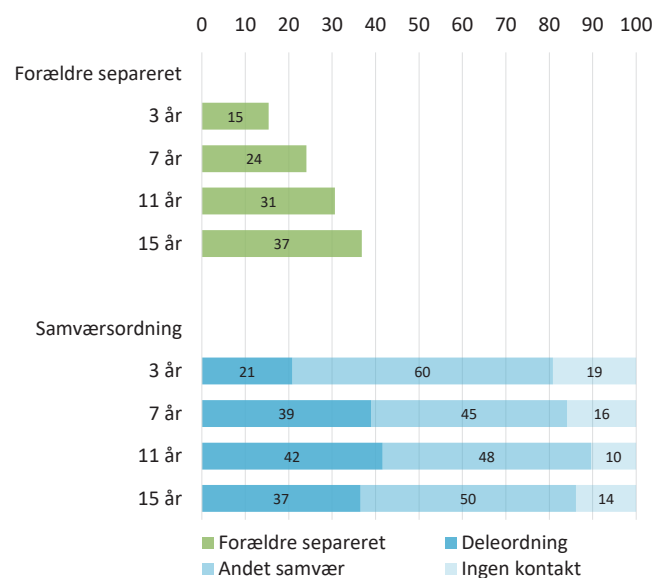
FIG. 1: Datastrukturen i kapitlet

Omkring halvdelen af de familiebrud, som børn fra 3- til 15-årsalderen oplever, indtræffer i småbørnsalderen, jf. figur 2. I tabel 1a har vi derfor yderligere opdelt børnene med separerede forældre efter, om samlivsophævelsen fandt sted før eller efter 3-årsalderen. Tabellen afspejler betydelige variationer: Det er i langt højere grad blandt børn med tidligt separerede forældre, at vi finder de unge, dårligt uddannede forældre, som står uden for arbejds-markedet. Det er også i denne gruppering, at vi finder de højeste niveauer af sociale problembelastninger i form af kriminelle fædre (25 pct.), psykiatriske diagnoser blandt forældrene (24 pct. af mødrene har en sådan diagnose) og sociale hjælpeforanstaltninger til barnet.

Som helhed reflekterer tabel 1a, at børn med separerede forældre hyppigere lever i et opvækstmiljø med problembelastninger af forskellig karakter, og at disse problembelastninger især er koncentreret blandt de familier, hvor forældrene gik fra hinanden, da børnene var små. Data tillader os ikke mulighed for at undersøge, om problembelastningerne var til stede forud for familieopløsningen eller først er indtruffet senere, men det er ud fra det foreliggende rimeligt at antage, at de separationer, som finder sted tidligt i børns liv, hyppigere end de senere samlivsophævelser vil være begrundet i mere tungtvejende skilsmissemotiver. Separations-tidspunktet kan derfor være en betydningsfuld faktor til forståelse af, hvorfor børn bliver omfattet af forskellige samværsordninger.

FIG. 2: 3-15-årige med separerede forældre hhv. forskellige samværsordninger. 2017. Procent

Børn med forskellige samværsordninger

Tabel 1b er baseret på survey-data og omfatter 5.972 børn i 3-, 7-, 11- og 15-årsalderen. 82 pct. af respondenterne lever i en intakt kernefamilie, de øvrige har separerede forældre. Blandt dem, der har separerede forældre, er 37 pct. omfattet af en deleordning, mens 49 pct. har en mindre omfattende samværsordning. 14 pct. har ingen kontakt med den anden forælder. Da det familieretlige udgangspunkt i Danmark hviler på en formodningsregel om børns ret til to forældre, må man antage, at særlige forhold gør sig gældende for sidstnævnte lille gruppe.

Den beskrivende analyse viser, at deleordningsarrangementer er mest udbredt blandt børn, hvis forældre (endnu) ikke har etableret sig med en ny partner, og blandt børn, som bor i en større by, hvor afstanden mellem de to hjem antagelig er nemmere at overvinde. Fædre optræder hyppigere som bopælsforælder: Erfaringsmæssigt ved man, at separerede forældre med to eller flere børn ofte fordeler børneflokkene imellem sig på deres respektive adresser for at opnå en økonomisk retfærdig ordning, der giver begge forældre adgang til børnefamilieydelsen. Deleordninger er desuden mest udbredte blandt børn i skolealderen (jf. figur 2). Små børn (3-årige) og børn med migrationsbaggrund har sjældent deleordninger. Videre ses, at to tredjedele af samlivsophævelserne i familier med deleordninger er sket efter, at barnet er blevet 3 år – mod 47 pct. i familier med andre ordninger og kun 19 pct. i familier, hvor der ikke er kontakt med samværsforælderen. Børn med deleordningsarrangementer har således ofte haft en længere historik i kernefamilien. Fædre med deleordninger har en sociodemografisk profil (alder, uddannelse, beskæftigelse), der i det væsentlige er identisk med fædrene i kernefamilier; mødrene er lidt hyppigere yngre, men de er stor set lige så veludannede og lige så hyppigt i beskæftigelse. Som helhed har en

tredjedel af fædre og halvdelen af mødrene en længerevarende uddannelse. I forhold til kernefamilier er børn med deleordninger er imidlertid noget hyppigere belastet med potentielle risikofaktorer i opvækstmiljøet (fattigdom, kriminalitet, psykiatriske diagnoser hos forældrene) og har også selv lidt oftere individuelle udfordringer (psykiatrisk diagnose, sociale foranstaltninger), men ikke i samme omfang som børn med mindre omfattende samværsarrangementer.

Børn, der bor fast hos den ene forælder og har andet samvær eller ingen kontakt med den anden forælder, er på alle udvalgte parametre ringere stillet end børn med deleordninger. Det gælder særligt for den lille kategori af børn, som ikke ser den anden forælder, der i næsten alle tilfælde er faren. I "ingen kontakt"-gruppen finder vi en overrepræsentation af piger (særligt yngre piger på 3 og 7 år) og børn med migrationsbaggrund. Blandt disse er 4 ud af 5 samlivsophævelser indtruffet, før barnet fyldte 3 år; der er således sjældent en længere kernefamiliehistorik. Relativt set har "ingen kontakt"-børnene ofte unge mødre; hver tredje far og mor har højst en grundskoleuddannelse, og omtrent halvdelen af såvel mødre som fædre er arbejdsløse eller har ingen tilknytning til arbejdsmarkedet. 22 pct. af fædre har været straffet, mens 29 pct. af mødrene har en psykiatrisk diagnose. Sammenlignet med børn i kernefamilier er "ingen kontakt"-børnene selv hyppigere belastet med psykiatriske diagnoser eller et handicap, og hvert fjerde barn har modtaget en social foranstaltning. Samlet set efterlader disse fund et umiskendeligt indtryk af, at "ingen kontakt"-børnene hyppigt hidrører fra socialt udsatte familier, der er præget af problemophobninger og social marginalisering. Blandt børn med "andet samvær" observerer vi også hyppigere indikatorer på social deprivation i forhold til børn i kernefamilier og med deleordninger, men ikke i samme omfang som blandt børnene uden kontakt til faren.

TABEL 1: Beskrivende sammenhænge mellem barnets bopælsarrangement og udvalgte sociodemografiske hhv. relationelle faktorer. Procent

	1a. Børn med samlevende og separerede forældre.					I alt	P<
	Samlevende	Separeret	Heraf:				
			Brud før 3 år	Brud efter 3 år			
Barnet: Karakteristika							
Pige	49	49	49	49	49	NS	
Anden herkomst end dansk	12	11	11	11	11	***	
Far er bopælsforælder		13	9	17		***	
Bor med en stedforælder		27	28	26		***	
< 3 år ved forældreopbrud		54	100	0	54	***	
Bor i større by	61	62	62	61	61	NS	
Forældre: Karakteristika							
Mor < 25 år ved barns fødsel	8	20	25	14	11	***	
Far < 25 år ved barns fødsel	3	10	15	5	5	***	
Mors uddannelse						***	
Grundudd./andet	13	25	31	18	16		
KVU/erhverv/gym.	40	44	43	46	41		
MVU/LVU	47	31	26	36	43		
Fars uddannelse						***	
Grundudd./andet	16	28	35	21	19		
KVU/erhverv/gym.	51	53	51	56	52		
MVU/LVU	33	19	14	24	30		
Mor ikke i beskæftigelse	18	34	43	25	22	***	
Far ikke i beskæftigelse	9	31	38	23	15	***	
Risikofaktorer i opvækstmiljøet							
Barnet lever i en fattig familie	4	13	15	11	7	***	
Far straffet mindst en gang	6	19	25	12	9	***	
Far har psykiatrisk diagnose	5	13	16	10	7	***	
Mor har psykiatrisk diagnose	8	19	24	14	11	***	
Individuelle karakteristika, barnet							
Barnet har psykiatrisk diagnose	2	6	6	5	3	***	
Barnet har funktionsnedsættelse							
Har modtaget forebyg. foranstaltning	3	15	18	11	6	***	
Relationelle faktorer							
Forældres relation er ikke så god							
Mindre fortrolighed med mor							
Mindre fortrolighed med far							
Barnets trivsel							
Uden for normalområdet (SDQ)							
I alt pct.	73	27	15	13	100		
I alt pct. blandt separerede forældre			54	46	100		
N =	179.085	57.924	36.088	30.721	245.894		

1b. Børn i forskellige familiekonstellationer						1c. SDQ		
Samlevende	Deleordning	Andet samvær	Ingen kontakt	I alt	P<	Andel ikke i trivsel	P<	
49	49	49	61	49	*	10	NS	
7	<1,5	7	12	7	***	13	NS	
	19	10	5	13	***	16	NS	
	21	31	33	28	**	21	***	
	31	53	81	49	***	20	***	
59	66	54	58	59	**	10	NS	
7	11	20	31	9	***	18	***	
3	4	13	17	4	***	17	**	
					***		***	
8	9	19	32	10		18		
39	42	46	41	40		12		
53	50	34	28	51		8		
					***		***	
11	9	25	38	13		18		
53	58	57	55	53		10		
36	33	18	7	34		8		
13	15	32	46	16	***	16	***	
6	9	22	46	9	***	18	***	
3	8	11	11	4	***	18	***	
4	10	20	22	6	***	13	NS	
4	10	13	15	5	***	17	***	
7	15	21	29	9	***	16	***	
2	4	5	6	2	***	29	***	
9	9	13	14	9	**	26	***	
1	4	8	23	3	***	32	***	
21	38	55	76	26	***	17	***	
10	9	16	17	11	***	19	***	
21	19	38	77	24	***	18	***	
7	11	15	16	10	***			
82	7	9	3	100		10		
	37	49	14	100		14		
4.919	388	518	147	5.972		5.651		

Måden, hvorpå samværet er organiseret, har selvsagt sammenhæng med kvaliteten af familierelationerne. Børn med deleordninger oplever sjældnere, at forældrenes indbyrdes relation er konfliktfyldt i forhold til børn med mindre omfattende samvær, men hyppigere end børn med samlevende forældre. Børn med deleordninger rapporterer i samme omfang som børn i kernefamilier om, at de har et fortroligt forhold til deres mor hhv. far, mens børn med mindre omfattende samværsarrangementer hyppigere mangler denne fortrolighed, særligt til faren. Vi finder det påfaldende, at børn med "andet" eller intet samvær hyppigere end børn med deleordninger rapporterer, at forholdet til moren ikke er så tæt. Forskellen lader sig ikke forklare med, at nogle af disse børn bor hos faren, eller at de lever i et opvækstmiljø, hvor moren har en psykiatrisk diagnose. Påfaldende er det også, at der blandt de børn, som intet samvær har, er nogle, der oplever, at de alligevel ville nemt kunne tale med faren, hvis de så ham. Undersøgelsesfundet dækker imidlertid over få observationer.

Bemærk endelig, når man sammenligner populationsdata (1a) med survey-data (1b), at børn med separerede forældre er underrepræsenteret i survey-undersøgelsen. Generelt fremstår familierne i survey-samplet som mere ressourcerige i forhold til familierne i totalpopulationen. Forskellene beror på, at socialt udsatte befolkningssegmenter hyppigere undlader at deltage i surveys. Problemet er velkendt i survey-forskningen og indebærer, at de survey-baserede resultater undervurderer omfanget af problembelastninger.

DELANALYSE 2: SANDSYNLIGHED FOR DELEORDNING

I en multinomial logistisk regressionsanalyse har vi estimeret, hvilke faktorer der har sammenhæng med børns samværsarrangementer (for aldersgrupperne 3, 7, 11 og 15 år). I analysen indgår baggrundsfaktorer, som plausibelt må antages at påvirke separerede forældres valg, og som er statistisk signifikante på et 95-procents-niveau i den beskrivende analyse (jf. ovenfor). Når vi kontrollerer for betydningen af rækken af baggrundsforhold viser analysen:

Sandsynligheden for en deleordning (frem for andet eller intet samvær) er større, hvis børn har registreret bopæl hos faren, hvis forældrene har en erhvervsuddannelse eller en længerevarende uddannelse, hvis begge forældre er i beskæftigelse, og hvis forældrene har en indbyrdes god relation. Sandsynligheden for en deleordning – frem for andet samvær – er desuden større, hvis barnet bor i en større by. Sandsynligheden for en deleordning (frem for andet eller intet samvær) er mindre for børn med en migrationsbaggrund, for børn, der lever i en husholdning med en stedforælder samt for børn, der oplevet familiebrud tidligt i livet.

Sandsynligheden for ikke at have kontakt til den anden forælder (frem for "andet samvær") er større for børn i teenagealderen (dvs. 15 år) og for børn, der oplever familiebrud tidligt i livet; mens den er mindre, hvis forældrene har en længerevarende uddannelse og har en indbyrdes god relation.

Analysen viser, at barnets køn og handicap ikke er udslagsgivende faktorer i den samlede model. Faktorerne om forældrenes psykiske sygdom og kriminalitet passerer heller ikke den statistiske tærskel. Supplerende analyser viser, at både tidspunktet for samlivsophævelse, forældrenes samarbejdsklima og særligt deres uddannelses- og beskæftigelsesforhold absorberer betydningen af, om forældrene har modtaget en strafferetlig dom, og om de er psykiske syge. Vi tolker resultatet sådan, at hvis forældrene har gennemført en uddannelse, er integrerede på arbejdsmarkedet og i øvrigt kan samarbejde om barnet, så overskygger det betydningen af, om de på et eller andet tidspunkt har fået stillet en psykiatrisk diagnose, eller om de har en plettet straffeattest.

Samlet set er tidspunktet for samlivsophævelsen, forældres uddannelsesforhold og indbyrdes samarbejdsrelation stærkt forbundet med, hvilket samværsarrangement, barnet er omfattet af.

DELANALYSE 3: SAMMENHÆNGE MELLE SAMVÆR OG TRIVSELSPROBLEMER

Som vist i tabel 1.b har børn af separerede forældre hyppigere trivselsproblemer i forhold til børn, der lever i kernefamilier, men flere børn med "andet samvær" og "intet samvær" trives dårlig-

gere (15 hhv. 16 pct.) i forhold til dem, der har en deleordning (11 pct.). Den beskrivende analyse viser, at mange af de baggrundsfaktorer, som indgår i vores analyse, er stærkt associeret med barnets trivsel (tabel 1c). Disse faktorer indgår i komprimeret form under ét i en logistisk regressionsanalyse, som estimerer sammenhængene med, at 11- og 15-årige børn falder uden for det trivselsmæssige normalområde på SDQ-skalaen.

Model 1 fungerer som basismodel og viser samværsarrangementernes generelle statistiske effekt på børns trivselsproblemer, når kernefamilier er referencegruppen. Resultatet viser (som den beskrivende analyse), at børn med separerede forældre, uanset samværsordning, har øget risiko for at trives dårligt, men sammenhængen er stærkest for børn, som har "andet samvær".

Model 2 kontrollerer for betydningen af centrale sociodemografiske baggrundsforhold, herunder graverende karakteristika hos forældre og barnet med det resultat, at effekten af samværsarrangement forsvinder for dem, der har en deleordning, og for dem, der intet samvær har. Det kan tolkes som et udtryk for, at den umiddelbart dårligere trivsel i disse to grupper hovedsageligt er et resultat af sociale selektionsmekanismer.

TABEL 2: Sandsynlighed for, at 3-15-årige skilsmissebørn har forskellige samværsarrangementer (multinomial logistisk regression). N = 905

(Referencekategori)	Ingen kontakt (Deleordning)		Ingen kontakt (Andet samvær)		Andet samvær (Deleordning)	
	B	SE	B	SE	B	SE
7 år	0,26	(0,48)	0,67	(0,42)	-0,41	(0,32)
11 år	0,79	(0,50)	0,73	(0,43)	0,06	(0,33)
15 år	1,22*	(0,51)	1,13**	(0,43)	0,09	(0,34)
Anden herkomst end dansk (ref. = dansk)	2,03**	(0,75)	0,52	(0,46)	1,51*	(0,64)
Bopæl hos far (ref. = mor)	-1,17*	(0,54)	-0,52	(0,52)	-0,65**	(0,23)
Bor med en stedforælder (ref. = ingen stedfor.)	0,66*	(0,30)	0,28	(0,27)	0,38*	(0,19)
Bor i større by (ref. = ikke større by)	-0,53	(0,28)	-0,01	(0,25)	-0,52**	(0,16)
Barn < 3 år ved forældreopbrud (ref. > 3 år)	1,92***	(0,34)	1,28***	(0,31)	0,64***	(0,19)
Forældres højeste uddannelse (ref. = grundskole)						
KVU/erhverv/gym.	-0,82*	(0,32)	-0,19	(0,28)	-0,63**	(0,22)
MVU/LVU	-2,21***	(0,60)	-1,24*	(0,58)	-0,97***	(0,27)
Forældres beskæftigelse (ref. = ingen beskæftiget)						
En i beskæftigelse	-0,02	(0,53)	0,09	(0,40)	-0,11	(0,41)
Begge i beskæftigelse	-1,38*	(0,55)	-0,44	(0,44)	-0,94*	(0,41)
Forældres relation er god (ref. = ikke god)	-1,65***	(0,30)	-0,93***	(0,28)	-0,72***	(0,16)
Konstant	-0,85	(0,75)	-2,84***	(0,63)	1,99***	(0,52)
N =	905		905		905	

I model 3-5 har vi trinvis indsat de faktorer, der omhandler kvaliteten af familierelationerne, dvs. om forældrene har et indbyrdes godt forhold, og om barnet oplever at have et fortroligt forhold til sin mor hhv. sin far. Hver af disse faktorer har stærk statistisk sammenhæng med børnetrivsel. At vokse op i et miljø uden forældrekonflikter og at have et nært og fortroligt forhold til såvel moren som faren reducerer risikoen for trivselsproblemer. Analysen viser imidlertid samtidig, at når betydningen af forældrenes indbyrdes relation inddrages i modellen, forsvinder den statistiske

effekt af samværsarrangementer på børns trivselsproblemer hos den gruppe af børn, som har et mindre omfattende samværsarrangement, dvs. "andet samvær".

Analysen viser andre sammenhænge, der er værd at fremhæve: For det første har køn sammenhæng med trivselsproblemer. Resultaterne, som viser, at risikoen for mistrivsel er større for piger end drenge, er velkendt fra studier om subjektiv trivsel, som er udført blandt større skolebørn (Laftman et al., 2014; Ottosen et

TABEL 3: Logistisk regressionsanalyse, der estimerer odds for, at 11-15-årige børn falder uden for det trivselsmæssige normalområde (SDQ). N = 2.712

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5	
	OR	SE	OR	SE	OR	SE	OR	SE	OR	SE
Familiekonstellation										
Samlevende forældre (ref.)										
Deleordning	1,69*	(0,38)	1,59	(0,39)	1,39	(0,35)	1,43	(0,36)	1,55	(0,39)
Andet samvær	2,38***	(0,45)	1,85*	(0,48)	1,46	(0,39)	1,42	(0,38)	1,33	(0,36)
Ikke kontakt	2,58*	(1,09)	1,37	(0,69)	0,89	(0,46)	0,85	(0,44)	0,62	(0,33)
Familiekarakteristika										
<i>Barnet</i>										
Alder: 15 år (ref. = 11 år)										
Pige (ref. = dreng)			1,27	(0,19)	1,14	(0,17)	1,10	(0,17)	1,14	(0,17)
Anden herkomst (ref. = dansk)			1,47**	(0,22)	1,45*	(0,22)	1,50**	(0,23)	1,32	(0,20)
Bor med stedforælder (ref. = ikke stedforælder)			0,48*	(0,18)	0,47*	(0,17)	0,43*	(0,16)	0,43*	(0,16)
Barn < 3 år ved brud (ref. = > 3 år)			1,00	(0,29)	1,14	(0,33)	1,13	(0,33)	1,09	(0,32)
<i>Forældrene</i>										
En forælder < 25 år v. fødsel (ref. = > 25 år)										
Forældres højeste uddannelse (ref. = grundudd.)			1,77*	(0,43)	1,83*	(0,45)	1,77*	(0,44)	1,71*	(0,43)
KVU/erhverv/gym.			0,65*	(0,13)	0,68*	(0,13)	0,68*	(0,13)	0,66*	(0,13)
MVU/LVU			0,75	(0,17)	0,80	(0,18)	0,79	(0,18)	0,78	(0,18)
Beskæftigelse (ref. = ingen i beskæftigelse)										
En i beskæftigelse			0,42*	(0,16)	0,42*	(0,16)	0,39*	(0,15)	0,42*	(0,17)
Begge i beskæftigelse			0,28**	(0,11)	0,28**	(0,11)	0,28**	(0,11)	0,29**	(0,12)
Risikofaktorer i opvæksten										
Barnet bor i fattig familie (ref. = ikke fattig)										
Mindst en forælder straffet (ref. = ikke straffet)			1,13	(0,46)	1,15	(0,48)	1,17	(0,49)	1,22	(0,52)
Mindst en forælder har psyk. diagnose (ref. = ingen diag.)			0,69	(0,21)	0,65	(0,20)	0,63	(0,20)	0,65	(0,20)
Barnet har et handicap (ref. = intet handicap)			1,01	(0,22)	0,95	(0,21)	0,99	(0,22)	0,96	(0,21)
			3,43***	(0,61)	3,54***	(0,64)	3,60***	(0,65)	3,46***	(0,63)
Relationelle faktorer										
Forældres samarbejde godt (ref. = mindre godt)										
Fortrolighed med mor (ref. = ikke fortrolig)					0,43***	(0,07)	0,45***	(0,07)	0,50***	(0,08)
Fortrolighed med far (ref. = ikke fortrolig)							0,44***	(0,09)	0,74	(0,16)
Observationer									0,41***	(0,07)
	2.655		2.655		2.655		2.655		2.655	

Ann.: * p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001

al., 2014; Rasmussen, Pedersen & Due, 2015, jf. også andre kapitler i denne rapport). For det andet synes børn med migrationsbaggrund at være mindre eksponeret for trivselsproblemer end børn med dansk baggrund; et resultat, der er vanskeligt at forklare teoretisk. For det tredje viser analysen, at børn, hvor mindst en af forældrene var under 25 år ved barnets fødsel, har øget risiko for trivselsvanskeligheder, mens børn, hvis forældre har en uddannelse over grundniveau, og hvor mindst én er i beskæftigelse, har mindre risiko for trivselsproblemer. Disse sammenhænge er også velkendte fra tidligere studier om skilsmissebørns trivsel (se Fransson, Hjern & Bergström, 2018). I denne kontekst vil vi tilføje, at faktorerne om uddannelse og beskæftigelse formentlig ikke alene kun bør anskues som indikatorer på familiernes materielle velstand (dvs. indkomst). Delanalyse 2 retfærdiggør således en bredere fortolkning, idet forældres uddannelsesniveau og beskæftigelsesstatus kan betragtes som proxyer for forældrenes samfundsmæssige integration og for potentialet til at transmittere kognitive og sociale ressourcer til børnene. For det fjerde viser analysen – mindre overraskende – at børn med handicap har en flerdoblet risiko for at have trivselsproblemer i forhold til børn uden handicap. Afslutningsvis skal nævnes, at en række af de inkluderede faktorer (tilstedeværelse af en stedforælder, tidspunkt for samlivsophævelsen, strafbare forhold og psykiatriske diagnoser, en opvækst i relativ fattigdom) ikke selvstændigt har sammenhæng med trivselsproblemer hos barnet, når vi har kontrolleret for de øvrige forhold.

DISKUSSION OG KONKLUSION

Tidligere studier har undersøgt, om børn med separerede forældre profiterer af ét frem for et andet samværsarrangement. Interessen i dette kapitel har drejet sig om at tilvejebringe en dybere forståelse af, hvorfor børn med deleordninger klarer sig bedre end børn med mindre omfattende eller intet samvær. Vi har

tilnærmet os denne problemstilling ved at følge de veje, der leder børn ind i forskellige familiekonstellationer.

Med afsæt i populationsdata har analysen for det første vist, at der er en betydelig social selektion i børn med samlevende hhv. separerede forældre. Børn, der oplever forældreseparationer, har hyppigere forældre, der er unge, lavt uddannede, uden for beskæftigelse, har en plettet straffeattest og psykiatriske diagnoser. Børnene lever hyppigere i fattige familier, og de har selv hyppigere psykiatriske diagnoser. Hver af disse faktorer antages at påvirke børns trivsel. Vi har således konstateret, at børn med separerede forældre hyppigere er målgruppe for sociale foranstaltninger, der er rettet mod udsatte børn. De nævnte karakteristika er særligt udtalte for børn, der oplever brud før 3-årsalderen, hvilket kan indikere, at problembelastningerne er større i de tidligt indtrufne samlivsophævelser end i de samliv, der opløses senere.

De relativt markante forskelle mellem børn med samlevende og separerede forældre afspejler sig mindre tydeligt i survey-data, som trods en ellers god datakvalitet har en højere bortfaldsprocent blandt de mest udsatte familier. Ikke desto mindre har analysen for det andet vist, at der er en social selektion i, hvilke samværsarrangementer børn af separerede forældre bliver omfattet af. Børn med deleordninger har forældre, der i vid udstrækning deler sociale karakteristika med forældre i intakte familier. I forhold til børn med mindre omfattende samværsarrangementer har de oftere levet længere tid i kernefamilien, forældrene er rigere på uddannelsesressourcer og er begge knyttede til arbejdsmarkedet, og desuden har forældrene sjældnere indbyrdes konflikter. Derudover bor børnene hyppigere i en eneforsørgerfamilie; dvs. i en familietype med lav grad af kompleksitet, som kan få en kompleks samværsordning til at fungere. I forhold

til børn med mindre omfattende samværsordninger er børn med deleordninger sjældnere socialt belastede, bedømt ud fra kontakten med de sociale myndigheder. Særligt børn uden kontakt til den anden forælder er hyppigere belastede af markører på social marginalisering.

Ved første øjekast ser børn i deleordninger ud til at trives lidt bedre end børn med mindre omfattende samværsordninger og dem, der intet samvær har. Analysen har vist, at betydningen af selve samværsarrangementet reduceres, når vi tager højde for en række af de ovennævnte karakteristika ved familierne, herunder om barnet har et handicap. Når vi tillige kontrollerer for betydningen af relationelle faktorer, særligt om forælderrelationen er konfliktfyldt, opløses den statistiske sammenhæng mellem samværsarrangementet og børnetrivsel. Analyseresultatet giver imidlertid ikke anledning til at drage konklusioner om, at indretningen af samværet er underordnet. Analysen viser netop, at en god relation til moren og faren hver især bidrager positivt til barnets trivsel. At udvikle relationer indebærer selvsagt, at man har mulighed for at tilbringe tid sammen.

I analysen har vi i lighed med andre studier inddraget de såkaldte PIC-faktorer: forældre-barn-relationen (P), familiernes indkomst-/socioøkonomiske forhold (I) samt forældrenes indbyrdes relation (C for konflikt). Socioøkonomiske forhold og forældres konfliktniveau har sammenhæng med valg af deleordning, og hver af de tre faktorer er tillige forbundet med børns trivsel. Derudover har vi undersøgt betydningen af andre typer faktorer: For det første, som proxyer for risikofaktorer i opvækstmiljøet, inddrog vi information om forældres psykiske sygdom og kriminalitet. Betydningen af disse faktorer blev især neutraliseret af forældrenes beskæftigelsesforhold, som indikerer, om forældrene er socialt marginaliserede hhv. integrerede i samfundslivet.

For det andet har vi fokuseret på varigheden som kernefamilie. Denne faktor har sammenhæng med, om børn bliver omfattet af den ene frem for den anden samværsordning, men spiller ingen selvstændig rolle for børns trivselsproblemer. Endelig inddrog vi informationer om barnet selv, belyst ved registerdata om psykiatriske diagnoser og selvrapporeret information om handicap. Førstnævnte forekommer sjældent, sidstnævnte hyppigere. Trods forskelle i den beskrivende analyse er handicap hos barnet ikke i sig selv signifikant udslagsgivende for valg af samværsarrangement, men denne faktor er stærkt sammenhængende med barnets trivsel. Vi anbefaler derfor, at denne faktor inddrages i fremtidige analyser om skilsmissebørns trivsel.

Denne analyses styrke er, at den er gennemført i et stort datasæt med et tilfældigt udvalg af 3-15-årige børn. Sammenkobling af register- og survey-data udvider analysemulighederne, da betydningen af nye variable kan inddrages og udforskes. På den ene side har vi information, som kun børn kan svare på (fx vurdering af nærhed til forældre); på den anden side giver registerdata adgang til præcis information om emner, som man ikke kan spørge børn om, fx om familieøkonomi eller sensitive oplysninger som fx psykisk sygdom og kriminalitet hos forældre. Adgang til registerdata, der omfatter hele populationen, bidrager endvidere til at tydeliggøre, at forskellene i opvækstvilkår mellem kernefamilier og skilsmissec familier er større end undersøgelsesfund fra surveys normalt kan vise.

Som de fleste andre studier om skilsmissebørns trivsel er denne analyse også baseret på et tværsnitsdesign. Det begrænser analysen, da vi ikke har mulighed for at klarlægge den tidsmæssige eller kausale rækkefølge mellem alle variable, der er inddraget i analysen. Spørgeskemaet, der ligger til grund for survey-data, rummer heller ingen retrospektive spørgsmål, som ellers kunne

være anvendelige for den aktuelle analyse, fx om fædres involvering i børneomsorgen forud for samlivsophævelsen.

Vi konkluderer, at der er en betydelig social selektion i, om danske børn oplever samlivsbrud, hvornår bruddet indtræffer, og om de omfattes af en deleordning. Trods en stigende udbredelse bliver børn, der har ressourcestærke og samarbejdende forældre og tillige har haft en længere kernefamiliehistorik, hyppigere omfattet af en deleordning. Børn med mindre og særligt intet samværsarrangement har hyppigere forældre med markører på social ud-sathed og kortere historik med begge forældre. Når man tager højde for de sociale forskelle og tillige inddrager betydningen af forældrenes samarbejdsrelation, har samværsarrangementet per se ikke statistisk sammenhæng med børns trivselsproblemer.

REFERENCER

- Amato, P.R. & C. Meyers (2009): "Changes in Nonresistant Father Child Contact From 1976 to 2002". *Family Relations*, 58: s. 41-53.
- Baude, A., J. Pearson & S. Drapeau (2016): "Child adjustment in joint physical custody versus sole custody: A meta-analytic review". *Journal of Divorce & Remarriage*, 57(5), s. 338-360.
- Bergström, M. (2012): "Children with joint physical custody". In Berlin, M. (Ed.): *The influence of the school context for the mental health of children and youth: A study based on the total population survey in school year 6 and 9, 2009* (s. 71-81). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Bergström, M., E. Fransson, B. Modin, M. Berlin, P.A. Gustafsson & A. Hjern (2015): "Fifty moves a year: Is there an association between joint physical custody and psychosomatic problems in children?". *Journal of Epidemiology and Community Health*, 69, s. 769-774.
- Bergström, M., B. Modin, E. Fransson, L. Rajmil, M. Berlin, P.A. Gustafsson & A. Hjern (2013): "Living in two homes – a Swedish national survey of wellbeing in 12 and 15 year olds with joint physical custody". *BMC public health*, 13(1), s. 868.
- Carlsund, Å., U. Eriksson & E. Sellström (2013): "Shared physical custody after family split-up: implications for health and wellbeing in Swedish schoolchildren". *Acta Paediatrica*, 102(3), s. 318-323.
- Felitti, V.J., R.F. Anda, D. Nordenberg, D.F. Williamson, A.M. Spitz, V. Edwards & J.S. Marks (1998): "Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study". *American journal of preventive medicine*, 14(4), s. 245-258.
- Fransson, E., A. Hjern & M. Bergström (2018): "What Can We Say Regarding Shared Parenting Arrangements for Swedish Children? ". *Journal of Divorce & Remarriage*, 59(5), s. 349-358.
- Fransson, E., E.F. Låftman, V. Ostberg, A. Hjern & M. Bergström (2017): "The living conditions of children in shared residence – the Swedish example". *Child Indicators Research*, s. 1-23.
- Goodman, R. (1997): "The Strengths and Difficulties Questionnaire: A research note". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, s. 581-586.
- Härkönen, J. & J. Dronkers (2006): "Stability and change in the educational gradient of divorce. A comparison of seventeen countries". *European Sociological Review*, 22(5), s. 501-517.
- Härkönen, J., F. Bernardi & D. Boertien (2017): "Family dynamics and child outcomes: An overview of research and open questions". *European Journal of Population*, 33(2), s. 163-184.
- Jalovaara, M. (2013): "Socioeconomic resources and the dissolution of cohabitations and marriages". *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 29(2), s. 167-193.

- Juby, H., C. Le Bourdais & N. Marcil-Gratton (2005): "Sharing roles, sharing custody? Couples' characteristics and children's living arrangements at separation". *Journal of Marriage and Family*, 67, s. 157-172.
- Kelly, J.B. (2007): "Children's living arrangements following separation and divorce: insights from empirical and clinical research". *Family Process*, 46: s. 35-52.
- Kelly, J.B. & R.E. Emery (2003): "Children's adjustment following divorce: risk and resilience perspectives". *Family Relations*, 52: s. 352-362.
- Kitterød, R.H. & J. Lyngstad (2012): "Untraditional caring arrangements among parents living apart: The case of Norway". *Demographic Research*, 27, s. 121-152.
- Kitterød, R.H., H. Liden, J. Lyngstad & K.A. Wiik (2016): "Delt bosted for barna etter samlivsbrudd – en praksis for folk flest?". *Sosiologisk Tidsskrift*, 24, s. 27-50.
- Laftman, S., M. Bergstrom, B. Modin & V. Ostberg (2014): "Joint physical custody, turning to parents for emotional support and subjective health: Adolescents in Stockholm Sweden". *Scandinavian Journal of Public Health*, 42, s. 456-462.
- Loft, L.T.G. (2011): "Child health and parental relationships: Examining relationship termination among Danish parents with and without a child with disabilities or chronic illness". *International Journal of Sociology*, 41(1), s. 27-47.
- Lyngstad, T.H. & M. Jalovaara (2010): "A review of the antecedents of union dissolution". *Demographic Research*, 23(10), s. 257-292.
- McLanahan, S. (2004): "Diverging destinies: How children are faring under the second demographic transition". *Demography*, 41: s. 607-627.
- Nielsen, L. (2011): "Shared parenting after divorce: a review of shared residential parenting research". *Journal of Divorce and Remarriage*, 52(8): s. 586-609.
- Nielsen, L. (2018): "Joint versus sole physical custody: Outcomes for children independent of family income or parental conflict". *Journal of Child Custody*, 15(1), s. 35-54.
- Olsson, M.B. & P.C. Hwang (2003): "Influence of macrostructure of society on the life situation of families with a child with intellectual disability". *Journal of Intellectual Disability Research*, 47, s. 328-341.
- Ottosen, M.H. (2001): "Legal and Social Ties between Children and Cohabiting Fathers". *Childhood*, (8)1, s. 75-94.
- Ottosen, M.H. (2004): *Samvær og børns trivsel*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Ottosen, M.H. (2014): "Long-term impacts of early paternal involvement". In: T. Rostgaard & G. Eydal (eds.): *Fatherhood and father care – Policies, practises and discourses in the Nordic countries*. UK: Policy Press.
- Ottosen, M.H. (2016a): *Delebørn. Det vi ved, det vi gør, og det børnene siger*. København: Akademisk forlag.
- Ottosen, M.H. (2016b): *Analyse om udviklingen i familieretlige konflikter*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Ottosen, M.H. & S. Stage (2012): *Delebørn i tal. En analyse af skilsmissebørns samvær baseret på SFI's børneforløbsundersøgelse*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Ottosen, M.H., K.M. Dahl & B. Boserup (2017): *Forældrekonflikter efter samlivsbruddet. Karakteristika og risikofaktorer I komplekse forældreansvarssager*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Ottosen, M.H., D. Andersen, K.M. Dahl, M. A.T. Hansen, Lausten & S. Vernstrøm (2014): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2014*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 14:30.

- Poortman, A.R. (2018): "Postdivorce Parent-Child Contact and Child Well-being: The Importance of Predivorce Parental Involvement". *Journal of Marriage and Family*, 80(3), s. 671-683.
- Putnam, R.D. (2016): *Our kids: The American dream in crisis*. New York, USA: Simon and Schuster.
- Rasmussen, M., T.P. Pedersen & P. Due (Eds.). (2015): *Skolebørnsundersøgelsen 2014*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Smyth, B., R. Chisholm, B. Rodgers & V. Son (2014): "Legislating for shared-time parenting after parental separation: insights from Australia?". *Law and Contemporary Problems*, 77, s. 109-149.
- Sodermans, A.K., K. Matthijs & G. Swicegood (2013): "Characteristics of joint physical custody families in Flanders". *Demographic Research*, 28, s. 82-848.
- Turunen, J., E. Fransson & M. Bergström (2017): "Self-esteem in children in joint physical custody and other living arrangements". *Public Health*, 149, s. 106-112.
- Wadsby, M., G. Priebe & C.G. Svedin (2014): "Adolescents with alternating residence after parental divorce: A comparison with adolescents living with both parents or with a single parent". *Journal of Child Custody*, 11, s. 202-215.

Mette Lausten & Karen Margrethe Dahl

HVOR BOR DE UDSATTE BØRN OG UNGE?

Dette kapitel beskæftiger sig med den geografiske dimension af udsathed og viser, hvordan forskellige indikatorer på udsathed blandt børn fordeler sig mellem by- og landområder og mellem forskellige kommuner. Hovedspørgsmålet er, om der i Danmark eksisterer en særlig udkantsproblematik, når vi taler børnetrivsel, eller om andre geografiske forhold har betydning for børnetrivslen. I forhold til de øvrige kapitler i rapporten er formålet med dette kapitel hovedsageligt at tilvejebringe et deskriptivt billede af de udsatte børns geografiske fordeling uden at gå ind i en fortolkning eller diskussion af, hvorfor vi ser det billede, vi ser.

Vi bruger i kapitlet begrebet "geografisk udsathed" som et udtryk for, at et område er kendetegnet ved få socioøkonomiske ressourcer samt begrænset adgang til muligheder på arbejdsmarkedet og i fritiden. Da kapitlet handler om børn, fokuserer vi på børnefamiliernes ressourcer inden for bestemte områder og på børns trivsel – herunder deres skoletrivsel, deres sociale liv med venner og familie, deres oplevelse af lokalområdets muligheder, deres personlige trivsel samt deres sandsynlighed for at opleve risici i form af rusmidler og kriminalitet.

Igennem en længere årrække har der politisk og i offentligheden været fokus på den geografiske fordeling af ressourcer i Danmark. Vi har set en bevægelse af borgere fra land mod by, der har betydet, at en del kommuner, der ligger langt fra de største byer, har mistet skatteindtægter og har været nødt til at skære ned på serviceniveauet: Folkeskoler er blevet lukket. Der er blevet skåret ned på

offentlig transport. Og folk på landet har skullet køre længere for at komme til læge eller for at handle. Man har talt om en udkantsproblematik, hvor de økonomiske og sociale ressourcer koncentrerer omkring de større byer, særligt Århus og København, mens visse landområder præges af relativt høje befolkningsandele, der er gamle og plejekarvænde, eller som pga. lav uddannelse og manglende beskæftigelse kun i begrænset omfang bidrager til kommunekassens økonomi. I 2018 ser vi for første gang i en længere årrække, at udviklingen i befolkningens bevægelse mod byerne ser ud til at vende, og der sker for første gang en mindre nettoaflytning fra København og Århus. Det skyldes formodentlig højere boligpriser i byerne, der presser mindre ressourcestærke borgere ud af de største byer, og det er derfor ikke nødvendigvis udtryk for, at ressourcfordelingen mellem byområder og landområder ændres væsentligt.

Selvom vi ser en ressourceskævhed mellem land og by, er det dog ikke entydigt sådan, at alle ressourcetsvage kommuner ligger på landet, mens alle ressourcestærke kommuner ligger i de største byområder. Og det er ikke sådan, at alle sociale og økonomiske dårligheder samler sig på landet, mens byområderne går fri. I Danmarks Statistiks opgørelser over modtagere og ydere i det såkaldte udligningssystem finder man nok flere kommuner i landområder, men også flere kommuner vest og syd for København, der er kendetegnet ved store almennyttige boligområder og en relativt stor koncentration af voksne med et lavt uddannelsesniveau og en lav beskæftigelsesfrekvens (Vejrup et al., 2017).

Land/by-problematikken er derfor kun en af flere faktorer, der afgør geografisk udsathed, og der er derfor behov for at nuancere debatten om udkantsområderne og sætte fokus på, hvad der kendetegner de områder, der defineres som geografisk udsatte, samt hvilke områder af Danmark der i øvrigt er præget af få ressourcer, begrænset adgang til muligheder og en overhyppighed af risikofaktorer.

Dette er således formålet med dette kapitel, hvor vi først viser en række Danmarkskort over den geografiske fordeling af socioøkonomiske ressourcer i danske børnefamilier og derefter analyserer, i hvilken grad hhv. områdets geografiske placering i forhold til en land/by-opdeling og områdets niveau af socioøkonomiske ressourcer hænger sammen med børns trivsel og hverdagsliv.

Den gennemgående geografiske variabel er den samme, der er brugt i kapitlerne i del 1 (se s. 54). Den karakteriserer hvert sogn i forhold til:

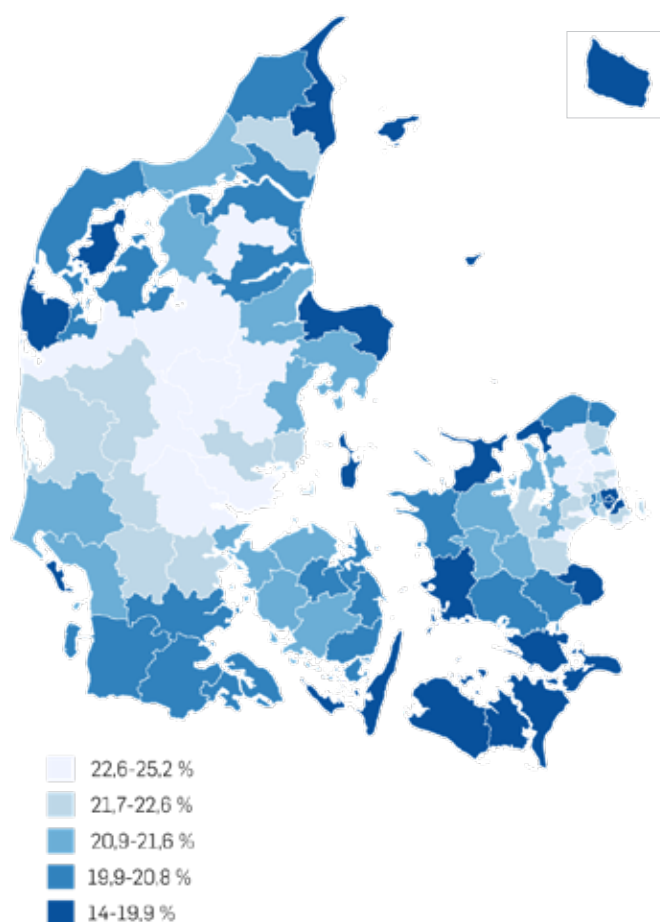
- 1 om sognet ligger i et byområde, der ligger max 30 minutters kørsel fra et af de største byområder
- 2 om sognet ligger i et byområde, der ligger længere end 30 minutters kørsel fra et af de største byområder
- 3 om sognet ligger i et landområde, der ligger max 30 minutters kørsel fra et af de største byområder
- 4 om sognet ligger i et landområde, der ligger længere end 30 minutters kørsel fra et af de største byområder.

Dertil kommer småøer, som i denne analyse er lagt ind under kategori 4, dvs. landområder, der ligger længere væk fra de største byer. De følgende kort over andelen af børn samt andelen af socioøkonomisk udsatte børnefamilier i forskellige områder af Danmark bruger dog ikke denne opdeling, da en grafisk illustration af udsathed på sogneniveau er for kompleks til umiddelbart at lade sig afkode. Kortene er derfor kommunebaserede.

ANDEL BØRN I DANSKE KOMMUNER

I Danmark er 20 pct. af befolkningen børn mellem 0 og 18 år, og langt de fleste kommuner ligger tæt på den andel. I figur 1 har vi inddelt kommunerne i fem lige store grupper (kvintiler) ud fra børne-

FIG. 1: Kommuner fordelt efter andelen af børn

befolkningens andel af den samlede kommunebefolkning. Kommuner med den lyseste farve tilhører den femtedel, der har den højeste andel af børn i befolkningen, mens kommuner med den mørkeste blå farve tilhører den femtedel, der har den laveste andel børn.

Blandt kommuner med få børn finder vi en del kommuner, der ligger længere væk fra de største byområder, og som fortrinsvis består af landdistriktssogne samt mindre eller større provinsbyer. Det gælder fx Norddjurs, Lolland, Guldborgsund og Frederikshavn, der har relativt mange ældre borgere. Vi finder dog også relativt få børn i kommuner som København og Frederiksberg, hvor der er mange studerende. I den anden ende af skalaen med høje andele af børn i befolkningen finder vi en del midtjyske og nordsjællandske kommuner. Generelt er det marginalerne, der skiller kommunerne ad, men spændet fra kommunen med færrest børn (14 pct. i Ærø) til kommunen med flest børn (25 pct. i Skanderborg) er dog på 11 procentpoint.

GEOGRAFISK FORDELING AF SOCIOØKONOMISKE RESSOURCER I DANMARK

I dette afsnit viser vi, hvordan kommunerne adskiller sig fra hinanden, når det gælder udvalgte indikatorer på niveauet af socioøkonomiske ressourcer i kommunens børnefamilier. Til dette formål bruger vi flere af de baggrundsvARIABLE, der er benyttet gennem hele rapporten:

- Andelen af børn, hvis familie lever under OECD's relative fattigdomsgrænse, hvilket indikerer, at husstandens ækvivalensskalerede disponible indkomst er mindre end 50 pct. af medianen for alle danske husstandes ækvivalensskalerede disponible indkomst
- Andelen af børn, der lever i en husstand, hvor ingen voksne er i beskæftigelse eller under uddannelse

- Andelen af børn, hvor moren ikke har en erhvervskompetencegivende uddannelse
- Andelen af børn, der lever med en enlig forsørger.

Overordnet set bor 7 pct. af alle 0-17-årige børn i familier, der lever under den relative fattigdomsgrænse (tabel 1), 9 pct. lever i husstande, hvor ingen voksne er i beskæftigelse eller under uddannelse, 20 pct. har en mor, der ikke har en erhvervskompetencegivende uddannelse (dvs. ikke har uddannelse højere end grundskole eller gymnasial uddannelse), og 20 pct. af alle 0-17-årige børn bor med en enlig forsørger. Fordi 60 pct. af alle børn bor i byområder tæt på de største byer, ligner andelen i den sognetype meget landsgennemsnittet. Andelen af børn, der bor i husstande med relativt få socioøkonomiske ressourcer, er signifikant højere i byområder længere væk fra de største byer (dvs. der er en overrepræsentation), sammenlignet med de andre sognetyper. Samtidig er andelen af børn, der bor i husstande med relativt få socioøkonomiske ressourcer, signifikant lavere i landdistrikter tæt på de største byer (dvs. en underrepræsentation i forhold til landsgennemsnittet). Der er altså ikke en ligelig fordeling af børn i familier med få ressourcer hen over de fire typer af sogne.

FATTIGDOM

Figur 2 viser andelen af børn i husstande præget af relativ fattigdom. Her ser vi, at det fortrinsvis er kommuner i landdistrikterne i Syd- og Vestsjælland og i det sydlige Jylland, men også enkelte kommuner på den københavnske vestegn som fx Ishøj og Brøndby, hvor andelen af familier med indvandrerbaggrund er relativt høj. Derudover har Odense, som den eneste større by, også en relativt høj andel af relativt fattige familier – formodentlig også pga. af relativt mange familier med indvandrerbaggrund og en svag arbejdsmarkedstilknytning. I den femtedel af kommunerne, hvor flest børn lever i relativ fattigdom, udgør de relativt fattige

TABEL 1: Geografisk fordeling af børn fra familier med få ressourcer (sognetypologi)

	Andel af alle 0-17-årige børn i Danmark	Andel af børn i byområder tæt på de største byer	Andel af børn i byområder længere væk fra de største byer	Andel af børn i landområder tæt på de største byer	Andel af børn i landområder længere væk fra de største byer
Lever under fattigdomsgrænsen	7,2	7,1	9,4	4,9	7,0
Ingen voksne i husstanden er i beskæftigelse	9,3	9,5	12,7	5,9	8,0
Mor har ikke erhvervskompetencegivende uddannelse	19,8	19,5	22,5	17,1	21,1
Bor med enlig forsørger	19,9	21,1	23,4	14,5	16,3

børn 8,4-12,5 pct. af den samlede børnebefolkning. I den anden ende af skalaen finder vi kommuner i Nordsjælland og vest for Århus, hvor andelen af børn i fattige husstande udgør 2,4-5 pct. af den samlede børnebefolkning. Generelt er forskellene mellem de danske kommuner i forhold til børnefattigdom begrænset, men vi ser altså et relativt stort spænd fra de to yderpunkter (2,4-12,5).

FORÆLDRE, DER IKKE ER I BESKÆFTIGELSE ELLER UDDANNELSE

Fattigdom hænger ikke overraskende sammen med en lav beskæftigelsesprocent, og flertallet af kommunerne med en relativt høj andel af fattige har derfor også en høj andel af børn, der lever i familier, hvor ingen af forældrene er i beskæftigelse eller under uddannelse, jf. figur 3. Igen finder vi flest børn i familier uden beskæftigede voksne i Syd- og Vestsjælland, i det sydlige Jylland samt i forstadskommuner med en høj andel borgere med indvandrerbaggrund. Vi finder dog også relativt mange børn af ikke-beskæftigede forældre i store byer som Århus og Odense.

I den femtedel af kommunerne, hvor andelen af børn i familier uden beskæftigede forældre er størst, lever mellem 10,8 og 18,6 pct. af børnebefolkningen i denne type familie. Omvendt finder vi igen kun få børn i familier uden beskæftigede voksne i kommunerne i Nordsjælland og vest for Århus, hvor de kun udgør 3,4-6,6 pct. af kommunens samlede befolkning. Som før bemærket, er de generelle geografiske forskelle relativt begrænsede, samtidig med at spændet fra kommunen med færrest ikke-beskæftigede forældre til kommunen med flest er betydeligt (3,4-18,6).

ANDEL AF BØRN, HVIS MØDRE IKKE HAR ERHVERVSKOMPETENCEGIVENDE UDDANNELSE

Uddannelsesniveaet i familien hænger sædvanligvis tæt sammen med beskæftigelse og økonomi, og det er derfor igen ikke overraskende, at vi genfinder mange af de samme kommuner fra de to foregående figurer, når vi i figur 4 ser på andelen af børn, hvis mor højst har gennemført en grundskoleuddannelse eller en gymnasial uddannelse.

FIG. 2: Kommuner fordelt efter andelen af børn i relativt fattige husstande

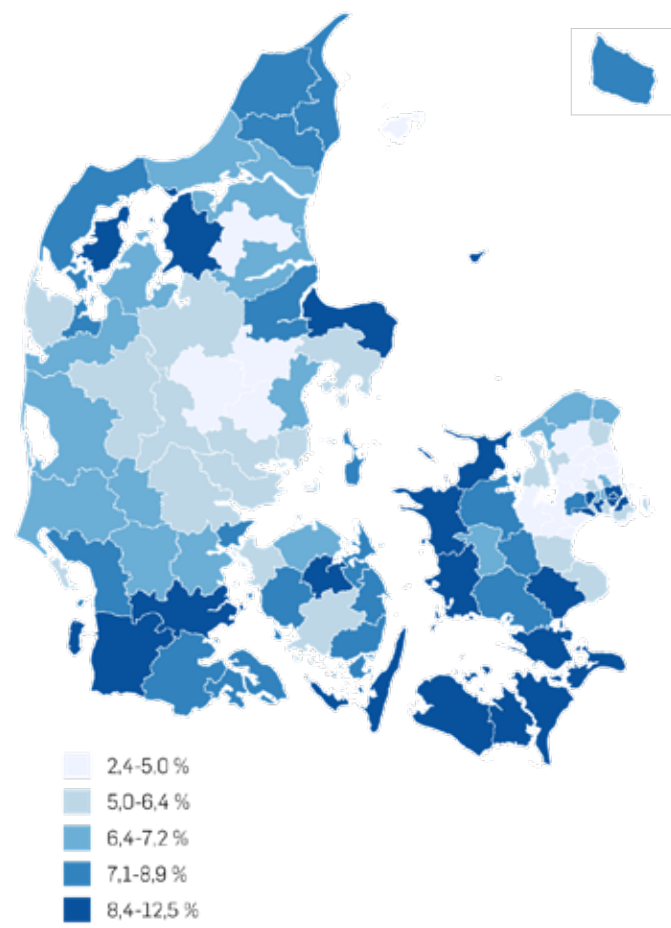
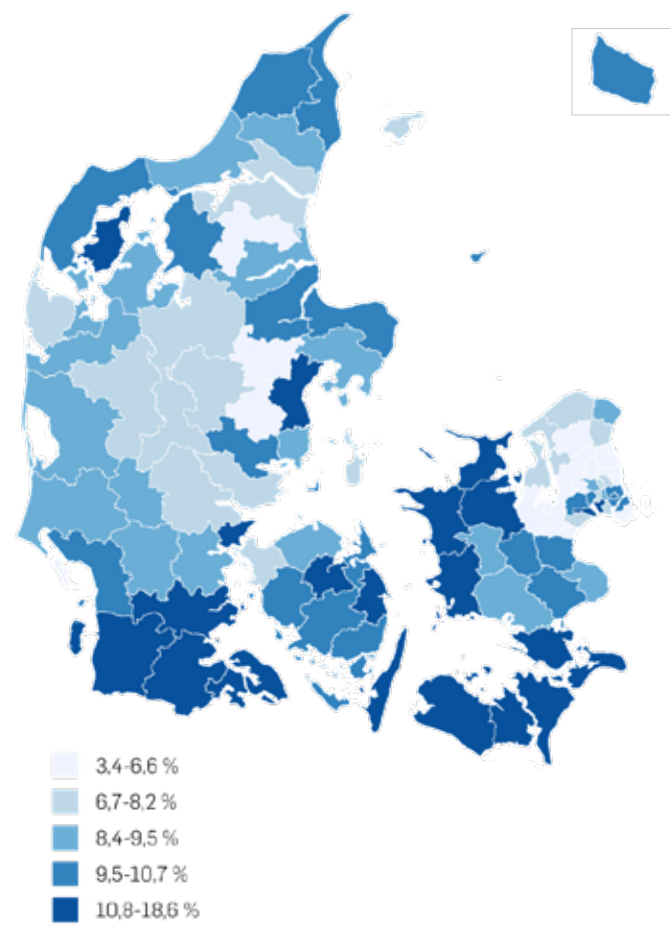
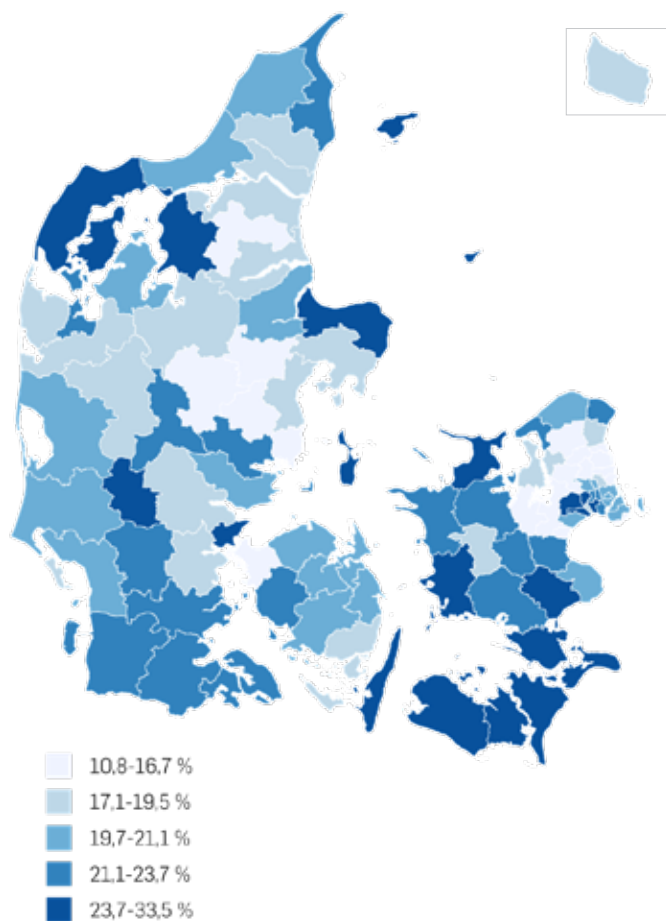

FIG. 3: Kommuner fordelt efter andelen af børn i familier, hvor ingen voksne er i beskæftigelse eller uddannelse

Her finder vi, at andelen af børn, hvis mor ikke har en erhvervs-kompetencegivende uddannelse, er størst i flere af de københavnske vestegnskommuner med en høj andel af indvandrere, men også en relativt stor andel på det sydlige Sjælland og ø-kommunerne samt i jyske yderkommuner som Norddjurs og Morsø. I disse kommuner har 23,7-33,5 pct. af mødrene ikke gennemført uddannelse ud over gymnasialt niveau. Omvendt ser vi en lav andel af børn med en lavt-uddannet mor i nordsjællandske kommuner samt i kommuner vest for Århus. I disse kommuner har 10,8-16,7 pct. af mødrene ikke gennemført en erhvervs-kompetencegivende uddannelse. Spændet fra kommuner med relativt højt uddannelsesniveau til kommuner med relativt lavt uddannelsesniveau er større end på fattigdoms- og beskæftigelsesområdet, og afstanden fra den kommune med færrest ikke-uddannede mødre til kommunen med flest ikke-uddannede mødre på 23 procentpoint er betydelig.

FIG. 4: Kommuner fordelt efter andelen af børn, hvis mor ikke har en erhvervs-kompetencegivende uddannelse

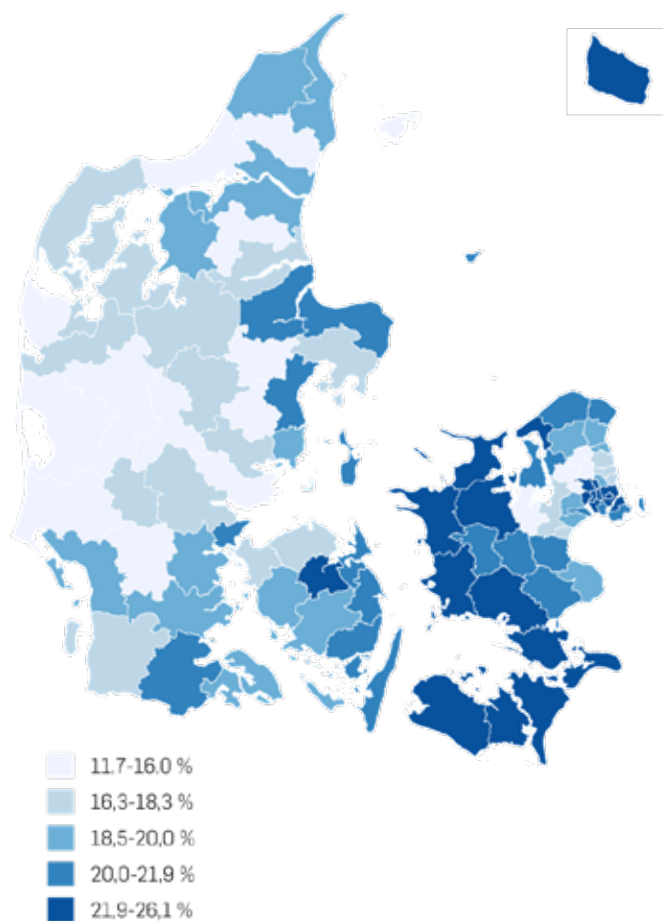
ANDEL BØRN I ENEFORSØRGERFAMILIER

Endelig bruger vi andelen af børn i eneforsørgerfamilier som en indikator på de socioøkonomiske ressourcer i et område. Figur 5 viser, at der er særligt mange børn af eneforsørgere i København, i de vest- og sydsjællandske kommuner samt i kommuner på den københavnske vestegn, hvor 21,9 til 26,1 pct. af børnene lever i en eneforsørgerfamilie. Omvendt finder vi en relativt lav andel af børn i eneforsørgerfamilier i kommuner i Vest- og Midtjylland, hvor kun 11,7-16,0 pct. af børnene bor med kun én af deres forældre.

SAMLET NIVEAU AF UDSATHED I DE DANSKE KOMMUNER

Der tegner sig altså et mønster af den geografiske fordeling af socioøkonomisk udsatte børnefamilier med en koncentration i sjællandske yder- og forstadsområder samt på Lolland og Falster. For at tilvejebringe et mål for det samlede niveau af socioøkonomisk udsathed i en kommune, lægger vi nu kommunens score i hver af de fire Danmarkskort (figur 2-5) sammen. Dermed

FIG. 5: Kommuner fordelt efter andelen af børn i eneforsørgerfamilier

får vi en skala, hvor 0 indikerer, at kommunen hører til blandt de 20 pct. mindst socioøkonomisk udsatte kommuner på alle fire parametre, mens en score på 16 omvendt indikerer, at kommunen hører til blandt de 20 pct. mest belastede kommuner på alle de målte parametre. Kommunernes placering på denne samlede udsathedsskala er vist i figur 6 (se også appendiks).

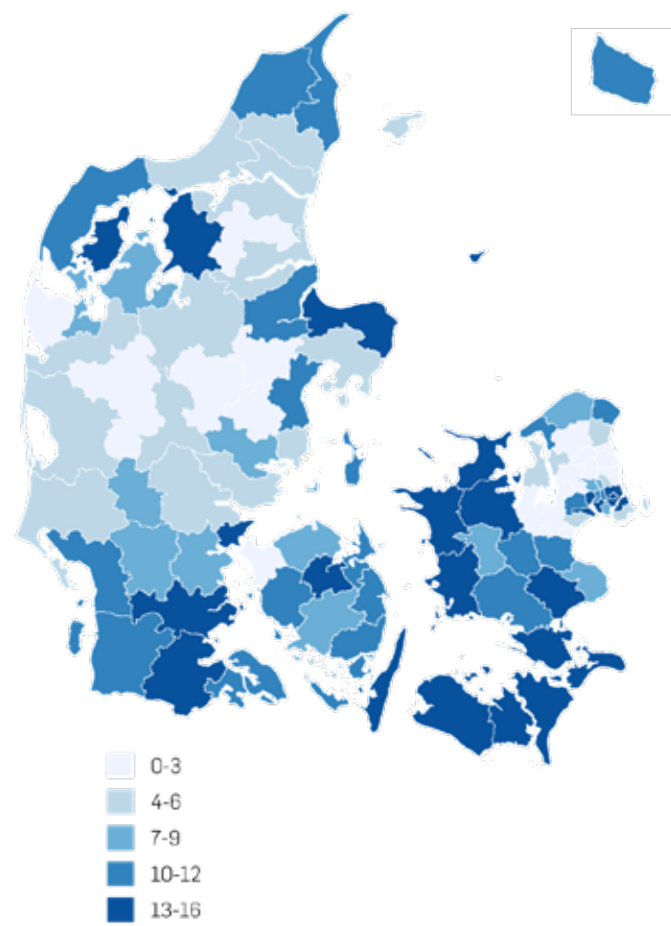
Figuren viser tydeligt en geografisk polarisering af socialt udsatte familier på Sjælland, hvor vi dels ser en S-formet koncentration af udsatte børnefamilier i Vest- og Sydsjælland og dels ser en koncentration i forstadsområderne vest for København. I de øvrige områder rundt om København og i de midtjyske kommuner ser vi derimod meget få socialt udsatte børnefamilier.

Den samme øvelse med udsathedsindeks kan laves på sogne-niveau. Danmark er inddelt i godt 2.000 sogne (2.169 sogne i 2016, iflg. www.folkekirken.dk). Vi har – for hvert sogn – beregnet de samme indikatorer for lavt niveau af socioøkonomiske

ressourcer i sognets børnefamilier, beregnet et samlet udsathedsindeks og opdelt i sognetype. Fordelingen af børn på niveau af udsathed over sognetypologien fra landdistriktsprogrammet er vist i tabel 2.

Hvis vi ser på alle 0-17-årige børn i Danmark, bor 16 pct. af dem i sogne med en meget lav udsathedegrad (0-3), 20 pct. med et mellemhøjt niveau af udsathed, mens 28 pct. af alle børn bor i sogne med en høj udsathedegrad (13-16). Vi ser, at børn, der bor i et sogn i en provinsby længere væk fra de største byer, har en dobbelt så høj sandsynlighed for at bo i et område med en høj belastningsgrad sammenlignet med børn generelt (55,4 pct. mod 28,4 pct.). Omvendt ser vi, at børn, der bor i et landdistriktsogn, der ligger tæt på en større by, har en meget lav sandsynlighed for at bo i et område med en høj belastningsgrad (5,4 pct.). I den anden ende af skalaen genfinder vi samme billede, idet vi finder en relativt høj andel af børn i landdistrikter tæt på de største byer (24,3 pct.), der bor i områder med lav belastning (0-3 på skalaen),

FIG. 6: Kommuner fordelt efter udsathedsindeks

og omvendt relativt få børn fra provinsbyer i yderområderne, der lever i områder med lav belastning (6,6 pct. mod 16,0 pct.).

Det er således ikke i de egentlige landdistrikter, vi finder en overrepræsentation af udsatte familier, hverken de, der ligger tæt på eller længere væk fra de største byer, men i provinsby- og forstadsområder – især på Sjælland. Forklaringen på denne fordeling kan måske findes i stigende boligpriser i og omkring København, der er med til at presse familier med færre ressourcer til at flytte til lejeboliger og billige ejerboliger i yderområder. Derudover vil man sandsynligvis kunne finde forklaringer på polariseringen i regionale forskelle i erhvervsudviklingen. Det ligger dog uden for denne undersøgelses muligheder at identificere en egentlig forklaring på de geografiske forskelle i befolkningssammensætningen.

I stedet vil vi i det følgende afsnit undersøge, hvad områdets karakteristika betyder for den samlede gruppe af børns trivsel. Vi ser dels på, hvad det betyder, at børnene bor i by- eller landområder tæt på eller længere væk fra de største byer, og dels på, hvad områdets samlede belastningsgrad betyder for børnetrivslen.

SAMMENHÆNG MELLEML AT BO PÅ LANDET ELLER I BYEN OG BØRN OG UNGES HVERDAGSLIV OG TRIVSEL

Spørgsmålet i dette afsnit er, hvorvidt børn, der lever på landet,

trives dårligere eller bedre end børn, der lever i byen – og om det har betydning for trivslen blandt den *samlede* gruppe børn i et område, om området er karakteriseret ved et højt eller lavt niveau af socioøkonomisk belastning blandt børnefamilier. Vi ser først på den geografiske inddeling af sognene i by- og landområder for derefter at se på børnenes trivsel i forhold til sognets udsathedsindeks.

Vi har udvalgt indikatorer fra kapitlerne i rapportens del 1 for at belyse, om der er en sammenhæng mellem mangel på trivsel og det at bo på landet eller i byen. De udvalgte indikatorer er:

- Overvægt (domæne 3)
- Lav skoleglæde (domæne 4)
- Sjældent sammen med venner (domæne 5)
- Har prøvet hash (domæne 6)
- Har begået kriminalitet (domæne 6)
- Mangler fritidsmuligheder (domæne 7)
- Føler sig ofte ensom (domæne 8).

Derudover har vi også testet, om følgende indikatorer viser en sammenhæng (ikke vist i figurerne):

- I grænseområdet eller uden for normalområdet i forhold til SDQ (domæne 8)

TABEL 2: Andel børn, opdelt efter sognetypologi og udsathedsindeks. Procent

	0-3	4-6	7-9	10-12	13-16	I alt
Byområder i eller tæt på de største byer	17,2	18,1	19,3	15,3	30,1	100,0
Byområder længere væk fra de største byer	6,6	8,5	12,3	17,2	55,4	100,0
Landdistrikter tæt på de største byer	24,3	29,0	28,3	13,0	5,4	100,0
Landdistrikter længere væk fra de største byer	10,9	17,7	25,2	25,6	20,6	100,0
Alle 0-17-årige børn i Danmark	16,0	18,4	20,5	16,6	28,4	100,0

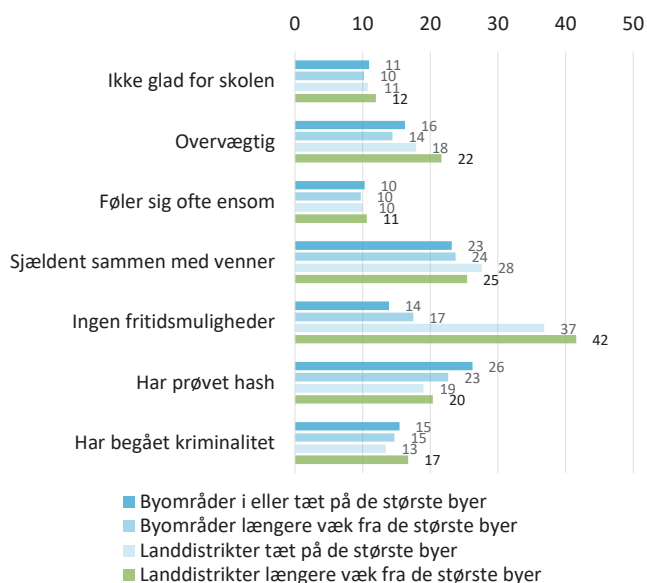
- Scorer lavt på self-efficacy (domæne 8)
- Har lav livstilfredshed (domæne 8).

For at afgrænse analyserne viser vi kun indikatorer gældende for de 15- og 19-årige.

Figur 7 viser indikatorer på lav trivsel, opdelt efter, hvorvidt barnets sogn kan karakteriseres som byområde eller landdistrikt, tættere på eller længere væk fra de største byer. For de fleste indikatorers vedkommende er der ingen forskel henover kommunetype. Der er således ingen forskel på manglende skoleglæde, følelsen af ensomhed eller andelen, der har begået kriminalitet. Andelen af unge, der er overvægtige, samt andelen af unge, der ligger på grænsen eller uden for normalområdet på SDQ-skalaen, er dog højere i landdistrikter længere væk fra de største byer end i de andre sognetyper. Og andelen af unge, der mener, at der mangler fritidsmuligheder for dem, og at der ikke er mange steder, hvor de kan samles, er markant højere i begge typer af landdistrikter (33-37 pct.), hvad enten de ligger tættere på eller længere væk fra de største byer, sammenlignet med byområder.

Vi finder ingen signifikant forskel mellem sognene i andelen af unge, der har lav self-efficacy, eller andelen af unge, der har lav livstilfredshed.

FIG. 7: Indikatorer på lav trivsel, opdelt på sognetype. 2017. Procent

Ud fra de udvalgte indikatorer kan vi altså se visse geografiske forskelle, men ikke påvise en tværgående sammenhæng mellem, hvorvidt den unge bor på landet eller i byen og unges hverdagsliv og trivsel.

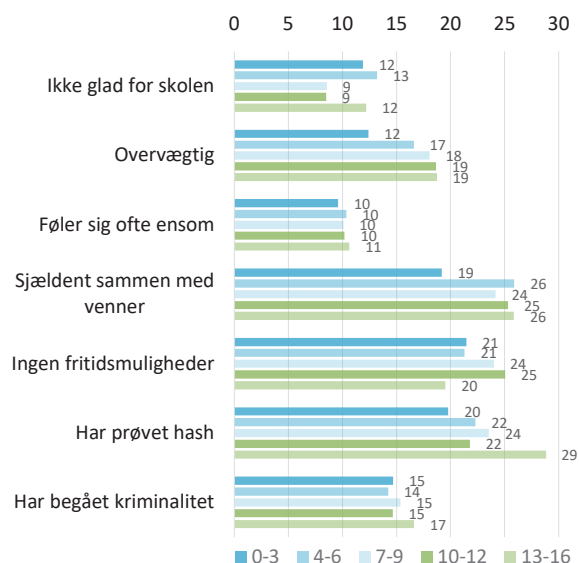
SAMMENHÆNG MELLEM GENEREL GEOGRAFISK ULIGHED OG BØRN OG UNGES HVERDAGSLIV OG TRIVSEL

Hvor der ikke var den store forskel i unges mistrivsel, når vi så på forskellen mellem unge fra by- og landområder, ser det lidt anderledes ud, når vi opdeler sognene i forhold til udsathedsindekset. Figur 8 viser de unges indikatorer for lav trivsel, fordelt over fem grupper af sogne baseret på udsathedsindekset.

Unge, der bor i sogne med højt udsathedsindeks (dvs. 13 eller derover), har højere sandsynlighed for at være overvægtige, for sjældent at være sammen med venner, for ikke at have fritidsmuligheder og for at have prøvet at ryge hash, sammenlignet med unge, der bor i sogne med et lavt udsathedsindeks (0-6, dvs. de to laveste kategorier).

Der findes dog stadig ingen signifikant forskel mellem sogne i andelen af unge, der føler sig ensomme, har lav self-efficacy eller har lav livstilfredshed, uanset hvordan sognene er klassificeret ud fra udsathedsindekset.

FIG. 8: Indikatorer på lav trivsel, opdelt på udsathedsindeks på sogneniveau. 2017. Procent

Graden af udsathed i området hænger altså sammen med flere væsentlige elementer af unges trivsel, men ser ikke ud til at have betydning for psykisk trivsel.

KONKLUSION

Vi har i dette kapitel belyst, hvorvidt der eksisterer en særlig udkantsproblematik, når vi taler børnetrivsel, eller om andre geografiske forhold har betydning for børns trivsel. Vi har set på udsathedegraden for kommuner og sogne i forhold til socioøkonomiske ressourcer i børnefamilierne og opdelt kommuner og sogne for at undersøge, om udsathed kan bero på en land/by-problematik, eller om det snarere handler om sammensætningen af børnefamilierne i det nære lokalområde.

Vi har – ved hjælp af en række Danmarkskort – vist, at de børnefattige kommuner ligger i yderområderne af Danmark, dvs. i Nordjylland, Norddjurs, på Sjælland og øerne og i hovedstadsområdet. Vi har også vist, at kommuner med høj udsathedegrad fordeler sig på næsten samme måde. Det er altså hovedsageligt kommuner med lav andel af børn i befolkningen, dvs. de kommuner, hvor andelen af 0-17-årige i befolkningen er under 20 pct., der også kendetegnes ved at have en høj grad af udsathed ifølge vores socioøkonomisk sammensatte udsathedegrad.

Vi har vist, at byområder længere væk fra de største byer er overrepræsenteret i forhold til alle de valgte socioøkonomiske faktorer. Over halvdelen af de børn, der bor i byområder længere væk fra de største byer, bor i sogne med en høj grad af udsathed (udsathedsindeks på 13-16). Samtidig er landdistrikter, både tæt på og længere væk fra de største byer, underrepræsenteret. Det gælder især landdistrikter tættere på de største byer, hvor det kun er 5 pct. af børnene, der bor i sogne med en høj grad af udsathed.

Samlet set hænger land/by-problematikken sammen med unges overvægt og trivsel målt ved SDQ, deres brug af hash samt oplevelse af fritidsmulighederne i området. Sammenhængene er dog modsatrettede, således at unge på landet på nogle måder trives bedre end unge i byen, mens de på andre måder trives dårligere. Vi konkluderer derfor, at land/by-problematikken ikke spiller en væsentlig rolle for unges trivsel. Graden af udsathed i området har betydning for flere områder – fx overvægt, samvær med venner og brug af hash, og her er sammenhængene mere entydige, således at børn i de belastede områder på flere måder trives dårligere end børn i mindre belastede områder. Sammenhængene er dog ikke stærke og gælder ikke alle de målte faktorer. Vi konkluderer derfor, at et områdes belastningsgrad ikke har stor betydning for den samlede børnetrivsel i området – uden dermed at sige, at det ikke har betydning for de børn, der lever i en belastet familie.

Vi finder altså belæg for, at der i Danmark er en udkantsproblematik, når det gælder socioøkonomiske faktorer, men at det ikke nødvendigvis handler om, hvorvidt der er tale om et tæt befolket eller tyndt befolket område. Snarere er der tale om en kombination af områdets karakteristika, fx den socioøkonomiske sammensætning af borgerne samt fordelingen af bolig- og erhvervstyper.

Mange af byområderne længere væk fra de største byer er karakteriseret ved en høj grad af udsathed, defineret ud fra socioøkonomiske termer. Denne udsathed slår dog ikke tydeligt igennem på de unges trivsel, der oftest ikke adskiller sig fra unge i andre typer af områder, på de faktorer, vi har set på her. Samlet set betyder land/by-problematik og graden af udsathed i et område altså kun lidt i forhold til de unges trivsel.

REFERENCER

Vejrup, K., H. Gjermansen, B. Moltrup-Nielsen, M. Drescheer, A.K. Andersen & N.J.M. Pedersen (2017): *Udligning og tilskud udgør mere end 30 pct. af indtægterne i flere kommuner*. København: DST Analyse, 2017:15.

Mai Heide Ottosen & Kasper Winther

UDVIKLING I BØRNEVELFÆRD 1986-2016

INDLEDNING OG PROBLEMSTILLING

I de foregående kapitler har vi beskæftiget os med udviklingstræk i børns velfærd og trivsel over en 8-årig periode fra 2009-2017. I dette kapitel udvider vi perspektivet ved at kaste lys på, om man på udvalgte områder, men over en længere tidshorisont, kan iagttage udviklingstræk i forhold til den måde, hvorpå velfærden fordeler sig i den danske børnepopulation. På baggrund af registerbaserede data fra Danmarks Statistik sætter vi således fokus på evt. forandringstræk gennem en 30-årig periode fra 1986-2016.

Over en længere tidshorisont er danske børns velfærd generelt blevet forbedret. Det er bl.a. sket som følge af befolkningens generelle uddannelsesløft. Nutidens forældre er gennemgående mere veluddannede end deres egne forældre var – det gælder særligt for mødre. Flere uddannelsesressourcer (kulturel kapital) i familierne antages ikke kun at være til gunst for børnenes udvikling, men fører også til øget materiel velstand, fordi forældrene har fået forudsætninger for at varetage mere kvalificerede og bedre betalte jobs. For os er spørgsmålet, hvad udviklingen har betydet for børnene. Er den kommet alle til gavn, eller bidrager den til at producere ulighedsskabende mekanismer med utilsigtede konsekvenser i forhold til den opvoksende generation? Har det generelt stigende uddannelsesniveau bidraget til at skabe kløfter i befolkningen, sådan at børn af fx lavtuddannede forældre over tid er blevet proportionalt dårligere stillet i forhold til børn, hvis forældre har en højere uddannelse?

Samtidig har tiden fra den sidste tredjedel af det 20. århundrede været karakteriseret ved to demografiske processer, som hver især kan medvirke til at påvirke den sociale ulighed i børnebefolkningen:

Den ene proces afstedkommes af den såkaldt anden demografiske transition, der siden begyndelsen af 1970'erne har bidraget til at omkalfatre børns familiemønstre. Forandringen har bl.a. indebåret, at flere børn oplever at vokse op i brudte hjem. I 1980 boede 18 pct. af de 0-17-årige (hjemmeboende) børn ikke i en kernefamilie. I 2017 var den tilsvarende andel steget til 27 pct. (Statistikbanken)¹. Alt andet lige må man antage, at der er færre ressourcer til rådighed for børnene i en eneforsørgerfamilie, end der typisk vil være i en familie med to voksne.

Migration er en anden proces, som har påvirket den demografiske sammensætning. En stadig stigende andel af børnebefolkningen består nu af indvandrere og efterkommere. I 1980 udgjorde børn med anden etnisk baggrund knap 2 pct. af børnebefolkningen; i 2018 var andelen 13 pct. (jf. domæne 2 i rapportens første del). Især børn af ikke-vestlige indvandrere har hyppigere end børn af dansk oprindelse forældre med en beskeden uddannelsesbaggrund og en svagere integration på arbejdsmarkedet (Danmarks Statistik, 2015; jf. også domæne 1). Spørgsmålet er, hvordan det over tid påvirker deres børns mulighed for at klare sig i det danske samfund.

Som vi redegør for nedenfor, har flere studier fra USA peget på, at amerikanske børn i stigende grad har fået "*diverging destinies*"² gennem de sidste årtier (Khalil et al., 2015; McLanahan, 2004; Putnam, 2015). Der findes ingen tilsvarende studier fra Danmark, som over længere tid har fulgt, om uligheden i børnebefolkningen, defineret som de ressourcer, som børn i bred forstand har til rådighed, er øget, mindsket eller er uforandret. Flere analyser har dog peget på, at der over en kortere årrække har fundet en social polariseringsproces sted, idet de børnefamilier, der har det svært og har få ressourcer, er blevet mere udsatte efter finanskrisen, end de var tidligere (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2018; Ottosen & Skov, 2014, jf. også domæne 1 i rapportens del 1). Tværsnitsbaserede undersøgelser viser imidlertid, at børnefattigdom i Danmark er tæt sammenhængende med den familietype, børn lever i, forældrenes socioøkonomiske position (belyst ved uddannelsesniveau og social klasse) samt etnisk oprindelse (fx Deding & Gerstoft, 2009; Larsen, 2004; Ottosen, 2000; Ottosen & Skov, 2014).

I dette kapitel beskriver vi ved hjælp af registerdata, hvordan børns opvækstbetingelser og outcomes har udviklet sig siden 1986. Formålet med analysen er at kortlægge, hvad disse udviklingstræk betyder for fordelingen af børnevelfærd over tid. Følger fordelingen af velfærdsgoder mellem børn fra ressourcestærke grupperinger (højtuddannede, kernefamilier, med dansk oprindelse) hhv. børn fra potentielt sårbare grupper (lavtuddannede, eneforsørgere, med anden etnisk baggrund) det samme mønster over tid, eller er den blevet mere eller mindre disproportionalt fordelt? Hvis goderne fordeler sig på en ensartet måde over perioden 1986-2016, vil man kunne argumentere for, at den sociale lighed/ulighed har været status quo over en 30-årig periode. Er der over tid tale om en øget kløft mellem de ressourcestærke og de ressourcesvage grupper, vil man kunne tale om, at den so-

cialle ulighed er øget. Er der derimod tale om, at ressourcesvage grupper over tid har indhentet et oprindeligt gab, vil man kunne argumentere for, at vi har opnået øget social lighed i børnebefolkningen.

Nedenfor redegør vi først for analysens baggrund, og hvilke forventninger, vi har til den. Derefter følger en beskrivelse af, hvordan vi har tilrettelagt analysen. Så følger en beskrivelse af, hvordan forældres uddannelsesressourcer, familietype og herkomst hænger sammen. Herefter sammenligner vi de ressourcestærke hhv. ressourcesvage grupperinger af børn over tid for at undersøge, om deres opvækstbetingelser har ændret sig. Endelig ser vi på, hvordan det er gået med børnene, når de er midt i 20'erne.

TEORETISK BAGGRUND

I 2015 udgav den amerikanske sociolog Robert D. Putnam en opsigtsvækkende bog *Our Kids – The American Dream in Crisis*, som undersøger, hvordan børnevelfærden har udviklet sig i USA gennem de sidste 3-4 årtier. Ved hjælp af forskellige "bløde" indikatorer³, der bliver betragtet som væsentlige for børn og unges fremtidige livschancer, viser undersøgelsen, at kløften mellem børn fra velstillede hhv. mindre velstillede hjem er øget over tid. Børn fra de øvre sociale lag har altid haft en fordel, men deres relative fordel er vokset betydeligt over de sidste 30 år. For eksempel tilbringer amerikanske børn af højtuddannede mødre nu mere tid sammen med deres forældre, og unge fra middelklassen deltager i stigende grad i fritidsaktiviteter, er aktive i samfundslivet og udtrykker i stigende grad også social tillid, mens engagementet blandt arbejderklassens børn befinder sig på et faldende eller konstant lavere niveau. Unge med en arbejderklassebaggrund er i stigende grad blevet afkoblet fra samfundet og dets vigtige institutioner. Disse voksende kløfter i "bløde" færdigheder er ledsaget af tilsvarende øgede klasseforskelle i børns kognitive færdigheder

og i adgangen til de højere uddannelser. Disse udviklingstendenser er med Putnams ord på vej til at gøre USA til et kastesystem, som er spaltet langs sociale klasselinjer og kan underminere det amerikanske ideal om individernes lige mulighedsbetingelser (Putnam, 2015; Putnam, Frederick & Snellman, 2012).

Både Putnam og andre forskere tildeler familien en central betydning, når de skal forklare, hvorfor der er øgede sociale forskelle i børns mulighedsbetingelser. McLanahan (2004) har henvist til de familiedemografiske ændringer, som fandt sted fra ca. 1970 og frem, den såkaldt 2. demografiske transition: I løbet af ganske få år voksede antallet af ugifte mødre, ægteskaberne og børnefødslerne blev udsat, og skilsmissetallet steg voldsomt. I Danmark kobler man især disse forandringer sammen med, at kvinderne i lang videre udstrækning end hidtil kom ud på arbejdsmarkedet og ind i det videregående uddannelsessystem. Men udviklingen, der fandt sted i de fleste vestlige lande, bliver også forbundet med kvindebevægelsens frembrud, introduktion af p-pillen og fri abort, faldende arbejdsmarkedsbetingelser for lavtuddannede mænd samt forbedrede velfærdsydelse til de enlige mødre (McLanahan & Jacobsen, 2015).

Ifølge McLanahan (McLanahan, 2004; McLanahan & Jacobsen, 2015), hvis analyser fortrinsvis er baseret på amerikanske data, åbnede de demografiske forandringer for to forskellige baner for kvinderne, som igen fik meget forskellige implikationer for børnene. Den ene bane drejede sig om udsættelse af børnefødsler og om øget arbejdsmarkedsdeltagelse, mens den anden bane involverede et højt skilsmisniveau og børn født uden for ægteskabet. Kvinder, der havde de bedste økonomiske muligheder, fulgte den første bane, mens kvinder med de færreste muligheder fulgte den anden. På grund af disse dynamikker kom de familiedemografiske forandringer til at forstærke de allerede

eksisterende sociale forskelle i børns adgang til økonomiske og sociale ressourcer. For børn, der er født af højtuddannede mødre, har ændringerne i familieadfærden været forbundet med gevinster i forældreressourcer, mens ændringerne har været forbundet med relative og i nogle tilfælde også absolutte ressourcetab for børn af lavtuddannede mødre. Ifølge McLanahan forstærkede finanskrisen i 2007 tendensen til de amerikanske børns divergerende skæbner. Mange familier i USA har oplevet økonomisk modgang, og børnefattigdommen og arbejdsløsheden, især blandt unge voksne, har været stigende (McLanahan & Jacobsen, 2015).

Spørgsmålet er, om man tilsvarende kan iagttage stigende sociale forskelle i familieadfærden i Danmark. Problemstillingen har os bekendt ikke tidligere været belyst i danske data. På den ene side viser internationale undersøgelser om børnevelværd, at Danmark placerer sig som et af de lande, hvor den sociale ulighed i børnevelværd er lav – og meget lavere end den amerikanske (fx OECD, 2018; UNICEF, 2016). Det kan tilskrives vores velfærdssystem. Vi lever i en samfundsindretning med en universalistisk familiepolitik, der understøtter kønsligestilling og mødres arbejdsmarkedsdeltagelse bl.a. gennem gratis adgang til uddannelse, og vi har et udbygget offentligt dagpasningssystem af høj kvalitet samt generøse velfærdsgoder til børnefamilierne (fx forældreorlov og familieydelse samt særlig støtte til eneforsørgerne). Disse greb bidrager til at forhindre, at den sociale ulighed bliver alt for stor.

På den anden side findes der komparativt anlagte studier, som omfatter andre "universalistiske" lande (Sverige, Norge, Finland og Frankrig). Disse har understøttet og nuanceret McLanahans hypotese om "diverging destinies", dvs. at der er en social gradient i familieadfærden. Et nyere europæisk studie, der bl.a. inkluderer

Sverige, har fx vist, at der er stigende social gradient i skilsmisser/familiebrud (Kennedy & Thomson, 2010), men viser også samtidig, at det enkelte lands holdning til kønsligestilling ser ud til at hænge sammen med skilsmissetilbøjeligheden: I europæiske lande, der understøtter et traditionelt kønsrollemønster, er de veluddannede kvinder mindre tilbøjelige til at gifte sig og mere tilbøjelige til at lade sig skille, mens uddannede kvinder i lande, der understøtter kvinders ligestilling, er mere tilbøjelige til at gifte sig og mindre tilbøjelige til at lade sig skille. Det sidstnævnte indikerer, at veluddannede kvinder bruger deres økonomiske uafhængighed til at redefinere ægteskabsrollerne på en måde, der er kompatibel med ideerne om ligestilling (Kalmijn, 2013).

Sådanne undersøgelsesfund indebærer, at vi også kan regne med at finde sociale forskelle i den danske familieadfærd, men vi forventer ikke, at forskellene vil være så store som i USA. Dels har vi som nævnt et langt bedre udbygget socialt sikkerhedsnet, som sikrer, at ikke alt for mange danske børn vokser op i fattigdom. Dels har Danmark gennem årtier investeret massivt i at løfte befolkningens uddannelsesniveau, en investeringsstrategi, der også forventes at komme børnene fra de socialt mindre ressourcestærke grupper til gavn. I forhold til skilsmisseudviklingen kan man endelig anføre, at skønt mange studier har vist, at en opvækst uden begge forældre fører til ressourcetab for børnene, så må et (svagt) stigende skilsmissetal alt andet lige indebære, at familiebrud er blevet gradvist mere normaliseret og derfor ikke fører til øget divergens, givet at skilsmisser fordeler sig på en nogenlunde ensartet måde i befolkningen. For skilsmissebørnene har udviklingen gennem de senere år tillige bevæget sig i retning af det delte forældreskab (fælles forældremyndighed, deleordninger), hvilket burde indebære, at disse børn i mindre grad mister ressourcer.

ANALYSENS DESIGN OG METODE

DESIGN

Mens Putnams undersøgelse fokuserer på "bløde" indikatorer, som viser, hvad der foregår i samspillet mellem forældre og børn inden for familien, anvender vi i denne analyse indikatorer, som fokuserer på børns ydre opvækstbetingelser og på, hvordan det går dem senere i livet. Analysen, der er baseret på registerdata, tager afsæt i fire ungdomskohorter, som hver består af fem fødselsårgange, der er født med 10-årsintervaller (figur 1). Den første kohorte er født i årene 1969-73, den anden i 1979-83, den tredje i 1989-93, og den fjerde i 1999-2003. Med et 30-årigt spænd i analysen er den ældste kohorte gennemsnitligt set forældre til den yngste kohorte, hvis vi lægger farens alder til grund. Der er mellem ca. 285.000 og 365.000 børn i hver kohorte. I alt indgår 1.326.983 individer i analysen. Vi ser på børnene første gang, da de er 13-17 år, dvs. kort før de bliver myndige: i 1986, 1996, 2006 og 2016 og fokuserer i dette tidsvindue på deres opvækstbetingelser belyst gennem udvalgte familiekaraktistika. På denne fase i opvækstforløbet vil familierne være konsoliderede. Forældre har gennemført den uddannelse, de skal have og er indplacerede på arbejdsmarkedet. For de børn, der oplever familiebrud, vil skilsmisserne i de fleste tilfælde allerede have fundet sted.

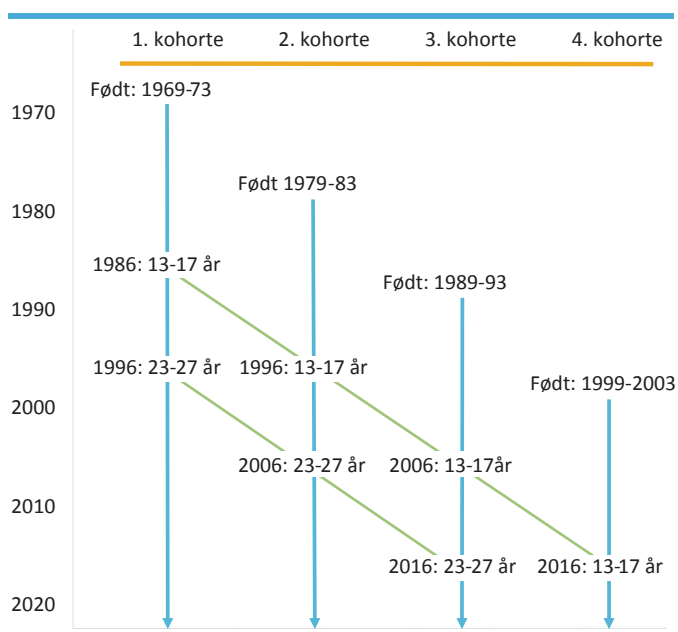
Vi ser på de tre ældste kohorter igen 10 år senere, dvs. i 1996, 2006 og 2016.⁴ På dette tidspunkt er de 23-27 år, og vi belyser nu, hvordan går for børnene selv, herunder om de har fuldført mere end deres folkeskoleeksamen, om de er i gang med eller har afsluttet en mellemlang eller lang videregående uddannelse, om de tilhører den såkaldte NEET-gruppe, der hverken er i uddannelse eller beskæftigelse, og om de har været på kant med loven.

BAGGRUNDSVARIABLE

I analysen anvender vi tre grundlæggende kategorier:

- 1 *Familiens socioøkonomiske ressourcer* bliver belyst gennem morens højeste fuldførte uddannelse (HFAUDD), der findes i registrene siden 1981. De kvalifikationer, man erhverver gennem sit uddannelsesforløb, bidrager ikke kun til at opbygge kulturel kapital, som kan være til gunst for barnets (kognitive) udviklingsmuligheder. Kvalifikationerne er også tæt forbundet med, hvilken position, man opnår på arbejdsmarkedet, og dermed også forbundet med de indtjeningsmuligheder, som udgør den materielle ramme for børns opvækst. Når vi har valgt at anvende uddannelse (frem for social klasse), skyldes det bl.a., at man typisk erhverver sin endelige uddannelsesposition, før man stifter familie og evt. senere bliver skilt. I analysen opdeler vi børnenes mødre efter, om de er lavt (højest grundskole), kort (gymnasial, erhvervsuddannelse, kort videregående uddannelse) eller langt/højt (mellemlang og lang videregående uddannelse) uddannede. Vi fokuserer især på forholdene hos de dårligst stillede (hvor moren højst har en grundskoleuddannelse) og de uddannelsesmæssigt set bedst stillede, hvor moren har gennemført en mellemlang eller lang videregående uddannelse.
- 2 *Barnets familietype*. Mange udenlandske undersøgelser indikerer, at en opvækst uden den ene biologiske forælder (typisk faren) er forbundet med en række konsekvenser, der formodes at påvirke børns fremtidige livschancer negativt (Amato, 2005; McLanahan & Sandefur, 1994; Sigle-Rushton & McLanahan, 2004). Det er fx vist, at børn, der vokser op uden den biologiske far, hyppigere har adfærdsproblemer og klarer sig dårligere i skolen i forhold til dem, der vokser op i en kernefamilie. De er fx også mere tilbøjelige til at droppe ud af ungdomsuddannelser og mindre tilbøjelige til at søge ind på de videregående uddannelser. Som i den øvrige del af denne rapport er børnene indplaceret i fire familietyper, men i denne analyse fokuserer vi på kun på kernefamilier og eneforsørgerfamilier, mens kategorierne stedfamilier og udeboende ikke er medtaget.
- 3 *Barnets herkomst*. I overensstemmelse med rapportens øvrige kapitler sonderer vi mellem, om barnet er af dansk herkomst hhv. er klassificeret som indvandrer eller efterkommer (IE). Vi er velvidende om, at indvandrer- og efterkommerbørn er en kompleks og over tid differentieret sammensat kategori. Børns opvækstbetingelser kan variere, afhængigt af om de hidrører fra et vestligt hhv. et ikke-vestligt land, og efter om de er kommet til landet som indvandrer (eller flygtning), eller om de er født her i landet som efterkommer af en indvandrer. For ikke at komplicere analysen unødigt betragter vi dem alligevel under ét. Vi skal endvidere gøre opmærksom på, at informationer om IE-forældrenes uddannelsesforhold er ufuldstændige, særligt i den tidlige del af perioden. Af denne grund vælger vi i nogle af analyserne at sætte en parentes om opgørelserne fra 1986.

FIG. 1: Analysens design (datastruktur)

INDIKATORER: FAMILIEKARAKTERISTIKA

Vi anvender følgende registerbaserede variable som indikatorer eller proxyer for karakteristika ved barnets opvækstmiljø i 13-17-årsalderen:

- *Morens alder ved barnets fødsel:* Selvom der er kulturelle variationer i, hvornår det anses som passende at få børn, betragter vi her morens alder som en indikator på omsorgskvalitet. Ældre mødre vil typisk være bedre uddannede og psykologisk mere modne end yngre mødre, og de vil typisk også være i bedre stand til at give børnene en opvækst i stabile parrelationer (Martin, 2004). Disse faktorer er positivt forbundet med omsorgskvalitet (fx kognitiv stimulering og varme), der igen er positivt forbundet med børns kognitive og sociale udvikling (Brooks-Gunn & Markmann, 2005). Mødres stigende fødealder betragtes således som en indikator på øgede forældreressourcer. I analysen fokuserer vi på de børn, som har relativt unge mødre, dvs. hvor fødealderen er under 25 år.
- *Familiens boligforhold:* Undersøgelser om danske boligforhold har vist, at det danske samfund i stigende grad er blevet segregeret, således at boligejerne med opsparet kapital i huset lever adskilt fra boligejerne med forholdsvist få ressourcer. Det bidrager til øget ulighed i samfundet (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2018). Samtidig har dele af den almennyttige lejeboligmasse undergået en social forarmelsesproces ved i højere grad at være blevet hjemsted for indvandrere og de socialt svageste grupper (fx Andersen, 2010; Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2007; Leth-Sørensen, 2004). Selvom udlejningsboliger kan være af meget forskellig kvalitet, og selvom dele af den almennyttige boligmasse har en god standard, er det på ovenstående baggrund relevant at anvende lejeboliger som et parameter for en mulig ringere levestandard. I analysen anvender vi variablen "udlejningsforhold", som findes i registrene siden 1981, og vi fokuserer på andelen af børn, som vokser op i en lejebolig.
- *Morens hhv. farens beskæftigelsesforhold/social position:* Forældrenes arbejdsmarkedstilknytning er en indikator på de socioøkonomiske ressourcer i familien. Vi har anvendt variablen SOCIO, der klassificerer befolkningen efter deres sociale klassesforhold. Variablen findes i forskellige versioner i registrene siden 1976. Der er et databrud i 1994, som indebærer, at man ikke kan drage direkte sammenligninger mellem 1986 og de efterfølgende år i forhold til alle beskæftigelses kategorier. For at tilvejebringe størst mulig sammenlignelighed sonderer vi i analysen mellem forældre, der er i beskæftigelse (inkl. arbejdsløse fra 1994) hhv. forældre, der er uden for beskæftigelse (dvs. hvis hovedindkomst er overførselsindkomster mv.) Derved får vi en indikation på omfanget af børn med risiko for social marginalisering og fattigdom, fordi deres forældre ikke har tilknytning til arbejdsmarkedet.
- *Farens uddannelsesniveau:* betragtes ligesom morens som en proxy for forældreressourcer, der kan bidrage til at stimulere børnenes kognitive og sociale udvikling. Vi anvender variablen "højeste fuldførte uddannelse".
- *Fædre, der har modtaget en strafferetlig dom:* Det amerikanske *The Adverse Childhood Experiences Study* har udpeget 10 centrale risikofaktorer, som øger sandsynligheden for at påvirke børns udviklingsveje i en negativ retning på kort såvel som på længere sigt. En opvækst i et miljø med kriminelle familiemedlemmer er en af disse faktorer (Felitti et al., 1998). I analysen fokuserer vi på fædre, der har modtaget en betinget

eller ubetinget dom for en straffelovsovertrædelse inden for de sidste 5 år. Da størstedelen af den kriminalitet, der begås, bliver udøvet af yngre mænd (Danmarks Statistik, 2017) – og fædrene til børnene i denne analyse er ca. 45 år, når vi møder dem – formoder vi, at det er de mest "hårdkogte" kriminelle, som analysen indfanger. Vi har anvendt variabelen KRAF1980-2016.

- *Morens psykiske sygdom:* Mødres mentale sundhed er en anden kritisk risikofaktor, der kan påvirke omsorgskvaliteten. Meta-analyser indikerer fx således, at depression hos mødre er forbundet med et lavere niveau af omsorg og engagement og med mere strenghed i opdragelsen (Downey & Coyne, 1990; Lovejoy et al., 2000). I analysen inddrager vi informationer fra Landspatientsregistret (LPSYPOP2016), som er et kumuleret datasæt med alle psykiatriske diagnoser i alle år. Registret blev først oprettet i 1995, hvorfor vi kun kan belyse betydningen af denne faktor for de to yngste kohorter i analysen.

INDIKATORER: UDFALD HOS BARNET SELV

Vi anvender følgende registerbaserede variable til at belyse børnenes situation i 23-27-årsalderen:

- Andelen af unge, der *højest har fuldført en grundskoleuddannelse (FSA)*. Denne variabel indikerer, om børnene tilhører den uddannelsesmæssige restgruppe, som aldrig får en

ungdoms- eller erhvervskompetencegivende uddannelse. Vi anvender variabelen "højeste fuldførte uddannelse" (HFAUDD).

- Andelen af unge i de fire årgange, der *er i gang med eller allerede har fuldført en mellemlang eller lang videregående uddannelse* (variabelen er konstrueret ved at kombinere UDD og HFAUDD). Dette mål indikerer, hvor mange der kommer relativt længst i uddannelsessystemet.
- Andelen af unge, der tilhører den såkaldte NEET-gruppe⁵, som *hverken er i uddannelse eller i beskæftigelse* (konstrueret på baggrund af variablene UDD og SOCIO) giver en indikation på, hvem der har risiko for at blive marginaliseret fra samfundslivet.
- Andelen af unge, der har modtaget en betinget/ubetinget *dom for strafferetlig kriminalitet* (KRAF1980-2016), giver en indikation på samfundsmæssig normbrud og marginalisering.

ANVENDTE METODER

Analysen er overvejende baseret på beskrivende statistik, hvor vi ved hjælp af simple to- og trevejsanalyser belyser udviklingstræk over tid. Bag kapitlets fremstilling af figurer over udviklingstendenser er gennemført en række grundlæggende datakørsler, hvor vi sammenligner forskellige grupper i de enkelte år. I disse kørsler har vi rutinemæssigt testet for signifikante forskelle (chi²). Da datasættet er meget stort (består af den fulde population),

FIG. 2: 13-17-årige fordelt efter morens højest fuldførte uddannelse. 1986-2016. Procent

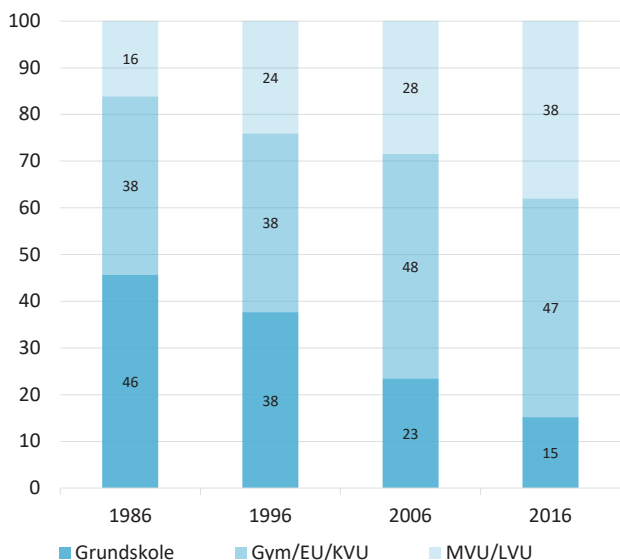
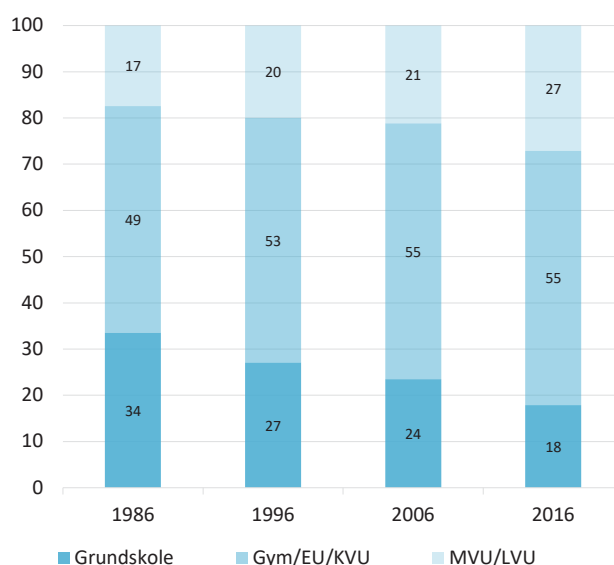

FIG. 3: 13-17-årige fordelt efter farens højest fuldførte uddannelse. 1986-2016. Procent

er selv ganske små procentuelle forskelle mellem grupperne typisk stærkt statistisk signifikante. Analysedelen om børnenes udfald i 23-27-årsalderen er suppleret med regressionsanalyser (probit), hvor vi de enkelte år (1996, 2006, 2016) har estimeret sandsynligheden for 1) højst at have gennemført en grundskoleuddannelse (FSA), 2) være i gang med eller have gennemført en mellemlang eller lang videregående uddannelse, 3) tilhøre NEET-gruppen hhv. 4) have modtaget en strafferetlig dom. Vi inddrager betydningen af ti baggrundsvariable i regressionsanalyserne: Foruden de tre grundlæggende uafhængige variable (mors uddannelse, familietype og herkomst) indgår tillige variablene om "øvrige familiekarakteristika" (jf. ovenfor, bortset fra psykiatrisk lidelse hos mor) samt information om barnets køn.

RESULTATER

GENERELLE UDVIKLINGSTRÆK FRA 1986 TIL 2016

Perioden siden 1986 har for det første været karakteriseret ved, at der er sket et betydeligt uddannelsesløft i befolkningen. Udviklingen gælder for både forældrene og for børnene. I 1986 havde knap halvdelen af mødrene og hver tredje far til de 13-17-årige børn højst en grundskoleuddannelse, mens 16-17 pct. havde en længerevarende uddannelse (mellemlang eller lang videregående uddannelse). I 2016 var andelen af forældre med en grundskoleuddannelse reduceret til 15 pct. blandt mødre og 18 pct. blandt fædre, mens mere end hver tredje mor (38 pct.) og hver fjerde far (27 pct.) har en længerevarende uddannelse. Målt

i uddannelseslængde har mødrene med andre ord overhalet fædrene; det skete allerede mellem 1986 og 1996 (figur 2 og figur 3).

Over hele perioden har det mest udbredte været, at mødre får barn med en far, der har omtrent samme uddannelsesniveau som dem selv (figur 4). I 1986 var de mest udbredte konstellationer familier, hvor begge forældre enten højst havde en grundskoleuddannelse (24 pct. af alle familier i året), eller at begge havde en kort uddannelse (25 pct. af alle familier). Kombinationen med to kort uddannede forældre har i alle år været den mest udbredte. Men henover årene er konstellationen med to højtuddannede forældre fordoblet fra 9 til 19 pct. (og er i 2016 nu den næststørste konstellation), mens kombinationen med to lavtuddannede forældre er reduceret fra 24 pct. i 1986 til kun 6 pct. af alle familier i 2016. Udviklingen betyder, at der set over en kam er kommet uddannelsesressourcer til i børns familier, hvilket antages at være til gunst for deres udvikling og velfærd.

For det andet er forældre blevet støt ældre: Da den ældste af kohorterne i analysen blev født i 1969-73, var mødrene gennemsnitligt 26,3 år og fædrene 29,2 år (figur 5). Da den yngste kohorte blev født (1999-2003), var mødrene gennemsnitligt 3,8 år ældre (30,1 år), mens fædrene nu var 32,7 år. Udviklingen må formodentlig overordnet ses i sammenhæng med, at flere er længere tid i uddannelsessystemet, selvom andre faktorer også kan spille ind, fx øget individualisering, at "den unge voksendom" (emerging adulthood) er blevet en ny selvstændig livsfase, og i forlængelse

FIG. 4: Sammensætning i forældrenes uddannelsesniveau. 1986-2016. Procent

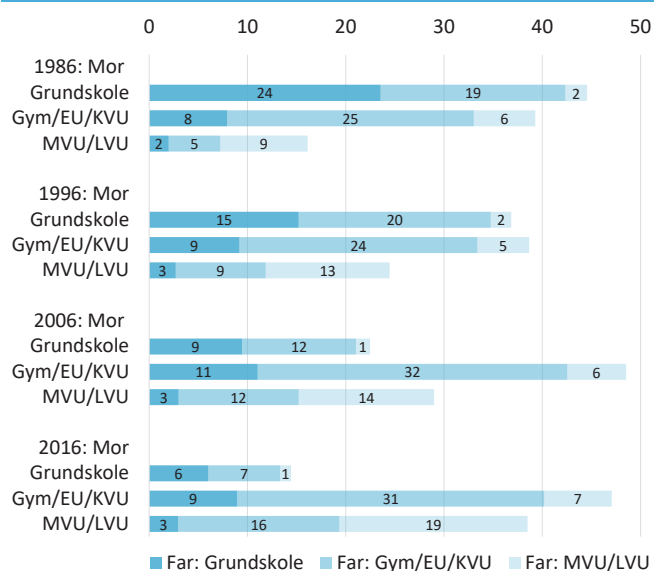
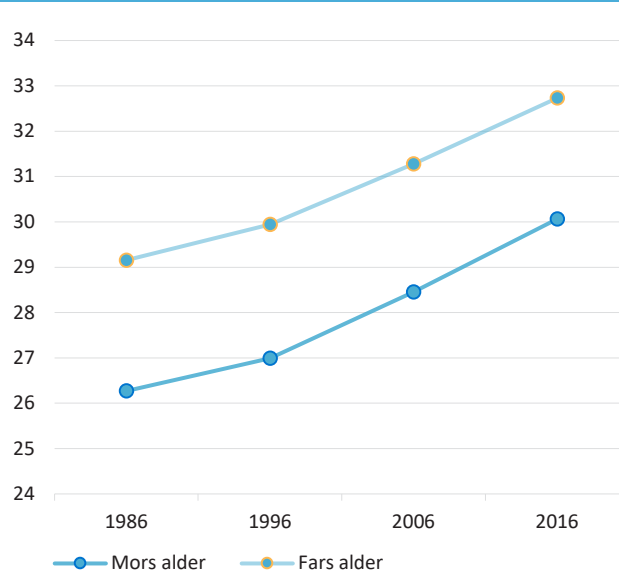

FIG. 5: 13-17-åriges forældres gennemsnitlige alder ved barnets fødsel. 1986-2016

heraf, at de kulturelle normer om, hvornår det er passende at få børn, har ændret sig (jf. Arnett, 2000; Ellingstætt, Jensen & Lie, 2013). Forældres stigende alder, og med den også en øget psykologisk modenhed og forventet stabilitet, antages at være til gavn for børnenes udviklingsbetingelser, også selvom forældrenes gennemsnitsalder allerede for den ældste kohortes vedkommende næppe kan siges at være kritisk lav.

For det tredje har flere børn gennem perioden oplevet familiebrud. Udviklingen i skilsmisser har ikke været så dramatisk stigende, som den var i årene forud for 1986 (fra 1970-1985) (Christoffersen, 2004), men i 2016 levede ca. 5 procentpoint færre af de 13-17-årige i en kernefamilie i forhold til de jævnaldrende i 1986 (figur 6). Denne demografiske udvikling antages at være til ugunst for børnene, fordi der vil være knappere ressourcer til dem i opvækstmiljøet.

For det fjerde har børnebefolkningens sammensætning ændret sig som følge af migration (figur 7). I 1986 udgjorde indvandrere og efterkommere (IE) 2 pct. af den 13-17-årige børnebefolkning; i 2016 var andelen 12 pct. Sammensætningen i gruppen har også ændret sig over en generation (figur 8). I 1986 bestod gruppen helt overvejende af børn, der var indvandret (især fra ikke-vestlige lande), i dag består den fortrinsvis af efterkommere. Over hele perioden har der været flere børn fra ikke-vestlige lande end fra vestlige lande, men fra 1986 til 2016 er 13-17-årige indvandrere og efterkommere fra vestlige lande halveret. Børn med indvan-

drerbaggrund fra særligt ikke-vestlige lande antages generelt at have vanskeligere opvækstbetingelser end danske børn, fordi forældrene oftere har begrænsede uddannelses- og sprogfærdigheder og befinder sig i en mere udsat position på arbejdsmarkedet, mens efterkommer-børn, der er født og opvokset i Danmark, burde have bedre forudsætninger for at klare sig.

FIG. 6: 13-17-årige fordelt på familietyper. 1986-2016. Procent

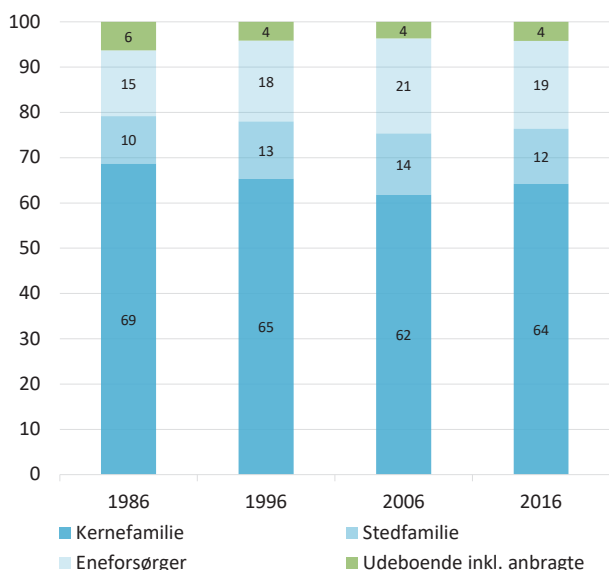

FIG. 7: 13-17-årige fordelt efter herkomst. 1986-2016. Procent

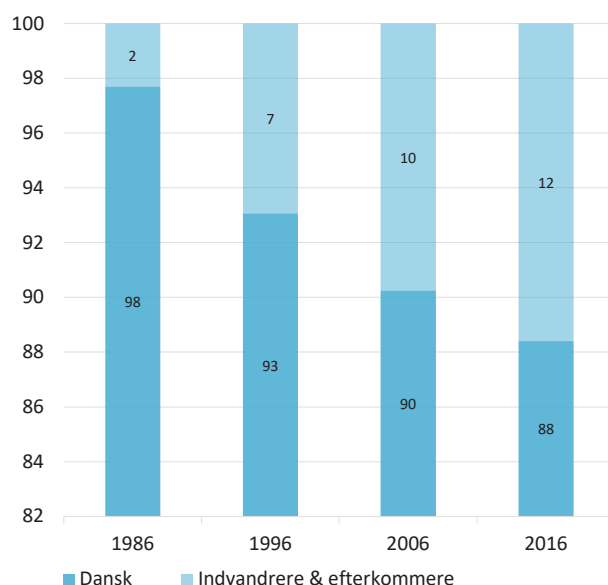
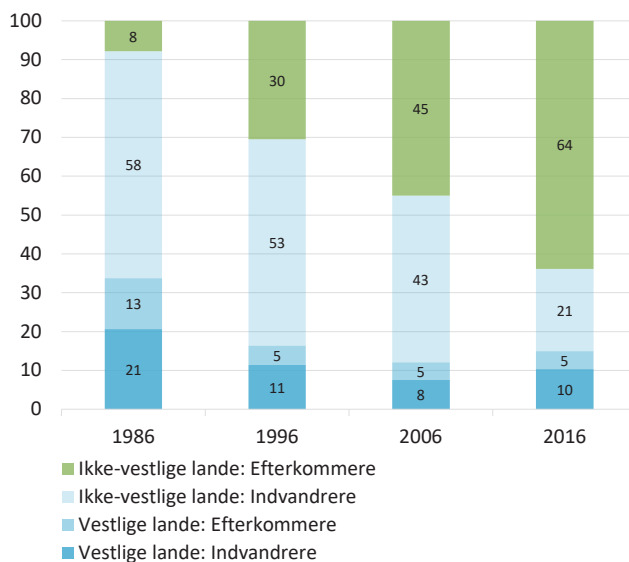

FIG. 8: Sammensætning af 13-17-årige indvandrere og efterkommere. 1986-2016. Procent

Alt i alt har disse generelle udviklingstræk overordnet set medført, at børnebefolkningen over tid har fået tilført flere ressourcer, dvs. mere børnevelværd, fordi forældrene er bedre uddannede og mere modne, mens en mindre, men stigende andel af den 13-17-årige population samtidig vokser op i familier med færre ressourcer som følge af skilsmisse/familiebrud, eller fordi de har en anden etnisk herkomst end dansk.

FIG. 9: Andelen af indvandrere og efterkommere blandt lavt- hhv. højtuddannede mødre. 1986-2016. Procent

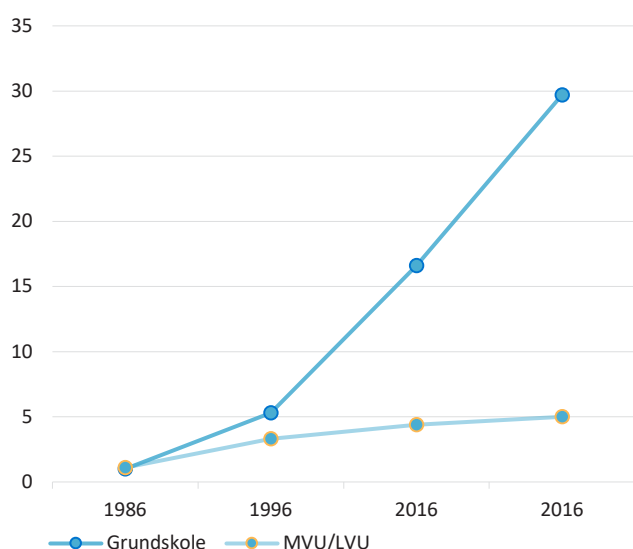
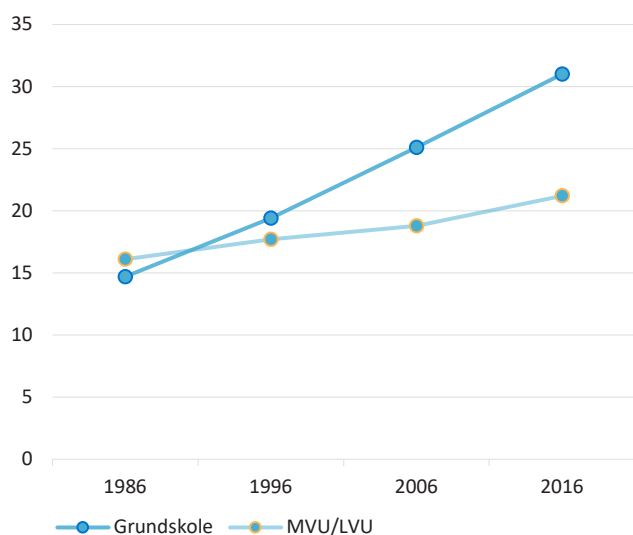

FIG. 10: Andelen af eneforsørgere blandt lavt- hhv. højtuddannede mødre. 1986-2016. Procent

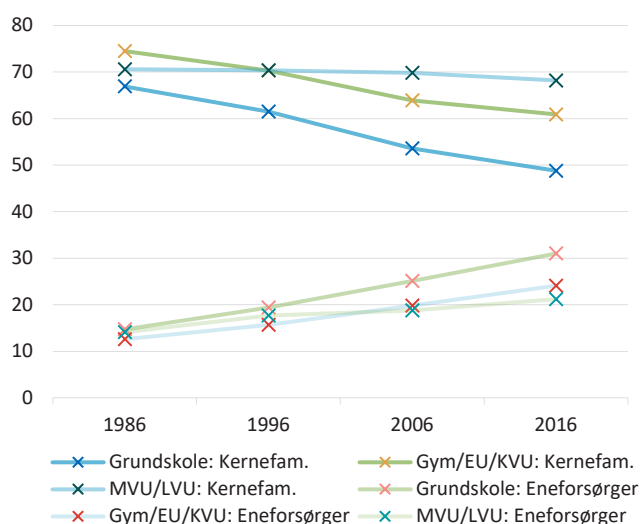

INDBYRDES SAMMENHÆNGE MELLEM MORS UDDANNELSE, FAMILIETYPEN OG HERKOMST – UDVIKLINGSTRÆK OVER TID.

Som nævnt var det mest almindelige i 1986, at mødrene kun havde en grundskoleuddannelse. En generation senere (i 2016) hører det til sjældenhederne, at mødrene højst har gået i skole i 9-10 år. Det må alt andet lige betyde, at børn med mødre, der tilhører den såkaldte uddannelsesmæssige restgruppe, er en mere selekteret gruppe i 2016, end den var i 1986. Vi kan observere, at sammensætningen af de lavtuddannede mødre har ændret sig over tid. Ud fra registeroplysningerne (bl.a. om IE-mødrenes uddannelsesforhold) kan vi for det første observere, at indvandrere og efterkommere nu udgør en markant stigende andel af de lavtuddannede mødre, næsten en tredjedel, mens gruppen af højtuddannede forældre (mødre) i det væsentlige er næsten uberørt af den voksende migration (figur 9). For det andet ses, at den lavtuddannede gruppe i højere grad end den højtuddannede er påvirket af skilsmisseudviklingen (figur 10).

Opgørelserne indikerer således, at de lavt- og højtuddannede mødre i et vist omfang har bevæget sig ad forskellige baner i forhold til familieadfærd. Mens der i 1986 stort set ikke var forskelle mellem højt- og lavtuddannede mødre i forhold til, om de levede i en kernefamilie eller en eneforsørgerfamilie, har de lavtuddannede mødre over tid i højere grad forladt kernefamilien (figur 11). I 1986 levede 67 pct. af de 13-17-årige med lavtuddannede mødre i en kernefamilie i 1986; i 2016 var det lidt under halvdelen. Dobbelt så mange børn af lavtuddannede mødre bor i en ene-

FIG. 11: 13-17-årige, opdelt efter morens højeste udd., som lever i en kernefamilie hhv. en eneforsørgerfamilie. 1986-2016. Procent

forsørgerfamilie i 2016 (31 pct.) forhold til 1986 (15 pct.). Børn med kortuddannede mødre var i 1986 den gruppering, der hyppigst levede i en kernefamilie, men over tid har en stigende andel forladt kernefamilien, dog ikke i samme omfang som de lavtuddannede. Børn med højtuddannede mødre lever i kernefamilier i næsten samme omfang i 2016 som i 1986 og har kun i mindre grad oplevet en destabilisering af deres familierelationer. Vi finder således en stigende social gradient i børns familierelationer, der som i Putnam og McLanahans studier tyder på, at familien medierer de sociale forskelle. De uddannelsesmæssigt mest privilegerede pooler forældreressourcerne i intakte familiekonstellationer, mens børn af de mindst privilegerede i tiltagende grad har fået erfaringer med brudte familierelationer (figur 12). Skilsmissebørn har således ikke i samme udstrækning som børn fra kernefamilier fået gavn af, at mødre over tid er blevet bedre uddannede.

UDVIKLING I FAMILIEKARAKTERISTIKA

Mors alder ved barnets fødsel

Selvom forældres alder generelt er steget, er den ikke steget i samme takt for alle sociale grupperinger. Vi fokuserer her på udviklingen i andelen af unge mødre, der var under 25 år, da de fik det barn, der er analyseenheden.

Allerede i 1986 var der betydelige forskelle mellem, hvornår de højt- og lavtuddannede fik børn: 44 pct. af de lavtuddannede mod kun 26 pct. af de højtuddannede mødre var under 25

FIG. 12: 13-17-årige i kernefamilier hhv. eneforsørgerfamilier, hvis mødre har lav, kort hhv. lang uddannelse. 1986-2016. Procent

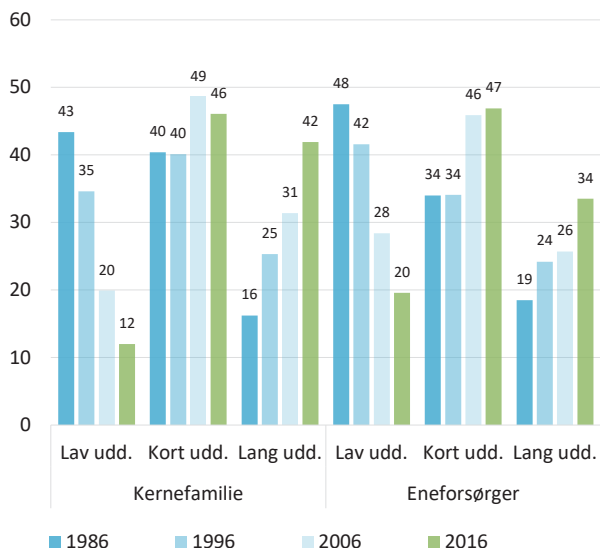

FIG. 13: Andele mødre, opdelt efter uddannelse, under 25 år ved barnets fødsel. 1986-2016. Procent

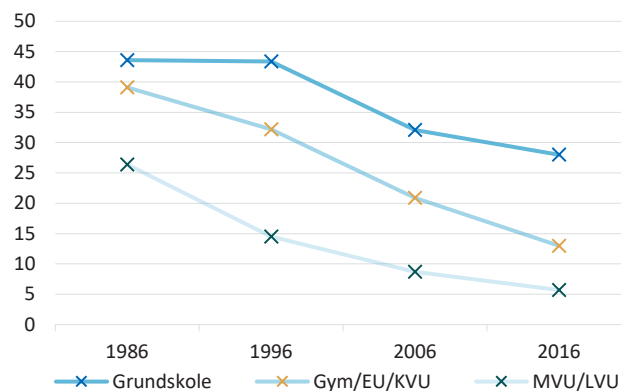

FIG. 14: Andele mødre, opdelt efter familietype, under 25 år ved barnets fødsel. 1986-2016. Procent

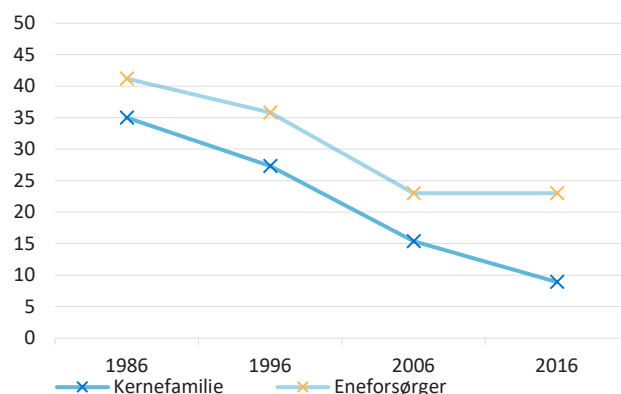
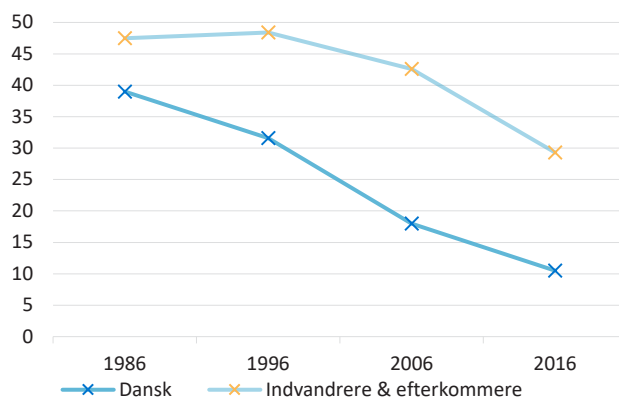

FIG. 15: Andele mødre, opdelt efter barnets herkomst, under 25 år ved barnets fødsel. 1986-2016. Procent

år, da de blev mødre til de børn, der indgår i analysen. Hen over årene har andelen af unge mødre været støt faldende i alle uddannelseskategorier, også blandt lavtuddannede mødre, hvilket indikerer, at andre faktorer end uddannelseslængden spiller ind på timingen af børnefødsler. Men over tid er afstanden mellem de lavtuddannede og de højtuddannede øget lidt. I 2016 var 28 pct. af de lavtuddannede mødre mod kun 6 pct. af de højtuddannede under 25 år ved børnenes fødsel – børnene af de lavtuddannede har dermed ikke helt i samme takt fået del i de gevinster, der er forbundet ved at have en ældre mor (figur 13). Samme tendens til øget divergens ses mellem børn af dansk hhv. anden herkomst og mellem børn fra kernefamilier hhv. børn, der lever i en eneforsørgerfamilie. I sidstnævnte tilfælde har kløften udviklet sig siden 2006⁶ (figur 14 og figur 15).

Levestandard belyst ved familiernes boligforhold.

I perioden 1986-2016 ses, at en let stigende andel af de 13-17-årige vokser op i en lejebolig. I 1986 boede hver fjerde i en lejebolig, mens det i 2016 var hver tredje. Der er imidlertid betydelig variationer mellem de grupperinger, som vi sammenligner i analysen. Stigningen i andelen af boliglejere har været begrænset for børn fra de ressourcestærke grupper: dem af dansk oprindelse (3 procentpoint), børn i kernefamilier (3 procentpoint) og børn af højt uddannede mødre (ca. 7 procentpoint), mens andelen af børn, der bor i en lejebolig, er fordoblet (fra 29 pct. i 1986 til 59 pct. i 2016) blandt de børn, hvis mor højst har en grundskoleuddannelse (figur 16). Over hele perioden har børn af eneforsørger og børn med anden baggrund end dansk betydeligt hyppigere levet i en lejebolig. I 2016 gælder det således for 68 pct. af børnene i eneforsørgerfamilierne, og 74 pct. af børnene med anden baggrund end dansk (figur 17 og figur 18). I eneforsørgerfamilierne har andelen af 13-17-årige, der bor i en lejebolig, været svagt stigende over tid, mens der siden 1996 er en tendens til, at en svagt faldende andel af børnene af anden herkomst end dansk vokser op i en lejebolig.

FIG. 16: 13-17-årige, opdelt efter mors uddannelse, der bor til leje. 1986-2016. Procent

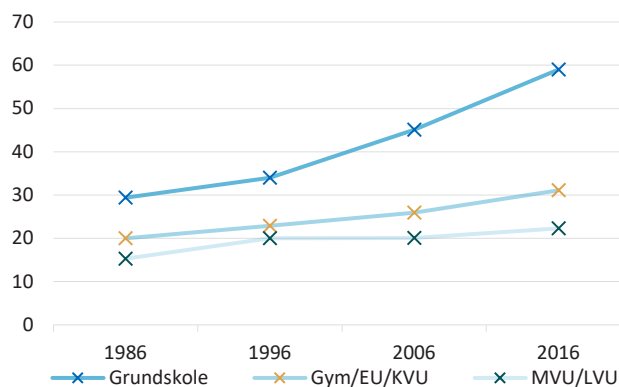

FIG. 17: 13-17-årige, opdelt efter familietype, der bor til leje. 1986-2016. Procent

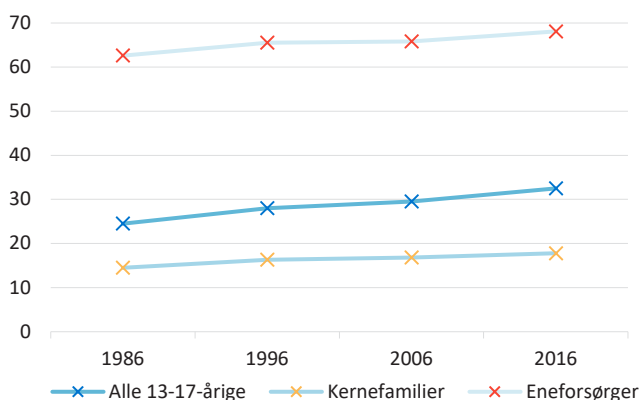
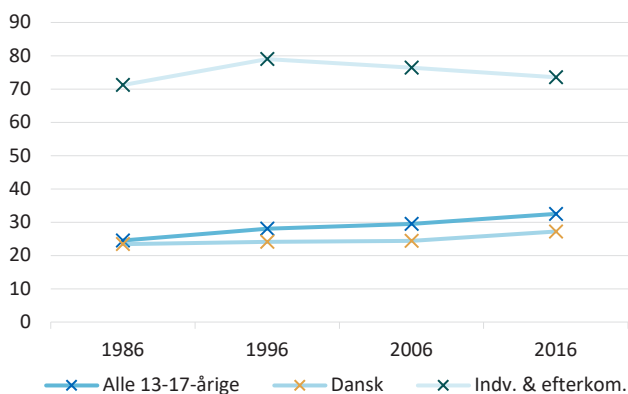

FIG. 18: 13-17-årige, opdelt efter herkomst, der bor til leje. 1986-2016. Procent

Forældrenes beskæftigelsesforhold

Med afsæt i morens højeste uddannelse samt børnenes familietype og herkomst belyses nu forældrenes arbejdsmarkedstilknnytning, idet vi fokuser på andelen af mødre og fædre, som står uden for arbejdsmarkedet. Opgørelsen viser, at der allerede i 1986 var betydelige forskelle mellem lavt- og højtuddannede mødre, idet 20 pct. af de lavtuddannede mødre mod kun 4 pct. af de højtuddannede var uden for beskæftigelse. Mens de højtuddannede mødre har holdt sig på dette lave niveau hen over årene, steg andelen uden arbejdsmarkedstilknnytning voldsomt blandt de lavtuddannede i årene efter 1996. I 2016 er over halvdelen (54 pct.) af de lavtuddannede mødre på overførselsindkomster. For fædrenes vedkommende var der i 1986 ingen væsentlige forskelle mellem dem, som havde barn med en lavt- hhv. højtuddannet mor, men over tid er forskellen vokset betydeligt. I 2016 havde hvert tredje barn (af en lavtuddannet mor) en far, der var uden arbejdsmarkedstilknnytning, mens det samme kun gjaldt for hvert tyvende barn, hvis moren var højtuddannet (figur 19).

I forhold til familietyperne har børn i eneforsørgerfamilier i alle år hyppigere haft mødre og fædre, der har stået uden for arbejdsmarkedet i forhold til børn i kernefamilierne, men over tid er forskellene mellem de to familietyper øget en smule, særligt for fædrenes vedkommende. I 2016 er det således 21 pct. af børnene i eneforsørgerfamilierne, hvis far er uden for arbejdsmarkedet (og 25 pct. af mødrene). I kernefamilierne er de tilsvarende andele 9 hhv. 13 pct. (figur 20).

FIG. 19: 13-17-årige, opdelt efter morens udd., hvis forældre er uden for arbejdsmarkedet. 1986-2016. Procent

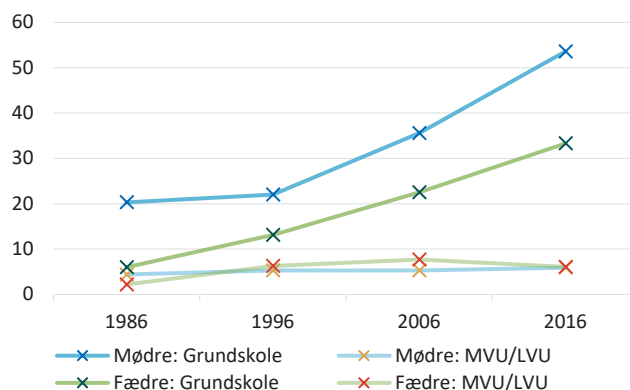

FIG. 20: 13-17-årige, opdelt efter familietype, hvis forældre er uden for arbejdsmarkedet. 1986-2016. Procent

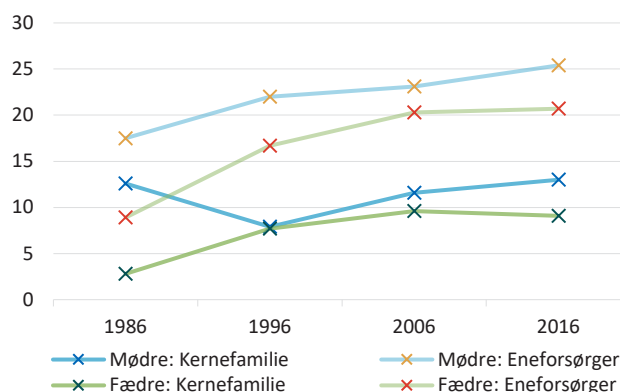
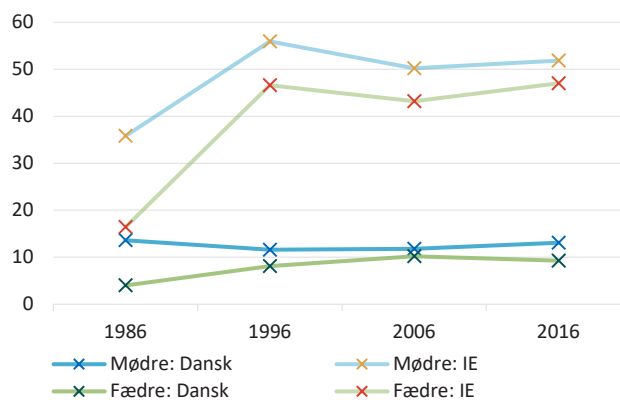

FIG. 21: 13-17-årige, opdelt efter herkomst, hvis forældre er uden for arbejdsmarkedet. 1986-2016. Procent

Børn af anden herkomst end dansk har siden 1986 hyppigere haft forældre, der har stået uden for arbejdsmarkedet, når man sammenligner med børn af dansk oprindelse. I perioden mellem 1986 og 1996 ses et stort spring i andelen af forældre på overførselsindkomster, særligt blandt fædrene (figur 21). Både mødre og fædre har siden da befundet sig på samme høje niveau i forhold til manglende arbejdsmarkedsdeltagelse. I 2016 var 52 pct. af mødrene og 47 pct. af fædrene til børn af anden herkomst end dansk uden for arbejdsmarkedet, mens det tilsvarende gjaldt for 13 pct. af mødrene og 9 pct. af fædrene til børn af dansk herkomst. I perioden 1996-1986 har der været konstant store forskelle mellem børn med dansk hhv. anden baggrund.

Fædres uddannelsesressourcer

Ovenfor har vi beskrevet, hvilke sammenhænge der eksisterer mellem mødre og fædres uddannelsesforhold. Her fokuserer vi på sammenhængene mellem fars uddannelse og familietype hhv. herkomst.

Ligesom for mødrenes vedkommende var der heller ikke blandt fædre nogen væsentlige uddannelsesmæssige forskelle mellem kernefamilier og eneforsørgerfamilier i 1986. Men over tid har børn i kernefamilier i højere grad end børn i eneforsørgerfamilierne profiteret af, at fædres uddannelsesniveau generelt er hævet. I 2016 var det således 23 pct. af børnene i eneforsørgerfamilierne, der havde en far, som højst havde en grundskoleuddannelse, mens den tilsvarende andel var 15 pct. i kernefamilierne. Samtidig er der

i samme år flere børn i kernefamilierne (31 pct.), hvis far har en lang uddannelse, i forhold til børn, der bor hos en enlig forsørger (19 pct.). Andelen af børn i eneforsørgerfamilier med en langt uddannet far har således været konstant over alle årene (figur 22).

Med det forbehold, at uddannelsesstatistikken kan være ufuldstændig, ser et tilsvarende mønster ud til at gøre sig gældende for indvandrer- og efterkommerbørn, hvis fædre heller ikke har profiteret af uddannelsesvæksten i Danmark. Siden 1996 har forskellen mellem børn med dansk hhv. anden baggrund, hvis far højst har en grundskoleuddannelse, været let stigende. En del fædre med anden baggrund end dansk har efter denne periode fået en kort uddannelse, om end de ikke har indhentet de danske fædre. Men mens flere fædre af dansk herkomst over tid har taget en længerevarende uddannelse, har andelen af fædre af anden herkomst med en lang uddannelse været nogenlunde konstant siden 1986 (figur ikke vist).

Straffede fædre

For analysens to yngste kohorter har vi information om fædre, der på et eller andet tidspunkt i livet (fra 15-årsalderen) har modtaget en strafferetlig dom. I begge kohorter har 12 pct. af fædrene modtaget en sådan dom. Registret strækker sig desværre ikke så langt tilbage for de to ældste kohorter. For at etablere et gyldigt sammenligningsgrundlag har vi afgrænset analysen til børn, hvis fædre har fået en strafferetlig dom inden for de seneste 5 år. Overordnet hører det til sjældenhederne, at børn i teen-

FIG. 22: 13-17-årige, opdelt efter familietype, hvis far er lavt-, kort- hhv. højtuddannet. 1986-2016. Procent

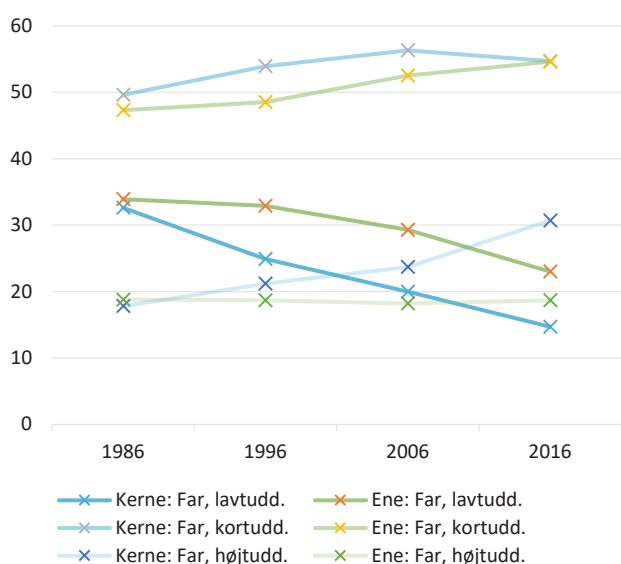

FIG. 23: 13-17-årige, opdelt efter morens udd., hvis far er straffet (sidste 5 år). 1986-2016. Procent

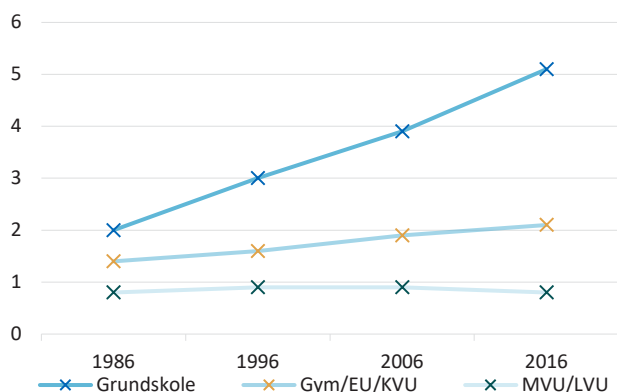

FIG. 24: 13-17-årige, opdelt efter familietype, hvis far er straffet (sidste 5 år). 1986-2016. Procent

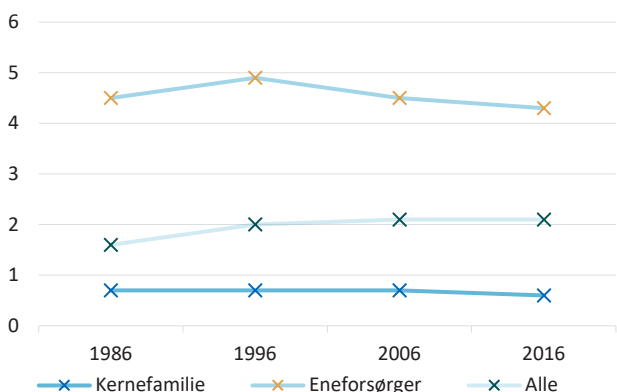
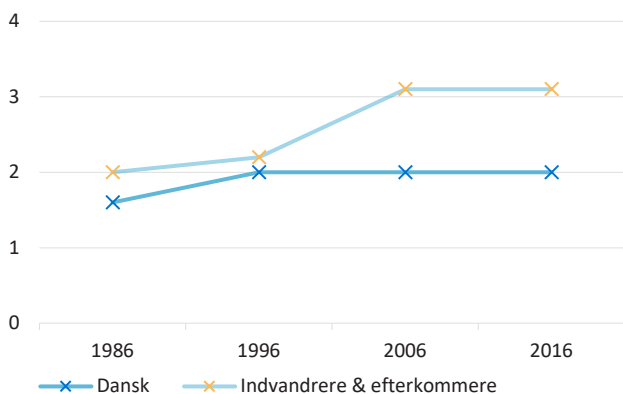

FIG. 25: 13-17-årige, opdelt efter herkomst, hvis far er straffet (sidste 5 år). 1986-2016. Procent

agealderen har en kriminel far. Det havde 1,6 pct. af børnene i den ældste kohorte (1986) og 2,1 pct. i den yngste kohorte (2016).

Udviklingstendensen har været svagt opadgående.

Når data opdeles efter familiens (mors) uddannelsesressourcer, ses det, at fædres kriminalitetsrate har holdt sig på et konstant lavt niveau over hele perioden (0,8-0,9 pct.) blandt de børn, som hidrører fra uddannelsesstærke hjem (figur 23). Børn fra uddannelsessvage hjem (hvor moren højst har en grunduddannelse) har i stigende omfang fået fædre, der har været på kant med loven – fra 2 pct. i 1986 til 5 pct. i 2016. Blandt børn med kortuddannede mødre er andelen med kriminelle fædre også vokset over tid, men knap så markant. Som helhed er forskellen mellem de mest hhv. mindst uddannelsesstærke grupper således øget.

Blandt kernefamilierne har 0,6-0,7 pct. af fædre været kriminelle i alle årene, mens strafprocenten blandt fædre til børn i eneforsørgerfamilier ligger på et nogenlunde konstant, men højere niveau (4,5-5 pct.). Over tid er der således ingen udviklingstræk mellem børn, der lever i kerne- hhv. eneforsørgerfamilier (figur 24).

For børn med dansk hhv. anden baggrund er der ikke store forskelle mellem de to grupper i den første periode, men siden 1996 er strafprocenten vokset blandt fædre til børn med anden etnisk baggrund med det resultat, at forskellen mellem danske og andre er vokset en smule (figur 25).

Som helhed er det således langs de socioøkonomiske linjer, at vi observerer de største ændringer.

Mødre med registrerede psykiatriske diagnoser

Information om registrerede psykiatriske diagnoser i Landspatientregistret blev først oprettet i 1995 og findes kun for de to yngste kohorter i analysen. Opgørelsen viser, at der er sket en fordobling i omfanget af diagnoser fra 1996 til 2016 (fra 4 til 9 pct.). Væksten reflekterer ikke nødvendigvis kun, at flere mødre rammes af psykisk sygdom, men kan også være udtryk for forandringer i behandlingssystemet, fx at man er blevet bedre til at opspore personer med psykiske lidelser, eller man er blevet mere tilbøjelig til at give dem en diagnose.

Udviklingen i andelene, der får en psykiatrisk diagnose, sker imidlertid ikke i samme takt i alle sociale grupperinger. Som det ses af figur 26, har de ressourcestærke grupper (mødre, der er højtuddannede, som lever i en kernefamilie, eller som har dansk oprindelse) sjældnere en psykiatrisk diagnose. I 2016 drejer det sig om 5-8 pct. af disse mødre. Blandt mødre, der højest har en grundskoleuddannelse, har 20 pct. en sådan diagnose i 2016, mens det drejer sig 15-16 pct. af mødrene i eneforsørgerfamilierne eller af anden etnisk herkomst.

AGGREGERET OPSAMLING AF FAMILIEKARAKTERISTIKA

Vi har opsamlende konstrueret et indeks, der belyser, hvordan antallet af potentielle problemophobninger (eller "risikofaktorer")

fordeler sig i vores forskellige demografiske grupperinger over tid. Den aggregerede analyse tilvejebringer et samlet overblik over eventuelle forandringstræk af sociale problemophobninger. Analysen er udformet således, at vi har tildelt barnet en risikofaktor, hvis det opfylder betingelsen for "udsathed" i forhold til følgende områder: Hvis barnet: 1) bor til leje (som mål på familiens materielle velfærdsniveau), 2) har en far, der er straffet inden for de sidste 5 år, 3) har en mor hhv. 4) en far, der er uden for arbejdsmarkedet, 5) har en far, hvis højst fuldførte uddannelse er en grundskoleeksamen 6) eller har en ung mor. Indikatoren om mødres psykiatriske diagnoser er ikke medtaget, da der kun findes data for de sidste to kohorter. Barnet kan således score mellem 0 og 6 point. Vi har derefter dels beregnet børns gennemsnitscore inden for hver kohorte, ligesom vi har grupperet børnene efter, om de befinder sig i et opvækstmiljø med få problemophobninger (0-1), flere problemophobninger (2-3) eller mange problemophobninger (4-6).

Mors uddannelse

Sammensætningen af børn med lavtuddannede mødre har ændret sig over tid: Gruppen er blevet mindre (halveret) og består i højere grad i dag tillige af eneforsørgere og kvinder med udenlandsk baggrund. At være barn af en mor, der højest har en grundskoleuddannelse, den såkaldt uddannelsesmæssige restgruppe, har over tid i stadig stigende grad udviklet sig til at være en marginaliseringsmarkør. Disse børn har ofte også fædre uden uddannelsesressourcer, en del har (fortsat) unge mødre, de

FIG. 26: 13-17-årige, hvis mor har en psykiatrisk diagnose. 2006 og 2016. Procent

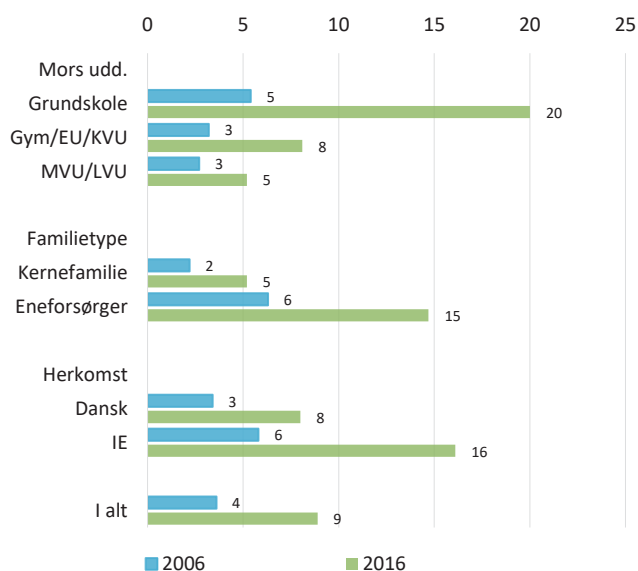
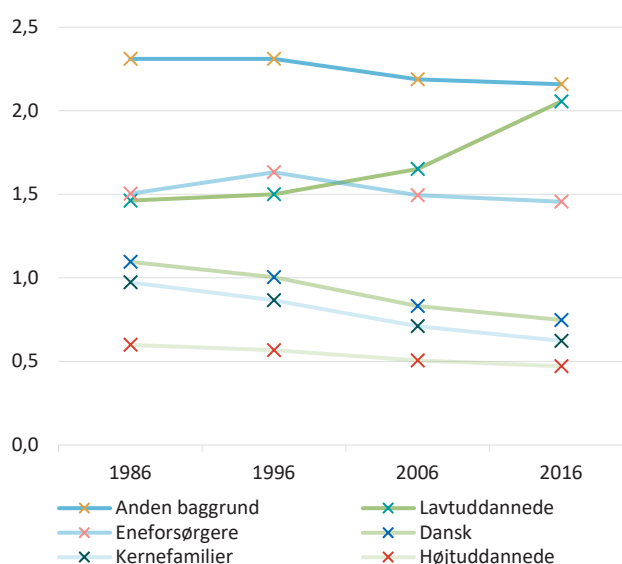

FIG. 27: Gennemsnitligt antal problemophobninger i udvalgte demografiske grupper. 1986-2016

bor stadig hyppigere til leje, har hyppigere både mødre og fædre, der står uden for arbejdsmarkedet og har over tid også hyppigere fået kriminelle fædre og mødre med psykiatriske diagnoser. Baggrundstæppet for disse udviklingstræk er en voksende klasse af veluddannede mødre, der over tid har et faldende eller konstant lavt niveau af problemophobninger (figur 27).

Den aggregerede analyse understøtter hypotesen om, at en opvækst med en lavtuddannet mor i tiltagende grad er forbundet med social udsathed. Mens stort set ingen børn af højtuddannede mødre indgår i højrisikogruppen med mange risikofaktorer (1 pct. over hele perioden), kan der observeres en stor stigning blandt de jævnaldrende med uddannelsessvage mødre. Fra 1986 til 2016 er andelen med få risikofaktorer i denne gruppe faldet fra 56 pct. til 38 pct., mens andelen med mange risikofaktorer er steget fra 4 pct. i 1986 til 17 pct. i 2016. Der er altså sket en betydelig forarmelse i denne gruppe, hvor en social polariseringsproces over tid er tydelig. Udviklingen indebærer, at den relative ulighed mellem børn af højt- og lavtuddannede på de fleste områder/indikatorer er øget betydeligt over en generation (figur 28).

Familietyper

Gennemgangen har videre vist, at børn af eneforsørgere på de fleste indikatorer for børnevelfærd har været dårligere stillet over hele perioden i forhold til børn, der vokser op i en kernefamilie. Samtidig viser udviklingen også, at kløften mellem de to familietyper på nogle områder er øget moderat over tid: Eneforsørgere-

familierne har ikke i samme udstrækning som kernefamilierne profiteret af uddannelsesvæksten; et udviklingstræk, der særligt gælder fædrene, som over tid også samtidig er blevet relativt mere marginaliserede i forhold til arbejdsmarkedet. Vi kan ikke afgøre, om fædrene bliver ekskluderet fra familierne, fordi de har dårligt forsørgerpotentiale; eller om de marginaliseres, fordi de forlader familien. Samtidig ser vi også blandt mødrene en moderat voksende kløft, idet flere i eneforsørgersfamilierne er unge og (på det seneste) har psykiatriske diagnoser.

At vokse op i en kernefamilie er forbundet med en opvækst i trykrammer. Over en 30-årig periode vokser børn i kernefamilier generelt op med færre risikofaktorer. Andelen med ingen/få risikofaktorer er vokset fra 76 pct. (1986) til 85 pct. (2016) (figur 29). Børn af eneforsørgere vokser i dag lidt hyppigere op i en familie med få risikofaktorer i forhold til tidligere, men gennemgående er disse børn over hele perioden belastet med flere problemophobninger end børnene i kernefamilierne (figur 27). Tilsvarende er grupperingen af meget udsatte børn, der lever med mange risikofaktorer, noget større (6-7 pct.) i eneforsørgersfamilierne set i forhold til deres jævnaldrende i kernefamilier (2-3 pct.). Familien synes således i højere grad end tidligere at være blevet en mediator for sociale forskelle.

Herkomst

Gruppen af børn af anden herkomst end dansk har over tid været stadigt voksende og er en kompleks kategori, fordi dens sam-

FIG. 28: Forekomst af problemophobninger blandt børn med højt- og lavtuddannede mødre. 1986-2016. Procent

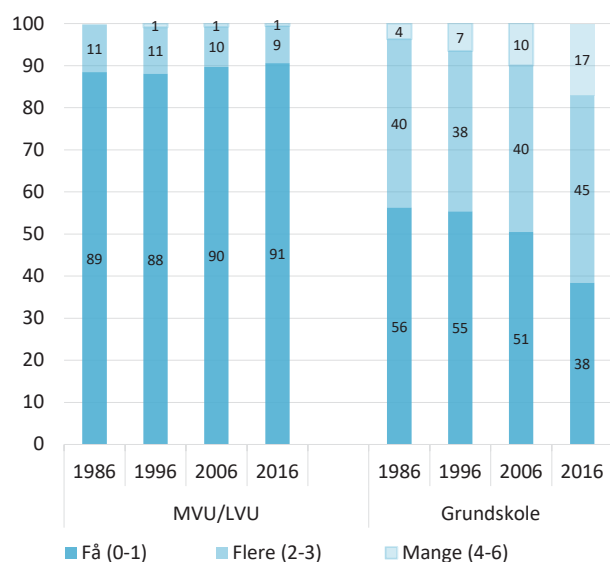
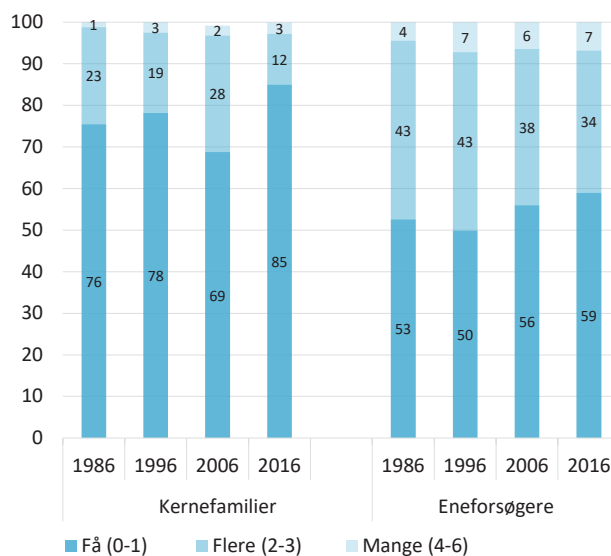

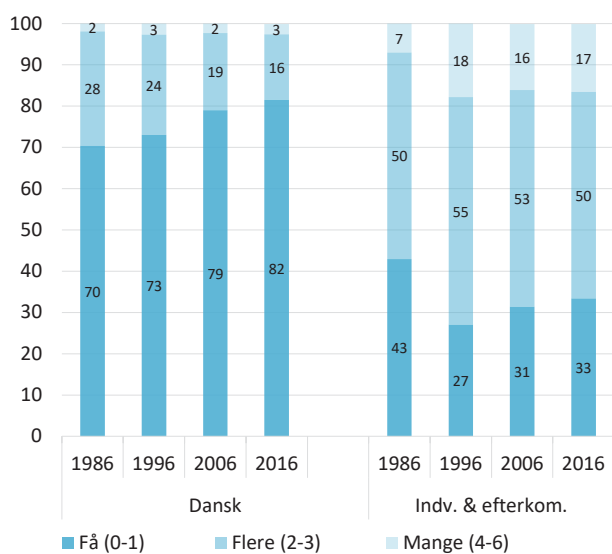
FIG. 29: Forekomst af problemophobninger blandt børn i kerne- og eneforsørgersfamilier. 1986-2016. Procent

mensætning har ændret sig over tid. På baggrund af de data, vi har, viser analyserne om familiekarakteristika, at disse unges opvækstbetingelser over hele perioden er karakteriseret ved færre ressourcer end danske unge: Mange flere bor til leje, mange har forældre uden uddannelse og arbejdsmarkedstilknytning, mange har unge mødre (selvom fødealderen stiger), og gennem de senere år har flere fået fædre, der er straffet og mødre med psykiatriske lidelser. De vokser således gennemgående op med flere sociale problemophobninger end børn med dansk herkomst. Der er imidlertid tegn på, at børn af anden etnisk herkomst over tid vokser op med lidt færre problemophobninger. Sætter vi en parentes om opgørelsen fra 1986, hvor datagrundlaget kan være mere usikkert, er andelen med flere risikofaktorer således faldet med 5 pct. fra 1996-2016, mens en tilsvarende andel vokser op med få tegn på udsathed (figur 30). Dog er andelen af indvandrer- og efterkommerbørn, der vokser op med mange problemophobninger, betydeligt større (omkring 18 pct. siden 1996), end blandt danske jævnaldrende (ca. 2 pct.), på trods af at unge med anden baggrund nærmer sig de unge af dansk herkomst, omend der stadig er lang vej igen.

Over tid er der ikke tegn på øget konvergens i familiekarakteristika mellem danskere og indvandrere hhv. efterkommere; tværtimod kan man konstatere en tendens til stigende divergens til ulempe for børnene af anden herkomst, dvs. at den relative ulighed på nogle områder er blevet lidt større.

FIG. 30: Forekomst af problemophobninger blandt børn af dansk og anden herkomst. 1986-2016. Procent

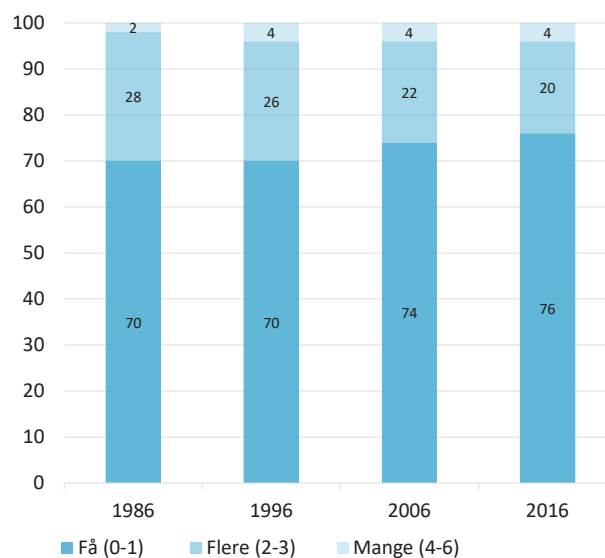

De mest sårbare grupper

Som det fremgår af figur 31, vokser de fleste danske børn op uden mange problemophobninger. Andelen med få/ingen risikofaktorer (0-1) er som helhed vokset fra 70 til 76 pct. fra 1986 til 2016, mens andelen med flere risikofaktorer (2-3) omvendt er faldet fra 28 til 20 pct. Således bedømt har den danske børnepopulation som helhed fået det bedre. På trods af at flere vokser op med færre risikofaktorer, viser figuren også, at den lille andel af meget udsatte børn, der vokser op med mange (4-6) problemophobninger, er fordoblet fra 2 til 4 pct. over perioden. Mens andelen med mange problemophobninger har været nogenlunde stabil blandt børn af eneforsørgere og blandt børn med anden etnisk baggrund siden 1996, er denne andel firdoblet blandt børn med lavtuddannede mødre siden 1986.

Samtidig med at denne lille højrisikogrube af udsatte børn med mange problemophobninger er øget, er den også blevet mere komplekst sammensat (figur 32). Over hele perioden har 9 ud af 10 børn i denne gruppering enten en lavtuddannet mor, en opvækst i en eneforsørgerfamilie eller en anden herkomst end dansk, mens ca. en tiendedel af børnene ikke har nogen af disse familiekarakteristika. Andelen af børn i højrisikogruppen, der kun er ressourcetsvage på ét område, har imidlertid været klart faldende over årene. I 1996 var over halvdelen (55 pct.) af disse højrisikobørn kun ressourcetsvage på et område, mens 37 pct. var ressourcetsvage på to eller tre områder. I 2016 er de tilsvarende andele 40 hhv. 49 pct. Det betyder, at overlappet mellem lavt-

FIG. 31: Overordnet fordeling af problemophobninger i den 13-17-årige børnebefolkning. 1986-2016. Procent

uddannede mødre, eneforsørgere og anden etnisk herkomst er blevet større.

OUTCOMES FOR BØRNENE I 23-27-ÅRSALDEREN

Dette afsnit fokuserer på, hvordan det er gået børnene, 10 år efter at vi så på dem første gang. Analysen omfatter de tre ældste kohorter (K1, K2, K3). Vi fokuserer på dels på deres uddannelsesforhold, på om de tilhører gruppen, der hverken er i uddannelse eller beskæftigelse, samt på andelen, der har fået en strafferetlig dom.

Generelle udviklingstræk

Som det fremgår af figur 33, der viser befolkningens højeste fuldførte udførte uddannelse, er der over de 20 år fra 1996 til 2016 blevet færre unge i 23-27-årsalderen, som kun har en grundskoleleeksamen, mens omtrent samme andel højst har en gymnasial uddannelse; sidstnævnte dækker både over dem, som ikke fuldfører mere end en gymnasial uddannelse, og dem, der oven på en gymnasial uddannelse er i gang med en endnu ikke afsluttet videregående uddannelse. Udviklingen viser videre, at der over tid er 12 procentpoint færre, som på dette alderstrin har afsluttet en erhvervsfaglig uddannelse. Til gengæld har en dobbelt så stor andel (30 pct.) i 2016 afsluttet en videregående uddannelse i forhold til i 1986 (14 pct.). Når man måler på dette alderstrin, synes der især være en øget interesse for de mellemlange videregående uddannelser, men man skal have in mente, at mange af de 23-27-årige, som har valgt at søge ind på de lange universi-

tetsuddannelser, ofte endnu ikke har afsluttet deres uddannelse, hvorfor deres højeste fuldførte uddannelse er registreret som "gymnasial uddannelse".

For at komplementere billedet af de unges uddannelsesaktiviteter fokuserer vi også på dem, der er i gang med et uddannelsesforløb (figur 34). Her ses, at næsten dobbelt så mange fra kohorte 3 (40 pct.) er under uddannelse i 2016 i forhold til den

FIG. 33: 23-27-årige fordelt efter deres højest fuldførte uddannelse. 1996-2016. Procent

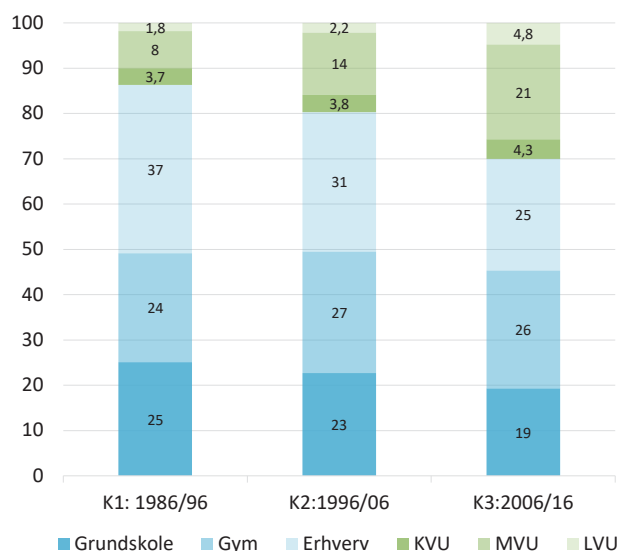

FIG. 32: Udvikling i sammenfald mellem ressourcetsvage grupper i højrisikogruppen. 1986-2016. Procent

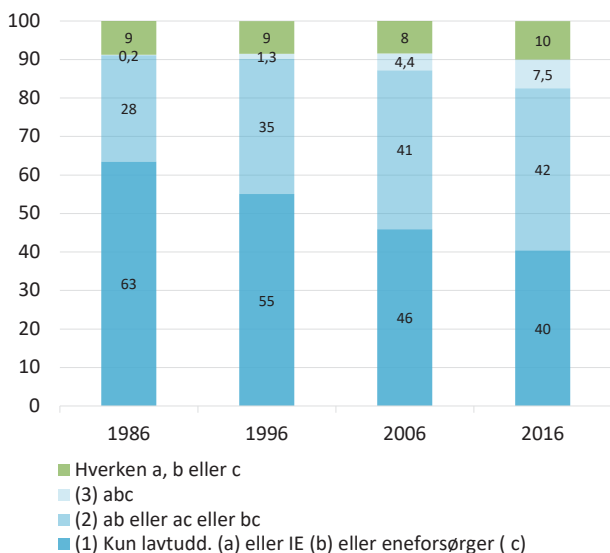

FIG. 34: Andel af alle 23-27-årige, der er i gang med en uddannelse. 1996-2016. Procent

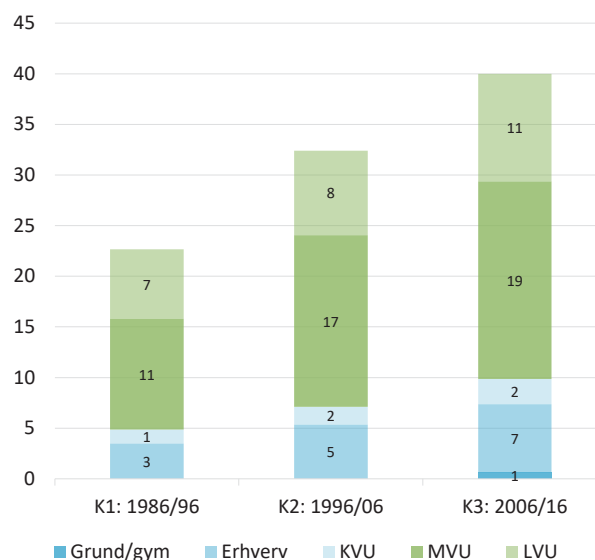
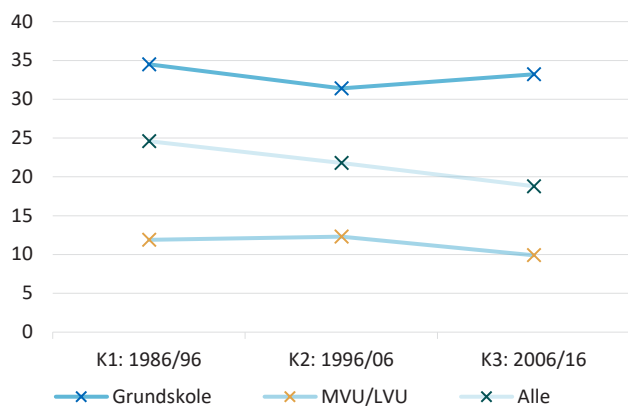
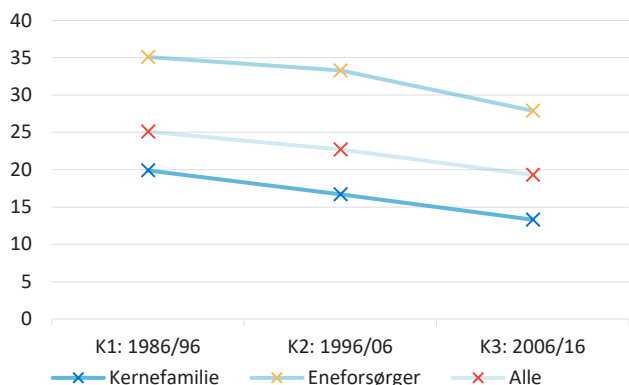
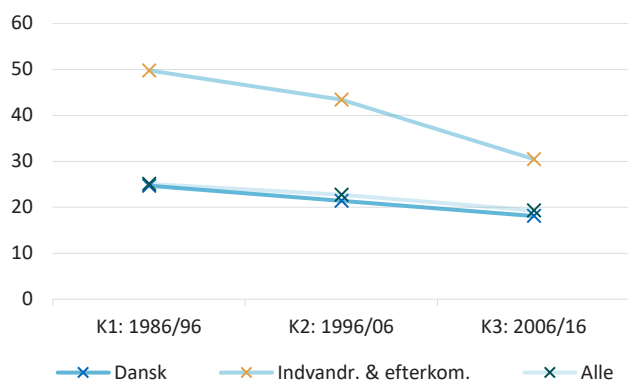

FIG. 35: 23-27-årige, opdelt efter morens udd., der højst har fuldført folkeskolen. 1996-2016. Procent**FIG. 36:** 23-27-årige, opdelt efter familietype, der højst har fuldført folkeskolen. 1996-2016. Procent**FIG. 37:** 23-27-årige, opdelt efter herkomst, der højst har fuldført folkeskolen. 1996-2016. Procent

ældste kohorte 1 (23 pct.) i 1996. Også her ses en øget tilslutning til de mellemlange videregående uddannelser, mens der har været en svagere vækst til erhvervsuddannelserne og de lange videregående uddannelser.

Samlet set tegner de to opgørelser et billede af, at uddannelsesvæksten ikke er stoppet med forældregenerationen; den fortsætter hos de unge selv, hvor stadig færre nøjes med en grundskoleuddannelse, og stadig flere får en (især mellemlang) videregående uddannelse.

De unges gennemførte og igangværende uddannelsesforløb

På baggrund af de ovennævnte generelle udviklingstræk fokuserer vi i det følgende på to udviklingstræk i hver sin ende af det uddannelsesmæssige spektrum: For det første på dem, der er endt i den uddannelsesmæssige restgruppe, som højst har fuldført en grundskoleuddannelse, og for det andet på dem, der allerede har gennemført – eller har udsigt til at fuldføre – en mellemlang eller lang videregående uddannelse.⁷

Der er over hele perioden en betydelig social gradient i de unges uddannelsespræstationer (figur 35). Over hele perioden er det ca. en tredjedel af de unge, som kommer fra hjem med en lavtuddannet mor, som selv har grundskolen (FSA) som den højeste afsluttede uddannelse. Blandt unge fra hjem, hvor moren har en mellemlang eller lang videregående uddannelse, udgør den tilsvarende andel ca. 10 pct. Der er ingen væsentlige ændringer fra 1996

FIG. 38: 23-27-årige, opdelt efter morens udd., der er i gang med eller har fuldført MVU eller LVU. 1996-2016.

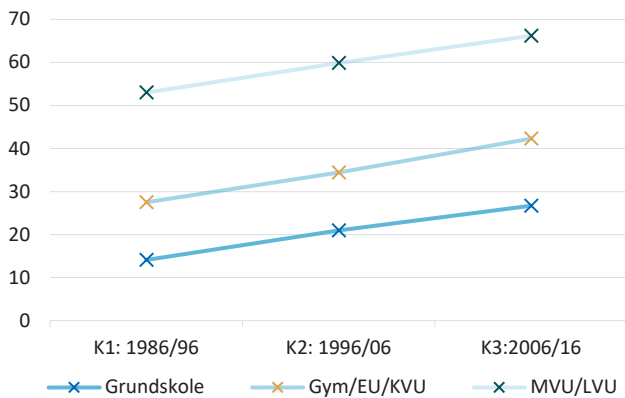

FIG. 39: 23-27-årige, opdelt efter familietype, der er i gang med eller har fuldført MVU eller LVU. 1996-2016. Procent

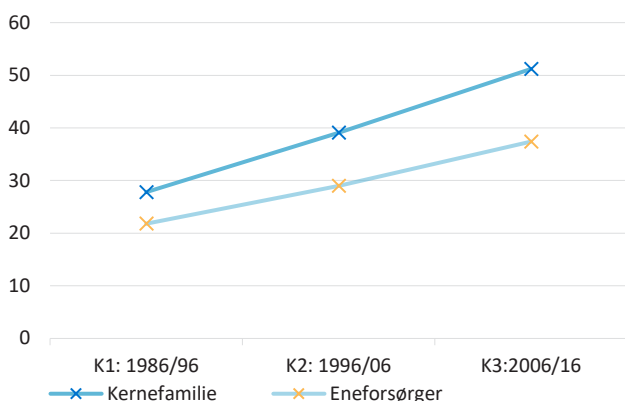
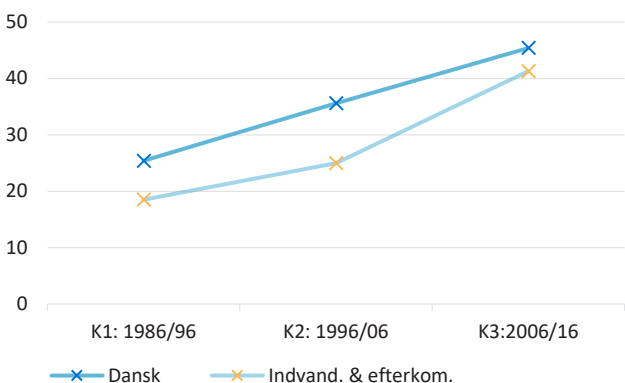

FIG. 40: 23-27-årige, opdelt efter herkomst, der er i gang med eller har fuldført MVU eller LVU. 1996-2016. Procent

til 2016. Når det drejer sig om andelen af unge, der er i gang med eller har gennemført en længerevarende uddannelse, ses det, at flere unge fra såvel højt- som lavtuddannede hjem over tid har fået adgang til det videregående uddannelsessystem (figur 38). I 1996 havde 16 pct. af alle unge gennemført eller var i gang med en MVU/LVU; i 2016 var andelen næsten fordoblet til 28 pct. Blandt unge fra de uddannelsesmæssigt mest privilegerede hjem var 53 pct. i gang med eller havde afsluttet en MVU/LVU i 1996; i 2016 var det 66 pct. Blandt unge fra uddannelsessvage hjem var de tilsvarende andele 14 hhv. 27 pct. Disse udviklingstræk peger i retning af, at en udvidet adgang til det videregående uddannelsessystem er kommet unge fra alle sociale grupperinger til gavn. Den uddannelsesmæssige kløft mellem de unge fra uddannelsesstærke hhv. -svage hjem er således ikke vokset over tid.

Unge fra den ældste kohorte (K1), der er vokset op i en eneforsørgerfamilie i 1980'erne, forlod hyppigere uddannelsessystemet med en grundskoleuddannelse (35 pct.) i forhold til unge, der havde haft en opvækst i en kernefamilie (20 pct.) (figur 36). Over tid er andelen, der højst fuldfører en folkeskoleeksamen, faldet proportionalt lige meget i begge familietyper. Når vi ser på andelen, der gennemfører et længerevarende uddannelsesforløb, er der imidlertid sket visse forskydninger. Mens der i 1996 kun var mindre forskelle mellem de unge fra kerne- hhv. eneforsørgerfamilierne (28 hhv. 22 pct. havde fuldført eller var i gang med et længerevarende uddannelsesforløb), er dette mindre gab nu øget med 8 procentpoint i 2016, hvor 51 pct. af de unge fra kernefamilierne mod kun 37 pct. fra eneforsørgerfamilier havde

bestået eller var i færd med at tage en MVU/LVU (figur 39). Der kan således iagttages en øget divergens mellem familietyperne.

I 1996 havde halvdelen af de 23-27-årige unge med indvandrer- eller efterkommerbaggrund forladt uddannelsessystemet med højst en grundskoleeksamen, en forekomst, der er dobbelt så høj som blandt danske unge dette år (25 pct.) (figur 37). Over tid er denne forskel blevet mindre: I 2016 var det kun 31 pct. af de unge med udenlandsk baggrund, der højst havde fuldført folkeskolen, mod 18 pct. af de unge med dansk herkomst. Ligesom unge danske har unge af anden herkomst også i stigende grad søgt ind på de videregående uddannelsesinstitutioner (figur 40). Siden 2006 har udviklingen været præget af øget konvergens. I 2016 var der kun mindre forskelle (4 procentpoint) mellem danske unge og unge af anden herkomst, som var i gang med eller havde fuldført en mellemlang eller lang videregående uddannelse. Set over en længere tidshorisont (dvs. fra 1996, hvor informationerne om de etniske unge kan være mindre fuldstændige), er udviklingen gået i retning af øget konvergens mellem de to grupper.

Hverken i uddannelse eller beskæftigelse (NEET)

Unge, som hverken er under uddannelse eller i beskæftigelse, er en sårbar gruppe med risiko for at blive marginaliseret fra deltagelse i samfundslivet. På baggrund af informationer om unges igangværende uddannelsesaktiviteter og beskæftigelsesforhold har vi her konstrueret et groft mål for, hvor mange der befinder sig i NEET-gruppen.⁸

FIG. 41: 23-27-årige, opdelt efter morens uddannelse, der hverken er i uddannelse eller beskæftigelse, 1996-2016. Procent

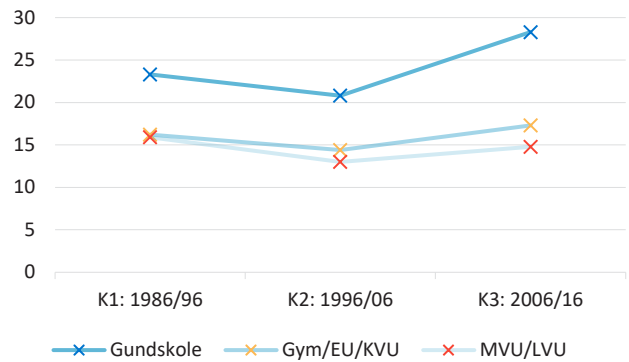

FIG. 42: 23-27-årige, opdelt efter familietype, der hverken er i uddannelse eller beskæftigelse. 1996-2016. Procent

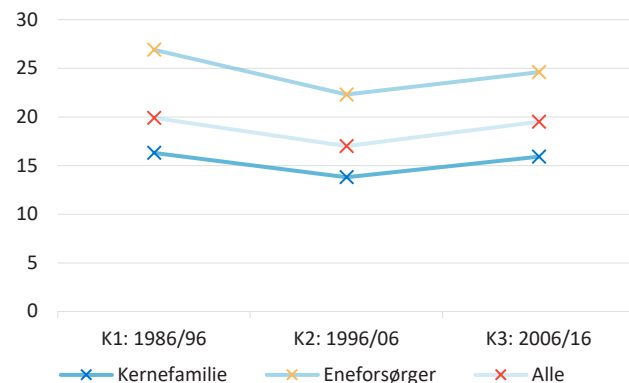
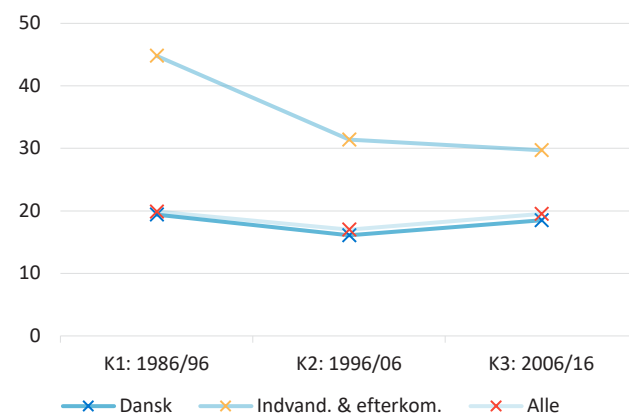

FIG. 43: 23-27-årige, opdelt efter herkomst, der hverken er i uddannelse eller beskæftigelse. 1996-2016. Procent

Vores analyse viser, at unge fra de relativt ressourcetsvage hjem (grundskoleuddannelse, eneforsørgerfamilier samt unge med anden etnisk herkomst) hyppigere end unge fra hjem med de relativt fleste ressourcer (lang uddannelse, kernefamilier, dansk herkomst) har øget risiko for at befinde sig i NEET-gruppen som 23-27-årige (figur 41-43). Disse forskelle findes både i 1996, 2006 og 2016. Men over tid kan der iagttages nogle forskydninger mellem grupperingerne: I forhold til betydningen af uddannelsesressourcerne i opvækstmiljøet ses, at kløften mellem børn fra uddannelsesstærke hhv. -svage hjem er øget over tid, særligt inden for det sidste 10-år, hvor en stigende andel unge fra hjem med begrænsede uddannelsesressourcer nu indgår i NEET-gruppen. I forhold til unge, der er opvokset i kernefamilier hhv. eneforsørgerfamilier, har der over hele perioden været ca. 10 procentpoint flere af de unge fra eneforsørgerfamilierne, som hverken er i uddannelse eller beskæftigelse. Her kan man med andre ord ikke iagttage nogen væsentlige forskydninger. I forhold til unge med dansk hhv. anden etnisk herkomst iagttages i 1996 meget betydelige forskelle mellem de to grupper, idet 45 pct. af indvandrer- og efterkommerunge mod 19 pct. af de danske unge hverken er i uddannelse eller beskæftigelse. Over årene har disse forskelle udjævnet sig noget, idet andelen af indvandrer- og efterkommerunge, som hverken er i uddannelse eller beskæftigelse, er blevet reduceret til 30 pct. I forhold til NEET-indikatoren er udviklingen således gået i retning af øget divergens mellem unge fra uddannelsesstærke hhv. -svage hjem, status quo for unge fra eneforsørger- hhv. kernefamilier, mens udviklingen går i retning

mod konvergens mellem unge med anden etnisk hhv. dansk herkomst.

Unge, der er dømt for kriminalitet

Kriminalitet er ligesom NEET en indikator på mulig social marginalisering. Over tid er andelen af 23-27-årige, der nogensinde har modtaget en dom for en strafferetlig overtrædelse, steget en anelse, fra 5 til 6 pct. I dette afsnit fokuserer vi på, hvordan denne kriminalitet fordeler sig over tid i vores tre sammenligningsgrupper.

Der er en betydelig social gradient i unges kriminalitet (figur 44). Unge fra de relativt mest uddannelsesstærke hjem tegner sig over hele perioden ved at udøve relativt lidt kriminalitet (2-3 pct.). Med færre uddannelsesressourcer i opvækstmiljøet stiger andelen af unge, der har modtaget en straffelig dom. Blandt unge fra hjem uden uddannelsesressourcer har mere end tre gange så mange fået en dom. Over tid er forskellen i kriminalitet mellem de unge fra uddannelsesstærke hhv. -svage hjem øget. I 2016 havde 10 pct. af de unge, hvor moren højst har en grundskoleeksamen, modtaget en dom, mod 7 pct. i 1996.

I forhold til familietyper ses, at unge fra eneforsørgerfamilier ca. dobbelt så hyppigt har erfaringer med kriminalitet (8 pct.) i forhold til unge, der har haft en opvækst i en kernefamilie (4 pct.). Over tid er der ikke sket væsentlige forskydninger i dette forhold (figur 45).

FIG. 44: 23-27-årige, opdelt efter morens uddannelse, der har modtaget en straf. 1996-2016. Procent

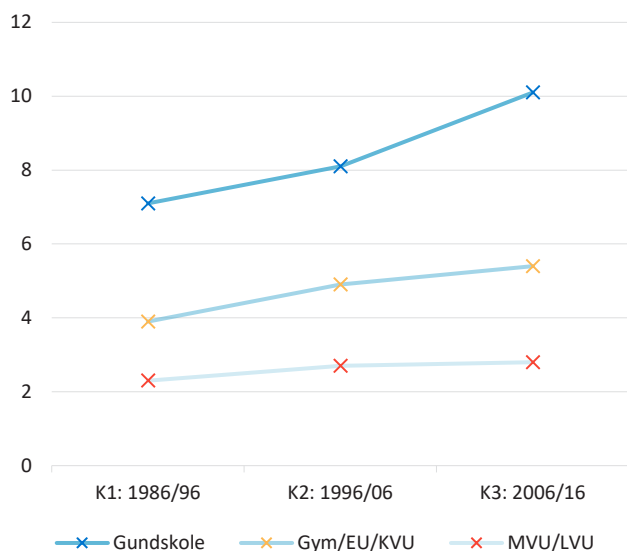
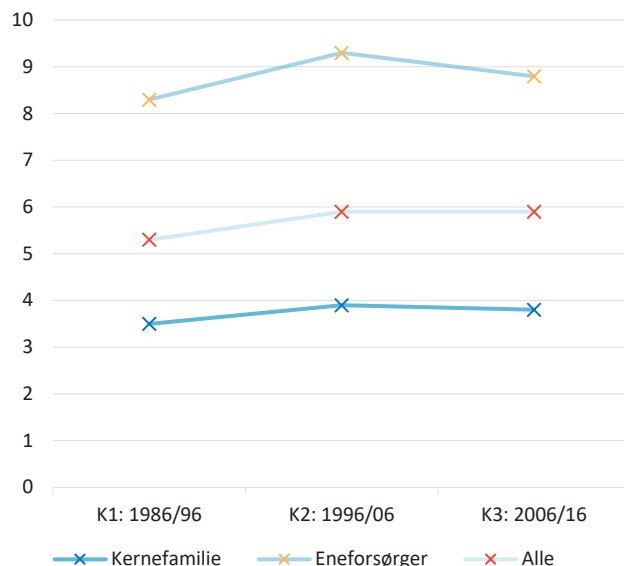

FIG. 45: 23-27-årige, opdelt efter familietype, der har modtaget en straf. 1996-2016. Procent

Unge af anden etnisk herkomst har over hele perioden befundet sig på et højere niveau i forhold til sanktioneret kriminalitet i forhold til unge af dansk herkomst. Over tid er forskellen mellem de to grupper øget en smule, idet 14 pct. af de etniske unge havde modtaget en dom i 2016 mod kun 11 pct. i 1996 (figur 46).

AGGRERET OMSAMLING OM UDFALD HOS BØRNENE

Vi har i regressionsanalyser estimeret, hvilke faktorer der i 1996, 2006 og 2016 har sammenhæng med, om børnene i 23-27-årsalderen 1) højst har gennemført en grundskoleuddannelse, 2) er i gang med eller har gennemført MVU/LVU, 3) tilhører NEET-gruppen hhv. 4) selv er blevet straffet. Analyserne inddrager under ét betydningen af ti baggrundsvariable (jf. metodeafsnit). Resultaterne viser, at hver af de ti baggrundsvariable har statistisk sammenhæng med de fire udfaldsvariable i alle år (se bilagstabel 1). Den marginale effekt af de enkelte baggrundsvariable er dog gennemgående beskeden eller moderat, bortset fra såvel morens som farens *uddannelsesniveau*, der i alle 3 år har en næsten uændret, men væsentlig betydning for børnenes sandsynlighed for højst at gennemføre en grundskoleuddannelse og især for at være i gang med eller have afsluttet en længerevarende uddannelse.

Over tid har de enkelte baggrundsvariable gennemgående den omtrentlige samme effekt på hvert af de fire udfaldsmål, men enkelte trends fortjener at blive fremhævet. For det første er den marginale effekt af anden etnisk baggrund (frem for dansk) mind-

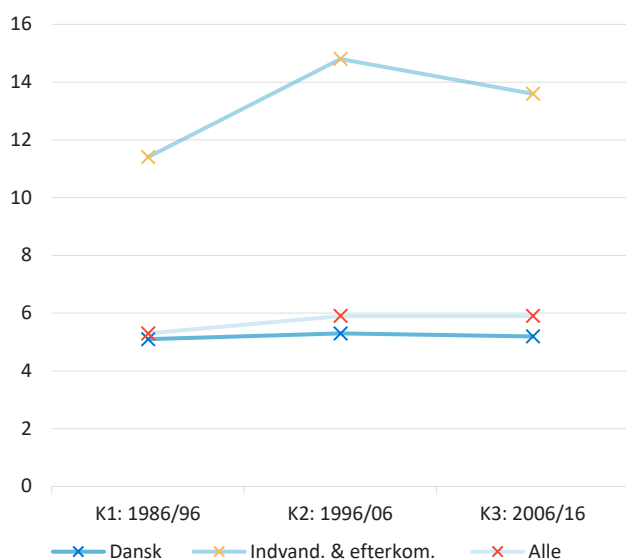
sket betydeligt i forhold til sandsynligheden for 1) højst at gennemføre en grundskoleuddannelse, 2) være i gang med eller have fuldført en videregående uddannelse samt 3) at tilhøre NEET-gruppen. Disse resultater er i overensstemmelse med den beskrivende gennemgang ovenfor. Tilsvarende viser regressionsanalyserne for det andet, at børn, der ikke er vokset op i en kernefamilie, i dag (2016) har lavere sandsynlighed for at gennemføre et længerevarende uddannelsesforløb i forhold til de tidligere år. For det tredje peger analysen på, at fædres kriminalitet over tid har forstærket sammenhængen med, om unge selv får en strafferetlig dom. Endelig vil vi fremhæve, at den unges køn også spiller en selvstændig rolle for visse af udfaldsmålene; her særligt, at det at være en dreng (frem for en pige) over tid har reduceret sandsynligheden for at gennem- eller fuldføre en længerevarende uddannelse.

Som helhed understøtter disse mere avancerede regressionsanalyser den allerede beskrivende gennemgang, men de tilføjer på nogle områder også yderligere viden om andre baggrunds faktors sammenhæng med, hvordan de unge klarer sig.

DISKUSSION OG KONKLUSION

I dette kapitel har vi på baggrund af udvalgte registerbaserede indikatorer belyst udviklingen i børnevelværd gennem de sidste 30 år ved at sammenligne de relativt mest ressourcestærke med de relativt mest resourcesvage grupperinger langs tre dimensioner: morens uddannelsesniveau, familietype og herkomst. Formålet var at undersøge, om børnevelværdsgoderne over tid er blevet

FIG. 46: 23-27-årige, opdelt efter herkomst, der har modtaget en straf. 1996-2016. Procent

mere eller mindre proportionalt fordelt, og om man i forlængelse heraf ville kunne fastslå, om vi har opnået øget eller mindre social lighed i forhold til børns livschancer.

Megen forskning om intergenerational transmission (eller "social arv") har vist, at den sociale familiebaggrund har sammenhæng med, hvordan børnene klarer sig senere i tilværelsen. Vores gennemgang har peget på, at mens grupperingen af børn med lavtuddannede mødre (og fædre) over tid er blevet reduceret betragteligt, fordi forældre generelt er blevet mere veluddannede, så har sammensætningen af den uddannelsessvage gruppe samtidig ændret sig, og den bærer i dag tydeligere tegn på social udsathed. At vokse op i et hjem med en mor, der tilhører den uddannelsesmæssige restgruppe, er således over tid i højere grad blevet en marginaliseringsmarkør. I det perspektiv er det måske ikke så overraskende, at børnene, når de er midt i 20'erne, gennemsnitligt klarer sig lidt dårligere på nogle af de målte områder (NEET og kriminalitet) i forhold til tidligere. Det overraskende er måske snarere, at nogle af de unge på trods af de odds, der hidrører fra deres opvækstmiljø, alligevel har været i stand til at holde en takt, der i stigende grad har bragt dem ind i det videregående uddannelsessystem, også selvom det ikke sker i samme omfang som blandt unge, der hidrører fra uddannelsesmæssigt mere privilegerede hjem. Her er det dog vigtig at være opmærksom på, at vi kun kan måle udviklingen for de tre ældste kohorter, mens den yngste kohorte endnu ikke figurerer. I perioden 2006-16 er den divergerende trend mellem børn af højt- og lavtuddannede (mødre) blevet tydeligere, og vi kan derfor ikke udelukke, at man på sigt vil kunne observere en øget polariseringstendens blandt unge fra uddannelsesstærke hhv. -svage hjem.

Vi har i kapitlet berørt spørgsmålet om, hvordan familieadfærd kan bidrage til at mediere sociale forskelle. Denne gennemgang

har vist, at skilsmissebørn i eneforsørgerfamilier på nogle områder har ringere opvækstbetingelser end børn i kernefamilier over hele perioden. Flere har fx haft unge mødre, en opvækst i lejeboliger, mødre uden for arbejdsstyrken og fædre, der er straffet. Men på andre områder – i forhold til forældrenes uddannelsesniveau og fædres arbejdsmarkedsdeltagelse – havde børn i kerne- og eneforsørgerfamilier et næsten ensartet udgangspunkt i 1986, og her er kløften vokset sig større over årene. Mødrene i kernefamilierne overhalede eneforsørgerne først ved hyppigere at tage en kort uddannelse (1996) og senere ved hyppigere at gennemføre en længerevarende uddannelse (fra 2006). Eneforsørgerne bliver også bedre uddannet i løbet af de 30 år, blot ikke i samme takt. I 2016 fylder eneforsørgere dobbelt så meget i gruppen, der kun har en grundskoleuddannelse, i forhold til i 1986. Mødrene i kernefamilierne har over årene i højere grad fulgt beskæftigelsesvejen, mens en stigende andel mødre i eneforsørgerfamilierne ingen arbejdsmarkedstilknytning har. I dette perspektiv finder vi det også væsentligt at fremhæve, at unge fra eneforsørgerfamilier er sakket agterud i det videregående uddannelsessystem. Mens den ældste kohorte af skilsmissebørn (som hyppigere kom fra uddannelsesstærke hjem) klarede sig næsten lige så godt som kernefamiliebørnene, ser vi i dag (2016) en øget kløft mellem de to grupper, til trods for at den yngste kohorte (kohorte 3) i højere grad end de to ældre (kohorte 1 og 2) har været underlagt et politisk regime om det delte forældreskab (fælles forældremyndighed, udvidede samværsordninger), der skulle afbøde nogle af de negative virkninger for børnene, som følger af forældrebruddet. Gennemgangen har vist, at børn med indvandrer- og efterkommerbaggrund gennemgående har vanskeligere opvækstbetingelser end børn af dansk herkomst, og over tid ser flere af forskellene mellem de to grupper (fx forældrenes arbejdsmarkedstilknytning) ud til at være blevet markant forværret. Ikke desto mindre ser vi tegn på, at unge af anden herkomst har tilnærmet

TABEL 1: Samlet oversigt over trends i børnevelfærd 1986-2016 belyst ved udviklingen blandt relativt ressourcestærke hhv. resourcesvage grupperinger ud fra udvalgte indikatorer

	Uafhængige variable						
	Generel udvikling	Mors uddannelse (høj vs. lav)		Familietype (kerne- vs. eneforsørgere)		Herkomst (dansk vs. IE)	
		Trend	Procentpoint forskel 1986 til 2016	Trend	Procentpoint forskel 1986 til 2016	Trend	Procentpoint forskel 1986 til 2016
Afhængige variable							
<i>Familiekarakteristika i 13-17-årsalderen</i>							
Mors alder < 25 år	Fald	Divergens	5,1	Divergens	7,9	Divergens	10,3
Lejer	Svag vækst	Divergens	22,6	Divergens	2,2	Uforandret	-1,5
Mor uden for arbejdsmarkedet	(Svag) vækst	Divergens	32	Divergens	8	Divergens	17
Far uden for arbejdsmarkedet	Fald	Divergens	23	Divergens	6	Divergens	25
Fars uddannelse (lav)	Fald	Konvergens	-13,7	Divergens	7	Divergens	7,5
Fars uddannelse lang	Vækst		0,7	Divergens	-13	Divergens	-12,9
Far straffet (sidste 5 år)	Svag vækst	Divergens	3	Uforandret	-1	[Uforandret]	1
Mor psykisk syg (2006-16)	Vækst	Divergens	12,1	Divergens	5,4	Divergens	5,3
<i>Gennemsnit over 6 problemophobninger</i>		Divergens	0,7	Divergens	0,3	Divergens	0,2
<i>Karakteristika hos børn i 23-27-årsalderen</i>							
Højest fuldført FSA	Fald	Uforandret	1	Uforandret	-1	Konvergens	-13
I gang med eller har gennemført MVU/LVU	Vækst	Uforandret	1	Divergens	-8	Konvergens	3
Hverken i uddannelse eller beskæftigelse.	Uforandret	Divergens	6,1	Uforandret	-1,9	Konvergens	-14,2
Er selv straffet	Uforandret	Divergens	2,5	Uforandret	0,2	Divergens	2,1

Note: Ændringer under 2 procentpoint er kategoriseret som uforandret.

sig de unge af dansk herkomst. Det gælder i forhold til andelen med en folkeskoleeksamen som den højeste fuldførte uddannelse, i forhold til adgangen til det videregående uddannelsessystem (fra 2006) og i forhold til NEET-gruppen, hvor der over tid er øget konvergens. En sandsynlig medvirkende forklaring på denne udvikling kan være, at en stadig stigende del af børnene er efterkommere, der er født og opvokset i Danmark. Men samtidig ser vi i indvandrer- og efterkommergruppen også stigende tegn på social marginalisering, bedømt på kriminalitetsraten.

Når vi under ét bedømmer den samlede udvikling (jf. tabel 1), er der ikke gennemgående tegn på, at den sociale ulighed i børnevelfærd er uforandret eller er blevet mindre over tid. Når vi samlet ser på de indikatorer, som beskriver barnets opvækstmiljø ("familiekaraktéristika"), er de relative forskelle mellem ressourcestærke og ressourcesvage opvækstmiljøer generelt øget, hvilket taler for øget social ulighed. Når vi inddrager indikatorer hos barnet selv, dvs. udfald i 23-27-årsalderen, er disse forskelle imidlertid knap så tydelige.

I kapitlets indledning refererede vi til flere amerikanske undersøgelser, der har vist, at børnevelfærdskløften mellem de ringest og bedst stillede er øget dramatisk over en generation. På det foreliggende grundlag finder vi ikke belæg for at drage tilsvarende konklusioner om udviklingen i den danske børnevelfærd, de observerede divergenser til trods. Vi tilskriver dette den universalistiske danske velfærdsmodel, der trods alt har remedier til at afbøde virkningerne af trange opvækstvilkår.

REFERENCER

- Amato, P. (2005): "The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation". *Future Child*. 15(2): s. 75-96.
- Andersen, H.S. (2010): *Når teltpælene rykkes op. Geografisk mobilitet i Danmark og dens årsager*. København: Center for bolig og velfærd, Realdania Forskning.
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2007): *Fordeling og Levevilkår 2007*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2018): *Den stigende polarisering rammer børnene. Fordeling & levevilkår*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Arnett, J.J. (2000): "Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties". *American Psychologist*, 55(5), s. 469.
- Brooks-Gunn, J. & L. Markmann (2005): "The contribution of parenting to ethnic and racial gaps in school readiness". *Future Child*. 15(1): s. 139-68.
- Christoffersen, M. (2004): *Familiens udvikling i det 20. århundrede: demografiske strukturer og processer*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Danmarks Statistik (2015): *Indvandrere og efterkommere. Befolkning og valg*. København: Danmarks Statistik.
- Danmarks Statistik (2017): *Kriminalitet*. København: Danmarks Statistik.
- Deding, M. & F. Gerstoft (2009): *Børnefattigdom I Danmark 2002-2006*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Downey, G., & J.C. Coyne. (1990): "Children of depressed parents: an integrative review". *Psychological Bulletin*, 108(1), s. 50.
- Ellingstætter, A.L., A.M. Jensen & M. Lie (2013): *The Social Meaning of Children – European Perspectives on Fertility, Gender and Social Class*. London: Routledge.
- Felitti, V.J., R.F. Anda, D. Nordenberg, D.F. Williamson, A.M. Spitz, V. Edwards & J.S. Marks (1998): "Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences

- (ACE) Study". *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), s. 245-258.
- Kalmijn, M. (2013): "The educational gradient in marriage: A comparison of 25 European countries". *Demography*, 50(4), s. 1499-1520.
- Kennedy, S. & E. Thomson (2010): "Children's experiences of family disruption in Sweden: Differentials by parent education over three decades". *Demographic Research*, 23(17), s. 479-508.
- Khalil, A., P. Amato, S.M. McHale & A. Booth (2015): *Diverging Destinies: Families in an Era of Increasing Inequality*. New York: Springer.
- Larsen, J.E. (2004): *Fattigdom og social eksklusion. Tendenser i Danmark gennem et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet, 04:27.
- Leth-Sørensen, S. (2004): "Home Ownership and Social Inequality in Denmark". In: Kurz, K. & H.-P. Blossfeld (eds.): *Home Ownership and Social Inequality in Comparative Perspective*. US: Stanford University Press.
- Lovejoy, M., P. Graczyk, E. O'Hare & G. Neuman (2000): "Maternal depression and parenting behavior: a meta-analytic review". *Clin. Psychol. Rev.* 20: s. 561-92.
- Martin, S.P. (2004): *Growing evidence of a divorce divide? Education and marital dissolution rates in the U.S. since the 1970s (RSF Working Paper)*. New York: Russell Sage Foundation. Retrieved from <http://www.russell-sage.org/research/reports/steve-martin>.
- McLanahan, S. (2004): "Diverging destinies: How children are faring under the second demographic transition". *Demography*, 41(4), s. 607-627.
- McLanahan, S. & W. Jacobsen (2015): "Diverging destinies revisited". In: *Families in an era of increasing inequality* (s. 3-23). Springer, Cham.
- McLanahan, S. & C. Percheski (2008): "Family structure and the reproduction of inequalities". *Annu. Rev. Sociol.*, 34, s. 257-276.
- McLanahan, S. & G. Sandefur (1994): *Growing Up with a Single Parent. What Hurts, What Helps*. Cambridge: Harvard University Press.
- OECD (2018): *A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility*. Paris: OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/9789264301085-en>.
- Ottosen, M.H. (2000): *Samboskab, ægteskab og forældrebrud. En analyse af børns familieforhold gennem de første leveår*. København: Socialforskningsinstituttet, 00:9.
- Ottosen, M.H. & P.R. Skov (2014): "Fattigdom blandt børn født i 1995". *Dansk Sociologi*, 24(1), s. 71-94.
- Putnam, R.D. (2015): *Our kids: The American dream in crisis*. New York: Simon and Schuster.
- Putnam, R.D., C.B. Frederick & K. Snellman (2012): *Growing class gaps in social connectedness among American youth*. In Harvard Kennedy School of Government Saguro Seminar: Civic Engagement in America.
- Sigle-Rushton, W. & S. McLanahan (2004): "Father absence and child wellbeing: a critical review". In Moynihan, D., L. Rainwater & T. Smeeding (eds.): *The Future of the Family*, s. 116-55. New York: Russell Sage Found.
- UNICEF Office of Research (2016): *Fairness for Children: A league table of inequality in child well-being in rich countries*. Innocenti Report Card 13. Firenze: UNICEF Office of Research – Innocenti.
- UNICEF Office of Research (2016): *Fairness for Children: A league table of inequality in child well-being in rich countries*. Innocenti Report Card 13. Firenze: UNICEF Office of Research – Innocenti.

1 Statistikbanken, FM_MARK og BRN9

2 Det vil sige "divergerende skæbner".

3 For eksempel den tid, forældre tilbringer sammen med deres børn, og deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter.

4 Imellem de to perioder på 10 år mister vi ca. 13.900 (kohorte 1); 12.500 (kohorte 2) og 11.500 (kohorte 3) formentlig i de fleste tilfælde pga. udvandring. Ifølge Statistikbanken udvandrede der i 2016 ca. 15.000 i aldersgruppen, som fortrinsvis er personer med udenlandsk statsborgerskab.

5 "Not in Education, Employment or Training".

6 Hvilket netop er fra dette tidspunkt (2005), at "De unge mødre" bliver et reality-fænomen, som de veluddannede forarget modspejler sig i (<https://videnskab.dk/kultur-samfund/de-unge-moedre-tryllebinder-de-veluddannede>).

7 Vi har her koblet informationer fra variabelen om "igangværende uddannelse" med "højeste fuldførte uddannelse", idet "højeste fuldførte uddannelse", som indeholder informationer om hele befolkningen, udgør procentgrundlaget for analysen.

8 I forhold til andre opgørelser rummer NEET-variablen i denne analyse flere individer, hvilket kan bero på, at vi ikke har haft muligheder for at indlægge kriterier for, hvor lang tid man skal være uden beskæftigelse eller uddannelse for at tilhøre NEET. Desuden har vi ikke taget højde for, at nogle unge kvinder kan være på barsel.

VELUX FONDEN

